

ACADEMIA ROMÂNĂ

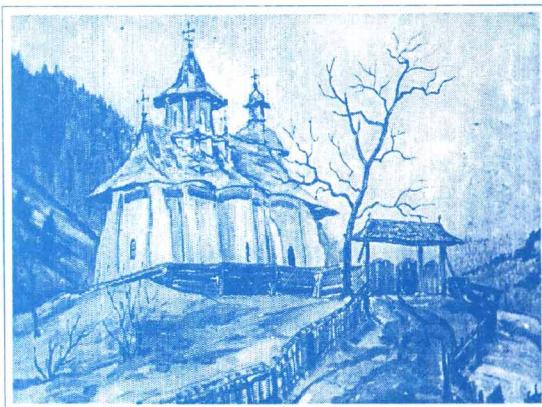
Filiala Iași

**CENTRUL DE STUDII „BUCOVINA”
RĂDĂUȚI**

ANALELE BUcovinei

ANUL VII, 2/2000

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

<http://cimec.ro> / <http://institutulbucovina.ro>

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. RADU GRIGOROVICI

Acad. GHEORGHE PLATON

Acad. ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

LIVIU IONESI

Membru corespondent al Academiei Române

MIHAI IACOBESCU

MARIAN OLARU

ȘTEFAN PURICI

Redactor șef:

DIMITRIE VATAMANIUC

Secretar de redacție:

VASILE SCHIPOR

Responsabil de număr:

RODICA IAȚENCU

În tară și străinătate, revistele se pot procura prin poștă, pe baza unui abonament la:
EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE, Calea 13 Septembrie nr. 13, P.O. Box 5-42,
București, RO-76117, tel. 40 21-411 90 08, 40 21-410 32 00, Fax 40 21-410 39 83;
e-mail: edacad@ear.ro.

RODIPET S.A., Piața Presei Libere nr. 1, sect. 1, București, P.O. Box 33-57, Fax
40 21-222 64 07, Tel. 40 21-618 51 03.

ORION PRESS IMPEX 2000, S.R.L., Șos. Viiilor, 101, bl. 1, sc. 4, ap. 98, parter,
P.O. Box 77-19, București sect. 5, tel. 40 21-301 87 86, fax: (40 21) 335 02 96.

Apare de două ori pe an

Coperta: Biserica parohială din Sucevița (construită în secolul al XVII-lea).
Pictură de G. Løvendal, din 1935.

Adresa redacției:
Calea Bucovinei nr. 9
5875 – Rădăuți

©, 2003 EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
Calea 13 Septembrie nr. 13
RO 76117 București.
C.P. 5-42

ANALELE BUCOVINEI

TOMUL VII, 2

2000

S U M A R

EDITORIAL

D. Vatamaniuc, <i>Anul Eminescu</i>	315

EVOCĂRI

Vasile I. Schipor, <i>Peter Tomaschek (1882–1940)</i>	321

VIAȚA POLITICĂ, CULTURALĂ, LITERARĂ ȘI ARTISTICĂ

Mircea Pahomi, <i>Biserica Sfântul Dumitru – Suceava</i>	335
Constantin C. Cojocaru, <i>Isaia Baloșescu, episcopul Bucovinei (17 iulie 1823–14 septembrie 1834)</i>	357
Vasile Juravle, <i>Muzica religioasă din Bucovina (sec. XVIII–XIX)</i>	387
Pavel Țugui, <i>Despre restaurarea monumentelor istorice în Bucovina (1951–1977) (II)</i>	403
Constantin C. Cojocaru, <i>Daniil Vlahovici – episcop al Bucovinei (II)</i>	421
Emil Satco, <i>Crearea eminesciană în operele muzicale ale compozitorilor bucovineni</i>	433

ISTORIE. DEMOGRAFIE, TOPONIMIE, ONOMASTICĂ, STATISTICĂ

Daniel Hrenciu, <i>Minoritatea polonă din Bucovina</i>	439
Cristina Puha, <i>Pozitia lui Iancu Flondor față de noile realități politice ale Regatului Român (1918–1924)</i>	457

FOLCLOR. ETNOGRAFIE. ARHITECTURĂ

Elena Cristuș, <i>Imagini ale dorului în lirica populară din Bucovina (II)</i>	475

Analele Bucovinei, VII, 2, p. 309–610, București, 2000

ȘTIINȚELE NATURII

Titus Lucescu, <i>Contribuții la cunoașterea florei indicatoare de sol din pădurile Bucovinei</i>	481
Ovidiu Bâță, <i>Probleme de palinostratigrafie a formațiunilor cristaline din Carpații Orientali</i>	487

OPINII

Acad. Radu Grigorovici, <i>Comentariu la „Comunicarea” lui Aurel Onciu către contele Tisza István</i>	509

DOCUMENTE

Anna Borca, <i>Epistolar: Mircea Streinul – Teodor C. Grossu, alias Iulian Vesper</i>	527
Dimitrie Vatamaniuc, <i>Populația școlară la Liceul German din Cernăuți</i>	533
Eugen Pohonțu, <i>Amintiri despre N. Iorga</i>	541
Vasile I. Schipor, <i>Oameni și locuri din Bucovina</i>	563

CĂRȚI. REVISTE

Petru Țaranu, <i>Memoria Dornelor</i> , vol. I (<i>Folclor</i>), Chișinău, 1995; vol. II (<i>Oameni de seamă</i>). Suceava, 1998; vol III (<i>Stațiunea balneoclimatică</i>), Suceava, 1999 (Vasile I. Schipor) ...	569
Grigore C. Bostan, <i>Poezia populară românească din spațiul carpato-nistrean</i> , Iași, 1998 (Elena Cristuș)	570.
Grigore Nandriș, <i>8 ani din viața României, 1940–1948. Pagini de jurnal</i> , București, 1999 (Rodica Iațencu)	571
Nestor Vornicescu, <i>Sfântul ierarh Petru Movilă, Mitropolitul Kievului, al Galăiei și a toată Ucraina</i> . Monografie hagiografică, Craiova, 1999 (D. Vatamaniuc)	573
I. I. Ciornoi (redactor), <i>Sudinni roslini flori Cernivețkoj Oblasti, jaki pidljagaiuti ohorony</i> , Cernăuți, 1999 (Petru Bejinariu).....	574
Vasile Ilie, <i>Fântâna Albă – o mărturie de sânge. Istorie, amintiri, mărturii</i> , Oradea, 1999 (D. Vatamaniuc)	574
Gh. N. Cartu, <i>Bălăcenii</i> , ed. a II-a, București, 1999 (Vasile Precop).....	575
Nina Cionca, <i>Scrisorile lui Iracie Porumbescu</i> , București, 1999 (D. Vatamaniuc)	576
Mihai Pânzaru, <i>Gheorghe Flondor – ultimul rezident regal al Bucovinei</i> , Rădăuți – Bucovina, 2000 (Rodica Iațencu)	578
Vasile Lazăr, <i>Şase ani în infern</i> , Timișoara, 2000 (Rodica Iațencu)	579
Ion Drăgușanul, <i>Identități deturnate. O istorie anecdotică a Bucovinei</i> , Suceava, 2000 (Marian Olaru)	580
Aurelian Ciornoi, <i>La izvor de joc și cânt: comori folclorice bucovinene</i> , Suceava, 2000 (Elena Cristuș)	582
Ilieana Crețan, <i>Putna de altădată</i> , București, 2000 (Dragoș Cusiac)	583
Emil Satco, <i>Bucovina. Contribuții cultural-științifice</i> , Suceava, 2000 (Elena Cristuș)	584
Dumitru Valenciac, <i>Volovățul și locuitorii săi – repere pentru o monografie</i> , Suceava, 2000 (Emil Satco)	585
Grigore C. Bostan, Lora Bostan, <i>Pagini de literatură română. Bucovina, regiunea Cernăuți, 1775–2000</i> (compendiu și antologie), Cernăuți, 2000 (Ion Crețu)	585
Petru Bejinariu, <i>Biologi de seamă din Bucovina</i> , III, Iași, 2000 (Ovidiu Bâță)	586

Kazimierz Feleszko (red.), <i>O Bukowinie. Razem czy oddzielnie?</i> , Piła – Warszawa, 2000 (Vasile I. Schipor)	587
„Tara Fagilor”. Almanahul cultural-literar al românilor nord-bucovineni (Vasile I. Schipor)	589
„Kaindl–Archiv”. Revistă trimestrială pentru schimb cultural între popoarele Europei Centrale și de Est, Augsburg (Ştefănița-Mihaela Ungureanu)	590
„Der Südostdeutsche”, Augsburg (Ştefănița-Mihaela Ungureanu)	591
„Bucovina literară”, serie nouă (Vasile I. Schipor)	592
„Continent”. Revistă de dialog cultural Est–Vest (Vasile I. Schipor)	593

CRONICĂ

<i>Cursurile de vară ale Universității populare Rădăuți</i> (Petru Bejinariu)	595
<i>Zilele Municipiului Rădăuți</i> (29 iunie–8 iulie 2000) (Ovidiu Bâtă)	596
<i>Simpozionul Național de Micologie, Rădăuți</i> , 23–26 august 2000 (Sorin Trelea)	597
<i>Conferință științifică internațională „Procese politice, sociale, culturale și economice în Bucovina, 1861–1918. Aspecte edificatoare pentru o Europă unită”, Rădăuți, 20–22 septembrie 2000</i> (Vasile I. Schipor)	598
<i>Literatur und Bibliothekswesen in Österreich</i> (Ştefănița-Mihaela Ungureanu)	600
<i>Zilele culturii sîretene</i> , 21–25 septembrie 2000 (Ion Crețu)	601
<i>Manifestări științifice și cultural-artistice consacrate Bucovinei</i> (ianuarie–decembrie 2000) (Vasile I. Schipor)	602

ANIVERSĂRI

<i>George Cotos se-nțoarce acasă...</i> (Ion Filipciuc).....	607

IN MEMORIAM

<i>Radu Economu</i> (14 aprilie 1917 – 31 ianuarie 2000) (Emil Satco).....	609

ANALELE BUCOVINEI

TOMUL VII, 2

2000

INHALTSVERZEICHNIS

LEITARTIKEL

D. Vatamaniuc, <i>Das „Eminescu“-Jahr</i>	315

NACHRUFFE

Vasile I. Schipor, <i>Peter Tomaschek (1882–1940)</i>	321

DAS POLITISCHE, KULTURELLE, LITERARISCHE UND KÜNSTLERISCHE LEBEN

Mircea Pahomi, <i>Die „Sf. Dumitru“-Kirche in Suczawa</i>	335
Constantin C. Cojocaru, <i>Isaia Baloșescu, der Bischof der Bukowina</i> (17. Juli 1823 – 14. September 1834).....	357
Vasile Juravle, <i>Die religiöse Musik in der Bukowina</i> (sec. XVIII–XIX)	387
Pavel Țugui, <i>Über die Herstellung historischer Denkmäler in der Bukowina (1951–1977)</i> (II)	403
Constantin C. Cojocaru, <i>Daniil Vlahovici–Bischof der Bukowina</i> (II)	421
Emil Satco, <i>Eminescus Schriften in den musikalischen Werken der Bukowiner Komponisten</i>	433

GESCHICHTE, DEMOGRAPHIE, TOPONIMIE, ONOMASTIK, STATISTIK

Daniel Hrenciu, <i>Die polnische Minderheit in der Bukowina</i>	439
Cristina Puha, <i>Iancu Flondors Stellung gegenüber der neuen politischen Umstände des Rumänischen Reiches (1918–1924)</i>	457

FOLKLORE. ETHNOGRAPHIE

Elena Cristuș, <i>Sehnsuchtsbilder in der Bukowiner Volkslyrik</i> (II)	475
<i>Analele Bucovinei, VII, 2, p. 309–610, București, 2000</i>	

NATURWISSENSCHAFTEN

Titus Lucescu, <i>Beiträge zur Kennnis der Flora aus den Bukowiner Wäldern</i>	481
Ovidiu Bâță, <i>Probleme der Palinostratigraphie der kristallinen Schiefer in den Nordkarpathen</i>	487

STANDPUNKTE

Acad. Radu Grigorovici, <i>Kommentar zur Aurel Onciuls „Mitteilung“ an Graf Tisza István</i>	509

DOKUMENTE

Anna Borca, <i>Briefwechsel Mircea Streinul–Teodor C. Grossu, alias Julian Vesper</i>	527
Dimitrie Vatamanuc, <i>Das Schülerwesen am Deutschen Lyzeum in Czernowitz</i>	533
Eugen Pohonțu, <i>Erinnerungen an N. Iorga</i>	541
Vasile I. Schipor, <i>Bukowina – Leute und Orbe</i>	563

BÜCHER. ZEITSCHRIFTEN

CHRONIK

Die Sommerkurse der Radautzer Volksuniversität (Petru Bejinariu)	595
Die Tage der Radautzer Grosstadt (Ovidiu Bâță)	596
Die nationale Mikologietagung, Radautz, den 23. – 26. August 2000 (Sorin Trelea)	597
Die wissenschaftliche Internationaltagung „Politische, gesellschaftliche, kulturelle und wirtschaftliche Prozesse in der Bukowina von 1861 bis 1918: modellhafte Aspekte für ein vereintes Europa, Radautz, den 20. – 22. September (Vasile I. Schipor)	598
Literatur und Bibliothekswesen in Österreich (Ștefanita-Mihaela Ungureanu)	600
Die Serether Kulturtage, den 21. – 25. September 2000 (Ion Crețu)	601
Wissenschaftliche und kulturell-künstlerisch, der Bukowina gewidmete Veranstaltungen (Januar – Dezember 2000) (Vasile I. Schipor)	602

JAHRESTAGE

George Cotos Heimkehr (Ion Filipciuc)	607

IN MEMORIAM

Radu Economu (den 14. April 1917 – 31. Januar 2000) (Emil Satco)	609

ANUL EMINESCU

D. VATAMANIUC

Eminescu este expresia cea mai înaltă a spiritualității românești și un for internațional propune un an întreg pentru sărbătorirea sa. Cultura română întâmpină această hotărâre cu realizări pe măsură. Stau mărturie manifestările de pe întreg cuprinsul țării, cu pelerinaje la Ipotești și Botoșani, locul nașterii poetului, și în localitățile pe unde a trecut în scurta sa călătorie pământeană. Bucovina a găzduit un simpozion care și-a desfășurat lucrările la Putna și Suceava în august 2000, iar Centrul de Studii „Bucovina” al Academiei Române, cu sediul în Rădăuți, a organizat o sesiune științifică dedicată lui Eminescu, în noiembrie 2000. Comunicările pun în lumină, din nou, ascendența transilvăneană a familiei poetului, prezența sa pe pământul Bucovinei în anii studiilor la Cernăuți și mai târziu, în vizită la Aglaia, sora sa, căsătorită la Cernăuți, și la prietenii săi din anii studiilor universitare. Țara de Sus a Moldovei, numită Bucovina după anexarea ei de Imperiul Habsburgic în 1775, este prezentă pretutindeni în scrisul său, de la poezia de debut, consacrată lui Aron Pumnul și oda *La Bucovina*, până la dramaturgia istorică și publicistica sa.

Cultura română întâmpină Anul Eminescu și cu încheierea ediției academice integrale în 16 volume, o arhivă națională eminesciană. Toate editurile preiau de aici texte și tipăresc numeroase ediții, cu cele mai variate profiluri. Ediția academică integrală se continuă cu bibliografia Eminescu, lucrare fundamentală al cărei prim volum apărut acoperă anii 1866 – 1938.

Tinând seama că ediția academică integrală este destinată cercetătorilor, am inaugurat seria tematică a scrierilor eminesciene, destinată unui cerc larg de cititori. Tipăresc succesiv în Editura „Saeculum I.O.” și Editura „Vestala”: *Răpirea Bucovinei* (1996), *Basarabia – pământ românesc, samavolnic răpit* (1997), *Sfântul pământ al Transilvaniei* (1997), *Chestiunea evreiască* (1998), *Români din afara granițelor țării* (1998), *Statul 1. Funcțiile și misiunea sa* (1999), *Statul 2. Personalitatea statului și organele puterii* (1999), *Proza literară* (2000), *Dramaturgia* (2000). Textele sunt însoțite de prezentări introductory, note și comentarii. Se conturează de pe acum o enciclopedie tematică a scrisului eminescian.

Anul Eminescu este întâmpinat în cultura română cu lucrarea cercetătorului Helmuth Frisch, *Sursele germane ale creației eminesciene* (1999), în două volume

care reunesc texte din ediția academică integrală, texte nedescifrate și netipărite niciodată în totalitatea lor. Publicațiile germane pe care le consultă Eminescu și din care își face extrase, nu se păstrează în bibliotecile noastre, ediția suplinind astfel un gol în cultura română.

Academia Română inaugurează seria de *Opere fundamentale* și o deschide cu Eminescu, din care primele trei volume se tipăresc în 1999, iar ultimele două în anul 2000. Ediția îngrijită de mine, cu un studiu introductiv de acad. Eugen Simion, președintele Academiei Române, cuprinde toată opera originală eminesciană: poezia, proza, dramaturgia, publicistica, corespondența, fragmentarium. Alături de aparatul critic, am adăugat și un indice de nume pentru toate cele cinci volume, util cercetătorului. Tipărită în condiții grafice de excepție, ea rivalizează, ca ținută, cu cele mai prestigioase ediții din cultura europeană.

O mare realizare reprezintă ediția *Dulcea mea Doamnă / Eminul meu iubit*, (Iași, 2000), îngrijită de Christina Zarifopol-Illias, cu 93 de scrisori ale lui Eminescu către Veronica Micle, a căror lipsă o reclamam cu mai mulți ani în urmă. Cele 15 scrisori ale Veronicăi Micle către Eminescu, în chenar negru, cu puține excepții, vin să completeze acest dialog epistolar, cunoscut din ediția academică integrală, reeditată în trei volume de Muzeul Literaturii Române. Scrisorile, aflate în păstrarea Virginiei, fiica mai mică a Veronicăi Micle, căsătorită cu Eduard Gruber, sunt încredințate lui Octav Minar, care le editează și le donează Academiei Române.

Ediția de față vine cu cel mai mare număr de scrisori adresate de Eminescu unei singure persoane, situație nemaîntîlnită în corespondența sa. Avem în vedere inclusiv corespondența din epoca revizoratului școlar. Meritul principal al ediției stă în faptul că însoțește fiecare scrisoare cu reproducerea originalului. Se înlătură de la început orice suspiciune cu privire la autenticitatea textelor. Obiectia referitoare la editarea scrisorilor de către Octav Minar, calificat pe nedrept un „necrofor”, stă tocmai în faptul că în donația făcută Academiei Române nu se găsesc și câteva scrisori din care citează sau la care se referă în demersul său pentru apărarea memoriei Veronicăi Micle, victimă unei campanii de presă.

Scrisorile din noua ediție pun în discuție multe probleme, începând cu contestarea – pentru mine, nemotivată – a oportunității publicării lor, până la informațiile de cea mai mare însemnatate în vederea cunoașterii personalității artistice eminesciene.

O scrisoare adresată lui Iacob Negrucci în 6 februarie 1871, tipărită de noi în *Opere VI. Corespondență*, oferea câteva indicații în această privință: „Eu pentru a scrie o epistolă – îl informa Eminescu pe redactorul «Con vorbirilor literare» – trebuie să am o dispoziție deosebit de ușoară, nepotrivită oarecum cu caracterul meu și o asemenea dispoziție nu mi se-nțâmplă să o am decât foarte rar”. Eminescu reia această problemă și în scrisorile recent publicate în volum, în alt context, însă cu aceeași finalitate: „Titus [Maiorescu] îmi propune să informează

Eminescu pe Veronica Micle, în 8 februarie 1882 – să-mi editez versurile și am luat de la el volumul 1870 – 1871 din «Con vorbiri», unde stau *Venere și Madonă și Epigonii*. Vai, Muți, ce greșeli de ritm și rimă, câte nonsensuri, ce cuvinte stranii! E oare cu putință a le mai corija, a face ceva din ele? Mai nu cred, dar în sfârșit să cercăm”. Conștiința sa artistică îl determina să reelaboreze poeziile, cum procedează în alte cazuri în manuscrisele sale. Această operație nu o întreprinde și explicația o găsim în scrisoarea către Veronica Micle, din 2 martie 1882. „Tu știi că la mine – ține să precizeze poetul – remanierele sunt lucru de căpetenie, căci se cere să fiu într-o dispoziție identică cu aceea în care am scris”. O dispoziție asemănătoare cu cea din 1870–1872 nu mai era posibilă în 1882. Eminescu nu întreprinde „remanierea” poeziilor sale, pe care le considera „un incident al tinereții”; se simțea atras în mai mare măsură spre proză. Mărturisirea sa nu concordă cu realitatea și acum elaborează în formă definitivă, însă după proiecte mai vechi, *Scrisorile și Luceafărul*.

Scrisorile care văd lumina tiparului acum, aparțin arhivei familiei Graziella și Vasile Grigorcea, păstrate multe decenii, spre norocul culturii noastre naționale. Familia Grigorcea este originară din Bucovina, cu moșii în Carapciu pe Siret, azi în Ucraina, comună românească menționată în documente încă din 1599. Familia figurează, cum arată Traian Larionescu în *Familii vechi bucovinene*, cu rangul de Ritter (cavaler) din 1788 și ctitorie biserica din Prisăcăreni în 1798 și Gogolina în 1833. Vasile Grigorcea se naște la Storojineț în 1883 și devine diplomat de carieră. Înrudit cu familia Veronicăi Micle, intră în zona preocupărilor mele eminesciene. Traian Larionescu îmi relata că în familie se păstrau documente importante. Stăruia și asupra raporturilor lui Vasile Grigorcea cu Nicolae Titulescu, ministrul nostru de externe, care și-a desfășurat activitatea diplomatică multă vreme în Elveția. Informația potrivit căreia scrisorile s-au păstrat o vreme la o bancă de aici, nu este lipsită de importanță. Valeria, fiica mai mare a Veronicăi Micle, încetează din viață la Boureni, în fostul județ Baia, nu departe de granița cu Bucovina. Se vor fi păstrat și acolo documente de familie, dacă nu vor fi fost distruse în cele două războaie mondiale sau în anii dictaturii comuniste.

Vasile Grigorcea, descendent dintr-o veche familie bucovineană, intelectual format în cultul pentru trecut, păstrează cu grijă moștenirea lăsată de Veronica Micle, altfel nu știm ce destin ar fi avut această corespondență de-o valoare excepțională. Mai așteptăm și corespondența Veronicăi Micle cu I.L. Caragiale, care ocupă, după câte ne dăm seama, un loc important în acest roman sentimental.

Probleme importante ridică și cartea lui Călin Cernăianu, ziarist de profesie, *Recurs la Eminescu. Suprimarea gazetarului*, tipărită la Editura „Semnele Timpului” (2000), consacrată unei singure zile din viața lui Eminescu, ziua de 28 iunie 1883, nefastă pentru cultura română, când poetul, declarat alienat mintal, este ridicat de forțe polițienești de la baia publică și internat în ospiciu. Diagnosticul acestei maladii este pus de Catherine Szöke Magyarosy, prima soție a lui I. Slavici, prin

acel bilet către Maiorescu, în care îi solicită să ia măsuri în consecință. Cartea își propune să descurce ițele, foarte încurcate, de la declararea poetului, ca alienat mintal și până la internarea sa. Istoricul literar este obligat să țină seama de câteva aspecte. Soția lui Slavici nu avea pregătire intelectuală, necum medicală. Diagnosticul ei trebuia respins din capul locului și nu să i se dea curs prin apelul la forțele de ordine. Eminescu publică în „Timpul” ultimul articol în 26 iunie 1883 și nimic nu lăsa să se vadă că nu era stăpân deplin pe facultățile sale intelectuale. Mai mult decât atât, Eminescu asistă la ședințele „Junimii” și pregătește *Luceafărul* în forma definitivă, cum se și tipărește în *Almanahul „României June”*, în aprilie 1883. Maiorescu consemnează în însemnările sale prezența lui Eminescu la ședințe, dar nu precizează nicăieri că poetul dădea semne de alienație mintală. După ce Eminescu este declarat alienat mintal, Maiorescu se întoarce la însemnările anterioare și le completează cu aceste precizări. De aici înainte, rolul istoricului literar încețează și problema intră în competența medicilor. Asistăm, din nefericire, la o situație incredibilă. Documente de bază în rezolvarea acestei probleme au dispărut fără urmă, iar altele sunt întocmite necorespunzător. Medicii au ajuns, în aceste condiții, la cel puțin două concluzii: poetul nu a avut lues moștenit sau contractat, ci a trăit, după iunie 1883, „o psihoză maniaco-depresivă – cum arată dr. Octavian Vuia – lipsită de substrat anatomic”. Personalitate cu o structură intelectuală și morală aparte, cu o activitate publicistică ce-i deranja pe foarte mulți oameni politici, Eminescu este scos din viață publică, să nu i se mai audă vocea singulară și acuzatoare în societatea din vremea sa.

Cartea este întâmpinată cu ostilitate de unele persoane, care o interpretează ca pe o acțiune împotriva lui Maiorescu, cu nimic justificată câtă vreme nu se pun și documentele pe masă, să demonstreze acest lucru.

O mare realizare înregistrează Editura „Libra” prin CD-ul său, concentrare a unui mare număr de forțe intelectuale și diversitatea modalităților de lucru. Ni se oferă prilejul să urmărim călătoriile pământene ale lui Eminescu în țară și în afara hotarelor ei, să cunoaștem, în alt context, capodopere ale poetului, oferite concomitent în română, engleză, germană, rusă, spaniolă și italiană. Nu sunt omise nici artele plastice și muzica. Este cea mai eficientă cale, de până acum, în integrarea lui Eminescu în circuitul internațional.

Există în procesul de receptare a operei lui Eminescu mai multe etape. Ediția lui Maiorescu, *Poezii*, din 1883, se înscrie ca prima dintre ele. Reluată în foarte multe reeditări, îl impune pe Eminescu drept un mare poet și să la baza primelor traduceri din opera sa. A doua etapă este deschisă de donarea manuscriselor lui Eminescu, de către Maiorescu, Academiei Române, în 1902. Acum „se ivi un nou Eminescu” și zeci de ediții sunt orientate în această direcție. Ediția academică integrală reprezintă o a treia etapă. Inaugurată de Perpessicius în 1939 și finalizată de cercetătorii de la Muzeul Literaturii Române în 1993, ea deschide drum editărilor și exgezelor viitoare cu vizuire asupra totalității și organicității scrișului eminescian.

Pledoaria lui Constantin Noica pentru reproducerea manuscriselor lui Eminescu își găsește, în sfârșit, răspunsul așteptat de prea multă vreme. Ion Caramitru, ca Ministrul Culturii, a găsit în vremuri grele mijloacele materiale să înzestreze Academia Română cu o tipografie performantă, pentru multiplicarea caietelor lui Eminescu la nivelul tehnicii actuale. Se va salva acest tezaur, singular în cultura noastră, de acțiunea necruțătoare a timpului și li se oferă noilor generații prilejul să cunoască laboratorul de creație al unui mare scriitor. Reproducerea fizică a caietelor lui Eminescu se impune să fie însotită și de un aparat critic prin care să se stabilească legătura necesară cu ediția academică integrală. S-a făcut și pasul decisiv pentru trecerea scrisului eminescian pe calculator, sarcină care stă în fața cercetătorilor de acum înainte.

Aprecierile lui Maiorescu din studiul *Eminescu și poeziile lui*, din 1889, sunt și pentru noi de cea mai stringentă actualitate: „Pe cât se poate omenește prevedea, literatura poetică română va începe secolul al 20-lea sub auspiciile geniului lui, și forma limbii naționale, care și-a găsit în Eminescu cea mai frumoasă înfăptuire până astăzi, va fi punctul de plecare pentru toată dezvoltarea viitoare a veșmântului cugetării românești”.

Anul Eminescu demonstrează în și mai mare măsură că și noul mileniu începe tot sub auspiciile geniului său poetic, însă și al publicisticii sale, istorie vie a societății românești.

Das „Eminescu“ – Jahr

(Zusammenfassung)

Als Herausgeber von Eminescus Gesamtwerk in 16 Bänden bei dem Akademischen Verlag und auch von mehreren Beiträgen im Bereich der Literaturgeschichte, stellt der Autor das Ergebnis der Forschungen im Bereich der sogenannten „Eminescologie“ am Ende des Jahrhunderts und am Anfang des Jahrtausends fest. Ausser den akademischen Gesamtwerkes äussert er sich über die Eröffnung der Bandserie mit dem Titel „Opere fundamentale“, die von der Rumänischen Akademie eingeleitet wird. Diese Serie beginnt mit Eminescus Originalwerk in 5 Bänden, die in hervorragenden graphischen Bedingungen erschienen sind, mit der Veröffentlichung der gesamten deutschen Texten, des Korrespondenzbandes zwischen Eminescu und Veronica Micle und auch der Arbeit „Recurs la Eminescu“. Die letzte ist den Umständen (bzw. dem 28. Juni 1883) gewidmet, unter denen der Dichter als geisteskrank bezeichnet und aus dem öffentlichen Leben vertrieben wurde. Als wichtige Leistungen werden noch die CD mit der mehrsprachigen Darstellung von Eminescus Leben und Werk und auch die Vorbereitungen für die mehrfache Veröffentlichung der 42. Hefte des Dichters erwähnt. Der Autor ist der Meinung, dass auch das dritte Jahrhundert, genauso wie im Falle des letzten Jahrhunderts, unter dem Zeichnen des Genies des rumänischen Nationaldichters beginnen wird.

PETER TOMASCHEK (1882–1940)

VASILE I. SCHIPOR

Moto: „Coborâtori din voievozi, uniți în iubire, / Prin moarte, adevăr, durere și cânt, / Noi, sirenii, avem un renume – / Ajuns-a el oare doar vorbă în vînt? [...] // Idealul tău este o viață mai bună, / Nu gândul ce-aduce războaică și moarte. / Tu, ce ne ești tuturor mândră cunună / Nu cauți himere, biruințe deșarte” (*Hymne auf Sereth*, 1886)¹.

I. Peter Tomaschek s-a născut la 11 iulie 1882, în familia unui modest meseriaș din breasla lui Hans Sachs, originară din Boemia și împământită în Târgul Siretului în 1802. Peter era al șaselea copil al lui Ignatz Tomaschek și al Pelaghiei, născută Strutinski. Copilaria și-o petrece în casa părintească din cartierul Ruina, dintr-un târg moldovenesc „grovaz de bătrân și calic”, „un Nestor între orașele Bucovinei” – cum afirmă Mihai Teliman într-un foileton, la începutul veacului² –, așezare încărcată de istorie, făcând „o impresie admirabilă” prin centrul burgului și încântând prin pitorescul cartierelor mărginașe încărcate de „tradițiuni trainice”³. Școala primară o face la Siret (1889–1893). Își continuă studiile la Rădăuți, „cel mai germanizat oraș din Bucovina”⁴ acelora ani (1894–1902). O bursă îi facilitează accesul spre studii universitare: Lvov (Facultatea de Teologie – dorință nestrămutată

¹ *Imnul Siretului*, text datând din 1886, aparține unui autor necunoscut, probabil profesor la Unterrealschule din localitate. Este publicat în broșura *562-jährige Bestandfeier der Stadt Sereth*, tipărită în 1932. Se publică pentru prima dată în traducere românească, efectuată în Centrul de Studii Bucovina. Traducere: Ștefăniță-Mihaela Ungureanu, stilizare: Vasile I. Schipor. „Coborâtori din voievozi, uniți în iubire, / Prin moarte, adevăr durere și cânt, / Noi, sirenii, avem un renume – / Ajuns-a el oare doar vorbă în vînt? // Pe dealuri, aproape de râu, cavalerii / Cetăți ridicat-au cu vrednicie / Si lupte-au purtat vitejește o mie – / Sub semnul credinței, – al binecuvântării. // În locul din carc au izvorât credința, spiritul nobil, puterea / Acolo toți printii de neam au ales / Să cărmuiască poporul și țara. // De pe Strada Regală cu toții veniți, / Voi ce sunteți a negoțului frunte, / Cinstindu-l, mereu în belșug să trăiți, / Si oamenii toți viață să cânte. // Idealul tău este o viață mai bună, / Nu gândul ce-aduce războacie și moarte, / Tu ce ne ești tuturor mândră cunună / Nu cauți himere, biruințe deșarte// Coborâtori din voievozi, uniți în iubire, / Prin moarte, adevăr, durere și cânt, / Noi, sirenii, avem un renume – / Să fie el astăzi o vorbă în vînt?”

² Mihai Teliman, *Foiletoane*, vol. I, ediție îngrijită de Mihai Pânzaru, Editura Institutului Bucovina – Basarabia, 1998, p. 47.

³ *Ibidem*, p. 51.

⁴ Franz Wisznioski, *Radautz, die deutsche Stadt des Buchenlandes*, Waiblingen, Tipografia W. Eisele, propr. H. Täuber jun., 1996.

a părinților săi – și, pentru un scurt timp, medicina), Innsbruck, Praga și Viena (unde audiaza și frecventea ză cu intermitențe cursuri de filozofie și filologie, avându-l, printre alții, ca profesor pe eruditul romanist Wilhelm Meyer-Lübke). În capitala Bucovinei, la Cernăuți, își desăvârșește studiile la Facultatea de Litere și Filozofie. La 17 februarie 1909 obține aici licență, având ca obiect principal germana și filozofia, iar ca obiect secundar elina și latina. La 2 octombrie 1911 își trece examenul de capacitate. După absolvirea facultății, este numit profesor candidat la Catedra de germană – latină a Liceului ortodox din Suceava (1912–1913). Aici, Tânărului profesor îi sunt colegi, printre alții: Arcadie Dugan, dr. Alexandru Ieșan, dr. Victor Morariu, Liviu Marian, dr. Orest Tarangul, Filaret Doboș, dr. Isidor Klüger, Vichentie Jemna, dr. Gheorghe Hoinic, dr. Mihai Gușuleac, dr. Teodor Balan, Vitold Nosal, dr. Emilian Sahlean, dr. Moritz Schächter, dr. Löwy Abraham.

Din studiul dr. Eusebie Popovici, *Din istoricul Liceului „Ștefan cel Mare” din Suceava 1860–1935*, aflăm că profesorul Peter Tomaschek ar fi funcționat la Suceava, ca profesor de germană și latină, până în anul 1926⁵. Anuarele austriecă îl înregistrează însă, toate, ca profesor suplinitor la Gimnaziul din Suceava, începând cu anul 1912. Din evidențele meticuloase ale acestora aflăm că, începând cu anul școlar 1913–1914, deja funcționează ca profesor suplinitor la Gimnaziul de Stat „Franz Joseph” din Siret. De aici nu rezultă nici că ar fi funcționat și la liceul din Gura Humorului. În 1914, Peter Tomaschek se căsătorește cu Hedwig-Ana, născută Melzer, originară din Pridma (Boemia), pe care o cunoscuse în perioada studiilor la Praga și care îi va deveni soție atașată, devotată creșterii și educării celor trei copii: Annemarie, Hildegard și Herbert. În 1914, Tânărul profesor este încorporat în armata imperială și trimis pe front. În 1918 este demobilizat. Tinerii soți se reîntâlnesc la Siret, unde Hedwig-Ana revine din Boemia. Aici, proaspătul ofițer demobilizat este numit profesor titular definitiv la 9 noiembrie 1918. La Liceul de Stat din Siret (devenit la 9 martie 1936, Gimnaziul de Băieți „Lațcu Vodă”) predă germană, franceza, elina, latina, filosofia, ocupă diverse funcții în comitetul școlar (secretar, cenzor, membru), este o vreme custode al bibliotecii profesorilor, desfășurând o activitate gospodărească deosebită într-un colectiv harnic, entuziasmat. Profesorul Tomaschek participă activ și la viața comunitară a urbei sale. Este membru în comitetul de conducere al Băncii Raiffeisen și președinte al consiliului de administrație (1920–1929). În anii '30, urmare a unor modificări în statutul și profilul liceului siretean, Peter Tomaschek este obligat să funcționeze și la liceele „Dragoș-Vodă” din Sighet și „Grigore Ghica Voievod” din Dorohoi⁶. La începutul anului

⁵ Dr. Eusebie Popovici, *Din istoricul Liceului „Ștefan cel Mare” din Suceava, 1860–1935*, Suceava, Editura Societății Școala Română, 1935, p. 130.

⁶ Mihail Șerban, *Anuarul XV al Liceului „Dragoș-Vodă” din Sighet pe anul școlar 1933/34*, Sighet, Tipografia Asociației pentru Cultura Poporului Român din Maramureș, 1934, p. 16–17; Nicodim Ițcuș, *Anuarul VII pe anii școlari 1936/37 și 1937/38*, Cernăuți, Tiparul „Glasul Bucovinei”, 1938, p. 44; [Aurel Morariu], *Un filoromân antebelic: Peter Tomaschek, în „Glasul Bucovinei”*, Cernăuți, an XXI, nr. 5696, 18 august 1939, p. 3.

școlar 1940–1941, revine definitiv la Siret, ocazie cu care exclamă: „Este cea mai fericită zi din viața mea!”

Până în 1940, la Siret, intr- „un orașel cu un caracter occidental”, „un mic rai european” – cum îl consideră Itzhak Artzi⁷ – îi sunt directori Mihail Babor, Orest Procopovici, Nicodim Ițcuș, Gheorghe Dușceac. Dintre colegii săi, se cuvine să-i menționăm pe Filimon Cârdei, dr. Iuliu Haqué, Ilie Mandiuc (până în 1925, când pleacă la Cernăuți), Octavian Pauliu-Burlă, dr. Eftimie Popescu, Nicolae Tcaciuc-Albu, dr. Meier Vaismann. O nouă generație, care s-a format după modelul impus aici de către Simion Florea Marian (1879–1883), strălucit etnograf, devenit membru al Academiei Române (1881), dr. Anton Paul (1889–1911), Simeon Reli, istoricul Victor Prelicz (1880–1888), publicistul Petru Popescul, poetul, prozatorul, dramaturgul și traducătorul Silvester Iaricevski (1909–1915). Acest valoros corp didactic a îndrumat instrucția severă și educația unor generații întregi de elevi, din rândul căror s-au format învățători, profesori, preoți, juriști, ofițeri, avocați, ingineri, medici, farmaciști. După T.V. Stefanelli, Mihai Teliman, Liviu Marian, acum sunt elevi ai liceului, unii și ai profesorului Peter Tomaschek, Vasile Negru, Constantin Nastasi, Vasile Colibaba, Arcadie Patraș, Emilian Olaru, Dragoș Rusu, Gheorghe Nimigean, Ioan Trifu, Mircea Ghiliceanu, Ioan Pohonțu, Gheorghe Crep, Vasile Posteucă, Gheorghe Nandriș, Victor[in] Ursachi, Victor Coroi, Dumitru Gherasim, Nicolae Zahacinschi, Nicolae Tăutu, Isac G. Herzeag (Itzhak Artzi). După unirea Bucovinei cu România, „fiii sătenilor din satele apropiate ale județului Dorohoi au fost primii soli, cari au dovedit inexistența granițelor de odinioară și că cultura românească s-a întins și în Bucovina”, Siretul devenind „un focar cultural românesc”⁸. Manifestările culturale care sporesc acum „luminile Siretelui” și la care au acces tinerii liceeni cuprind spectacole de teatru, concerte, șezători, conferințe, serbări școlare, comemorări, audiiții radiofonice, aniversări, întreceri sportive, excursii de documentare, filme, serbări cîmpenești încheiate cu retrageri fastuoase cu torțe. Conferențiază în această perioadă, la Siret, Liviu Rebreanu Orest Marcu, Domițian Spănu, Alexe Procopovici, Leca Morariu, Alexandru Voevidca, Romul Cândeа și alții.

II. Memorialistica din volumul *Liceul de Stat Siret. Pagini documentare*, realizat sub îndrumarea lui Dragoș Rusu și Constantin Botezat, în 1987, și aflat încă în manuscris, reconstituie personalitatea complexă a profesorului Peter Tomaschek. „Siretean de origine – scrie Valerian Olaru –, bun român și cetățean loial, legat cu trup și suflet de Siret și liceu”, „filosof în felul său”⁹. A fost „o figură

⁷ Itzhak Artzi, *Biografia unui sionist*, redactor Nava Semel, trad. din ebraică Smaia Avny, București, Editura Hasefer, 1999, p. 16–38.

⁸ Orest Procopovici, *Anuarul IX al Liceului de Stat din Siret pe anul școlar 1921/22*, Cernăuți, Tipografia „Luceafărul”, 1923, p. 5.

⁹ Valerian Olaru, *Figuri de profesori văzuți de un elev*, în Constantin Botezat, Dragoș Rusu, *Liceul de Stat Siret. Pagini documentare 1919–1940. Memorialistica (I)*, partea a II-a, manuscris dactilografiat, Siret, 1987, p. 12.

complexă – potrivit lui Dragoș Rusu – sub multiple aspecte. De statură mijlocie, roș la față; cu privire ageră, pătrunzătoare, părul avându-l tuns scurt. Cu mișcări lente, cu pasul legănat, cu mâinile la spate și cu privirea de obicei în jos, dar uneori ațintită spre geam, se plimba de la un capăt la celălalt al clasei, la fiecare dintre ele făcând câte o piruetă pe călcâi, continuându-și plimbarea și gândurile. Cu o temeinică pregătire de specialitate, cunoscându-și bine materiile predate [...], avea și o aleasă cultură generală, putând fi, pe drept cuvânt, socotit un erudit și pasionat cercetător”¹⁰. „Scump[ul] părinte sufletesc – notează fostul său elev, preotul Pantelimon Birău –, scump la vorbă”¹¹, „profund cunoșcător al materiei, când era bine dispus [...] făcea niște lecții de sinteză din care ne alimentam o bună bucată de timp”¹². „Dascăl cu preocupări multiple, filosof, eminescolog, concurrent la premii internaționale – mărturisește Pintea Socaciu. Ne plăceau plimbările lui prin clasă și prin centrul orașului”¹³. Preotul Ipolit Jacotă își amintește că profesorul Peter Tomaschek era „original în felul lui, de multe ori filosofă în clasă învățindu-se pe un călcâi, citea pe Lessing; făcea baie iarna în Siret. Într-o seară, făcându-i și lui o serenadă, nici nu s-a mișcat de la masă, citea într-o carte, probabil pe Kant”¹⁴. Profesorul era o fire meditativă, „uneori uita de lecție și se plimba prin clasă aprofundat în gândurile sale”¹⁵. „Avea, între altele, și deosebita placere de a se amesteca în multime, de a se adăpa parcă din înțelepciunea și umorul omului de rând, de a învăța din ele”¹⁶. „A fost un deosebit pedagog, un om de caracter și un adevarat «civis» al urbei sale natale”¹⁷. La prima vedere, nu părea prea sociabil, dar nici nu făcea risipă de vorbe, părea destul de taciturn. Cunoscut mai de aproape, descopereai un om frământat de dezlegarea multor probleme de ordin social, literar și politic. Unii credeau că pedagogul Petru Tomaschek era greu de desifrat, totuși era numai o iluzie și el era tot aşa de pământean ca oricare altul. „Am constatat – observă și peste atâtia ani elevul său, Costache Țicaliu – că avea mai multă înțelegere decât mulți alți colegi ai săi de breaslă. Acorda o atenție deosebită celor ce năzuiau să învețe mai mult și mai bine. Îi plăceau elevii cu orizont mai deschis, care puneau probleme în scopul înnobilării minții. [...] Îi plăcea să asculte. Era clar în expuneri și avea o logică care te frapa. Totdeauna am crezut că locul său nu era la liceu, ci la universitate [...] Profesorul Petru Tomaschek încă din tinerețe s-a manifestat ca mare «filoromân», fapt remarcat de cei ce l-au cunoscut și au lucrat

¹⁰ Dragos Rusu, *Evocări din anii de liceu și de mai târziu*, în lucr. cit. (1), partea a II-a , p. 68–71.

¹¹ Pantelimon Birău, *Scumpe aducerî aminte din frageda copilarie și până la terminarea liceului*, lucr. cit., p. 178.

¹² Teodor V. Rusu, *Autobiografie și scurte evocări de elevi și profesori*, lucr. cit., p. 221.

¹³ Pintea Socaciu, *Luminile Siretului. Gânduri și amintiri*, lucr. cit., p. 121.

¹⁴ Ipolit Jacotă, *Căteva scurte note biografice și amintiri despre dragii noștri profesori și colegi*, lucr. cit., p. 229.

¹⁵ Filon Lauric, *Amintiri din anii copilariei și din anii de școală, pornind de la vatra părințească*, lucr. cit., p. 238.

¹⁶ Hildegarde Tomaschek-Totoescu, *Tata aşa cum mi-l amintesc eu*, lucr. cit., 2. partea a II-a, p. 452.

¹⁷ Annamarie Tomaschek-Cilicvici, *Amintiri despre tatăl meu*, lucr. cit., p. 391–393.

alături de el [...]. Activitatea sa pedagogică s-a împletit cu activitatea social-politică. Nu s-a manifestat ca partizan al unui partid, el s-a manifestat ca luptător pentru pace¹⁸, ca un „umanist convins”¹⁹. De multe ori profesorul Tomaschek „ne-a ținut interesante prelegeri în afara programei școlare, dar pentru asta el trebuia «provocat» și, o dată provocat cât de ușor se lăsa antrenat în discuții de literatură sau filozofie! [...] Dacă voi am să ne vorbească despre câte cineva, era destul să-i punem câte o întrebare piezișă. Și, Doamne! câte întrebări piezișe nu i-am pus!”²⁰

Pentru elevii români veniți din satele Vechiului Regat, profesorul Peter Tomaschek a avut mai multă înțelegere, stimulându-i îndeosebi la învățarea limbii germane, prin note mai mari care să-i încurajeze, prin aprecieri menite a-i îmbărbăta și apropia de o limbă cu adevărat străină lor.

III. Cercetătorul Peter Tomaschek se afirmă încă din tinerețe. Constanta de „filoromân autentic” a personalității sale se manifestă cu vigoare. Acum, el se ocupă de cercetarea folclorului și literaturii române în mai multe lucrări publicate în limba germană (ulterior, unele se publică și în limba română): *Doina. Ein Beitrag zur Volkspoesie der Rumänen*, Wien, 1909; *Das Mordbeten. Folkloristische Studien*, Wien, (1909); *Mihail Eminescu, der Dichterkönig Rumäniens*, Suczava, 1913, Czernowitz, (1914); *Die Abstammung Eminescu's*, în „*Czernowitz Morgenblatt*”, VI, nr. 1449, 7 mai 1923, p. 2–3; *Cercetări noi referitoare la originea lui Mihail Eminescu*, Sereth, (1925). Îndrăgostit de Bucovina, Peter Tomaschek manifestă aşadar devreme un „interes viu” pentru trecutul și scrisul românesc²¹. „Cel mai bun cunoșător al cântecului popular românesc”²², pornind de la cercetarea unor obiceiuri populare din Bucovina, păstrează mai ales la țară, ajunge la concluzia că „sentimentul răzbunării [...] ar putea fi contracarat într-un singur mod: o educație spirituală și profundă”. Fidel acestui principiu, profesorul Peter Tomaschek crede că „educația spirituală pentru toate păturile poporului ar crea baza culturii europene, pe care s-ar forma apoi, prin iubirea aproapelui, cea mai înaltă formă a religiei”. Susținătorul consecvent al eticii sociale are încă de acum convingerea că „a te sustrage educației înseamnă a prefera obscuritatea, barbaria, sălbăticia, înlesnindu-le indivizilor agresivi manipularea maselor oarbe”. Astfel, în lipsa unei educații nobile și profunde, Europa – ca arhitectură complexă – ar deveni „o escrocherie”, „un haos și o înșelare a poporului bine ascunsă”²³.

Studiul consacrat „poetului – rege al României” urmărește să prezinte viața și opera lui Mihai Eminescu publicului german. Acesta este însoțit de o scurtă

¹⁸ Costache Ticaliu, *Petru Tomaschek (1882–1940)*, lucr. cit., p. 340.

¹⁹ Constantin Botezat, *Profesorul Peter Tomaschek*, lucr. cit., p. 309.

²⁰ *Ibidem*, p. 314.

²¹ V[ictor] M[orariu], *Peter Tomaschek*, în „*Făt-Frumos*”, Cernăuți – București, an XV, nr. 4–6, iulie-decembrie 1940, p. 141.

²² *Ein Schriftstellerjubiläum. Jubiläum des Schriftstellers prof. Peter Tomaschek in Sereh*, în „*Czernowitz Morgenblatt*”, nr. 2195, 17 noiembrie 1925, p. 3.

²³ *Ibidem*.

Prefață, din care cităm: „fie ca românii din Bucovina să petreacă cu demnitate a 25-a [comemorare] a zilei morții celui mai mare poet al lor. Ca buni și pașnici vecini ai poporului român, participăm spiritual la acest eveniment festiv”²⁴. Structura lucrării, bine documentată, ținând cont și de tendințele literare ale epocii, îl evidențiază nu numai pe „un mare admirator al lui Eminescu”, dar și pe „eruditul și pasionatul cercetător”: 1. *Copilăria lui Eminescu*; 2. *Cernăuții și Mihail Eminescu*; 3. *Eminescu și Transilvania*; 4. *Eminescu la Viena și la Berlin*; 5. *Societatea literară Junimea*; 6. *Veronica Micle*; 7. *Personalitatea lui Eminescu*; 8. *Despre esența poeziei eminesciene*. Din ultimul capitol, un singur fragment este convingător: „Există puțini poeți români care impresionează aşa de puternic sufletul nostru – chiar de la prima lectură – ca Eminescu. Ne simțim puternic atrași de o adâncă simțire, care ne scufundă cu o mare gingășie în lumea liniștită a florilor și a basmului, cuprinși fiind de sunetele curate ale inimii sale. [...] Toate ne vin de la acest suflet bogat [...], în toate respiră poezie adevărată, plină de demnitate, peste tot se arată cea mai înaltă înzestrare lirică, măiestrie în toate privințele [...]. Farmecul cel mai gingăș învăluie aceste poezii”, în care recunoaștem „influența romanticismului german [...]. Peste întreaga sa creație se așterne un vâl de melancolie; este cea mai adâncă, mai adevărată durere lumească, o durere din cauza căreia s-au pierdut cele mai mari și mai nobile spirite”²⁵.

În studiile de istorie literară din 1923 și 1925, Peter Tomaschek „oferă pentru prima dată o etimologie plauzibilă patronimului Eminovici”, cum susține Ion Roșu în 1989, dovedind „o intuiție fără greș”²⁶. După Leca Morariu, Grigore Nandriș și Vasile Gherasim, el este al patrulea profesor bucovinean care „exprimă cu îndrăzneală o nouă ipoteză despre originea poetului”²⁷ Eminescu. Pornind de la ipoteza lui Leca Morariu, cu al său „oriental Emin, vânzolit până-n Polonia”, teoria lui Tomaschek „avea să-și câștige de-a lungul anilor noi adepta și partizani”²⁸. Studiul este „fructul unei munci neobosite de cercetător de mai bine de zece ani”, cercetător care este încreștinat că „adevărata știință nu cunoaște alte considerațiuni decât purul adevăr” și că „criticii cari nu cunosc slavistica, criticii pentru cari limbile orientale sunt ceva de pe ceea lume, n-au nici cuvânt nici valoare în chestiunea aceasta”, pentru că „aici nu hotărăsc sentimentele, ci cunoștinții profunde”²⁹. Un fragment din pledoaria profesorului siretean poate că ar

²⁴ Peter Tomaschek, *Mihail Eminescu der Dichterkönig Rumäniens. Ein Bild seines Lebens und seiner zeit*, Czernowitz, Buchdruckerei „Austria”, 1914, p. 4. Studiul se publică și în „Czernowitzer Tagblatt”, în numerele din 28 mai, 4 și 11 iunie 1914, p. 9.

²⁵ *Ibidem*, p. 51–54.

²⁶ Ion Roșu, *Legendă și adevăr în biografia lui M. Eminescu*, vol. I, *Originile*, București, Editura Cartea Româncască, 1989, p. 40.

²⁷ *Ibidem*, p. 44.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ Prof. Petru Tomaschek, *Cercetări noi referitoare la originea lui Mihail Eminescu*, Siret, Editura autorului, Tipografia B. Fleischer, 1925, p. 11. Concomitent, studiul se publică și în *Anuarul X al Liceului de Stat în Siret pe anii școlari 1922/23 și 1923/24*, îngrijit de directorul Liceului Orest Procopovici, Siret, Tipografia B. Fleischer, 1925, p. 3–12.

trebuie reținut și pentru sinceritatea, onestitatea cercetătorului care crede doar în atotputernicia eticiei superioare: „Numele «Emin» are la bază un sens primitiv, sensul cuvântului respectabil «încredere». Dacă ne încredem în cineva, suntem și convinși de cinstea, bunătatea, puterea, șicusința sa. Convingerea presupune dovezi, încrederea, o părere bună prestată. Darea numelor se făcea între altele după ocupațiunea, localitatea și reputațiunea cuiva. «Emin», cel demn de încredere, statornic, credincios, cinstit, «Emin» – supraveghetorul, intendentul, părcălabul orașului, funcționarul guvernamental, «Emin» pedagogul, aceste calități frumoase și onorifice numai arareori le dă un popor unuia dintre ai săi.[...] Cine nu cunoaște noblețea gândirii lui Eminescu din operele sale; o nobleță, care are mai mare valoare decât noblețea ereditară! [...] Din comunitatea culturală și religioasă a acestor popoare s-a născut Eminescu și nici un poet român nu simte mai românește, nu vorbește mai românește decât Eminescu, care după părerea mea e cel mai bun reprezentant al românismului curat și nestricat. Am satisfacția că cercetările mele științifice concordă perfect cu sentimentele mele”³⁰. Înțelegându-l în contextul epocii³¹, studiul trebuie reținut și din perspectiva judecății lui Victor Morariu: „Este caracteristic pentru seriozitatea științifică a cercetătorului faptul că pentru o expunere de 12 pagini a consultat nu mai puțin de 15 izvoare, privitoare la limba, literatura și istoria armenească”³².

IV. Prin publicarea unor studii și articole de istorie, constanta de „filoromân autentic” a profesorului Peter Tomaschek capătă substanță: *Fünfundzwanzigjähriges Bestandsjubiläum der deutschen Raiffeisenkase in Sereth (Bukowina), Rumänien. Eingeleitet mit der Geschichte der Deutschen der Stadt Sereth*, Sereth, [1929]; *Cine a fost Margareta Mușata? Margaretha de Cereth domina Walachiae Minoris. Cercetări noi despre Margareta Mușata*, [f.a.]; *Geschichte des rumänischen Fürsten Sas*, în „Deutsche Tagepost”, Czernowitz, [1918]. Și acestea sunt elocvente pentru seriozitatea științifică a cercetătorului. Cel dintâi este, în partea sa introductivă, un breviar de istorie a „celei mai vechi așezări germane din Bucovina”. Consemnat, uneori pe baza unor documente inedite, momente importante din istoria așezării și a Băncii Raiffeisen locale („o bancă a săracilor, a părăsiștilor și a nevoiașilor”, p. 19), autorul evidențiază armonia existentă de-a lungul timpului între români și

³⁰ Ibidem, p. 12.

³¹ Leca Morariu, *Gheorghe Eminovici, tatăl lui Eminescu (În urmărirea obârșiei lui Eminescu)*, în „Glasul Bucovinei”, 29 dec. 1922, p. 2; *Obârșia lui Eminescu*, ibid. 29 martie 1923, p. 2–3; *Iarăși obârșia Eminovicienilor*, ibid., 1 mai 1923, p. 2–3 și *Obârșia lui Eminescu (Lămuri)* în „Junimea literară” nov. 1923, p. 394–395; Grigore Nandriș, *Aspecte din Polonia contemporană*, în „Adevărul literar și artistic”, București, 18 martie 1923, p. 4 și *Familia Eminowicz în Polonia*, în „Junimea literară”, Cernăuți, nr. 4–5, aprilie – mai 1923, p. 385–394; V. Gherasim, *Și Eminescu – câmp de bătaie?*, în „Poporul”, Cernăuți, 8 aprilie 1923, p. 4 și *Iarăși originea lui Eminescu*, în „Revista Moldovei”, Botoșani, nr. 5, sept. 1923, p. 1–11.

³² Victor Morariu, art. cit., p. 141.

germani, pledând pentru „o politică socială continuă” într-o societate a toleranței: „Educația și știința trebuie răspândite în popor, capacitatea lui de a se adapta condițiilor vieții trebuie asigurată printr-o politică socială continuă. Un om needucat este o nefericire pentru poporul său deoarece va semăna discordie și neliniște. Iubiți școala, trimiteți copiii voștri la școală cu orice sacrificiu. [...] Nu urăți poporul evreu pentru că este iubitor de școală, econom, moral și cu înclinație spre instruire”³³. Cel de al doilea studiu, distins cu Premiul Academiei Române, aduce contribuții la cunoașterea unor probleme de istorie medievală, încheindu-se cu „dorința arzătoare ca munca mea de peste 10 ani – 10 ani pentru 3 pagini! exclamă Victor Morariu – să fie încoronată cu un monument în orașul Siret al Domnитеi Margareta, îngerul păzitor al astăzi decăzutului oraș Siret”³⁴. În colaborare cu profesorul Vladimir Milici și cu directorul Nicodim Ițcuș, Peter Tomaschek a reconstruit în tablouri cetățile vechi din Siret ale lui Sas-Vodă și Cetatea teutonică de pe Dealul Ruina, tablouri reproduse în studiul *Siretul de ieri și de azi*, tipărit în 1937 și 1938, cu unele modificări de titlu, de către Nicodim Ițcuș în anuarul liceului și în „Freamătul literar” (V, 1–4, p. 21–41). Tot aici ar trebui consemnată activitatea profesorului Tomaschek ca membru în comisia româno-rusă, întrunită în toamna anului 1940 pentru a discuta probleme litigioase, impuse de aplicarea înțelegerilor sovieto-germane din 1939 și de ocuparea samavolnică a părții de nord a Bucovinei. Cu această ocazie, profesorul a avut „o ținută de remarcabilă demnitate și curaj, susținând cauza românească mai bine ca mulți alții”³⁵.

V. Un domeniu de activitate care îi ilustrează spiritul profund umanist, înalta ținută morală – constante ale întregii sale activități – îl reprezintă cercetările privind etica viitorului, prefigurat sub semnul păcii mondiale, care să favorizeze afirmarea plenară a valorii umane: *Wie kann der Weltfriede begründet werden?*, Wien, 1906, retipărită cu subtitlul *Rede gegen die Kriegshunde, Kriegshetzer und Kriegsidioten der ganzen Welt*, tot la Viena, în 1928; *Von der Volkswerdung zum Weltfrieden*, probabil 1918; *Die Zukunfsethik der geistig und körperlich hochwertigen Menschen*, Wien, 1921; *Was ist Menschenmordindustrie?*, Riga, 1929, cu o ediție adăugită, în 1932, cuprinzând dezvăluiri referitoare la războaiele „sfinte” ale industriei internaționale de înarmare; *Paneuropa oder Vereinigte Volksstaatender der Welt? Vorschläge zur Begründung des Weltfriedens*, Wien, Basel, Leipzig und New-York, 1930; *Die Weltkrise, Sir Basileios Zaharoff und die Frage des Weltfriedens. Einige bluttriefende Wahrheiten...*, Wien, Basel, Leipzig und New-York, 1931; *Der Aufmarsch der Millionen zur Erzwingung des*

³³ *Fünfundzwanzigjähriges Bestandesjubiläum der deutschen Raiffeisenkasse Sereth (Bukowina)*, Sereth, Verlag Deutsche Raiffeisenkasse Sereth, Rădăuți, Tipografia „Unirea” (L. Stenzler), 1929, p. 19.

³⁴ *Cine a fost Margareta Mușata? Margaretha de Cereth domina Walachiae Minoris. Cercetări noi despre Margareta Mușata*, [1936], p. 4.

³⁵ V[ictor] M[orariu], art. cit., p. 141.

Weltfriedens, 1931. Fragmente din unele articole și studii menționate au apărut și în cotidienele de limbă germană din Cernăuți³⁶.

Având convingerea că „omul este cea mai acută nevoie a omului”, Peter Tomaschek definește etica drept „aplicația adevărului în folosul omului” prin contribuția tuturor științelor. Îndepărtată de falsele precepte și norme morale vehiculate de ipocriți, etica ar putea deveni știință dătătoare de normă a vieții, urmărind exclusiv dezvoltarea spirituală și fiziologică a fiecărui om, a fiecărui popor, dezvoltare la care se poate ajunge prin educație culturală, într-o adevărată „școală pentru popor”, care să-i ferească pe oameni de „pirații politici”, oferindu-le șansa devenirii prin cultivare și autocultivare.

Adept consecvent al „păcii mondiale”, concept-deziderat extrem de teoretizat în perioada interbelică, Peter Tomaschek susține că războiul este o „rămășiță de barbarie”, o rușine pentru lumea civilizată și de aceea trebuie să dispară din mentalitatea oamenilor secolului XX. Ca realitate permanentă a umanității, el face ca toate definițiile consacrate istoriei să nu fie decât „o autoînșelare științifică”. În acest cadru, profesorul bucovinean nu recunoaște decât un singur tip de eroism – „al spiritului, al faptei și al jertfei”: „Nu există eroi / eroism în fața tancurilor, artilleriei, grenadelor și armelor automate. Jos masca, eroi falși și ipocriți, acolo unde eroismul nu este posibil nici măcar ca idee. Minciuna este infășurată de o aureolă pentru a otrăvi inima și mintea tinerilor și pentru a-i induce în eroare. Otrăvirea și dezinformarea sunt efectuate de menționata organizație mondială; în serviciul ei se află mult prea des presa, școala, biserică”³⁷. Dorind, sincer și profund, „înlăturarea mizeriei și bunăstarea copiilor noștri”, profesorul Tomaschek nutrește convingerea că „războaiele vor rămâne atâtă timp cât vom aștepta ca oamenii de stat de astăzi să ne aducă pacea mondială”, că „lumea construită pe războaie nu se poate prăbuși decât sub presiunea legilor morale”³⁸. În același sens este de reținut și motoul studiului *Wie kann der Weltfriede begründet werden?*, din 1928: „Neg orice cultură omenească, atâtă timp cât sunt posibile războaiele”.

Începând cu articolul *Von der Volkswerdung zum Weltfrieden* (1918), bazându-se pe principiul autodeterminării, clarvăzător și optimist, Peter Tomaschek cere ca fiecare popor să fie ajutat să devină un popor. Scrisoarea dr. S. Maldonado, datată 10 octombrie 1934 și expediată din Angola, este ilustrativă: „Încă din 1922 am dezbatut această problemă și ne-am mirat din cauza optimismului dv. fără

³⁶ Profesorul Peter Tomaschek colaborează la mai multe periodice de limbă germană din Cernăuți: „Czernowitz Tagblatt”, „Czernowitz Morgenblatt”, „Deutsche Tagepost”. Nu am putut vedea decât câteva numere disparate. Repertorizarea colaborărilor în paginile acestora rămâne, din păcate, încă o sarcină pentru cercetările viitoare. Colecțiile incomplete și risipite ale periodicelor din Bucovina de altădată, insuficiența resurselor financiare alocate cercetării științifice sistematice fac tot mai dificilă munca cercetătorului de astăzi.

³⁷ Die Weltkrise, Sir Basileios Zaharoff und die Frage des Weltfriedens. Einige bluttriefende Wahrheiten, Wien, Basel, Leipzig und New-York, Verlag der Weltfriedens-Union, Cernăuți, Buchdruckerei „Mercur”, 1932, p. 27.

³⁸ Ibidem, p. 25–29, passim.

limită și am privit opiniile dv. cu îndoială. Exact după 12 ani vă admirăm viziunea spirituală de ansamblu asupra acestei chestiuni. Ideile dv. unice s-au răspândit în întreaga lume. I-ați prevăzut pe Mussolini, Hitler, Gasi, Kemal [...]. Cereți fiecărui popor devenirea lui ca atare.[...] Numai adevăratele popoare vor realiza pacea mondială. Acesta este astăzi adevărul suprem! Conducătorii de astăzi ai lumii vor dispărea mâine. Revoluția spirituală a unei noi epoci a început deja cu mare forță. Mă bucură în mod special faptul că dv. respingeți deschis antisemitismul în orice formă a sa. Evreii trebuie neapărat să devină un popor, mai ales pentru ei însiși”³⁹. În spiritul ideilor din studiul *Wie kann der Weltfriede begründet werden?*, profesorul Tomaschek susține că nici un popor nu trebuie să se amestece în treburile altui popor, iar minoritatea este obligată să se supună majorității, în lume neputându-se admite decât disputa pe tărâm spiritual.

În dezvoltarea teoriei sale privind realizarea păcii mondiale, Peter Tomaschek este un cosmopolit în înțelesul vechi al termenului, un „cetăean al lumii” preocupat constant de realizarea libertății depline a popoarelor, prin voință neclintită. Teoria profesorului siretană capătă consistență la începutul deceniului trei și îi va aduce nominalizarea pentru Premiul Nobel pentru Pace. *Paneuropa oder Vereinigte Volksstaaten der Welt?* (1930) este studiul-reper consacrat acestei probleme. Examinând critic realitățile timpului din perspectivă diacronică, Peter Tomaschek afirmă transțant că pacea mondială nu poate fi realizată, deoarece o împiedică oamenii de stat („pirații politici”), parlamentul politic, diplomația („lucrul cel mai mincinos, mai josnic, mai imoral pe care l-a inventat vreodată o minte ticăloasă”), diplomații („marii măcelari ai omenirii”), guvernele („aparatul administrativ al capitalului, al naționalismului, al religiei, al analfabetismului spiritual și al mizeriei sociale”), naționalismul, religia, școlile (care nu sunt mijloc de formare a gândirii libere, ci cazărmă în care se cultivă spiritul războinic prin „dresură”), consiliile administrative ale capitalului din întreaga lume (întreținând mizeria socială ca „operă de artă” a guvernelor și construind pretutindeni „cuiburi ale războiului”). Pacea mondială, în viziunea profesorului Tomaschek, poate fi realizată pe baza a trei căi principale: parlament mondial (constituit din reprezentanții stărilor sociale și nu din politicieni), limbă universală și monedă unică: „Nu împărțim Europa și lumea întreagă în state, ci în regiuni populare. Nu cunoaștem granițe, vămi sau vize. Persoana cea mai importantă pentru noi este omul și sfintele sale drepturi. Fiecare popor al lumii trimite zece delegați în parlamentul mondial. Alegerea acestora se face prin plebiscit. Parlamentul mondial stabilește o limbă universală și oficială pentru toate regiunile populare. Parlamentul elaborează o singură constituție valabilă pentru toți, unifică legislația și administrația, reglementează învățământul public. Parlamentului mondial i se supun armatele tuturor regiunilor, securitatea

³⁹ *Vollzionismus oder geist der Protokolle der Weisen von Zion?*, New-York, Berna, Dublin, Paris, Amsterdam, Leipzig, Berlin, Brüssel, Aarhus, Helsingborg, Tokio, Helsingfors, Krakau, Sofia, Verlag der Weltfriedens-Union, [1934], p. 2.

publică, sistemul rutier, pe scurt: toate serviciile vieții publice și private. Alături de limba universală, limba maternă are aceleași drepturi în regiunea respectivă, însă niciodată și nicăieri nu va avea privilegii. Cine stăpânește bine limba universală este considerat cetățean al întregii lumi. Doar el se bucură de cea mai deplină libertate. Parlamentul mondial coordonează și cererea forței de muncă, importul și exportul alimentelor de tot felul. Pe scurt, el este preocupat de menținerea bunăstării societății omenești prin evitarea lipsurilor și a abuzurilor.[...] Fiecare regiune populară poate avea în fruntea ierarhiei un rege sau un președinte. Tipul reprezentării se lasă la libera alegere a poporului. Regele sau președintele are aceleași prerogative pe care le are în prezent regele englez. [...] Administrația regiunii populare este organizată în spiritul constituției universale. [...] Reprezentanțe ale poporului, politicieni și toate felurile de binefăcători ai poporului nu ne sunt necesari. Regiunea populară trebuie să fie educată în spiritul muncii oneste, iar politicienii, în cele mai multe cazuri, nu iubesc acest tip de muncă.[...] Regiunea populară nu mai are granițele obișnuite. Granița unei limbi regionale realizează o graniță ideală cu permisibilitate crescută pentru cei ce cunosc limbile lumii. [...] Parlamentul universal este idealul străduințelor noastre în numele omeniei, al adevărătei păci universale și al culturii omenești. [...] Onoarea și dreptatea trebuie să domnească în toate domeniile publice și în viața privată. Cele 10 porunci trebuie înnoite și strigate din nou de pe Sinaiul lumii și transformate în temelie a vieții pentru toți copiii oamenilor. [...] Parlamentul nostru este un loc de muncă onestă și un mod corect de reprezentare a maselor pentru bunăstarea poporului. Parlamentul nostru nu este un loc al pălăvrăgelii, un câmp de bătălie pentru obținerea de averi și privilegii, un loc de întâlnire a doamnelor fardate, pentru minciinoși și farisei”⁴⁰. Ca arhitect al viitorului, Peter Tomaschek are convingerea că abia prin realizarea acestor obiective se va scrie cea dintâi pagină a culturii umanității și că până atunci noi, oamenii, „rămânem doar niște barbari educați”. Proiecția sa asupra viitorului umanității este mereu însoțită de o înaltă etică a binelui: „Suferim din cauza războiului și din cauza moralei postbelice. [...] Marele pericol îl constituie molima lipsei de morală”⁴¹. Optimist, profesorul bucovinean își încurajează contemporanii, în preajma altui război devastator, a unor experiențe ideologice cutremurătoare efectuate în întreaga lume pe zeci de milioane de oameni nevinovați: „Oameni nobili, țineți fruntea sus, chiar dacă inima săngerează din cauza prezentului. Ideile au fost întotdeauna îngerii eliberării din lanțuri și temnițe”⁴².

Consacrare acelorași generoase idei, urmărind promovarea valorilor umane și ilustrând, în același timp, diversitatea preocupărilor științifice ale profesorului Peter Tomaschek sunt și studiile *Die Freimaurer im Kampfe gegen die röm. -kath. Kirche*, (1907), *Die Relativitätstheorie Einstein und die Ethik* (1924), *Vollzionismus oder Geist der Protokolle der Weisen von Zion?* (1934).

⁴⁰ *Pan-europa oder Vereinigte Volksstaaten der Welt? Vorschläge zur Begründung des Weltfriedens*, Wien, Basel, Leipzig und New-York, Verlag der Weltfriedens-Union, 1930, p. 13.

⁴¹ *Ibidem*, p. 17.

⁴² *Ibidem*, p. 19.

VI. Pentru familia Tomaschek, toamna anului 1940 avea să devină un moment de grea cumpăna. În fața comisiei de repatriere a germanilor, Peter Tomaschek afirmă categoric: „Eu personal nu mă simt ca o pasare, să mă ridic și să-mi iau zborul”. Acasă, abătut, o îndeamnă pe Hildegard, încă adolescentă: „Tu rămâi aici, fă-te profesoră de limba germană și astfel vei contribui – mai târziu – la bunele relații între cele două state”. Și peste mulți ani, târziu, distinsa doamnă Hildegard își va aminti de ultimul Crăciun sărbătorit împreună cu toată familia la masa festivă și de cuvintele testamentare ale Profesorului care a fost „un pisc al puritatei etice și al ținutei morale”⁴³: „Azi e Sărbătoarea iubirii în familie, iubiți-vă întreolaltă, țineți unul la altul, orice ar fi!”⁴⁴. În Siretul sfârșitului de an 1940, atât de părăsit, de sărac și de primejduit, veritabilul idealist Peter Tomaschek trăiește dramatic ca „un neamț, care nu înțelegea, nu voia să plece din România”. De aici, îi scrie acum lui Leca Morariu: „Scrieti-mi [dacă] trebuie să emigrez sau nu. Sunt născut în România, sunt un prieten legat de [acest] pământ al poporului român, am un material de cercetare foarte bogat, trăiesc și mor pentru România mea”. Din aceeași scrisoare, să mai reținem câteva întrebări tulburătoare: „De ce se permite ca toți germaniștii să plece din România, cine va mai preda limba germană?” A doua zi, după plecarea fiului său Herbert în Germania⁴⁵, Peter Tomaschek se stinge subit (10 decembrie), în plină creație și putere de muncă. Un elev de-al său va consemna în amintirile sale: „Nori negri se agita la orizont. Europa era în flăcări, visul profesorului Petru Tomaschek se spulberă cu al tuturora celora care militau pentru pace”⁴⁶. Un ideal căruia eruditul profesor bucovinean îi consacrase energia întregii vieți și pe care l-a celebrat în versuri gnomice, menite parcă a-i eterniza memoria pe monumentul pe care încă nu suntem vrednici să-l înălțăm nici ca element de for, nici în sufletele noastre lipsite de trainice repere: „Pace există doar atunci pe pământ / Când toate popoarele înfloresc și strălucesc, / Nici un popor să nu fie victima altui popor, / fiecare trebuie să trăiască pentru poporul său. / Pace există doar atunci pe pământ, / când toate popoarele înfloresc și strălucesc”⁴⁷. Timp de 30 de ani, ducând o viață modestă și extrem de cumpătat în toate privințele, citind, meditând și scriind, Peter Tomaschek a căutat să insuflé elevilor români dragostea

⁴³ Aurelian Chirilă, *Profesorul Peter Tomaschek*, în lucr. cit., 2, partea a II-a, p. 308–312; Ioan Chideșciuc, *Actualitatea ideilor umaniste ale bucovineanului Peter Tomaschek*, în Ion Popescu-Sireteanu (coord.), *Siretul, vatră de istorie și cultură românească*, Iași, Editura „Omnia”, 1994, p. 352–358.

⁴⁴ Hildegard Tomaschek-Totoescu, art. cit., p. 455.

⁴⁵ Experiența Tânărului Herbert Ignaz Tomaschek dc după consumarea „entuziasmului pentru Germania” și strategiile de supraviețuire” în patria strămoșilor săi sunt prezентate de către Katrin Fischer în articoulul *Umsiedlung 1940. Der Weg des Buchenlanddeutschen Herbert Tomaschek* din vol. *Mit Fluchtgepäck die Heimat verlassen ... 50 Jahre seit der Umsiedlung der Buchenlanddeutsche*, editat de Irma Bornemann și dr. Rudolf Wagner, sub redacția dr. Adolf Armbruster, Stuttgart/München. Verlag „Der Süddeutsche”, 1990, p. 77–85.

⁴⁶ Costache Ticaliu, art. cit., p. 343.

⁴⁷ Dragoș Rusu, art. cit., p. 70.

pentru limba și literatura germană, fiind „un mijlocitor constant între ființa română și germană și contribuind la înțelegerea între cele două națiuni”. El „și-a împărțit activitatea între apostolatul didactic și publicistică, contribuind prin lucrările sale la răspândirea valorilor culturii române peste hotare”⁴⁸. Peter Tomaschek a fost un „gânditor profund”, mereu frâmântat de idei generoase, un „profesor bun, bland, cu o filosofică înțelegere a psihologiei elevilor săi”, un „om pașnic, de omenie și bun patriot”⁴⁹. Aleasa și distinsa sa soție, Hedwig-Ana, îi supraviețuiește, îngrijindu-se de educarea celor două fete rămase în România. Se stinge din viață la 19 mai 1957, fiind înmormântată alături de soțul său în Cimitirul Catolic din Siret. În semn de omagiu, prin hotărâre a Consiliului Local, Primăria orașului Siret îi acordă post-mortem profesorului Peter Tomaschek titlul de Cetățean de Onoare, în cadrul manifestărilor „Zilele culturii sîretești” (20–25 septembrie 2000). Printr-un ciclu de conferințe susținute la Siret, Putna și Rădăuți, Societatea de Științe Filologice din România – Filiala Rădăuți îi omagiază personalitatea, la împlinirea a 60 de ani de la moartea sa prematură.

Peter Tomaschek (1882–1940)

(Zusammenfassung)

Das Studium ruft die komplexe Persönlichkeit eines Bukowiner Professors und Gelehrten gelegentlich der 60. Gedenkfeier seines früheren Todes hervor. Es werden im kulturellen Kontext der ehemaligen Bukowina seine intellektuelle Ausbildung und die Schwerpunkte seiner Tätigkeit erwähnt: er war Professor, Forscher mit mehrfachen Beschäftigungen im Bereich der Literaturgeschichte, Volkskunde, Folklore, Geschichte, Ethik. Der tief humanistische Geist, der Optimismus und die Haltungsmoral des Bukowiner Professors werden aus der Perspektive der Forschungen bezüglich der Zukunftsethik und der Begründung des Weltfriedens – Probleme, denen Peter Tomaschek seine ganze schöpferische Tätigkeit widmete – besonders unterstrichen.

⁴⁸ [Aurel Morariu], *art. cit., ibid.*, p. 3.

⁴⁹ Dragoș Rusu, *art. cit., ibid.*, p. 70.

BISERICA SFÂNTUL DUMITRU – SUCEAVA

MIRCEA PAHOMI

Biserica domnească Sf. Dumitru din Str. Ștefan cel Mare, nr. 1, din Suceava, se află situată în vechea zonă urbană ce forma centrul medieval al fostei capitale a Moldovei. Ea se află în apropierea Curților Domnești, în aşa-numita „Piață”, pe Ulița Mare, denumită și domnească sau boierească, pavată cu piatră în timpul respectiv. Biserica a fost ctitorită între anii 1534–1535 de către domnitorul Petru Rareș, fiind numită în secolele următoare și biserică domnească. A fost de la început destinată orășenilor, astfel că în distribuția sa interioară nu se află o cameră a mormintelor.

Biserica este ctitorită cu un plan triconc, cu altar, naos, pronaos boltit printr-o calotă pe două sisteme de arcuri încrucisate, având câte două ferestre pe laturile de nord și sud, precum și un pridvor închis, iar naosul are o boltă moldovenească peste care se înalță turla. Peretele median dintre pronaos și naos a fost scos ulterior, fapt ce a afectat și tabloul votiv, în care apare ctitorul Petru Rareș, Doamna Elena și doi copii, Iliaș și Ștefan Rareș.

În interior, biserică are o lungime de 21,60 m, la exterior 24,80 m. Fațada este încadrată și susținută prin contraforți, absidele laterale au câte cinci laturi, cea mare – nouă laturi, fiind înconjurată de câte două rânduri de ocnițe în partea superioară, precum și de arcade oarbe ce ornamentează absidele. Soclul este înalt și întors spre pământ în dreptul ușilor ce sunt în arc frânt, fără chenar, dar cu muchie lată. Ușa-portal de la intrare este de factură gotică, cu două rame dreptunghiulare, cuprinzând între ele un chenar frânt. Cornișa și frontonul din partea de răsărit a bisericii au fost refăcute în secolul al XIX-lea, în urma unor incendii. Pridvorul este închis prin mari și frumoase ferestre gotice, elegant executate, iar cele de la abside sunt mici. Pictura interioară este în mare parte vechea zugrăveală, deteriorată și foarte înnegrită de fum. Biserica a fost zugrăvită și în exterior (1537–1538), dar ea a fost distrusă de vreme, incendii și pustiiri. Se mai văd urmele ei doar pe turlă, unde se zăresc câțiva sfînti având cununi în relief, tehnică împrumutată de la icoane, însă destul de rară în frescă. Se mai pot vedea cununile la sfîntii de pe fațada sudică a bisericii din Arbore – Suceava.

Biserica Sf. Dumitru, amplasată la circa 60 m nord-vest de Curtea Domnească, a contribuit prin valoarea sa arhitecturală, la conturarea în timp a centrului urban medieval al Sucevei, prin deschiderea unei „Piețe” orășenești, menționată desori în documentele de mai târziu.

Pisania cu text slavon este de o factură aparte, fiind prinsă într-o ramă cu baghete încrucișate la colțuri, având în partea sa superioară o sculptură decorativă cu doi „putti”, respectiv îngerași ce țin o cunună cu stema Țării, motiv stilistic luat după o balustradă din Capela Sixtină din Roma.

„Cu voia Tatălui și ajutorul Fiului și săvârșirea Sfântului Duh, a binevoit binecinstitorul și de Hristos iubitorul Io Petru voievod, cu mila lui Dumnezeu domn al Țării Moldovei, fiul bătrânului Ștefan voievod, a zidit biserică din mijlocul cetății Suceava, unde este hramul sfântului mare mucenic și biruitor, izvoritorul de mir, Dumitru. A început să zidească în anul 7042 (1534) aprilie și s-a săvârșit în anul 7043 (1535) aprilie 30. S-a sfînțit cu mâna preasfințitului mitropolit Teofan”.

Turnul clopotniță este o construcție independentă, foarte impunătoare, de formă pătrată, cu trei etaje, ultimul fiind adăugat în secolul XIX. Turnul a suferit mai multe incendii, iar în secolele XVIII–XIX a fost utilizat ca loc de veghe de către pompierii orașului. A fost construit ca punct de observație în centrul orașului medieval, de către domnitorul Alexandru Lăpușneanu.

Pisania în limba slavonă are, săpată în piatră, stema cea mare a lui Ștefan cel Mare, cu bourul Moldovei: „Binecinstitorul și de Hristos iubitorul domn Io Alexandru voievod, din mila lui Dumnezeu domn al Țării Moldovei, a binevoit și a zidit această clopotniță în anul 7068 (1560)”¹.

La construcția bisericii, meșterii pietrari au folosit o serie de semne lapidare, care pot fi semne de marcă a breslei respective de pietrari sau semne de îmbinare a lor în construcție, fiind asemănătoare cu cele de la mănăstirile Moldovița și Humor, care și ele au fost ridicate în deceniul al treilea al secolului al XVI-lea².

Între 1557 și 1559, domnitorul Alexandru Lăpușneanu reconstruiește și înzestrează Biserică Ortodoxă Adormirea Maicii Domnului din Lwow – Polonia, numită și Valașcaia (Moldovenească), din vechiul centru istoric al orașului. Icoanele și ornamentele bisericii au fost făcute în Moldova, posibil la Suceava, iar clopotul în Polonia. La 27 decembrie 1558, Alexandru Lăpușneanu scrie Frăției Stauropihiană din Lwow, ca să-i procure pe socoteala sa, două clopote, unul pentru biserică din Lwow și altul pentru cea din Suceava. În 23 februarie 1559, domnitorul scrie din Iași despre ajutoarele pe care le-a trimis ca să termine, cerând ca „să se toarne al doilea clopot, de felul celui dintâi, și să se scrie pe el numele lui Alexandru, cu literele noastre creștinești și cu cele latinești”³.

Textul respectiv confirmă că în Moldova secolului al XVI-lea se utiliza sporadic și grafia latină, la o dată anterioară logosătilui Luca Stroici, de la sfârșitul

¹ Gr. Balș, *Bisericile și mănăstirile moldovenești din veacul XVI*, „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice” (BCMI), fasc. 55–58, București, Tiparul Cultura Națională, 1928, p. 46–55, 334; Emil Ioan Emandi, *Muzeul de Istorie Suceava*, București, Editura Sport-Turism, 1985, p. 189–192.

² Magdalena Andriana Van Winkel, *Introduction sommaire à l'étude des signes lapidaires de Roumanie*, în *În pagini de artă veche românească*, București, 1970, p. 255.

³ Dimitrie Tăpa, *Moldova și biserică ortodoxă din Leov*, Cernăuți, „Junimea literară”, 1926, nr. 3-4, p. 58–60.

secolului. Clopotul respectiv era destinat clopotniței Bisericii Sf. Dumitru, construită de Alexandru Lăpușneanu.

Emil Ioan Emandi și Mihai – Ștefan Ceaușu emit ipoteza că turnul clopotniță din Suceava îndeplinea și funcțiuni administrative ale primăriei și ale sfatului orașenesc compus din staroste și 12 pârgari moldoveni (armenii aveau altul separat).

Turnul avea la etajele I și II câte o cameră de 6×6 m, despărțite prin planșee de lemn cu grinzi, pereții fiind tencuiți și văruși. Stema cu inscripția sa, montată pe latura estică a clopotniței, este cea mai frumoasă și impunătoare cunoscută în Moldova.

Piața de la Curtea Domnească și Biserica Sf. Dumitru au polarizat activități de cult și administrativ – reprezentative, era locul de adunare și distracție al târgovetilor, dar și cel de osândă, execuții și stâlpul infamiei, după documente contemporane cunoscute⁴.

Pereții bisericii Sf. Dumitru conțin multe grafite, care au fost publicate parțial de către Nicolae Iorga. „Radul Iscrul, vlt 7106 (1598–1599)”; „Matei sănă Mogâldea”; „Preastavisia Grigorie Teclic vă 17 dnă”; „Fuit Teophilux Rex in anno 1691 et 94 porucznic”; „Savin Barbălat(ă)”; „Ștefan Poponția, 7202 (1693–1694)”; „Știuțan Gândul”; „Ferdinand Zellinger, (1)706”; „Valentinus Krisling Cybinus, Transilvanus, anno 1705, Marcij 12”; „C. Mag. Kruse, anno 1709”; „Iosephus Szoriel, anno 1712”. Un alt grafitt, aflat în altar: „Visarion ieromonah mănăstirea Neamțul, schimonahul Irinarch ot Mănăstirea Neamțului și ierodiacon... Neamț”⁵.

În privința istoriei acestui lăcaș, trebuie să reținem unele mențiuni documentare, care atestă existența în Suceava a unor biserici mult mai vechi (sfârșitul sec. al XIV-lea), care aveau același hram al Sf. Dumitru, dar fără să se poată ști dacă acestea au fost pe amplasamentul actualei biserici.

„1395, mai. – Notă despre scrisoarea adresată de către Iațco din Moldova patriarhului Constantinopolului (Antonie IX), prin care acesta închină micile mănăstiri ce-i aparțin, cea a Maicii Domnului și cea a Sf. Dumitru, acceptate drept ctitorii patriarhale. P.S. Năsturel aduce argumente temeinice că bisericile respective sunt din orașul Suceava, identificate cu mănăstirea Adormirea Maicii Domnului din Ițcanii Vechi, precum și a Sf. Dumitru din Suceava⁶. Micile Mănăstiri din lemn, cu fundații de piatră la mică adâncime, au dispărut în secolele XV–XVI⁷.

Interpolarea lui Misail călugărul în *Letopisețul Tării Moldovei* al vornicului Grigore Ureche conține informația că după victoria lui Ștefan cel Mare din 1475 de

⁴ Emil Ioan Emandi, Mihai Ștefan Ceaușu, *Să nu dărâmi, dacă nu știi să construiești, Rădăuți – Iași*, Editura Glasul Bucovinei, 1991, p. 197–202.

⁵ Nicolae Iorga, *Însemnări din Bisericile României*, II, București, Editura Minerva, 1908, p. 45.

⁶ P.S. Năsturel, *Centre de recherche d'histoire et civilisation de Byzance*, Paris, 1981, p. 345–351.

⁷ Suceava. *File de istorie. Documente referitoare la istoria orașului*, I, București, Editura Arhivele Statului, 1989, p. 82, <http://cimec.ro> / <http://institutulbucovina.ro>

la Vaslui contra turcilor, domnul se întoarce „la scaunul său, la Suceavă, cu mare pohvală și biruință... în lauda lui Dumnezeu, a început a zidi o înfrumusețată mănăstire, sveti Dimitrie ce iaste înaintea Curții Domnești”. Aceeași informație a fost preluată apoi și de cronicarul Nicolae Costin. „Și dacă s-au așezat la scaunul său, au început a zidi mănăstirea sveti Dimitrie, ce este înaintea Curților Domnești, la Suceavă”⁸.

În cadrul amplelor cercetări arheologice efectuate în 1967 în curtea Bisericii Sf. Dumitru, au fost scoase la iveală resturile unor construcții din piatră, cu caracter religios, suprapuse peste un cimitir medieval, existent în fața Curții Domnești, loc unde au fost găsite monede din vremea lui Alexandru cel Bun (1400–1432) și a sultanului Baiazid al II-lea (1481–1512). Primul edificiu de cult a fost atribuit confesiunii catolice, datat la finele sec. XIV și abandonat în primii ani ai sec. XV, cu o singură încăpere, căreia i s-a adăugat o nouă cameră în lungime. Ea a fost demolată și nu se mai semnalează altă construcție nouă în același loc. În jurul bisericii s-a format o necropolă care a fost utilizată până în secolul XVI inclusiv, de către orășeni, indiferent de confesiunea religioasă.

Al doilea edificiu a fost de rit ortodox, datat la începutul sec. al XVI-lea, care taie sau străpunge în parte zidurile bisericii catolice. La o distanță mai mare de Curtea Domnească, în zona drumului național Suceava–Ițcani, a fost ridicată o biserică catolică în a doua parte a sec. al XV-lea și demolată în a doua parte a sec. al XVI-lea. În fundațiile acesteia, a fost găsită o parte a unei lespezi funerare, care era a mormântului panului Anton Vameșul, decedat la 30 mai 1480⁹.

Pe baza datelor cunoscute până în prezent, nu se poate stabili cu certitudine situația mănăstioarei Sf. Dumitru a lui Iațco, nici a Mănăstirii „Sveti Dimitrie”, construită de Ștefan cel Mare.

Biserica ortodoxă identificată arheologic a fost pusă în legătură cu izvoarele scrise, care au relevat că în timpul primei domnii a lui Petru Rareș (1527–1538), biserică înălțată de către Ion zidarul de la Bistrița, s-a prăbușit la scurt timp după ridicarea ei. Între documentele juridice de la Petru Rareș, Iliaș Rareș și Alexandru Lăpușneanu, se află 25 de documente publicate de N. Iorga, privitoare la acest caz (Hurmuzachi, XV/1).

1545 februarie 12. Scrisoarea din partea lui Petru Rareș către Ioan de la Bistrița, pe care-l roagă să vină pentru a da ajutor la construirea unei biserici „după asemănarea bisericii de la Suceava”, plătindu-i preț bun, iar apoi „să pleci netulburat, fără vreo predică oricât de mică”.

1546 februarie 9. Scrisoarea lui Petru Rareș către judele și sfatul Bistriței, prin care cere ca Hans (Ioan) zidarul să vină în Moldova, „fiind omul nostru”,

⁸ Grigore Ureche, *Letopisul Tării Moldovei*, București, ESPLA, 1958, p. 103; N. Costin, *Letopisul Tării Moldovei*, Iași, Editura Junimea, I, 1976, p. 117.

⁹ Mircea D. Matei, *Civilizație urbană medievală românească. Contribuții*, București, Editura Academiei, 1989, p. 61, 73, 101; M.D. Matei ș.a., *Bisericile de piatră de la Sf. Dumitru*, București, „Studii și Cercetări de Istorie Veche” (SCIIV), 1969, nr. 20, p. 541–555.
<http://cimec.ro> <http://institutulbucovina.ro>

întrucât „de dinainte vreme” i-a dat 1500 de florini olandezi, pentru care a făcut și a gătit „aici (Suceava) o biserică de piatră, care s-a prăbușit”. „Deci mi-au săpat o temelie și-am făcut o altă biserică într-alt loc”. Acum îl cheamă „să învețe alți zidari” și „nimic să lucreze cu mâinile sale”. Nu știe de ce se teme, venind „ca să instruiască pe alții” fiind chiar iertat, iar dacă nu vrea să vină, să-i stabilească „o zi când să plătească cei 1500 de florini olandezi, deoarece nu vreau să lăsăm banii repede”. În acest caz, domnul va fi reprezentat de către Matei vameșul. Altă scrisoare în același sens este din 1546 aprilie 11, iar prin documentul nr. 874 se menționează că biserică prăbușită era la Suceava¹⁰.

În 1538, Ion zidarul își cumpărase o casă la Bistrița, iar Petru Rareș acționează pentru recuperarea banilor plătiți la construirea bisericii prăbușite, dar la toate somațiile, meșterul refuza sistematic să le dea curs. Matei vameșul se prezintă în fața sfatului Bistriței, unde Ioan zidarul promite că pleacă în Moldova (dar prin Râșnov), întrucât era bolnav de piept. Ulterior, refuză plecarea, motivând că îi este frică de Petru Rareș ca să nu-l constrângă, chiar prin torturi, să regăsească tezaurele unor boieri moldoveni, la a căror îngropare și ascundere a trebuit să participe pe vremuri (probabil în septembrie 1538, o dată cu invazia turcilor). Meșterul fugă la Sibiu, astfel că Petru Rareș pune sechestrul pe casa acestuia din Bistrița, care va fi vândută apoi de către Iliaș Rareș cu 260 de florini ungurești. Alexandru Lăpușneanu găsește în condicele vistieriei Moldovei că Ion zidarul mai datoră 100 de florini ungurești, căci paguba inițială fusese echivalată cu 360 de florini ungurești. S-a deschis un nou proces la Sibiu, dar acesta a fost pierdut de domnul Moldovei¹¹.

A. Morminte din Biserica Sf. Dumitru care au epitafuri în limba slavonă

1. Piatră de mormânt cu dimensiunile de 137 × 42 cm. „Acest mormânt l-a împodobit Io Petru voievod, fiului său Bogdan, care s-a pristăvit la veșnicele lăcașuri și s-a îngropat aici în anul 7042 (1534) luna septembrie 3”. Bogdan, fiul lui Petru Rareș și al Mariei, prima sa soție, apare menționat în documentele emise de către cancelaria domnească între 3 martie 1527 și 1534, dispărând după această dată, astfel că anul morții sale este 1534 și nu 1540, cum a fost redat în unele lucrări ce au publicat această inscripție (Eugen Kozak și G. Balș).

2. „Acest ... mormânt l-a ... făcut ... și l-a împodobit ... pârcălab de Hotin ... care s-a pristăvit la veșnicele lăcașuri în anul 7049 (1541) (n)oiembrrie ...”. Piatra de mormânt are dimensiunile de 128 × 49 cm, inscripția fiind foarte ștearsă. S-au emis două ipoteze privitoare la pârcălabul de Hotin: că ar fi Toader, fratele vitreg al lui Petru Rareș, sau că ar fi Popescu, cumnatul domnitorului. Toader,

¹⁰ Suceava. File de istorie, p. 160–162.

¹¹ N. Iorga, *Scrisori de hoieri. Scrisori de domn*, ed. a II-a, București, Tip. Datina Românească, Vălenii de Munte, 1925, p. 48; M. D. Matci și a., *op. cit.*, p. 556–563.

fratele după mamă al lui Petru Rareș a fost pârcălab de Hotin între 1530–1538. În martie 1528, Petru Rareș îl miluește „pe credincioasa noastră slugă și fratele domniei mele, pan Toader” cu satul Drujești pe Sitna și pricul Chisălești, pe care le cumpărase cu 1300 de zloți tătărești. La finele secolului al XVI-lea, satul Drujești se afla în stăpânirea marelui logofăt Luca Stroici, care-l dăruiește apoi ctitoriei sale, Mănăstirea Dragomirna (D.I.R.A., XVII/1, p. 257). În cursul evenimentelor din septembrie 1538, cu invazia oștilor turcești care ajung la Suceava, Toader, pârcălab de Hotin, a încercat să se refugieze în Polonia, dar, conform ordinului regelui din 21 septembrie 1538, i s-a interzis primirea acestuia în cetății. Adăpostit totuși la ducele de Constantinowicz, a fost extrădat în luna octombrie la Istanbul. În drumul său prin Moldova, a fost omorât, probabil împreună cu fiul său, de către oamenii noului domn, Ștefan Lăcustă. În noiembrie 1541, Petru Rareș se afla în a doua sa domnie și putem presupune că mormântul respectiv ar putea să fie al lui Toader numai în cazul când domnul i-ar fi strămutat oasele în Biserica Sf. Dumitru.

Conform celei de-a doua ipoteze, mormântul ar fi al lui Popescu sau Trifon Popieluk, cum apare în documentele *Hurmuzaki*, III/1, p. 133. Acesta a fost paharnic între 1530–1537, pe timpul lui Petru Rareș și pârcălab de Hotin între 7 martie – 30 septembrie 1540, sub Ștefan Lăcustă, iar în ianuarie 1541 era prezent la Brăila, unde îl întâmpina pe Petru Rareș, care se întorcea în a doua sa domnie. Constantin Razachievici și C. Cihodaru o prezintă pe mama lui Petru Rareș ca fiind din familia Mânja, iar Toader pârcălab și soția lui Popescu pârcălab erau frați (D.I.R.A., XVI/3, p. 123–124). Mormântul respectiv ar putea fi atribuit lui Popescu, pârcălab de Hotin.

3. „Acet mormânt l-a înfrumusețat cneaghina Ana, soțul său robul lui Dumnezeu pan Toader, mare vistiernic care s-a pristăvit la veșnicul lui lăcaș în anul 7051 (1543) luna august 21”. Toma sau Tomșa apare ca logofăt în sfatul domnesc al lui Ștefan Lăcustă din septembrie 1538 până în mai 1539, fiind înlocuit în dregătorie de către logofătul Gavril Trotușanu. La 2 octombrie 1538 din Câmpulung „Toma, logofătul domnului Ștefan voievod” scrie birăului Toma din Bistrița că i-au fugit țiganii în Ardeal cerându-i să nu-l păgubească de ei, întrucât turcii „ne-au mâncat pe noi pe tot locul nerămându-ne nouă nimic case, mori, oi, sladuri, biserici, haine”. Întors în a doua domnie după data de 11 martie când vistiernicul Crasnaș și logofătul Gavril Trotușan au fost decapitați, Petru Rareș îl numește pe Toma ca mare vistiernic, dregătorie pe care o deține până la moartea sa, în 1543. Înmormântarea sa într-o ctitorie domnească se explică prin faptul că soția sa Ana, care i-a supraviețuit peste un sfert de veac, era răsstrângătoarea lui Vlaicu pârcălab de Cetatea Albă și a lui Clănău spătar și a lui Ion Limbă-Dulce și a lui Galeș comis (D.I.R.A., XVI/2, p. 190–191). Documentul din 15 aprilie 1569 menționează că Ana era fiica lui Eremia, vistier, pârcălabul Vlaicu fiind unchiul după rnamă al lui Ștefan cel Mare. Eremia Pomîșescu, vistier și vameș de Suceava, este ctitorul bisericii din Sălăgeani-Suceava, fiind înmormântat la mănăstirea Moldovița, altă ctitorie a lui Petru Rareș.

4. „Acest mormânt l-a făcut și împodobit Drăgan, logofăt, soției sale An(a), care s-a pristăvit... (la veșnicele lăcașuri și s-a îngropat aici, anul...)”. Dimensiunile pietrei de mormânt sunt $183 \times 47 \times 49$ cm, iar anul decesului trebuie datat în a doua parte a secolului XVI. Drăgan apare ca logofăt în 5 noiembrie 1568, fiind partizanul lui Bogdan Lăpușneanu, trimis ca sol în Polonia în 1570 și 1572, ca mare logofăt apare între 1571–1572, iar ca mare vornic al Țării de Jos, în 1575. În 20 mai 1586, domnitorul Petru Șchiopu întoarce cneaghinei Drăgăneasa a răposatului Drăgan, mare logofăt, și copililor ei, Toader, Iurașco și Ana dreptii lor țigani pe care „i-a adus Drăgan logofăt din Țara Leșască” (D.I.R.A., XVI/3, p. 322–323). Probabil că este a doua soție a lui Drăgan logofăt, căci Ana murise înainte.

5. „Acest mormânt l-a făcut și împodobit Maria Mogâldea fiului ei M(atei) care s-a pristăvit în anul 7102 (1594), luna...mai 21 zile”. Piatra este fragmentară, iar inscripția a fost completată de către Ioan Zugrav după un grafitt de pe peretele sudic al pronaosului bisericii. Probabil că este vorba de familia lui Gligorie Mogâldea menționat ca vornic în 12 mai 1603, pârcălab de Neamț între 1607–1609, iar în 20 septembrie 1615 ca fost vornic. Se înrudea cu familiile marilor dregători Ureche, Vasile Șeptelici hatman, Dumitrașco Ștefan și domnitorul Gheorghe Ștefan. În 20 aprilie 1627 este menționată Zinca, fata lui Mogâldea vornic și soțul ei Dumitrașco Ștefan, mare logofăt. În 1600 Cocrisel scrie părintelui său Mogâldea vornic, că a fost prins la Hotin de oștile lui Mihai Viteazul, fiind dus în Țara Ungurească, iar în Bistrița „zac în temniță de mânânc lutul și păduchii” cerându-le „să ies în țară” și „să mă scoateți lângă voi în țară creștină”, fiind numai cu cămașa pe el, urmând să i se plătească răscumpărarea de o sută taleri pe care îi dăduseră bistrățenii.

6. „Această...piatră...fiului său Frangule ce-au fost vătah de aprozi în anul 7...”. Inscriptia este în limba română, foarte ștearsă; despre ea Eugen Kozak menționează că se află alături de intrare. Mormântul poate fi datat în prima jumătate a secolului al XVII-lea. În 12 aprilie 1633 Alexandru voevod întărește lui Pătrașco și fratelui său Frangole, fost vătah de aprozi, satul Areni cu heleșteul Luciu și alte locuri din ocolul târgului Suceava, pe care le aveau danie de la Moise Movilă (A.I.I.A., XXI/2, p. 795).

7. Fragment de piatră funerară, găsit în 1954 în exteriorul bisericii având inscripție slavonă: „... Dima... mort în ianuarie 7120 (1612) ...”¹².

Pomelnicul Bisericii Sf. Dumitru – Suceava, manuscris românesc nr. 5716 din B.A.R., conține 114 foi, multe fiind albe format 29×20 cm, legătură veche din

¹² N. Iorga, *Românișmul în trecutul Bucovinei*, București, Tip. Datina Românească, Vălenii de Munt, 1938, p. 381–382; Ion Zugrav, *Vechi pietre funerare din Suceava*, „M.M.S.”, an 1969, nr. 3–4, p. 181–194; Constantin Razachievici, *Politica externă* în vol. *Petru Rareș*, București, Editura Academiei, 1968; Ștefan S. Gorovei, *Familia lui Petru Rareș*, *ibidem*; C. Cihodaru, *Cu privire la frații după mamă ai lui Petru Rareș*, în „A.I.I.A.”, Iași, 1985, XXII, nr. 2, p. 693–699; Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova*, sec. XIV–XVII, București, Editura Enciclopedică Română, 1971, p. 303, 323; St. Nicolaescu, *Documente slavo-române cu privire la relațiile Țării Românești și Moldova*, sec. XIV–XVII, București, Editura Soccc, 1907, p. 187–188.

piele. Cumpărat în 1960 de la I. Boca. Textul este scris cu cerneală neagră, având unele titluri și inițiale în roșu, cu frontispicii de inspirație tipografică. Însemnarea, cu caracter de prefată, a fost publicată de către Gabriel Strempel¹³.

F. 1. – „*Pomelnec* al fericitilor ctitori și făcători de bine, ajutătorilor și militorilor svintei besereci al svântului, marelui mucenic și izvoritorilor de mir Dimitrie, care iaste în târgul Sucevii. Acum întru acest chip făcut nou și scris în zilele prealuminatului domn și oblatului a toată Țara Moldovei, Io Grigorie Ioan voevod, fiind mitropolit țărăi preasfinția sa chir Gavril, unchiu(l) mare fiind mării sale, mai sus numitul domn. Prefăcutu-s-au și s-au scris în svântă și vestita mănăstire în Putna, de smeritul ieromonah Narcis, duhovnicul și eclesiarhul și ustavului acestui svinte mai sus numite, cu oserdia și silință și cheltuiala dumilor sale epitropilor acestui svinte besereci a marelui mucenic Dimitrie: Constantin Gândul, cupeț ot lași, întâiul epitrop, Gheorghe Uzun, cupeț ot Botoșani, epitrop, la anii de la zidirea lumii 7270, iar de la nașterea Domnului nostru Isus Hristos, 1762”.

F. 2 – 3: „Cuvânt înainte cătră cinstiții preoți a(i) svintii besereci caria iaste hramul Sfântului, marelui, mucenic Dimitrie, în târgul Sucevii. Cinstiț și întru Duhul Svânt a(i) noștri sufletești părinți, pe carii vă aflați acum și cei ce veți fi după vremi jertvitori și slujitori și rugători cătră Dumnezeu, aicea la această svântă beserecă, milă, pace și liniștita cuvioasa viață, cu sănătate și toate cele bune și folositoare de la mare mila și milostivului Dumnezeu, vă dorim svinților voastre.

Cu această smerită scrisoare a noastră vă înștiințăm pre voi, preaiubiții noștri părinți sufletești, pentru această svântă beserecă a Svântului marelui mucenic Dimitrie, care beserecă iaste zidită de răposatul și fericitul întru pomenire domn Petru voevod (Rareș), feierul lui Ștefan voevod cel bătrân și bun, la văleat 7042 (1534), care beserecă când s-au pustuit vestitul oraș domnesc Suceava și alte orașe și târguri și sate și svintele besereci, atuncea s-au pustuit și această svântă, domnească, beserecă. Si fiind atâtea ani aşia, părăsită, și mai de tot pustiită, s-au prăpădit toate odoarele ei, și-au perit acoperemântul ei, și s-au răsipit boltele ei, și s-au stricat podoaba ei, și-au crescut copaci pe zidurile ei și aşia au fost răsipită și părăsită până acum [măcar deși făcea(u) preoții de la o vreme încocace câte la o zi liturghie într-însa]. Iară acum, la văleat 7265 (1757), în zilele prealuminatului domn Io Constandin Mihai Cehan Racoviță voevod, fiind mitropolit a toată țara preasfinția sa, părintele nostru chir Iacob (Putneanul), întru a cărui inimă a dat Domnul Dumnezeu gând și râvnă și îndemânare, cum pentru alte multe lucruri bune și vrednice de pomenire, care au făcut și pururea face preosfinția sa, cu silină și îndemânarca preosfinției sale, să înnoiască accastă svântă beserecă. La care lucru au rânduit svinția sa și au pus vechil pre cuviosul Macarie, dichiul Sucevii, carele și acesta nu puțină silină și osteneală au făcut spre acest lucru. Au curățat și

¹³ Gabriel Strempel, *Catalogul manuscriselor românești din B.A.R.*, vol. IV, București, Editura Științifică, 1992, p. 382–383, ms. nr. 5716.

au zidit boltele ei cele răsipite. Așișdere și alți creștini, văzând de la preosfinția, s-au îndemnat și s-au îndurat. Și așea... cu ajutorul lui Dumnezeu și cu silința și cheltuiala preosfinții sale și cu milostenia creștinilor, boltele ce era(u) răsipite le-au zidit și o au înoit, și-au pus la dânsa cinstiți preoți. După aceia, preosfinția sa ni-au rânduit și ni-au pus pre noi, smeriții mai jos numiți, să fim epitropi și purtători de grije la toată treaba, și lucrul aceștii sfinte besereci, ostenitori și chivernisitori, și pentru buna întemeiere și podoaba ei. Iară după aceia, preosfinția sa părintele mitropolit Iacov, peste scurtă vreme, pentru împărăția lui Dumnezeu, nu i-au ajuns alte lucruri bune, care au făcut și face, ce au făcut și aceasta: însuși de bunăvoia sa, au lăsat scaunul Mitropoliei și toată cinstea aceștii lumi deșarte, și, eșind de la Iași, au mers și s-au așezat în svânta și vestita mănăstire Putna, la metania sa, care mănăstire preosfinția sa, o au înoit cu zid nou împrejur și cu multe lucruri bune o au împodobit. Iară mitropolit țării în scaun, în locul său, au lăsat pe preosfinția sa părintele nostru chir Gavril. Deci noi am socotit, și-am făcut această carte trebuincioasă, ce să cheamă Pomelnec, întru care să să scrie numele fericitorilor ctitori și tuturor miluitorilor și făcătorilor de bine acestui svânt și dumnezeiesc lăcaș, carii cine cu ce să va îndura, și îi va da mâna după putința lui, ca să facă bine și să miluiască acest svânt lăcaș, spre veșnica pomenirea lor.

Pentru aceea, prea iubiții noștri părinți sufletești, cu smerită plecăciune, și cu cea întru Domnul Hristos, firească dragoste, vă rugăm pre voi ca să nu lăsați întru uitare și întru nebăgare de seamă, aceste nume a(le) fericitorilor ctitori și a(-i) tuturor miluitorilor, ajutător și făcătorilor de bine acestui svânt și dumnezeiesc lăcaș, carii s-au scris aicia, întru acest Pormenic, ce la toate svintele și dumnațăeștile liturghii, să pomeniți aceste nume; pre cei vii cu viii, iară pre cei răposați, cu răposații... Ai sfinților voastre plecați slujitori și fii sufletești și epitropi aceștii svinte și dumnezaiești besereci: Constantin Gândul, cupeț, Gheorghe Uzun, cupeț, Ivanciu Popovici, cupeț".

B. Mențiuni documentare privind Biserica Sf. Dumitru – Suceava

În anul 1712, resturi ale armatei suedeze aparținând regelui Carol al XII-lea, ajung la Suceava pentru iernat, timp în care unii ostași au lucrat ca salahori la repararea turnului-clopotniță de la Biserica Sf. Dumitru¹⁴.

Un Honograf (ms. rom. din B.A.R.) conține o însemnare din 11 septembrie 1732, care menționează vizita domnitorului Grigore Ghica vodă „ca să vadă scaunul bătrân al domnilor, unde este citate(a) Sucevei, mai mult pentru svântele mănăstiri”, a purces și la Suceava, văzând „citarea(a) și alte toate. Și cu cheltuiala

¹⁴ Valerian Doboș Boca, *Din trecutul Bucovinei*, Cernăuți, Editura Mitropoliei Bucovinei, 1938, p. 45; N. Grămadă, *Aspecte de viață din trecutul orașului Suceava*, „M.M.S.”, nr. 10–12, 1957, p. 881.
http://cimec.ro / http://institutulbucovina.ro

măririi sale, m-au pus (e)pitrop să (a)copăr biserica gospod ce iaste în mijlocul târgului în numele sfântului mari mucenic Dimitrie. Semnează, Ţerban Cantacuzino biv vel medelnice”¹⁵.

1756 octombrie 12 – Racoviță voievod constată că Biserica domnească Sfetii Dimitrie din capul ultișei și dughenile jidovești câte era(u) pe locul bisericii, precum „și pe locul domnescu”, dădeau câte 2 lei de dugheană, bani cu care se chivernisea la trebuințele sale. Prin intervenția armenilor, târgul boilor a fost mutat „din sus, în capul ultișei din deal, lângă biserica armenească” (Sf. Cruce), astfel că lăcașul Sf. Dimitrie a rămas fără bezmenul locului. Domnul hotărăște ca târgul boilor „să se facă din gios de Sfetii Dimitrie, în capul ultișii, unde s-au făcut de veac”, iar ispravnicii ținutului Suceava să pună „să strige crainicul în târg, dând înțelegere tuturor ca să meargă cu vitele lor la locul cel de vac”. Această hotărâre a fost întărită în 1757 iulie 19, de către domnitorul Scarlat Ghica voievod, precum și de către Ioan Teodor Callimachi în 1759 ianuarie 15¹⁶.

1761 iunie 20 – Carte domnească dată de Grigore Callimachi, la cererea mitropolitului Gavril Callimachi, pentru Biserica Sf. Dimitrie, care „din trecerea vremilor, rămâind de tot părăsită, și la risipă, și stricare, atât acoperământul ei cu cele den afară, cât și înlontrul ei”. Prin milostenia unor negustori creștini și prin „carte(a) de milostenie a mitropolitului (Iacob Putneanu), cu ce s-a adunat de la pravoslavnicii creștini, au făcut cele trăbuinciosă bisericii, iară cele mai multe au rămas nefăcute”. Domnul aproba să fie făcute dughene pe locul bisericii, de către „neguțitorii creștini și alții”, care să dea chiria locului, putându-se „găti cele trăbuincioasă și nefăcute ale bisericii”. Dughenele evreiești de pe acel loc, pentru care „niște jidovi nu-și dau adetiul locului”, fac „multe scârnavii și cu fapte rele, fiind făcute pe roate care nu sunt cu greu a să muta, să fie ridicate, iară pre acel loc ca să-și facă creștinii dughene temeinice”¹⁷.

1761 iunie 2, Iași – Ispisoului lui Grigore Callimachi voievod, în baza mărturiei din 1760 octombrie 20, de așezare și hotărârea târgului Sucevii, și „fiind târgul acesta mai înaint(e) multă sumă de ani pustiu și făr(ă) de lăcuință omenească, numai jăreștile de la o vrem(e) încoaace, cu mila fericitorilor, întru pomenire trecuților domni ce au fost după vremi, au început a-ș(i) face casă de lăcuință, carii cu milă domniască cuprinzându-să din vremi în vremi și din zi în zi au mers spre sporire și adăugire. În acele adunări ce s-au făcut au fost și de alte niamuri, care trăgeau a se chivernisi cu orânduielile târgului, și-au făcut și dugheni de târgu pentru alîșverișul, nu la locul ce-au fost târgul, cându au fostu Suceava în starea ei, ce mai în sus deasupra, cam la mijlocul orașului, după cum au fost atunce; adică de la Curțile Domnești în sus, alătura cu Biserica domnească Sfete

¹⁵ Ion Bianu, *Catalogul manuscriselor românești*, I, București, Academia Română, 1907, p. 183; Gabriel Strempel, *Catalogul manuscriselor românești din B.A.R.*, I, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, p. 32.

¹⁶ Suceava. *File de istorie*, p. 309–402, 407.

¹⁷ *Ibidem*, p. 407.

Dumitreia, și mai în sus, asupra bisărcii armenesci". Târgovetii se plâng că târgul de joia se ține „afară de dugheni alătura cu ograda lui S(fe)ti Dimitrie până la Curțile Domnești”, care este pentru „oareșcare folos a bisărcii”, iar dughenile târgului rămân „deșarte și pustii”. Domnul hotărăște locurile de vânzare ale diferitelor produse și mărfuri: „iar în poarta Mănăstirii S(fe)ti Dimitrie, să fie cu marfa lor lipovenii, căldărarii, ciobotarii, opincarii, tălpălarii, sărarii, până în capul târgului de gios, denaintea pivnițăi Mitropoliei, unde au pus și acolo stâlpul de piatră. Târgul vitelor să fie den beserica Fetilor, asupra malului Sucevei. Târgovetii creștini, armeni și jidovi, cu voia lor, stabilesc să de besericii Sfeti Dumitru în tot anul câte 30 ocă de ceară, câte 15 ocă la Sf. Dumitru și 15 ocă la Paști”. Izvodul făcut și semnat de toți negustorii respectivi, fiind adeverit apoi și de către stolnicul Constantin Kogălnicean(u)¹⁸.

Înainte de 12 februarie 1763 epitropiei Bisericii Sf. Dumitru (Constantin Gândul, Gheorghe Uzum și Ivanciu cupeți), trimit un memoriu domniei Moldovei, că mitropolitul Iacov (Putneanul) a tocmit și acoperit lăcașul, dar înlăuntru este pardoseala stricată, neavând nici de unele care sunt trebuincioase. Cu milostenia unor negustori, s-a făcut catapetasma albă, nezugrăvită, s-a pardosat și făcut zaplaz de îngrădire, procurând veșminte. Solicită domniei o „bucată de loc domnesc ce este împotriva bisericii, ce s-au numit Ograda Domniască, lângă Curțile Domnești, ca să fie supt stăpânire(a) bisericii și fiind 15 case jidovești și creștinești pe acea bucată de loc, care este la fața uliții târgului, iar acei locuitori să dea pe an ca să fie pentru chivernisala bisericii”¹⁹.

Alte documente din 12 februarie 1763, 13 august 1764 și 26 octombrie 1768 se referă la bezmenul (chiria) bisericii Sf. Dumitru, ca negustorii ce au dugheni pe locul bisericii „să de obiceiul locului”, câte 4 lei pe an, interzicerea sacrificării animalelor și pregătirea bucatelor pentru vânzare în zi de târg în jurul bisericii, „care fac multă putoare” lăcașului²⁰.

1774 iunie 17 – Ivanciu Popovici, epitropul Bisericii Sf. Dumitru, închiriază lui Dumitrașco Brandabur un loc pentru dugheană, acesta plătind în fiecare an câte 20 lei, însă numai în bani de argint. Chiriașul, împreună cu familia, nepoții și strănepoții lui, urmează a locui și odihni în casa lui „fără de nici o pricină și să fie datoriu, când se va acoperi clopotnița, să slujească”²¹.

1774 iunie 20 – Tânase, bacalul din Suceava, vinde cu 1200 lei, 6 dughene aşezate pe locul Bisericii Sf. Dumitru, pentru care avea zapis de la epitropul Ivanciu hagiul, ca să dea „bezmen” câte 24 lei pe an. La 22 iunie 1774, epitropii bisericii Sf. Dumitru se plâng Divanului Cnejiei Moldovei despre această vânzare, nefiind de acord „a să robi locul bisericii de alții”, cerând ca să-i răscumpere

¹⁸ Ibidem, p. 408–411.

¹⁹ Ibidem, p. 412–413.

²⁰ Ibidem, p. 413–415.

²¹ Ibidem, p. 442.

lemnul din dughene. Se hotărăște ca să „prețăluiască cele 7 dughene, lemnul și materia, iar nu locul”, sumă care va fi dată de către epitropii bisericii bacalului Tănăsa²².

1775 februarie 13 – Judecată pentru un loc din „tintirimul Bisericii lui Sfeti Dimitri”, ce fusese arendat anterior lui Avram, starostele jidovilor din Suceava, și pe care își construise dugheni Constantin Pantază, cupeț. Mitropolitul Iacov (Putneanu), cu ajutorul creștinilor, acoperise biserica, căci era „descoperită și rămâind la mare stricăciune”, a permis negustorilor străini creștini, ca să-și facă dugheni pe locul bisericii, pentru venitul din havaietul locului. Noul mitropolit, Gavril (Callimachi) nu a mai permis ca evreii să aibă dugheni pe locul bisericesc, întrucât havaiet nu-l da, și „pentru faptele și scârnavie ce făce asupra băserici”. Dugheana evreului Aron, făcută pe tintirimul bisericii, nu era mai mare de un stânjen și jumătate, având înțelegere făcută cu preoții bisericii de a de „bezmen” pe an câte 2 lei. Măria-sa vodă trimite carte arhimandritului Calistrat dichiu și ispravnicului Gheorghe vel șătrar, cu porunca de a ridica dughenele de pe locul bisericii, „ducând dugheana întreagă lângă casale tatălui lui Aron, lui losăpu”, case și dugheană prețuite la 300 lei, „iar dugheana 15 lei nu face fiindcă au tras-o oamenii cu funele întreagă și au pus-o lângă casale tată(lui) lui Aron, și rămâne locul bisericii desert”. Constantin Pantază închiriază locul respectiv, plătind bisericii „havaiet” câte 12 lei pe an.

În 13 februarie 1776, Aron, starostele evreilor din Suceava, scrie lui Ivanciu Popovici, epitropul bisericii, că după mutarea dughenei sale în alt loc, ea fiind pe roate „și tâmplându-se di au venit moscalii, au stricat a me(a) dughenută, după cum au stricat și alte aici în târg”. Aron se învoiește cu Constantin Pantază, care-i plătește dugheana cu 45 lei, primul iscălind pe zapisul de aplanare a conflictului²³.

Repararea bisericii de către mitropolitul Iacov Putneanu a avut loc între anii 1756–1760 (an în care acesta demisioneașă din fruntea Bisericii Ortodoxe a Moldovei), lucrări la care a fost sprijinit de către suceveni, după cum rezultă și din documentele prezентate și din inventarul bisericii, întocmit în 1792.

La 1 iunie 1782, epitropii bisericii întocmesc Sama veniturilor din perioada 2 iunie 1777 – august 1782, ce au fost realizate din chirile dughenelor amenajate pe terenul vechiului cimitir ce s-a aflat în jurul Bisericii Sf. Dumitru. La venituri s-au realizat 702 lei și 60 de bani, iar la cheltuieli – 659 lei și 30 de bani, în care se înscriv și banii dați pentru ținerea hramurilor, inclusiv cel de la Mănăstirea Todireni din Burdujeni. Alte cheltuieli au fost utilizate la făcătul stranelor, a unui potir, „eșitoare pentru școală”, plata dughenelor făcute de către Hagi Ivanciu, care s-a mutat de sub stăpânirea Austriei la Botoșani, în Moldova. În 1783, după readucerea moaștelor Sf. Ioan cel Nou din Polonia și aşezarea lor la locul din Mitropolia Veche a Sucevei, fostul epitrop Ivanciu a făcut un nou sicriu din lemn

²² Ibidem, p. 443.

²³ Ibidem, p. 444–447.

de cedru pentru mucenicul respectiv²⁴. La 24 octombrie 1784, epitropii bisericii au închiriat pe timp de șase luni, bașca clopotniței, cu suma de 7 lei și 10 parale²⁵.

În 1785, Comisia pentru delimitarea proprietăților din Bucovina, înregistrează și Biserica Sf. Dumitru, care apare împreună cu casele din aşa-numita „Piată”. La numărul 329 apare Biserica domnească Sf. Dumitru, care „stă în mijlocul dughenelor” și se învecinează cu „Ulița Mare și Frunții în Sus”. Dughenele amplasate pe locul vechiului cimitir, sunt înregistrate de la numerele 320–340, cu numele persoanelor care au închiriat locurile respective. La numărul 341 apare Școala Normală Publică de Stat, care se află pe terenul bisericii²⁶.

1791 iulie 18/29 – Suceava. Izvod de dughenele ce plătesc în total 67 lei bezmen pe an, precum și 9 dughene ce s-au vândut cu loc cu tot, de istov în anul 1789, care „s-au licetuit la mezat”, bani ce-au fost puși la Craimsant (Administrația ținutului)²⁷.

După șase ani de slujbă bisericească ca epitrop, Dimitrie Popovici „poftește cu deadândul ca să fie iertat și slobozit”, acceptându-i-se demisia.

Biserica Sf. Dumitru nu avea un inventar al bunurilor sale care să fie mai vechi, de la trecuții domni. La 25 februarie 1792 se întocmește un nou inventar, care cuprinde 12 file ce-au fost citite „înaintea dumnealor tuturor poporenilor”, fiind semnat de către noii epitropi aleși: Petru Făclier, Teodori Hriste, Apostolachi Ioanovici, parohul bisericii, Ioan Craschievici protopop și mulți alții. Titlul inventarului: *Inventarium asupra tuturor acareturilor, vaselor bisericești, veșmintelor, cărților și altor lucruri mari și mici a(le) bisericii. Hram, Sfântul mare mucenic Dimitrie din târgul Sucevii, înlăuntrul și afară, precum s-au aflat în ziua de astăzi.*

Manuscrisul conține și însemnări marginale, care prezintă interes istoric pentru acest lăcaș, dintre care se redau în continuare unele mențiuni de la cele opt capitole pe care le conține inventarul.

„Biserica aceasta este de piatră zidită, boltită și preste toți păreții, înăuntru cu văpsele zugrăvită, chipurile sfintișilor și pilde după istoriile bisericești. Cu acest fel de zugrăveală au fost și pre dinafară, dar pentru vechime s-au șters, precum și înăuntru pe unele locuri s-au stricat”. Are o turlă cu trei cruci mari de fier, acoperișul de șindrilă foarte vechi și stricat; sunt trei uși mari de lemn, ferecate cu țătâni și șinuri groase de fier și cu piroane întărite. Se descriu ferestrele, dimensiunile exterioare, cele interioare, care sunt redate în stârjeni, țoluri și șucuri.

Oltariul și naosul (partea bărbătească) sunt pardosite cu cărămidă, iar pronaosul (partea fermeiască) și pridvorul au lespezi de piatră. Spre partea dreaptă a oltariului, spre răsărit, se află clopotnița lui Alexandru Lăpușneanu, descrisă astfel:

²⁴ Ibidem, p. 466–467.

²⁵ Din *tezaurul documentar sucevean*, București, Editura Arhivele Statului, 1983, p. 479.

²⁶ Mihai-Ştefan Ceaușu, E. Erandi, *Aspecte din evoluția economică-socială urbană a Sucevei în anii 1774–1786*, A.I.I.A., Iași, XXV, 1988, p. 92.

²⁷ Suceava. *File de istorie*, p. 510–511.

„turla de piatră zidită, înălțimea lui (ei) iaste de 11 stânjeni, 8 şucuri, iară lărgimea fiind în 4 cornuri, despre amiazăzi și amiazănoapte câte 5 stânjeni”. Notă marginală: „Acet turn iaste descoperit, din care să pricinuiaște mare păgubire”. În ograda bisericii, lângă dugheana lui Dumitraș Brandaburul, „iaste o clopotniță de lemn cu stâlpi, a cărui înălțime iaste 4 stânjeni, 3 şucuri în care se află 3 clopote, după socotință de 150 ocă, 60 ocă și 12 ocă”. Marginal: „Dintru aceste, precum clopotniță, aşa și aste 2 clopote de 150 și 60 ocă au lipsit, care la anul ... (necompletat) ... prin ardere de foc s-au topit”. În alt inventar ulterior, clopotniță de lemn nu mai exista. Tot în curtea bisericii există și localul Școlii Normale, descrisă astfel: „O casă mare de lemn, tencuită cu lut și var, în care se află 4 casă (camere) mari, una cămară și-un ganc supt acoperemânt de draniță, cu cerdac de dinainte, care casă se află în partea stângă a bisericii, dinspre răsărit, supt număr conscripției 374, iar a târgului 324, și este școală normalnică”. Marginal: „Aceasta este făcută prin purtare de grijă și cel mai mult cheltuită a răposatului întru fericire episcop Dosoftei Herescu, la an 1780”. Sunt enumerate toate dughenele făcute cu cheltuiala unor „burgări și negustori”, care pe baza contractelor încheiate plăteau „bezmănuș”, majoritatea lor fiind și epitropii bisericii, astfel că aceștia semnează și inventarul. Este menționat și tentirimul din jurul bisericii, care a fost desființat în 1800. Inventarul conține și rezumatul unor privilegii acordate de către domnii Moldovei, privilegii care au fost menționate anterior.

C. Mobilier și obiecte de cult menționate în inventar

– Tetrapod pentru anaforă, de lemn, cu flori săpate, cu acoperemânt în chip de chivot, cu crucișoare deasupra, zugrăvit peste tot cu văpsele verzi cu aur și argint, cu chipurile sfintilor Vasile cel Mare, Grigore Bogoslav și Ioan Zlataust în partea de jos și deasupra scaunului, chipul Sf. Dimitrie, pe de lături cu flori în lemn săpate (sculptate) și poleite. „Acestea s-au făcut cu cheltuiala dumisale Ivașcu Hotincean neguțitor și burgăru în Suceavă”.

– Două analoage de lemn, zugrăvite cu văpsele, deasupra meșină (piele) roșie, pentru cărți. „Le-a zugrăvit dumisali epitrop Dimitrie”.

– Analoage strângătoare, cu meșină roșie, pentru Evanghelie.

– O paștianită mare, zugrăvită pe pânză, cu văpsele bune și cu aur; privazurile din pregiur de atlas roșu, zugrăvite cu văpsele și aur, cei 4 evangeliști și Patimile, și textul scris cu slove de aur: „Acet aer l-au făcut Mihail sin David, neguțitor bucureștean, și l-au dat sfânt(ei) besereci a Sfânt Dimitrie din Suceavă”. În partea de jos, cu aceleași feluri de slove: „Fiind epitrop Constantin Gândul și George Guzun, vlet 7272 (1763) noiembrie 27”.

– Felon de postav cafeniu, cu feluri de flori pe dânsul, cusute cu fir alb și galbău peste tot; la spate cruce de pozomant galbău și împregiur umerale și pe margini cu pozomant, căptușit cu crucea cărămizie. „Acesta iaste făcut de dumisale Petre lăcier burgăru și negățator din Suceava și epitrop besereci”.

În inventar figurează o făclie de ceară de 5 oca, așezată înaintea icoanei Precistei, precum și două sfeșnice mari, sculptate cu flori, făclie care a fost dăruită de către breasla calicilor.

La data întocmirii inventarului, catapeteasma era nouă, având inscripția: „Această catapeteasmă este zugrăvită la an (1)788 în vremea epitropiei dumisale Dumitru Popovici, pren silința sa și a parohului, cu agiotorință Petre Făclier și al altor cinstiți făcători de bine, neguțători și burgări poporeni acestei besereci și altor cinstite persoane de prin aceste locuri. Iară lemnul este făcut mai înainte, pe vremea dumisale Hagi Ivanciu”²⁸. Catapeteasma respectivă a fost dată ulterior la biserică din Plăvălari – Fălticeni.

– Icoană pe pânză gipsată aplicată pe lemn (110 × 85 cm) din biserică, reprezentând pe Isus în picioare, având globul pământesc în mâna stângă, iar pe lungimea laturilor, busturile celor 12 apostoli și evangheliști, fiecare având menționat numele. Inscriptia în limba română: „Această sfântă icoană iaste înnoită cu cheltuiala și agiotorul creștinilor) în Suceava, la 2 mai 1813, de către Vasile Chițăscul, zugravul”.

– „La icoana Sf. mare mucenic Gheorghe, o suliță de argint de la dumnialui Gheorghe Ghijescul, făcută și dăruită”.

– Două picioare de argint de 15 dramuri, pusă la icoana Sf. Gheorghe. „Acesta s-au făcut prin cheltuiala dumisale, giupâneasa Maria Săliman, și s-au dăruit sfintei biserici (1828)”.

– O pereche de paftale de argint: – „Acest(e)a s-au dăruit de dumneaei giupâneasa Maria Săliman, împreună cu cheltuiale a surorii sale, Ioana Abăgeri”.

– „Acest chivot este cu(m)părat de Gheorghe Chițăscul, palimaru sfântului Di(mi)trie, cu 20; 1820 ghenar 15”.

În Condica cununațiilor pe anii 1819–1868 a parohiei Sf. Dumitru, apar și mențiuni cu numele unor zugravi din Suceava „Soliman, de religie grecească, neunită și răsăritului, de breaslă zugrav, cu Ana, fiica lui Moise Mătăsar”, cununați la 4 noiembrie 1828.

Mențiuni din Conscriptia parohiei Sf. Dumitru pe anul 1822: – Lazăr Ștefan Chițăscu, „s-au dus la Moldova”; Toader Tupilat, „au fugit peste Cordun” (Moldova). Altarul și pridvorul Mănăstirii Neamț au fost zugrăvite „prin mâna lui Vasilache Chițăscul și Basile Eliman”, ambii fiind zugravi din Suceava, în anul 1830, 18 iunie²⁹.

Teodor Balan, în volumul VIII din seria *Documente bucovinene*, lucrare păstrată în manuscris la Arhivele Naționale din București (Dosar 46/F.D.) prezintă două scrisori privind clopotnița Bisericii Sf. Dumitru din Suceava: „1791, martie 3/14, Suceava. K.K. Crais – Comisariatul ținutului Suceava răspunde Epitropiei

²⁸ Nicolae Pentelescu, *Un manuscris din secolul al XVIII-lea. Inventarul Bisericii Sf. Dumitru din Suceava*, „M.M.S.”, nr. 1–2, 1965, p. 95–100.

²⁹ Idem, *Zugravi suceveni. Vasile Chițăscul și Vasile Suliman*, „M.M.S.”, 1967, nr. 3–4, p. 310–312.

Bisericii svintii Dimitri din Suceava. Cererea de a se pune clopot în clopotniță ce ie de lemn vechi și căzătoare la turnul cel de piatră s-a scris la naltă gubernie ... ca să de pozvolenie. (...) clopotnița acea vechi să o proptiți, ca să nu să întâmple oareșcare nenorocire, iar cheltuiala puțină o veți pune la tocmaiarea turnului celui de piatră”.

A doua scrisoare este din 6 februarie 1794, prin care Comisariatul din Suceava comunică epitropilor bisericii Sf. Dumitru din Suceava măsurile pe care să le ia în privința banilor ce urmează să se cheltuiască pentru repararea bisericii, pe care „cu amăruntul” să fie arătați în „sămile bisericești”³⁰.

La Biserica Sf. Dumitru din Suceava se păstra un antimis sărbesc din pânză de in, căpușit, de dimensiunile 77 × 63 cm, reprezentând punerea în mormânt a Mântuitorului, cu inscripții slavone din anii 1708, 1728, 1772 și 1823. „Acest sfânt și dumnezeiesc jertfelnic a Preașfîntei Mitropolii a Cruședolului și a altor biserici ce se găsesc sub stăpânirea cezaro-crăiești împărației, locuitorarea soborniceștei Patriarhii a Peciu lui, din nou înființată, și care va ființa cât va da Dumnezeu. S-a făcut în anul 7216 (1708)”. Altă inscripție de danie este din partea mitropolitului Isaia Diaconovici, mitropolit al Cruședolului și Moise Petrovici, mitropolit al Belgradului, Serbiei, Ungariei, Sloveniei, Croației, Sremului, Banatului Timișoarei și Valahiei cesaro-crăiești – „dat în Viena la 12 mai 1728”.

La o dată ulterioară, antimisul se găsea în Moldova, de unde se află două inscripții tot în slavonă: „S-au sfînțit acest sfânt și dumnezeiesc jertfelnic, prin punerea mâinilor, de blagogestivul episcop de Rădăuți, Dositei (Herescu), în anul 1772”. Altă inscripție aflată mai jos: „Și-am dat acum din partea smeritului Consistoriu al Bucovinei, ca să se pună la Sfânta Masă a altarului blagocestivei și sfînțitei biserici cu hramul marii mucenice Varvara, ce s-au clădit cu ajutorul lui Dumnezeu în satul Rușii Boului. Și s-a dat de arhimandritul Isaia Baloșescu la 30 ianuarie 1823”³¹.

Dimitrie Dan a descris în anul 1924 un vechi felon păstrat la biserica Sf. Dumitru din Suceava, fiind confectionat din postav gros, de culoare cafenie, brodat la poale cu fir de argint, ghirlande și flori, sub formă de clopot, lung de 150 cm și lat de 185 cm. Prin tradiție, se știe că această piesă a servit drept arșa (cioitar) pentru calul de călărie al lui Ștefan cel Mare.

Tot Dimitrie Dan amintește și de un brâu din catifea roșie, brodat cu flori în fir de aur. La acea dată se mai păstra o lumânare mare din ceară albă, înconjurată cu flori verzi și roșii, având 150 cm, care provineau de la Biserica Sf. Ioan Botezătorul, fiind o danie a cismarilor de negru (existau și cei de galben, după culoare pielii folosite), care era patronată de Biserica Adormirea Maicii Domnului din Ițcanii Vechi³².

³⁰ Teodor Balan, *Documente bucovinene*, vol. VIII, manuscris, Arhivele Naționale București, Dosar 46/F. D., p. 274, 304.

³¹ Nicolae Pentelescu, *Un antimis sărbesc sfînțit de episcopul de Rădăuți, Dositei Herescu în anul 1772*, „M.M.S.”, 1967, nr. 9–10, p. 634–636.

³² Dimitrie Dan, *Un vechi felon*, „Junimea literară”, Cernăuți, 1924, nr. 5–6, p. 196–197.

În iulie 13/24 1792, la Suceava, epitropii Bisericii Sf. Dumitru se adresează Consistoriului Episcopiei Bucovinei din Cernăuți, pentru a fi informați asupra cererii armenilor din Suceava, ca să facă școală pe locul bisericii, alătarea de cealaltă școală (normală). „Osăbit, încă o groapă mare, sau înblătoare pentru școală alătarea de turnul cel mare, cari socotim că este spre stricăciunea turnului, slăbindu-se temelia”. Mai întreabă ce sprijin pot primi pentru acoperirea bisericii, care este stricată cu totul, aşteptând răspuns în acest sens³³.

În 16/27 august 1792, episcopul Daniil Vlahovici și arhimandritul Isaia Baloșescu răspund epitropilor Bisericii Sf. Dumitru că s-a aprobat astuparea ieșitoarei școlii, iar pentru acoperirea bisericii așteaptă aprobarea de la „înaltele foruri” (din Lwow), după care „se va urma cu facerea acelui trebuincios acoperământ”. În altă scrisoare, din 16/27 noiembrie 1793, episcopul și arhimandritul scriu către „neguțitori, burgări și târgovești poporeni ai Bisericii Sf. Dimitrie – Suceava” că la 31 octombrie 1793 epitropul Petre Făclieru „s-au așezat în cinul călugăresc la mănăstirea Dragomirna” ca monahul Pahomie, cerând să aleagă alt epitrop în locul lui, iar „unul din epitropi să fie cu condei, și întru toate vrednic și pricpeput la same” (balanța de venituri și cheltuieli a bisericii). Alte scrisori, din 23 mai 1794 și 20 decembrie 1799, se referă la întocmirea samei bisericii, cu veniturile și cheltuielile acesteia³⁴.

În secolul al XIX-lea, o serie de scrisori se referă la probleme de ordin gospodăresc și de administrare a bunurilor bisericii care prezintă interes. Parohul Apostolachi Ionovici și epitropul Grigoraș Popovici de la Biserica Sf. Dumitru din Suceava se adresează, în 1801 la 18 august, Consistoriului Episcopiei Bucovinei din Cernăuți, ca să nu se aprobe arendașilor construirea de grajduri pe lângă dughelele ținute cu bezmen. Ei știu că dughelele vândute la licitația din 9 ianuarie 1788 sunt „cu locul numai până la picurușul streșinii” și nu „cu locul de ogradă înapoi”. Cumpărătorii au îngrădit locul și „vreu unii să facă grajduri din dos, unde au cuprins țintirimul bisericii mai tot”, rămânând biserica „necurată prin pregiu” și „nu poate omul să umble prin-trânsul”³⁵.

*1816 iulie 26, Lwow – Ordinul Guvernământului Galiciei către Administrația Tinutului Bucovina, referitor la vânzarea materialului de la clădirile celor două școli vechi din Suceava. Școala cea mare a fost construită de către episcopul Dositei Herescu (în 1782), „pentru învățarea tineretului moldovean”, iar cea mică de către primărie. Sumele încasate la licitație pentru vânzarea materialului de la cele două școli demolate vor fi depuse pentru construirea noii școli mari, la Fondul Bisericesc al Bucovinei și la primăria Sucevei – pentru cea mică*³⁶.

1817 aprilie 20, Suceava – Epitropii Bisericii Sf. Dumitru solicită Consistoriului din Cernăuți restituirea sumei de 403 florini și 34 crăițari, rezultată din

³³ Suceava. *File de istorie*, p. 517–518.

³⁴ Șt. Lemeny, *Noi documente referitoare la biserica Sf. Dumitru din Suceava (scoase de Simion Florea Marian, elev, în 1869)*, „M.M.S.”, nr. 5–6, 1978, p. 568–570.

³⁵ Suceava. *File de istorie*, p. 554–555.

³⁶ *Ibidem*, p. 606.

vânzarea clădirii vechii școli de pe locul bisericii, clădită în 1782 de către răposatul episcop Dositei Herescu precum și cu cheltuiala și livrarea de materiale de către răposatul binefăcător Ilie Cârste (din Costâna), și prin contribuția altor binefăcători, fiind „transcrisă ca danie pentru pomenire veșnică a acestor binefăcători de pomenita biserică”. Ei cer restituirea sumei „Bisericii Sf. Dumitru din Suceava, în considerația pomenitului act de mărturie ca proprietate ce-i aparține”³⁷.

1823 aprilie 1 Suceava – Epitropii, alți poporeni și Grigore Mihalovici, parohul Bisericii Sf. Dumitru îi scriu lui Melhisedec Lemnia, protopresbiterul de Suceava, ca să mijlocească la Consistoriu repararea turnului clopotniței, care a ars, și să pună clopotele acolo fiindcă sunt foarte grele și, acolo unde stau, prezintă pericol. Banii pentru reparații să-i dea Consistoriul din fondul cuvenit și din banii ce-i are biserica depuși la visterie³⁸. Biserica a suferit incendii în 1809, acoperișul fiind restaurat în 1848 și 1849, când i se redă și forma sa originală. Un nou incendiu a curpîns biserica în 1874, după care acoperișul a fost refăcut din tablă. În același an a fost refăcut și turnul clopotniței, care a servit și ca punct de observație pentru pompierii suceveni.

În anul 1963, Biserica Sf. Dumitru a fost consolidată, nivelându-se terenul din jurul ei, amenajat ca un mic scuar. Alte lucrări de restaurare și reparare s-au făcut în anul 1988 la zidărie, acoperiș, curățarea frescei și altele, ele continuând și astăzi.

D. Carte veche românească de la Biserica domnească Sf. Dumitru – Suceava

În anul 1782 s-a întocmit un izvod cuprinzând cărțile, veșmintele și obiectele de cult ce se aflau la Biserica Sf. Dumitru, unde sunt menționate 17 cărți religioase, odoare și vase, dintre care unele erau de argint³⁹.

Deși este o biserică veche, din cauza jafurilor, bejeniilor, pustiirii ei, nu s-au păstrat manuscrise din primele secole ale existenței sale. O parte din vechile tipărituri de carte românească sunt depuse în Depozitul de carte, aflat în prezent la mănăstirea Râșca. Unele dintre acestea conțin însemnări privind modul lor de procurare în a doua parte a secolului al XVIII-lea. Menționăm câteva tipărituri românești vechi: *Penticonostar*, tipărit la Buzău în 1701, *Antologhion*, Iași 1726, în două exemplare, *Octoih*, Iași 1726 în două exemplare.

Triod, Iași 1747, cu însemnare pe foile 1–8: „Acest *Triod* este al sfintei biserici a lui Sfeti Dimitrie den târgul... cumpărat cu banii de milostenie de la creștini, cu osteneala epitropilor sfintei biserici. Si s-au scris și la Condica bisericii la rându și s-au iscălit și epitropii bisericii, let 7271 (1763) martie 1. Si în știință să fie că toate cărțile sfintei biserici a lui Sfeti Dimitrie sunt scrise pe margini și

³⁷ Ibidem, p. 607–608.

³⁸ Din *tezaurul documentar sucevean*, p. 575.

³⁹ Ibidem, p. 463.

îscălit de epitropi și puse toate la Condica bisericii. Constandin (Gându) epitrop". Cartea provine de la Biserica Sf. Înviere din Suceava, inv. 66.

Octoih, tipărit la Iași, în 1749, cu însemnare pe foaia de gardă: „Această carte bisericească ce se numește Octoih, acum a doua oară s-au legat prin cheltuiala dumisale Gheorghe Chițescu, palemar de la Sfetii Dimitrie, la anul 1829 august 15, spre veșnică pomenire”.

Octoih, tipărit la Râmnic în 1750, cu însemnare pe foile 1–15: „Această sfântă carte ce să cheamă Octoih, este a sfintii biserici a lui Sfetii Dimitrie din târgu din Suceava, care s-au cumpărat cu milostenie de la boieri și de la negoțitori și de la alți creștini, care s-au îndurat și sunt toți scriși anume, în Condica bisericii, cine cât au dat; iară cine ar fura-o sau ar înstrăina-o de la besereca lui Sfetii Dimitri, să fie blâstămat de sfintii părinți de la Nicheia și să aibă părâs la strănicul giudeț pe sfințiea sa Maică preacurată și pe sfântul mari mucenic Dimitrie, a căruia esti hramul. Si această carte s-au scris la Condica bisericii, și în câți bani s-au luat, v(let) 7270 (1762) fev(ruarie) 12, și s-au îscălit și epitropul bisericii, Constantin (Gândul)”. Cartea provine de la parohia Sf. Arhangheli din Cajvana, Suceava. Altă însemnare pe foaia 10: „Această carte este a lui Sfetii Dimitrie de la Biserica domnească, din târgul Suceava, ce s-au cumpărat cu milostenii și s-au scris la Condica bisăricii la let 7270”.

Condica și Pomelnicul Bisericii Sf. Dumitru din Suceava au fost preluate de către Biblioteca Academiei Române din București.

Evanghelie, tipărită la Iași în 1762, păstrată în inventarul parohiei Sf. Dumitru: „Această sfântă Evanghelie este a sfintei biserici a marelui mucenic Dimitrie den târg den Suceavă, cumpărată cu bani de milostenie a epitropilor și a altor creștini. Si s-au scris la Condica bisăricii ... și cine a înstrăina și a tăgădui-o, să fie blâstămat de 318 sfinti părinți de la Nicheea și marele mucenic jud ...; și s-au îscălit și epitropul bisăricii. La vlet 7271 (1762) septembrie 14. Constandin (Gândul) cupeț, epitrop a căruia este hramul, să fie părâs la strănicul ...”⁴⁰.

Istoriile Persanești, manuscris românesc, traducere din limba greacă în limba română de „Nobel Her (cu litere gotice) Vasile Tăutu”, care o și scrie cu litere chirilice, probabil în anii 1778–1779, cuprinzând 30 de istorisiri din Halima. Manuscrisul poartă și însemnarea de cititor în luna martie 1797, a lui Misail Toacă, care scrie cu litere gotice: „Leh(rer) von Sutzawa”. Cu data de 1798 ianuarie, o însemnare cu litere chirilice, „Miron dascalos”. Aceștia sunt profesori la Școala Normală din Suceava, care se afla în curtea bisericii Sf. Dumitru, școală mutată apoi la Cernăuți⁴¹.

⁴⁰ Olimpia Mitric, *Cartea românească veche din județul Suceava. Prima jumătate a sec. XVIII. Catalog*, „Anuarul Muzeului Suceava”, X, 1983, p. 663–707.

⁴¹ Ioan Zugrav, *Un vechi manuscris cu „Istoriile Persanești” din Biblioteca Mănăstirii Sf. Ioan cel Nou de la Suceava, „M.M.S.”*, nr. 11–12, 1967, p. 702–705.

Canonul Sfântului Spiridon, tipărit la Iași, în 1750, exemplar complet, cu o legătură artistică în lemn și piele, păstrat la Filiala Arhivelor Naționale din Suceava, inv. 3454, cota II – 1309, cu însemnări: F. 3, 6–12. „Această slujbă de cântare a lui Sfetii Spiridon pe înțeles este a sfinte(i) biserici a lui Sfetii Dimitrie din târgu den Suceava, cumpărată de epitropii bisericii. Leat 7271 iulie 25. Constandin Gândul, cupeț epitrop”. Coperta a doua: „La leat 7266, septembrie 22, au plouat cu tițera iar mai pe urmă, vineri, septembrie 26, au ninsu. Au început a ninge vineri de la 8 ceasuri den zi până sămbătă, când s-au făcut zi și s-au deschis vremea, și au fost vreme bună sămbătă și duminecă, iar luni, sep(tembrie) 29, la 9 ceasuri den zi, au început a ploua și au plouat toată noaptea, iar la sep(tembrie) 30, dimineața, au început a ninge și au nins până la cinci ceasuri den zi, marți. și au stătutu ninsoarea și au început a ploua și au plouat toată ziua și noaptea, înspre miercuri au ninsu puținel, iar miercuri au fost frig, au înghețat strecinile”.

Liturghie, tipărită la Iași în 1794, exemplar complet, legat în lemn și piele, aflat la parohia Sf. Dumitru din Suceava, inv. 118, cu însemnare pe foaia de gardă: „Acest Liturghier s-au tăinuit și s-au legat cu cheltuiala nou-așezatului epitrop din Jetieni, Thoader Drembei, la anul 1855”.

Psaltire, tipărită la București în 1756, exemplar incomplet, aflat în parohia Sf. Dumitru din Suceava, inv. 126.

Biblia, tipărită la Blaj în 1795, exemplar complet, legată în lemn și piele, aflată la parohia Sf. Dumitru din Suceava, inv. 89, cu însemnare pe foaia de gardă: „Această sfântă Biblie iaste cumpărată de la bun neam născut, băştinitorul a unor părți de moșii, nobel domnul Dimitrie fon (von) Mintici, și iaste însuși a domnii sale.” Altă însemnare: „Donată de Vasile Lucan, preut la S(fântul) Dumitru din Suceava, la 8/3 1924”⁴².

La 23 decembrie 1782, episcopul Bucovinei, Dositei Herescu, se adresează generalului baron C. Enzenberg, guvernatorul militar al Bucovinei, scriind că „m-am ostenit înainte de toate să înființez școli în Suceava pentru folosul patriei, pentru că timpul să nu treacă fără folos”. A găsit un „învățător stăpân pe limba greacă” pe care l-am angajat la Suceava, „ca să fie împlinită dorința poporului în limba greacă”. Primul găsit și ultimul învățător plecat erau inapți, astfel că școlile rămân fără învățător. Solicită guvernatorului sprijinul pentru un învățător „care să înțeleagă aceste două, adică limba germană și latină, și de asemenea să fie priceput la filosofie”⁴³.

Biserica Sf. Dumitru din Suceava, înveșmântată în frescă la interior, dar și cea care a fost la exterior, veșmânt pe care l-a pierdut, a trecut prin multe perioade de timp neprielnice, fiind pustiită, devastată prin foc, rămânând totuși întreagă, prin

⁴² Olimpia Mitric, *Cartea românească veche în județul Suceava*, Tip. Suceava, vol. II, 1993, nr. 262, p. 58–59; vol. III, nr. 993, p. 121, nr. 380, p. 85, nr. 1011, p. 125.

⁴³ *Suceava. File de istorie*, p. 468.

purtarea de grija a generațiilor de clerici și târgoveții. Acest lăcaș a fost o biserică domnească și a constituit un factor de spiritualitate și cultură națională. Prin silueta ei zveltă, având alături turnul clopotniță cu stema mare a Moldovei, patinată de vreme dar și de incendii, a rămas un martor statoric al fostei „Piețe” medievale a Moldovei, odinioară capitală a Țării Moldovei, iar în prezent și un important obiectiv turistic ca monument istoric bisericesc.

Die „Sf. Dumitru” – Kirche in Suczawa

(Zusammenfassung)

Das von Mircea Pahomi unterzeichnete Studium ist eine Beschreibung der „Sf. Dumitru” – Kirche aus Suczawa, die vom Fürsten Petru Rareș zwischen 1534 und 1535 gebaut wurde. Die Kapitel des Studium *Die „Sf. Dumitru” – Kirche in Suczawa* sind: *Gräber aus der „Sf. Dumitru” – Kirche mit slavischer Inschrift. Dokumentarische Aufzeichnungen über die „Sf. Dumitru”- Kirche aus Suczawa, Inventarstücke: Möbel und Kultusobjekte, Alte rumänische Bücher von der „Sf. Dumitru” – Kirche aus Suczawa.*

ISAIA BALOŞESCU, EPISCOPUL BUCOVINEI

(17 iulie 1823 – 14 septembrie 1834)

CONSTANTIN C. COJOCARU

1. Preliminarii

1.1. Importanța cunoașterii personalității episcopului Isaia Baloșescu. Români se doresc unii pe alții, se caută și se regăsesc cu mare bucurie, români din vatra strămoșească, români pe care arbitrarele fruntarii ale istoriei i-au lăsat „dincolo”, precum și români purtați de viforul nevoilor și vitregiilor peste mări și țări.

Se vorbește tot mai mult, la această cumpănă dintre mileniul doi și mileniul trei, despre România, despre românism și despre românlime. Se întind, mai timide sau mai îndrăznețe, punți de legătură între români de aici, cei de alături și cei de departe. Parcă plutește prin aer un duh profetic ce vestește „plinirea vremii” pentru reinvierea și refacerea românismului.

În acțiunea nobilă de menținere trează a conștiințelor, *istoria* își are rolul și datoria ei. Printre alte contribuții importante, *istoria* trebuie să prezinte contemporaneitatea și viitorimii exemplele grăitoare și demne de urmat ale celor care în decursul secolelor, în condiții vitrege, au slujit jertfelnic românismul și biserică. Una dintre aceste figuri luminoase este cea a episcopului Bucovinei Isaia Baloșescu.

În Bucovina, pământ românesc încorporat abuziv în granițele Imperiului Austriac (Habsburgic) la 7 mai 1775, Isaia Baloșescu a slujit idealurile naționale, religioase și culturale ale poporului său la sfârșitul secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Numele lui Isaia Baloșescu a fost pomenit în istorie totdeauna cu respect. De aceea, considerăm că merită și un studiu monografic, ceea ce încercăm să realizăm.

Studiind viața și activitatea episcopului Isaia, dezvăluim noi aspecte ale istoriei Școlii putnene, care l-a format și la care a activat. Completăm, de asemenea, studiile ce se ocupă de ierarhii care s-au așezat în scaunul episcopal al Bucovinei sub stăpânire austriacă¹, episcopul Isaia Baloșescu fiind al treilea.

¹ Despre episcopul Dosoftei (Dositei) Herescu (1750–1789), primul episcop al Bucovinci sub austrieci, amintim următoarele studii: Teodor Novac, *Dositei Herescu. Viața și activitatea sa ca episcop. 1750–1789*, București, 1901; Mircea Lutic, *Episcopul Dositei Herescu – un ocrotitor al continuității românești în Bucovina instrăinată*, în „Glasul Bucovinci”, (Serie nouă. Revistă trimestrială de istoric și cultură, Cernăuți–București, 1994 §.u.), nr. 4, 1994. Pentru al doilea episcop al

Prezentul studiu aduce contribuții și pentru istoria învățământului teologic superior din Bucovina, deoarece episcopul Isaia a fost ctitorul acestui învățământ.

1.2. *Cine s-a mai ocupat de acest subiect.* Numele lui Isaia Baloșescu a fost pomenit de toți autorii care au scris despre Academia Duhovnicească de la Putna, despre istoria Eparhiei Bucovinei în prima jumătate a secolului al XIX-lea și despre învățământul teologic superior de la Cernăuți.

Mici medalioane, cu sumare date biografice, dar cu imprecizii, găsim în câteva importante tratate de istorie². Aceste surse nu pot constitui baza unei cercetări.

Un medalion mai cuprinzător (mai bine de trei pagini), dar la fel de plin de imprecizii și fără aparat critic, a publicat de curând Mihai Iacobescu în „Analele Bucovinei”³.

Așadar, este numai decât necesar un studiu cuprinzător.

1.3. *Sursele care ne informează despre viața și activitatea lui Isaia Baloșescu.* Cercetând cu atenție puținele izvoare, am reținut trei, ale căror date sunt concordante și se completează reciproc. Pe acestea le prezentăm în ordinea vechimii lor:

a) Atestatul (certificatul) eliberat absolventului Ioan-Isaia Baloșescu de către conducerea Școlii din Mănăstirea Putna, la 1 aprilie 1778⁴.

b) Date despre viața și activitatea lui Isaia Baloșescu, egumenul Mănăstirii Dragomirna, culese din arhiva acestei mănăstiri⁵.

c) Date autobiografice oferite de Arhimandritul Isaia Baloșescu într-o petiție adresată la 1/13 iulie 1802 împăratului Austriei, Franz (Francisc) I (1792–1835), prin care solicita scaunul vacant al Episcopiei Transilvaniei⁶.

Bucovinei sub austrieci, studiul nostru, *Daniil Vlahovici, episcop al Bucovinei (23 aprilie 1789 – 20 august 1822)*, apare în „Analele Bucovinei” (mai departe: A.B.), publicație a Centrului de Studii „Bucovina” (din Rădăuți) al Academiei Române, an VII, 2000, nr. 1 și 2.

² Dimitrie Dan, *Cronica Episcopiei de Rădăuți*, Viena, 1912, p. 186; N. Iorga, *Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a Românilor*, ed. a II-a, vol. II, București, 1930, p. 250; Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, București, Humanitas, 1991, p. 68; Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, (mai departe, I.B.O.R.), vol. III, București, 1981, p. 185–186; Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei, vol. I (1774–1862). De la administrația militară la autonomia provincială*, București, Editura Academiei Române, 1993, p. 332–333.

³ Mihai Iacobescu, *Isaia Baloșescu (1766–1834)*, în A. B., an IV, 1997, nr. 1, p. 13–16.

⁴ Isidor Onciu, *Ceva despre mersul și dezvoltământul culturalei teologice și clericale în Bucovina*, în „Candela”, an II, 1883, nr. 1, p. 4, nota 1. Atestatul este republicat, integral sau parțial, în diferite alte studii. Vezi, de ex., Pr. Petru Rezuș, *Din istoria învățământului teologic din Moldova de Nord. Școala duhovnicească de la Putna*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei” (mai departe, M.M.S.), an XXXVII, 1961, nr. 1–2, p. 21–22; Pr. Constantin C. Cojocaru, *Contribuții la istoria învățământului clerical în Bucovina la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, studiu în curs de apariție în revista „Teologie și viață”, Ed. Trinitas, Iași.

⁵ Episcopul Dr. Ipolit Vorobchievici al Rădăuților, vicarul Sfintei Mitropolii a Bucovinei, *Istoria Sfintei Mănăstiri Dragomirna*, ed. a II-a, Cernăuți, 1925, p. 62–63.

⁶ I. Lupaș, *Doisprezece pejtori ai Episcopiei transilvane vacante de la 1796–1810*, în I. Lupaș, *Studii, conferințe și comunicări istorice*, vol. I, București, 1927, p. 418–419.

Acestor surse principale le alăturăm documentele vremii, care ne furnizează, de asemenea, date importante despre viața lui Isaia Baloșescu⁷.

Profesorul Isidor Onciu de la Facultatea de Teologie din Cernăuți, într-un studiu documentat, ni-l prezintă pe Episcopul Isaia Baloșescu în calitate de ctitor al învățământului teologic superior din Bucovina⁸.

Coroborând datele oferite de aceste surse cu alte date și amănunte răspândite prin diferite lucrări, studii și articole, încercăm să realizăm studiul monografic propus despre viața și activitatea lui Isaia Baloșescu și să punem o anumită ordine și în istoria Școlii putnene în secolul al XVIII-lea.

2. Școala de la Mănăstirea Putna în secolul al XVIII-lea. Noi contribuții

2.1. Școala putneană la începutul secolului al XVIII-lea sub conducerea ieromonahilor Antonie și Macarie. La Mănăstirea Putna funcționa o școală încă din timpul ctitorului Ștefan cel Mare și Sfânt. Astfel, între anii 1490–1585, școala de la Putna avea caracterul unui seminar. La această școală au activat profesori de mare prestigiu, ca: Eustatie, „ritor, domesticos și protopsalt” la sfârșitul secolului al XV-lea și începutul celui următor; Antonie, protopsalt la mijlocul secolului al XVI-lea și „ritorul și scolasticul” Lucaci, atestat în 1581. Ei au predat aici discipline teologice și umaniste, pravile, noțiuni de astronomie și calcul pascal, retorica, logica și muzica bisericească psaltică⁹.

Această școală și-a dus existența și în secolele următoare. Astfel, la începutul secolului al XVIII-lea, aici își desăvârșește formația culturală ieromonahul Antonie, conducătorul Școlii putnene prin anii 1720–1728 (ajuns apoi Episcop de Rădăuți și Mitropolit al Moldovei)¹⁰. Nu știm ce profesori a avut la Putna, dar prin cultura sa, Mitropolitul Antonie l-a impresionat pe Domnul Constantin

⁷ Din *tezaurul documentar sucevean. Catalog de documente, 1393–1849*, București, 1983, passim.

⁸ Isidor Onciu, *op. cit.*, p. 174–230.

⁹ Ștefan Bârsănescu, *Pagini nescrise din istoria culturii românești (sec. X–XVI)*, Editura Academiei, București, 1971, p. 235–244; Mircea Păcurariu, *Istoria învățământului teologic în Biserica Ortodoxă Română*, în „Biserica Ortodoxă Română” (în continuare, B.O.R.), an XCIX, 1981, nr. 9–10, p. 979–980; idem, *Două sute de ani de învățământ teologic la Sibiu, 1786–1986*, Sibiu, 1987, p. 11; Scarlat Porcescu, *Însăptuirile cultural-artistice bisericești pe vremea domnitorului Petru Rareș*, în M.M.S., an LIII, 1977, nr. 10–12, p. 792; Petru Rezuș, *Școlile de la Mănăstirea Putna*, în M.M.S., an XLII, 1966, nr. 7–8, p. 515; *Istoria învățământului în România*, București, Editura Didactică și Pedagogică, vol. I, 1983, p. 173; Nicolae N. Smochină și N. Smochină, *O pravilă românească din veacul al XVI-lea*: „*Pravila Sfinților Părinți după învățătura lui Vasile cel Mare*”, în *intocmită de ritorul și scolasticul Lucaci în 1581*, în B.O.R., an LXXXIII, 1965, p. 1045–1046.

¹⁰ Antonie, Episcop de Rădăuți între anii 1728–1729; Mitropolit al Moldovei în perioada 1729–1739. Retras în Rusia, este Mitropolit de Cernigov și Bielgorod. Mort în ianuarie 1748 sau 1749, este înmormânat la Lavra Pecerska din Kiev. Mircea Păcurariu, *Listele cronologice ale ierarhilor Bisericii Ortodoxe Române*, în I.B.O.R., vol. III, p. 524, 529 (folosim această lucrare pentru datarea perioadelor de pastorire și a altor ierarhi de care ne ocupăm). Considerând că Mitropolitul Antonie a trăit aproximativ 60 de ani, s-ar fi născut pe la 1688, așa că pe la 1700–1710 era ucenicul Școlii putnene.

Mavrocordat (un grec destul de pregătit pentru vremea lui). Acesta, la îndemnul lui Antonie, a construit spații pentru școlile ieșene reorganizate de mitropolit¹¹.

Ajuns în Rusia, Antonie a ocupat, scaunul de mitropolit în Cernigovul Ucrainei, scaun ce fusese ocupat cu puțin timp înainte, de vestitul profesor de teologie de la Kiev, Stefan Iavorski¹².

Auzind de cultura Mitropolitului Antonie, Țarina Elisabeta Petrovna (1741–1761) îl transferă, în 1741, în scaunul mitropolitan de la Belgorod¹³.

Întorcându-ne la activitatea sa de dascăl de la Mănăstirea Putna, precizăm că Antonie, pe atunci ieromonah, a condus în decenile doi și trei ale secolului, școala greco-slavo-românească de aici (numită de alți autori și „școala latină”)¹⁴. La această școală s-au format personalități care au ocupat posturi în ierarhia înaltă a Bisericii moldovenești¹⁵. Enumerăm, printre ucenicii școlii putnene și ai ieromonahului Antonie¹⁶, pe marii ierarhi ai secolului: Mitropolitul Gavril Calimah (†1786)¹⁷, Mitropolitul Leon Gheucă¹⁸, Episcopul Dositei (Dosofetei) Herescu (†1789)¹⁹ și pe mai tânărul Iacob Putneanul, Mitropolit al Moldovei între anii 1750–1760²⁰. Continuăm lista cu Arhimandritul Vartolomeu

¹¹ N. Iorga, *Istoria Bisericii...*, vol. II, p. 84. Gheorghe I. Moisescu, Ștefan Lupșa, Alcandru Filipașcu, *Istoria Bisericii Române*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, vol. II, București, 1957, p. 193.

¹² Teodor M. Popescu, Teodor Bodogaie, George Gh. Stănescu, *Istoria bisericească universală*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, vol. II, București, 1956, p. 339.

¹³ N. Iorga, *Istoria Bisericii...*, vol. II, p. 94. Autorul arată că pe întreg parcursul secolului al XVIII-lea a existat în Moldova o orientare filorusă, începând cu Episcopul Pahomie al Romanului și culminând cu delegația din 1769–1770 la Țarina Ecaterina cea Mare. *Ibidem*, p. 91–97.

¹⁴ Ștefan Bârsănescu, *Școala greco-slavo-românească de la Mănăstirea Putna*, în „Revista de pedagogie”, an XV, 1966, nr. 6, p. 24–25; N. Grigoraș, *Mitropolitul Iacob I Putneanul (20 ianuarie 1719 – 15 mai 1778)*, M.M.S., an XXXIV, 1958, nr. 9–10, p. 792; Teocist, *Mitropolitul Moldovei și Sucevei, Mitropolitul Iacob Putneanul, Mănăstirea Neamț*, 1978, p. 7–8.

¹⁵ Dimitrie Dan, *Mănăstirea și comuna Putna*, București, 1905, p. 159; N. Grigoraș, *op. cit.*, p. 792.

¹⁶ O listă a acestor ucenici ai Școlii putnene o găsim la Protos Nestor Vornicescu, *Arhimandritul Venedict Teodorovici, egumenul Moldovei (1765–1785)*, M.M.S., an XXXIX, 1963, nr. 7–8, p. 513, nota 3. Noi ne permitem o mică schimbare a ordinii prezentării de autor, încercând să-i aşezăm pe ierarhi după vîrstă.

¹⁷ S-a născut la sfârșitul secolului al XVII-lea, a învățat carte și s-a călugărit la Putna. Vezi: Nestor Vornicescu, *op. cit.*, p. 513, nota 3; N. Iorga, *Istoria Bisericii...*, vol. I, p. 177; Scarlat Callimachi și Vlad Georgescu, *Mitropolitul Gavril Callimachi și Rusia*, în B.O.R., an LXXIX, 1961, nr. 9–10, p. 792 și nota 6; Constantin Mosor, *Aspecte principale din viața și activitatea Mitropolitului Moldovei Gavril Callimachi (1760–1786)*, în B.O.R., an LXXXVIII, 1970, nr. 7–8, p. 765.

¹⁸ Fiul de boier, născut pe la începutul secolului al XVIII-lea, călugărit la Putna. Vezi: Nestor Vornicescu, *op. cit.*, p. 513, nota 3; N. Iorga, *op. cit.*, vol. II, p. 177; Diacon Alexandru I. Ciurea, *Leon Gheucă (Episcop de Roman, 1761–1786; Mitropolit al Moldovei, 1786–1788)*, Chișinău, 1942, p. 11–12.

¹⁹ Născut în primii ani ai secolului al XVIII-lea, călugăr de Putna. Vezi: Mircea Păcurariu, I.B.O.R., voi. II, ed. a II-a, București, 1992, p. 464–465.

²⁰ Născut la 20 ianuarie 1719, mort la 15 mai 1778. A intrat în Mănăstirea Putna la 12 ani (1731) și a urmat învățătura la Școala putneană la îndemnul lui Antonie, devenit Mitropolit al Moldovei, care a venit la Putna și l-a călugărit. Vezi: Ștefan Bârsănescu, *op. cit.*, p. 24; Mitropolitul Teocist, *op. cit.*, p. 7–9; Ierodiacon Teofilact Ciobăcă, *Contribuții la istoria Mănăstirii Putna. Egumenii*, în „Teologie și viață”,

Măzăreanu²¹ și cu egumenii: Venedict Teodorovici al Moldoviței, Metodie de la Solca, Macarie de la Voroneț, Antim de la Humor și alții²².

Așadar, deși nu știm prea multe despre programa școlii conduse de ieromonahul Antonie, cunoaștem un număr însemnat de absolvenți. După plecarea lui Antonie pe treptele ierarhiei înalte, Școala putneană a fost condusă de Macarie, colegul și prietenul acestuia. Mitropolitul Antonie îl încuraja și îi trimitea de la Iași multe cărți²³.

2.2. Școala putneană la mijlocul secolului al XVIII-lea. La 11 august 1745, un ucenic al acestei școli, egumenul Iacob Putneanul, ajunge episcop de Rădăuți (până la 13 noiembrie 1750, când devine mitropolit)²⁴. Acestui om cult, ajuns episcop la 26 de ani, i-a fost rânduit de Dumnezeu să săvârșească o frumoasă operă culturală, școlară și tipografică²⁵.

La 25 decembrie 1747, prin hrisovul domnitorului Grigore II Ghica, se înființează școli slavo-române pe lângă cele trei episcopii: de Roman, Huși și Rădăuți²⁶.

Episcopul Iacob Putneanul a organizat la Rădăuți o școală similară celei putnene²⁷. Dar școala de la Putna funcționa mai departe. Dovadă este faptul că ajuns mitropolit, Iacob Putneanul facea cunoscut domnitorului Ioan Callimachi (1758–1761) că la Mănăstirea Putna funcționa de mai mult timp o școală cu un dascăl bun, în jurul căruia s-au strâns mulți ucenici. Acestui dascăl i s-a făcut chiar un salariu anual din fondul școalelor²⁸. Așa se face că episcopul Dosoftei Herescu al Rădăuților (1750–1789), atunci când strângea dajdia de la preoții și diaconii din eparhia sa pentru fondul școlar, trimitea salariu și dascălului de la Putna, în rând cu dascălii din Rădăuți, Botoșani, Dorohoi și Câmpulung²⁹.

an II (LXVIII), 1992, nr. 8–10, p. 111. Desigur că l-a avut dascăl la Școala putneană pe Macarie, colegul și urmașul lui Antonie la conducerea școlii. Vezi Teofilact Ciobâcă, *studiu cit.*, p. 109–110.

²¹ Nestor Vornicescu, *op. cit.*, loc. cit. Vartolomeu, născut în 1710, a fost ucenic apropiat al lui Antonie, care i-a fost și naș de călugărie. Vezi Teofilact Ciobâcă, *studiu cit.*, p. 109–117. Probabil că Antonie, fie ca ieromonah și conducător al Școlii putnene, fie ca mitropolit, a călugărit pe majoritatea dintre ucenicii săi.

²² Nestor Vornicescu, *op. cit.*, loc. cit. Tot putneni au fost și episcopii de Huși: Ierotei (1743–1752), Inochentie (1752–1782), Gherasim Clipa Barbovschi (la Huși, între 1796–1803; la Roman, între 1803–1826). Vezi Gheorghe I. Moisescu și coautorii, I.B.R., vol. II, p. 276; Mircea Păcurariu, I.B.O.R., vol. II, ed a II-a, p. 359 și 460; vol. III, p. 32.

²³ Teofilact Ciobâcă, *studiu cit.*, p. 109–110.

²⁴ Mircea Păcurariu, *Listele cronologice...*, p. 529.

²⁵ Mitropolitul Teocrist, *op. cit.*, *passim*.

²⁶ Petru Rezus, *Din istoria învățământului*, p. 19; *Istoria învățământului din România*, vol. I, p. 249. Prin reforma învățământului din 1766, clc devin școli românești.

²⁷ Petru Rezus, *Școlile de la Mănăstirea Putna*, p. 518.

²⁸ N. Grigoraș, *Mitropolitul Iacob...*, p. 803.

²⁹ Avem situațiile din iunie 1766 și iunie 1767. Vezi *Din tezaurul documentar sucevean*, doc. nr. 1114, p. 368 și doc. nr. 1139, p. 376–377.

Mitropolitul Iacob Putneanul, retras în anul 1760 la Putna, a restaurat biserica, chiliile și zidurile, devenind al doilea mare ctitor al mănăstirii. A reorganizat și școala de aici, probabil în anul 1765³⁰. Această școală, ca și celelalte școli episcopale și orășenești, avea un curs elementar și era condusă de un singur dascăl, aşa cum arată documentele vremii din anii 1766 și 1767³¹.

Cine era acel dascăl? Sursele istorice nu i-au pomenit până acum numele în această calitate. Noi vom încerca, într-un capitol următor, să propunem numele acestui dascăl, pe baza unor calcule logice.

Școala elementară a funcționat singură la Putna până în anul 1774. Ea nu s-a ridicat la nivelul Școlii greco-slavo-românești (sau latinești), condusă de Antonie, Macarie și poate și de Iacob Putneanul (înainte de a ajunge ierarh). În perioada 1774–1783, ea a rămas tot un curs elementar sau „școală mică”, funcționând în paralel cu Academia duhovnicească³², iar după această dată a funcționat în continuare ca școală elementară mănăstirească până la mijlocul secolului al XIX-lea.

2.3. Academia duhovnicească de la Putna. Vartolomeu Măzăreanu și Ilarion. Mitropolitul retras Iacob Putneanul, dorind să realizeze la Putna o școală teologică de rang superior, îl avea în planul său de mai mult timp pe învățătul arhimandrit Vartolomeu Măzăreanu³³, colegul său mai vîrstnic de la Școala putneană condusă de Antonie și Macarie.

Vartolomeu Măzăreanu, arhimandrit din 16 august 1755³⁴, a fost egumen al Mănăstirii Putna în mai multe rânduri, dar pentru perioade foarte scurte³⁵. În 1757, trimis de Mitropolitul Iacob Putneanul, călătorește la Kiev; va cunoaște bine organizarea Academiei duhovnicești de acolo. Din 1768 până la 14 mai 1774 este egumen la Mănăstirea Solca. Între 26 noiembrie 1769 și vara anului 1770, împreună cu colegul său Venedict Teodorovici, egumenul Moldoviței, face parte din delegația celor două Principate Românești și călătorește la Petersburg, la Împărăteasa Ecaterina a II-a a Rusiei. Delegația cerea împărătesei protecție pentru Principatele Române ortodoxe³⁶.

³⁰ Petru Rezuș, *Din istoria învățământului...*, p. 20; idem, *Școlile de la Mănăstirea Putna*, p. 518.

³¹ Vezi nota 29, supra.

³² În această școală elementară, ca și în celelalte școli de categoria ei, se predau următoarele obicei: Ceaslov; Psaltire, Octoih, Catechism, Noul Testament și parte din Vecchiul Testament, Psalmichie, Gramatică. Vezi Ioan Zugrav, *Profesorul Eusebie Popovici*, în M.M.S., an XXXV, 1959, nr. 7–8, p. 480; Isidor Onciu, *op. cit.*, p. 4–5, nota 2; Claudiu Paradais, *Comori ale spiritualității românești la Putna*, Ed. Mitropoliei Moldovei și Sucvei, Iași, 1988, p. 143.

³³ Vartolomeu Măzăreanu, format la Școala lui Antonie, care i-a fost și naș de călugărie.

³⁴ I. Zugrav, *Cărți de preoție păstrate în bibliotecile Mănăstirilor Sf. Ioan cel Nou – Suciuva și Dragomirna*, în M.M.S., an XLIX, 1973, nr. 5–6, p. 333. Deci nu arhimandrit din 1757, cum a spus D. Dan și după el toți autori. Vezi Dimitrie Dan, *Arhimandritul Kir Vartolomei Măzăreanul*, București, 1911, p. 4 (Extras din „Analele Academiei Române”, seria II, tom XXXIII, 1910–1911, București, 1911).

³⁵ În anii 1745, 1755, 1757 și 1762. Teofilact Ciobăcă, *studiu cit.*, p. 117; I. Zugrav, *op. cit.*, p. 333.

³⁶ Gheorghe I. Moisescu și coautorii, *op. cit.*, vol. II, p. 293–297; Teofilact Ciobăcă, *studiu cit.*, p. 116–118.

La Petersburg, Vartolomeu Măzăreanul i-a cunoscut pe marii teologi Platon Levşin³⁷ şi Evghenie Vulgaris³⁸. De la ei aduce două lucrări teologice³⁹, pe care le va preda mai târziu ca materii de studiu la Academia putneană. Acest om învățăt, bun cunoscător al limbii ruse⁴⁰, după întoarcerea de la Petersburg, a fost numit inspector (îndreptător) al tuturor școlilor domnești, episcopale și mănăstirești din Moldova⁴¹. El era persoana potrivită să conducă Școala Teologică înaltă pe care o plănuia retrasul Mitropolit Iacob Putneanul.

Mitropolitul Iacob, în deplin acord și cu colegul său de școală, episcopul Dosoftei Herescu al Rădăuților, adună la Putna călugări învățăți, ce aveau să fie „vătavi” (azi i-am numi „asistenți”) și apoi îl invită pe arhimandritul Vartolomeu Măzăreanu de la Solca să revină la Putna și să organizeze Academia duhovnicească după modelul celei de la Kiev⁴².

La 15 ianuarie 1774, Vartolomeu se afla la Putna⁴³ (chiar dacă a girat, până în luna mai, și egumenia Solcăi). El chema, prin scrisori, elevi la Academia ce lua ființă

³⁷ Marele teolog rus Platon Levşin (Petru Evgorovici Danilov, 1737–1812), profesor de Filosofie și Teologie, Mitropolit al Moscovei (din 1775), este autorul lucrării *Învățătura ortodoxă*, unul dintre cele mai bune manuale de teologie ortodoxă din secolul al XVIII-lea. Arhimandritul Vartolomeu Măzăreanul a primit de la Levşin această lucrare, pe care a tradus-o în româncă în 1775 și, în formă prescurtată, a predat-o clevilor Academicii de la Putna. Vezi Al. Elian, *Din legăturile Mitropolitului Moscovei Platon cu clericii români*, în „*„Orthodoxia”*”, an XII, 1960, nr.2, p. 179–196; Ariadna Camariano, *Catehismul lui Platon tradus în limba greacă și română*, în B.O.R., an LX, 1942, p. 51–69; T. M. Popescu și coautorii, I.B.U., vol. II, p. 340.

³⁸ Evghenie Vulgaris (1716–1806), mare teolog grec, organizator și conducător de școli la Ianina, Muntele Athos și Constantinopol. Autor de lucrări de teologie. Chemat în Rusia de Ecaterina a II-a cea Mare (1762–1796), episcop de Cherson și mai apoi membru al Academiei din Petersburg, unde moare retras la Mănăstirea Alexandru Nevski. Vezi T.M. Popescu și coautorii, I.B.U., vol. II, p. 337. Vartolomeu Măzăreanul l-a cunoscut la Petersburg în 1769–1770 și a primit de la el lucrări de teologie.

³⁹ Scurtata Teologie Platonească, confundată de Isidor Onciu și de alții după el cu Filosofia lui Platon, nu este alta decât Catehismul (*Învățătura Ortodoxă*) a lui Platon Levşin, în rezumat (vezi nota 37). Epistola Arhiepiscopului Eugenie este traducerea unui opuscul al lui Evghenie Vulgaris, „*Viviliarion kata latinorum*”, apărut la Constantinopol în anul 1756. Vezi I. Zugrav, *Profesorul Eusebie Popovici*, p. 480.

⁴⁰ Dintr-un document descoperit la Arhivele Statului Suceava. Prin anul 1970, aflăm că Vartolomeu Măzăreanul petrecuse câțiva ani ca egumen al Mănăstirii Volnoveski din eparhia Belgorodului, până în anul 1745, „de unde sfîntul a toată Rusia îndreptătoriul Sinod l-a slobozit, după cererea noastră din anul 1745 și l-a dat ucaz de au venit la noi în Moldova, pentru treburile tâlcuirii cărților de pe limba slăvenească pre limba moldovenească”. Vezi I. Zugrav, *Cărți de preoție...*, p. 333. Așadar, aceasta a fost prima sedere în Rusia a lui Vartolomeu Măzăreanul. Profesorul și nașul său de călugăric, Antonie, ajunsese Mitropolit de Belgorod în 1741 și l-a chemat la el. În 1745, Iacob Putneanul ajunge episcop de Rădăuți și îl cere pe colegul și prietenul său înapoi, dovedă că relațiile dintre Vartolomeu și Iacob erau foarte strânsse. T. Ciobâcă (*studiu cit.*, p. 117) reia informația, dar încurcă în mod neîngăduit anii.

⁴¹ Această însărcinare și demnitate este arătată de însuși Vartolomeu, în atestatul pe care îl eliberează absolventului Academiei, Isaia Baloșescu. Vezi Isidor Onciu, *Ceva despre mersul...*, p. 4, nota 1; Petru Rezuș, *Din istoria învățământului...*, p. 21–22; Constantin C. Cojocaru, *Contribuții la istoria învățământului...*

⁴² Petru Rezuș, *op. cit.*, p. 20.

⁴³ Încă nu predase egumenia Solcăi. Avea să o predea la 14 mai 1774. Vezi T. Ciobâcă, *studiu cit.*, p. 117.

(de exemplu, pe monahul Teodosie Scânteie de la Solca), arătând și programa analitică (obiectele ce se vor preda). Totodată, el arată că îl are colaborator (pe lângă alți vătavi) pe grecul Ilarion, pentru predarea muziciei psalțice. Obiectele de studiu enumerate în scrierea din 15 ianuarie 1774, trimisă călugărului de la Solca, concordă cu cele arătate în atestatul absolventului Isaia Baloșescu, din 1 aprilie 1778.

Cele două școli, cea elementară (cea mică) și Academia, erau considerate împreună ca ciclu de studii. Pe lângă materiile predate în școală elementară, arătate mai sus, în Academie se predau următoarele materii: Geografia, Retorica, Piatra Scandelii asupra despărțirii Bisericii Răsăritene de a Apusului, Epistolă Arhiepiscopului Eugenie (Evghenie Vulgaris), Istoria Bisericii după Eusebie și alți istorici de la începutul creștinismului și până în veacul al nouălea și până la soborul din Florență și Scurtata Theologhie platonească (a lui Platon Levșin). Unele materii, chiar din cursul elementar, se învățau și în rusește⁴⁴.

După 1775, anul anexării Bucovinei, stăpânirea austriacă nu a mai dat cuvenita atenție Academiei de la Putna și probabil că nu a mai dat nici salarii profesorilor. Vartolomeu Măzăreanu se mai afla la Putna în 1783, terminând de tradus *Esopia*⁴⁵, dar fără a mai preda la școală. Trece apoi Cordonul în Moldova, împreună cu ceilalți egumeni, în anul 1785, și se aşază la Mănăstirea Neamț⁴⁶.

Episcopul Dosoftei Herescu a încercat să salveze Academia, așezându-l în fruntea ei, la 19 septembrie 1782, pe grecul Ilarion⁴⁷, dar soluția a fost efemeră. Academia își înceta scurta existență, dar la Putna rămânea o școală elementară ocrotită de mănăstire, care și-a desfășurat activitatea până la mijlocul secolului al XIX-lea⁴⁸.

⁴⁴ Isidor Onciu, *op. cit.*, p. 4, nota 1; P. Rezuș, *op. cit.*, p. 20–21. La Academia duhovnicească de la Putna se învăța și limba greacă, poate cu Ilarion sau cu altcineva. Isaia Baloșescu știa grecește și astfel a luat primele cunoștințe de limbă germană după un manual grecesc, tipărit la Viena în 1772. Vezi I. Zugrav, *Când am fost la Rădăuți de-nvățam carte*, în M.M.S., an XLIII, 1967, nr. 3–4, p. 308. Limba latină se învăța puțin sau mult mai puțin decât se învățase la vechea Școală putneană. Un vechi absolvent al Școlii putnene, egumenul Antioh al Sucviței, prezenta, la 2 mai 1784, conducerii Imperiului, un memoriu în latinește. Isaia Baloșescu mărturisea însă, în 1802, că știe limba română (moldovenească), cea rusească, nemțească și că prinde ceva latinește. Vezi I. Nistor, *Istoria Bucovinei*, p. 39; I. Lupaș, *Doisprezece peștori...*, p. 419.

⁴⁵ T. Ciobâcă, *studiu cit.*, p. 118.

⁴⁶ Pentru trecerea egumenilor, vezi, de ex. Nestor Voronescu, *Arhimandritul Venedict...*, p. 528. Pentru așezarea lui Vartolomeu Măzăreanul la Mănăstirea Neamț (era la Neamț la 18 iulie 1789), vezi T. Ciobâcă, *studiu cit.*, p. 118. S-a zis că Vartolomeu s-ar fi așezat la Roman, dar cazul e elucidat, arătându-se că e vorba de un alt Vartolomei (Putneanul). Vezi Epifanie Cozărescu, *Arhimandritul Vartolomei Putneanul. Contribuție la elucidarea unei vechi confuzii*, în M.M.S., an XXXVIII, 1962, nr. 3–4, p.192–202.

⁴⁷ Din tezaurul documentar sucevean, doc. nr. 1348, p. 439–440, doc. nr. 1389, p. 460; Isidor Onciu, *Ceva despre mersul...*, p. 4; I. Zugrav, V. Miron, *Din documentele păstrate la Arhivele Statului, județul Suceava*, în M.M.S., an LII, 1976, nr. 1–2, p. 171–172.

⁴⁸ Se pomenesc în tot restul secolului dascăli de la Putna. Astfel: „Ștefan vel dascăl” și diaconul Ilie „dascăl ot Putna”. Vezi T. Ciobâcă, *studiu cit.*, p. 116; N. C. Enescu, *Ștefan vel dascăl de la Putna*, în M.M.S., an XLV, 1969, nr. 5–6, p. 348–353; Paul Mihail, *Manuscrisse românești din biblioteca Mitropoliei Moldovei II*, M.M.S., an LI, 1975, nr. 1–2, p. 133–164. Despre un dascăl

3. Isaia Baloșescu. Originea și copilăria sa

3.1. Originea neamului Baloșescu. Cercetătorul Alexandru Vitencu a studiat, prin anii 1927–1928, în casa familiei Baloșescu din Comărești (localitate pe Siret, între Storojineț și Stânești, regiunea Cernăuți, azi în Ucraina. Vezi harta pe care o alăturăm), documentele acestei familii, pe care le-a și publicat⁴⁹. Acest cercetător afirmă că familia Baloșescu este originară din satul Băloșești pe Iucașa în Moldova⁵⁰. Astfel, ei ar fi urmașii lui Cozma, fiul lui Băloș din timpul lui Ștefan cel Mare și Sfânt (1475)⁵¹.

Nu avem posibilitatea să verificăm dacă această informație este adevărată, dar Alexandru Vitencu ne mai și dă alte informații prețioase. Astfel, la începutul secolului al XX-lea, familia Baloșescu se găsea ramificată în satele; Bănila pe Siret (Bănila Moldovenească), Comărești și Stânești pe Ceremuș. Această familie, neaoș românească, a dat bisericii din Bucovina pe episcopul Isaia Baloșescu⁵².

Familia lui Isaia Baloșescu a fost de viață nobilă, posesoare de sate și moșii⁵³. În acțiunea de recunoaștere a stării nobiliare a unor familii bucovinene, autoritățile austriece au acordat titlul de cavaler membrilor familiei Baloșescu în anul 1800⁵⁴.

Prin anii 1810–1812 (în timpul războiului rusu-turc), arhimandritul Isaia Baloșescu, care avea în Comărești o soră, scrie fratrei lui Costache Tăutu⁵⁵ din acea localitate, să-i rezolve problema unor sate și moșii din fosta raia a

Herlea de la Putna, pomenit în 1815, vezi *Din tezaurul documentar...*, doc. nr. 1735, p. 155. În secolul următor, Ghenadie Platenchi era un bun învățător. Vezi N. Cârlan, *Iraclie Porumbescu (O prezentare monografică)*, în „Suceava”. Anuarul Muzeului Județean, IX, 1982, p. 320–321; M. Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I, p. 284. Au mai fost și alți învățători, vezi *Din tezaurul...*, doc. nr. 1851 din 8 august 1826, p. 584.

⁴⁹ Alexandru Vitencu, *Documente moldovenești din Bucovina (Colecția Ioan Baloșescu din Comărești)*, Cernăuți 1929.

⁵⁰ Alexandru I. Gonța, *Documente privind Istoria României (DIR) A. Moldova, veacurile XIV–XVII (1384–1625). Indicele numelor de locuri*, E.A.R., București, 1990: Băloșești (Bălășești, Bălușești), sat pe Iucaș. (Bălășești, comuna Girov, jud. Neamț), p. 26; Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localitaților și monumentelor medievale din Moldova*, București, 1974, p. 59.

⁵¹ D.I.R., A. Moldova, *veac XIV–XV*, vol. 1 (1384–1475), București, 1954, p. 405–406; Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade (documente slavo-române)*, publicate de ..., vol. I, Iași, 1906, p. 209–212.

⁵² Alexandru Vitencu, *op. cit.*, p. 6. Pentru localitatele Bănila pe Siret și Stânești pe Hliboca, vezi și Al. I. Gonța, D.I.R., *Indicele...*, p. 26 și 238. Localitățile Comărești, Stânești și Bănila se învecinează. Vezi Nicolae Grămadă, *Toponomia minoră a Bucovinei*, ediție îngrijită, studiu introductiv, bibliografia, notele și indicele de Ion Popescu-Sireteanu. *Introducere* de D. Vatamanicu, vol. I, Editura Anima, 1996, p. 235.

⁵³ Vezi nota 57, *infra*.

⁵⁴ Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I, p. 263.

⁵⁵ Familia boierească Tăutu era răspândită în localitățile Vilaucă și Comărești, iar familia Baloșescu se mai găsea și în Voloca. Aceste două familii erau probabil înrudite, deoarece familia Tăutu este mereu pomenită în documentele de proprietate ale familiei Baloșescu. (Al. Vitencu, *op. cit.*, passim). Familia Tăutu a citorit în anii 1772 și 1773 bisericile din Comărești și Nepolocăuți. Vezi Al. Vitencu, *op. cit.*, p. 145; Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I, p. 337; Nicolae Stoicescu, *Repertoriul...* p. 203 (face confuzii).

Hotinului⁵⁶, proprietăți ale strămoșilor săi Baloșești, pentru care sora sa păstra niște acte vechi⁵⁷. Înțelegem din cele spuse că strămoșii lui Isaia își pierduseră unele proprietăți în Ținutul Hotinului în anii 1713–1715, când acest teritoriu a devenit raia turcească. Acum, când războiul desființase statutul de raia a Hotinului, Isaia Baloșescu încerca, cu ajutorul acelor păstrate, să recâștige aceste proprietăți.

Așadar, Isaia descindea din familia Baloșescu, răspândită în Comărești și în localitățile învecinate. De curând, s-a spus că Ioan-Isaia Baloșescu s-a născut în Comărești (greșit Comănești)⁵⁸. Noi, din sursele pe care le-am consultat, propunem altă variantă.

3.2. George Vasilievici Baloșescu, tatăl lui Ioan-Isaia. Numele complet al tatălui îl găsim în atestatul de absolvire al fiului său, Isaia, eliberat de conducerea Academiei putnene la 1 aprilie 1778. Cităm: „... dăm adeverință... cum că tinerelul Ion, fiul preotului Georgie Vasilievici Baloșescul *de aice* [subl. n.] s-a ținut în grija noastră,...”. Mai jos este pomenită și mama sa, Anastasia, născută Gherle⁵⁹. Așadar, tatăl său se numea George, iar bunicul său, Vasile.

Mari probleme a creat locuțiunea adverbială „de aice”. Mulți au găsit în aceste două cuvinte simple temeiuri pentru a considera că: a) preotul George Baloșescu, preot de mir, cu preoteasă și copii, era paroh în localitatea Putna, lângă mănăstire; b) Ioan-Isaia Baloșescu s-a născut în Putna⁶⁰.

Am cercetat dacă localitatea Putna avea parohie organizată prin anii 1766–1778 și am apelat la Dimitrie Dan, cel ce a realizat o lucrare monografică despre mănăstirea și comuna Putna. Autorul arată că, potrivit reformelor austriecе în plan administrativ, în anul 1786 a fost înființată parohia Putna, dar are codicele matricular din anul 1802. A fost atunci declarată drept biserică parohială vechea

⁵⁶ Ținutul Hotinului a fost raia turcească între anii 1715–1806, apoi, după Pacea de la București (16 mai 1812), a trecut împreună cu întreaga Basarabie în componența Imperiului Rus. Familia Baloșescu deținuse sate și moșii în Ținutul Hotin înainte de 1715, iar în timpul războiului, când situația fostei raiae nu era încă hotărâtă, Arhimandritul Isaia spera să redobândească acele proprietăți.

⁵⁷ Dăm rezumatul scrisorii (datață, după conținut, între 1810–1812): Isaia Baloșescu, Arhimandrit, scrie fratelu lui Costache Tăutu din Comărești (greșit Comănești) să-i mijlocească scoaterea unei copii de pe protocolul sau catastiful moșilor din fosta raia Hotin, unde strămoșii săi Baloșești au avut 2–3 sate și câteva părți de moie, pentru care sora sa păstrează niște scrisori vechi și să-l informeze și despre persoanele care s-au „milduit” pentru acele moșii. Pentru scoaterea acelor moșii „ale neamului și ale surorii mele”, i le va lăsa pe mai mulți ani în stăpânire. (*Din tezaurul documentar sucevean*, doc. nr. 1678, p. 540. Pe un document din 20 ianuarie 1794, între semnatarii unei înțelegeri se află și „†Anița Bălașasca, protopopoaia, adeverez”. (Al. Vitencu *op. cit.*, p. 41). Ce rudă era cu Isaia nu putem ști).

⁵⁸ Mihai Iacobescu, *Isaia Baloșescu*, p. 13.

⁵⁹ Isidor Onciu, *Ceva despre mersul...*, p. 4, nota 1.

⁶⁰ N. Iorga, *Istoria Bisericii...*, vol. II, p. 250; Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, p. 68, spune: „Tatăl său Gheorghe fusese paroh la Putna”, Mircea Păcurariu împrumută și duce mai departe ideea: „era fiu de preot din satul Putna”. (I.B.R., vol. III, p. 185). Prima poziție a lui Mihai Iacobescu a fost aceeași: „era fiu de preot de la Putna” (*Din istoria Bucovinei*, vol. I, p. 297).

biserică de lemn, adusă de la Volovăț și prefăcută, în anul 1778, de arhimandritul Vartolomeu Măzăreanu și de egumenul Ioasaf. Dimitrie Dan crede că această biserică va fi îndeplinit și înainte rolul de biserică de mir pentru fiii satului⁶¹. Se încearcă și o listă a parohilor, după 1786, unde sunt puși în frunte preoții Gheorghe Vasilievici și Gheorghe Baloșescu, dar fără vreun temei. Apoi, până pe la 1870, sunt arătați deservenți numai călugări din mănăstire⁶².

La sfârșitul secolului al XVIII-lea nu exista parohie în Putna. Toate problemele puținilor locuitori ai Putnei, care erau servitori ai mănăstirii, erau rezolvate de mănăstire⁶³. Profesorul Ion I. Solcanu a dovedit, conform diatei arhimandritului Vartolomeu Măzăreanu din 1779, că bisericuța de lemn era considerată „mănăstirea veche” și avea statutul de schit pe lângă mănăstirea cea mare⁶⁴.

Preotul George Baloșescu nu era paroh la Putna, iar la nașterea fiului său Ioan nici nu se afla la Putna, aşa cum vom arăta mai jos.

Ne întrebăm ce căuta George Baloșescu la Putna în anul 1778 și de cât timp se afla aici? Profesorul Mihai Iacobescu afirmă că preotul George Baloșescu învățase la Academia teologică de la Putna⁶⁵.

Conform celor prezentate de noi mai sus, George putuse învăța la Școala putneană, dar nu la Academie, care s-a organizat cu acest statut numai în 1774. Considerăm și noi că George Baloșescu a învățat la Putna. Dacă la nașterea fiului său (care nu era primul copil), George va fi avut 35–36 de ani, el putuse fi elevul școlii putnene înainte de 1745, dată la care Iacob Putneanul ajunge episcop de Rădăuți. Si cum în acei ani, Vartolomeu Măzăreanu se afla în Rusia, desigur că George l-a avut dascăl pe Iacob Putneanul. Va fi fost un elev sărguincios și va fi rămas la inima dascălului său.

Căsătorit cu Anastasia Gherle, George Baloșescu a fost hirotonit preot pentru parohia din satul Chindești pe Siret⁶⁶. Aici i se naște o fiică, iar la 5 ianuarie 1765 sau 1766 i se naște fiul Ioan⁶⁷.

⁶¹ Dimitrie Dan, *Mănăstirea și comuna Putna*, p. 125–128.

⁶² *Ibidem*.

⁶³ *Din tezaurul...*, p. 517, 525, 528–529, 531–532.

⁶⁴ Ion I. Solcanu, *Noi considerații privind biserică de lemn de la Putna*, M.M.S., an LI, 1975, nr. 1–2, p. 120–122. Vartolomeu Măzăreanu spune în diata sa că spațiile care adăposteau „școala mare” și „școala mică” erau construite de el lângă biserică de lemn („mănăstirea veche”), pe care el a modificat-o și a lărgit-o. Ne întrebăm, nu cumva biserică de lemn era astfel pregătită ca să deservească interesele școlii? Astfel, ucenicii celor două școli nu ar fi tulburat tot timpul liniștea și rânduiala ctitoriei ștefaniene.

⁶⁵ Mihai Iacobescu, *Isaia Baloșescu*, p. 13.

⁶⁶ Al. I. Gonța, D.I.R., *Indicele...*, p. 59. Azi, satul Cândești, în comuna Mihăileni, în județul Botoșani.

⁶⁷ Ipolit Vorobchievici, *op. cit.*, p. 63. Toți autorii au calculat anul nașterii lui Ioan-Isaia Baloșescu după informația din atestatul școlar, unde se spune că la 1 aprilie 1778 avea 12 ani. S-ar fi născut, aşadar, în anul 1766. În petiția adresată împăratului, în iulie 1802, Isaia spune că are 36 de ani. Dar mai departe spune că a îmbrăcat rasa călugărească în Mănăstirea Putna la 12 ani și jumătate. Deci s-ar fi născut în 1765 (I. Lupaș, *Doisprezece peștori...*, p. 418). Dacă îi îngăduim o aproximare, denotă că s-a călugărit la 1 aprilie 1778, la 12 ani și trei luni (și s-a născut la 5 ianuarie 1766).

Prin anul 1766, Mitropolitul (retras) Iacob Putneanu terminase de refăcut spațiile pentru adăpostirea școlii⁶⁸ și avea nevoie de dascăl. Arhimandritul Vartolomeu Măzăreanu, egumenul de la Solca, avea să revină la Putna și să organizeze treapta a doua a școlii, Academia, abia în 1774.

Noi credem că Mitropolitul Iacob l-a chemat ca dascăl la Putna, la cursul elementar (școala mică) pe preotul George Baloșescu de la Chindești, fostul său ucenic apropiat. Acesta și-a lăsat la Comărești, în casa tatălui său, Vasile Baloșescu, pe fiica sa mai mărișoară, iar cu soția și cu pruncul Ion, poate doar de câteva luni, a venit la Putna, ascultând solicitarea Mitropolitului⁶⁹.

Pentru susținerea afirmației noastre, aducem deocamdată trei argumente: a) la Putna, în perioada respectivă (1766–1778) nu era parohie. Așadar, George Baloșescu nu a fost paroh la Putna; b) expresia „de aice” din atestatul fiului său, din 1 aprilie 1778, trebuie înțeleasă în sensul: „de aici, de la școala noastră, binecunoscutul dascăl al școlii noastre, George Baloșescu”; c) „mai micul între dascăli Georig” termină de scris „în Mănăstirea Putnei”, la 22 februarie 1781, o primă variantă a celebrei *Alexandria*⁷⁰.

Pentru rațiuni de echilibru al lucrării, vom include un al patrulea argument într-un subcapitol următor. Noi susținem că acel „Georgie Vasilievici Balışescul de aice” era unul dintre dascălii Școlii putnene între anii 1766–1781.

3.3. Ion-Isaia Baloșescu, elev la Putna. După cum am mai arătat, din actul de absolvire a Academiei putnene nu rezultă că Ion Baloșescu s-a născut la Putna, ci numai că este fiul preotului Georgie „de aice”. O singură sursă⁷¹ ne indică locul nașterii sale, anume localitatea Chindești din Moldova⁷². Isaia era mândru că e bucovinean de origine⁷³.

⁶⁸ Petru Rezuș, *Școlile de la Mănăstirea Putna*, p. 518

⁶⁹ Credem că acestui dascăl de la Putna îi trimitea episcopul Dosoftei Herescu salariul în iunie 1766 și în iunie 1767. Vezi *Din tezaurul...*, doc. 1114, p. 368 și doc. 1139, p. 376–377.

⁷⁰ Constantin Loghin, *Istoria literaturii române din Bucovina. 1775–1918 (în legătură cu evoluția culturală și politică)*, Cernăuți, 1920, p. 13; Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I, p. 321. La acea dată (1781) Isaia Baloșescu era dascăl la Academia de la Putna (I. Lupaș, *Doisprezece peșitori...*, p. 418).

⁷¹ Ipolit Vorobchievici, *op. cit.*, p. 62–63. Sursa este demnă de crezare, deoarece cu familia Isaia Baloșescu a avut relații apropiate. Mihai Vorobchievici, cu care Isaia coresponda în 1823, era protoprezviterul Ceremușului și cunoștea bine familia Baloșescu (*Din tezaurul...*, p. 576). Publicistul Nestor Vorobchievici și compozitorul Isidor Vorobchievici (profesor de muzică la Seminarul teologic din Cernăuți) i-au fost lui Isaia contemporani. (Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, p. 155 și 286). Eugenie Vorobchievici a publicat la Cernăuți, în 1893, lucrarea *Privire istorică asupra arhidiecesei ortodoxe orientale a Bucovinei și Dalmatiei*. Iar prima ediție a lucrării citate a lui Ipolit Vorobchievici a apărut la Suceava, în 1908. Toate acestea ne îndeamnă să credem că autorul avea informații sigure și directe despre Isaia Baloșescu.

⁷² Localitate rămasă, după anexarea Bucovinei, dincolo de „cordoṇ”, dar învecinată cu orașul Siret.

⁷³ I. Lupaș, *Doisprezece peșitori...*, p. 418.

<http://cimec.ro> / <http://institutulbucovina.ro>

Îl găsim pe Isaia elev la Școala de la Putna din anul 1771 (de la 5 ani) până în 1778 (la 12 ani)⁷⁴. Până în 1774–1775 a urmat cursul elementar cu dascălul George, tatăl său, și probabil și cu alții dascăli.

S-a crezut că de la vîrsta de 5 ani a intrat în monahism, dar el infirmă aceasta, arătând că s-a călugărît la 12 ani și jumătate (12 ani și trei luni, zicem noi)⁷⁵. Din 1774 sau 1775 a urmat cursurile nou-createi Academii, cu Vartolomeu Măzăreanu și cu grecul Ilarion. Nu ne miră cum a putut urma școala la o vîrstă atât de fragedă, dacă stim că era fiul unui dascăl al acelei școli și că aici se afla în sănul familiei.

Pe lângă condițiile prielnice pe care le-a avut, s-a dovedit și un elev dotat, stârnind admirarea dascălilor săi.

Rămâne să răspundem la o întrebare la care, până acum, nu s-a răspuns: de ce atâtă grabă cu călugărirea lui Ion-Isaia, la numai 12 ani (1 aprilie 1778) fără perioadă de noviciat și de ispitiere, și cu hirotonirea sa întru diacon (14 aprilie 1778)?⁷⁶ Răspunsul ar putea fi că Mitropolitul Iacob Putneanul își trăia, la mănăstirea sa de metanie și de retragere (la ctitoria sa), ultimele zile ale vieții (avea să treacă la cele veșnice la 15 mai 1778)⁷⁷. Simțindu-și apropiatul sfârșit, a dorit să materializeze deosebitele sale legături sufletești cu preotul George Baloșescu, adus de el dascăl la Putna. Astfel, a vrut să-l vadă pe fiul acestuia călugăr, hirotonit și așezat profesor la Academie. Se va fi ostenit chiar el să-l tundă în monahism și să-l hirotonească. Iar colegul și prietenul său, episcopul de Rădăuți Dosoftei Herescu, a dat aprobarea și binecuvântarea („Am văzut, blagoslovim și întărim, Dosoftei, Episcop [al] Rădăuțului”)⁷⁸.

Acesta este al patrulea argument, promis mai sus, pe care îl aducem pentru dascălul George Baloșescu de la Putna.

Cât despre fiul său, diaconul Isaia, acesta, la mai puțin de 12 ani și jumătate își încheia copilăria și intra în slujba Bisericii.

4. Isaia Baloșescu în slujba Bisericii. Activitatea sa până la episcopat

4.1. Diaconul Isaia Baloșescu, profesor la Academia putneană. Cultura sa. Diaconul Isaia Baloșescu a fost al doilea dascăl la Academia de la Putna (în demnitate, imediat după Vartolomeu Măzăreanu și înaintea grecului Ilarion,

⁷⁴ Isidor Onciu, *Ceva despre mersul...*, p. 4, nota 1. și Paisie Ioanovici (călugăr putnean, egumen de Putna și de Dragomirna) a urmat cursurile Școlii putnene între 1766–1771 și, desigur, ale Academiei duhovnicești. (Hirotonit diacon în 1771 și ieromonah în 1776). Vezi Ipolit Vorobchievici, *op. cit.*, p. 63; T. Ciobâcă, *studiu cit.*, p. 120–121. A învățat mai întâi cu dascălul George (Baloșescu) iar apoi a fost coleg cu Isaia. Dascălul George a slujit la biserică de lemn de la Putna, unde faceau practică liturgică elevii școlii. Vezi nota 64 supra.

⁷⁵ I. Lupaș, *Doisprezece peștori...*, p. 418.

⁷⁶ Toate trei sursele propuse de noi, concordă: Isidor Onciu, *Ceva despre mersul...*, p. 4, nota 1; Ipolit Vorobchievici, *op. cit.*, p. 63; I. Lupaș, *op. cit.*

⁷⁷ Mircea Păcurariu, *Listele cronologice...*, p. 524.

⁷⁸ Isidor Onciu, *Ceva despre mersul...*, p. 4, nota 1.

profesor de Psalmichie) timp de cinci ani⁷⁹. A predat și el anumite materii, pe care île va fi cedat Vartolomeu, între aprilie 1780 și 1783.

Reamintim că în această perioadă și „mai micul între dascăli Giorgi (Baloșescu) din Mănăstirea Putnei”, termină de scris, în februarie 1781, *Alexandria*⁸⁰.

În ultimul an de activitate ca dascăl la Putna, nu l-a mai avut coleg pe Vartolomeu Măzăreanu, care, probabil scârbit de evenimente, se retrăsese din activitatea didactică⁸¹, ci numai pe Ilarion, devenit în 19 septembrie 1782 primul dascăl al școlii⁸².

Despre cultura lui Isaia Baloșescu, istoria a vorbit în diferite chipuri. Un contemporan, Ion Budai-Deleanu (1760–1820), scria în 1803 (când arhimandritul Isaia Baloșescu era vicar general al eparhiei Bucovinei):

„Ca și clerul și preoții de mir, sunt și călugării foarte ignoranți și necunoscători în specialitatea lor, chiar și episcopul (Daniil Vlahovici) și arhimandritul (Isaia Baloșescu) care sunt cele dintâi demnități în Bucovina, nu au nici idee de o teologie sistematică. Cunoștințele lor se mărginesc la ritual și ceremonial, cum le găsesc prescrise în cărțile bisericești”⁸³.

Noi ne-am oprit mai mult, cu altă ocazie, asupra scrierii lui Budai-Deleanu și am vorbit mai pe larg despre anticlericalismul său⁸⁴.

Nicolae Iorga, vorbind despre „bunul episcop Isaia Baloșescu”, arată că, în comparație cu alți contemporani, cultura acestuia era „simplă”⁸⁵.

Alți istorici îl consideră „om de înaltă vrednicie” și „destul de pregătit pentru treapta arhierească”⁸⁶, „episcop învățăt”⁸⁷, „un om învățăt”⁸⁸ etc. Bineînțeles că

⁷⁹ I. Lupaș, *op. cit.*, p. 418. Cei ce n-au consultat acest studiu, susțin că Isaia nu a mai fost dascăl la Putna și că propunerea din atestat a rămas doar propunere. Vezi M. Iacobescu, *Isaia Baloșescu*, p. 14. Dar la I. Lupaș găsim chiar declarația lui Isaia.

⁸⁰ Vezi nota 70, supra.

⁸¹ Așa cum am mai arătat, pe Vartolomeu îl găsim la Putna și în anul 1783, când termină de tradus *Esopia* (T. Ciobâcă, *studiu cit.*, p. 118). Apoi îl întâlnim la Mănăstirea Neamț (Epifanie Cozărescu, *studiu cit.*, p. 192–202). Toate informațiile biografice ne arată că eruditul Vartolomeu Măzăreanul a fost un om nestatornic și nu a fost un luptător, ca și colegii săi, Iacob Putneanul și Dosoftei Herescu.

⁸² Vezi nota 47, supra.

⁸³ I. Budai-Deleanu, *Scurte observații asupra Bucovinei (1813)*, în *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice*, ed. bilingvă, îngrijită, cu introduceri, postfete, note și comentarii de acad. Radu Grigorovici, București, Editura Academiei Române, 1998, p. 387 și 421.

⁸⁴ Constantin C. Cojocaru, *Daniil Vlahovici...*, vezi mai ales nota 23.

⁸⁵ N. Iorga, *Istoria Bisericii...*, vol. II, p. 250.

⁸⁶ I. Lupaș, *op. cit.*, p. 408 și 419.

⁸⁷ Ștefan Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Cluj, 1968, p. 68; conf. Cornelia Bodea *Lupta românilor pentru unitate națională, 1834–1849*, București, 1967, p. 311.

⁸⁸ Radu Grigorovici, *Bucovina...*, p. 433. Petru Rezuș pune în fruntea listei teologilor bucovineni (majoritatea profesori de teologie) pe Isaia Baloșescu (*Profesorul Vasile Găină, omul și opera. La cincizeci de ani de la moartea sa*, M.M.S., an XXXIII, 1957, nr. 1–2, p. 127).

ideea de om erudit reiese și din studiul „programei” pe care a parcurs-o la Academia putneană.

Să-l lăsăm pe Isaia să vorbească singur despre pregătirea sa, aşa cum a făcut-o în petiția înaintată împăratului în 1802, ocazie în care era obligat să vorbească fără modestie, dar și cu multă diplomatie, evitând a arăta orice nu convenea conducerii austriecе. El arată că: „Învățatura bisericească și-a înșușit-o în scoala episcopală din Rădăuți”⁸⁹, mai târziu s-a deprins și cu învățaturile teologice cetind scrierile Sfinților Părinți bisericești, Vechiul și Noul Testament, Regulile mănăstirești și a.⁹⁰

A învățat și Teologia catehetică, după cum se preda atunci la Cernăuți⁹¹.

Cunoaște bine limba moldovenească sau românească, slavă-rusească și cea nemțească, pricpe și ceva latinește⁹².

E în stare să compună cărți pastorale și predici potrivite; de aceea se simte capabil a împlini toate datorințele împreunate cu demnitatea episcopească, după voia lui Dumnezeu și spre buna plăcere a Majestății Sale⁹³.

Așadar, Isaia Baloșescu era pentru vremea sa și pentru posibilitățile de pregătire intelectuală de atunci, un om instruit.

4.2. Diaconul Isaia Baloșescu, funcționar la Consistoriul cernăuțean. La 9 decembrie 1783 a fost numit cancelist la nou creatul Consistoriu episcopal al Bucovinei⁹⁴. El însuși arată că, pe lângă funcția de cancelist, a fost și copist moldovenesc-rusesc⁹⁵. A fost chemat funcționar la Consistoriu de către episcopul Dosoftei Herescu, un alt mare putnean care, după moartea Mitropolitului Iacob Putneanul, îl ia sub ocrotirea sa. Pe lângă munca de la birou, Isaia slujește și la episcopie ca diacon, din 1783, iar din 1789, ca protodiacon⁹⁶.

Din această perioadă nu cunoaștem multe amănunte despre activitatea sa, în afară de datele lapidare pe care ni le furnizează cele două surse concordante pe care le cităm⁹⁷.

⁸⁹ Vedem că evită să pomenească de Academia de la Putna. Autoritățile austriecе nu priveau cu ochi buni mănăstirile bucovinene, centre de cultură și de rezistență ortodoxă și românească; aveau în plan să desființeze Mănăstirea Putna. (Constantin C. Cojocaru, *Daniil Vlahovici...*, notele 230–232). Apoi, nu mai consideră necesar a aminti că la Putna a învățat Teologie după programă rusească și după autori ruși. Austriecilor nu le convenea filorusismul bucovinenilor ortodocși. (Gabriel Spleny von Mihaldy *Descrierea Districtului Bucovinean, de General...* (1775), în Radu Grigorovici, *Bucovina...*, p. 61).

⁹⁰ Este vorba, probabil, de *Regulile vietii monahale (mari și mici)* ale Sf. Vasile cel Mare.

⁹¹ Arată că a parcurs și materia Seminarului înființat de autoritățile austriecе la Suceava, în 1786, seminar mutat apoi la Cernăuți și condus de Daniil Vlahovici. Poate chiar Vlahovici l-a sfătuit să treacă examenele acestui Seminar, pentru a fi pe placul autorităților.

⁹² Evită, din aceleași motive, să pomenească de cunoștințele de limbă greacă.

⁹³ I. Lupaș, *op. cit.*, p. 418–419.

⁹⁴ Ipolit Vorobchievici, *op. cit.*, p. 63; I. Lupaș, *op. cit.*, p. 418.

⁹⁵ I. Lupaș, *op. cit.*, p. 418.

⁹⁶ *Ibidem*; Ipolit Vorobchievici, *op. cit.*, p. 63.

⁹⁷ De la Ionijă Tăutul ni s-a păstrat un manuscris, *Ierotocritul*, (1785). Vezi Constantin Loghin, *Istoria literaturii...*, p. 13. Un alt manuscris s-a păstrat de la Vasile Tăutu. Vezi M. Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I, p. 322. Nu ne putem pronunța dacă aceștia erau rude cu familia Tăutu din Comărești și din satele învecinate și dacă George și Isaia Baloșescu au influențat curmă activitatea lor cărturărească.

Cu puține zile înainte de obștescul sfârșit, la 10/21 ianuarie 1789, episcopul Dosoftei Herescu îl recomandă stăpânirii austriece, ca urmaș al său, pe ieromonahul⁹⁸ Isaia Gheorghievici Baloșescu, cu care ocazie îi dăruiește pentru slujba credincioasă odoarele necesare⁹⁹. Dar Viena, fie tace, fie motivează că Isaia e prea Tânăr (avea 23 de ani); la 22 ianuarie/2 februarie, Dosoftei trece la cele veșnice, fără să i se fi împlinit ultima dorință.

La 23 aprilie același an, Curtea de la Viena l-a numit episcop al Bucovinei pe ieromonahul – dascăl de Seminar, Daniil Vlahivici (23 aprilie 1789–20 august 1822). Majoritatea autorilor îi consideră dușmani pe Daniil și Isaia, dar documentele vremii arată tocmai contrariul¹⁰⁰. Ascendența lui Isaia Baloșescu în înalte funcții administrative s-a realizat sub păstoria acestui episcop, dovedă că din anul 1789 el este ridicat în treapta de protodiacon al episcopiei¹⁰¹.

4.3. Egumen la Mănăstirea Dragomirna. Mănăstirea Dragomirna era una dintre cele trei mănăstiri bucovinene rămase în funcțiune (celealte două erau Putna și Sucevița) după ce autoritățile austriece desființaseră, în 1786, celealte mănăstiri și schituri. De această mănăstire depindea, ca metoh, și fosta catedrală mitropolitană din Suceava, unde în 1783 fuseseră reașezate moaștele Sf. Ioan cel Nou, aduse din Polonia¹⁰².

Daniil Vlahovici, cât timp a condus Seminarul sucevean de la Mitropolia veche (1786–1789), fusese subordonat călugărește Mănăstirii Dragomirna, mănăstire de care s-a legat sufletește și și-a ales-o loc de veșnică odihnă¹⁰³. Aici, episcopul Daniil s-a străduit să-l aşeze egumen pe Isaia Baloșescu. De aceea, l-a mutat în 1792 pe egumenul de aici, Antonie Ilievici, ca slujitor la moaștele Sf. Ioan de la Suceava¹⁰⁴, l-a hirotonit ieromonah pe Isaia și, la 1 noiembrie 1792, l-a ales și instalat egumen la Dragomirna¹⁰⁵. După câteva luni, în mai 1793, episcopul Daniil l-a hirotonit pe Isaia arhimandrit (avea acum 27 de ani)¹⁰⁶.

În cei aproape patru ani, cât a egumenit la Dragomirna (1 noiembrie 1792 – 30 septembrie 1786), a desfășurat o activitate administrativ-gospodărească rodnică. „Sub dânsul s-a tencuit biserică cea mare din Dragomirna, s-au reparat cu cheltuiala lui chiliile egumenești, cele namesticești (de obște) și trapezarea; el a

⁹⁸ Era numai simplu diacon. Dar autorităților nu li se putea recomanda un diacon pentru funcția de episcop. Nu era arhimandrit și vicar, cum greșit se afirmă căteodată (M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 297).

⁹⁹ *Din tezaurul...*, doc. 1491, p. 490.

¹⁰⁰ Am arătat aceasta și cu altă ocazie. Vezi Constantin C. Cojocaru, *Daniil Vlahovici...*, passim.

¹⁰¹ Ipolit Vorobchievici, *op. cit.*, p. 63.

¹⁰² Mircea Păcurariu, I.B.O.R., vol. III, p. 183.

¹⁰³ Constantin C. Cojocaru, *Daniil Vlahovici...*

¹⁰⁴ Ipolit Vorobchievici, *op. cit.*, p. 62.

¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 63; I. Lupaș, *Doisprezece peștori...*, p. 418, confirmă, deoarece, aşa cum arăta Isaia, perioada sa de diacon și prediacon a fost de 9 ani, deci de la 9 decembrie 1783 la 1 noiembrie 1792.

¹⁰⁶ Ipolit Vorobchievici, *op. cit.*, p. 63; N. Iorga, *Istoria Bisericii...*, p. 250, știe că a fost egumen la Dragomirna din 1793. Probabil confundă egumenia cu demnitatea de arhimandrit.

dăruit un clopot și prin a lui silință s-a făcut în anul 1793 litierul cel mare de argint, precum arată inscripția¹⁰⁷.

În toamna anului 1796, când Isaia era deja trecut de 30 de ani, episcopul Daniil Vlahovici a hotărât să și-l ia colaborator la centrul eparhial de la Cernăuți.

4.4. Prim-asesor consistorial și vicar general episcopesc. La 1 octombrie 1796¹⁰⁸, arhimandritul Isaia Baloșescu revinea la Cernăuți, dar de data aceasta ca prim asesor consistorial¹⁰⁹ și vicar general episcopesc¹¹⁰.

Prin actul din 14 martie 1787, stăpânirea austriacă recunoștea titlurile nobiliare ale boierimii bucovinene, asimilate titlurilor nobiliare din Imperiu. Astfel, în anul 1880 s-a recunoscut titlul de cavaler (Ritter) și membrilor familiei Baloșescu¹¹¹.

La 1/13 iulie 1802, arhimandritul Isaia Baloșescu (în vîrstă de 36 de ani), înainta împăratului Francisc I (1792–1835) o petiție, „ca din prea înaltă grătie” să-l numească episcop în Ardeal¹¹². Își făcea și o succintă biografie, ale cărei date le-am folosit pe parcursul lucrării ca pe unul dintre izvoarele informative principale. Nu i-a fost dat să primească această demnitate, deși era vrednic de ea și o merită.

În anul 1808, Isaia este ridicat de către episcopul său la demnitatea de „arhimandrit de scaun”¹¹³.

În anul 1815, numele arhimandritului Isaia a fost trecut pe o listă de candidați români pentru ocuparea scaunului episcopal de la Arad, dar Mitropolitul sârb Ștefan Stratimirovici a reușit să-l convingă pe împărat că nici unul dintre cei propuși nu este vrednic de această demnitate¹¹⁴. Încercările, deși nereușite, au făcut cunoscut numele arhimandritului bucovinean atât împăratului, cât și Cancelariei de la Viena.

În calitate de vicar general al Episcopiei Bucovinei, Isaia l-a secondat în toate acțiunile pe episcopul Daniil Vlahovici. Perioada era grea, lupta de catolicizare și

¹⁰⁷ Ipolit Vorobchievici, *op. cit.*, p. 63; Emil Diaconescu, *Mănăstirea Dragomirna, un minunat monument arhitectonic*, M.M.S., an XXXIII, 1957, nr. 8–9, p. 644.

¹⁰⁸ Ipolit Vorobchievici, *op. cit.*, p. 63; Informațiile furnizate de autor concordă între totul cu cele declarate de însuși Isaia. La 30 septembrie 1796 își încheia egumenia la Dragomirna, care dura din 1 noiembrie 1792. La 1 iulie 1802 Isaia calcula activitatea sa, începând cu egumenia la Dragomirna, de 9 ani și 8 luni. Vezi I. Lupaș, *Doisprezece peștori...*, p. 418.

¹⁰⁹ Conducerea Consistoriului era formată din patru asesori și un secretar. Primul asesor și conducătorul Consistoriului era un arhimandrit. La 23 aprilie 1782, de exemplu, conducerea Consistoriului era formată din: Meletie, arhimandrit, Antonie, asesor, Gherasim, asesor, Ianachi Codrescu, postelnic, asesor, Vasile Herescu, secretar. (*Din tezaurul...*, p. 457).

¹¹⁰ Ipolit Vorobchievici, *op. cit.*, p. 63; I. Lupaș, *Doisprezece peștori...*, p. 418.

¹¹¹ M. Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I, p. 263. Isaia Baloșescu era de viață nobilă, așa cum fusese și toți ierarhii moldoveni. Vezi Ștefan S. Gorovei, *Originea socială a înaltului cler monahal*, în „Arhiva Genealogică”, (Iași), II (VII), 1995, nr. 3–4, p. 183–190.

¹¹² I. Lupaș, *op. cit.*, p. 404, 418–419. Episcopia ortodoxă a Transilvaniei a fost vacanță între 1796–1810. Vezi Mircea Păcurariu, I.B.O.R., vol. III, p. 65.

¹¹³ Ipolit Vorobchievici, *op. cit.*, p. 63.

¹¹⁴ Mircea Păcurariu, *op. cit.*, vol. III, p. 79–80.

de deznaționalizare a ortodocșilor bucovineni se intensifică. Școlile românești s-au desființat, ultima cu această soartă fiind chiar Seminarul teologic.

În această bătălie surdă din primele două decenii ale secolului al XIX-lea, între autoritățile austriece și conducerea Episcopiei Bucovinei, multe dintre acțiunile curajoase de susținere a românismului și ortodoxiei au fost inspirate și susținute și de vicarul Isaia Baloșescu¹¹⁵.

Am văzut că prin anii 1810–1812, în timpul războiului rusou-turc, Baloșescu se interesa de soarta proprietăților familiei sale din fosta raia a Hotinului¹¹⁶. Înțelegem că la acea dată, când Isaia avea către 46 de ani, părinții săi muriseră și mai trăia doar sora sa din Comărești.

4.5. Legăturile arhimandritului Isaia Baloșescu cu Mănăstirea Putna. Dimitrie Dan, în lucrarea sa *Mănăstirea și comuna Putna*, (București, 1905, p. 122) susține că între anii 1792–1795, Isaia Baloșescu a fost egumen la Putna. Informația e preluată ca atare de N. Iorga¹¹⁷, Ion Nistor¹¹⁸, Mircea Păcurariu¹¹⁹ și de mulți alții.

Noi am vorbit, în cele de mai sus, despre egumenia sa de la Dragomirna în această perioadă, și apoi, despre transferul său la conducerea Consistoriului eparhial, începând cu 1 octombrie 1796. Însuși Isaia nu pomenește că ar fi îndeplinit la Mănăstirea Putna vreo funcție, în afară de aceea de dascăl la Academie, între anii 1778–1783. Arată însă că a fost egumen la Dragomirna¹²⁰.

În timp ce Isaia conducea Mănăstirea Dragomirna, la Putna era egumen Ignatie Ezerschi, care decedează la 21 iulie 1796¹²¹. La 30 august același an, este numit egumen la Putna colegul mai vîrstnic al lui Isaia de la Academia putneană, ieromonahul Paisie Ioanovici. La 26 noiembrie, Isaia, acum arhimandrit la Consistoriul cernăuțean (din 1 octombrie), asistă la preluarea de către Paisie a inventarului Mănăstirii Putna¹²².

Eroarea lui Dimitrie Dan, preluată și de alții, e scuzabilă pentru faptul că în perioada ce a urmat, numele arhimandritului diecezan Isaia Baloșescu a fost pomenit în actele mănăstirii mai des decât numele egumenului. Isaia și-a iubit mănăstirea de metanie și s-a îngrijit permanent de ea. S-a ocupat, pe cheltuiala sa, de paraclisul pentru slujbele de iarnă¹²³. De la Cernăuți a făcut dese vizite mănăstirii, fie singur, fie însoțit de episcopul Daniil Vlahovici¹²⁴.

La 17 martie 1805, egumenul Paisie Ioanovici de la Putna a fost transferat egumen la Dragomirna până în mai 1808, fără a-și pierde calitatea de egumen al

¹¹⁵ Vezi, mai pe larg, în studiul nostru despre Daniil Vlahovici.

¹¹⁶ *Din tezaurul...*, doc. 1678, p. 540.

¹¹⁷ *Istoria Bisericii...*, vol. II, p. 250. N. Iorga știa că Isaia a fost egumen la Drăgomirna, de aceea spune: „egumen al Drăgomirnei în 1793, apoi al Putnei”.

¹¹⁸ *Istoria Bucovinei*, p. 69.

¹¹⁹ I.B.O.R., vol. III, p. 185.

¹²⁰ I. Lupaș, *op. cit.*, p. 418.

¹²¹ T. Ciobâcă, *studiu cit.*, p. 119–120.

¹²² *Ibidem*, p. 120–121.

¹²³ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 69.

¹²⁴ T. Ciobâcă, *studiu cit.*, p. 120.

Putnei, unde s-a și întors după această dată¹²⁵. În acești trei ani, Paisie Ioanovici a condus oficial ambele mănăstiri, fiind ajutat la Putna de vicarul Filaret Bendevschi¹²⁶. Dar documentele vremii ni-l arată pe arhimandritul cernăuțean Isaia mereu în corespondență cu putnenii, cunoscându-le și rezolvându-le toate problemele lor gospodărești, ca un adevărat egumen¹²⁷.

Chiar și în anii următori, până prin anul 1812, deși Putna avea egumen, arhimandritul Isaia se interesează de treburile mănăstirii, până în cele mai mici amănunte¹²⁸, dovedindu-se un neîntrecut gospodar și administrator.

În vara anului 1817 s-a zbătut, alături de episcopul Daniil Vlahovici, să scape mănăstirea Putna de la desființarea de care era amenințată printr-un decret al guvernului din Liov (Lemberg)¹²⁹. Deși nu a fost egumen la Putna, arhimandritul Isaia Baloșescu a ajutat și a ocrotit mănăstirea mai mult decât un egumen.

5. Isaia Baloșescu – episcop al Bucovinei

5.1. Numirea. Titlul de baron. Arhimandritul Isaia Baloșescu s-a implicat activ în conducerea Eparhiei Bucovinei, chiar dacă a făcut-o din umbră sau, cum se credea, cântă la vioara a doua. A știut să-și impună părerile și poziția, ca un localnic și cunoșător al tradițiilor, năzuințelor și problemelor românilor bucovineni. Episcopul Daniil Vlahovici, ascultându-i părerile și preținându-i acțiunile, nu a avut decât de câștigat în fața păstorilor. În toată această perioadă căt Isaia a fost vicar eparhial și superior al Consistoriului, el a arătat contemporanilor capacitatea sa de om practic, gospodar, bun administrator. Numele său era bine cunoscut conducerii imperiale de la Viena, cel puțin din trei ocazii oficiale, pe care le reamintim: a) la 10/21 ianuarie 1789, episcopul Dosoftei Herescu îl recomandase Curții de la Viena ca urmaș al său; b) la 1/13 iulie 1802, Isaia cerea împăratului numirea sa în postul vacanță de episcop al Transilvaniei; c) în anul 1815 figura pe lista de candidați pentru ocuparea scaunului Episcopiei Aradului.

La 20 august 1822, bătrânul episcop Daniil Vlahovici a trecut la cele veșnice¹³⁰. Potrivit dorinței sale, vicarul său, Isaia, l-a înmormântat la Mănăstirea Dragomirna.

¹²⁵ *Ibidem*, p. 121; Ipolit Vorobchievici, *op. cit.*, p. 63; *Din tezaurul...*, doc. 1642, 1643 și 1645, din 1808, p. 530–531.

¹²⁶ T. Ciobăcă, *studiu cit.*, p. 121.

¹²⁷ Se interesează de plata argătilor, de terminarea chirpicilor, de boii mănăstirii, de lucrul la heleșteu, de lucrările de construcție, de producerea varului, de bucătarul mănăstirii, pentru pâine și vin etc. (*Din tezaurul...*, p. 525–531).

¹²⁸ Se interesează de prejurile pieței pentru draniță, cuie, ferăstrăe, cunoștea pe toți meșterii tâmplari și fierari, se interesează de păscutul cailor etc. (*Din tezaurul...*, p. 532–545).

¹²⁹ *Din tezaurul...*, p. 559–561; Constantin C. Cojocaru, *Daniil Vlahovici...*

¹³⁰ Ilie Corfus, *Câteva însemnări privind Biserică Moldovei*, în M.M.S., an I., 1974, nr. 1–2, p. 119; Isidor Onciu, *Ceva despre mersul...*, p. 174.

Timp de aproape un an, scaunul episcopal al Bucovinei a rămas vacant. Toate treburile eparhiei au fost rezolvate de vicarul Isaia, aşa cum vom vedea şi din cele ce urmează. Vacanţa prea lungă s-a datorat guberniului Galitiei, care, amânând numirea episcopului, credea că va reuşi acum, în ultimul ceas, să schimbe ceva în rosturile românilor bucovineni. Guberniul (seimul) de la Liov a fost până la urmă obligat de Viena ca, în baza autonomiei locale a provinciilor imperiale, să-l numească, la 17 iulie 1823, Episcop al Bucovinei pe arhimandritul bucovinean Isaia Baloşescu¹³¹. El urma să meargă la Liov, să depună jurământul de credinţă faţă de împărat şi de statul austriac, apoi la Carlovit, pentru hirotonie¹³².

După rânduielile statonice de austrieci, Episcopul Bucovinei era asimilat stării domneşti, asemenea arhiereilor Galitiei, primind titlul de baron şi un loc în Seimul de la Liov. Acest titlu l-a primit, o dată cu numirea, şi Isaia Baloşescu¹³³.

Episcopul Isaia a avut parte de o păstorie relativ scurtă (mai puţin de 11 ani). A trecut la cele veşnice la 14 septembrie 1834, fiind înmormântat la Mănăstirea Putna¹³⁴.

5.2. Raporturile cu superiorii. Cu Viena şi cu Liovul, relaţiile episcopului Isaia au fost tensionate. Cei 11 ani de episcopat au fost un strigăt continuu pentru drepturile românilor bucovineni, adică: pentru învățământ teologic superior; pentru şcoala şi pentru cultura românească, pentru drepturile preoţilor.

Dacă ar fi păstorit de cealaltă parte de Cordon, am putea spune că păstoria sa s-ar încadra în începuturile istoriei moderne a României, marcate de revoluţia lui Tudor Vladimirescu. Dar aşa, păstoria sa s-a petrecut în timpul lui Francisc I al Austriei, cel ce a anulat principiile de guvernare absolutist-luministe iosefinie şi a promovat din nou politica de catolicizare şi deznaţionalizare a popoarelor incluse în imperiu. Vom vedea că Isaia Baloşescu a fost un spirit combatant, nu a abdicat de la principiile moral-sociale care i-au caracterizat viaţa şi a luptat pentru realizarea doleanţelor păstorilor săi, atât cât se putea la vremea respectivă.

Cu autoritatea bisericăescă, cu Mitropolia de Carlovit, de care depindea Episcopia Bucovinei, relaţiile au fost demne şi cuviincioase. Păstorea la Carlovit Mitropolitul řtefan Stratimirovici, om cult şi mare ctitor de şcoli sârbeşti de toate gradele¹³⁵. Acest Mitropolit, împreună cu sufragani ai săi, l-a hirotonit pe Isaia în

¹³¹ M. Păcurariu, *Listele cronologice...*, p. 530.

¹³² Numit la 17 iulie 1823 şi hirotonit la Carlovit, la 7 decembrie acelaşi an. *Din tezaurul...*, p. 576; Isidor Onciu, *op. cit.*, p. 174–176; M. Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I, p. 301–302.

¹³³ Mihai řtefan Ceauşu, *Muhaţii etnico-sociale în structura nobilităţii din Bucovina*, în „Arhiva genealogică”, (Iaši), II (VII), 1995, nr. 3–4, p. 172. Isaia Baloşescu era al cincilea nobil bucovinean cu prima această înalt rang, după fraţii Vasile, Gheorghe şi Nicolae Herescu (nepoţii Episcopului Dosoftei), care primiseră titlul de baron în 19 august 1788, şi după Vasile Balş, căruia i-a fost concesionat titlul de baron la 9 august 1791 (*ibidem*, p. 173). Idem, *Vasile Balş (un iosefinist bucovinean)*, în „Suceava”. Anuarul Muzeului Bucovinei, XVII–XVIII–XIX, 1990–1992, p. 417.

¹³⁴ M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 530; idem, I.B.O.R., vol. III, p. 185–186; Ilie Cortus, *art. cit.*, p. 119.

¹³⁵ T. M. Popescu şi coautorii, I.B.U., vol. II, p. 425; Silviu Anuichi, *Mitropolitul řtefan Stratimirovici de Carlovit (1790–1836). Despre Valahi. Vechimea şi statonicia poporului român*, B.O.R., an XCIII, 1975, nr. 3–4, p. 415–425; idem, *Rolul Mitropoliei de Carlovit în apărarea Ortodoxiei din Austro-Ungaria*, în „Orthodoxia”, an XIII, 1961, nr. 3, p. 430.

anul 1823. Marele Mitropolit putea să-i fie episcopului bucovinean un exemplu în activitatea școlară și în lupta împotriva influențelor catolice. Dar situația românilor bucovineni avea specificul ei și vladica Isaia a luptat singur, fără să ceară ajutor altora. Poate și rămăsese în suflet și amărăciunea că, în anul 1815, același Mitropolit îl convingese pe împărat că Isaia (ca și alți candidați români) nu era vrednic pentru demnitatea de episcop de Arad.

5.3. Raporturile cu Veniamin Costachi al Moldovei. În luna mai a anului 1817, arhimandritul Isaia Baloșescu se interesa de găzduirea la Liov a boierului moldovean Dimce, clucer, psaltul cel mai vestit al Mitropolitului Moldovei, fapt pentru care însuși Mitropolitul Veniamin Costachi îi aducea mulțumiri¹³⁶.

Trei ani mai târziu, în 1820, în aceeași calitate de arhimandrit-vicar, Isaia mediază și aplanează un conflict între Mitropolia Moldovei și guberniul Galicii, în legătură cu niște moșii ale Mitropoliei din vecinătatea orașului Suceava¹³⁷.

Așadar, Isaia Baloșescu se străduiește să refacă relațiile cu Mitropolia Moldovei, părăsite încă din timpul episcopului – „exempt” Dosoftei Herescu.

O ocazie mai bună vine în toamna anului 1822, când, după moartea episcopului Daniil Vlahovici, arhimandritul Isaia conducea de facto Episcopia Bucovinei. În Moldova avuseseră loc evenimente deosebite, legate de revoluția eteriștilor greci. Între 16 mai 1821–iulie 1822, Moldova s-a aflat sub ocupație turcească. Mitropolitul Veniamin Costachi, ce fusese caimacan în primăvara anului 1821, se afla refugiat în Basarabia, la moșia Colincăuți a Mănăstirii Slatina. Acolo el se afla strâmtorat și voia să treacă în Bucovina.

La 17 septembrie 1822, arhimandritul de scaun Isaia Baloșescu roagă administrația Bucovinei să-i permită a-l găzdui în casele episcopale de la Cernăuți pe Mitropolitul Moldovei, Veniamin. Totodată, el propune ca cei patru teologi întorși de la studii la Viena: Ioan Grigorovici, Vasile Gribovschi, Eutimie Hacman și Stefan Tarnaviețchi să fie hirotoniți preoți de Mitropolitul Veniamin, pentru a se evita cheltuiala deplasării la Carlovit¹³⁸.

Ca să nu producă bănuieri stăpânirii austriece, Baloșescu îl convinge pe boierul Ilschi din Crasna¹³⁹ să-l găzduiască în toamna anului 1822 pe Mitropolitul Veniamin. Aici, la Crasna, vin să-l întâlnească pe Mitropolitul moldovean egumenii celor trei mănăstiri bucovinene, Putna, Sucevița și Dragomirna. Invitat și

¹³⁶ Din *tezaurul...*, doc. 1752 și 1754, p. 559–560.

¹³⁷ *Ibidem*, doc. 1773, p. 564. Sigiliul oval al lui Isaia Baloșescu, în câmp, un scut oval închizând o cruce ce împarte scutul în patru cartiere. Scutul este timbrat cu o coroană deschisă cu cinci fleuroane. De o parte și de alta a scutului, în partea de sus, două acvile ieșind, iar în jumătatea de jos a câmpului, lambrechini.

¹³⁸ Teodor Balan, *Refugiați moldoveni în Bucovina, 1821 și 1848*, București, 1929, p. 75–76; I. Zugrav, *Legăturile Mitropolitului Veniamin Costachi cu Mănăstirea Sf. Ioan cel Nou din Suceava*, M.M.S., an XLIII, 1967, nr. 1–2, p. 108.

¹³⁹ Alexandru Ilschi ctitorise în Crasna, în 1792, Biserica „Nașterea Sf. Ioan Botezătorul”. N. Stoicăscu, *Repertoriul...*, p. 221; M. Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I, p. 337.

însoțit de ei, Mitropolitul Veniamin vizitează cele trei mănăstiri, dar „numai ca simplu oaspete, cu evitarea oricărei vâlve”, cum raporta administrației Bucovinei arhimandritul Isaia¹⁴⁰.

Mitropolitul Veniamin petrece iarna anilor 1822–1823 la Mănăstirea Sf. Ioan cel Nou (Mitropolia Veche, al cărui patron era) și la Bosanci, moșie a Mitropoliei de lângă Suceava. Aici e vizitat de arhimandritul Isaia¹⁴¹.

Faptul că Isaia a fost gazdă bună Mitropolitului moldovean îl îndeamnă pe acesta să-l trimită, în 1827, pe Tânărul Iordachi la studii la Institutul Teologic, înființat la Cernăuți de episcopul Isaia Baloșescu¹⁴².

Mitropolitul Veniamin a înființat pe cheltuiala sa o școală de cântăreți bisericești la Vechea Mitropolie din Suceava în 1828¹⁴³ și a plătit reparațiile ce s-au făcut aici până în anul 1832¹⁴⁴.

Legăturile reluate cu dragoste și pasiune de cei doi ierarhi, moldovean și bucovinean, erau o prevestire că granițele trase arbitrar între frații români nu sunt veșnice și că dragostea frătească le poate desființa. Intelectualii pașoptiști aveau să dezvolte mult relațiile frătești refăcute de cei doi ierarhi.

5.4. Din activitatea administrativ-gospodărească. În Bucovina era în vigoare Regulamentul administrației bisericești din 29 aprilie 1786, care împărtea eparhia în şase protopopiate (decanate): Cernăuți, Berhomete, Ceremuș, Nistru, Vicov și Suceava, conduse de protopopi, și două vicariate: Câmpulung pe Ceremuș și Câmpulung-Moldovenesc. Parohiile au fost reduse de la 239 la 186. Au mai rămas în funcție trei mănăstiri.

Episcopul era ajutat de un vicar (arhimandrit de scaun) și de un Consistoriu, format din patru „asesori”, doi clerci și doi mirenii¹⁴⁵. Acesta a slujit tot în modesta bisericuță de lemn din Cernăuți, ctitorită de episcopul Dosoftei Herescu și de fratele său, Ilie medelnicerul. Plănuita catedrală ce avea să se construiască în Cernăuți din Fondul religionar ortodox s-a ridicat abia între anii 1844–1864¹⁴⁶.

¹⁴⁰ I. Zugrav, *Legăturile Mitropolitului Veniamin...*, p. 108.

¹⁴¹ *Ibidem*, p. 108–109.

¹⁴² Constantin Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei și Sucevei și a catedralei mitropolitane din Iași, urmată de o serie de documente, de facsimile și de portrete privitoare la istoria națională a românilor*, București, 1888, p. 415–416; N. Iorga, *Istoria Bisericii...*, vol. II, p. 250; I. Zugrav, *Legăturile Mitropolitului Veniamin...*, p. 112.

¹⁴³ I. Zugrav, *O veche și puțin cunoscută școală de cântăreți bisericești la Biserica mitropolitană Sfântul Ioan cel nou din Suceava*, M.M.S., an XLIX, 1973, nr. 1–2, p. 128; M. Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I, p. 334.

¹⁴⁴ *Din tezaurul...*, doc. 1883, p. 594.

¹⁴⁵ Mircea Păcurariu, I.B.O.R., vol. III, p. 183; M. Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I, p. 293. În 1823 era „protoprezbiter” de Ceremuș Mihai Vorobchievici din Coțmanți, iar la Suceava era Grigori Medvig. *Din tezaurul...*, doc. 1821 și 1822, p. 576.

¹⁴⁶ Gh. I. Moisescu și coautorii, I.B.R., vol. II, p. 276; Gheorghe C. Moldoveanu, *Limba română în Bucovina. Statutul socio-cultural și politic*, Iași, 1998, p. 40.

Candidații care veneau la hirotonie erau absolvenți ai Seminarului Teologic cernăuțean cu programă școlară îmbunătățită, iar de la o vreme, absolvenți ai Institutului Teologic înființat de episcopul Isaia. De acest Institut ne vom ocupa în subcapitolul următor. Aici este locul să spunem numai că la stăruințele episcopului, autoritățile au aprobat ca preoțimea din Bucovina să primească un salariu anual (congrua) din Fondul religionar. Aceasta a fost una dintre mariile realizări ale episcopului Baloșescu¹⁴⁷.

Predecesorul său, episcopul Daniil Vlahovici, obținuse în 1791 dreptul de a controla administrarea Fondului bisericesc (religionar). În anul 1820, Împăratul Francisc I hotără ca veniturile acestui fond să fie folosite numai „pentru întreținerea cultului ortodox și pentru învățământul popular”¹⁴⁸.

S-au construit biserici noi prin sate. Pomenim doar câteva, ctitorite de mari familii de boieri români: familiile Onciu și Tabără au ctitorit în localitatea Cuciur Mic biserică Sf. Nicolae (1822); familia Cantacuzino a ctitorit în Ocna Biserica Sf. Ioan Teologul (1826); familia Dobrovolschi, în Dobronăuți, Biserica Sf. Nicolae (1826); familia Hurmuzachi a ctitorit în Cernauca Biserica Sf. Arhanghel Mihail (1825); familia Grigorcea, în Gogolina, Biserica Sf. Dimitrie (1833); familia Neculce, în Boian, Biserica „Adormirea Maicii Domnului” (1834); familia Petrino, în Văscăuți, Biserica Sf. Nicolae (1834); familia Vasilco, în Stănești de Sus, Biserica cu hramul „Aducerea moaștelor Sf. Nicolae” (9 mai), (1835)¹⁴⁹.

Amintim și faptul că în timpul episcopului Isaia se generalizează noua uniformă clericală, adusă în Bucovina de episcopul Daniil Vlahovici. În locul căciulii înalte îmblânite, care se purta încă pe la anul 1817 în Bucovina, se introduce potcapul, nu prea înalt, cu fundul mai larg, de stofă neagră. În locul antereului și giubelei strâmte sau „cabanei” moldoveniști, se adoptă „reverenda” apuseană, de stofă neagră, după croiul sărbesc, încheiată de la gât până la brâu cu mai mulți nasturi împletiti, cum se mai poartă încă și azi, iar peste reverendă, „rasa” neagră, cu mânci largi, încheiată numai la gât cu un nasture¹⁵⁰.

La Văscăuți pe Ceremuș își instalase o moară de hârtie tipograful Kraus Petr. Ekhardt. Episcopul Isaia Baloșescu, printr-o epistolă circulară, cerea conducătorilor mănăstirilor, protoprezbiterilor (protopopilor) și preoților să colecteze haine vechi pentru această moară de hârtie¹⁵¹.

Toate acestea erau realizări frumoase și importante. Dar marea dorință a vieții sale era aceea de a realiza învățământ teologic superior în Bucovina.

¹⁴⁷ Mircea Păcurariu, I.B.O.R., vol. III, p. 185.

¹⁴⁸ *Ibidem*, Gheorghe C. Moldoveanu, *op. cit.*, p. 41.

¹⁴⁹ M. Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I, p. 338. Observăm că s-a ctitorit mult în jurul Cernăuților, în nordul Bucovinei, unde era o puternică nobilime moldovenescă.

¹⁵⁰ S. Reli, *Originea și evoluția istorică a costumului preoțesc la români*, Cernăuți, 1936, p. 23.

¹⁵¹ Nestor Voronicscu, *Contribuții la bibliografia românească veche*, M.M.S., an XXXIX, 1963, nr. 5–6, p. 294–296.

6. Episcopul Isaia Baloșescu, ctitorul învățământului teologic superior din Bucovina

6.1. Demersurile întreprinse. În deceniul al doilea al secolului al XIX-lea, Seminarul teologic cernăuțean, ctitorit și condus de episcopul Daniil Vlahovici, a fost închis de către autoritățile austriece. Erau ani de puternică politică de catolicizare a românilor bucovineni. În 1818, cu ultima promoție, se închide școala¹⁵².

Programa seminarului cunoscuse o anumită evoluție, deoarece din 1809, pe lângă Catehism se predau și cursuri de Morală, Pastorală, Filosofie și Fizică¹⁵³. Dar guvernul (seimul) galician îl învrăjibise pe însuși împăratul să ordone episcopului Vlahovici să nu mai hirotonească nici un candidat, dacă nu are studii gimnaziale, liceale și filosofice în limba germană¹⁵⁴. Episcopul Daniil a înaintat memorii, împreună cu Consistoriul și clerul bucovinean, pentru redeschiderea școlii teologice, până în 1822, anul morții sale.

La insistențele Liovului și Vienei, au fost trimiși, la 19 septembrie 1817, la studii la Viena patru tineri bucovineni: Iosif Cazievici, Ioan Grigorovici, Ștefan Tarnaviețchi și Eutimie Hacman¹⁵⁵.

Ajuns episcop, Isaia Baloșescu a înaintat autorităților, la 8 iulie 1824, un memoriu atent și bogat documentat, prin care cerea înființarea Institutului Teologic. El făcea autorităților provinciale de la Lemberg (Liov) un aspru și justificat rechizitoriu pentru atitudinea lor față de clerul ortodox din Bucovina: „Să aibă și răspunde odată înaintea Milostivului dar totodată și Severului Judecător dumnezeiesc toți aceia care, din neștiință, din lipsă de pricepere sau poate și din porniri josnice și neoneste au tărăganat înființarea acestui aşezământ răspânditor de cultură, așa de trebuincios și folositor, atât pentru viața bisericească, precum și cea din afara bisericii...”¹⁵⁶.

El trimitea planul pentru Institutul Teologic și pentru Seminar (Internatul Teologic), fundamentând necesitatea înființării celor două instituții școlare, structura anilor de învățământ, disciplinele de studiu, baza materială și cheltuielile necesare¹⁵⁷. În inima sa se frâmântau atât zbuciumul patriotului, ajuns la vîrsta de aproape 60 de ani, cât și experiența fostului tânăr profesor de la Academia putneană, experiență pe care a regândit-o și reformulat-o în tot restul vieții.

Planul său a fost primit și aprobat de guvern, cu unele modificări neesențiale. Se prevedea patru ani de studii, cu semestre, cu programă completă, cu predare în limbile latină, germană și română¹⁵⁸.

¹⁵² Isidor Onciu, *Ceva despre mersul...*, p. 113–114.

¹⁵³ *Ibidem*, p. 111–112.

¹⁵⁴ *Ibidem*, p. 113–114.

¹⁵⁵ *Ibidem*, p. 173. Am văzut puțin mai sus că, în septembrie 1822, aceștia se întorseră de la studii și așteptau hirotonia.

¹⁵⁶ *Ibidem*, p. 178–179; M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 333.

¹⁵⁷ M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 332–333.

¹⁵⁸ Isidor Onciu *op. cit.*, p. 174–176.

6.2. Institutul Teologic și internatul (Seminarul clerical). Autoritățile austriece au aprobat, la 6 august 1826, înființarea Institutului Teologic la Cernăuți, precum și a unui internat (Seminar clerical) pentru 50 de bursieri. E adevărat că atunci când era vorba de români bucovineni, toate se făceau cu mare încetineală și se căutau momentele potrivite, spre a arăta marea milostivire a împăratului față de supuși săi.

Institutul Teologic s-a inaugurat la 4 octombrie 1827, ziua onomastică a împăratului Francisc I. Internatul s-a inaugurat la 12 februarie 1828, ziua de naștere a împăratului¹⁵⁹. Amândouă instituțiile erau susținute din veniturile Fondului religionar. În Institut se primeau numai absolvenți de liceu. Profesorii se recrutau dintre preoții care-și desăvârșiseră studiile la institutele catolice din Viena și Lemberg¹⁶⁰.

Internatul, numit și Seminar clerical, avea și rolul de pregătire liturgică și educație duhovnicească a studenților. Era condus de un rector, ajutat de un spiritual¹⁶¹. Primul spiritual a fost numit, provizoriu, Vladimir Vasile Suhopan, absolvent de la Viena¹⁶².

6.3. Profesorii și catedrele. Studenții. Episcopul Isaia propusese Vienei în memoriu mai sus pomenit, pentru posturile de profesori, patru absolvenți de la Viena: Iosif Grigorovici, Eugeniu Hacman, Ștefan Tarnoviețchi și Vasile Gribovschi¹⁶³. Rezoluția împărătească din 6 august 1826 ajunse prin Liov la episcopul Bucovinei abia la 26 septembrie. Erau aprobați ca profesori provizorii numai Iosif Grigorovici și Eugeniu Hacman¹⁶⁴.

Episcopul Isaia propusese ca anul I al Institutului să înceapă la 1 septembrie 1827, într-o sală a clădirii liceului. Iosif Grigorovici urma să propună Istoria bisericăescă, iar Eugeniu Hacman – Limba ebraică și Arheologia biblică. Aceste cursuri s-au deschis abia la 4 octombrie.

Pentru Internat, Episcopul a oferit o proprietate a sa, situată aproape de reședința episcopală¹⁶⁵.

În anul școlar 1828/1829 se deschide anul II de studii, cu Ștefan Tarnoviețchi pentru Limba greacă și Exegeza Noului Testament și cu George Ianovici pentru Drept canonice. În anul al III-lea, 1829/1830, Vladimir Suhopan predă Teologie Dogmatică și Vasile Iehovschi, Teologie Morală.

În sfârșit, în anul școlar 1830/1831, Pastorală era predată de Ioan Tomiuc, Catehetica de Ștefan Tarnoviețchi, iar Noul Testament era suplinit de profesorul de Drept canonice, George Ianovici¹⁶⁶.

¹⁵⁹ Ibidem, p. 182–183; Mircea Păcurariu, op. cit. p. 185.; M. Iacobescu, op. cit., p. 333–334.

¹⁶⁰ M. Păcurariu, I.B.O.R., vol. III, p. 185.

¹⁶¹ Idem, Istoria învățământului teologic..., p. 997–998.

¹⁶² I. Onciu, op. cit., p. 183.

¹⁶³ Ibidem, p. 177.

¹⁶⁴ Ibidem, p. 179.

¹⁶⁵ Ibidem, p. 180–181.

¹⁶⁶ Ibidem, p. 184–185.

Predominantă era Limba latină, în care se predau majoritatea disciplinelor teologice: Istoria bisericească, Patrologia, Vechiul și Noul Testament, Dreptul canonic, Dogmatica, Apologetica, Morala. În limba germană se predau Pedagogia, Pastorală, Catehetica. Cântarea bisericească și practica liturgică se făceau în limba română¹⁶⁷.

O comisie aulică pentru examenul de definitivare a profesorilor a lucrat în două sesiuni: octombrie 1831 și septembrie 1833. În prima sesiune au fost declarați profesori definitivi Eugeniu Hacman, pentru Studiul Vechiului Testament și dialectele orientale, Vasile Vladimir Suhopan pentru Dogmatică, Ioan Tomiuc pentru Pastorală.

În sesiunea din septembrie 1833, după un examen serios, au fost declarați profesori definitivi Constantin Popovici¹⁶⁸ pentru Istorie bisericească și Drept canonic; Nicolae Hacman, pentru Morală; Ștefan Tarnoviețchi, pentru Catehetică și Metodică¹⁶⁹.

Pentru unele neînțelegeri, Vasile-Vladimir Suhopan, „mare teolog și om foarte învățat”, se refugia la Seminarul de la Socola – Iași (înființat de Mitropolitul Veniamin Costachi în anul 1803) după cum aflăm din corespondența episcopului Isaia Baloșescu cu George Barițiu¹⁷⁰.

În anul 1831 a început organizarea bibliotecii de specialitate a Institutului Teologic. După câțiva ani, chiar guvernul central a aprobat un fond special, simbolic, pentru îmbogățirea bibliotecii. Cu trecerea timpului, profesorii Institutului, dar și alți preoți culti, au editat manuale teologice, cursuri precum și alte lucrări care au îmbogățit fondul de carte și totodată cultura bucovineană¹⁷¹.

În Institutul Teologic, așa cum reglementaseră dispozițiile austriece, se primeau numai absolvenți se liceu¹⁷². În curând acest locaș de cultură a început să fie cercetat de mulți tineri ortodocși din Transilvania, din Principatele Române, din ținuturile sârbești etc¹⁷³.

Așadar, la 14 septembrie 1834, trecând din această viață, episcopul Isaia Baloșescu putea declara că „lupta cea bună a luptat” și a împlinit, cu ajutorul bunului Dumnezeu, dorința vieții sale de a statomici în Bucovina sa dragă învățământ teologic de grad superior.

¹⁶⁷ M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 333; Gh. C. Moldoveanu, *op. cit.*, p. 48.

¹⁶⁸ Descendent al familiei Baloșescu, tatăl profesorului de mai târziu Eusebie Popovici. I. Zugrav, *Profesorul Eusebie Popovici*, p. 481.

¹⁶⁹ Isidor Onciu, *Ceva despre mersul...*, p. 228–230.

¹⁷⁰ M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 356.

¹⁷¹ *Ibidem*, p. 334.

¹⁷² M. Păcurariu, I.B.O.R., vol. III, p. 185. Învățământul mediu se împărtea pe atunci în trei cicluri: primul ciclu consta din trei clase gramaticale (rudiment, gramatica, sintaxa); ciclul al doilea se compunea din două clase „umanităț” (poetica și retorica), urmând ultimul ciclu cu două clase filosofice, menite să facă trecerea spre învățământul superior, universitar, clase din care se acordau deja burse de către Consistoriul episcopal ecclor ce dădeau declarații că vor să intre în cler, înscriindu-se la Institutul Teologic. I. Zugrav, *Când am fost la Rădăuți...*, p. 308.

¹⁷³ M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 334.

7. Episcopul Isaia Baloșescu – patriotul

7.1. Lupta pentru școală românească. Într-adevăr, la Institutul Teologic, limba română era deocamdată cenușăreasă. Avea să devină stăpână în deceniile următoare. Dar idealurile patriotic-naționale care îl însuflăteau pe Episcopul Isaia I-au îndemnat să lupte permanent pentru refacerea învățământului românesc în Bucovina. Acest învățământ fusese cvasi-total desființat în primele două decenii ale secolului al XIX-lea și înlocuit cu învățământ german, în acțiunea de deznaționalizare și de catolicizare dusă de austrieci și de galicieni.

Preoții români, absolvenți ai Seminarului Teologic al episcopului Daniil Vlahovici, neglijând poruncile stăpânirii, au înființat la parohii școli pentru copiii păstorilor lor (numite arbitrar „școli confesionale”). Acești preoți de țară, în bună tradiție românească, slujeau în românește și în aceeași limbă învățau copiii¹⁷⁴.

În anul 1823 erau organizate pe lângă bisericile parohiale din Bucovina vreo 27 de școli românești de țară. Învățătorii erau în exclusivitate preoți. Episcopul Isaia îndemna poporul, prin epistole pastorale, să-și dea copiii la școală¹⁷⁵. El prezintă împăratului rapoarte detaliate, prin care justifică pretenția românilor de a li se recunoaște dreptul la învățământ în limba maternă. Lupta începută și purtată de el va fi continuată până în 1850, când românilor li se va face dreptate¹⁷⁶.

De asemenea, în Bucovina funcționau, în cele trei mănăstiri active, vechile școli mănăstirești. În aceste locașuri de cultură, învățământul s-a desfășurat neîntrerupt. Școala de la Putna nu mai avea statutul de Academie duhovnicească, dar funcționa. Aici și-a început studiile Iracle Porumbescu, în anul 1828, sub îndrumarea dascălului Ghenadie Platenchi. Școala putneană era solicitată în acești ani și de mulți alți copii¹⁷⁷. Cu idealurile naționale formate în familie și în această școală, Iracle Porumbescu a fost o figură progresistă și un revoluționar al vremii sale¹⁷⁸.

Ca o replică față de politica austriacă, s-a intensificat activitatea învățătorilor ambulanți. Avem din epocă informații despre zeci de astfel de învățători. Unii s-au statornicit pentru mai mult timp pe lângă familiile de boieri moldoveni. Copiii lui Doxachi Hurmuzachi de la Cernaúca, Eudoxiu, Gheorghe și Alexandru, viitoare personalități ale vieții spirituale bucovinene, primeau primele cunoștințe în ale cărții în casa părintească, sub îndrumarea catehetului Porfiriu Dimitrovici, el însuși viitoare personalitate a Bucovinei¹⁷⁹.

Învățământul în limba română renăștea timid, dar ca o acțiune ireversibilă. În fruntea acestei strădanii patriotice se afla și Vlădica Baloșescu.

¹⁷⁴ Nicolae Ciachir, *Din istoria Bucovinei (1775–1944)*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1993, p. 45.

¹⁷⁵ M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 331.

¹⁷⁶ Gheorghe C. Moldoveanu, *op. cit.*, p. 44, 46–47; Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 185.

¹⁷⁷ Gheorghe C. Moldoveanu, *op. cit.*, p. 46; M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 284.

¹⁷⁸ M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 368–369.

¹⁷⁹ *Ibidem*, p. 315, 327, 343; Gh. C. Moldoveanu, *op. cit.*, p. 92, nota 75.

7.2. Lupta pentru limba română. Episcopul Isaia Baloșescu s-a străduit, ca și cei doi înaintași ai săi, episcopii Dosoftei Herescu și Daniil Vlahovici, să mențină limba română drept limbă oficială a diecezei Bucovinei. Abia în anul 1838, episcopul Eugeniu Hacman a introdus ca limbă oficială și limba ucraineană¹⁸⁰.

La Cernauca, familia Hurmuzachi se străduia să-și educe astfel copiii încât ei să rămână români „și să-și conserve sentimentele lor naționale toată viață”¹⁸¹. Acești „frați Hurmuzachi” aveau să elaboreze mai târziu, la mijlocul secolului, aşa-numita „scriere civilă în care înlocuiau 16 litere din alfabetul cirilic cu litere latine”. Iar Iracle Porumbescu, preot la Stupca, va îndrăzni să scrie episcopului Eugeniu Hacman un întreg raport cu litere latine¹⁸².

Am arătat mai sus că Institutul Teologic cernăuțean, ctitorit de episcopul Isaia, a devenit o pepinieră de formare a intelectualilor bucovineni, ba și a celor din Ardeal și Principatele Române.

Valorile bucovinene existau și se înmulțeau. Dacă am pomenit numele profesorilor care între anii 1827–1831 deschideau învățământul superior la Cernăuți, ar fi păcat să nu-l pomenim și pe Vasile Cantemir și osteneala sa. Acesta, fiu de mazil român dintr-o mahala a Cernăuților, elabora între anii 1826–1827 un impresionant Dicționar româno-germano-francez, rămas în manuscris, ce cuprindea peste 4000 de pagini, organizat în 11 tomuri¹⁸³.

7.3. Cultivarea ideii de unitate a românilor. Am văzut că Vlădica Isaia a reluat atât de frumos și cu atâtă curaj relațiile cu Moldova și cu Mitropolitul Veniamin Costachi. Amândoi au fost mari ctitori de școală teologică și îndrumători, e adeverat că în condiții diferite, ai învățământului românesc. Mitropolitul Veniamin îl omagia pe episcopul bucovinean trimițând un student la Institutul Teologic cernăuțean. Episcopul Isaia amintea bucovinenilor, prin comportamentul său față de Mitropolitul Veniamin, că Mitropolia Moldovei și Sucevei este adeverată și singura lor mamă duhovnicească.

Deși sfârșitul vieții (septembrie 1834) nu i-a mai îngăduit să-și dovedească încă o dată românismul și patriotismul său, Isaia Baloșescu și-a înscris numele printre pregătitorii Revoluției de la 1848. El a întreținut legături cu fruntașii patrioți din Transilvania și Banat care, în 1834, pregăteau prin acțiuni conspirative o insurecție armată pentru crearea unei republici românești pe ambele versante ale Carpaților, „Republica unită română”¹⁸⁴. Episcopul

¹⁸⁰ Vladimir Trebici, *Facultatea de Teologie din Cernăuți (1875–1940) și importanța sa ecumenică*, în „Studii teologice”, an XLIV, 1992, nr. 5–6, p. 5.

¹⁸¹ Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, p. 57.

¹⁸² Ionel Dărăldă, *Două documente inedite cu privire la interzicerea limbii române și a alfabetului latin în unele lucrări și acte clericale din Bucovina*, „Suceava” Anuarul Muzeului Județean, an VIII, 1981, p. 449–452.

¹⁸³ M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 327.

¹⁸⁴ Ștefan Pascu, *Marea Adunare Națională...*, p. 68; Valeriu Șotropa, *Proiectele de Constituție, programele de reformă și petițiile de drepturi din Țările Române în secolul al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, București, Editura Academiei Române, 1976, p. 129.

bucovinean era recunoscut și apreciat pentru vederile și acțiunile sale puse în slujba națiunii române¹⁸⁵.

8. Scurte considerații finale

Ne-am propus să aducem câteva raze de lumină în plus asupra Școlii putnene, care l-a format pe Isaia Baloșescu și datorită căruia s-a vorbit până acum câte ceva despre această școală ce a avut, într-un anumit moment al istoriei, calitatea de „Academie duhovnicească”. Numele Academiei de la Putna și al lui Isaia Baloșescu sunt indisolubil legate.

Cei ce au pomenit în trecut numele lui Isaia Baloșescu, au știut și au spus puțin și parțial despre el, exagerând uneori, fie cu laude nemotivate, fie cu amabilă îngăduință, fie cu ocară.

Noi am poposit mai mult asupra personalității episcopului bucovinean și credem că am reușit să-i creionăm adevărul chip, încadrându-l, atât cât am putut reuși, în perioada zbuciumată în care a trăit și a activat. Prezentăm, aşadar, figura luminoasă a episcopului Isaia Baloșescu, căruia contemporanii și urmașii i-au datorat mult, iar noi, cei de azi și cei viitori îi datorăm un binemeritat respect.

A fost un mare român, un mare ierarh, un mare luptător. Iar dacă nu totdeauna a biruit, a fost deschizător de drumuri.

Nu numai români bucovineni, cei de acasă și cei iar și iar înstrăinați, ci toți români trebuie să-l avem ca pe un sfânt simbol al unității și al românismului.

Isaia Baloșescu, der Bischof der Bucowina

(Zusammenfassung)

Das monographische Studium, das dem dritten Bukowiner Bischof, Isaia Baloșescu (1823–1834) und seiner Tätigkeit in der Zeit der österreichischen Herrschaft gewidmet ist, stellt die Persönlichkeit des Bukowiner Bischofs detailliert dar, der sich in der Schule aus Putna gebildet hat. In Putna wurde auch „Die Geistesakademie“ 1774 gegründet, wo der Diakon Isaia Baloșescu 5 Jahre als Lehrer tätig war. In diesem grossen Studium erscheint das Bild von Isaia Baloșescu als Bahnbrecher im Bereich der Organisierung des rumänischen theologischen Unterrichtswesens. Es wird auch die Teilnahme des Bischofs an der Verbreitung der Einheitsidee unter den Rumänen unterstrichen.

¹⁸⁵ M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 358.

<http://cimec.ro> / <http://institutulbucovina.ro>

MUZICA RELIGIOASĂ DIN BUCOVINA ÎN SECOLELE XVIII–XIX

VASILE JURAVLE

Primele școli de psaltichie din Bucovina

În istoria vieții religioase a poporului român din Moldova de Sus sau Bucovina (nume dat de austrieci după anul 1775, care înseamnă „pădure de fag”¹), din cele mai îndepărtate timpuri, aceeași muzică bisericească, aceleași cântări ale stranei s-au perindat prin viu grai, trecând moștenire generațiilor de cântăreți.

Limba în care se slujea era cea slavonă, iar cărțile de cult erau tipărite în limbile greacă sau slavonă, neînțelese nu numai de credincioșii de rând, dar de multe ori, chiar de psalți. De aceea, în secolul al XVII-lea, din dorința de a sluji în graiul poporului, episcopul Efrem de Rădăuți (1608–1614) a scris în anul 1614 o psaltire pe pergament, pe care a dăruit-o Mănăstirii Moldovița², iar Dosoftei, mitropolitul Sucevei, cu același scop, tipărește în timpul domniei lui Ioan Duca o psaltire³.

Cântările stranei, învățate după auz și trecute din generație în generație, nu puteau să-și păstreze originalitatea, ajungând astfel la o degenerare melodică, care depășea de multe ori spiritul ortodoxiei. Astfel, apare necesitatea înființării unor școli speciale, unde să se instruiască viitorii dascăli, iar muzica bisericească să-și păstreze nealterate caracteristicile sale.

Consemnăm în rândul tipăriturilor în limba română și activitatea episcopului Varlaam de Rădăuți (1734–1745), care a înființat, în anul 1744 la Episcopia din Rădăuți, o tipografie, unde a tipărit, cu cheltuiala sa, în 1744, un *Catavasier*, iar în 1745 un *Ceaslov*, o *Liturghie* a Sf. Ioan Gură de Aur și un *Antologhion*, toate în limba română⁴, aducând astfel o contribuție majoră la înzestrarea cu cărți, tipărite în limba română, a bisericilor de enorie și a mănăstirilor.

¹ Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, Editura Albatros, București, 1971, p. 456–457.

² Dimitrie Dan, *Episcopia Rădăuților, Mitropolia și mănăstirile Bucovinei*, Cernăuți, 1926, p. 10.

³ Mihail Gr. Poslușnicu, *Istoria muzicei la români de la renaștere până-n epoca de consolidare a culturii artistice*, București, Editura „Cartea Românească”, 1928, p. 116.

⁴ Dimitrie Dan, *op. cit.*, p. 17.

La 1 ianuarie 1779, strana bisericii de la Mănăstirea Putna își îmbogățește colecția cântărilor, întrucât Vartolomeu Măzăreanu, prin testamentul său, lasă mănăstirii mai multe daruri: „giumătate deosmosglasnicul, adică glasu 1=2=3=4=5=6=7=8, tipărită moschicească, o carte canoanele de la povecerii pe 8 glasuri, tălmăcită și scrisă de mine, o psaltire sleadovonă cu ceaslovu, un catavasieru moldovinescu scrisu de mine”⁵.

Consemnând apariția primelor școli de psaltichie din Bucovina, amintim ca o „revelație” pentru creștinii ortodocși de pe aceste meleaguri, înființarea renumitei Academii duhovnicești de la Putna, în anul 1774, în timpul domniei lui Grigore Al. Ghica. Era de fapt o școală pusă sub conducerea arhimandritului Vartolomeu Măzăreanu, cu un curs de 6–8 ani, unde, pe lângă instruirea în artele tradiționale, se învăța și psaltichia după metoda grecească, apoi psaltirea, octoihul, ceaslovul etc.⁶. Între absolvenții acestei școli apare menționat Ioan Bălășescu, călugărit cu numele de Isaia și destinat a fi al doilea dascăl de muzică de la această școală. Deși devine episcop al Bucovinei (1823–1834), Isaia Baloșescu continuă să se preocupe de dezvoltarea muzicii religioase din școala de la Putna⁷.

Mai târziu, în anul 1840, episcopul Bucovinei Eugenie Hacman (1834–1873) a deschis la Comănești o școală elementară pentru pregătirea cântăreților bisericicești, instalată mai târziu în palatul Mitropoliei din Cernăuți⁸.

Transferându-se întreaga conducere bisericicească de la Rădăuți la Cernăuți (1781), mai întâi cu titulatura de Episcopie a Bucovinei, apoi ca Arhiepiscopie a Cernăuțiului și Mitropolie a Bucovinei și Dalmăției (din 1873), era firesc ca și învățământul religios, precum și întreaga instruire muzical-religioasă să se reorganizeze pe lângă conducerea bisericicească.

Astfel, în anul 1827 s-a deschis școala teologică din Cernăuți, care se dezvoltase din Academia duhovnicească de la Mănăstirea Putna. A purtat titulatura de Institut Teologic până în anul 1875, când după înființarea Universității Francisco-Josephină, s-a transformat în Facultatea de Teologie. Pe lângă aceasta funcționa Seminarul arhidiecezan, care depindea direct de Arhiepiscopie. În cadrul seminarului funcționau trei profesori de muzică (cântare bisericicească). Aici s-a înființat, în anul 1869, o catedră de muzică corală, ocupată, după Ștefan Nosievici, de Isidor Vorobchievici, cel care va avea un rol hotărâtor în formarea muzicală a lui Ciprian Porumbescu⁹. Aici, în acest climat, s-au inițiat în cunoștințele de muzică bisericicească, psalți, compozitori și muzicieni despre care vom vorbi în continuare.

⁵ Mihail Gr. Poslușnicu, *op. cit.*, p. 117.

⁶ *Ibidem*, p. 117.

⁷ Dimitrie Dan, *op. cit.*, p. 20.

⁸ Mihail Gr. Poslușnicu, *op. cit.*, p. 117.

⁹ Petru Rezuș, *Anii de studenție ai lui Ciprian Porumbescu. Contribuții biografice*, „Glasul Bisericii”, XXIX (1970), nr. 1–2, p. 106.

Compozitori bucovineni din secolele XVIII–XIX și opera lor muzical-religioasă

Vom analiza activitatea fiecărui compozitor care se încadrează în această perioadă, în ordine cronologică, menționând și câteva date biografice, mediul în care și-au înșușit muzica religioasă, creațiile lor muzical-religioase și trăsăturile specifice ale operei lor.

Dimitrie Suceveanu (1816–1898)

La câteva decenii după dezlipirea Bucovinei de Țara Moldovei, într-o epocă de suferințe grele pentru locuitori, se năștea la Suceava – în cetatea lui Ștefan cel Mare, Dimitrie Suceveanu. De mic copil, crescut în duhul ortodoxiei și în dragoste de țară, pleacă la Iași, unde își face studiile la Școala de la Trei Ierarhi. Aici urmează vestita școală de psalție a lui Grigorie Vizante, secundat de Nicu Dimcea și apoi cu protopsaltul grec Gheorghe Paraschiadis de la Mitropolia ieșeană. După terminarea studiilor a ocupat succesiv stranele de psalt și protopsalt la Biserica Albă, Biserica Sf. Pantelimon, Biserica Sf. Ioan Gură de Aur și cântăreț la Mitropolia din Iași. În anul 1884 i s-a confirmat titlul de protopsalt, cel mai înalt grad ce i se putea da unui cântăreț bisericesc, fiind în același timp și profesor al școlii de cântări, pe care a condus-o multă vreme împreună cu arhimandritul Erinarh.

Între anii 1848–1856 a tipărit cele trei cărți ale lui Macarie: *Teoreticonul, Anastasimatarul* și *Irmologhionul*, alături de *Doxastarul* și *Ideomelarul* său. *Ideomelarul* l-a tradus din grecește în colaborare cu călugărul Dosoftei, protopsalt al Mănăstirii Neamț. Tot lui Dimitrie Suceveanul i se datorează traducerea din grecește a psalției lui Gheorghe Paraschiade.

Averea pe care și-a câștigat-o în cei 50 de ani de activitate bisericească, a lăsat-o prin testament spitalului Sf. Spiridon din Iași pentru îngrijirea bolnavilor¹⁰.

Contribuția pe care și-a adus-o la cultivarea muzicii psaltice în biserică a fost de mare însemnatate. Traducerea *Idiomelarului* nu a fost ușoară, deoarece linia melodică a cântărilor trebuia să fie acomodată limbii române și, astfel, nu s-a rezumat numai la o traducere cuvânt cu cuvânt, ci a efectuat, în același timp, și o prelucrare a cântărilor. *Idiomelarul* tradus de Dimitrie Suceveanu a acoperit un gol în muzica psaltică și, până la apariția *Noului Idiomelar*, tipărit la București în anul 1933 din inițiativa și cu aportul prof. I. Popescu Pasarea, care cuprindea o mare parte din cântările celui dintâi, acum prelucrate din nou, a circulat în întreg cuprinsul spațiului românesc, îndeplinind un mare rol în cântarea bisericească.

¹⁰ Mihail Gr. Poslușnicu, *op. cit.*, p. 87–88.

Carol Mikuli (1821–1897)

Compozitor cu o mică activitate în domeniul muzicii religioase, Carol Mikuli s-a născut la 20 octombrie 1821 în orașul Cernăuți, unde și-a făcut și studiile. A studiat medicina la Viena, însă înclinația firii sale spre muzică îl face să părăsească acest domeniu de activitate și să se dedice muzicii. Pleacă la Paris unde, împreună cu vestitul Frederic Chopin, studiază pianul, iar cu Henri Reber, compozitia. Carol Mikuli se întoarce în Bucovina și, în anul 1850, întreprinde o călătorie în Principatele Române unde, alături de lăutari vestiți din Iași și București, alcătuiește colecția sa de cântece: 48 de arii naționale românești, doine, hore, cântece de lume, cântece haiducești etc. În 1858 se stabilește la Lemberg, unde e numit director artistic al societății de muzică. Aici publică, între altele, operele lui Frederic Chopin, după însemnările, corectările și variantele autorului.

În domeniul religios, Carol Mikuli publică o parafrază pe un cântec polonez de Crăciun pentru patru voci cu acompaniament de quartet, coarde și orgă, două cântări religioase pentru voci bărbătești și soli, *Veni Creator*, pentru cor mixt și orgă. Moare la vîrsta de 72 ani, la 23 mai 1897 în orașul Lemberg¹¹.

Carol Mikuli, deși și-a desfășurat activitatea muzicală departe de țară, totuși realizează o operă de mare merit. Oriunde apărea un mugure de talent muzical, el intervenea și contribuia la înflorirea lui. Astfel îl găsim alături de familiile Flondor, Porumbescu, Hurmuzachi etc., unde pregătirea sa muzicală a contribuit la prestigiul muzicii românești.

Isidor Vorobchievici (1836–1903)

Printre personalitățile de seamă, ce au ilustrat viața culturală și artistică a Bucovinei în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, se numără și preotul profesor Isidor Vorobchievici. S-a născut la 6 mai 1836¹² în orașul Cernăuți¹³. Rămâne orfan de mamă (Elisabeta, decedată la 7 noiembrie 1839) și tată (Ioan, decedat la 12 iunie 1845) și este crescut de bunicii lui (Mihail și Paraschiva Vorobchievici). În special bunica era foarte cultă și avea și cunoștințe muzicale. Ea se interesa mult de creșterea nepotului său, care de mic copil, având înclinări spre muzică, la vîrsta de 5 ani învățase să cânte bine la vioară. Aceasta frecventeașă Școala trivială (1847–1848), apoi Gimnaziul superior, unde l-a avut profesor de limba română pe Aron Pumnul, iar profesor de muzică pe Iosif Zwoniczek. În cursul superior al gimnaziului, Isidor Vorobchievici era dirijorul corului școlii.

¹¹ *Ibidem*, p. 495.

¹² *Ibidem*, p. 491.

¹³ Ioan Vicoveanu, *Preotul profesor Isidor Vorobchievici, „Mitropolia Moldovei și Sucevei”*, XXXVI, 1960, nr. 9–12, p. 675. Autorul e de părere că I. Vorobchievici s-a născut la 18 mai 1836.

În anul 1857, se înscrise la Institutul Teologic, unde manifestă un interes tot mai accentuat mai ales pentru cântarea corală bisericească. Aici era profesor în acea vreme Ștefan Nosievici, autorul cătorva coruri bărbătești. În institut se cântau coruri bisericești tradiționale, moștenite din generație în generație, fără a fi puse pe note muzicale. Teologul Isidor Vorobchievici, rupând tradiția, compune coruri bisericești pe note muzicale occidentale, ii instruiește pe colegii săi, cântă și dirijează corul studentilor teologi.

Terminând Institutul Teologic, se căsătorește, și este, în 1861, administrator parohial la Davideni, iar în 1865 este numit paroh la Rușii-Moldoviței, Câmpulung-Moldovenesc, unde rămâne până în 1867.

La finele anului 1867, Isidor Vorobchievici pleacă la Viena, ca să studieze la Conservatorul de Muzică. Aici își face studiile particulare cu savantul profesor de armonie muzicală și muzică bisericească Francisc Krenn (1716–1897). El studiază felurile instrumente muzicale ale popoarelor din întreaga lume și consultă cele mai de seamă tratate de teorii muzicale vechi și muzică bisericească din biblioteca Conservatorului, însușindu-și astfel o vastă cultură muzicală. La sfârșitul anului 1868, trece examenul cu succes (luând calificativul „foarte bun”) și, revenind în patrie, este numit profesor de muzică și cântare orală la: Institutul Teologic, Școala de cântăreți bisericești, Școala normală de învățători și învățătoare, Școala superioară și Gimnaziul superior, instituții în care I. Vorobchievici desfășoară o activitate prodigioasă. Mai târziu, pregătește și pune sub tipar manuale potrivite, cu teorii muzicale pentru toate cursurile de muzică și armonizează coruri potrivite pentru elevi.

I. Vorobchievici organizează muzica tradițională omofonă, folosind notele muzicale, și alcătuiește primul „Manual de armonie muzicală” (1869), care a stat și la temelia formației muzicale a lui Ciprian Porumbescu¹⁴. A armonizat coruri pentru studenți, inspirate din folclor sau pe versurile lui Dimitrie Bolintineanu, Vasile Alecsandri, Mihai Eminescu, Vasile Bumbac etc. Fiind cel dintâi autor al unui „tratat de armonie în limba română”, în prefața acestuia dădea următoarele îndemnuri: „... iar tu, iubite începătorule, urmează-mi cu răbdare și luare aminte, pas cu pas, pe calea desemnată în această cărticică, și nu te depărta, fără cunoștință deplină, de la o materie la alta, căci numai sub aceste credinții, te face cunoscut cu paradisul cel miraculos, divin și nefinit al tonurilor”¹⁵.

Activitatea de compozitor a profesorului Isidor Vorobchievici este foarte bogată. În afară de compozițiile laice are și o bogată operă muzicală religioasă.

Coruri religioase: Cântările Sfintei Liturghii, Do-major, cor bărbătesc; Cântările Sfintei Liturghii, Sol-major, cor bărbătesc; Cântările Sfintei Liturghii, Fa-major, cor bărbătesc; Cântările Sfintei Liturghii, Si-bemol-major, cor bărbătesc;

¹⁴ Petru Rezuș, *op. cit.*, p. 106.

¹⁵ *Ibidem*, p. 107.

Cântările Sfintei Liturghii, La-major, cor bărbătesc; Cântările Sfintei Liturghii, Mi-bemol-major, cor bărbătesc; Cântările Sfintei Liturghii, Mi-major, cor bărbătesc; Cântările Sfintei Liturghii, La-bemol-major, cor bărbătesc; Cântările Sfintei Liturghii, cu litere chirilice, cor bărbătesc; Cântările Sfintei Liturghii, cor dublu bărbătesc; Cântările Sfintei Liturghii, trei voci, 1880; Cântările Sfintei Liturghii, tipărite în 1887, cor bărbătesc; Cântările Sfintei Liturghii, două voci egale, manuscris; Cântările Sfintei Liturghii, cu text grecesc, cor mixt; Cântările Sfintei Liturghii, două voci egale, tipărite (în colaborare cu profesorul doctor Eusebie Mandicevschi); Cântările Sfintei Liturghii, festive, cor bărbătesc; Cântările Sfintei Liturghii, La-major, cor mixt; Cântările Sfintei Liturghii, Sol și La-major, cor bărbătesc; Cântările Sfintei Liturghii, La-major, cor mixt; Cântările Sfintei Liturghii, Sol și La-major, cor bărbătesc; Antifoanele I și II la Liturghie, cor bărbătesc; Antifoanele I și 2 la Liturghie, cor mixt; Anexă la Liturghie 1, cor bărbătesc; Anexă la Liturghie 2, cor bărbătesc; Anexă la Liturghie 3, cor mixt; Troparul la Trei Ierarhi, cor bărbătesc; Axionul duminical, două voci egală; Axionul duminical, cor bărbătesc; Axionul Paștilor, două voci egale; Axionul Paștilor, cor bărbătesc; Tatăl Nostru, cor bărbătesc; Tatăl Nostru, tipărit; Tatăl Nostru, cor mixt; Tatăl Nostru, trei voci; Tatăl Nostru cu text slav, cor bărbătesc; Mulți Ani, nr. 1, 2, 3, 4, 5, 6, cor bărbătesc; Mulți Ani, nr. 7, trei voci; Mulți Ani Mitropolitani, cor bărbătesc; Eis polaete despota mitropolitan, cor bărbătesc; Hristos a înviat, nr. 1, 2, 3, 4, 5, cor bărbătesc; Hristos a înviat mitropolitan; Ciclul lordanului, cor bărbătesc; Din Psalmii 1, cor mixt; 18, 21, 64, 65, 81, 120, 127, 120–133, 140, cor bărbătesc; Din Psalmul 148, tipărit 1869, cor bărbătesc; Din Psalmul 148, trei voci, tipărit 1880; Din Psalmul 149 lung, cor bărbătesc; Din Psalmul 149 scurt, cor bărbătesc; Din Psalmul 150, cor bărbătesc; Din Psalmul 150, cor mixt; Cântec funebru, nr. 1 și 2, cor bărbătesc; Cu Sfinții odihnește, cor bărbătesc; Sfinte Dumnezeule, cor bărbătesc, marș funebru; Sfinte Dumnezeule, nr. 2, 3, 4, cor bărbătesc, marș funebru¹⁶.

Toate lucrările sale muzicale au rămas în manuscrise, tipărite, litografiate sau copiate.

Prin activitatea sa multilaterală (profesor de muzică, autor de manuale didactice și compozițiile sale muzicale) a contribuit în mare măsură la dezvoltarea și înflorirea muzicii poporului nostru și a cântării corale-polifonice din Bucovina.

Între iluștrii săi elevi amintim mai întâi pe marele nostru compozitor Ciprian Porumbescu, apoi pe Eusebie Mandicevschi, Tudor Flondor, George V. Mandicevschi, Mihai Ursuleac etc.

După o activitate bogată, de 39 de ani, profesorul Isidor Vorobchievici este pensionat la finele anului școlar 1899/1900 și începează din viață în ziua de 18 septembrie 1903.

¹⁶ Ioan Vicoveanu, *op. cit.*, p. 677–678.

Ciprian Porumbescu (1853–1883)

Despre viața și opera lui Ciprian Porumbescu s-a scris mult, mai ales în ultimul timp; s-a realizat chiar și un film în amintirea marelui muzician și patriot al vremurilor de altădată. Noi vom menționa doar câteva date din viața sa și vom insista mai mult asupra factorilor religioși care au contribuit la formarea sa muzicală și, desigur, vom însăra creațiile sale cu specific religios.

Ciprian Porumbescu s-a născut la 2 octombrie 1853, în satul cu nume evocator: Șipotele Sucevii. Aici își începuse activitatea pastorală preotul Iraclie Golembiovski, tatăl marelui compozitor, „în sălbaticii Carpați răsăriteni, acolo unde izvorăsc apele Sucevii și Moldovei, printre codri și piscuri stâncoase”, „bun orator și meșter potrivit pentru sufletele zdruncinate ale huțanilor”¹⁷, de pe aceste meleaguri. Preotul Iraclie, fiind bun cântăreț și dispunând de un mare repertoriu de cântece populare (culese prin văile și munții Bucovinei, la îndemnul lui Vasile Alecsandri, care-i spuse: „Cel mai scurt cântec, cea mai mică poveste, să n-o bagatelizezi, să nu o ignorezi, să o scrii; ele sunt frânturi din întreguri mai mari ori conțin în sine un întreg sintetic, pe care analiticul îl va desfășura și analiza”¹⁸) l-a crescut pe Ciprian, din cea mai fragedă copilarie, în această atmosferă de bun gust muzical.

În toamna anului 1860, Ciprian e dat la școala poporala română din Ilișești, unde îl găsește pe Simon Maier, primul său dascăl de vioară. Apoi urmează cursurile gimnaziului din Suceava și, în același timp, continuă studiile de vioară, întâi cu Valentin, apoi cu Schlotzer.

Îndrumat de părintele său, preotul Iraclie Porumbescu, și atras de bună seamă și de posibilitățile de a-și desăvârși studiile muzicale, Tânărul Ciprian se înscrie la Institutul Teologic, în toamna anului 1873. Aici îl va cunoaște pe preotul profesor Isidor Vorobchievici, cel care îl va încuraja cu o deosebită dragoste în activitatea sa componistică, îndrumându-l spre cântarea coral-polifonică, iar mai târziu îl va recomanda călduros pentru obținerea unei burse pentru studii superioare muzicale la Viena¹⁹.

Pe lângă profesorii de muzică, și ceilalți profesori care au funcționat la Institutul Teologic, între anii 1873–1877, au contribuit la formarea culturală a studentului Ciprian Porumbescu. Între aceștia amintim pe următorii: Isidor Onciu, Vasile Mitrofanovici, Eusebie Popovici, Vasile Repta, Alexiu Comoroșan, Ioan Stefanelli ș.a., care prin ținuta lor academică, stilul lor de viață, metodele pedagogice folosite, au avut o influență considerabilă asupra studentului Ciprian Porumbescu. Fire optimistă, foarte iubit de colegi, anii de studenție îi adaugă lui Ciprian Porumbescu seriozitatea, conștinciozitatea și disciplina în munca muzicală, care l-au caracterizat toată viața²⁰.

¹⁷ Dragoș Vitencu, *Viața pasionată a lui Ciprian Porumbescu*, București, 1974, p. 7.

¹⁸ Nina Cionca, *Ciprian Porumbescu*, București, 1974, p. 8.

¹⁹ Petru Rezuș, *op. cit.*, p. 107.

²⁰ *Ibidem*, p. 106.

La Institutul Teologic, lipsa partiturilor corale era însă adânc simțită. Corurile profesorului Isidor Vorobchievici și ale lui Ștefan Nosievici vor intra permanent în repertoriul studenților.

Ciprian Porumbescu va încerca, cu succes, să îmbogățească acest repertoriu cu compoziții proprii. Anii săi de studenție sunt ani muzicali prolifici. În curând programele muzicale ale corului studențesc al teologilor și al Societății „Arboroasa” se îmbogătesc cu originalele și inspiratele Liturghii și coruri populare ale lui Ciprian Porumbescu. Aceste coruri studențești vor fi astfel primele școli practice ale marelui compozitor. El va deveni conducătorul corului studenților (*regens chori*), aducându-l la cea mai mare strălucire și creând o tradiție, căci acest cor studențesc, întemeiat în 1875 de Ciprian, va fi totdeauna cel mai bun cor al Universității.

Începând din 1874, Ciprian se dedică și muncii de compozitor. Compozițiile sale corale liturgice și patriotice vor fi executate, sub conducerea sa de corul studenților și vor fi în curând unanim apreciate de public, care le va asculta în cadrul slujbelor sau șezătorilor.

„În seminar, ne spune preotul C. Morariu, munca lui Ciprian începuse a da roduri frumoase, căci el compuse sau alcătuise liturghii întregi și alte cântări sfinte, ce corul seminaristilor le cântă în catedrală...”²¹

Dintre compozițiile alcătuite în timpul anilor de seminar, înșirăm din rândul celor religioase, pe următoarele mai însemnate: Liturghia Sf. Ioan Gură de Aur, Liturghia Sf. Vasile, Liturghia Sf. Grigorie, Liturghia pentru băieți, Liturghia simplă, Acum puterile cerești, Să tacă trupul, Tatăl Nostru, Adusu-mi-am aminte, Hristos a Înviat, Sfinte Dumnezeule, Lăudați pe Domnul, Condacul Maiciei Domnului, Ridicat-am ochii mei, Priceasna de Paști, Cade-se cu adevărat, Heruvicul, Ca pe împăratul, În mormânt viață, Pe Tatăl etc.²².

Din totalul de 252 de piese câte au rămas de la Ciprian Porumbescu, cele mai multe sunt definitivate în timpul anilor de studenție, mai ales cele 42 de compoziții religioase.

În cântarea bisericescă el a cultivat muzica polifonică, dominantă la Facultatea de Teologie, deschizând drumul compozitorului Mihai Ursuleac.

Ciprian își ia „absolutoriul” în teologie, împreună cu colegii săi de an, în iunie 1877. După procesul „Arboroasei”, Ciprian se întoarce acasă la Stupca, dar sănătatea zdruncinată în închisoare îi face multe griji. În toamna anului 1879 pleacă la Viena, unde studiază cu profesorul de conservator dr. Franz Krenn și cu Luis Schlosser armonia, compoziția, violina și contrabasul²³.

Întors de la Viena, obține catedra de muzică de la liceul din Brașov și postul de director al corului Bisericii Sf. Nicolae din Șchei. Acolo, zice preotul C. Morariu, lucra mai mult decât oriunde, înveselind lumea. Aici apare prima

²¹ Mihai Gr. Poslușnicu, *op. cit.*, p. 461.

²² Petru Rezuș, *op. cit.*, p. 108.

²³ Mihai Gr. Poslușnicu, *op. cit.*, p. 463.

operetă românească „Crai Nou”, compusă de stălucitul compozitor, fiu al Bucovinei, Ciprian Porumbescu.

Dar necazurile vieții nu le poate uita, boala de piept îl sapă nemilos și lovit în moralul său, după câteva luni petrecute în Italia, se întoarce la Stupca unde, după o grea suferință de trei luni, la 6 iunie 1883 moare. Astfel, se stingă din viață în floarea vîrstei marele muzician și patriot Ciprian Porumbescu.

Eusebie Mandicevschi (1857–1929)

Personalitate marcantă din istoria muzicii bucovinene, Eusebie Mandicevschi s-a născut la 17 august 1857, în orașul Cernăuți, din familie de preoți. Copilăria și o parte din adolescența sa și le-a petrecut în acest mediu preoțesc-ortodox. Cu doi ani înainte de a termina liceul, încă la vîrsta de 16 ani (1873), Eusebie Mandicevschi dirijează personal o cantată compusă de el, care a fost premiată la un concurs de la Lipsca. Pe baza acestui prim succes el va primi mai târziu o bursă pentru studii superioare în străinătate²⁴. În momentul când ajunge la Viena (1875), Eusebie Mandicevschi avea deja o serie de compozitii.

Între anii 1857–1880, urmează la Universitatea din Viena, studiind istoria, limba și literatura germană, istoria artelor, filosofia, istoria și știința muzicii. La muzică îl are ca profesor pe Eduard Hanslick, iar în particular studiază contrapunctul și compozitia cu Gustav Mottebaum, un elev al lui Felix Mendelsohn Bartholdy, la îndemnul lui Johannes Brahms, pe care se pare că l-ar fi cunoscut în casa unui amator de muzică unde Mandicevschi predă lecții de pian²⁵.

La Viena, a condus mai multe coruri, popularizând comoriile neștiute ale muzicii vechi religioase italiene și germane.

În anul 1887, a fost arhivar și bibliotecar al societății prietenilor muzicii din Viena, unde are prilejul să-și îmbogățească cunoștințele muzicale.

În anul 1896, Eusebie Mandicevschi este numit profesor la Conservatorul Asociației prietenilor muzicii care, în anul 1909, a devenit Academia de Muzică. Aici a predat cele mai variate cursuri de muzică și a avut ca auditori și câțiva elevi români ca: Marțian Negrea, Ioan Scarlatescu, George Mandicevschi, Mihai Ursuleac, Constantin Șandru și alții.

Eusebie Mandicevschi și-a desfășurat activitatea muzicală în trei direcții: muzicolog, armonizator de cântece populare și compozitor religios.

În această direcție a compus 12 liturghii. Prima liturghie compusă la vîrsta de 23 de ani (1880) este dedicată protectorului său, Mitropolitul Silvestru Morariu. Această liturghie este scrisă în modurile vechi bisericesti, pentru cor mixt. Textul ei

²⁴ Ibidem, p. 481.

²⁵ Victor Iliescu, *Eusebie Mandicevschi (1857–1929)*, „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, XXXIII, (1957), nr. 10–12, p. 907.

este românesc. Celelalte liturghii le compune după cum urmează: Liturghia 2 în fa-major, pentru cor mixt cu text românesc, în anul 1892; Liturghia 3 în fa-major, pentru cor mixt cu text românesc, în anul 1894; Liturghia 4 în re-major, pentru cor mixt și soli cu text grecesc, în anul 1897; Liturghia 5 în mi-bemol-major cu text românesc, pentru cor bărbătesc; Liturghia 6 în si-minor cu text românesc, pentru cor bărbătesc, în anul 1897; Liturghia 7 în mi-major, cu text românesc, pentru cor mixt; Liturghia 8 în fa-minor, cu text românesc, pentru cor bărbătesc, în anul 1889; Liturghia 9 în mi-minor cu text românesc și slavon pentru 3 voci egale, în anul 1909, Liturghia nr. 10 în si-minor, pentru cor mixt, cu text românesc și slavon, în anul 1909; Liturghia nr. 11 în la-minor, pentru cor mixt, cu text românesc și slavon; Liturghia nr. 12 în la-bemol-major, cu text grecesc, pentru cor de femei de voci egale, în 1913. În afară de aceste 12 Liturghii ortodoxe, Eusebie Mandicevschi a mai scris și 2 messe latinești pentru cor mixt cu orgă, care s-au pierdut. Împreună cu Isidor Vorobchievici, a scris o liturghie, pentru sate, la două voci. A mai compus muzica pentru câțiva psalmi cu text românesc, un Heruvim în fa-major în 1871, „În oraș în Viflaem”, în anul 1891 cu textul lui Mandicevschi, „Colindă veche”, „Tatăl Nostru”, „Psalmul 137 pentru cor bărbătesc, „La râul Babilonului”, cor bărbătesc; „Doamne, Doamne, cine va locui în lăcașul tău”, pentru cor mixt²⁶.

Liturghiilor lui Eusebie Mandicevschi li se poate spune liturghii grecești, poate fiind că adesea textul este grecesc, dar melodiile sunt apropiate de spiritul muzicii populare românești, cu accente slave și au, numai uneori, rar, vagi aluzii la psaltire. În liturghiile lui Mandicevschi se poate vorbi despre o sinteză originală, creațoare, dintre elementele de muzică clasică într-un stil de academism distins cu elemente de melodie populară românească, cu unele reflexiuni slavonești și de psaltire grecească²⁷.

Liturghiile reprezintă pentru compozitor expansiunea cea mai vie a legăturilor sufletești, indisolubile cu patria sa și sunt partea cea mai bună din tot ceea ce el a compus.

Eusebie Mandicevschi, prin creația sa muzicală, ocupă un loc aparte în istoria muzicii românești, fiind în același timp unul din cei mai de seamă compozitori de muzică religioasă din Bucovina.

Tudor Flondor (1862–1908)

Coborâtor dintr-o veche familie de boieri din Bucovina²⁸, Tudor Flondor s-a născut la 13 iulie 1862, la Storojineț. A absolvit liceul și facultatea juridică la Cernăuți, iar studiile muzicale și le-a făcut la Viena sub conducerea celebrului

²⁶ Ibidem, p. 910.

²⁷ Ibidem, p. 911.

²⁸ Mihai Gr. Poslușnic, op. cit., p. 496.

profesor Robert Fuchs. După terminarea studiilor muzicale, se retrage la moșia sa din Rogojeștii Bucovinei, unde compune marea majoritate a lucrărilor sale muzicale. Fiind reprezentant al romanticismului s-a străduit să creeze o muzică națională românească, dând compozițiilor sale mai mult un caracter popular. Este autorul corului pentru voci bărbătești „Somnoroase păsărele”, scris în anul 1885, în formă de romanță cu solo-bariton. O parte din lucrările sale sunt scrise pe versuri de Vasile Alecsandri, D. Bolintineanu etc.

Cu muzica religioasă s-a ocupat în mică măsură și este amintită doar o „Liturghie grecească” după B. Randhartinger pentru cor mixt²⁹.

Deși cu o activitate mai modestă în domeniul muzicii religioase, Tudor Flondor se înscrie totuși, cu cinste, în istoria muzicii românești, mai ales prin felul cum a știut să se inspire în compozițiile sale din tezaurul muzicii populare.

Arhidiacoul Mihai Ursuleac (1863–1928)

Între figurile reprezentative ale muzicii religioase din Bucovina, un loc însemnat îl ocupă și arhidiacul Mihai Ursuleac.

Născut la 6 noiembrie 1863, în satul Gogolina, ca fiu al lui Dimitrie și al Paraschivei Ursuleac, Tânărul Mihai a crescut sub streașina casei Domnului, deprințându-se cu cântările stranei din biserică, unde tatăl său era paraclisier³⁰. La îndemnul preotului satului, Constantin, precum și la stăruințele soției sale, Dimitrie Ursuleac îndrăznește să-și ducă la gimnaziul superior amândoi copiii, Mihai și Dionisie, care, la școala din sat dovediseră pricepere la învățatură. Sfărșind studiile liceale, s-au înscris amândoi la Facultatea de Teologie.

Tânărul student Mihai Ursuleac, fiind înzestrat cu o voce deosebită este remarcat de profesorul de muzică vocală Isidor Vorobchievici, care-l recomandă mitropolitului din acea vreme, Silvestru Morariu. Acesta, la rândul său, muzician remarcabil, apreciind alesele aptitudini ale Tânărului Mihai, l-a trimis să facă studii speciale, de teorie muzicală și canto, la conservatorul din Viena.

Acolo, pe lângă celelalte discipline, se predau și cursuri de muzică bisericescă, zisă grecească; acolo, funcționase într-o vreme profesorul Benedict Raudhartinger, autor al unor studii în domeniul cântării psalrice și compozitor al unei liturghii ortodoxe pentru patru voci. Această liturghie, cunoscută sub numele de „Liturghie grecească”, a fost obiectul cercetărilor unor muzicieni români ca: Isidor Vorobchievici, Tudor Flondor, Timotei Popovici și Mihai Ursuleac, care le-au prelucrat, aranjându-le pentru corurile românești³¹.

²⁹ Alexandru Zavulovici, *Tudor Flondor (1862–1908)*, „Făt-Frumos”, III, 1928, nr. 3, p. 86.

³⁰ Ioan Vicoveanu, *Un ișcusit cântărești bisericesc de altădată, arhidiacul Mihai Ursuleac (1863–1928)*, „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, XLII, nr. 5 – 6, p. 365.

³¹ *Ibidem*, p. 366.

Înțors de la studii, Mihai Ursuleac este hirotonit diacon, în anul 1890, de protectorul său, mitropolitul Silvestru Morariu, și i se încredințează totodată și catedra de psaliticie de la Seminarul Teologic și Școala de cântăreți bisericești. Era în același timp și un bun liturghisitor, încât tradiția spune că slujbele religioase oficiate de mitropolitul Silvestru și de diaconul Mihai Ursuleac erau apreciate de intelectualitatea română și străină, indiferent de confesiune.

Începând din anul 1902, profesorul-diacon Mihai Ursuleac începe pregătirea lucrării sale *Psaltichia română*, manual care cuprinde cântările bisericești uitate în această parte a țării. Este de fapt o revizuire a psaliticiei din 1879, tipărită de arhimandritul Silvestru Morariu. Respectând melodiile de bază din psalchia antecesorului său, dar transcriindu-le în măsură corectă, în tonalitate adevărată, respectând cu mici abateri și accentuarea firească a cuvintelor, Mihai Ursuleac se înscrise ca al doilea autor al *psalthiciei*, să-i zicem „silvestriene”³². Pentru a fi mai la îndemâna studenților teologi și a elevilor de la Școala de cântăreți, Psaltichia este multiplicată la litograf prin anii 1903–1904 de protopopul Eugen Iancovschi.

În dorința de a perfecționa *Psaltichia română*, autorul aduce îmbunătățiri ediției din 1903–1904, adăugându-i capitolul de „Cântări speciale”, astfel că a doua ediție, litografiată în anul 1914, poate fi considerată definitivă, deoarece o altă ediție nu a mai apărut.

Având titlul de *Psaltichia română*, pusă pe note de Mihai Ursuleac, arhidiacон și profesor de cântare bisericească, în cele 238 de pagini format octo, psalchia cuprinde:

1. Melodiile celor opt glasuri, începând cu stihira glasului respectiv de la înmormântarea lumenilor, continuând cu „Doamne strigat-am”, stihurile mici și trei stihuri de la vecernie ca și troparul glasului respectiv.
2. Asemănătoarele (podobiile) la cele opt melodii, amplificate cu 1–5 variante.
3. Axioanele denumirilor după cele opt melodii.
4. Axioanele sărbătorilor Mântuitorului și ale Maicii Domnului (13) și Axionul la Liturgia Sf. Vasile cel Mare.
5. Cântări liturgice deosebite (32): tropare la sărbători, prochimene, catavasii, mărimuri, tropare la Sf. Treime, și la ierurgii.
6. Heruvice și răspunsuri mari pe glas 8.
7. Cântări liturgice aranjate pentru 2–3 voci după G. Ionescu, Al. Podoleanu, I. Cartu și Isidor Vorobchievici³³.

După război, Mihai Ursuleac și-a continuat activitatea formând generații după generații de teologi și cântăreți bisericești, îndeplinind, pe lângă misiunea de profesor și pe cea de pedagog creștin și patriot.

³² Ibidem, p. 366, col. II.

³³ Ibidem, p. 367, col. I.

Către sfârșitul anului 1927, fiind suferind, chema pe elevii săi acasă la el și-i iniția în tainele psaltilchiei. După ce termina lecțiile punea pe câte unul din elevi să-i cânte „Bulgăraș de gheăță rece”, iar el, cu lacrimile în ochi, după ce se sfărșea cântecul, le spunea: „Doamne, cât de frumos mai știe a cânta poporul nostru!”³⁴.

După o muncă de 37 de ani pusă în slujba bisericii, Mihai Ursuleac se stinge din viață la 25 mai 1928, în vîrstă de 65 ani, lăsându-și numele înscris cu cinstă în rândul celor ce au contribuit la propăsirea muzicii noastre religioase.

Gheorghe V. Mandicevschi (1870–1907)

Din generația de compozitori bucovineni de care ne-am ocupat până acum, se remarcă și figura compozitorului Gheorghe V. Mandicevschi, născut la 8 noiembrie 1870, ca ultimul din cei opt copii ai preotului Vasile Mandicevschi. Este fratele compozitorului Eusebie Mandicevschi, căruia avea să-i devină ucenic și colaborator. Cel dintâi mediu artistic i l-a oferit casa părintească, unde, cu toate greutățile materiale datorită unei familii numeroase, se găsea și prilejul de a audia o muzică aleasă, pe care și-o procurau fiicele și fiii părintelui Vasile Mandicevschi, toți înzestrăți cu deosebit talent muzical.

Terminând cursul primar, urmează studiile secundare unde aptitudinile sale muzicale remarcabile îi sunt apreciate de profesorul de muzică Isidor Vorobchievici, care îl încurajează și-l îndrumă îndeaproape. Înscriindu-se la Facultatea de Teologie din Cernăuți, se bucură de sfaturile aceluiași profesor, obținând în anul 1895 o bursă de studii din partea Mitropoliei. Pleacă la Viena, unde, sub supravegherea fratelui său, Eusebie, studiază armonia, contrapunctul și compoziția.

În anul 1900, se întoarce în țară și devine profesor titular de muzică la Seminarul clerical, la Școala de cântăreți bisericesti și la Liceul ortodox de fete³⁵.

În climatul muzical pe care îl ofereau acele vremuri și pentru a contrabalanșa oarecum activitatea muzical-artistică oficială, patronată de stăpânirea habsburgică, profesorul Gh. Mandicevschi compune lucrări muzicale și le execută cu corurile de la instituțiile unde funcționa, dar nu neglijeză elementele melosului național. Dezvoltă în același timp și o frumoasă activitate de dirijor în cadrul Societății „Armonia” – societate pentru cultivarea și răspândirea muzicii naționale în Bucovina. Astfel, la comemorarea lui Ștefan cel Mare, la 15 iulie 1904, cu prilejul împlinirii a 400 de ani de la moartea voievodului, profesorul Gh. Mandicevschi executa cu corul „Armonia”, la serviciul divin de la Mănăstirea Putna, liturgia sa festivă în Re-major, compusă pentru cor mixt pentru 4–8 vocii.

³⁴ Ibidem, p. 367, col. II.

³⁵ Pentru anii copilariei și adolescenței vezi: Ioan Vicoveanu, *Profesorul Gheorghe V. Mandicevschi (1870–1907)*, „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, XLIV (1968), nr. 1–2, p. 90, col. II, și Mihai Gr. Poslușnicu, op. cit., p. 488.

La serbarea comemorativă care a urmat, Gh. Mandicevschi dirijează, printre altele, „Altarul Mănăstirii Putna” de Ciprian Porumbescu și corul „Mănăstirea Putna” de Isidor Vorobchievici, în entuziasmul românimii adunată cu acel prilej³⁶.

Dar nu i-a fost dat acestui slujitor al muzicăi să-și pună pe portativ tot ce adunase în sufletul său din comoara cântecului românesc, căci o boală nemiloasă îl răpune la 23 martie 1907.

Activitatea sa de compozitor cuprinde: muzică religioasă, muzică laică, instrumentală și lucrări cu caracter didactic muzical și muzicologice. Între acestea din urmă se numără un curs de contrapunct, în patru volume, scris în colaborare cu fratele său Eusebie, precum și studiul „Muzica la Evrei până la venirea Mântuitorului nostru Isus Christos”, publicat în revista „Candela” din anul 1893.

Majoritatea lucrărilor sale s-au răspândit prin interpretarea lor de către corul Societății „Armonia” și mai cu seamă de corul Societății teologice „Academia Ortodoxă”. Pentru această societate, compozitorul Gh. Mandicevschi a scris și deviza: „Uniți să fim în cugete, uniți să fim în cântece, uniți în Dumnezeu”.

Cele mai cunoscute compoziții religioase ale profesorului Gh. Mandicevschi sunt următoarele:

1. Imnele Sf. Liturghii festive pentru cor mixt, dedicate Mitropolitului Vladimir de Repta;
2. M-am pogorât din cer de sus, cor mixt pe 6 voci;
3. Din psalmul 65, cor mixt;
4. Din psalmul 128, cor mixt;
5. Din psalmul 133, cor mixt;
6. Axionul duminical, cor mixt;
7. Axionul Paștelor, cor mixt;
8. Cântec funebru, cor mixt;
9. Din psalmul 18, cor bărbătesc;
10. Din psalmul 100, cor bărbătesc;
11. Din psalmul 150, cor bărbătesc;
12. Axionul duminical, cor bărbătesc;
13. Axionul Paștelor, cor bărbătesc;
14. Oratoriul din Vinerea Mare, cor bărbătesc;
15. Luminânda Paștelor, cor bărbătesc;
16. Lumină lină, cor bărbătesc;
17. Veniți fraților, imn funebru, cor bărbătesc³⁷.

Moartea prematură a profesorului Gh. Mandicevschi a curmat o activitate prodigioasă, în plină desfășurare, păgubind muzica noastră religioasă de opere care se conturau, poate, în inspirația sa artistică creatoare. Ceea ce a scris, însă, va rămâne la loc de cinste și în atenția și admirarea iubitorilor de frumos.

³⁶ Ioan Vicoveanu, *op. cit.*, p. 91, col. I.

³⁷ *Ibidem*, p. 91, col. II.

Concluzii

După ce am poposit cu gândul pe firul zbuciumat al vieții compozitorilor bucovineni de altădată și am făcut cunoștință cu creația lor muzical-religioasă, se impun câteva concluzii, reflecții sau modeste aprecieri.

Mai întâi, observăm că acest pământ al țării, bogat în monumente ale trecutului nostru istoric, deși rupt pentru acea perioadă de care ne-am ocupat de sănul patriei-mamă, a dat oameni care și-au înscris numele prin munca lor la loc de cinste în istoria muzicii naționale, ca: Ciprian Porumbescu, Eusebie Mandicevschi, Isidor Vorobchievici, Tudor Flondor și alții.

În domeniul muzicii religioase, de care ne-am ocupat, apreciem creația lor ca un aport meritoriu adus la propășirea muzicii religioase. Putem vorbi chiar de un curent nou, inițiat de arhimandritul Silvestru Morariu, care, condus de principiul că, transcrisă în notația liniară, muzica bisericească ar cunoaște o mai largă răspândire între credincioși, transpune muzica Bisericii bucovinene în notația muzicii occidentale prin tipărirea, la Viena, în anul 1879, a lucrării *Psaltichia românească*.

Autorul acestei lucrări muzicale, devenind mitropolit al Bucovinei, poartă o lungă și interesantă corespondență cu episcopul Melchisedec al Romanului, pe care-l convinge să pregătească terenul pentru înlocuirea notației muzicale psaltice cu note liniare³⁸.

În Bucovina, această reformă în domeniul muzicii s-a putut înfăptui datorită înțelegерii colaboratorilor mitropolitului și a altor influențe propice în acest sens. Însă în Principate, toate încercările eruditului episcop Melchisedec depuse în acest sens, precum și ale muzicianului de mai târziu, Gavril Muzicescu, au rămas fără rezultat. Muzica religioasă pe notație psaltică era mai înrădăcinată în biserică din aceste ținuturi și, de aceea, reforma aceasta a întâmpinat o rezistență dârзă. Abia în zilele noastre, metoda intermedieră, introdusă cu tact și înțelepciune de către prof. Nicolae Lungu, ajutat de colaboratorii săi, își face resimțite roadele sale.

Compozitorii de muzică religioasă, de care ne-am ocupat în această lucrare, pentru vremea lor și condițiile în care își puteau desfășura activitatea muzicală, au creat opere de valoare care ocupă un loc de cinste în istoria muzicii. Dacă n-au ajuns la culmile atinse de alți compozitori, este și pentru faptul că unii dintre ei, cu talente și promisiuni mărețe, s-au stins din viață tocmai la începutul afirmării lor (Ciprian Porumbescu, Gh. V. Mandicevschi). Ceilalți, cu opere de seamă, trăiesc viu în inimile noastre, prin faptul că ne însușeștem și ne înălțăm susținute, cântând compozițiile lor mai ales în anii de seminar sau de teologie.

Astfel, se mai folosesc coruri ca: *Oratoriul din Vinerea Mare*, de Gh. Mandicevschi; *Tie se cuvine cântare*, de Isidor Vorobchievici; *Tatăl Nostru*,

³⁸ Mihai Gr. Poslușnicu, *op. cit.*, p. 121–122.

Adusu-mi-am aminte, de Ciprian Porumbescu; *Serenada*, de Tudor Flondor; *Trei culori. În pădure*, de Ciprian Porumbescu, etc.

Ca recunoștință pentru acești mari compozitori pe care i-a dat pământul românesc, ar fi necesar să se reînvioreze în instituțiile noastre de învățământ religios preocuparea de a se include în repertoriul de concerte un număr mai mare de coruri compuse de muzicieni bucovineni.

Die religiose Music in der Bukowina

(*Zusammenfassung*)

Der Autor schreibt über die ersten Kirchengesangschulen aus der Bukowina, die den spezifischen Rahmen für die musikalische Einweihung mehrerer Bukowiner Musiker und Komponisten in den 18. und 19. Jahrhunderten bildeten. Das Studium analysiert chronologisch die Tätigkeit folgender Komponisten: Dimitrie Suceveanu, Carol Mikuli, Isidor Vorobchievici, Ciprian Porumbescu, Eusebie Mandicevschi, Tudor Flondor, Mihai Ursuleac și Gheorghe V. Mandicevschi. Es werden biographische Daten, das Milieu der Aneignung religiöser Musik, ihre musikalisch-religiösen Arbeiten, sowie die Kennzeichen ihrer Werke eingeführt.

DESPRE RESTAURAREA MONUMENTELOR ISTORICE ÎN BUCOVINA (1951-1977) (II)

PAVEL TUGUI

IV.

Cum s-a ajuns la înțelegerea importanței monumentelor istorice bisericesti din regiunea Suceava și înregistrarea lor ca priorități în activitatea Comisiei Științifice a Monumentelor Istorice și Artistice?

Opțiunile membrilor Comisiei au fost determinate de factori subiectivi, oarecum întâmplători, precum și de valoarea națională inestimabilă a monumentelor concentrate pe aria sudului Bucovinei. Concret, inițiativele au apărut după încheierea recensământului și clasificarea obiectivelor în ordinea priorităților pentru restaurare. Spre edificare, s-a hotărât să se deplaseze în regiunea Suceava un colectiv de specialiști, în frunte cu arhitecții Stefan Balș, G.M. Cantacuzino și Octav Doicescu¹, cărora li s-au alăturat reprezentanți ai Patriarhiei Ortodoxe, Departamentului Cultelor și Mitropoliei Moldovei și Sucevei. La sfârșitul anului 1954, a făcut o călătorie la mănăstirile și bisericile din regiunea Suceava și Petru Comarnescu, însoțit de Pavel Tugui și un reprezentant al Mitropoliei din Iași².

Ulterior, „expedițiile științifice” în regiunea Suceava au devenit frecvente și obligatorii. Pentru coordonarea și supravegherea lucrărilor începute la unele monumente bucovinene, plenul Comisiei a convenit să-i încredințeze responsabilitatea (în noiembrie 1955) arhitectului G.M. Cantacuzino, fapt ignorat de ultimii biografi ai rafinatului gânditor și artist. În scrisoarea din 16 mai 1957, G.M. Cantacuzino menționează că „vara trecută”, adică în 1956, a făcut o „călătorie mai lungă la mănăstirile Tării de sus”, iar în alta, din februarie 1957, este mai explicit:

„Întorcându-mă din *inspecțiile mele de la mănăstiri din Bucovina* [s.n.] trecusem de mai multe ori pe șoseaua mare dintre Fălticeni și Roman”³.

¹ Prof. arhitect Octav Doicescu publică în „Arhitectura R.P.R.”, nr. 8, 1954, articolul *Monumentele de arhitectură din nordul Moldovei*, îndemn explicit de a îndrepta privirile tuturor spre „bogăția spirituală” și „geniul creator românesc” concentrată în monumentele sucevene...

² Despre acestea, vezi P. Tugui, *Petru Comarnescu. Prima Expoziție a lui Brâncuși în România, „Manuscriptum”*, an XXI, nr. 2 (79), 1990, p. 61-19.

³ Cf. G.M. Cantacuzino, *Scrisorile către Simon*, ediție îngranjită de Ileana Corbea. Prefață de Nicolae Florescu, Editura „Dacia”, Cluj-Napoca, 1993, p. 75, 87 și a.

Prima etapă a lucrărilor programate a cuprins elaborarea studiilor referitoare la fiecare monument în parte, a zonelor de protecție etc. și organizarea colectivelor de lucrători pentru fiecare șantier. Liderii comisiei au dispus începerea lucrărilor numai după ce au aprobat „planurile de restaurare și reparații”, elaborate și semnate de colectivele de specialiști.

Vom transcrie, în continuare, câteva dintre problemele cărora era necesar să li se stabilească, cu anticipație, soluțiile:

1. Introducerea luminii electrice în toate mănăstirile și bisericile – monumente, prin includerea lor în „sistemul energetic național”. Chestiunea poate părea simplă pentru neinițiați sau răuvoitori, dar lucrarea era de mare importanță, necesitând cheltuieli enorme și, mai ales, energeticieni profesioniști și instalatori pricepuți, garanție pentru a nu deteriora monumentele.

2. La unele monumente trebuiau restaurate acoperișurile, reparate chiliile și zidurile împrejmuitoare, porțile, ușile etc., ceea ce înseamna alte colective de execuțanți...

3. Discuții și controverse prelungite a provocat găsirea unor soluții tehnice pentru apărarea picturilor murale exterioare de acțiunile factorilor corozivi – ploaie, zăpadă, vânturi puternice.

4. La unele mănăstiri, s-a pus problema să se deschidă, în paralel cu procesul de restaurare, și șantiere arheologice, în vederea operației de reconstituire și reconstrucție a prototipurilor arhitecturale vechi, distruse în secolele anterioare.

5. În sfârșit, s-au ridicat probleme referitoare la: proprietatea *de facto* a terenurilor din jurul monumentelor, elaborarea proiectelor pentru refacerea drumurilor de acces la fiecare monument; s-a stabilit dezafectarea întreprinderilor sau instituțiilor înființate, în epociile anterioare, lângă sau aproape de unele monumente...

Apariția Hotărârii Guvernului, de sărbătorire a 500 de ani (aprilie–iulie 1957) de la urcarea pe tronul Moldovei a lui Ștefan cel Mare, a urgentat pregătirile de restaurări în regiunea Suceava. Comisia Științifică a Monumentelor... a elaborat și editat lucrarea unică în cultura română, *Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, Editura Academiei, 1958, 512 pagini (cerută și apreciată și de UNESCO). România devenise membru activ al UNESCO, începând cu luna iulie 1956.

Trecând la prezentarea restaurărilor propriu-zise, subliniem că am folosit atât documente și informații din perioada când am lucrat ca membru în Comisia Științifică a Monumentelor Istorice și Artistice (dec. 1953 – oct. 1960), cât și studii și articole apărute în diverse reviste. O sursă importantă o reprezintă cărțile: *Monumente istorice bisericesti din Mitropolia Moldovei și Sucevei*, introducere: prof. dr. Vasile Drăguț, conf. univ. dr. Corina Nicolescu, prefată: Iustin Moisescu, Arhiepiscop al Iașilor și Mitropolit al Moldovei și Sucevei, Editura Mitropoliei Moldovei și Sucevei, Iași, 1974, 454 pagini, format mare, cu reproduceri colorate

și alb-negru; Ion Miclea, *Dulce Bucovină*, cuvânt înainte; Miu Dobrescu, studiu și comentarii; Radu Florescu, Editura Sport-Turism, 1976, cu reproduseri colorate și alb-negru realizate impecabil și comentarii savante; Suceava. *Ghid turistic al județului*, elaborat de un colectiv sucevean, Editura Sport-Turism, București, 1979, §.a. Între cele trei lucrări există diferențe foarte mari în ce privește prezentarea restaurărilor din perioada 1950–1975. Cu mult respect față de adevarătrătează problema restaurărilor Vasile Drăguț și Corina Nicolescu.

V.

Vom analiza, în continuare, situația fiecărui monument istoric-bisericesc după al doilea război mondial.

1. Istoria **Mănăstirii Putna** este zbuciumată, ca și istoria Moldovei. La sfârșitul secolului al XIX-lea, vechile chilii ale mănăstirii ajunseseră în stare de ruină, monumentul, în ansamblu, se degradase, inclusiv biserică, al cărei acoperiș prezenta fisuri ce puneau în pericol interiorul. De aceea, între 1902–1904, K.A. Romstorfer cercetă starea mănăstirii, încearcă unele reparații strict necesare, publică trei studii⁴ și execută felurile planuri, desene, fotografii, materiale pe care le depune la Arhivele Centrale din Viena. În anul 1934, Nicolae Iorga, președintele Comisiunii Monumentelor Istorice, intervenea la Direcția Presei și Informațiilor din Ministerul de Externe al României să ceară aprobarea guvernului austriac pentru a prelua de la Viena „desenele făcute de arhitectul Romstorfer pentru baldachinul mormântului lui Ștefan cel Mare de la Putna, constând din 9 planuri, 4 fotografii și 1 deviz”. Demersul pe lângă guvernul austriac l-a făcut consilierul de presă de la Legația Română din Viena, Lucian Blaga. Astfel că la 5 ianuarie 1935, materialele arhitectului Romstorfer au fost încredințate „Comisiunii Monumentelor Istorice, președintelui ei, profesor N. Iorga”⁵. Specialiștii ai Comisiei Monumentelor Istorice au efectuat unele lucrări la mormintele din interiorul mănăstirii.

Mănăstirile bucovinene aflate în zona frontului au avut mult de suferit. Situația cea mai gravă s-a înregistrat la Mănăstirea Putna. Muniția din „Turnul tezaurului” a fost evacuată și transportată nu departe de mănăstire și detonată. Explosia a fost extrem de violentă și a produs o spărtură în zidul „Turnului tezaurului”, iar doi parapeți au căzut. Mărturii ale contemporanilor aduc informații și în situații privind întâmplările de la Putna și din împrejurimi, în anii războiului⁶.

⁴ Vezi Erich Beck, *Bibliographie zur Landeskunde der Bukowina*, München, Verlag des Südostdeutschen Kulturwerkes, 1966, p. 125.

⁵ Cf. Lucian Blaga, *Din activitatea diplomatică*, vol. II, ediție îngrijită, cuvânt înainte, note, prefată și indice de nume de Pavel Țugui, București, Editura Eminescu, 1995, p. 289.

⁶ Pavel Țugui, *Amurgul Demiurgilor. Arghezi, Blaga, Călinescu*, București, Editura Floarea Darurilor, 1998, p. 8–10.

La începutul lui august 1944, a avut loc un eveniment deosebit: starețul mănăstirii a decis ca un călugăr să se strecoare peste linia frontului și să informeze comandamentul sovietic că hitleriștii au depozitat muniție în Turnul tezaurului, încât este în primejdie existența mănăstirii. Argumentele călugărului l-au înduplecăt pe generalul rus să renunțe la orice infiltrare sau atac în direcția mănăstirii. De aceea, imediat după 23 august 1944, trupele sovietice nu s-au mișcat de pe linia frontului din centrul comunei Putna și la fel au procedat și în Sucevița. Ofensiva sovieticilor s-a îndreptat pe valea râului Moldova, spre Câmpulung – Vatra-Dornei, astfel că trupele germane din Putna și Sucevița s-au retras fără lupte, amenințate de învăluire.

Totuși, o nenorocire s-a abătut asupra călugărilor de la Putna: călugărul care îi înștiințase pe sovietici a fost răpit, în ultimele zile ale lui august 1944, de banda de teroriști-hitleriști condusă de Vladimir Macovei⁷ și D. Cenușă, terorizat în mod bestial și apoi împușcat pentru că... a trădat (!?) Germania lui Hitler. Exista atunci, ca și acum, o Dreptate supremă – Dumnezeu: principalul torționar, Cenușă, asasin de profesie, se angajează într-o luptă cu un pluton de vânători de munte români, detașat de Marele Stat Major al Armatei Române din Cehoslovacia în Bucovina, ca să lichideze banda sumanelor negre, lăsată de S.S. și Gestapo pentru diversiune în Obcinele Bucovinene. În încleștarea care a avut loc, trădătorul și asasinul D. Cenușă este lichidat.

În deruata retragerii, soldații germani au evacuat numai o parte din muniția din Turn. Starețul mi-a spus că, împreună cu frații săi călugări, i-au rugat pe militarii germani să scoată și restul muniției și s-o detoneze pe prundul râului, ceea ce au și făcut. Din păcate, explozia a fost extrem de violentă și a produs o spărtură în zidul Turnului, iar doi parapeți au căzut. În partea a doua a anului 1945, situația de la mănăstire, uciderea călugărului, avarierea Turnului au constituit obiectul unei investigații de stat, întreprinsă de judecătorul Cărdei, atunci președinte al Tribunalului județului Rădăuți.

Realitățile de la Mănăstirea Putna demonstrează starea în care se aflau toate monumentele istorice din Bucovina de Sud, precum și hiatus-ul creat în perioada 1944–1954 privind restaurarea și conservarea lor. Până în 1954, s-au executat doar câteva reparații obligatorii la Turnul tezaurului și chiliile din partea nordică. În primăvara lui 1955, Comisia Monumentelor a decis să se elaboreze studiile tehnice de restaurare. S-au început lucrările la Turnul tezaurului, la restul chiliilor din partea nordică și a fost aprobată restaurarea chiliilor dinspre vest, destinață Muzeului.

⁷ Privitor la această bandă de teroriști, școlită în centrele de instrucție S.S. din Germania, participanți la asasinarea inițiatorilor de cetățeni sovietici din Odesa, vezi cartea noastră, *Amurgul demisurilor. Argeș, Blaga, Călinescu*, București, Editura Floarea Darurilor, 1998, p. 8–10. Informațiile despre sfârșitul călugărului patriot și situația din Putna le-am primit în vara anului 1945 de la starețul mănăstirii și de la domnul Vișan, primarul comunei Putna în anii 1944–1947.

Specialiștii au stabilit că „singura clădire de la Putna a cărei vechime nu a fost și nu este contestată, Turnul tezaurului, se păstrează din 1481”⁸. Restaurarea tuturor chiliilor s-a realizat în anii 1956–1957, în paralel cu ridicarea în latura de est a incintei, a unei noi clopothițe⁹.

S-au ivit câteva probleme deosebit de complexe: a) restaurarea cât mai grabnică a acoperișului bisericii; b) în urmă unui sondaj în partea sudică a complexului au ieșit la iveală „resturi masive de zidărie”, fapt ce impunea luarea deciziei de deschidere a sănțierului arheologic. Acoperișul vechi era din plăci – aliaj cu plumb. Compoziția plăcilor a fost analizată în laboratoarele Centrului de Metalurgie al Academiei Române. Rezultatul a fost că aliaje rezistente secole la rând nu pot fi obținute în țară. Acad. Traian Negrescu și colaboratorii săi au recomandat să fie comandate în Suedia. Demersurile economice au dat rezultate, materialul sosind în țară în urma expedierii dolarilor ceruți, astfel că ingineri și tehnicieni din București și Suceava, sub supravegherea arhitectilor G.M. Cantacuzino și Ștefan Balș, au executat acoperișul nou. Cercetările privind deschiderea sănțierului arheologic au durat până în 1959, când s-a decis formarea colectivului științific și programul de restaurare.

În locul restaurării „romantice” a lui Romstorfer, care a modificat în bună măsură aspectul ansamblului de la Putna, de data aceasta colectivul alcătuit de Comisia Monumentelor a reconstruit Palatul Domnesc și chiliile adiacente, restaurarea fiind apreciată pentru acuratețea reeditării originalului istoric. La Putna lucrările au continuat, cu intermitențe, și după 1974, ele nefiind încă încheiate, ceea ce îngrijorează pe mulți administratori ai mănăstirii Putna. Interesul specialiștilor față de ctitoria de la Putna a lui Ștefan cel Mare, a sporit considerabil din moment ce în perioada 1954–1974 s-au publicat peste 30 de studii, articole și cărți – titluri înregistrate de V. Drăguț și Corina Nicolescu¹⁰.

2. Mănăstirea Sucevița, ctitorie a mitropolitului Gheorghe Movilă și terminată de Ieremia Movilă, a fost considerată de cunoștuți învățăți bizantinologi „...cea mai desăvârșită biserică prin arhitectura ei, prin picturile interioare și exterioare...”¹¹. Si acest lăcaș de meditație a trecut prin grele încercări în anii ultimului război mondial. Totuși, oameni de bună-credință din Sucevița și Rădăuți au izbutit să salveze monumentul de la distrugere, pentru că atât trupele sovietice, cât și cele germane au evitat, cu bună știință, lovirea mănăstirii. Monumentul a rezistat vitregiilor istoriei, dar în anii războiului și după aceea era degradat, zidurile împrejmuitoare sparte, pictura exterioară tocită de intemperii, porțile purtau urmele

⁸ Vasile Drăguț, Corina Nicolescu, *Monumente istorice bisericești din Mitropolia Moldovei și Sucevei*, Iași, 1974, p. 40. La p. 42 apare fotografia „Turnul tezaurului–restaurat”.

⁹ Cf. Suceava. *Ghid turistic al județului*, București, Editura Sport-Turism, 1979, p. 107.

¹⁰ Cf. op. cit.¹¹ *Bibliografie selectivă*, p. 439–450; poate cea mai completă a monumentelor istorice bisericești din sudul Bucovinei.

¹¹ *Ibidem*, p. 239.

toporului haiducului Darie, ca să nu mai vorbesc de balta din apropiere și drumul de acces meschin. Așa am văzut-o în vara lui 1942, cu colegii D. Vatamaniuc și V. Procopciuc, dar și în toamna lui 1954, împreună cu Petru Comarnescu.

Programul de restaurare a mănăstirii Sucevița a provocat ample dezbatări, problema centrală fiind găsirea unor modalități de reducere sau chiar stopare a degradării picturii murale exterioare. S-au propus mai multe soluții, în final membrii Comisiei oprindu-se asupra prelungirii streșinilor bisericilor care au picturi exterioare. După recurgerea la săpăturile arheologice, cu scopul de a realiza adevărate restaurări (așa cum s-a procedat la Cetatea Suceava și la Putna), altă inovație a specialiștilor români a fost prelungirea streșinilor bisericilor, pentru protejarea picturii exterioare. Soluțiile tehnice, elaborate la București, s-au bucurat de aprecieri elogioase la întâlniri internaționale, relevante fiind cele de la UNESCO.

Precizăm că prelungirea streșinii la Sucevița a presupus următoarele lucrări pregătitoare: să se stabilească materialul (metal sau lemn) potrivit să realizeze prelungirea; să se aleagă plăcile (materialele) identice structural cu cele ale acoperișului; să se calculeze lungimea, înclinația streșinii și sistemul de colectare și scurgere a apei etc. Aceste probleme au solicitat cercetări prelungite, specialiști de înaltă clasă și bani, cu atât mai mult cu cât prelungirea streșinii trebuia realizată la bisericiile Voronet, Arbore, Humor, la Mănăstirea Moldovița și la alte câteva biserici din regiune.

Lucrările de restaurare la Mănăstirea Sucevița au început în primăvara anului 1958, sub supravegherea nemijlocită a lui G.M. Cantacuzino. S-a lucrat an de an până în 1969, când s-a încheiat rearondarea zonei de protecție și unele reparații la zidul împrejmuitor. Ca și la Putna, restauratorii Mănăstirii Sucevița au avut în program restaurarea și amenajarea sălilor din clădirea sud-estică pentru redeschiderea „Muzeului Mănăstirii Sucevița”. Muzeele mănăstirești de la Putna și Sucevița s-au dezvoltat treptat, prin readucerea exponatelor evacuate în timpul războiului, clarificarea situației juriidice a proprietarului și custodelui, astfel încât, între 1960 și 1966, ele au devenit cele mai importante muzeee mănăstirești din România.

Despre Mănăstirea Sucevița s-au publicat, înainte de anul 1945, vreo 20 de titluri, între care se remarcă cartea lui Dimitrie Dan, un articol al lui Romstorfer și cele trei studii ale universitarului ieșean Orest Tafrali¹². După o perioadă de tacere (1943–1953), renăște interesul pentru odoarele de la Sucevița. Specialiști ca D.I. Ștefănescu, Virgil Vătășianu, Sorin Ulea, I. Grigorescu, V. Brătulescu P. Comarnescu și alții au publicat, până în 1972, studii valoroase, unele în limbi străine. O importanță deosebită a avut apariția, în 1958, a cărții *Mănăstirea Sucevița* de A. M. Muzicescu și M. Berza. Lucrarea a stârnit un interes neașteptat

¹² Despre acestea, vezi Erich Beck, *op. cit.*, p. 126–127.

în rândul publicului, aşă că A.M. Muzicescu editează, tot în 1958, la Editura Meridiane, o nouă ediție *Mănăstirea Sucevița*. La aceeași editură va apărea, în 1965, cartea *Le monastère de Sucevița* de același autor.

Bisericile pictate din regiunea Sucevei au stârnit interesul specialiștilor de la UNESCO, astfel că în 1962 apare cartea: *Roumanie. Églises peintes de Moldavie*, Collection UNESCO de l'art mondial, préface d'André Grabar, introduction de Georges Opresco. Această lucrare este rodul cercetărilor și restaurărilor de importanță istorică, efectuate, începând cu anul 1955, la mănăstirile și bisericile din Bucovina, în mod special la Moldovița, Sucevița, Voroneț, Arbore și Humor, ele fiind incluse în *Catalogul monumentelor istorice de valoare universală*.

3. Mănăstirea Moldovița, zidită în 1532 și pictată în 1537, este situată într-o vale, pe un pinten de deal, aproape de confluența pârâului Ciumârna cu râul Moldovița. Tradiția spune că acolo ar fi existat o biserică din lemn, în locul căreia Alexandru cel Bun a înălțat o biserică de piatră. La aproximativ 500 m mai spre vest de ctitoria lui Alexandru cel Bun, Petru Rareș a zidit Mănăstirea Moldovița. În valea Moldoviței, arheologii de la Academia Română au deschis, în 1954, un mare sănțier arheologic. Cercetătorii afirmă că urmăreau „degajarea casei egumenesti «chisărnița», în vederea realizării, în anul 1955, a lucrărilor de restaurare”¹³. Ei arată că există două ansambluri mănăstirești: Moldovița Veche – câteva ziduri ruinate de pe vremea lui Alexandru cel Bun (se publică schițele și planurile vechii mănăstiri) și biserică înălțată în 1532 de Petru Rareș, care trebuie restaurată deoarece se află într-o stare de degradare accentuată. Autorii publică fotografii, desene etc. de cea mai mare valoare pentru restauratori. Săpăturile arheologice au continuat, iar rezultatele investigațiilor s-au publicat în revista Academiei și în cea a Mitropoliei Moldovei. Arheologilor li s-a alăturat un colectiv de geologi și geografi, care au studiat zona de protecție și au executat sondaje în teren. S-au rezolvat și alte chestiuni: trecerea terenului din preajma mănăstirii de la Ministerul Silviculturii la Comisia Monumentelor, care l-a predat în folosință veșnică Mitropoliei Moldovei; interzicerea defrișărilor pădurilor din jur și plantarea de arbori pe versantele despădurite, spre a preveni alunecările de teren. Aceste aspecte legate de zona de protecție de la Moldovița au impus inițierea unor Hotărâri de Guvern, altele judecătoarești sau ale forurilor de conducere ale Bisericii Ortodoxe.

De asemenea, Comisia Monumentelor a hotărât, în 1956, efectuarea următoarelor lucrări: reparații mari la fundația mănăstirii, construită defectuos, ceea ce înlesnea infiltrarea apei; cu ajutorul geologilor s-a executat un sistem modern de drenaj pentru a scoate apa din aria monumentului și a o dirija spre zonele exterioare.

¹³ Cf. Raportul semnat de B. Mitrea, Gh. Diaconu, M. Matei, Al. Alexandrescu, M. Constantinescu, T. Martinovici, Corina Nicolescu și Șt. Oltean, în *Studii și Cercetări de Istorie Veche*, tomul VI, nr. 3–4, iulie-decembrie 1955, p. 802 și următoarele. Vezi și Stefan Balș, Corina Nicolescu, *Mănăstirea Moldovița*, București, 1958; Teodor Balan, *Mănăstirea lui Alexandru cel Bun de la Moldovița. „Mitropolia Moldovei și Sucevei”*, an XXXIII, nr. 1–2, 1962, p. 135–139.

Pentru că în 1955 monumentul se afla într-o stare deplorabilă, s-a hotărât concentrarea fondurilor și specialiștilor experimentați spre salvarea Moldoviței. Planul aprobat de plenul Comisiei a determinat restaurarea completă a acoperișului, refacerea zidurilor de incintă și a turnurilor subrezite, restaurarea chisărîștei, care era în ruină, restaurarea tuturor chiliilor, aproape toate dărăpânate, consolidarea temeinică a fundației și soclului, aceasta deoarece profesorii Ștefan Balan și Aurel Belei (membri corespondenți ai Academiei) au constatat fragilitatea lor la eventualele cutremure, restaurarea zidurilor împrejmuitoare și, în sfârșit, meticuloasa lucrare de prelungire a streșinii bisericii. A fost cea mai dificilă și costisitoare restaurare și reînnoire făcută până în anul 1960.

4. Biserica Voroneț, situată la 4 km de Gura-Humorului, pe valea unui pârâu, affluent al Moldovei, este ctitoria lui Ștefan cel Mare, ridicată în anul 1488. Voronețul este, fără îndoială, cel mai original și valoros monument istoric și artistic din epoca feudală, considerat adeverată perlă a geniului creator românesc. Erich Beck menționează aproximativ 15 articole și studii despre Voroneț, publicate înainte de 1948, și cartea lui Leca Morariu, *La Voroneț* (1913–1914).

În jurul bisericii s-au construit, mai târziu, ziduri de apărare, un turn-clopotniță și case călugărești, de-a lungul veacurilor distruse și acoperite de pământ. Voronețul a provocat un puternic interes atât arheologilor și arhitectilor restauratori, cât și istoricilor de artă veche și modernă din România și alte țări europene.

Ca și la Moldovița, Comisia Monumentelor a studiat vreo trei ani (1956–1959) probleme complexe ale restaurării Bisericii Voroneț și ale zonei de protecție. Deoarece, de-a lungul vremurilor, unii gospodari și-au anexat părți din vechea arie a bisericii, au fost necesare clarificări juridice destul de anevoieioase, cu despăgubiri date țăranilor respectivi, urmând ca în acest fel să se poată deschide șantierul arheologic (1959). Arheologii au readus la lumină zidurile de apărare, turnul-clopotniță și casele călugărești. Totodată, s-au executat sondaje geomorfologice și s-a delimitat „zona de protecție” a monumentului, având o arie cu raza de aproape 1 km, în perimetrul căreia să nu se construiască întreprinderi, hoteluri, cărciumi, grajduri, posibile surse de poluare, surse de incendii etc.

Lucrările de restaurare, săvârșite între anii 1961–1965, au cuprins: refacerea totală a acoperișului, spre a pune în relief baza turlei; coborârea nivelului interior și pardosirea cu dale de piatră; coborârea nivelului de călcare a curții; refacerea zidului împrejmuitor; demolarea unei clădiri noi, care nu se integra în arhitectura monumentului; ridicarea unui zid-pardoseală în partea nordică a zidului împrejmuitor, pentru a înfrunta vijeliile dinspre valea râului Moldova și, în sfârșit, realizarea complicatelor lucrări de prelungire-lărgire a streșinii de protecție a picturilor exterioare¹⁴.

¹⁴ Despre acestea, la Vasile Drăguț, Corina Nicolescu, *Monumente istorice bisericești din Mitropolia Moldovei și Sucevei*, Iași, 1974, p. 54, 59.

Arta de la Biserică Voroneț a revenit în preocupările cercetătorilor români și străini. Primele studii ample ce depășesc articolele publicate înainte de anul 1948 aparțin lui Petru Comarnescu. Așa cum am arătat în *Manuscriptum*, P. Comarnescu a călătorit în decembrie 1954 în regiunea Suceava, a vizitat mănăstirile și bisericile importante și s-a întâlnit cu autoritățile regionale din Suceava. Într-o scrisoare din septembrie 1955, reputatul critic de artă îmi comunica hotărârea să de a scrie despre „extraordinara pictură” de la Voronet. După cercetări îndelungate, cu sprijinul Tânărului critic de artă Dan Grigorescu, P. Comarnescu tipărește cartea *Voroneț*, apărută la București în anul 1959 și însoțită de fotografii realizate de Dan Grigorescu. Textul acestei lucrări a fost tradus și în limba germană: *Rumänische Kunstschatze. Voroneț. Fresken aus dem 15 und 16 Jahrhundert*, cu o prefată a lui P. Comarnescu, și în limba franceză: *Voroneț. Fresques de XV-ème et XVI-ème siècles*, București, 1959. Ediția a II-a va apărea în 1967: *Voroneț (Monumente istorice). Mic îndreptar*, București, Editura Meridiane, cu versiuni în limbile germană, engleză și franceză. Peste doi ani, la aceeași editură, apare cartea semnată de A.M. Muzicescu și Sorin Ulea, *Voroneț* (ediția a II-a, în 1971).

Lucrările de restaurare de la Voroneț au fost remarcate în publicațiile UNESCO și de numeroase delegații străine, conducători de state, oameni de știință și cultură, clerici și cetățeni din majoritatea țărilor lumii. Voronețul este una din creațiile emblematic ale geniului poporului român.

5. La Biserică Humor s-au executat importante lucrări de restaurare și delimitare, conform legii, a zonei de protecție. Ultima cheștiune a necesitat câteva demersuri în justiție pentru înlăturarea oricăror ingerințe particulare imprevizibile, statul oferind despăgubiri bănești importante, în temeiul unor hotărâri ale Tribunalului din Suceava. Paralel cu lucrările de constituire a zonei de protecție, s-a refăcut complet acoperișul monumentului, și la Humor fiind necesară procurarea unor plăci din aliaje realizate întâi în laboratoare. Totodată, s-a realizat și meticuloasa lucrare de lărgire a strelinilor, aici prelungirea fiind la fel ca la Voroneț, mai mare decât cea de la Sucevița și Moldovița. A fost restaurat și renovat turnul, astupându-se crăpăturile pereților; s-au refăcut complet zidurile și boltile prăbușite cu zeci de ani înainte, s-a reconstituit acel balcon de lemn și acoperișul lui din biserică, s-au consolidat scările, s-au înlocuit pardoselile de piatră și.a. Trebuie să recunoaștem că în anii 1950–1955, monumentul de la Humor era în degradare, uncolle părți ale lui, în evidență paragină. Restaurările de la Humor au stimulat interesul pentru studierea monumentului. Dacă până în 1944 Erich Beck înregistrează șase articole despre biserică Humor, în anii postbelici au apărut peste 10 studii și articole, între care *Mănăstirea Humor* de Teodor Balan, publicat în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, nr. 1–2, 1957. Mai târziu, Ștefan Balș, conducătorul Comisiei Științifice a Monumentelor Istorice și Artistice și participant la lucrările de restaurare de la Humor, publică volumul *Mănăstirea Humor* (București, Editura Meridiane, 1965), iar după aceea Vasile Drăguț tipărește cartea *Humor* (București, 1973, 42 pag. + 39 fotografii).

6. Biserica „Tăierea Capului Sf. Ioan Botezătorul” din Arbore, ctitorie a pârcălabului Luca Arbore (1502), are picturi exterioare realizate în 1541. De-a lungul timpului, pictura de pe peretele nordic a fost complet ștearsă de ploaie și zăpadă, iar cea de pe absida altarului, parțial. Zugrăveala de pe restul perețiilor se păstrează conservată integral, fiind pe fațada sudică a bisericii. Fără îndoială, pictura murală exterioară de la Arbore a cunoscut până în 1955 *cea mai gravă și de neierat deteriorare*, cauzele fiind numeroase. La începutul secolului al XIX-lea au apărut deteriorări serioase la acoperiș. Arhitectul Romstorfer a întreprins între anii 1909–1913 unele lucrări de restaurare, dar a folosit pentru acoperiș plăci improvizate, care peste vreo două decenii s-au degradat. Reputatul arhitect austriac a făcut și alte reparații parțiale, dar lucrările au fost improvizate. De aceea, Comisia Monumentelor Istorice, la propunerea lui N. Iorga și Gh. Balș, a întreprins noi lucrări de restaurare la Arbore, între 1936–1937. Lucrările s-au concentrat asupra acoperișului și situației picturilor interioare. În 1955, Comisia Științifică a Monumentelor ... a decis să întreprindă ceva eficient pentru salvarea picturii murale exterioare. S-a hotărât ca acea unică soluție de prelungire și lărgire a streșinii la odoarele bucovinene să se experimenteze întâi la Arbore, astfel că în vara lui 1955 se declanșează lucrările. S-a lucrat și în anul 1956, specialiștii atestând experimentul.

La Arbore existau și alte probleme complicate: înlocuirea întregului acoperiș, delimitarea strictă a zonei de protecție, prin trecerea ca arie a bisericii a unor terenuri particulare din jur, restaurări la zidurile bisericii, realizarea unui zid împrejmuitor. Singura lucrare ce s-a executat în continuare, după 1956, a fost noul acoperiș, pentru care s-au procurat plăci și materiale de legătură rezistente. Celelalte restaurări au fost reluate în 1965 și au continuat până în 1970. Nu s-a putut conveni, însă, asupra unui nou zid împrejmuitor și asupra posibilei refaceri a picturii șterse de vremuri pe peretele nordic.

Acestui monument bucovinean, cunoscutul universitar ieșean, istoricul I. Caproșu, i-a dedicat cartea *Biserica Arbore*¹⁵, iar în 1969 apărea, la aceeași editură, și cartea *Arbore*, a reputatului istoric de artă, Vasile Drăguț.

7. Există în spațiul Bucovinei de sud, în diferite localități, monumente istorice bisericești care au constituit preocupări ale restauratorilor și cercetătorilor în perioada 1954–1974 și asupra căror sunt necesare anumite sublinieri.

Biserica Sfânta Cruce din Pătrăuți, ctitoria din 1487 a lui Ștefan cel Mare, este cea dintâi construcție religioasă a marelui voievod, care se păstrează în forma ei originală, în afara de chiliile maicilor, ruinate aproape complet, după ce în 1783 guvernul austriac a desființat acastă mănăstire de maici. Biserica din Pătrăuți nu a avut soarta celei din Milișăuți, distrusă în 1917 de armata austriacă, sau a vechii

¹⁵ I. Caproșu, *Biserica Arbore*, București, Editura Meridiane, 1968.

biserici a mănăstirii Putna, distrusă în 1654 de cazaci¹⁶. La Pătrăuți s-au efectuat anumite restaurări la pictura interioară, s-a reamenajat zona de protecție, s-au făcut reparații la zidul exterior etc., dar nu s-au putut restaura chiliile ruinate după 1783 de autoritățile austriece. Lucrări mult mai ample s-au efectuat la **Biserica din Bălinești**, ctitorie a logofătului Ioan Tăutul, din anii 1454–1499, reușindu-se ca ansamblul monumentului să fie reînnoit în înfățișarea lui inițială. În anul 1955, cercetătorul Sorin Ulea¹⁷ a descoperit aici numele zugravului care a realizat pictura interioară și exterioară, din păcate ultima deteriorată pe mari porțiuni, încât lucrările de prelungire a streșinii au venit, ca și la Arbore, cu prea mare întârziere.

Reparații și încercări de restaurare s-au făcut sub stăpânirea austriacă la **Biserica din Volovăț**, altă ctitorie a lui Ștefan cel Mare. Astfel, în 1859 s-a construit Turnul de lemn, unde au fost puse clopoțele, până atunci aşezate sub streașina bisericii. Monumentul are o istorie dramatică, a suferit multe distrugeri, refaceri și restaurări improvizate, fapt ce a determinat ca Academia și Comisia Monumentelor istorice să deschidă, în deceniul șase al secolului XX, un sănțier arheologic care a scos la iveală o „necropolă” geto-dacică, urmat de lucrări de restaurare a bisericii.

La 15 km sud-est de orașul Suceava, există vechea **Biserică din Reuseni**, ctitoria lui Ștefan cel Mare, datând din 1504–1505. Ea nu este pictată și s-a conservat destul de bine, astfel că în 1956–1958 s-au efectuat doar anumite reparații, mare parte din lucrări privind amenajarea zonei de protecție, construirea gardului împrejmuitor, repararea căilor de acces la biserică.

Amenajări exterioare și reparații de ziduri s-au efectuat, după 1958, la bisericile: Părăuți, pe șoseaua care duce de la Suceava la Cacica¹⁸; la Teodoreni din Burdujeni și la „Adormirea Maicii Domnului” din Ițcani, în ansamblul ele nefiind restaurări propriu-zise.

Biserica „Sfinții Apostoli Petru și Pavel” din Solca, ctitoria lui Ștefan Tomșa al II-lea din 1613–1614 este „unul din cele mai importante monumente ale noii orientări din arhitectura moldovenească de la începutul veacului al XVII-lea”¹⁹. Și ea a fost o mănăstire fortificată, ce a funcționat până în 1785, când regimul austriac a desființat-o. Cercetările au arătat că forma inițială a suferit unele modificări, din pricina agresiunilor istorice. Este meritul lui K.A. Romstorfer că în 1902 a început restaurare a monumentului. Chiar dacă vizuirea de restaurare a arhitecturii era romantică, adică neîntemeiată pe o cunoaștere amănunțită a

¹⁶ Cf. Vasile Drăguț, Corina Niculescu, *op. cit.*, p. 47. Istorul N. Grămadă a publicat studiul *Biserica din Pătrăuți*. În „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, Iași, an XXXVI, nr. 3–4, 1960, p. 244–247.

¹⁷ Sorin Ulea a publicat, începând cu anul 1959, numeroase studii, îndeosebi despre pictura murală de la mănăstirile și bisericile din regiunea Suceava, studii citate de V. Drăguț și Corina Niculescu în *op. cit.*

¹⁸ Vezi N. Grămadă, *Biserica din Părăuți, „Mitropolia Moldovei și Sucevei”*, Iași, an XXXV, nr. 9–10, 1959, p. 623–626.

¹⁹ Cf. Vasile Drăguț și Corina Niculescu, *op. cit.*, p. 271.

construcției inițiale, restaurarea de la Solca s-a dovedit a fi benefică și corectă, apreciere făcută de toți membrii Comisiei Monumentelor Istorice din București, atât în deceniiile interbelice, cât și după cel de al doilea război mondial, proba oferind-o însăși biserică din Solca.

8. În anii ultimului război mondial, **Mănăstirea Dragomirna**, citorie a mitropolitului cărturar Anastasie Crimca, ridicată în jurul anului 1608, se afla într-o stare jalnică, atât impunătoarea construcție, cât și teritoriul din jurul ei.

Am făcut parte din grupul de elevi și profesori de la școlile normale din Cernăuți care au vizitat monumentul în iunie 1943. În afara de drumul plin de gropi și mizeria din jur, gunoaiele de pe malul lacului din preajmă, zidurile, chiliile și turnul inspirau tristețe, căci pe ele se vedea nenorocirile vremurilor. Așa se explică hotărârea Comisiei Monumentelor Istorice din 1956 cu un colectiv de specialiști, laici și clerice, să elaboreze „Planul de restaurare și delimitare a zonei de protecție de la Mănăstirea Dragomirna”. După îndelungi discuții și consultări, s-a decis, ca și în cazul celorlalte importante monumente prezentate anterior, să se deschidă și aici un sănțier arheologic, în prealabil lucrându-se intens pentru delimitarea zonei de protecție a mănăstirii, drenarea și amenajarea lacului, asfaltarea drumului, împrejmuirea cu gard metalic a terenului aparținând monumentului etc. În 1959 a început reînnoirea acoperișului, iar în 1961 s-a inaugurat sănțierul arheologic și au început lucrările de restaurare: încheierea refacerii acoperișului în forma lui originară, spre a da relief bazei turlei (și aici s-au ivit greutăți în ce privește materialele pentru acoperiș), îndepărțarea tencuielilor improvizate de pe fațada bisericii și restaurarea zidului, curățirea decorațiilor din jurul turlei, restaurări meticuloase la ferestre și uși, restaurarea pilaștrilor din interior și curățirea tencuielii nepotrivite din pridvor, refacerea pardoselii de piatră din biserică, restaurarea zidurilor de la tururile de apărare și a acoperișurilor acestora, refacerea completă a chiliilor, a clopotniței etc. Au lucrat aici zeci de specialiști și tehnicieni calificați, unii veniți din București, alții din județul Suceava, instruiți și învățați pe sănțierele monumentelor, începând cu anul 1954.

Din 1956, unii cercetători au studiat monumentul **Dragomirna**. Astfel, cunoscutul savant D.M. Pippidi publică în „*Studii și Cercetări de Istorie Veche*”, nr. 1–4, 1957, studiul *Proveniența inscripției grecești de la Mănăstirea Dragomirna*; E. Diaconescu publică în „*Mitropolia Moldovei și Sucvei*”, an XXXII, nr. 8–9, 1957, *Mănăstirea Dragomirna, un minunat monument arhitectonic*. Pe lângă studiile semnate de V. Gonța și M. Gonța, Corina Nicolescu, D.I. Ștefănescu, S. Ulea, Virgil Vătășeanu, G. Popescu-Vâlccea etc., trebuie să cităm cărțile: Milan Șesan, *Mănăstirea Dragomirna*, Suceava, 1947 (profesorul de teologie de la Sibiu a făcut parte din colectivul de elaborare a planului de restaurare) și Teodora Voinescu, Răzvan Teodorescu, *Mănăstirea Dragomirna*, București, Editura Meridiane, 1967, o cercetare fundamentală, unică până acum, asupra minunatului monument istoric bisericesc de la Dragomirna.

VI.

Monumente istorice bisericești importante din regiunea Suceava se află în orașele Siret, Suceava și Rădăuți.

Biserica Sfânta Treime din Siret are o istorie veche, atribuită prin tradiție voievodului Sas (1354–1358), fiind una dintre primele biserici ortodoxe din Moldova. A fost victimă timpurilor vitrege, restaurată superficial în anii 1873 și 1890, sub regimul austriac, reparată sumar în 1922, astfel că în 1936 era aproape amenințată să cadă în ruină. Comisia Monumentelor Istorice, în frunte cu N. Iorga, decide restaurarea monumentului. Arhitectul Horia Teodoru a condus lucrările de înlăturare a tuturor intervențiilor necorespunzătoare, astfel că în anii 1936–1937 se realizează o excelentă restaurare, biserică recăpătându-și aspectul original. Din păcate, acoperișul a rămas cu țiglă improprie, pusă în anul 1890, aspect necorectat până astăzi.

La circa 3 km nord-vest de Suceava se află **Biserica Sfântul Ilie**, ctitorită de Ștefan cel Mare. Inițial, a fost mănăstire, dar autoritățile austriece au desființat-o în 1783, monumentul fiind lăsat în paragină. Arhitectul Romstorfer întreprinde prima lucrare de restaurare a bisericii, dar are nefericita inspirație de a o acoperi cu țiglă roșie, ceea ce distonează și compromite restaurarea.

N. Iorga a comentat defavorabil lucrarea lui Romstorfer. Situația Bisericii Sfântul Ilie a fost cercetată de membri ai Comisiei în anii 1957–1958, dar nu s-au angajat lucrări de restaurare.

Biserica Mirăuți, prima catedrală mitropolitană a Moldovei, este cel mai vechi monument istoric bisericesc din Suceava, atestat în 1402, pe vremea lui Alexandru cel Bun. Monumentul a trecut prin mai multe transformări, astfel că forma de astăzi o datorăm reconstrucției și restaurării din anii 1898–1901, conduse de K.A. Romstorfer. Specialiștii români au recunoscut că Romstorfer și-a dezvăluit la Mirăuți priceperea, pasiunea și respectul pentru adevăr, în calitate de arhitect restaurator și cercetător al monumentelor istorice bucovinene.

Biserica Sfântul Mare Mucenic Gheorghe (Mănăstirea Sf. Ioan cel Nou) din Suceava, monument vechi, cu o istorie bogată, a cunoscut de-a lungul timpului multe prefaceri, reparații etc. De exemplu, mănăstirea a fost acoperită, inițial, cu plăci de plumb – ca și Putna – apoi cu șিষ (draniță). Între anii 1904–1910, Romstorfer desfășoară ample lucrări de restaurare, în general cu rezultate bune. Un fapt remarcabil l-a constituit înlocuirea acoperișului de draniță cu unul de țiglă smălțuită, diferit colorată, ceea ce conferă monumentului originalitate.

Comisia Științifică a Monumentelor a hotărât să se execute în anii 1967–1969 noi lucrări de restaurare la această biserică, pe temeiul unor studii rezultate în urma săpăturilor arheologice. Tot atunci, biserică a fost inclusă în rețea de încălzire centrală a orașului Succava.

Ctitorie a lui Petru Rareș, **Biserica Sfântul Dumitru** este așezată în zona centrală a orașului Suceava, altădată înconjurată de prăvălii și clădiri vechi, astăzi

de construcții moderne. Peste cartier tronează turnul-clopotniță, construcție puternică, inițial cu trei etaje, la care s-a mai adăugat, în secolul al XIX-lea, etajul patru. Prin 1954, maiestuosul turn era deteriorat de ploi, zăpezi și vânturi, așa că s-a început restaurarea lui, destul de dificilă și costisitoare. Ulterior, s-au efectuat și unele lucrări la biserică, dar ele nu au fost terminate. Și acest monument, ca și complexul Zamca, n-a putut fi pe deplin restaurat până în 1974, astfel că lucrările ar trebui reluate și duse la bun sfârșit.

O istorie tulburătoare a avut **Biserica „Învierea Domnului” din Suceava**, ctitorie a Doamnei Elena, văduva lui Petru Rareș, ridicată în 1551. În 1782, împăratul Iosif II decretează ca biserică ortodoxă să fie dată enoriașilor catolici, astfel că monumentul a suferit mari transformări. După ce în 1836–1837, catolicii suceveni și-au construit propria biserică, biserică Doamnei Elena trece la greco-catolicii din Suceava. A fost restituită enoriașilor ortodocși de-abia în 1936. În anii 1936–1937, s-au efectuat importante lucrări de restaurare, supravegheate de Comisia Monumentelor Istorice din București.

Lucrări de restaurare s-au efectuat în anii 1968–1979 și la **Biserica Nașterii Sfântului Ioan Botezătorul din Suceava**, construită de Vasile Lupu în 1643. Acest monument aduce în peisajul arhitectural al Sucevei o notă pitorească²⁰ prin particularitățile artistice originale, deosebite de arta monumentelor construite pe vremea lui Ștefan cel Mare și Petru Rareș.

*

Biserica Sfântul Nicolae (Bogdana) străjuiește „în inima Rădăuțiilor, într-o curte spațioasă” și este „cel mai vechi monument de arhitectură în piatră păstrat în Moldova, ctitorie a domnitorului Bogdan I. Ea reprezintă „o sinteză reușită a formelor de arhitectură bizantină și a celor occidentale. Prezența elementului romanic, precum și cel gotic, arată strânsele și permanentele legături care existau în secolul al XIV-lea între Moldova și Transilvania”²¹. Aceste legături au fost atestate documentar de săpăturile arheologice efectuate în anii 1964–1965 în comuna Cuhea (Maramureș), unde s-au descoperit „rămășițele bisericii de piatră din Cuhea, vechea posesiune a voievodului Bogdan I”, ctitorul bisericii din Rădăuți²².

Construcția inițială a bisericii Bogdana s-a păstrat, modificările făcute de alți domnitori ai Moldovei nu au deformat monumentul. Prima deteriorare a ansamblului Bogdana s-a produs din inițiativa autorităților habsburgice, care au decis, în anul 1792, să instaleze lângă Biserică Sf. Nicolae din Rădăuți herghelia –

²⁰ Cf. Vasile Drăguț și Corina Nicolescu, *op. cit.*, p. 300.

²¹ *Ibidem*, p. 27, 32.

²² Cf. Petru Rezuș, *Contribuții la istoria orașului Rădăuți (până la 1918)*, București, Editura Litera, 1975, p. 44–45. Aici se comentăază pe larg descoperirile arheologice publicate de Radu Popa în lucrarea *Biserica de piatră din Cuhlea*.

„colecția” de armăsari –, remontăria de la Vîjnița. Imediat, chiliiile mănăstirești de la sud și paraclisul, cele dinspre apus și răsărit și clădirile episcopiei au fost ocupate de administrația hergheliei, iar cimitirul vechi a fost desființat și mutat în afara orașului. În partea de vest a bisericii s-au construit grajduri pentru cai. În câțiva ani, silueta Bisericii Bogdana se profila în mijlocul hergheliei, a depozitelor de fân și a mormanelor de gunoaie.

Se impune o remarcă specială: nu cunoaștem vreun monument istoric bisericesc de pe aria românească, care să fi suferit o asemenea jignire morală și degradare, o asemenea blasfemie! Dar, în chip surprinzător, până în anul 1934, nimeni nu a încercat să elibereze „Bogdana” de „nechezatul” cailor de rasă... Arhitecții Gheorghe și Ștefan Balș și Grigore Ionescu, cu asentimentul lui N. Iorga, au propus Guvernului României (1935) să decidă mutarea hergheliei în altă parte. Replica a venit însă de la Casa Regală (regele Carol II): acolo sunt întreținuți „caii de rasă” ai Majestății Sale, astfel că propunerea de evacuare a hergheliei „se respinge”²³. Este de neîntelus atitudinea unora dintre istoricii și publiciștii români, din trecut și de astăzi, de ignorare și eludare vinovată a operației benefice de dezafectare a hergheliei de „sub streașina” Bisericii Bogdana. Procedeele practice de unii publiciști, de ascundere a adevărului prin „uitare”, duc la manipulări și dezinformări monstruoase.

În anul 1956, vor sau nu vor cei de rea-credință, arhitectul Ștefan Balș, în urma înțelegerii cu autoritățile locale și clericii din Rădăuți, a citit în fața membrilor Comisiei Monumentelor... raportul de restaurare a ctitoriei lui Bogdan I. Se propunea și dezafectarea hergheliei. Membrii Comisiei au aprobat un proiect de hotărâre al Guvernului în acest sens. Consiliul de Miniștri, cu toată opoziția Ministerului Agriculturii, a aprobat: construirea de grajduri pe muntele Lucina și în afara orașului Rădăuți, unde să fie mutați caii; elaborarea „planului urbanistic al orașului Rădăuți”, care să includă delimitarea zonei de protecție a bisericii în aşa fel încât să se demoleze grajdurile etc.

Restaurările bisericii au durat mai mulți ani. Întâi s-a reparat acoperișul și zidul în interior și exterior; s-au lărgit puțin streașinele; s-au întărit contraforturile etc. Academicianul Petre Constantinescu-lași, care în 1927²⁴ scria că Bogdana „întrunește prin excelență caracterele celor trei arte, care-și dispută stăpânirea noului stat (Moldova): bizantină, romanică și gotică”, s-a interesat pas cu pas de lucrările de la Rădăuți.

Un grup de ingineri constructori a semnalat că trepidațiile produse asupra bisericii de trenurile ce trec prin imediata apropiere pot avea, în timp, efecte dezastrosoase. Conducerea comisiei a fost nevoită să decidă începerea unor săpături

²³ Cf. Declarației oficiale a arhitectului Ștefan Balș, făcută în fața membrilor Comisiei Științifice a Monumentelor Istorice și Artiștice, când s-a discutat evacuarea hergheliei...

²⁴ Cf. Petre Constantinescu-lași, *Evoluția stilului moldovenesc*, lași, 1927, p. 19.

arheologice. Cum linia ferată nu putea fi mutată, s-a decis desființarea aşa zisei „Gara mică” de lângă biserică și realizarea unor „injecții” de materiale la temelie, care să atenueze seismele de la linia ferată.

Autoritățile locale, în mod nemijlocit constructorul Dumitru Ursan, sprijinit și de preoții din oraș, au izbutit să înlăture, treptat, reziduurile hergheliei și celealte agresiuni din jurul Bisericii Bogdana, ampla lucrare desăvârșindu-se odată cu reconstruirea modernă a orașului Rădăuți.

*

Analizând critic activitatea Comisiei Științifice a Monumentelor Istorice și Artistice, reputatul arhitect și profesor, colaborator al lui Nicolae Iorga, Grigore Ionescu, a cărui viață a fost indiscutabil legată de conservarea și restaurarea Patrimoniului Național al României, scria următoarele: „Toată activitatea desfășurată în perioada 1952–1977 în domeniul conservării și restaurării monumentelor istorice din țara noastră a constituit un exemplu de înțelegere, de prețuire și de valorificare a monumentelor istorice moștenite”. În anul 1977, brusc, Direcția Monumentelor Istorice a închis șantierele arheologice, „fără consult și logică... personalul specializat, lucrătorii și meșterii s-au împrăștiat care încotro...”²⁵.

Fără justificare rațională și în mod abuziv, guvernul comunist, în urma unor recomandări improvizate ale unor persoane necalificate sau de rea-credință, abrogă Hotărârea 661 din anul 1955, deschizându-se astfel calea demolărilor și „mutărilor”, ce au culminat în București cu distrugerea unor monumente de valoare națională, precum marele Complex Mănăstiresc Văcărești, sau mutarea nejustificată a Mănăstirii Mihai-Vodă etc.

Se impun unele succinte observații privitoare la modalitățile de rezolvare a cadrului legislativ și instituțional asupra monumentelor istorice, după Revoluția din decembrie 1989. În ianuarie 1990, noul ministru al culturii în guvernul Petre Roman, domnul Andrei Pleșu, inițiază un decret ce se publică în „Monitorul Oficial” din 5 februarie 1990. Acel decret abroga toate legile apărute sub regimul totalitar, inclusiv H.C.M. nr. 661 din 1955, act normativ ce fusese abrogat și de Ceaușescu în 1978. Se proceda astfel la „abrogarea abrogării”, situație posibilă în acea perioadă.

Comentând atitudinea domnului A. Pleșu, doamna arhitect Eugenia Greceanu²⁶, participantă la istoricele restaurări din anii 1955–1977, declară: „În martie 1990, această lege (H.C.M. 661/1955) a fost abrogată”, cu toate că s-a propus „reatualizarea” ei, pentru a evita vidul legislativ. Era o încercare de ignorare și depreciere a generoasci activități, concretizate prin rezultate indiscutabile, a unui

²⁵ Cf. Grigore Ionescu, *Cum ne păstrăm istoria?*, în „Academica”, București, II, nr. 1 (13), noiembrie 1991, p. 7.

²⁶ Vezi „Adevărul”, 19 octombrie 1994, p. 9, unde se relatează o amplă discuție cu personalități implicate, în trecut și în prezent, în acțiunea de conservare a monumentelor istorice și artistice.

colectiv de străluciți specialiști, arhitecți-restauratori, istorici, arheologi, ingineri constructori, geologi și sute de meseriași și lucrători de înaltă calificare, ce s-au angajat la edificarea unei opere de importanță națională, care a dăinuit și va dăinui, indiferent de regimurile politice la putere. Peste convingerile lor ideologice și civice, ei s-au unit în înfăptuirea unei reconstrucții naționale, bucurându-se timp de peste două decenii de sprijinul material și moral neîngrădit al autorităților centrale și locale de stat și politice. Aceste realități ineluctabile ne îndeamnă să recomandăm politicienilor și publiciștilor de conjunctură să accepte adevărul istoric și să mediteze asupra celebrelor cuvinte ale lui Goethe: „Nu recunosc o mai nobilă însușire decât a recunoaște dușmanului meritele sale”.

Über die Herstellung historischer Denkmäler in der Bukowina (1951–1977)

(Zusammenfassung)

Diese Studie stellt die Etappen der Ausarbeitung der Gesetzgebung für die Bewahrung, Wiederherstellung und Inventur der historischen Denkmäler und auch die von der Kommission der historischen Denkmäler zwischen 1951 und 1977 ausgeübte Tätigkeit dar. Es werden detaillierten Augaben über die Denkmäler der Bukowina gegeben.

DANIIL VLAHOVICI – EPISCOP AL BUCOVINEI (II)

CONSTANTIN C. COJOCARU

Activitatea culturală și pastoral-misionară

În Bucovina a existat o activitate culturală autohtonă, românească, la sfârșitul secolului al XVIII-lea și la începutul celui următor, la aceasta contribuind mai mulți factori, pe care îi vom aminti pe rând.

O luptă grea și inegală s-a purtat pentru păstrarea limbii române ca limbă oficială (în relațiile cu administrația statului, în Biserică, în școli). La început, în primii ani după anexare, slujitorii austrieci ai statului erau obligați să cunoască limba română și să se folosească de ea în relațiile cu populația autohtonă. Convenția de anexare din 1775 recunoștea dreptul românilor de a li se respecta limba, datinile și obiceiurile. Generalul Spleny, primul guvernator militar al Bucovinei, în proclamația sa către popor, cerea bucovinenilor „să fie cu toții nădăjduiți și încredințați că la toate vor fi supt bună ocrotire și apărare spre bună odihnă și dreptul lor, cum și partea bisericească, vor fi cu toată cinstea și credința lor”¹.

La instalarea episcopului de Rădăuți, Dosoftei Herescu, în scaunul „exempt” al Bucovinei, chiar generalul Enzenberg, cel de-al doilea guvernator militar al ținutului (1778–1786), și-a rostit discursul oficial în limba română².

În timpul păstoriei episcopilor Dosoftei Herescu, Daniil Vlahovici și Isaia Baloșescu, aşadar până în 1835, limba oficială a Diocezei Bucovinei era limba română. Abia în 1838, episcopul Eugeniu Hacman a introdus și limba ucraineană³.

Am arătat în prima parte a studiului că, în timp ce în celelalte școli din Bucovina s-a introdus treptat limba germană, numai Școala clericală (Seminarul), în care se formau preoții și învățătorii, a cultivat – până la desființarea ei – învățământul în limba română⁴. Preoții, formați la școala condusă de Vlahovici în

¹ Ion Nistor, *Lupta noastră pentru limbă*, în „Junimea literară”, nr. 4–5, 1913, p. 56. Cităm după Ionel Dărdăla, *Doară documente inedite cu privire la interzicerea limbii române și a alfabetului latin în unele lucrări și acte clericale în Bucovina, „Suceava. Anuarul Muzeului Județean”*, anul VIII, 1981, p. 449.

² Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, București, Editura Humanitas, 1991, p. 33.

³ Vladimir Trebici, *Facultatea de Teologie din Cernăuți (1875–1940) și importanța sa ecumenică*, „Studii teologice”, anul XLIV, 1992, nr. 5–6, p. 5.

⁴ I.V. Gorăs, *Învățământul românesc în Ținutul Sucevei (1775–1918)*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1975, p. 32 și urm.: Gheorghe C. Moldoveanu, *Limba română în Bucovina. Statutul sociocultural și politic*, Iași, (Editura A 92) 1998, p. 42.

bună tradiție românească, slujeau în românește, în aceeași limbă îi învățau pe copiii de la sate, mai ales după ce școlile românești s-au desființat⁵. Aceștor preoți le-au venit în ajutor, pentru păstrarea limbii române, călugări din mănăstiri (mai ales din Putna) și învățătorii ambulanți⁶.

Registrele parohiale se scriau în românește în toate parohiile din Bucovina și în prima jumătate a secolului trecut⁷. Din anul 1813, clerul ortodox a fost obligat să trimită numai dările de seamă financiare anuale în limba germană. Se specifică în circulara respectivă că „acolo unde preoții nu știu limba nemțească, să plătească un cunoșcător al acestei limbi să traducă respectivele dări de seamă”⁸.

O mare binecuvântare a fost pentru Bucovina faptul că în 1805 s-a întors la Cernauca, lângă Cernăuți, familia boierului Doxachi Hurmuzachi. Împreună cu fiii săi, acesta a contribuit decisiv la renașterea națională și culturală a românilor bucovineni, făcând din Cernauca un adevărat centru al românismului. Iată crezul în care familia Hurmuzachi își creștea copiii, crez formulat de Doamna Elena, soția lui Doxachi: „Să grijim, iubite soțule, cu tot dinadinsul, ca în amestecătura aceasta de limbi, copiii noștri să rămână ceea ce suntem noi, adică români și să-și conserve sentimentele lor naționale toată viața”⁹. Copiii lui Doxachi Hurmuzachi, Eudoxiu, Gheorghe și Alexandru, viitoare personalități ale vieții spirituale bucovinene, primesc primele cunoștințe ale cărții în casa părintească, sub îndrumarea catehetului Porfiriu Dimitrovici, el însuși viitoare personalitate a Bucovinei¹⁰. Dar, în timp ce Biserică Ortodoxă și alți oameni de bine, ca nobilul român Doxachi Hurmuzachi, de exemplu, susțineau cu spirit patriotic limbua română, alți boieri români au trădat această cauză sfântă. În secolul al XIX-lea se ajunsese ca limba polonă să fie privită drept limbă de salon în Bucovina. „În casele amploiațiilor de viață românească, limba polonă se vorbea cu predilecție, cu un fel de fală, ea era la modă și creșterea copiilor se facea exclusiv în limba polonă... Multe familii românești au neglijat limba lor de hatârul celei polone și s-au polonizat sau cu desăvârșire sau s-au înstrăinat de neam”¹¹. Iată, aşadar, că în Bucovina mai periculoasă a fost totdeauna slavizarea decât germanizarea.

E adevărat că autoritățile căutau pe toate căile să impună limba și cultura germană. De aceea, această limbă a devenit obligatorie în școli.

În zona minieră Gura Humorului – Câmpulung – Vatra Dornei, autoritățile austriece au implantat între anii 1784–1810 puternice colonii de mineri aduși din comitatul Zips (asa-zisii „tipări”). Pentru ei s-au organizat parohii și decanate

⁵ Gheorghe C. Moldoveanu, *op. cit.*, p. 46.

⁶ Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I (1774–1862) *De la administrația militară la autonomia provincială*, București, Editura Academiei Române, 1993, p. 284–285.

⁷ Gheorghe C. Moldoveanu, *op. cit.*, p. 38.

⁸ Ionel Dărdală, *art. cit.* p. 449–450.

⁹ Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, p. 56–57; Gheorghe C. Moldoveanu, *op. cit.*, p. 32.

¹⁰ Gheorghe C. Moldoveanu *op. cit.*, p. 92, nota 75.

¹¹ *Ibidem*, p. 33.

católice și școli în limba germană. Ba și localitățile respective (Iacobeni, Cârlibaba, Fundul Moldovei, Pojorâta, Vatra Moldoviței, Bucșoaia, Vama, Prisaca Dornei și.a.) au căpătat nume nemțești. Așa cum am mai arătat în alt loc, acești mineri (băieși) nemți erau aduși în Bucovina cu dublu scop: cel economic și cel de „culturalizare”¹². Dar, cu toate eforturile imperialilor, cultura germană nu a fost în stare să înlocuiască tradiția culturală românească din Bucovina¹³.

Din toate cele prezentate până aici reiese împede că episcopul Daniil Vlahovici a susținut și a promovat cât a putut limba română. Alții erau dușmanii limbii române, mai puternici decât Vlahovici. Și cu ei a cochetat, cum am văzut, chiar boierimea românească bucovineană. Așa că acuzele aduse episcopului – că ar fi fost pornit spre desființarea limbii române și spre sârbizarea și rutenizarea ei – sunt cu totul gratuite¹⁴.

E adevărat că Mitropolia de Karlowitz a fost acuzată pentru politica de sârbizare a numelor de familie a ortodocșilor de sub conducerea sa¹⁵, dar această acțiune a sârbilor a fost ajutată și de atracția unor boieri și clerici români spre tot ce e nou și străin. Putem spune că sârbizarea numelor devenise o modă¹⁶, în timp ce maghiarizarea numelor nobililor români transilvăneni se făcea din interes. Am văzut că în Bucovina, tentați de limba și cultura poloneză „de salon”, mulți români au acceptat nume poloneze. Alții și-au ucrainizat (rutenizat) numele, cu terminații în -iuc, -iac, -enco etc. Noi considerăm că sârbizarea sau rutenizarea numelor de familie (ca și maghiarizarea) a fost un fenomen complex și de durată și nu poate fi pus exclusiv în seama episcopului Daniil Vlahovici, care și el era român cu nume sârbizat. Altfel, după moartea lui, fenomenul ar fi încetat. Sunt însă și azi mari români bucovineni (și nu numai) cu numele de familie terminate în -vici.

Că în Eparhia Bucovinei, păstorită de episcopul Daniil Vlahovici timp de 33 de ani, existau preocupări nu numai pentru păstrarea, dar și pentru cultivarea limbii române, o vedem din timidele începuturi de tipărire în limba română.

Un astfel de început îl constituie *Calendarele românești* din Bucovina; asupra apariției lor, părerile sunt împărțite. Unii le subestimează valoarea, alții le-o apreciază. Exemplificăm: „Dintre absolvenții școlii (clericale) nu s-a remarcat

¹² Gavril Irimescu, *Din istoria mineritului în Bucovina*, „Suceava. Anuarul Muzeului Judecăean”, anul VIII, 1981, p. 267–268.

¹³ Gheorghe C. Moldoveanu, *op. cit.*, p. 51.

¹⁴ Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, p. 49–50; Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. 3, București, 1981, p. 184; Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I, p. 298; Gheorghe C. Moldoveanu, *op. cit.*, p. 38.

¹⁵ Teodor M. Popescu, Teodor Bodogae, G. Gh. Stănescu, *Istoria bisericească universală*, vol. II, București, 1956, p. 305.

¹⁶ Nimeni nu-l obliga pe Arhimandritul Vartolomeu Măzăreanu, conducătorul Academiei putnene, ca în 1778 să scrie în atestatul de absolvire al Tânărului Ioan (Isaia) Baloșescu că este fiul preotului Gheorghe Vasilievici Baloșescu (Isidor Onciu, *Ceva despre mersul și dezvoltământul culturiei teologice și clericale în Bucovina. „Candela”*, an II, 1883, nr. 2, p. 4). În Mănăstirea Putna, pe timpul păstoriei episcopului Daniil Vlahovici, erau călugări cu numele sârbizate, dar și alții care și le păstraseră pe cele românești. De exemplu, Lavrentie Chirilescu, eccluziarul (*Din tezaurul documentar sucevean*, p. 572).

decat¹⁷ un modest învățător sătesc, Vasile Tintilă din Tereblecea, care a tipărit primele calendare românești din Bucovina, între anii 1811–1820¹⁸.

Intelectualii bucovineni sunt de altă părere. În realitate, cele mai vechi publicații periodice bucovinene, *Calendarele*, încep să apară anual, uneori cu intreruperi, din 1809. Acestea au constituit un foarte important mijloc de educație, „o statornică, bună și îndestulătoare hrănă sufletească pentru cărturarii noștri”¹⁹. Ele îndemnau la lectură și stimulau dorința de instruire²⁰.

Între ostenitorii pentru apariția acestor *Calendare* sunt de amintit personalități ca dascălul Vasile Tintilă din Tereblecea care, într-un timp foarte neprietic, a deschis drumul scrisului românesc în Bucovina²¹, urmat de Porfiriu Dimitrovici, Silvestru Moraru Andrievici etc. Din 1874, *Calendarul* a fost preluat de Societatea pentru Cultură și Literatură Română din Bucovina²².

O încercare nereușită de apariție a unei publicații în limba română a fost *Crestomaticul românesc* al lui T. Racoce. Eșuarea apariției, prin anii 1817–1818 se datorează guvernatorului Transilvaniei, Gheorghe Banffy și episcopului Vasile Moga²³.

Între anii 1804–1823, la Cernăuți au apărut 18 titluri de cărți și publicații: 9 cărți, 8 calendare și o *Pastoralnică* scrisoare²⁴.

În perioada păstoriei sale, când școlile din Bucovina tindeau să devină școli germane, cu manuale în limba germană, episcopul Daniil Vlahovici a facilitat pătrunderea în Bucovina a cărților bisericești românești din Moldova și din Țara Românească. Prin aceasta, el era încredințat că în Biserică se oficiază în românește. Așa se explică faptul că numai pe teritoriul actualului județ Suceava încă se mai găsesc astăzi 512 cărți provenite din Țările Române din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea (361 din Moldova și 151 din Țara Românească), iar din perioada 1801–1830 s-au păstrat 455 cărți bisericești românești (401 din Moldova și 54 din Țara Românească)²⁵.

¹⁷ Noi am arătat că printre absolvenții Seminarului a fost și un profesor la acest Seminar. De asemenea, Ghenadie Zaharovici, egumen la Putna (1840–1846). Apoi numărul mare de preoți și de învățători de la sate care, după închiderea oficială a școlilor românești, au învățat așa cum numai ei au știut și au putut, pe copiii bucovineni în limba română.

¹⁸ Mircea Păcurariu, I.B.O.R., vol.3, p. 185.

¹⁹ Ștefan Ciobanu, *Contribuții la istoria literaturii române în veacul al XIX-lea*. Chișinău, 1927. Cităm după: V. Schipor, *Probleme ale cultivării limbii române în Calendarele românești din Bucovina, (1809–1918)*, „Analele Bucovinei”, An I, 1994, nr. 2, p. 311.

²⁰ Gheorghe C. Moldoveanu, *op. cit.*, p. 50.

²¹ Theodor Balan, *Vasile Tintilă*, „Revista Arhivelor”, 1939. Cităm după Gheorghe C. Moldoveanu, *op. cit.*, p. 93, nota 96.

²² Gheorghe C. Moldoveanu, *op. cit.*, p. 93.

²³ *Ibidem*, p. 50.

²⁴ Olimpia Mitric, *Cartea veche românească din județul Suceava*, „Suceava. Anuarul Muzeului Județean”, An VIII, 1981, p. 306 și bibliografie în nota 8.

²⁵ *Ibidem*, p. 307–308. Vezi și: Nicolae Iorga, *Istoria Bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, vol. II, ediția a II-a, București, 1930, p. 173.

Mulți s-au năpustit cu acuze asupra episcopului Daniil Vlahovici în legătură cu rutenii emigrați în Bucovina, cărora li s-a permis să slujească în limba slavonă, ba chiar li s-a făcut rost de cărți și de slujitorii în această limbă. Situația aceasta este deosebit de importantă și de interesantă, iar dacă o vom studia cu atenție, vom avea pentru episcop cuvinte de laudă, nu de condamnare. Trebuie să precizăm din capul locului că datoria oricărui ierarh ortodox în eparhia sa este în primul rând de a păstra și apăra credința ortodoxă în plan dogmatic, liturgic, pastoral, apologetic și misionar.

La răpirea și anexarea Bucovinei, populația acestui ținut era în majoritate zdrobitoare românească și ortodoxă. În august – septembrie 1775, generalul Spleny raporta Curții din Viena: „În ceea ce privește religia, ei (bucovinenii) aparțin cu toții (cu excepția câtorva străini și catolici ardeleni²⁶) religiei grecești neunite și... ei sunt atât de fanatici în religia lor, încât abia dacă-i consideră pe ceilalți creștini ... mai buni decât evreii și păgânii”. „Românii bucovineni ar putea simpatiza cu guvernul împăratesc – regesc dacă... nu ne-am amesteca în religia lor și în evidențele lor libertăți și obiceiuri... De altfel, identitatea religiei face să-i simpatizeze mai mult pe ruși...”²⁷.

Cu aproape cinci ani mai târziu, un raport din 16 martie 1780 comunica Consiliului aulic că în Bucovina, „afară de iudei, nu există decât ortodocși... cu un cler fără moravuri și cunoștințe dar foarte gelos (zelos) în păstrarea schismei [ortodoxiei n.n.] – iar poporul inculc și fanatic – foarte devotat preoțimii și atent la orice înnoire privitoare la religie²⁸.

Recensământul făcut de austrieci în Bucovina, la sfârșitul anului 1775, nu pomenea nici un rutean în ea²⁹. Însă la 2 ianuarie 1779, generalul Enzenberg

²⁶ Generalul Spleny dorea ca emigranții ardeleni să fie greco-catolici, dar se înșela. El fugiseră din Transilvania și Maramureș tocmai din cauza prigonirii Bisericii Ortodoxe. Iar dacă printre ei se vor fi aflat căiva ce fuseseră forțați să treacă la Uniație, în Bucovina au revenit bucuroși la ortodoxie. Vezi: Ion Nistor, *Bejenarii ardeleni în Bucovina*, „Codrul Cosminului”, II, Cernăuți, 1925, p. 454; idem, *Români și rutenii din Bucovina. Studiu istoric și statistic*, București, 1915, p. 80 și 86; D. Onciulescu, *O încercare de catolicizare a Bucovinei*, Cernăuți, Tiparul „Glasul Bucovinei”, 1939. (extras din „Candela”, an I, 1939), p. 7 și nota 4; Constantin Cojocaru, *Dovezi de statormicie în credința ortodoxă în satele grănicerești din Transilvania între anii 1762–1781*, „Studii teologice”, an XXX, 1978, nr. 3–4, p. 248–249.

²⁷ Gabriel Spleny von Mihaldy, *Descrierea Districtului bucovinean (1775)*, în: Radu Grigorovici, *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice*, ediție bilingvă îngrijită, cu introduceri, postfete, note și comentarii de ..., București. Editura Academiei Române, 1998, p. 59–61.

²⁸ D. Onciulescu, *stud. cit.*, p. 29 și nota 3. Aceste rapoarte au considerat că minoritatea armeană nu mai trebuie pomenită.

²⁹ Ruteni = ucraineni încorporați pe rând în Polonia (1569) și în Imperiul Austriac (1772). În 1596, la Brest – Litowsk, mulți ruteni acceptă unirea cu Roma (greco-catolici). Rutenii ajunși sub stăpânire rusească (la împărțirea Poloniei, în 1772) revin la ortodoxie, iar cei rămași în Galitia austriacă revin la ortodoxie abia în 1946 (după ce, prin tratatul polono-sovietic din 16 august 1945, Galitia intră în componența Uniunii Sovietice). Azi, după dezmembrarea Uniunii Sovietice, o bună parte a Galitiei istorice, cu orașul Lwow (ca și Bucovina de Nord, cu orașul Cernăuți) face parte din Ucraina. Biserica greco-catolică este reactivată.

raporta aşezarea în Bucovina a primului val de fugari galicieni (14 141 suflete), toți uniți³⁰. Motivele emigrării lor au fost multiple, de ordin economic, politic și social³¹. Rutenii s-au aşezat în Bucovina nu ca întemeietori de sate, ci ca mărginași pe lângă români băstinași. Numai că numărul românilor scădea prin plecarea lor, peste cordon, în Moldova, iar numărul rutenilor creștea prin noi valuri de emigrație din Galicia³².

Nou-veniții galicieni greco-catolici, negăsind în Bucovina o Biserică unită, s-au alipit Bisericii Ortodoxe, renunțând ușor la uniație. Episcopul ortodox Dosoftei Herescu a recomandat preoților ortodocși bucovineni o atitudine binevoitoare față de ruteni. Aceasta era și pe placul preoților români, interesați de a-i întoarce pe ruteni la ortodoxie și, apoi, de a-i păstra ortodocși. Preoții români le-au învățat limba, le-au slujit slavonește și, pe nesimțite, multe sate se slavizau prin înmulțirea rutenilor³³. Când – la 12 august 1781 – guvernul austriac a vrut să le construiască acestor ruteni biserici greco-catolice în orașele principale și să le aducă preoți uniți, episcopul Dosoftei Herescu s-a opus cu îndârjire arătând că se pot crea tulburări în popor. Ba mai mult, li s-au adus noilor veniți preoți cunoscători de limbă slavonă și cărti de cult slavone³⁴.

Aceeași politică religioasă de a apăra ortodoxia și de a nu lăsa posibilitatea să se înființeze în Bucovina o Biserică greco-catolică (unită) a dus-o mai departe și episcopul Daniil Vlahovici. Prin această poziție statornică, el și-a îndepărtat orice simpatie a Curții de la Viena (dacă aceasta va fi existat). De la o anumită vreme, memoriile sale de organizare a învățământului teologic și de înființare a unui Institut superior au rămas fără răspuns. Școlile românești au fost scoase de sub autoritatea și controlul său. În final, chiar seminarul său a fost desființat. El a fost susținut în toate acțiunile sale ferme de apărare a ortodoxiei de Mitropolitul Ștefan Stratimirovici de la Karlowitz.

Acuza că Vlahovici a favorizat imigrarea rutenilor și huțulilor este nedreaptă³⁵. Acest proces complex nu putea depinde de un singur om. Statul

³⁰ Gh. I. Moisescu și coautorii, *Istoria Bisericii Române*, vol. II, (1632–1949), București, 1957, p. 274–275. În realitate, în Galicia la acea dată nu toți rutenii erau uniți (greco-catolici). La păstrarea ortodoxiei printre ei contribuisează: activitatea Mitropolitului Petru Movilă al Kievului, al Galiciei și al întregii Russii; activitatea „frăților ortodoxe” din Liov și din alte orașe, cărora Domnii și Biserica din Moldova le-au ctitorit biserici, le-au acordat ajutoare și asistență religioasă; activitatea Mănăstirii Schitul Mare, desființată de austrieci abia în 1785 (o dată cu mănăstirile „bucovinene”). Această mănăstire se menținuse, mai bine de un secol, din veniturile Mănăstirii Sucevița. (Vezi: Constantin C. Cojocaru, *Biserica Moldovei, sprînjinitoare a Orientului ortodox, partea a doua, secolele XVII–XVIII*, p. 41–48). Ultima puternică acțiune a ortodocșilor din Galicia a fost Răscoala haidamacilor din 1766 (D. Onciulescu, *stud. cit.*, p. 7–8).

³¹ Ion Nistor, *Români și rutenii*, p. 46; D. Onciulescu, *stud. cit.*, p. 6–7.

³² *Ibidem*, p. 54–57; *ibidem*, p. 7 și nota 3.

³³ Gh. I. Moisescu și coautorii, *op. cit.*, vol. II, p. 274–275; Gheorghe C. Moldoveanu, *op. cit.*, p. 39.

³⁴ Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 172; Gheorghe C. Moldoveanu, *op. cit.*, p. 39.

³⁵ Mircea Păcurariu, I.B.O.R., vol. 3, p. 184; Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 298; Gh. C. Moldoveanu, *op. cit.*, p. 39.

austriac era interesat ca Bucovina să fie cât mai bine populată și, dacă se putea, cu populație cât mai diversificată. De asemenea, austriecii au sperat mult timp că rutenii se vor organiza în Bucovina în Biserică greco-catolică și vor contribui la catolicizarea românilor bucovineni. Dar episcopii Dosoftei Herescu și Daniil Vlahovici au făcut un joc potrivnic intereselor Casei de Austria³⁶.

Am văzut că problema păstrării ortodoxiei s-a pus de episcopul moldovean Dosoftei Herescu, înaintea păstrării limbii române. Nu puteau primii episcopi ortodocși bucovineni să prevadă că valul de migrație al rutenilor spre Bucovina (ca și al românilor bucovineni spre Moldova) va fi atât de mare și că rutenii săi vor depăși numeric în unele zone pe români bucovineni. Datoria lor era ca pe noii veniți să-i întoarcă la ortodoxie. O Biserică greco-catolică în Bucovina ar fi fost foarte periculoasă, mai ales că uniți și ortodocșii au același cult și aceleași datini. Coloniștii austrieci romano-catolici (minerii, militarii, administrația) având confesiunea mult deosebită de cea ortodoxă în doctrină și în cult, nu i-au influențat nici într-un fel pe ortodocșii bucovineni. Așa că pericolul venea numai din partea greco-catolicilor, iar episcopii și clerul bucovinean i-au redus la tăcere, asimilându-i în Biserica Ortodoxă.

E adevărat că din acest motiv, dar și din faptul că valul migrației a fost puternic, o parte a populației bucovinene a fost rutenizată. Dar am vorbit mai sus despre simpatia bucovinenilor față de rușii ortodocși (și de ce nu, față de ucrainenii ortodocși) în opozиie cu atitudinea față de austriecii catolici. Am mai observat, de asemenea, atracția clasei înstărite românești de a vorbi limba polonă. Cum ar putea fi găsit, în acest proces complex, episcopul Daniil Vlahovici singurul vinovat de rutenizarea limbii române?³⁷ Am putea spune, dimpotrivă, că episcopii ortodocși bucovineni au făcut un joc periculos în acțiunea de întoarcere la ortodoxie a rutenilor.

Greco-catolicii din Galicia își vedea, în preajma anului 1780, descreșcând zi de zi numărul credincioșilor. Nunțiul papal Garampi anunță la 9 martie 1780, la Viena: „De un timp oarecare s-a anunțat din Lemberg că o mare mulțime de țărani greco-catolici emigrează mereu din Galicia și trec în Bucovina unde, neavând decât biserici schismatice, toți apelează în cele divine la preoții țării și, fără să-și dea seama poate, devin în realitate prin aceasta schismatici”³⁸.

³⁶ Unii autori, mai puțin familiarizați cu probleme de istorie bisericescă, și prin aceasta contrazicându-se, aduc uneori acuza că Vlahovici le-a creat rutenilor posibilitatea de a avea o Biserică greco-catolică în Bucovina. (vezi: Mihai Iacobescu, *op. cit.* p. 298; Gh. C. Moldoveanu, *op. cit.*, p. 39.

³⁷ Ne doare saptul că marele istoric și marele patriot Ion Nistor a putut să spună cândva aceste cuvinte: „Toți episcopii noștri au văslit în apele confesionalismului, care nu duceau la întărirea neamului, ci mai vârtoș la slăbirea și prăpădenția lui” (*Istoria Bisericii din Bucovina...*, p. 147). Noi, români, știm că ortodoxia este element structural al etnogenezei noastre. Aceasta ne-a păstrat unitatea și identitatea peste secole.

³⁸ D. Onciulescu, *stud. cit.*, p. 7 și nota 5

<http://cimec.ro> / <http://institutulbucovina.ro>

Știind râvna de catolicizare a supușilor dusă de Împărăteasa Maria Tereza³⁹, acest nunțiu papal din Viena, ajutat de alți complici, demnitari catolici, au propus un plan de catolicizare a Bucovinei. Totodată, au lansat și minciuna că episcopul ortodox din Bucovina ar fi murit – aceasta se întâmpla în 1780, cu nouă ani înainte de moartea episcopului Dosoftei Herescu. Se propunea trimiterea în Bucovina a unui episcop greco-catolic în locul celui ortodox. Se propuneau și trei candidați pentru scaunul de episcop, printre care și un român din Sătmar, de 45 de ani, profesor de teologie dogmatică și morală, nume Dimitrie Ivașcu. Planul nu a mers prea departe datorită politicii iluministe dusă de Împăratul Iosif al II-lea (singur stăpânitor din 1780) cât și faptului că Împărăteasa Maria Tereza nu voia să strice relațiile cu vecina sa, Împărăteasa Ecaterina a II-a cea Mare a Rusiei, care se declarase apărătoarea creștinilor ortodocși din zonă⁴⁰. Oricum, acțiunile ce au urmat: ruperea legăturilor episcopului de Rădăuți cu Moldova, desființarea mănăstirilor și alungarea egumenilor cu pregătire intelectuală, secularizarea averilor mănăstirești, toate aveau ca finalitate posibilă catolicizarea Bucovinei. Dar episcopul Dosoftei, asistat și de Mitropolitul de la Karlowitz, a rezistat.

Un alt plan de catolicizare a Bucovinei a fost elaborat în primele decenii ale secolului al XIX-lea, de data aceasta cu acordul Împăratului Francisc I (1806–1835)⁴¹. Vlahovici s-a opus, încurajând mai departe revenirea rutenilor la ortodoxie. Poziția fermă a episcopului a fost pedepsită de guberniul de la Liov și de Curtea de la Viena, așa cum am văzut, prin desființarea unor școli românești, prin scoaterea școlilor de sub controlul episcopului și, în final, prin desființarea Seminarului. De teama catolicizării, Vlahovici s-a opus la început să trimită tineri să învețe la Liov⁴². E adevărat că teama bătrânlui episcop era exagerată. Până la urmă, tinerii au mers la studii și Institutul Teologic s-a organizat sub episcopul Isaia Baloșescu. Dar episcopul Daniil voia să moară liniștit, fără să fie acuzat de istorie că a făcut vreo favoare catolicilor.

Totuși, în ultimii săi ani de viață, s-a mai adăugat un pahar al amărăciunii. Guberniul galician a reușit să strecoare în Bucovina câteva sute de greco-catolici convinși (563 de suflete în 1811). În 1813, acestora li s-a trimis la Cernăuți un capelan provizoriu, iar în 1814, un preot. S-a construit în Cernăuți biserică greco-catolică din zid. Acestor greco-catolici aduși din Galicia le-au sărit în ajutor unii boieri români. Astfel, boierul Tadeus Turcul, stăpânul moșiei Pohorlăuți și a celei de la Pătrăuți pe Siret, și-a lăsat prin testament, în 1813, toată avereala sa pentru a se ridica o biserică greco-catolică în Hliboca. Acțiunea a fost sprijinită și de boierii

³⁹ Simeon Reli, *Politica religioasă a Habsburgilor față de Biserica Ortodoxă Română în secolul al XIX-lea în lumina unor acte și documente inedite din Arhiva Curții imperiale din Viena, „Codrul Cosminului”*, an IV–V, 1927–1928, Cernăuți, 1929, p. 10.

⁴⁰ D. Onciulescu, *stud. cit.*, p. 6–28.

⁴¹ Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 298–299.

⁴² Isidor Onciul, *Ceva despre mersul și dezvoltământul culturalei teologice și clericale în Bucovina, „Candela”*, an II, 1883, nr. 2, p. 105–107.

Andrei Gafencu din Bănila și Dimitrie Costin din Sipeniți. Așa au apărut biserici greco-catolice în: Cernăuți, Hliboca, Pohorlăuți, Siret, Storojinet, Broscăuți. În Suceava a fost dată greco-catolicilor spre folosință Biserica „Sfânta Înviere”, ctitoria Doamnei Elena Rareș⁴³.

Episcopul Daniil nu se pătase cu nimic în aceste triste combinații. Pe tot timpul activității sale în Bucovina, el s-a dovedit un mare apărător al ortodoxiei.

Activitatea administrativă

La venirea sa în Bucovina și prin așezarea Seminarului la Vechea Mitropolie din Suceava, ieromonahul Daniil Vlahovici a depins, ca ascultare călugărcescă, de Mănăstirea Dragomirna. Motivele pe care le-am invocat și altele, neștiute de noi, l-au făcut pe Daniil să îndrăgească această mănăstire și să și-o aleagă loc de veșnică odihnă.

Episcopul Vlahovici a fost conștient de faptul că la 23 aprilie 1789 a fost numit într-un scaun ierarhic pentru care fusese rânduit un vrednic localnic, Tânărul ieromonah putnean Isaia Baloșescu⁴⁴. Poate conducerea austriacă nu a avut încredere nici în vîrstă prea Tânără, de numai 23 de ani, a ieromonahului Isaia și de aceea a refuzat propunerea de pe patul de moarte a episcopului Dosoftei.

Vlădica Daniil a căutat prilejul potrivit și, în anul 1792, l-a rânduit pe Isaia Baloșescu, atunci de 26 de ani, egumen la Mănăstirea Dragomirna⁴⁵. A așteptat apoi să împlinească 30 de ani și să-l ridice la treapta de arhimandrit, pentru a-i oferi funcția și demnitatea de arhimandrit diecezan și vicar general al Bucovinei, la Cernăuți. În această funcție îl găsim deja la 26 noiembrie 1796⁴⁶. Așa că, timp de 26 de ani, cei doi au colaborat fructuos în conducerea eparhiei. Arhimandritul Isaia îl invită deseori pe Vlădica Daniil la Putna, mănăstirea metaniei și a copilariei sale⁴⁷.

Sediul Vicariatului și al Consistoriului eparhial se afla la Cernăuți și nu știm dacă vechea reședință de la Rădăuți mai era folosită⁴⁸.

Cele trei mănăstiri, Putna, Sucevița și Dragomirna, își duceau viața în bună rânduială. Călugării primeau salarii⁴⁹ și, deoarece erau trecuți pe state de plată, a existat posibilitatea slavizării numelor lor (cu toate că, așa cum ne arată

⁴³ Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 300–301.

⁴⁴ *Din tezaurul documentar sucevean. Catalog de documente, 1393–1849*, București, 1983, p. 490; Ion Nistor, *Istoria Bisericii...*, p. 33; Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, p. 297.

⁴⁵ Emil Diaconescu, *Mănăstirea Dragomirna. Un minunat monument arhitectonic*, în M.M.S., XXXIII, 1957, nr. 8–9, p. 644; Teofilact Ciobâcă, *Contribuții la istoria Mănăstirii Putna. Egumenii „Teologie și viață”*, an II (LXVIII), 1992, nr. 8–10, p. 120. La Dragomirna, Isaia a egumenit între anii 1792–1796.

⁴⁶ Teofilact Ciobâcă, *stud. cit.*, p. 121.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 120.

⁴⁸ N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, București, MCMLXXXI, p. 430.

⁴⁹ Isidor Onciu, *Ceva despre mersul...*, p. 104.

documentele, unii au refuzat slavizarea). Mănăstirile aveau pe lângă cei 25 de călugări rânduiați de lege, numeroși argați și oameni plătiți⁵⁰.

Egumenii erau oameni cu pregătire intelectuală. Am întâlnit egumen la Sucevița și apoi la Putna pe Ghenadie Platenchi. Credem că și făcuse studiile la Academia de la Putna. Un alt absolvent al Academiei putnene a fost Paisie Ioanovici, egumen la Putna și la Dragomirna⁵¹. Un alt om cu pregătire teologică deosebită a fost Ignatie Hacman, egumen la Mănăstirea Dragomirna între anii 1818–1840⁵². Pe la mijlocul secolului al XIX-lea a fost egumen la Putna și apoi la Sucevița, Ghenadie Zaharovici, absolvent al Seminarului cernăuțean condus de Vlahovici⁵³.

O problemă deosebită pentru Mănăstirea Putna s-a pus în anul 1817. Era în perioada intensei politici de catolicizare a Bucovinei, dusă pe toate planurile de guvernul de la Liov. În primăvara acestui an, s-a primit de la Viena vestea că împăratul Francisc I vrea să viziteze mănăstirile bucovinene. Totodată, guvernul de la Liov (Lemberg) a trimis un decret pentru desființarea Mănăstirii Putna și pentru repartizarea călugărilor la celelalte două mănăstiri. Această nouă nenorocire pregătită de catolici l-a determinat pe Episcopul Daniil să călătorescă la Liov, deși avea aproape 78 de ani. Credem că a fost însoțit de arhimandritul Isaia Baloșescu, deoarece la Cernăuți a fost lăsat să conducă treburile eparhiei Arhimandritul Ignatie Hacman⁵⁴. La începutul lunii iunie 1817, Vlădica Daniil se afla la Lemberg. Nu știm cum va fi locuit acolo și ce cinste i se va fi dat de catolici. Fusese avertizat cu o lună înainte că în acel oraș nu se găsesc gazde ortodoxe la care să se poate locui⁵⁵.

Oricum, și-a pus în joc toată autoritatea și a salvat de la desființare Mănăstirea Putna. Mai mult, reușește ca această mănăstire să fie ocolită și de vizita împăratului. Convinge autoritățile că singura mănăstire frumoasă, care merită să fie vizitată de împărat este Mănăstirea Sucevița. La 27 iulie, Vlădica Daniil se afla în Rădăuți și-l informa pe Ghenadie Platenchi, egumenul Suceviței, să facă pregătirile necesare pentru vizita împăratului Austriei⁵⁶.

După cum reiese din documentele vremii și din alte surse de informare, Episcopul Daniil al Bucovinei a avut o activitate arhierească intensă. A sfintit biserici nou-construite⁵⁷ și a hirotonit numeroși preoți, cărora le-a dat carte de preoție⁵⁸. A verificat registrele parohiale și a pus rânduială în cancelariile

⁵⁰ Din *tezaurul documentar...*, p. 480–560, *passim*.

⁵¹ Teofilact Ciobâcă, *stud. cit.*, p. 120–121.

⁵² Emil Diaconescu, *art. cit.*, p. 644.

⁵³ Teofilact Ciobâcă, *stud. cit.*, p. 124–125.

⁵⁴ Din *tezaurul documentar sucevean*, p. 560.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 559.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 561.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 501, 510, 554.

⁵⁸ I. Zugrav, *Cărți de preoție păstrate în bibliotecile mănăstirilor Sf. Ioan cel Nou – Suceava și Dragomirna*, „M.M.S.”, LIX, 1973, nr. 5–6, p. 331–340.

parohiilor⁵⁹. S-a implicat în apărarea drepturilor preoților și a condițiilor lor de trai în fața stăpânitorilor de moșii⁶⁰.

Vlădica Daniil a introdus funcția de *vicarius* – „preot ajutător” (preot II, mai târziu, „cooperator”) la unele parohii mari sau la cererea unor preoți parohi⁶¹.

În anul 1798 s-a început *Condica hirotoniilor și a hirotesiilor din Eparhia Bucovinei*⁶².

Toate aceste acțiuni administrative ni-l arată pe Episcopul Daniil ca pe un ierarh ordonat, disciplinat și cu o viziune modernă în conducerea eparhiei.

Una dintre cele mai mari biruințe ale Episcopului Daniil împotriva guvernului catolic de la Liov a fost obținerea dreptului de a controla administrarea Fondului bisericesc (1791). Încununarea acestei victorii a fost hotărârea Împăratului Francisc I, din 1820: „De vreme ce Fondul Bisericii Ortodoxe din Bucovina s-a constituit din averile episcopești și mănăstirești de lege ortodoxă, veniturile acestui fond nu se pot întrebui în alte scopuri decât pentru întreținerea cultului ortodox și pentru învățământul popular. Toate cheltuielile care s-au făcut pe nedrept din menționatul fond, de la înființarea lui, trebuie restituite pe deplin”⁶³.

În anul 1792, Vlădica Daniil solicită și obține ca din banii Fondului bisericesc să se ridice catedrala ortodoxă din Cernăuți⁶⁴. Dar guvernul de la Liov condiționează edificarea catedralei de ridicarea în prealabil a catedralei evanghelice (gata în 1797), apoi a catedralei romano-catolice (gata în 1837)⁶⁵.

Episcopul Daniil a fost martorul unor mari evenimente internaționale, în care a fost obligat să se implice. Ne referim la războaiele Austriei împotriva lui Napoleon Bonaparte. Episcopul sfîrșește steagul insurgenților bucovineni chemați în sprijinul Austriei (iulie 1809). În octombrie 1809, el cere preoților, printr-o epistolă pastorală, să sprijine organizarea unui batalion de voluntari care să plece împotriva armatelor lui Napoleon⁶⁶. Iar Fondul religionar ortodox (bisericesc) a fost forțat să contribuie cu suma de 236 000 de florini la cheltuielile de război ale Habsburgilor cu Napoleon⁶⁷.

⁵⁹ N. Grămadă, *Preoții slujitori din satul Zaharești-Suceava de la 1778 până la 1925*, „M.M.S.” an XXXVI, 1960, nr. 7–8, p. 471.

⁶⁰ *Din tezaurul documentar sucevean*, p. 539.

⁶¹ I. Zugrav, *op. cit.*, p. 338.

⁶² *Ibidem*, p. 332.

⁶³ Gh. I. Moisescu și coautorii, *op. cit.*, vol. II, p. 276; Mircea Păcurariu, I.B.O.R., vol. 3, p. 185; Gh. C. Moldoveanu, *op. cit.*, p. 41.

⁶⁴ „Cea mai bogată episcopie ortodoxă din lume trebui să se folosească de modesta bisericuță de lemn, fără turlă, ctitoria lui Dosoftei Herescu și a fratelui său, Ilie medelnicerul”. (Gh. I. Moisescu și coautorii, *op. cit.*, vol. II, p. 276).

⁶⁵ În 1834 se reiau demersurile și se obține altă aprobată abia în 1843. Construcția începe în 1844, se încheie în 1852, rămânând nefinisată și nedecorată. În timpul Războiului Crimeii, autoritățile au folosit-o ca depozit de provizii pentru armată. Finisarea se termină abia în 1864, când are loc și sfîrșirea (Gh. C. Moldoveanu, *op. cit.*, p. 40).

⁶⁶ *Din tezaurul documentar sucevean*, p. 534; Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, I, p. 146.

⁶⁷ Ion Negură, *Industria, meseria și sistemul finanțiar-bancar în Bucovina sub stăpânirea habsburgică (1775–1918)*, „Suceava”, X, 1983, p. 532.

Încercăm, prin aceste ultime informații, să spunem cât mai mult din ceea ce sursele istoriei ne oferă despre Daniil Vlahovici.

În loc de concluzii

Oare am vrut să-l apărăm cu orice preț pe episcopul Bucovinei, Daniil Vlahovici, și să-l scoatem basma curată în fața acuzelor istoricilor? Vom fi acuzați de părtinire? Dar oare învinuirile nu au fost pătimășe?

Noi am încercat să lăsăm documentele să vorbească. Acolo unde a fost nevoie, am încercat o interpretare a surselor care-l prezintă pe Vlahovici în contextul evenimentelor istorice.

Nimeni nu s-a interesat, nici nu s-a încumetat până acum să alcătuiască o sinteză despre acest ierarh. Lipsind o monografie, unele fapte și evenimente privind istoria Bisericii din Bucovina din acea vreme au fost fie necunoscute, fie tratate dispersat, creând confuzii. Până acum, activitatea acestui episcop al Bucovinei a fost cunoscută fragmentar, trunchiat și tot aşa a fost și interpretată.

Noi considerăm că adunând informațiile fragment cu fragment și așezându-le într-un întreg, am prezentat pe un Daniil Vlahovici în mare parte necunoscut. Pe acesta propunem să-l judece Istoria. și suntem siguri că judecata și verdictul vor fi altele decât cele de până acum.

Dacă ne permitem o concluzie personală (și avem dreptul la ea), putem afirma că Daniil Vlahovici a fost un luptător și nu un laș, un bun român și nu un străin, nu o slugă a Vienei, ci un opozant al ei. A fost un mare apărător al Ortodoxiei în Bucovina într-o perioadă istorică invigorată, la cumpăna secolelor XVIII–XIX.

Numele său merită să fie rostit cu respect și, la mormântul său de la Mănăstirea Dragomirna, merită din când în când așezată câte o floare.

Daniil Vlahovici – Bischof der Bukowina

(*Zusammenfassung*)

Der zweite und letzte Teil des Studiums *Daniil Vlahovici – Bischof der Bukowina* setzt die Darstellung von Ereignissen über die Geschichte der Bukowiner Kirche im allgemeinen und die kulturelle, pastoral – missionäre und administrative Tätigkeit des Bischofs Daniil Vlahovici ins besondere. Daniil Vlahovici, Bischof der Bukowina zwischen 1789–1812, war eine Persönlichkeit des Bukowiner kulturellen und politischen Lebens, der bisher keine monographische Synthese ihres Lebens und ihrer Tätigkeit, sondern nur Fragmentstudien gewidmet wurde. Constantin Cojocaru, der selbst Priester war, bringt Dokumente und Informationen, die „indem sie einheitlich eingeführt werden, stellen sie das meist Unbekannte von Daniel Vlahovici dar“. Bei der Beurteilung und Deutung neuer Informationen lässt der Verfasser den Lesern und der Geschichte volle Handlungsfreiheit. Er ist der Meinung, dass Daniil Vlahovici ein Verteidiger der orthodoxie in der Bukowina während einer ereignisvollen Periode war.

CREAȚIA EMINESCIANĂ ÎN OPERELE MUZICALE ALE COMPOZITORILOR BUCOVINENI

EMIL SATCO

În nordul Moldovei, cunoscut mai târziu – după încorporarea acestuia în Imperiul Habsburgic – sub denumirea de Bucovina, arta muzicală s-a dezvoltat de timpuriu, o dată cu apariția lăcașurilor de cult.

La începutul secolului al XVI-lea, era de notorietate Școala muzicală de la Putna, care, timp de mai bine de un secol, a fost „principalul focar de cultură muzicală bizantină în cele trei principate românești”¹, cu larg răsunet în lumea ortodoxă contemporană. Aici și-a desfășurat activitatea și unul dintre primii compozitori români de renume, Eustatie Protopsaltul.

Pe la jumătatea secolului al XVI-lea, exista la Suceava o școală de psalție, unde se pregăteau cântăreți bisericești. Focarele de cultură muzicală s-au menținut intacte, unele chiar dezvoltându-se, până la ocuparea nordului Moldovei de către austrieci (1775). De acum încolo, asistăm la apariția unei mișcări muzicale, în strânsă legătură cu muzica occidentală, mai bine zis, cu cea germană. Apar primele generații de compozitori, dirijori și muzicologi, pregătiți în școlile înalte de la Viena, Lemberg și.a. Influența culturii germane se va manifesta mult timp, ea având ca rezultat crearea unei muzici germane pe texte românești².

O dată cu apariția curentului naționalist și a intensificării mișcării de emancipare culturală a românilor, următoarele generații de compozitori își vor canaliza activitatea pe făgașul normal al cultivării muzicii naționale românești. Aceștia vor cultiva cu predilecție acele genuri cu mare priză la public, cum ar fi muzica corală, muzica vocală (pentru voce și pian) și muzica de teatru (vodevilul, opereta, comedia muzicală). Compozitorii vor apela atât la versurile populare valoroase, cât mai ales la poezia cultă românească. Astfel, în Bucovina, întâlnim creații muzicale pe versurile unor poeti ca Vasile Alecsandri (1821–1890),

¹ Ștefan Bârsănescu, *Școala greco-slavo-română de la Putna*, în „Revista de pedagogie”, nr. 5–9, 1966, p. 20–26; Gheorghe Ciobanu, *Manuscrisete muzicale de la Putna și problema raporturilor muzicale româno-bulgare în perioada medievală*, în *Studii de muzicologie*. București, Editura Muzicală, 1976, vol. 12, p. 100–118.

² Liviu Rusu, *Câteva idei despre viața muzicală a Bucovinei*, în Emil Satco, *Muzica în Bucovina*, Suceava, 1981, p. 5–7.

Dimitrie Petrino (1838–1878), George Rotică (1881–1952), Octavian Goga (1881–1938), St. O. Iosif (1875–1913) și.a. Primul, datorită legăturilor sale speciale cu Bucovina, dar și renumelui său, era cel mai solicitat.

Apariția lui Eminescu pe firmamentul literaturii românești face ca versurile sale, cantabile, pătrunse de un fior liric tulburător, să intre încet, dar sigur, în atenția compozitorilor bucovineni.

Primul la care ne vom opri este Eusebie Mandicevschi (1857–1929), unul dintre marii muzicologi europeni, prieten cu Johannes Brahms, care și-a desfășurat activitatea în capitala Austriei. În calitatea sa de profesor la Conservatorul din Viena, a contribuit la formarea multor muzicieni români. Deși departe de locurile de baștină, a fost o prezență constantă în viața muzicală a Bucovinei, mai ales prin intermediul numeroasei sale familii (avea patru frați și patru surori, toți stăpânind cel puțin un instrument muzical, aflați în elita mișcării muzicale: Constantin și Gheorghe – violoniști, Erast – violoncelist, Ecaterina și Aurora – pianiste și.a.). Dacă fratele său, Constantin, ajuns director al Bibliotecii Universității, îi va atrage atenția asupra folclorului, contactul cu creația lirică cultă românească îi va fi înlesnit de Ecaterina, profesoară de liceu. Aceasta îi trimitea cu regularitate versuri ale poetilor cunoscuți la acea vreme: D. Bolintineanu, V. Alecsandri Matilda Cugler-Poni, N. Beldiceanu și.a., cu rugămintea de a fi puse pe note pentru uzul elevilor săi. Pe aceste versuri, E. Mandicevschi va broda inspirate lucrări corale, care vor fi interpretate nu numai de Liceul ortodox de fete, unde era profesoară Ecaterina, dar și de corurile Societăților „Armonia” și „Tudor Flondor” din Cernăuți, și „Ciprian Porumbescu” din Suceava. Mai mult, ele pătrund în întreg spațiul românesc, ducând faima compozitorului. În 1957, muzicologul Liviu Rusu îi îngrijește primul volum de *Opere alese*, în al cărui cuprins aflăm nu mai puțin de cinci lucrări pe texte de Eminescu: *Colinda*, *Valurile*, *vânturile*, *Noapte bună*, *Revedere* și *Rugăciune*. E posibil să existe și altele. Compozițiile lui E. Mandicevschi dovedesc atracția acestuia spre universul spiritual românesc, o bună stăpânire a tehnicii muzicale și o profundă cunoaștere a sensurilor limbii române, lucruri constataate de același Liviu Rusu, care ne mai atrage atenția și asupra importanței pe care a avut-o în dezvoltarea muzicii noastre corale.

Gheorghe Mandicevschi (1870–1907), fratele mai tânăr al lui Eusebie, compozitor dispărut în plină afirmare, are și el două lucrări corale pe versuri de Eminescu: *Dorul*, cor bărbătesc și *O, rămâi*, cor mixt.

Un alt compozitor, Adrian Forgaci (1878–1905), care s-a manifestat și ca poet, un foarte activ membru al Societății Muzicale „Armonia”, s-a oprit asupra poeziiilor *Dorința* și *De ce nu-mi vii*. Lucrările sale corale au fost răspălătite cu un premiu pentru creație, acordat de „Armonia” și s-au bucurat de o largă popularitate în epocă.

Pe măsură ce creația eminesciană pătrunde tot mai mult în spațiul bucovinean, mai ales prin intermediul publicațiilor vremii, ea va stârni interesul mai tuturor compozitorilor, nefăcând excepție nici unii aparținând altor etnii. Este cazul lui August Karnet (11.VII.1870, Viena – m.?), stabilit la Suceava, unde a fost profesor de liceu și dirijor la Reuniunea muzical-dramatică „Ciprian Porumbescu”. El se va integra perfect în viața muzicală românească din vechea capitală a statului moldav și va contribui substanțial la dezvoltarea acesteia. Din compozițiile sale, desprindem două reușite lucrări de muzică vocală pe versuri de Mihai Eminescu, intrate definitiv în repertoriul Reuniunii: *Peste vârfuri și Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie.*

Reîntorcându-ne la compozitorii români, îl vom aminti în continuare pe Constantin Șandru (1880–1956), care a fost un tenor talentat, dar și un dirijor instruit, format și el la severa școală a lui Eusebie Mandicevschi de la Viena. El are, la rându-i, trei compoziții pe versurile poetului național: *La mijloc de codru des*, cor bărbătesc; *Mama*, cor mixt și *Crăiasa din povești*, cor mixt cu solo bariton. Acestea au fost incluse în repertoriul permanent al Societății muzicale „Armonia”, unde C. Șandru era dirijor și tenor.

Poeziile *Mai am un singur dor* și *O, rămâi* l-au inspirat pe Ilarion Verenca (1877–1923), alt fost elev al lui Mandicevschi, dirijor de cor și compozitor. La compozitorul Isidor Vorobchievici (1836–1903), autor a peste 240 de lucrări corale și de muzică vocală, printre cele mai bune creații corale se află cele pe versuri de Eminescu: *Ce te legeni, codrule?*, *De ce nu-mi vii și Revedere*. Amintim că Isidor Vorobchievici a fost profesor de muzică corală la Seminarul teologic din Cernăuți, la Gimnaziul superior, la Școala normală și la Școala reală gr. ort., printre elevii săi numărându-se Eusebie Mandicevschi, Ciprian Porumbescu, Tudor Flondor și alții. El se află printre primii compozitori români care s-au inspirat din folclor.

Unul dintre marii compozitori ai Bucovinei este, fără îndoială, Tudor Flondor. El are merite atât în domeniul componistic, cât și în cel al răspândirii creației muzicale originale românești în Bucovina, contribuind din plin la creșterea simțului național. Din 1883, când a devenit membru al Societății muzicale „Armonia” din Cernăuți și până la dispariția sa, a fost figura centrală a vieții muzicale bucovinene. A fost compozitor, dirijor de cor și orchestră, violonist, actor. Scrie operete, vodeviluri, piese corale și vocal-instrumentale cu multă priză la public. Deși opera sa include multe piese bine realizate componistic, cea mai apreciată rămâne lucrarea corală *Somnoroase păsărele*, pe versurile eminesciene. Ea nu numai că a rezistat timpului, dar este socotită drept una dintre cele mai frumoase compoziții corale românești. Tudor Flondor a mai scris, pe versuri de Eminescu, *Serenada*.

Ciprian Porumbescu (1853–1883), dirijor și compozitor așezat de muzicologii în rândul precursorilor români ai muzicii de operetă, a apelat și el la versul eminescian, compunând lucrarea corală *Noapte bună (Somnoroase păsărele)*.

O compoziție pe versuri de Eminescu se află și în puținele lucrări muzicale lăsate de compozitorul Dionisie Pară (1891, Suceava – 1921, Cernăuți) și anume, *Sara pe deal*. Amintim un episod din viața acestui compozitor. În 1914, student fiind, trece faudulos granița, se înrolează în armata română ca voluntar, ceea ce îi atrage condamnarea la moarte din partea autorităților habsburgice. În 1916, la 3 decembrie, corul bisericii Mirăuți din Suceava, sfidând hotărârea autorităților, îi interpretează compozițiile, înscriind un admirabil act de patriotism³.

Compozitorii bucovineni aparținând generației interbelice, ca și cei din zilele noastre, apelează tot mai mult la creația eminesciană. Astfel, Liviu Rusu (1908–1991) compune *Sonate pe versuri de Eminescu (Trecut-au anii... Oricâte stele, S-a stins viața, Stau în ceadacul tău)*, tipărită în 1964. Sunt, de fapt, madrigale pentru cor bărbătesc, despre care muzicologul Doru Popovici spunea că reprezintă „o expresivă realizare creatoare a compozitorului și una din cele mai convingătoare tălmăciri ale versului luceafărului culturii românești”⁴. Alexandru Velehorschi (1918–1997), fost conferențiar la Conservatorul „C. Porumbescu” din București, instituție care s-a lepădat de numele compozitorului cu „mânie revoluționară”, s-a opus la poeziile *O, rămăi și La marginea mării*, pe versurile cărora a compus două reușite piese lirice: pentru tenor, cor bărbătesc și pian și, respectiv, un poem coral pentru cor mixt. Poezia *Și dacă ramuri bat în geam* l-a inspirat pe Alexandru Zavulovici (1889–1976), cel supranumit de Leca Morariu „Schubert al Bucovinei”, care a compus o piesă pentru voce și pian.

Dacă vom avea răbdare să zăbovим puțin prin arhive și să răsfoim presa veche sau anuarele societăților culturale și muzicale care au existat cândva în Cernăuți, Suceava, Câmpulung-Moldovenesc și.a., vom vedea că până la 1940, aproape n-a existat manifestare muzicală la care să nu se interpreze cel puțin o lucrare pe versurile poetului. În unele locuri, s-au imaginat spectacole (feerii) muzical-coregrafice, brodate pe tema „Luceafărului”. Versurile eminesciene, puse pe muzică de compozitorii bucovineni, au încântat generații după generații și le-au însuflat în acțiunea lor nobilă pusă în slujba făuririi unității culturale a românilor. Nu mai vorbim de rolul pe care l-au avut în educația estetică și, de ce nu, chiar morală a tinerilor.

Astfel de vremuri au trecut de mult. Și, vorba poetului, „niciodată n-or să vie iară”. Acum, altele sunt ritmurile, altele rimele, altele sunt texte care fac deliciul multora dintre tineri. Asistăm la o decadență cum nu s-a mai pomenit, mai ales în muzica ușoară, unde se apelează la texte de-a dreptul obscene și la „armonii” de inspirație străină. Și din nou ajungem la versurile eminesciene: „Și aceste mărfuri fade, ușurele, / Ce-au uitat până și-a noastră limbă, / Pretind a fi pe cerul țării, stele”.

³ Pavel Delion, *Compozitori uități, Coruri inedite*, Chișinău, Editura Hyperion – Basarabia – Bucovina Pres, 1995, p. 6.

⁴ Doru Popovici, *Muzica corală românească*, București, Editura Muzicală, 1966, p. 167.

Eminescus Schriften in den musikalischen Werken der Bukowiner Komponisten

Zusammenfassung

Im Artikel „Eminescus Schriften in den musikalischen Werken der Bukowiner Komponisten“ betont der Autor, Emil Satco, die besondere Anziehungskraft der Dichtung von Eminescu für die Bukowiner Komponisten.

Die musikalische Kunst aus dem Norden der Moldau entwickelte sich gleichzeitig mit der Errichtung von Kirchen und Kloster, aber die ersten Generationen von Komponisten und Musikologen sind erst am Ende des 18. Jahrhunderts erschienen. Die Pflege der rumänischen Nationalmusik ist eng mit der Verstärkung der kulturellen Emanzipationsbewegung der Rumänen verbunden. In diesem Zusammenhang übernehmen die Bukowiner Komponisten Versen von rumänischen Dichtern, besonders von V. Alecsandri.

Weil Mihai Eminescu als Dichter so bekannt war, hat er viele andere rumänische Dichter beeinflusst, wie z. B. Eusebie Mandicevschi, Tudor Flondor, Ciprian Porumbescu und später auch Komponisten aus der Zwischenkriegszeit, die Eminescus Versen in ihren eigenen musikalischen Arbeiten verwendeten: *Peste vârfuri* (*Über Gipfeln*), *O, rămâi...* (*O, verweil...*), *Mai am un singur dor* (*Letzter Wunsch*) usw.

MINORITATEA POLONĂ DIN BUCOVINA

DANIEL HRENCIU

Informațiile pe care istoriografia română le deține pentru minoritatea polonă sunt, în genere, sporadice, incomplete și relativ nesigure¹. Majoritatea surselor documentare consultate, materiale de arhivă, presa română sau polonă conțin date diferite referitoare la evoluția statistică a polonilor din Bucovina. Credem că investigarea arhivelor polone ar aduce date noi și semnificative asupra evoluției acestei minorități, în plan statistic, social, cultural și politic.

Intrarea părții de nord-vest a Moldovei sub ocupație austriacă a determinat colonizarea acestui străvechi pământ românesc cu populații aduse din alte provincii ale Imperiului Habsburgic. Potrivit datelor furnizate de recensământul Rumianțev-Korsakov, din anii 1772–1773, efectuat în timpul ocupației ruse, populația viitoarei Bucovine se ridică la cifra de 84 154 locuitori în cele trei târguri, Suceava, Siret, Cernăuți și în aproximativ 266 localități. Pe naționalități, situația se prezenta astfel²:

Tabelul nr. 1

Români	54.284	64,23%
Ruteni	17.125	20,26%
Huțuli	5.975	7,06%
Tigani	2.655	3,14%
Ebrei	2.425	2,86%
Ruși	1.655	1,26%
Lipoveni	460	0,54%

Constatăm, aşadar, că numărul polonilor era destul de scăzut în această perioadă. După alipirea Bucovinei la Galicia, pe fondul procesului de slavizare a provinciei, declanșat de autoritățile habsburgice, numărul polonilor care se vor stabili aici va crește. Interesante în exploatarea cât mai eficientă a bogățiilor din zonă, autoritățile habsburgice vor stimula emigrarea a numeroase familii de agricultori, funcționari, negustori, meseriași și, mai târziu, de mineri aduși special pentru

¹ Florin Anghel, *Minoritatea polonă din România Mare. Studiu preliminar al evoluției minorității polone din România Mare*, „Revista istorică”, București, nr. 1–2, tom VIII, ianuarie–februarie, 1997, p. 25–51. Subscriem și noi la părerea autorului, cu precizarea că documentele privind evoluția socială, politică, culturală, sumele de bani primite de această minoritate de la statul polon se află depozitate în Arhivele Ministerului de Externe din Varșovia.

² Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei (1774–1862)*, vol. I (1774–1862). De la administrația militară la autonomia provincială. București, Editura Academiei Române, 1993, p. 152

exploatarea zăcământului de sare de la Cacica³. Tot din Galitia vor sosi în Bucovina emigranți politici, militari și civili, foști combatanți în mișcările politico-militare declanșate după dezmembrarea Poloniei. Se presupune că la 1795, generalul de brigadă polon Ioachim Denisko ar fi lansat primul îndemnul „La Valahia!”⁴.

Numeiroși poloni se vor refugia după această dată în Moldova; îi amintim pe Ioachim Denisko, Ilinski, Rzadkiewicz, Berezowski. Dintre aceștia însă, doar insurgentul Halatktowicza și-a găsit adăpost la Cernăuți. Integrarea Bucovinei în Galitia a însemnat stabilirea unui număr mai mare de poloni în provincie, datorită protecției acordate de Guberniul de la Lemberg. Sfârșitul secolului al XVIII-lea marchează apariția primelor aşezări polone în Bucovina⁵. Descoperirea zăcămintelor de sare a impulsionat, fără îndoială, emigrarea polonilor, un exemplu concludent fiind localitatea Cacica, înființată tocmai în acest scop de circa 20 de familii de mineri poloni, veniți din Bochnia și, probabil, din Wielicza. Originea denumirilor de Solca și Soloneț vine de la cuvântul slav *solny* (sare), iar numele de Cacica de la un alt termen slav, *kaczka*, care înseamnă rață, pasăre care trăiește în mediul mlăștinos⁶.

Construirea liniei ferate Lemberg – Cernăuți (1886) și, mai apoi, a căii ferate Suceava – Roman, determină venirea unui alt val de polonezi, format din feroviari, dar și din muntenei veniți tocmai din zona munților Beschizi și din ținutul Zywiec⁷. Începută în jurul anului 1803, emigrarea a determinat concentrarea coloniștilor în trei parohii mai importante: Caliceanca (o suburbie a Cernăuțiului), Cacica și Siret. Un alt grup de poloni, format din 11 familii sosite din Czadecki, se va stabili în Tereblecea, urmat de un altul, compus din 14 familii⁸. În anul 1817, existau în această localitate circa 80 de familii de poloni; ei formulează o cerere să li se acorde un împrumut pentru a-și însămânța ogoarele⁹. În anul 1821, ei adresau, împreună cu conaționalii lor din Huta-Veche, Crasna-Putnei și Crasna-Ilschii, o cerere împăratului Francisc, pentru a li se atribui noi terenuri, pe care să se poată stabili un număr de alte 80–130 de familii, care să-și întemeieze gospodării¹⁰.

Cererea lor va fi satisfăcută, de vreme ce o parte din coloniștii din Tereblecea primesc permisiunea să se stablească în localitatea Pleșa, comuna Gura-Humorului, iar din rândul celor rămași, un mic procent se va stabili în Huta-Veche, Crasna- Putnei și Crasna-Ilschii¹¹, localități care devin axul principal al polonimii bucovinene¹² (vezi harta colonizărilor din Bucovina la 1899).

³ Marius Iulian Pietraru, *Originea și căile de emigrare a polonilor în Bucovina, „Suceava”*. Anuarul Muzeului Național al Bucovinei, 1996, p. 355.

⁴ Teodor Balan, *Emigranți poloni în Bucovina și Moldova în secolul al XIX-lea*, extras din vol. *Onagiu lui Dimitrie Marmeliuc*. Cernăuți, Tiparul Glasul Bucovinei, 1936, p. 4.

⁵ Marius Pietraru, *op. cit.*, p. 359. Documentele parohiale de stare civilă conțin nume polone cum ar fi: Kopczynski, Kormal, Glownia, Koza, Misiewitz, Turza, întâlnite de altfel și în arhivele parohiilor Wielicza și Bochnia, din Polonia.

⁶ *Ibidem*, p. 358.

⁷ Emil Biedrzycki, *Historia Polakow na Bukowinie*, Krakow, 1973, p. 43.

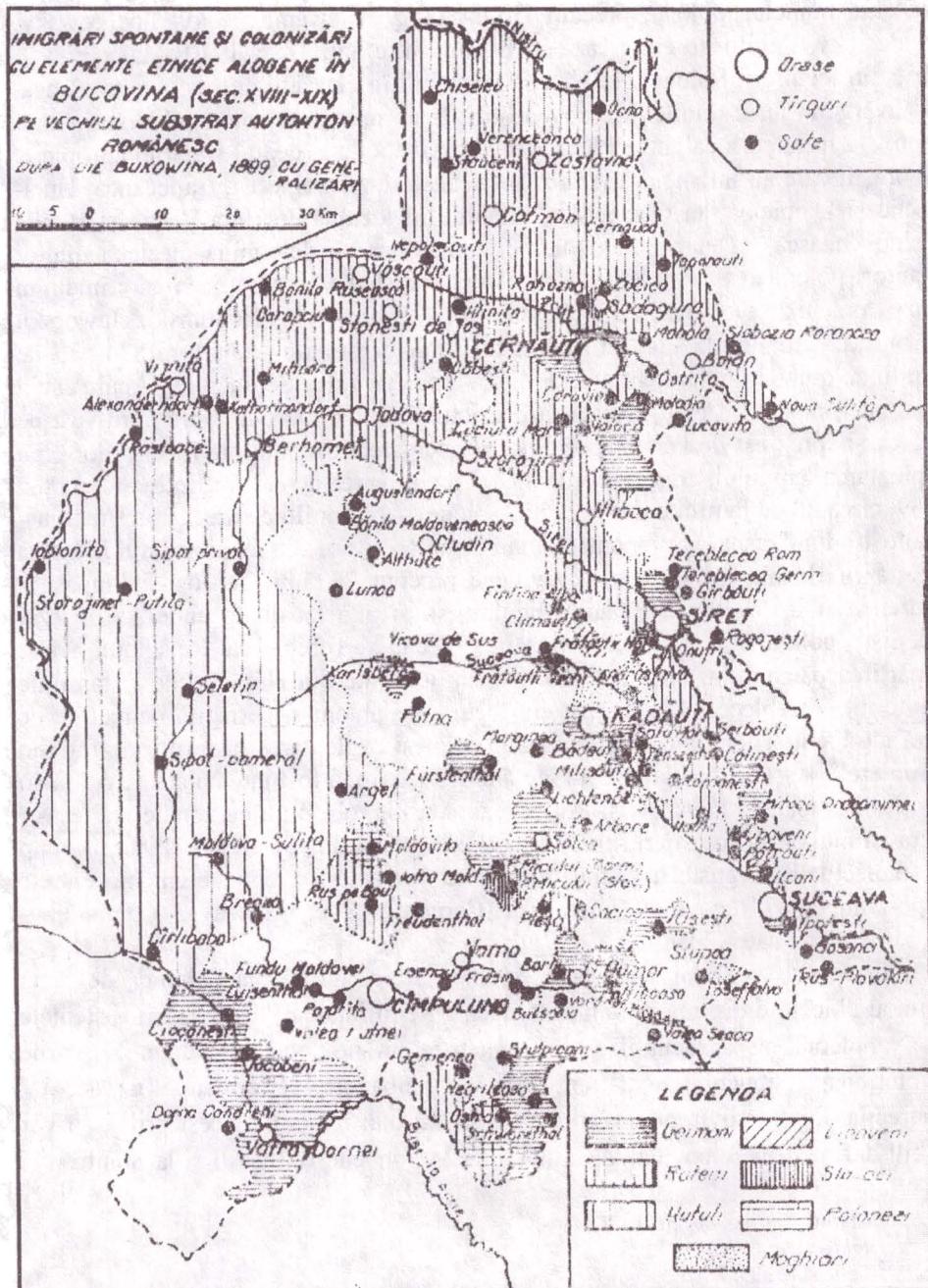
⁸ Marius Pietraru, *op. cit.*, p. 360.

⁹ Emil Biedrzycki, *op. cit.*, p. 47.

¹⁰ *Ibidem*, p. 48.

¹¹ *Ibidem*.

¹² Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 515.

Contextul economic, dublat de cel politic, va determina stabilirea în Huta-
Veche a cătorva zeci de familii de coloniști poloni venite din ținutul Czadecki,
angajați ca tăietori de sticlă de către arendașul Kriegshaben. Așa se explică

existența numelor polone, precum Grudcznsky, Siewemieniecky, Sokotowsky, Preidziecky, familii ce emigrează în 'Bosnia între anii 1895–1910. Mai târziu, o parte din locuitorii Solonețului Nou se va stabili în Pătrăuții de Jos, Arșita, Panea, Dunavăt și în jurul Bănilor Moldovenesci¹³. În apropiere de Solonețul Nou, în anul 1836, s-a înființat localitatea Pleșa, denumire luată de la dealul situat în apropiere. Coloniștii care au întemeiat așezarea provineau din Tereblecea, Caliceanca, Huta-Veche și Diebicky sau Olszewsky, întâlnite în localitățile Huta-Veche și Bănila Moldovenescă¹⁴. Deteriorarea situației economice va determina plecarea multor locuitori poloni în Storojinet. Mărturie sunt statisticile localității, în care întâlnim nume precum: Domoszewski, Szymonski, Dobrowski, Cichomski, Iaworski, Torbinski, Broniewski etc¹⁵. La sfârșitul lunii octombrie a anului 1834, 30 de familii de munteni poloni emigrează din Hliboca pe valea Solonețului. Apare astfel localitatea Solonețul Nou, situată în districtul Gura-Humorului, spre nord-vest de Cacica și spre vest de Părteștii de Jos¹⁶. Principalele ocupații ale locuitorilor erau exploatarea lemnului, creșterea animalelor și cultivarea cerealelor. Între anii 1888–1889, circa 40 de familii emigrează din Soloneț – 12 familii cu destinația Brazilia – și alte 40 din Crasna. Un fenomen deja obișnuit, o parte din locuitorii din Pleșa va emigra în Bosnia ori în sate bucovinene precum Pătrăuții de Jos, Păltinoasa¹⁷, Laurencă și în Moldova. Poiana Micului este o altă localitate unde s-au așezat coloniștii poloni în 1842, veniți din Huta Veche și Tereblecea. Rezultatul a fost împărțirea pământului între cele 40 de familii venite din Huta-Veche și familiile venite din Tereblecea. Localitatea era locuită de poloni și germani, ocupațiile de bază ale locuitorilor fiind creșterea animalelor și exploatarea pădurilor de fag din apropiere¹⁸. Așezarea Bulai Moara, de lângă Suceava, a fost întemeiată de coloniști sosiți din raioanele Kolszow și Ropczyce. Aceștia, obișnuiți cu zonele înalte, vor lucra ca muncitori forestieri sau în fabricile de sticlă din zonele apropiate, în timp ce intelectuali, negustorii și funcționarii se vor stabili preponderent în centrele importante ale Bucovinei cum erau Cernăuți, Siret, Suceava, Câmpulung-Moldovenesc¹⁹ sau Rădăuți.

Începutul secolului al XIX-lea repune pe tapet problema Poloniei, devenită din nou obiect de dispută între marile puteri. Reînființarea Poloniei, la insistențele lui Napoleon, nu a făcut decât să genereze un nou val de sânge. Mișcările revoluționare izbucnite sunt reprimate cu sălbăticie de armatele țariste, iar insurecția din Varșovia nu are nici ea o soartă mai bună. Cu acest prilej, se vor stabili definitiv în Bucovina, la Câmpulung-Moldovenesc, Ilișești și la Sfântu Ilie,

¹³ Marius Pietraru, *op. cit.*, p. 362.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*, p. 39–52.

¹⁶ Marguerite Wilaume, *Polacy w Rumunii*, Lublin, 1981, p. 43–45.

¹⁷ *Ibidem*, p. 363.

¹⁸ Emil Grigorovitz, *Dicționarul geografic al Bucovinei*, București, Atelierele tipografice Socec & co, 1908, p. 132.

¹⁹ *Ibidem*, p. 50.

circa o mie de refugiați poloni²⁰. Impresionantă a fost atitudinea populației românești, care a organizat numeroase spectacole de binefacere, intenționându-se înființarea unei loterii, operațiuni sistate însă la dispoziția autorităților²¹. Beneficiind și de concursul Bisericii romano-catolice, numeroși refugiați se vor adăposti, totuși, pe teritoriul Bucovinei, pentru a nu fi extrădați autorităților țariste. Anul 1848 pune pentru prima dată în discuție problema anexării Bucovinei la un ipotetic stat polono-galițian, apărut în timpul revoluției, proiect care a rămas totuși în stadiul de intenție, pentru că până la urmă pragmatismul a învins dorința²². „Bucovina nu vrea să fie poloneză, ea visează cu plăcere la posibilitatea reunirii părților disparate ale Daciei romane într-un singur stat” (raportul lui Piotr Butkiewicz către Michal Czajkowski, 3 iulie 1848)²³. După înfrângerea revoluției de la 1848/1849, colonizarea polonilor în Bucovina ia amploare, căpătând un caracter mai organizat. Separarea Bucovinei de Galitia trezește regrete în rândul polonilor, care adoptă totuși o poziție tranșantă și corectă, susținând separarea celor două provincii cu toate că – recunosc ei – Bucovina, cu „Fondul ei religionar de 700 000 de florini și alte lucruri, ar fi pentru poloni o bucătică foarte ademenitoare”²⁴. Dacă în anul 1861, în provincie, la un total de 456 920 locuitori, români numărau 202 655, rutenii – 170 983, 83 282 fiind de o altă naționalitate, deja în 1880, de exemplu, români erau numai 150 005, rutenii – 239 690, iar circa 138 758 locuitori erau de o altă naționalitate²⁵. Vorbind de populația de origine polonă, consemnăm faptul ca aceasta înregistrează o creștere semnificativă mai ales în anul 1880 când, potrivit datelor recensământului efectuat în provincie, polonii numărau ceva mai mult de 18 000, adică un procent de 3,21% din totalul populației Bucovinei. Un alt recensământ, din 1890, surprindea o nouă și semnificativă creștere a populației polone, care ajunge la 4,61% din total, dar criteriul de bază în efectuarea acestui recensământ a fost limba vorbită și nu originea etnică²⁶. În procente pentru anul 1886, se prezenta astfel:

²⁰ Ionel Dărdălă, *Influența insurecției poloneze din 1830–1831 în Bucovina. Știri inedite*, în „Suceava”, Anuarul Muzeului Județean, 1978, p. 272. Cf. Guy Hermet, *Istoria națiunilor și a naționalismului în Europa*, Iași, Institutul European, 1996, p. 192. cf. Michal Tymowski, Jan Kieniewicz, Jerzy Holzer, *Historia Polski*, Warsawa, Editions Spotkania, 1990, p. 242.

²¹ *Ibidem*, p. 272.

²² P.P. Panaitescu, *Emigrația română de la 1848. Studii și documente*, București, Cartea Românească, 1929, p. 26.

²³ *Ibidem*, p. 45.

²⁴ Apud Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 173. Cf. George Bogdan-Duică, *Bucovina. Notițe politice asupra situației*, Sibiu, Institutul Tipografic T. Albini, 1895, p. 187–189.

²⁵ Ion Nistor, *Români și rutenii în Bucovina. Studiu istoric și statistic*, București, Librăriile Socec și C. Sfetea, 1915, p. 156.

²⁶ Marius Pietraru, *op. cit.*, p. 369. În anul 1853, dirigintele poștei din Rădăuți era polonezul Stanisław Diecicki; cf. Dragoș Luchian, *Rădăuți, vatră românească de tradiții și înșăptuiri socialiste*, București, Editura Litera, 1982, p. 142.

Români	33,43%	Polonezi	3,21%
Germani	19,16%	Maghiari	1,74%
Cehoslovaci	0,30%	Sloveni	0,01%

Conform datelor recensământului efectuat în anul 1890, populația Bucovinei atingea cifra de 646 591, înregistrând o nouă creștere de 76 295 persoane. Pe naționalități, situația se prezenta astfel :

Români	265 154
Ruteni	208 301
Germani	133 501
Poloni	23 604
Maghiari	8 136
Alte naționalități ²⁷	536

În intervalul 1891–1900, populația Bucovinei a crescut cu 97 248 suflete, însemnând 15,45%. În aceeași perioadă, vor emigra 13 644, adică 2,11%, rămânând în țară un spor de 83 604. Populația de origine polonă a crescut semnificativ, ajungând la 33 153, adică un procent de 4,76% din total²⁸. Această creștere este fidel ilustrată de situația demografică a districtului Câmpulung Moldovenesc, unde procentul de creștere era de 19,95 pentru români și de 24,19 pentru ruteni. Concret, iată cum se prezenta situația în cele două ocoale judecătorești, Dorna și Câmpulung Moldovenesc²⁹:

Tabelul nr. 2

Dorna	1890	1900	-
Români	578,21	555,52	-22,69
Ruteni	43,07	33,12	-9,95
Germani	376,58	387,67	+11,09
Poloni	2,14	16,71	+14,57
Câmpulung-Moldovenesc	1890	1900	
Români	572,02	513,15	-58,87
Ruteni	162,19	170,74	+8,55
Germani	251,78	287,78	+36,60
Poloni	13,41	23,13	+9,72

Referitor la Cernăuți, disponem de un tabel statistic care prezintă comparativ populația pe naționalități³⁰:

²⁷ Marius Pietrară, *op. cit.*, p. 369.

²⁸ Emil Biedrzycki, *op. cit.*, p.20. Cf. Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 177.

²⁹ „Viața românească în Bucovina, „Viața românească”, anul II, vol. VII, București, 1907, p. 645.

³⁰ Dumitru Covalciuc, *Școala românească din Bucovina: între istorie și realitate*. în „Țara Fagilor”, Târgu-Mureș – Cernăuți, 1992, p. 29.

Tabelul nr. 3

Naționalități	An	1857	1890	1910
Români		4 800	7 624	13 440
Germani		7 612	9 897	12 747
Ruteni		3 500	10 387	15 254
Poloni		810	7 610	14 893
Ebrei		4 678	17 359	26 613

Pentru orașul Suceava și zona înconjurătoare, există o statistică din anii 1891, respectiv 1901. Constatăm situația privilegiată a minorității polone în ceea ce privește ponderea sa pe naționalități³¹:

Tabelul nr. 4

Anul	Germani	Poloni	Slovaci	Croați	Italieni	Români	Maghiari	Total
1881	6402	817	–	–	1	2780	1	10 615
1901	6042	879	–	–	–	2447	1	10 038

În anul 1910 s-a efectuat un nou recensământ al populației din Bucovina, care arată o creștere semnificativă a populației polone³²:

Tabelul nr. 5

Total persoane	Români	Ruteni	Germani	Ebrei	Poloni	Alții
798 355	273 354	305 101	73 073	12 000	36 210	14 839

Există, însă, surse contradictorii referitoare la numărul polonilor din Bucovina. Dacă la Ilie E. Torouțiu³³ și la profesorul polon O.M. Zulowski datele concid (36 210), la un alt profesor polon, Emil Biedrzycki³⁴, apare o cifră mult mai mare de 43 412, adică 5,43% din totalul populației Bucovinei, procent care nu este confirmat de nici o altă sursă. Marea majoritate a polonilor erau concentrați în orașele mari ale Bucovinei, fapt care explică nivelul lor de educație foarte ridicat. Aproape jumătate din aceștia, circa 14 893, locuiau în orașul Cernăuți și în zona înconjurătoare. În Storojinet, polonii numărau 1 176 locuitori, în Suceava – 749, Coțmani – 455, Siret –

³¹ Tabel cuprinzând recensământul populației din orașul Suceava și împrejurimi, în Arhivele Statului Suceava (în continuare se va cita Arh. St. Suceava), inventar Judecătoria mixtă Suceava, Fond nr. 2 (1891 și 1901), pachetul 1.

³² Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 181.

³³ Ilie. E. Torouțiu, *Populația și clasele sociale în Bucovina*, București, 1916.

³⁴ Mirela Serban, *O sursă polonă privind recensământul populației în Bucovina din 1910*, în „Revista istorică”, tomul IV, 1993, nr. 9–10, p. 1. Cf. Ioan Cocuz, *Unirea Bucovinei cu România. Aspecți militari*, Suceava, Editura Suceava, 1997, p. 38–41.

354 ; și în localitățile rurale numărul locuitorilor poloni se menținea ridicat: Cacica – 762, Poiana Micului – 574, Solonețul Nou – 813, Hliboca – 641, Tereblecea românească – 370, Bănila Moldovenească – 797, urmând Davideni, Jadova, Panca – toate cu peste 300 de locuitori de origine polonă³⁵.

Crearea statului polon independent, la 11 noiembrie 1918, a determinat, cel puțin în primii anii, un fenomen de reemigrare în rândurile populației polone din Bucovina, ceea ce explică o oarecare scădere a acesteia³⁶. Sursele studiate avansează, însă, cifre total diferite, ceea ce sporește evident, dificultatea unui atare demers. Ziarul polonez de limbă franceză „L'Echo de Pologne”, prezenta la 19 iulie 1919 un tabel al etniilor din Cernăuți, în care populația este estimată la un total de 85 000 locuitori, cu următoarea structură etnică³⁷:

Tabelul nr. 6

Evrei	35 000	41,2%
Poloni	15 000	17,6%
Ruteni	14 000	16,5%
Români	10 000	11,8%
Germani	8 000	9,4%
Alte naționalități	3 000	3,5%

Un alt ziar polonez, „Przeglad Wieczony”, publica, la 14 aprilie 1920, articolul *În Bucovina. O călătorie în România*. Referindu-se la populația polonă, se apreciau progresele făcute de polonii bucovineni care au decis să rămână în Bucovina, chiar dacă reapăruse statul național polon³⁸. Aprecieri pozitive la adresa atitudinii statului român față de minoritatea polonă conțin și alte ziare poloneze, cum ar fi „Dziennik Powszechny” sau „Kurier Warsawski”, care laudă inițiativa guvernului român de a deschide un seminar la Cernăuți și a unui liceu polon³⁹. Conform datelor recensământului din 1919, (vezi tabelul 7)⁴⁰, polonii erau mai numerosi în orașe.

³⁵ Ilie E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 235. Marius Pietraru, *op. cit.*, p. 372, Ioan Cocuz, *op. cit.*, p. 40. Colonizarea Bucovinei a avut un caracter masiv, cu funcționari, meseriași, personal didactic, aparținând diverselor etnii din Imperiu, proces abil dirijat și motivat economic, politic, religios etc., care explică creșterea – de altfel spectaculoasă – a populației Bucovinei într-o perioadă scurtă de timp (1775–1910).

³⁶ Arh. St. Suceava, Fond *Prefectura județului Rădăuți*, dosar 29/1921, fila 9. Legația României din Varsavia atrage atenția că un număr mare de persoane refugiate din Rusia, originare din Bucovina și Basarabia, cer autorităților Legației acte pentru a se întoarce acasă. *Ibidem*, Fond *Prefectura județului Suceava*, dosar 2/1922, fila 1.

³⁷ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (în continuare, se va cita Arh. M.A.E), București, Fond 71/1920–1944, vol. 123, fila 39. Plecând de la această statistică, ziarele polone au ajuns să afirme că în timpul războiului, pe străzile Cernăuțului nu se vorbea decât limba polonă, ceea ce evident era o exagerare.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*, vol. 184, fila 16.

⁴⁰ Ioan Scurtu, *Minoritățile naționale din România (1918–1925)*, vol. I, București, Arhivele Statului din România, p. 184.

Tabelul nr. 7

Județele	Români	%	Ruteni	%	Ebrei	%	Germani	%	Poloni	%	Alții	%	Total
Câmpulung	44 669	69,4	1 826	2,8	3115	4,9	14 007	21,7	691	1,1	264	0,4	64 592
Cernăuți	49 160	51,8	36 990	39,0	2850	3,0	2 360	2,5	3 485	3,6	95	0,4	94 910
Cernăuți oraș	12 639	13,8	9 566	10,4	43 555	47,4	14 597	15,9	10 848	11,8	847	0,7	91 852
Cojani	463	0,9	45 113	89,2	3 271	6,5	220	0,4	1 436	2,9	61	0,4	50 569
Gura Humorului	49 876	73,4	1 323	1,9	2 555	3,8	10 864	14,9	3 377	5,0	896	1,3	68 215
Răduți	64 811	71,9	7 938	8,8	3 292	3,6	10 864	12,0	704	0,8	2 576	2,9	90 185
Siret	45 706	65,9	4 355	6,3	3 443	5,0	4 895	7,1	2 343	3,4	8 569	12,3	69 311
Storgojinet	49 408	67,7	6 913	9,5	6 109	8,4	5 511	7,6	4 909	6,7	100	0,1	72 950
Suceava	51 781	78,5	854	1,3	6 427	9,8	4 243	6,4	1 585	2,4	1 050	1,6	65 940
Văscăuți	9 345	22,9	25 014	61,4	3 848	9,4	283	0,7	2 233	5,5	29	0,4	40 752
Văjinția	257	0,5	43 736	81,1	7 550	14,0	715	1,3	1 352	2,5	296	0,6	53 906
Zastavna	739	1,5	43 733	90,2	2 631	5,4	192	0,4	1 156	2,4	58	0,4	48 509
Sumă totală în 1919	378 859	46,7	227 361	28,0	88 666	10,9	68 075	8,4	34 119	4,2	14 641	1,8	811 721
Recensământ din 1910	273 254	34,2	305 101	38,1	102 919	12,9	65 932	8,2	36 210	4,5	16 682	2,1	800 098

Conform datelor statistice, polonii numărau doar 3,3% din populația Bucovinei, respectiv 5,8% din populația urbană și 2,4% din populația rurală⁴¹:

Tabelul nr. 8

Orașul	Români	Ruteni	Evrei	Germani	Poloni	Alte naționalități	Total
Câmpulung	5 300	200	1 300	1 000	100	100	8 000
Vatra-Dornei	6 000	100	100	2000	250	150	8 600
Cernăuți	14 000	10000	44 000	14 000	11 000	1000	94 000
Coțmani	100	5000	1000	100	600	200	7 000
Gura-Humorului	1 000	100	1800	2200	300	100	5 500
Rădăuți	8 000	500	3000	4500	200	300	16 500
Siret	3 000	700	2500	1500	400	100	8 200
Storojineț	4 000	1100	2600	750	1500	50	10 000
Suceava	2 500	300	5 000	2000	700	500	11 000
Vîijnița	100	300	3 300	150	350	—	4 000
Total	44 000	18 300	64 600	28 200	15 400	2 500	173 000

Pentru anul 1930, Arhiva Ministerului Român de Externe apreciază numărul acestora la 60 000, pentru anul 1939, la 80 000, iar un alt ziar polon, „Kurjer Polski w Rumunii” (Cernăuți), estima la circa 72 500–82 500 numărul polonilor, adică aproximativ 6,5% din totalul populației Bucovinei⁴². După părerea noastră, numărul polonilor nu a depășit niciodată cifra de 50 000, care i-ar fi dat dreptul minorității polone să dispună de un mandat de parlamentar conform legii electorale. Chiar dacă polonii au beneficiat de două mandate de parlamentar în perioada interbelică, acest lucru nu s-a întâmplat datorită numărului lor, ci s-a datorat atitudinii pozitive a minorității polone față de autoritățile române, implicit relațiilor foarte bune existente între cele două state⁴³. În anul 1919, polonii au

⁴¹ Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 653.

⁴² „Kurjer Polski w Rumunii”, Cernăuți, II, nr. 51, 22 iulie 1934, p. 7. Arh. St. Suceava, Fond *Serviciul de Siguranță*, dosar 8/1920, fila 29. Sunt menționate localitățile locuite de poloni din județul Câmpulung: Vama, Frumosul, Vatra-Moldoviței, Rușii pe Boul, Deia, Ciuhărna și Argel. După ce se accentuează lăptul că numărul familiilor polone din aceste localități este mic, se insistă asupra atitudinii pozitive a acestora față de autoritățile statului român.

⁴³ *Ibidem*, Fond Serviciul Siguranță de Câmpulung, dosar 17/1920, fila 2. *Corespondență privind propaganda polonă*. Au existat și încercări de a se face propagandă printre polonii bucovineni, pentru a se stabili așa-numitele drepturi ale Poloniei asupra Bucovinei și Basarabiei. În iarna anului 1920, un oarecare Doș Flora, corespondent al ziarului american „New York-World”, de naționalitate evreu american, a cutreierat Bucovina tocmai pentru a face propagandă în sprijinul celor relatate mai sus. Un mare polonofil, după cum se declara, intenționa să plece în Rusia prin Kamenitz-Podolski, de unde să trimítă rezultatul cercetărilor sale la New York și Paris. Cercetările noastre, efectuate în Arhivele Statului din Suceava, au confirmat faptul că nu a existat nici o acțiune din partea Poloniei care să vizeze desprinderea celor două provincii, sus-amintite, de la statul român. Se poate vorbi, însă, de înrolarea de voluntari în armata polonă, din rândurile polonilor bucovineni în timpul războiului sovieto-polonez (1920), operațiune împiedicată de autoritățile române. *Ibidem*, fila 8. *Nota informativă din 21 martie 1920*. Preotul catolic Grabski, din <http://cimec.ro> / <http://institutulbucovina.ro>

dispus de un mandat de deputat în persoana lui Stanislaw Kwiatkowski, care a făcut parte de altfel din delegația care a prezentat regelui Ferdinand Actul Unirii Bucovinei. Al doilea parlamentar polon a fost senatorul Tytus Czernawski, în legislatura 1939/1940, dată la care Polonia nu mai exista ca stat independent. Poloni au fost de altfel singurul grup minoritar care a votat fără rezerve Unirea Bucovinei cu România, reacționând cu entuziasm la crearea României Mari⁴⁴. Tragicele evenimente ale anului 1940 au impus și minorității polone din Bucovina opțiunea dureroasă a refugiuului⁴⁵. Alipirea Bucovinei la Galitia a favorizat dezvoltarea învățământului în limba polonă. Școlile din Bucovina au fost subordonate Inspectoratului pentru Galitia răsăriteană, iar din 1817, Consistoriul catolic din Lemberg decidea înlocuirea învățătorilor și profesorilor români cu cadre poloneze, cum ar fi Anton Halicki, Johann Wachowski, Anton Bereznicki, care au controlat și dirijat problemele școlare⁴⁶. Este clar că habsburgii au favorizat elementele germane, rutene sau polone în defavoarea elementului autohton. Iată, de pildă, cum se prezenta situația în școlile poporale din Cernăuți⁴⁷, la 1 februarie 1901:

Tabelul nr. 9

Școala	Germani	Români	Ruteni	Poloni	Alții
Str. Palatului	1 917	273	721	449	6
Str. Transilvaniei	1 308	208	416	435	6
Str. Gării	377	21	176	167	10
Str. Publică	69	9	176	167	–
Mănăstiriște	298	49	170	41	–
Roșa	337	214	7	3	–
Clocucica	105	219	129	36	–
Caliceanca	112	89	119	62	–
Horecea	9	118	–	–	–
Tetina	9	135	2	–	–
Roșa – Stâncă	35	84	2	1	–
Total	4 576	1 419	1 809	1 207	22

Revenirea Bucovinei la România nu a însemnat, însă, limitarea învățământului în limba polonă, mai ales că numărul școlilor polone va crește în primii ani după Unire. Existau școli primare în toate localitățile polone din spațiul bucovinean, iar la Cernăuți se va înființa chiar și un liceu polon, condus de profesorul Isidor Pochmarski⁴⁸. Astfel, în anul 1929, situația statistică a școlilor polone se prezenta după cum urmează⁴⁹:

Cacică, care facea propagandă printre poloni, este pus sub supraveghere. Înrolările în armata polonă erau coordonate de avocatul Sflorocowski, pus și el sub supraveghere de autorități. *Ibidem*, fila 29. Populația polonă a dat însă dovadă de loialitate față de statul român, nedând curs provocărilor, izolate de altfel.

⁴⁴ Florin Anghel, *op. cit.*, p. 536.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 532.

⁴⁶ Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 152.

⁴⁷ Dumitru Covalciuc, *op. cit.*, p. 29.

⁴⁸ Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 184.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 251.

În județul Cernăuți funcționau 7 școli primare, având 21 de învățători, în localitățile:

Boian	școală mixtă – 63 elevi
Sadagura	școală de băieți – 77 elevi
Cozmeni	școală de băieți – 25 elevi
Cozmeni	școală de fete – 16 eleve
Zastavna	școală de băieți – 12 elevi
Zastavna	școală de fete – 17 eleve
În total funcționau	7 școli primare – 271 elevi, din care 146 băieți și 125 fete.

În județul Câmpulung funcționau 2 școli primare mixte, și anume:

Poiana Micului	83 elevi
Pleșa	37 elevi
În total	120 elevi cu 5 învățători.

În județul Storojinet funcționau 12 școli primare polone, și anume:

Storojinet	55 elevi
Văscăuți	școală de băieți – 68 elevi
Văscăuți	școală de fete – 19 eleve
Bănila Sat Laureanca	școală mixtă – 62 elevi
Bănila Sat Dunavăț	școală mixtă – 69 elevi
Adâncata	școală mixtă – 47 elevi
Bănila	școală mixtă – 5 elevi
Jadova	școală mixtă – 40 elevi
Davideni Bahna	școală mixtă – 30 elevi
Panca	școală mixtă – 53 elevi

În total, la cele 12 școli primare, erau 542 elevi și 25 învățători de origine poloneză.

În județul Rădăuți funcționa o singură școală polonă, la Vicșani Ruda, având un învățător de origine poloneză.

În județul Suceava funcționau 4 școli primare mixte și anume :

Suceava	49 elevi
Balaia	47 elevi
Cacica	115 elevi
Solonețul Nou	177 elevi
În total	428 elevi și 8 învățători.

Rezultă un total general de 34 școli primare, cu 1 795 de elevi beneficiind de serviciile a 75 de învățători de origine poloneză. În domeniul învățământului secundar, există la Cernăuți o școală civilă de fete și o Școală Normală de fete, ambele susținute de Congregația de maici catolice, „Familia Mariei”, din Lwow, Polonia⁵⁰. Începând cu

⁵⁰ I. Scurtu, *op. cit.*, p. 330.

anul 1930, învățământul în limba polonă intră într-o criză profundă, aspect aspru criticat de presa varșoviană, în frunte cu „*Ilustrowany Kurjer Codzienny*”⁵¹. Fenomenul trebuie pus pe seama unei românizări firești, am spune noi, întrucât existau numeroase școli în care cadrele didactice erau germani, evrei, poloni, dar nici unul nu era român, ceea ce făcea imposibilă predarea în limba română⁵².

Autoritățile române au decis ca școlile poloneze să funcționeze doar în localitățile în care aceștia erau majoritari. Existau, însă, școli particulare în limba polonă, la care se adăugau elevii preparați în familie și care susțineau doar examenele la școlile de stat. Numai în anul școlar 1930/1931, în grădinițele particulare din România erau înscrisi 56 de poloni, la școlile primare 757 de elevi poloni, iar un număr de 28 de elevi frecventau școlile secundare. Aceștora li se adăugau 36 de elevi polonezi pregătiți în familie și prezentați la examenele organizate de școlile secundare de stat. În anul școlar 1934/1935, în învățământul primar de stat din Bucovina erau înscrisi 3 285 de elevi de origine polonă. În învățământul superior, situația în același an școlar era următoarea⁵³:

Tabelul nr. 10

Naționalitatea	Studenți	%	Studente	%
Români	24 269	79,8	8 504	78,2
Unguri	1 177	3,9	255	2,4
Germani	514	1,7	166	1,5
Ruși	167	0,5	134	1,2
Ucraineni	142	0,5	42	0,4
Sârbi	16	0,1	2	–
Bulgari	196	0,6	49	0,5
Cehi / slovaci	13	–	4	–
Poloni	54	0,2	24	0,2
Ebrei	3 571	11,7	1 594	14,7
Greci	85	0,3	51	0,5
Armeni	41	0,1	16	0,1
Francezi	19	0,1	14	0,1
Italieni	26	0,1	15	0,1
Turci / tătari	15	–	2	–
Alții	35	0,1	+	–
Cetăjeni străini	84	0,3	0,1	0,1

⁵¹ Florin Anghel, *op. cit.*, p. 43, Valeriu Braniște, *În slujba neamului românesc. Articole politice*, Suceava, Editura „Bucovina Viitoare”, 1998, p. 144–146. În anul școlar 1896/1897, în școlile din Districtul școlar al orașului Cernăuți învățau 1014 elevi poloni.

⁵² I. Scurtu, *op. cit.*, p. 11. Legea pentru învățământul primar al statului și învățământul normal primar din 26 iulie 1924 prevedea: „Învățământul primar în școalele statului se predă în limba română. În comunele cu populație de altă limbă decât limba română, Ministerul Instrucțiunii Publice va înființa școale cu limba de predare a populației respective, în aceeași proporție ca și în comunele românești. În aceste școale studiul limbii române va fi însă obligatoriu în numărul de ore stabilit de regulament”.

⁵³ *Ibidem*, vol. III, p. 18.

Nu putem afirma că învățământul în limba polonă a întâmpinat dificultăți din partea autorităților române, după cum anumite nemulțumiri își aveau originea în disputele din interiorul minorității polone⁵⁴. Minoritatea polonă a beneficiat de un grad de instrucție ridicat, afirmându-și astfel individualitatea culturală, religioasă, economică distinctă. Au continuat să funcționeze societățile culturale polone, majoritatea înființate înainte de 1914. În toate localitățile Bucovinei existau case polone, „Dom Polski”, al căror scop era, fără îndoială, păstrarea polonității. Amintim aici casele polone de la Boian, Lehuceni, Noua Sulița, Gogolina, Rarancea, Sadagura, Coțmani, Rădăuți, Vîjnița, Suceava, Solonețul Nou, Cernauca, Storojinet, Hliboca, Tereblecea, Rohojna, Plesa, Poiana Micului, Bănila pe Ceremuș, Serăuți, Jadova, Jucica, Zastavna și desigur, Cernăuți. Toate erau reunite în „Rada Narodowa” și se aflau sub autoritatea a doi lideri incontestabili, este vorba de prelatul Andrej Lucasiewitz și de Tytus Czerkawski⁵⁵. În februarie 1869, se înființa la Cernăuți, sub conducerea lui Andrez Lukasiewitz, „Societatea Polonă de Lectură”, având în biroul de conducere pe Tytus Czerkawski, alături de Wladislaw Berezecki, Franciszek Bohosiewicz, Dominik Kobusiewicz, Eugeniusz Malickiewicz, Kazimierz Zukowsk și Waclaw Sanicki⁵⁶. În 1878, grație strădaniilor liderilor săi, fondurile „Societății de lectură” numărau aproximativ 2 600 volume în limba polonă, acoperind domenii extrem de diverse.

Ceva mai târziu, în anul 1892, luceafără Societatea „Sokol”, unde activau Wojciech Wejdelek, August Amirowicz și Ludwik Mendrak. O altă Societate, „Gwiazda” (1892), condusă de un Comitet din care făceau parte: Dominik Kobusiewicz, Stanisław Siarczynski, Mieczysław Dubicki și Marjan Kukla⁵⁷, se dovedea deosebit de activă în plan cultural. Aceste societăți culturale nu erau, firește, singurele apartinând unei minorități extrem de educate. Am mai putea aminti aici Societatea Academică Polonă „Ognisko” din Cernăuți (1876), Corporația Academică „Lechia”, clubul sportiv „Wawel”, „Societatea de Lectură” din Suceava, în temeiul căreia în 1903 de către Edward Sworakowski, Josef Kwiatkowski, Krzysztof Jakubowicz și de Josef Cewe, cu 60 de membri fondatori. Activitatea teatrală la Cernăuți se leagă tot de o inițiativă polonă. În anul 1803, polonii din Cernăuți, destul de puțini, au organizat o trupă de teatru, condusă de Filip Bernta. În anul 1904, în piata cernăuțeană Elisabeta, se deschidea, cu ajutorul baronului Anton Stawczan Kochanowski, „Nowy Teatr”, devenit un adevărat teatru național al polonilor din Bucovina. În anul 1940, senatorul Tytus Czerkawski afirma că polonii dispuneau de 30 de școli primare, de peste 50 de societăți culturale și de un număr suficient de școli particulare și profesionale. Numărul mare al societăților culturale polone nu face decât să confirme gradul înalt de educație și cultură de care se bucura această

⁵⁴ Ibidem, p. 532. Este vorba, în primul rând, de scandalurile financiare care au afectat minoritatea polonă.

⁵⁵ Florin Anghel, op. cit., p. 40. În anul 1907, la 22 februarie, se înființa Societatea Culturală Polonă „Cetelnia Polska Towarzystwa”, condusă de Iosef Zewe. Arh. St. Suceava. Fond Prefectura județului Suceava, dosar 545/1921, fila 32. *Tablou asupra societăților din Suceava*.

⁵⁶ „Kurjer Polski w Rumunii ...”, an V, 315, 31 ianuarie 1937, p. 1.

⁵⁷ „Czernowiecka Gazeta Polska”, an 47, nr. 536, 31 martie 1929, p. 2.

<http://cimec.ro> / <http://institutulbucovina.ro>

minoritate. În mod normal, dacă ar fi să ne luăm după concentrația populației polone în localitățile Bucovinei, aproape toate ziarele polone au apărut la Cernăuți. Este vorba de „Kurjer Polski w Rumunji”, apărut la Cernăuți între anii 1933–1939, și mutat apoi la București între anii 1939–1940⁵⁸. Era ziarul cel mai important al minorității polone. Tot la Cernăuți a apărut și „Gazeta Polska”, între anii 1921–1932, cu un tiraj săptămânal de 800–1000 de exemplare. Între anii 1926–1933, apărea „Glos Prawdy”, cu un tiraj săptămânal de 800 exemplare. Cu o durată mai restrânsă de apariție a fost „Czernowiecka Gazeta Polska”, apărută între anii 1928–1930⁵⁹. Semnalăm și apariția săptămânalului „Glos Ludu”⁶⁰, între anii 1921–1922, întreruptă și reluată apoi în anul 1930.

În afara spațiului cernăuțean, mai consemnăm apariția, la Suceava, a „Gazetei Suczawska”, sub directa îndrumare a lui Antoni Stronczynski, din care au apărut doar 5 numere între aprilie/decembrie 1936. Un tabel cu presa slavă, germană și maghiară semnală însă apariția la Cernăuți, în anul 1937, a săptămânalului „Kurjer Polski w Rumunji” și a ziarului lunar „Gazeta Suczawska”, care apărea la Suceava⁶¹ (vezi tabelul nr. 11).

Erau abordate subiecte din viața cotidiană bucovineană și redate fragmente din viața culturală, economică și politică a Poloniei⁶². Nu au existat, spre deosebire de alte minorități, partide politice aparținând minoritarilor poloni. O notă a Serviciului Român de Siguranță, datată 7 aprilie 1932, menționa faptul că polonii din România, al căror centru politic, cultural și economic este Cernăuțiul, sunt împărțiti în două tabere, și anume „Rada Narodowa”, de culoare liberală, sub conducerea inginerului Alois Friedel și „Polski Zvinoczke”, de culoare național-țărănească, condusă de avocatul Grezegor Szimonowicz, care a înființat o societate culturală sub denumirea de „Macierz Polska”. Faptul că acesta începe să folosească banii primiți de la statul polon în interes personal, îl discredită în fața Consulului polon, Mieczyslaw Grabinski, și în fața minorității polone⁶³. Aflat la un Congres al minorităților de la Riga, se plângă de tratamentul minorității polone din România. Consecința a fost înlocuirea sa din funcție, la intervenția directă a Consulului, cu Shibinski, care înființează Uniunea Școlară Polonă, „Polski

⁵⁸ Nicolae Dascălu, *La presse des minorités nationales dans la Roumanie d'entre deux guerres (1919–1939). Analyse statistique*, în „Nouvelles Etudes d'Histoire”, vol. XX, București, 1981, p. 45–61.

⁵⁹ Arhivele Statului București, Fond Ministerul Propagandei Naționale, dos. 141, fila 90. *Tablou de numărul și felul publicațiunilor periodice și ziarele ce apar la Cernăuți*, elaborat de Prefectura de Poliție Cernăuți, nr. 24 639/1929.

⁶⁰ Arh. St. Suceava, Fond Prefectura județului Gura-Humorului, dosar 6/1923, fila 2. Majoritatea polonilor din Gura-Humorului erau abonați la gazeta cernăuțeană „Glos Ludu”.

⁶¹ I. Scurtu, *op. cit.*, p. 474.

⁶² Florin Anghel, *op. cit.*, p. 38. Corectăm aici afirmațiile autorului, care susține că „Gazeta Suczawska” a apărut numai până în anul 1936.

⁶³ Arh. St. Suceava, Fond Prefectura județului Suceava, dos. 4/1921, fila 1. *Adresa Secretariatului de Stat de pe lângă Ministerul de Interne*, nr. 4965/ 10 iulie 1921. Această adresă, semnată de ministru de interne, Constantin Argetoianu, precizează că „s-a acordat cea mai mare toleranță minorităților în tot ceea ce constituie cererile lor intemeiate, materiale și spirituale”. Oarecum în contradicție, apare acțiunea lui Szymonowitz, dezvăluată însă de Varșovia.

Zwiazek Szkolny”, condusă de un Consiliu de cinci persoane, tocmai pentru a preveni deturarea de fonduri⁶⁴.

Tabelul nr. II

1	„Naşa Reci”	zilnic	Bucureşti
2	„Bessarabscaia Pocita”	—	Chişinău
3	„Vremea”	—	—
4	„Svetilnic”	lunar	—
5	„Hristianskaia Pobeda”	săptămânal	—
6	„Sveat Kritov”	lunar	—
7	„Molva”	săptămânal	—
8	Nouăjî	zilnic	Cetatea Albă
9	Dragotennja Preduprejdenia	lunar	—
10	Bibleiska Ctenia	—	Chişinău
11	Furnica	—	—
12	Goloş Hotina	săptămânal	Hotin
13	Bessarabscoe Slovo	zilnic	Chişinău
14	Nedelea	săptămânal	Bucureşti
	Ucrainene		
15	Ccas	zilnic	Cernăuți
16	Hliborovska Pravda	săptămânal	
17	Rada	—	—
	Bulgare		
18	Banatski Bulgarski Glasnik	lunar	Timișoara
19	Dobrujanski Glas	zilnic	Bazargic
	Polone		
20	Kurjer Polski w Rumunji	săptămânal	Cernăuți
21	Gazeta Suczawska	lunar	Suceava
	Cehe		
22	NaseSnalny	săptămânal	Bucureşti
	Sârbeşti		
23	Temisvarschi Vesnic	—	Timișoara

Evoluția în plan politic a minorității polone nu a căpătat accente naționaliste, directivele Varșoviei fiind de a se respecta integritatea teritorială a statului român⁶⁵. Câteva concluzii, se desprind din această analiză a evoluției minorității polone din Bucovina. În primul rând, stabilirea polonilor în Bucovina a fost posibilă datorită politicii promovate de autoritățile habsburgice, interesate de germanizarea, slavizarea și rutenizarea provinciei.

Dacă, la început, vorbim de o emigrare determinată de destrămarea statului polon, mai târziu, după înfrângerea revoluției de la 1848/1849, vorbim despre colonizarea polonilor în Bucovina ca despre un proces organizat, amplu și bine

⁶⁴ Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 475.

⁶⁵ Nicolae Dascălu, *Relațiile româno-polone în perioada interbelică (1919–1939)*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1991, p. 10.
<http://cimec.ro> / <http://institutulbucovina.ro>

dirijat de autoritățile vieneze. Marea majoritate a polonilor stabiliți în Bucovina provineau din Galicia, dar și din alte zone, cum ar fi Czadecki, o localitate de frontieră între Polonia și Cehoslovacia⁶⁶. Cea mai importantă comunitate polonă trăia la Cernăuti, unde detinea importante posturi în Consiliul orașenesc, în instituții publice, cum ar fi Banca regională, Casa de Economii, sau în ierarhia clerului romano-catolic bucovinean (aceasta fiind în majoritate ocupată de poloni, a stârnit nemulțumirea germanilor). Perioada anilor 1863–1914 este perioada de închegare și dezvoltare a minorității polone din Bucovina ca o minoritate etnică distinctă, cu o identitate culturală, lingvistică, religioasă bine definită și particularizată. În plan cultural, minoritatea se detașa net prin nivelul cultural ridicat, demonstrat de numărul mare al societăților culturale de care dispunea. Raporturile majoritate română/minoritate polonă s-au caracterizat prin încredere și colaborare, polonii fiind singurul grup etnic care a acceptat fără rezerve și de o manieră entuziaștă Unirea Bucovinei cu România⁶⁷.

Interesați de menținerea polonității, adică a identității naționale, polonii bucovineni, spre deosebire de alte grupuri minoritare din Bucovina, au susținut primatul românismului. Expresia acestor relații foarte bune a constituit-o cele două mandate de parlamentar deținute de minoritatea polonă în perioada interbelică. Ion Nistor vorbea la 1922 de situația privilegiată a minorității polone. Senatorul Tytus Czerkawski afirma de la tribuna Parlamentului României, în calitate de reprezentant al minorității polone, că polonii din România „respectă primatul Românismului, care este un imperativ național, rezultat din drepturile istorice ale Neamului românesc”⁶⁸. Ca o confirmare a acestei atitudini, polonii bucovineni au fost prima minoritate etnică din țară care a cerut înscrierea în Frontul Renașterii Naționale. Armonizarea intereselor româno-polone a cunoscut momente maxime, cum a fost Unirea din 1918, Convenția de alianță defensivă din 1921 sau tragicele momente ale anului 1939, când aproximativ 100 000 poloni civili și militari au găsit adăpost și ospitalitate pe pământul românesc, pentru că, în fond, problemele minorității polone erau și ale statului român. Deși relativ redusă numeric, minoritatea polonă din Bucovina și-a adus o contribuție însemnată la aprofundarea legăturilor dintre România și Polonia, fiind în același timp un model de cooperare interetnică.

⁶⁶ Arh. St. Suceava, Fond *Prefectura județului Gura Humorului*, dosar 9/1925, fila 18: *Adresa Ministerului Instrucțiunii*, nr. 3086, din 23 februarie 1925. Revizorul școlar al județului Gura-Humorului raporta, cu ocazia efectuarii inspecției școlare la Solonețul Nou, localitate locuită de slovaci, că se face propagandă în favoarea limbii polone. În privința localităților Pleșa și Poiana-Micului, populate de slovaci veniți din regiunea disputată de Polonia și Cehoslovacia (Czadecki), a existat o întreagă polemică în jurul identității etnice a acestora: poloni sau slovaci? Venirea învățătorului Rudolf Ustianski, cu acordul autorităților române, a încins și mai mult spiritele, România fiind acuzată că sprijină tacit slovacizarea polonilor din aceste localități.

⁶⁷ *Ibidem*, Fond *Prefectura jud. Câmpulung*, dosar 1/1922, fila 1.

⁶⁸ „Kurier Polski”, București, X, nr. 526, 12 martie 1940, p. 3.
<http://cimec.ro/> <http://institutulbucovina.ro>

Die polnische Minderheit in der Bukowina

(Zusammenfassung)

Die Kolonisation der Polen in Rumänien – ein von den habsburgischen Behörden unterstützter und organisierter Prozess, der ins Programm der Germanisierung der alten Bukowina einbezogen wurde – begann schon am Ende des 18. Jahrhunderts, als nach Cacica 20 Familien polnischer Bergleute aus Böhmen und Wielicza für den Salzabbau gebracht wurden. Weiterhin kommen in Bukowina polnische Familien, die neue Ortschaften wie: Solonețul Nou, Pleșa und Poiana Micului gründen werden. Statistisch betrachtet wird die Zahl der Polen von 4 Tausend in 1870 bis 50 Tausend in der Zwischenkriegszeit im ganzen Land ständig steigen, aber die Mehrheit der Polen befindet sich in der Bukowina.

Das hohe Kulturniveau dieser Minderheit wird von der grossen Zahl der kulturellen Gesellschaften und Schulen mit muttersprachlichem Unterricht bewiesen.

Die polnische Presse wird durch folgende Zeitungen und Zeitschriften vertreten: „Gazeta Polska”, Cernăuți, 1921–1932; „Glas Prawdy”, Cernăuți, 1926–1933; „Glas Ludu”, Cernăuți, 1921–1922; „Kurjer Polski w Rumuny”, Cernăuți, 1933–1939.

Diese Minderheit hatte eine positive Haltung der Angliederung der Bukowina an Rumänien gegenüber; das hatte als Folge die Entstehung sehr guter Verhältnissen zwischen Rumänien und Polen.

POZIȚIA LUI IANCU FLONDOR FAȚĂ DE NOILE REALITĂȚI POLITICE ALE REGATULUI ROMÂN (1918–1924)

CRISTINA PUHA

Unirea Bucovinei cu România, în anul 1918, a însemnat un eveniment de cea mai mare importanță în viața românilor bucovineni și a altor naționalități, care au aderat la ea cu ocazia Congresului General al Bucovinei, din 28 noiembrie 1919. Iancu Flondor a fost președintele Congresului și a condus lucrările acestuia. Moțiunea adoptată cu această ocazie în unanimitate a desăvârșit actul Unirii Bucovinei cu România.

O dată cu consfințirea acestui eveniment de o mare valoare istorică, rolul lui Iancu Flondor nu a scăzut în viața politică a Bucovinei. Omul politic bucovinean și-a continuat activitatea în favoarea românilor din această provincie, misiunea sa fiind de a o integra în Vechiul Regat al României.

La 1 decembrie 1918 a avut loc și Unirea Transilvaniei cu România, acest eveniment istoric transformând Vechiul Regat în România Mare. Cu această ocazie, ziarul „Glasul Bucovinei”, apărut în timpul Unirii Bucovinei cu România, în toamna lui 1918, a publicat telegrama lui Iancu Flondor adresată lui Iuliu Maniu, președintele Consiliului regent al românilor din Ardeal și Ungaria. În această telegramă, Iancu Flondor își exprima bucuria să și a tuturor bucovinenilor cu ocazia mărețului act de la Alba-Iulia¹.

Această gazetă publica în coloanele sale telegramme care transmiteau lui Iancu Flondor felicitări cu ocazia înfăptuirii Unirii Bucovinei cu România. Telegramele veneau din diferite părți ale Regatului Român și salutau revenirea provinciei românești la patria-mamă².

Presă românească de la sfârșitul anului 1918 l-a încurajat pe Iancu Flondor să-și continue activitatea politică pentru consfințirea și desăvârșirea mărețului act al unirii și îl caracteriza în cuvinte foarte frumoase drept un patriot înflăcărat, „un mare român”, „o figură istorică”, un om care, cu toate că primise o cultură austriacă, nu se lăsase ademenit de nici o distincție și rămăsese o persoană de o integritate morală rar întâlnită³.

¹ „Glasul Bucovinei” (Cernăuți), I, nr. 25, 13 decembrie 1918, p. 3.

² Ibidem, p. 1.

³ Ibidem, nr. 26, 14 decembrie 1918, p. 2.

Imediat după unire, Iancu Flondor a corespondat cu Ion I.C. Brătianu, care, cu ocazia constituirii României Mari, îl felicita pe președintele Congresului General al Bucovinei pentru activitatea sa politică și contribuția pe care a avut-o la înfăptuirea acestui vis al românilor. Iancu Flondor i-a răspuns în cuvinte puține, dar la fel de calde și de sincere. Atunci, Ion I. C. Brătianu l-a sfătuit pe Iancu Flondor să-și continue munca pe care o începuse și să ajute în continuare la consolidarea Regatului Român de după 1918. Aceleași felicitări îi erau adresate lui I. Flondor și de rectorul Universității „Al. I. Cuza” din Iași⁴ și de Universitatea din București⁵.

Decretul lege numărul 3746, din 18 decembrie 1918, publicat în „Monitorul Oficial” din 2 ianuarie 1919, consfințea Unirea Bucovinei cu România, iar Iancu Flondor și Ion Nistor erau numiți miniștri-secretari de stat fără portofoliu, primul având sediul la Cernăuți, iar Nistor la București⁶.

Hotărârile Consiliului de Miniștri privitoare la Bucovina se luau cerându-se avizul ministrului-delegat al guvernului la Cernăuți. În această calitate, Iancu Flondor putea schimba ordonanțele austriece în vigoare având și dreptul de a emite ordonanțe privitoare la administrația Bucovinei în cadrul legilor existente⁷.

În scurta perioadă cât a stat în fruntea administrației Bucovinei, Iancu Flondor a emis mai multe ordonanțe și și-a lăsat amprenta asupra mai multor domenii de activitate. O primă ordonanță emisă de Flondor în noua sa calitate de ministru-delegat al Bucovinei interzicea exportul de bancnote și monede de argint și aur din Bucovina în străinătate⁸. Tot Iancu Flondor a hotărât efectuarea unui recensământ general al populației din Bucovina care era stabilit pentru ziua de 28 februarie 1919⁹.

Ordonanța cu numărul 295, din 26 februarie 1919, se referea la probarea cunoașterii limbii române de către funcționarii publici din Bucovina. Se stabileau 5 grade de cunoaștere a limbii române: I – foarte bine; II – bine; III – suficient; IV – dacă respectivul candidat se exprima cu greutate oral și nu era în măsură să probeze cunoașterea limbii române în scris; V – insuficient. Cu această ocazie, românii absolvenți ai unei școli secundare sau asimilate cu limba de predare în limba română, erau scutiți de examen și se considerau calificați cu gradul I. Această ordonanță a dus la angajarea persoanelor ce știau bine românește în funcțiile publice¹⁰.

Iancu Flondor, cât a fost în funcția de ministru-delegat al Bucovinei, s-a preocupat și de situația personalului didactic din Bucovina, măringind salariile¹¹.

⁴ Ibidem, nr. 29, 18 decembrie 1918, p. 2.

⁵ Ibidem, nr. 35, 26 decembrie 1918, p. 2.

⁶ Radu Economu, *Unirea Bucovinei 1918*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1994, p. 46.

⁷ Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, București, Editura Humanitas, 1991, p. 405.

⁸ „Glasul Bucovinei”, II, nr. 59, 16/29 ianuarie 1919, p. 3.

⁹ Ibidem, nr. 84, 16 februarie / 1 martie 1919, p. 3.

¹⁰ Ibidem, nr. 85, 17 februarie / 2 martie 1919, p. 3.

¹¹ Ibidem, nr. 94, 28 februarie / 13 martie 1919, p. 2-3.

Oordonanță emisă de Iancu Flondor, la sfârșitul lui martie 1919, stabilea că orice import de mărfuri în Bucovina era liber, astfel economia redresându-se oarecum după neajunsurile determinate de desfășurarea primului război mondial. O caracteristică comună pentru toate ordonanțele emise de omul politic bucovinean, era faptul că acestea intrau imediat în vigoare după publicare lor, în special în „Glasul Bucovinei”¹².

Iancu Flondor a acordat o atenție deosebită împroprietării țăranilor din Bucovina. Încă din perioada când era șef al guvernului bucovinean provizoriu, Flondor a hotărât să împartă pământ țăranilor, fără întârziere. „Este un adevăr sfânt – spunea Flondor – că țăranul este opinca țării și că numai el a menținut ființa națională”. Astfel au fost împărțite țăranilor peste 60 000 de fâlcii de pământ (68 600 ha), operațiune ce se întrevedea a fi de durată și care trebuia făcută în spirit de dreptate socială, dar până în toamna anului 1920, când trebuia încheiată, opina Iancu Flondor.

La propunerea lui Vasile Alboi Șandru, Consiliul Național a votat difuzarea în toate comunele a declarației lui Iancu Flondor. În ultima ședință din 13 februarie 1919, s-a constituit o comisie formată din 18 membri care să examineze proiectul legii reformei agrare¹³. În această comisie, formată numai din membri ai Consiliului Național, urmău să fie cooptați și membri ai celorlalte naționalități. Cu prilejul alegerii membrilor comisiei, s-a produs un incident din cauza faptului că președintele Consiliului, Dionisie Bejan, a refuzat să acorde cuvântul lui Aurel Morariu, reprezentant al „glăsiștilor” (cei ce erau cooptați în jurul lui Ion Nistor și al ziarului „Glasul Bucovinei”). Ca urmare, aceștia s-au abținut de la vot și nici un partizan al lui Ion Nistor nu a figurat în comisie. În mare măsură, acest incident a contribuit la disensiunile ulterioare dintre Iancu Flondor și Ion Nistor. Este menționat, totuși, faptul că nici unul din cei doi n-a fost prezent la ședință.

Afirmațiile tendențioase din partea „glăsiștilor”, că reforma agrară în Bucovina ar fi fost tergiversată, nu corespundeau realității. Iancu Flondor s-a preocupat intens de modul de rezolvare a acestei importante probleme. Din notele sale, reiese că în ziua de 7 martie 1919 s-a discutat proiectul de lege pentru reforma agrară în Bucovina. Așa cum arătase Iancu Flondor încă de la 13 noiembrie 1918, împroprietărea urma să se facă în loturi țărănești de 5 ha, inalienabile și indivizibile. Se urmărea în acest fel crearea de ferme-model.

Este important că la această reuniune au participat și reprezentanții celorlalte naționalități, care s-au declarat de acord cu această formă de împroprietare. În acest context, Iancu Flondor a acceptat și colaborarea lui Aurel Onciu în găsirea soluției optime a rezolvării problemei agrare în Bucovina, acest lucru evidențiuind personalitatea generoasă și toleranță a acestuia, dar și interesul deosebit al lui Iancu Flondor pentru punerea în practică cât mai grabnic a reformei agrare. Aurel Onciu a recunoscut, cu această ocazie, „greșeala” sa de a fi acceptat împărțirea

¹² Ibidem, nr. 111, 5 aprilie 1919, p. 3.

¹³ Radu Economu, op. cit., p. 50.

administrației Bucovinei și, stabilindu-se la București, i-a trimis un proiect pentru reforma agrară, întocmit după principiile expuse de guvernul lui Iancu Flondor.

În ceea ce privește situația electorală din Bucovina, în aceeași ședință din 13 februarie 1919 a Consiliului Național, a fost aleasă o comisie formată din 34 de membri, la care urmău să se adăuga și reprezentanții celorlalte naționalități, care trebuiau să facă propuneri pentru noul sistem electoral. Lucrările acestei comisii nu sunt cunoscute, fiindcă se presupune că ea nu-a mai lucrat după demisia lui Iancu Flondor, iar lucrările ei nu se terminaseră până atunci¹⁴.

Iancu Flondor a emis și o ordonanță care prevedea mărirea taxelor de transport pentru persoane, bagaje, mărfuri, etc. cu 50%¹⁵.

Ultima ordonanță dată de Flondor ca ministru-delegat al guvernului la Cernăuți, de o importanță deosebită ca măsură premergătoare a expropriierii pământului, a fost cea cu nr. 37 din 20 martie 1919, privitoare la arendarea obligatorie de către țărani a pământurilor ce urmău să fie expropriate (suprafețe de peste 200 de ha). În acest scop, în fiecare comună se instituia o comisie care stabilea cui să arendeze pământurile, precum și prețul de arendare¹⁶.

În primele luni ale anului 1919, cât a fost ministru-delegat al Bucovinei, Iancu Flondor a primit diferite proiecte de legi, precum proiectul privind mijloacele de plată, a trimis constant regelului Ferdinand I rapoarte privitoare la situația Bucovinei, stabilită pe compartimente: siguranță publică, lichidarea trecutului, salubritate publică, administrație regulară, serviciul refacerii economice, îngrijire socială, finanțele țării, restrucțiune publică, problema agrară, reforma electorală. Acest gen de rapoarte aveau scopul de a-l face pe regele României întregite să cunoască adeverata situație din Bucovina și modul în care Iancu Flondor își exercita funcția de ministru-delegat la Cernăuți. Unul dintre ultimele sale rapoarte este cel din 2 aprilie 1919, Cernăuți¹⁷.

În privința integrării Bucovinei în cadrul României Mari, în esență s-au confruntat două puncte de vedere. Unul era al lui Iancu Flondor și al partizanilor săi, conform căruia, după cum se exprima însuși Flondor, până la integrarea definitivă ar trebui să treacă un timp de tranziție, în care fiecare provincie urma să-și păstreze un fel de autonomie și. Celălalt era al naționaliștilor integriști, adeptii ai lui Ion Nistor, grupați în jurul ziarului „Glasul Bucovinei”, iar din septembrie 1919, sub standardul Partidului Democrat al Unirii. Conform opiniei acestora, în opera de reedificare națională trebuia să se pună accent deosebit pe Regatul României, văzut ca factor eliberator, căruia urmău să i se subordoneze deplin și rapid provinciile din fosta monarhie habsburgică, prin unirea lor necondiționată¹⁸.

¹⁴ Ibidem, p. 51.

¹⁵ Emil Satco, Ioan Pînzar, *Prefectura. Repere istorice locale*, Iași, Editura „Junimea”, 1995, p. 55.

¹⁶ Radu Economu, *op. cit.*, p. 52.

¹⁷ A.N.I.C., București, Fondul „Iancu Flondor”, Dosar nr. 27, f. 4.

¹⁸ Doina Alexa, *Ion Nistor omul politic*, în „Codrul Cosminului”, (seria nouă), nr. 2 (12), 1996, p. 277.

Cele două tendințe prezente, îndată după unire, în conducerea politică și administrativă a Bucovinei, s-au intensificat, luând forme manifeste. Pe de o parte, grupul celor de la „Glasul Bucovinei”, la care se raliase cea mai mare parte a românilor bucovineni refugiați, își manifesta opțiunea pentru o conducere centralizată a Bucovinei, fără organe legislative și executive proprii, iar pe de altă parte, cei ce se aflau în majoritate în Consiliul Național Român și instituțiile administrative ale Bucovinei și care, în frunte cu Iancu Flondor, erau pentru o mai largă descentralizare administrativă a Bucovinei și asigurarea unei părți efective pentru celelalte naționalități. Dacă primul curent, denumit al „glasiștilor” se apropia de punctul de vedere al Partidului Liberal, condus de I.C. Brătianu, cel de-al doilea curent, numit cel al „administrației țării”, avându-l în frunte pe Iancu Flondor, prin tendințele de descentralizare, se apropia de forțele politice opoziționiste din acea vreme¹⁹. Pentru concepția politică a lui Iancu Flondor era reprezentativ „Programul românilor bucovineni”, publicat în ziarul „Bucovina” din 24 aprilie 1919. Cotidianul a fost editat de Iancu Flondor, începând cu 18 martie 1919, ca organ de presă ce reprezenta punctul de vedere al grupării autonomiste²⁰.

Punctul al doilea, al „Programului românilor bucovineni”, publicat în gazeta „Bucovina”, din 24 aprilie 1919, prevedea „o reformă temeinică privitoare la descentralizarea administrativă”. Același program recomanda organizarea Bucovinei într-o unitate administrativă aparte.

Apărând autonomia Bucovinei, Iancu Flondor a încercat să obțină de la regele Ferdinand aprobarea pentru continuarea activității Regionalei Căilor Ferate din Cernăuți, arătând că două linii ferate capitale – una care leagă Marea Neagră cu Marea Baltică, cecaltă Odessa cu Cehoslovacia – treceau și se întrețăiau la Cernăuți, oraș cu deosebit rol de transbordare. De asemenea, se arăta că direcționarea nou înființată la Iași, pentru Moldova, Bucovina și Basarabia, „extinsă asupra unui teritoriu atât de mare – cu trei provincii atât de diferențiate în limba, obiceiurile, cultura și mentalitatea populațiunilor, nu poate satisface trebuințele economice ale unui teritoriu prea mare”²¹. Răspunsul guvernului român a fost deființarea Regionalei din Cernăuți și impunerea unei centralizări de nuanță liberalo-franceză în Bucovina²².

Față de minoritățile naționale, ministrul Bucovinei a desfășurat o politicăabilă și tolerantă. Comentând situația creată după reunirea Bucovinei cu România,

¹⁹ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 52.

²⁰ Doina Alexa, *op. cit.*, p. 277.

²¹ „Este recunoscut că România Mare nu se va mai putea administra în mod centralizat ca până acum. În interesul bineînțelus al statului unitar, trebuie să se înființeze și la Nordul țării, dincoace de Carpați, un centru propriu administrativ. Am accentuat această necesitate în programul nostru, cerând ca pentru teritoriul Bucovinei, ținutul Hotinului din Basarabia și pentru unele părți ale Vechiului Regat să se înființeze un centru administrativ propriu. Înființarea lui ar schimba repede fizionomia etnică din această parte, garantând siguranța și contribuind la înflorirea statului” (Florin Pintescu, *Concepții politice la Iancu Flondor și Ion Nistor*, în „Codrul Cosminului”, (serie nouă, nr. I (11), 1995, nr. 253).

²² *Ibidem*, p. 254.

Iancu Flondor remarcă, la 2 aprilie 1919, că a încercat să nu dea ocazia minorităților de a se plângere de modul în care erau tratate în Bucovina. Flondor, în politica adoptată, a încercat să evite situațiile în care populația neromânească ar fi putut să se simtă nedreptățită²³. El susținea că românii au cunoscut jugul străin timp de 144 de ani, pentru a nu încerca să devină ei însăși jug pentru alte naționalități. Caracterizând politica administrației Bucovinei în domeniul învățământului popular, Iancu Flondor menționa că, utilizând mijloace „blânde” față de celelalte neamuri, a avut un succes nemaipomenit, un număr mare de comune cerând transformarea școlilor lor în școli românești. Firește că a fost o bucurie pentru Iancu Flondor să satisfacă aceste dorințe ale populației neromânești din Bucovina²⁴.

O primă mențiune împotriva tendințelor „autonomiste”, fără a indica vreun nume, a apărut în articolul omagial dedicat lui Ion Nistor, publicat în „Glasul Bucovinei”, numărul 41 din 3 ianuarie 1919. În acest articol, se afirmă că mulți dintre cei ce au votat actul unirii cu entuziasm, după câteva săptămâni au început să aibă fel de fel de îndoieri. În contrast cu aceștia, Ion Nistor era prezentat, prin originea sa țărănească, drept un exponent devotat al unirii necondiționate. Fără să se facă referiri la numele lui Iancu Flondor, era evident că articolul viză persoana sa²⁵.

Adevăratul atac împotriva lui Iancu Flondor a fost declanșat de prezumтивul șef al „glăsiștilor”, Ion Nistor, ministru de stat pentru Bucovina, deci coleg de minister cu Iancu Flondor. La 15 martie 1919, ziarul „Patria” din Cluj publica un interviu al lui Ion Nistor. Acesta, prin ampolarea învinuirilor aduse modului cum era administrată Bucovina sub conducerea lui Iancu Flondor și prin menționarea expresă a numelui acestuia, trebuie considerat drept începutul „crizei bucovinene”. Inițiativa era cu atât mai semnificativă cu cât ea purta girul unei persoane oficiale, membru în guvern. Ion Nistor semnala „zvonul” că în Bucovina ar fi o mișcare nouă, autonomistă, în fruntea căreia se afla Iancu Flondor. Această mișcare ar avea drept scop o cât mai largă autonomie politică și administrativă și zădărmicirea reformei agrare în modul radical, cum a planuit-o gruparea reprezentată de „Glasul Bucovinei”. După ce, prin insinuarea unui „zvon”, îl plasa pe Iancu Flondor în postura de „autonomist”, Ion Nistor îl acuza direct că făcea numiri de funcționari prin încălcarea articolului 10 din Decretul numărul 3745, din 18 decembrie 1918. Astfel, au fost numiți direct de Iancu Flondor prefectii și secretarii de serviciu care, după părerea autorului articolului, urmău să dea o îndrumare „autonomistă” reformei agrare²⁶.

Interesul arătat de Iancu Flondor față de principala pătură productivă a Bucovinei contrazicea afirmația lui Ion Nistor, potrivit căreia acesta ar fi fost prea

²³ Ștefan Purici, *Aspecte ale problemei minorităților naționale în Bucovina istorică între anii 1918 și 1940* (I), în „Analele Bucovinei” (București), nr. 1, 1997, p. 33.

²⁴ *Ibidem*, p. 35.

²⁵ Radu Economu, *op. cit.*, p. 53

²⁶ *Ibidem*, p. 54

puțin apropiat de masele compacte ale țărănimii, ale opincii, cum se zicea²⁷. Flondor își arătase deseori interesul pentru bunăstarea țărănimii bucovinene de-a lungul carierei sale politice și la apogeul acesteia, o dată cu Unirea Bucovinei cu România, drept care opinia lui Ion Nistor era nefondată și, deci, falsă.

Atacurile împotriva lui Flondor au continuat. Astfel, Alecu Procopovici a publicat în „Glasul Bucovinei” un articol intitulat *Criza*, prin care-l acuza pe Flondor de conflict cu guvernul central de la București, de faptul că fusese asediat de politicianism, căruia nu i-a putut face față²⁸.

Într-un alt articol intitulat *Problema națională*, publicat în același ziar și semnat de același autor, era criticată atitudinea lui Iancu Flondor care, la cererea germanilor bucovineni, le-a promis acestora mai multe licee în limba maternă. „Numai la București, afirma Alecu Procopovici, se poate hotărî asupra școlilor în limba naționalităților”²⁹.

Atmosfera încărcată și atacurile continue la adresa lui Iancu Flondor, publicate în coloanele ziarului „Glasul Bucovinei”, precum și diferențele de opinii dintre cei doi oameni politici bucovineni au dus la acutizarea conflictului dintre ei³⁰. În această situație, Iancu Flondor nu răspundeau atacurilor în rubricile ziarului său „Bucovina” și încerca să rezolve criza³¹. Într-un raport trimis regelui Ferdinand I, Flondor descria atmosfera din Bucovina în acel moment și reclama „o grabnică lămurire” în privința conflictului pe care-l avea cu Ion Nistor³².

Iancu Flondor, ca și Ion Nistor, era conștient că izvorul conflictului dintre ei se afla în primul rând în concepția diferită privind ritmul de integrare a Bucovinei în structurile statului român³³. Însuși Ion Nistor, în lucrarea sa *Istoria Bucovinei* spunea că „vechea tensiune între „bucoviniști” și naționali începuse să se accentueze tot mai mult, găsind sprijin și la unii dintre secretarii de serviciu și mai ales la secretarul general al serviciului administrativ al Bucovinei. Din tensiunea aceasta a luat naștere conflictul dintre miniștrii Bucovinei: Flondor și Nistor³⁴.

Încercând o rezolvare a „crizei”, Iancu Flondor s-a adresat direct guvernului central din București. Ion I.C. Brătianu, fiind plecat la Conferința de Pace de la Paris, locul de prim-ministru ad-interim era deținut de Mihai Pherekyde, ministru de stat fără portofoliu.

²⁷ Florin Pintescu, *op. cit.*, p. 253.

²⁸ „Glasul Bucovinei”, II, nr. 120, 13 aprilie 1919, p. 1.

²⁹ Radu Economu, *op. cit.*, p. 54.

³⁰ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 406.

³¹ Radu Economu, *op. cit.*, p. 55.

³² „Din multele semne ale populației românești – nota Flondor – m-am încrezînat că intențiunile mele sunt în general înțelese. Totuși un grup restrâns de tineri bărbați neexperimentați în politică, nînsemnăți ca număr și ca forță, cu firii pomite, cer și agitează pentru o bruscă și radicală naționalizare a administrației. Agitația aceasta neliniștește populația și duce în eroare colegii mei de cabinet asupra adevăratei stări din Bucovina, la care are mare parte și ministrul Nistor. Toate stăruințele mele au rămas zadarnice. Această stare politică de dezarmonică, între domnul Nistor și mine, reclamă o grabnică lămurire”. (Doina Alexa, *op. cit.*, p. 278).

³³ *Ibidem*, p. 279.

³⁴ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 406.

Iancu Flondor a sosit la București la 31 martie 1919 / 13 aprilie 1919, fiind primit oficial pe peronul Gării de Nord de un delegat al Ministerului de Externe (Mihai Pherekyde era și ad-interim la Ministerul de Externe). Primit, la 14 aprilie 1919, de Mihai Pherekyde, Iancu Flondor a prezentat o notă verbală în care expunea principalele sale revendicări privind administrarea Bucovinei. El cerea respectarea decretului-lege numărul 3745, din 18 decembrie 1918, privind organizarea Bucovinei, menținerea direcției Căilor Ferate din Bucovina, organizarea neîntârziată a jandarmeriei, punerea la dispoziție a petrolului și benzinei necesare pentru arăturile de primăvară, organizarea siguranței statului și, în sfârșit, excluderea totală a lui Alexandru Constantinescu, ministru Domeniilor și a lui Ion Nistor din afacerile Bucovinei. Numai în condițiile satisfacerii acestor cereri, Iancu Flondor accepta să rămână la postul său. În cazul în care, până la 15 aprilie 1918, ora 12, nu primea un răspuns favorabil, el își prezenta demisia.

Rezolvarea favorabilă a notei verbale a lui Iancu Flondor, din cauza mai ales a revendicărilor vizând persoana unor miniștri, constituia o grea problemă pentru Mihai Pherekyde. Poziția sa de interimar nu-i permitea să ia o hotărâre politică, care afecta compoziția guvernului, dar nici atașamentul față de partidul său nu-i îngăduia luarea unei decizii care ar fi implicat un membru influent al Partidului Liberal, cum era Alexandru Constantinescu. Mihai Pherekyde a preferat, pentru a evita luarea unei hotărâri de fond, să-i solicite lui Flondor să aștepte înapoirea lui Ion I.C. Brătianu de la Conferința de Pace de la Paris.

Cum era greu de întrevăzut la acea dată durata absenței din țară a lui Brătianu, Iancu Flondor s-a adresat regelui care, în calitate de șef al statului, numea și revoca miniștrii. În audiența pe care a avut-o la rege în ziua de 3/16 aprilie 1919, Iancu Flondor i-a prezentat un raport în care îi expunea principiile sale în administrarea Bucovinei și erau reiterate revendicările prezentate lui Mihai Pherekyde³⁵. Regele a evitat să-i dea un răspuns imediat, ceea ce l-a determinat pe Iancu Flondor să-și dea demisia, care n-a fost primită pe loc³⁶.

Încercări de a rezolva litigiul dintre cei doi miniștri-delegați ai Bucovinei a făcut și generalul Petala. Acesta n-a angajat cu nici unul dintre cei doi discuții particulare, fiindcă n-a vrut să fie bănuit de complicitate, adică de a acorda favoruri unei părți în detrimentul celeilalte. El a plecat la București și l-a rugat pe Nicolae Iorga să intervină, știindu-l în bune relații cu adeptii lui Ion Nistor. Iorga, însă, i-a răspuns generalului că nu poate veni la Cernăuți, până ce părțile aflate în litigiu nu-i vor solicita concursul prin scrisori deschise. Generalul s-a văzut nevoit să ceară audiență regelui, iar conflictul a rămas neaplanat, terminându-se cu înaintarea către rege a demisiei lui Iancu Flondor³⁷.

³⁵ Radu Economu, *op. cit.*, p. 55.

³⁶ *Ibidem*, p. 56.

³⁷ Dumitru Covalciuc, *Iancu Flondor – adversar al onciulismului*, în „Țara Fagilor” Cernăuți – Târgu-Mureș, Societatea Culturală „Arboreasa” 1998, p. 38.

Înainte de a se întoarce în Bucovina, la Cernăuți, Iancu Flondor a dat un interviu ziarului „Epoca” din București, oficios al Partidului Conservator, apărut în numărul 90 din 4/17 aprilie 1919. În acest interviu, Iancu Flondor anunță intenția de a se întoarce în Bucovina pentru a „face un cordon sanitar împotriva operei de corupție a agenților d-lui Constantinescu și a operei Partidului Liberal”. După acest atac fățuș, nu numai împotriva ministrului Al. Constantinescu, dar și a Partidului Liberal, Iancu Flondor declară că nu va avea nici o acțiune comună cu vreunul din partidele istorice – se referea la Partidele Liberal și Conservator – dar că va conlucra cu toate elementele care, pe baza unui program democratic, vor să întreprindă o acțiune de recladire a României Mari.

Deși, mai târziu, printre scrierile adresată directorului ziarului „Universul”, publicată în „Bucovina”, numărul 30 din 24 aprilie 1919, Iancu Flondor încerca să atenueze vehemența atacurilor, precizând că acestea nu se referă la Partidul Liberal, ci la grupul lui Constantinescu și al „propagandistilor”, este cert că luarea de poziții din interviu a determinat o intrare în acțiune imediată și riguroasă a Partidului Liberal și a condus în final la înlăturarea lui Iancu Flondor de la conducerea administrației Bucovinei prin admiterea demisiei sale³⁸.

Ziarul „Glasul Bucovinei” a făcut diverse speculații cu privire la demisia lui Iancu Flondor din funcția de ministru-delegat al Bucovinei. Oficial, demisia lui Flondor a fost provocată de o neînțelegere între el și guvernul central, privitoare la regulile stabilite prin decretul-lege pentru administrarea Bucovinei³⁹.

Același ziar publica un interviu cu Mihai Pherekyde. Acesta susținea că Iancu Flondor a demisionat din guvern pentru că nu-l suporta pe Ion Nistor. De ascemenea, afirma că Flondor l-a căutat la București abia după multe rugămintă ale unor prieteni. Mihai Pherekyde spunea că s-a luptat pentru rezolvarea acestei „crize”, dar că Iancu Flondor s-a opus tot timpul clarificării ei. Acest litigiu avea o altă rezolvare în opinia lui Flondor, după cum afirma președintele ad-interim al consiliului, și anume aceea a trimiterii la Paris a lui Ion Nistor. Mihai Pherekyde s-a opus acestei soluții și astfel Iancu Flondor i-a declarat că: „unica soluție este retragerea mea cât mai în grabă, dacă nu găsiți pentru d-l Nistor altă însărcinare”⁴⁰. Iancu Flondor era acuzat de faptul că singura lui problemă era Ion Nistor și că guvernul, nedorind să-l sacrifice pe omul politic Nistor, Flondor a demisionat. Locul său a fost ocupat de Ion Nistor conform unui decret-lege special. „Glasul Bucovinei” scria că Iancu Flondor a protestat împotriva acestei înlocuiri susținând că nu s-a ținut seama de aspirațiile Bucovinei. Autorul articolului, G. Rotică, îl apostrofa pe Iancu Flondor, afirmând că Bucovina a avut aspirații timp de 140 de ani, dar că ele au fost îndeplinite o dată cu înfăptuirea Unirii cu Bucovina. Deci, Bucovina nu mai avea dreptul la aspirație, deoarece ea făcea parte din România Mare și se supunea legilor acesteia⁴¹.

³⁸ Radu Economu, *op. cit.*, p. 56.

³⁹ „Glasul Bucovinei” ... II, nr. 126, 20 aprilie 1919, p. 11.

⁴⁰ *Ibidem*, nr. 130, 27 aprilie 1919, p. 1.

⁴¹ *Ibidem*, p. 3.

În numărul 132 al „Glasului Bucovinei” se continuau atacurile împotriva lui Iancu Flondor, acuzându-l pe acesta de faptul că temperamentul său necontrolat și interviurile pe care le dădea erau deliciul presei care, implicit lovea și în credibilitatea grupării „glasăștilor” pe care Iancu Flondor o critica⁴².

Demisia lui Iancu Flondor a fost privită ca o soluție firească a crizei, Sextil Pușcariu considerând că „orice împăcare ar aduce inevitabile conflicte și ar fi peticitură”⁴³.

Acuzat fiind de către liberali că ar fi reaționar și s-ar opune reformei agrare, Iancu Flondor a infirmat aceste acuzații într-un interviu dat publicației independente „Chemarea” de la Iași și apărut în numărul 14, din 4/17 aprilie 1919. El susținea că în Bucovina lucra o comisie la proiectul de reformă agrară pe principii mult mai radicale decât cele din Vechiul Regat, maximum de prioritate agrară fiind fixat la 200 de ha față de 500 ha în Vechiul Regat, iar două sau mai multe moșii ale unui singur proprietar formează o singură moșie. Se avea în vedere constituirea de moșii țărănești indivizibile și neipotecabile. Nu se făcea în Bucovina o simplă împroprietărire, ci o adevărată reformă agrară. Într-un număr din gazeta „Bucovina”, Iancu Flondor susținea că „d-l Nistor s-a înrolat nu în Partidul Liberal ci în partidul special al lui Constantinescu”, în naivitatea și mediocritatea sa.

Replica viguroasă a Partidului Liberal a început prin publicarea în oficiosul partidului, „Viitorul”, numărul 3310, din 4/17 aprilie 1919, a știrii că cele declarate de Iancu Flondor ziarului „Epoca” nu corespundeau adevărului, că nici un agent al Partidului Liberal nu a călcat în Bucovina, iar dacă în această provincie a existat corupție, aceasta nu putea fi decât din partea persoanelor locale. Toate materialele (benzină, parafină, făină și altele) puse la dispoziție de guvernul român au fost date numai persoanelor autorizate de Iancu Flondor personal⁴⁴. Dacă exista corupție în Bucovina, Iancu Flondor era invitat să o caute acolo, la persoanele locale, și nu în rândurile Partidului Liberal.

În urma acceptării demisiei lui Iancu Flondor, funcția sa de ministru-delegat cu admininstrarea Bucovinei, cu sediul la Cernăuți, a fost preluată de Ion Nistor, care rămânea și ministru-delgat cu problemele Bucovinei în guvernul de la București.

„Criza bucovineană”, deși a constituit un episod dureros în perioada imediată unirii, este un fapt istoric ce nu poate fi evitat într-o expunere obiectivă și completă a acestei perioade. Ea a dus la o ruptură între cei doi oameni politici de frunte ai Bucovinei, fiecare din ei fiind animat de incontestabile sentimente de patriotism și urmărind cu aceeași convingere, dar în modalități diferite, unificarea Bucovinei cu România”⁴⁵.

⁴² Ibidem, nr. 132, 30 aprilie 1919, p. 2.

⁴³ Doina Alexa, *op. cit.*, p. 279.

⁴⁴ Radu Economu, *op. cit.*, p. 57.

⁴⁵ Ibidem, p. 58–59.

După demisia din guvernul Brătianu, la 14 aprilie 1919, Iancu Flondor și-a constituit în Bucovina o grupare politică proprie, cu organul de presă „Bucovina”⁴⁶. Acest ziar publica o serie de articole prin care se explica atitudinea lui Iancu Flondor, justificând concepția acestuia că perioada de tranziție trebuie făcută lent, fără convulsiuni sociale și ținându-se seama de compoziția etnică a Bucovinei. Iancu Flondor avea același tel ca și Ion Nistor, dar în mod lent și evolutiv. Ion Nistor a procedat greșit prin dizolvarea Consiliului Național, fostul organ legislativ al Bucovinei într-o perioadă când România n-avea încă Parlament⁴⁷.

În ziua de 18 mai 1919, generalul Petala a primit de la un subaltern, aflat la Cernăuți, stirea că acesta s-a întâlnit cu Iancu Flondor. Ilustrul patriot i-a relatat că naționalitățile minoritare din Bucovina, nemulțumite de situația politică, pregăteau un memoriu care urma să fie trimis Conferinței de Pace de la Paris. Prin acest memoriu ele își retrăgeau acordul dat pentru unirea necondiționată, cerând anumite garanții privitoare la asigurarea drepturilor lor.

La 22 mai 1919, generalul Petala s-a adresat în scris lui Iancu Flondor și lui Ion Nistor solicitându-le acordul în vederea unui arbitraj. Ultimul și-a dat acordul în 24 de ore, dar Iancu Flondor i-a răspuns generalului că acesta nu este la curent cu situația politică din Bucovina și că nu se poate pronunța asupra arbitrajului. În scurt timp, Iancu Flondor l-a vizitat pe generalul Petala la Hotelul „Pajura Neagră”, din Cernăuți, și a cerut să-i aprobe organizarea unei adunări pentru a se consulta cu partizanii săi, înainte de a se pronunța asupra arbitrajului. Aceasta i-a aprobat ținerea adunării în ziua de 2 iunie 1919. Ion Nistor a protestat împotriva acestei adunări, fiindu-i teamă că Iancu Flondor ar fi putut ieși în stradă, în fruntea manifestanților, și ar fi putut cere demiterea guvernului Brătianu.

Totuși, la 2 iunie 1919, adunarea a avut loc în sala mare a Primăriei din Cernăuți și au participat atât partizanii lui Iancu Flondor din Consiliul Național Român, cât și alți români, dar și reprezentanți ai diferitelor partide și ai comunităților etnice minoritare. Pe ordinea de zi a adunării a fost discutarea organizării Bucovinei până la adoptarea noii constituții a României. În concluzie s-a afirmat că vechea administrație a Bucovinei, care a funcționat sub conducerea lui Iancu Flondor imediat după unire, nu va reveni la conducere decât numai dacă va funcționa un parlament al României întregite⁴⁸.

În articolul intitulat *Reflecții asupra adunării lui Iancu Flondor finită la 2 iunie 1919 la Primărie*, se susținea că Adunarea a cerut să se instaureze o administrație proprie a Bucovinei în care să fie reprezentate proporțional toate naționalitățile. Nicolae Iorga în „Neamul românesc”, din 7 iulie 1919, dezaproba presupusa Motiunea de adunare, ceea ce a provocat reacția promptă a lui Iancu Flondor care, în ziarul „Bucovina”, numărul 66, din 11 iulie 1919 și numărul 77,

⁴⁶ Idem, *Iancu Flondor, date inedite din arhivele statului*, în „Analele Bucovinei”, anul I, nr. 1, 1994, p. 57.

⁴⁷ Idem, *Unirea Bucovinei*, 1918, p. 66.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 67.

din 15 iulie 1919, reproșându-i marelui istoric că nu a ascultat și cealaltă parte, afirma că rostul adunării a fost să se evite nemulțumirea naționalităților minoritare și implicațiilor pe care acestea le-ar avea la Conferința de Pace de la Paris. La adunare, nu s-a criticat administrația românească, ci doar faptul că se guverna prin decrete-legi și fără parlament. În final, Iancu Flondor și-a luat asupra sa toate responsabilitățile în legătură cu ceea ce se discutase⁴⁹.

Social-democrații au criticat și ei adunarea lui Iancu Flondor, susținând că în cadrul ei marele patriot român ar fi declarat că „îl mustră conștiința că s-a grăbit unirea necondiționată”, ceea ce a adus o deosebită satisfacție ucrainenilor și evreilor. Aceștia conchideau: „Astfel, Flondor din român încercat care a îndeplinit unirea necondiționată cu atât deosebit entuziasm în fața lumii se preface într-un autonomist înverșunat și orbit de dorințe ascunse chiar în detrimentul elementului român din Bucovina”⁵⁰.

„Glasul Bucovinei” publica rapoarte ale adunării și era de acord cu faptul că Iancu Flondor declarase că era mustrat de conștiință că se grăbise cu unirea necondiționată a Bucovinei. Se susținea în coloanele acestui ziar că limba de exprimare a adunării fusese germană și că fusese o adunare internațională⁵¹. Flondor era numit de autori articolelor din „Glasul Bucovinei”, „unicul iredentist al Bucovinei” și era defăimiat, criticat și ironizat cu orice ocazie⁵².

În urma adunării din 2 iunie 1919, arbitrajul n-a mai avut loc. Chiar a doua zi, într-o scrisoare expediată din Iași în 3 iunie 1919, generalul Petala îl informa pe Iancu Flondor că arbitrajul nu mai putea avea loc „în aceste clipe hotărâtoare pentru interesele romanismului în Bucovina”. Generalul Petala a fost înlocuit de la comandă, fiind rechemat generalul Zadik. Cele două grupări conduse de Iancu Flondor și de Ion Nistor au continuat să urmeze propria lor politică. Ion Nistor a trecut la formare unei noi grupări politice, la 15 septembrie 1919, înființându-și propriul partid intitulat Partidul Democrat al Unirii⁵³. Mai târziu, acesta s-a afiliat Partidului Național Liberal, condus de I.C. Brătianu⁵⁴.

Gruparea politică a lui Iancu Flondor se aprobia ca ideologie și program de guvernare de Liga Poporului, cu care a fuzionat cu ocazia transformării Ligii în partid, la congresul din 16–17 aprilie 1920. Corespondența ce s-a purtat în acea perioadă între generalul Averescu și Iancu Flondor punea în evidență rigoarea înaltei etici politice și intransigența deosebită a acestui important om politic român. Într-o scrisoare nedată, scrisă probabil la sfârșitul lunii martie 1920, perioadă în care generalul Averescu, numit prim-ministrul la 13 martie 1920, intenționa o

⁴⁹ *Ibidem*, p. 68.

⁵⁰ Petru Rusindilar, *George Tofan – tribun al romanismului în Bucovina*, Suceava, Editura „Hurmuzachi”, 1998, p. 267.

⁵¹ „Glasul Bucovinei”, II, nr. 159, 5 iunie 1919, p. 1.

⁵² *Ibidem*, nr. 209, 6 august 1919, p. 2.

⁵³ Radu Economu, *op. cit.*, p. 68.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 69.

remaniere a guvernului, Iancu Flondor i-a comunicat generalului considerentele sale pentru care nu putea accepta intrarea în guvern. Convingerea sa era că formarea guvernului exclusiv din membrii Ligii Poporului a fost o greșeală și că astfel cum opoziția stabilise, urma să fie constituit un guvern de coaliție care ar fi dobândit prestigiul și autoritatea într-un moment dificil pentru țară. Nu considera că intrarea sa într-un guvern monocolor ar putea aduce un folos real țării.

Răspunzând acestei scrisori, generalul Averescu, la 2 aprilie 1920, fără a accepta considerentele pe care le invoca Iancu Flondor în formarea guvernului de coaliție, aprecia drept corectă atitudinea acestuia de a nu se angaja într-un guvern pe care nu-l considera capabil de a face față situației⁵⁵. Între timp, după ce își constituisse partidul, Iancu Flondor era criticat în ziarul „Glasul Bucovinei” și se spunea în acest periodic că partidul d-lui Flondor este o simplă ficțiune. De asemenea, Iancu Flondor era acuzat că ar fi avut „apucături nervoase de monarh autocrat”, fiind comparat cu Ludovic al XIV-lea care spusese „L'état c'est moi”⁵⁶. Un alt număr al „Glasului Bucovinei” publica un articol în care se spunea că politica lui Iancu Flondor era condamnată de ardeleni⁵⁷. Acesta era acuzat de Ion Nistor, în ziarul său, că acțiunea sa ar fi nepatriotică⁵⁸.

„Glasul Bucovinei”, în numerele sale de la sfârșitul anului 1920, îl caracteriza pe Iancu Flondor ca pe o persoană dornică de a fi adulată cu orice preț, căreia îi place să fie în centrul atenției. Se ajunsese chiar la afirmația că „d-lui Flondor nu îl se poate atribui nici o operă constructivă”⁵⁹. În același ziar, Ion Nistor vorbise despre alegeri. Alegerile au avut loc într-adevăr, la 3–4 noiembrie 1919, sub guvernului generalului Arthur Văitoianu. Gruparea lui Iancu Flondor ca și Liga Poporului au declarat formal că se abțin de la alegeri⁶⁰, această atitudine comună având drept rezultat apropierea dintre cele două formațiuni politice.

Cu ocazia Congresului Ligii Poporului, care a avut loc între 16–17 aprilie 1920, Iancu Flondor a venit la București. Cu toate că gruparea sa fuzionase cu Liga Poporului, relațiile dintre cei doi oameni politici au devenit cam încordate⁶¹. Totuși, Iancu Flondor a continuat să recunoască fuziunea cu Partidul lui Averescu fiindcă dorea să contrabalanzeze influența grupării lui Ion Nistor printr-o apropiere de Liga Poporului⁶².

Pe când se afla în București, la 27 aprilie 1920, Iancu Flondor a avut un schimb de scrisori cu generalul Averescu, care avea drept obiect posibila numire a lui I.V. Stârcea ca ministru al Bucovinei în locul lui Ion Nistor, demisionat. Iancu

⁵⁵ Idem, *Iancu Flondor, date inedite...*, p. 57.

⁵⁶ „Glasul Bucovinei”, II, nr. 269, 21 octombrie 1919, p. 1.

⁵⁷ Ibidem, nr. 274, 26 noiembrie 1919, p. 2.

⁵⁸ Ibidem, nr. 290, 16 noiembrie 1919, p. 2.

⁵⁹ Ibidem, III, nr. 567, 19 noiembrie 1919, p. 1.

⁶⁰ Radu Economu, *Unirea Bucovinei 1918*, p. 70.

⁶¹ Idem, *Iancu Flondor, date inedite...*, p. 58.

⁶² Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *Viața politică în România 1918–1921*, București, Editura Politică, 1971, p. 218.

Flondor, consecvent concepției sale de moralitate în viața politică, atrăgea atenția că prin numirea lui I.V. Stârcea ca ministru al Bucovinei ar însemna să se dea curs liber corupției în Bucovina, întrucât acesta, încă din timpul administrației austriece, a fost implicat în afaceri veroase în exploatarea pădurilor fondului bisericesc. Nevoind să favorizeze corupția în Bucovina, Iancu Flondor declara că în cazul în care totuși I.V. Stârcea ar fi numit ministru, el era nevoie să renunțe la candidatura pe listele Partidului Poporului și chiar să se retragă din partid.

Răspunsul lui Averescu a fost vădit iritat, dar fără a comenta sau măcar a lua în discuție sesizarea lui Iancu Flondor privind moralitatea lui I.V. Stârcea. El credea că își păstra prestigiul de șef de partid considerând că hotărârile sale trebuiau să prevaleze, deoarece un partid nu poate avea decât un singur șef.

În replica ce nu s-a lăsat așteptată, Iancu Flondor, ferm și cu demnitate, păstrând același stil protocolar, îl informa pe generalul Averescu că în ziua în care I.V. Stârcea va fi numit ministru, ceea ce ar însemna „confințarea celei mai odioase corupții în Bucovina”, calitatea lui de membru al Partidului Poporului înceta. La 2 iunie 1920, I.V. Stârcea a fost într-adevăr numit ministru al Bucovinei și, în aceeași zi, Iancu Flondor s-a retras din viața politică de partid⁶³.

Chiar dacă se retrăsesese oficial din viața politică a Bucovinei și a României, Iancu Flondor continua să fie criticat și ironizat în paginile ziarului „Glasul Bucovinei”. Se spunea că Flondor se opuse reformei agrare în Bucovina și că refuzase amestecul oricui în această problemă pe care voia să o rezolve singur, că omul politic bucovinean era considerat părintele sufletesc al averescianismului din Bucovina etc⁶⁴. De asemenea, era ironizat și numit „solitarul de la Storojinet”⁶⁵, imputându-i-se faptul că, dincolo de aparenta sa singurătate, era „un artist închircit în sufletul său și flămând de aplauze”⁶⁶.

Concepția lui Iancu Flondor privind necesitatea existenței unui guvern de coaliție o manifestase și anterior scrisorii trimise lui Averescu, și anume într-o scrisoare din 6 august 1919, adresată omului politic Theodor Mihaly. Iancu Flondor a discutat în acea perioadă și cu regele Ferdinand, căruia i-a sugerat persoana lui Mihaly ca viitor prim-ministru, propunere cu care se părea că regele a fost de acord. Dar, chiar dacă guvernul Ion I.C. Brătianu demisionase, influența liberalilor era încă mare și astfel s-a constituit un guvern de tehnicieni și militari sub conducerea generalului Arthur Văitoianu. Acesta a condus țara între 27 septembrie–1 decembrie 1919, organizând alegerile parlamentare la care gruparea lui Iancu Flondor n-a participat.

Retras la conacul său de la Storojinet, neparticipând activ la viața politică a României întregite, Iancu Flondor a fost mereu la curent cu evenimentele ce se petreceau în politica românească. El a rămas o țintă pentru adeversarii săi, care au

⁶³ Radu Economu, *op. cit.*, p. 58.

⁶⁴ „Glasul Bucovinei”, IV, nr. 756, 24 iulie 1921, p. 1.

⁶⁵ *Ibidem*, nr. 880, 25 dec. 1921, p. 1.

⁶⁶ *Ibidem*, nr. 884, 30 dec. 1921, p. 1.

căutat mereu pete în biografia omului politic bucovinean. Un eveniment la care Iancu Flondor n-a participat, și anume serbarele încoronării regelui Ferdinand, ce au avut loc la Alba-Iulia, în ziua de 15 octombrie 1922, a fost folosit în detrimentul lui Flondor, acuzat fiind de neloyalitate față de dinastie. Neparticiparea sa la acest eveniment a fost comentată negativ, dar adevăratul motiv al acesteia a ieșit la iveală mai târziu⁶⁷.

Dintron-un proiect de scrisoare, din decembrie 1922, adresată „d-lui Mișu” (care poate fi N. Mișu, fost ministrul de externe, pentru scurt timp, în guvernul generalului Arthur Văitoianu), s-a aflat că lipsa lui Iancu Flondor de la ceremonia de la Alba-Iulia se datora unei chestiuni de protocol, pe care acesta a apreciat-o ca jignitoare nu pentru el ca persoană, ci pentru națiunea română din Bucovina și lupta acesteia pentru unire. „Vârsta și cele petrecute în viața mea mă scutesc de ambiții copilărești”, a scris Iancu Flondor, pentru a explica că nu pentru el a considerat această chestiu jignitoare, ci pentru românii bucovineni.

Ignorându-se calitatea sa de fost președinte al Consiliului Național Român din Cernăuți și cea de șef al guvernului provizoriu al Bucovinei, Iancu Flondor a fost omis din cortegeul regal, fiind plasat în „masă” foștilor miniștri, în fundul bisericii, în anonimat, între coloane. „Acest eveniment regretabil – scria Iancu Flondor în proiectul scrisorii sus-citate – se prezintă ca o degradare și o denaturare a unor sublime acte istorice și implicit o jignire a oamenilor care au urmat la tipul său cu însuflețire chemările mele”.

Însemnarea de pe textul proiectului de scrisoare, scrisă cu creionul de o altă persoană decât Iancu Flondor, arăta că acesta s-a dus în audiență la rege cu „decorația în mână”. Lipsa sa fizică de la Alba-Iulia, justificată din considerente de onoare și prețuire pentru românii din Bucovina, nu l-a împiedicat însă să participe simbolic la eveniment, trimițând o telegramă de felicitare la care regele a răspuns cu mulțumiri. Nu se poate susține că absența lui Iancu Flondor de la Alba-Iulia a fost manifestarea unei poziții ostile față de dinastie sau față de evenimentul unirii tuturor românilor. O inadmisibilă gafă de protocol a provocat atitudinea demnă și justă a lui Iancu Flondor și a altor oameni politici⁶⁸.

Flondor a ținut să fie la curent cu ce se întâmpla în viața politică a Bucovinei și României, chiar dacă nu mai făcea parte activă din ea. Urmărind evoluția unor oameni politici, Iancu Flondor îi felicită pe aceștia când o meritau. Într-o scrisoare datată 7 martie 1923, Flondoreni, omul politic bucovinean îl felicită pe Iuliu Maniu „pentru acțiunea Dv. politică în România întregită fiind și eu convins că viitorul țării și nației noastre este strâns legat de drept și legalitate și că visul secular al unei Români întregite prospere și puternice nu este realizabil decât numai pe această cale”. Flondor îl felicită pe Maniu din adâncul inimii, militând și el pentru o colaborare a partidelor de ordine, considerate de acesta „condițione indispensabilă

⁶⁷ Radu Economu, *op. cit.*, p. 58.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 59.

pentru însănătoșirea vieții noastre publice". Exprimându-și, la sfârșitul scrisorii, încrederea pe care o avea în Iuliu Maniu, Flondor dorea omului politic transilvănean, „cea mai desăvârșită izbândă în urmărirea acestui nobil și patriotic scop”⁶⁹.

Într-o altă scrisoare, datată 28 mai 1924, Flondoreni, Iancu Flondor îi transmitea lui Maniu gândurile sale în legătură cu proiectul Partidului Național de a fuziona cu cel Tânăresc. Flondor nu era de acord cu fuziunea, considerând că aceasta ar scădea din greutatea acestui partid de „o maturitate indiscretabilă” și „cu un trecut ce îl predestinează pentru încheierea Tânărului stat național” și ar trece și el „în categoria unor partide fără menirea de a guverna actualmente țara”. Omul politic bucovinean explică faptul că Iuliu Maniu nu se va bucura de sprijinul lui în această acțiune, dar îl stima pe omul politic transilvănean la fel de mult⁷⁰.

Iancu Flondor a mai corespondat cu Nicolae Iorga și cu Tache Ionescu tot pe teme politice ce vizau situația politică a vremii⁷¹.

În 1921, Iancu Flondor a primit Brevetul de Mare Cruce al Ordinului „Coroana României” de la Majestatea Sa Regele Ferdinand I și „Crucea Comemorativă a Războiului 1916–1918, fără barete”⁷². Aceste distincții aveau scopul de a recunoaște omului politic bucovinean meritele pe care le avea în activitatea depusă în folosul românilor din Bucovina și nu numai.

În ziua de 19 octombrie 1924, Iancu Flondor s-a stins din viață în singurătatea castelului său de la Storojineț. Presa românească a anunțat cu durere dispariția omului politic bucovinean. „Glasul Bucovinei” a făcut o scurtă incursiune în viața lui Iancu Flondor, recunoscându-i meritele pentru activitatea sa, dar neuitând să-l plaseze în urma lui George Popovici, om politic bucovinean de mare valoare.

Guvernul român a hotărât să i se facă funeralii naționale răposatului Iancu Flondor⁷³. Principele Carol a trimis o telegramă la Cernăuți, prin care transmitea condoleanțe familiei Flondor și amintea că moartea lui Iancu Flondor era o pierdere pentru Bucovina, dar și pentru România⁷⁴.

„Glasul Bucovinei” a publicat discursul rostit de ministrul Ion Nistor la înmormântarea lui Iancu Flondor. În acest discurs, fostul adversar politic al lui Iancu Flondor a trecut în revistă viața tumultuoasă a omului politic bucovinean decedat, amintindu-i pe cei ce i-au fost alături: George Popovici, Valeriu Braniște, Modest Grigorcea și alții. De asemenea, Ion Nistor a recunoscut că numele marelui patriot român va fi întodeauna legat de Unirea Bucovinei cu România și făurirea României întregite.

⁶⁹ A.N.I.C., București, Fondul „Iancu Flondor”, Dosar nr. 32, f. 41.

⁷⁰ *Ibidem*, f. 42.

⁷¹ *Ibidem*, f. 41.

⁷² *Ibidem*, Dosar nr.1, f. 25,28.

⁷³ „Glasul Bucovinei”, VII, nr. 1670, 22 octombrie 1924, p. 1.

⁷⁴ *Ibidem*, nr. 1671, 23 octombrie 1924, p. 1.
<http://cimec.ro> / <http://institutulbucovina.ro>

Înmormântarea a avut loc la 23 octombrie 1924, la Storojinet, și a fost săvârșită cu un fast deosebit. Au participat mulți oameni politici, iar o mulțime imensă de intelectuali și săteni l-au condus pe ultimul drum pe acest „om dintr-o bucată și un bun patriot”. Au rostit scurte discursuri: Ștefan Cicio-Pop, în numele Ardealului, Ion Nistor în numele guvernului român și episcopul Ipolit, în numele Bisericii Ortodoxe strămoșești. Toți au recunoscut meritele deosebite ale lui Iancu Flondor⁷⁵.

Iancu Flondor a făcut parte din aristocrația oamenilor politici români. El a fost un bărbat de stat printre puținii din istoria noastră politică, ce a stat drept și neclinit în convingerile sale naționale și politice și a fost incoruptibil în atitudinea sa civică. Chiar atunci când s-a retras din viața politică a României, în 1920, sub presiunea politicianismului veros și înfeudat intereselor egoiste de castă, el n-a fost un om înfrânt. Putem afirma astăzi că, în această luptă, Iancu Flondor a fost un învingător, rămânând un model peren al omului politic aflat în slujba comunității. S-a remarcat prin consecvență și demnitate națională și politică, integritate și onestitate ireproșabilă, cinism dezinteresat și adversitate totală față de moravurile veroase, afacerism clientelar și înfruptare oficializată din avuția națională⁷⁶.

Treptat, figura lui Iancu Flondor a intrat în umbră. Este de menționat un fapt bizarr. În perioada interbelică, ediliile Bucureștilor, au dat unei străzi numele lui Iancu Flondor. În perioada totalitarismului, autoritățile nu au schimbat denumirea străzii „Iancu cav. de Flondor”, nume sub care figurează și astăzi. Desigur, nu din patriotism, ci, mai curând, din ignoranță; în schimb, strada Iancu Flondor din Cernăuți a devenit Olga Kobylanska⁷⁷.

Marea lui personalitate a rămas, nu numai pentru românii bucovineni, dar și pentru cei de pretutindeni, un simbol al patriotismului și un model al democrației. El s-a preocupat imediat după unire de integrarea Bucovinei în noile realități politice ale Regatului Român. A fost ministru-delegat, cu sediul la Cernăuți și în cele câteva luni cât a rămas în această funcție a condus administrația Bucovinei, preocupându-se de reforma agrară, transport, import, comerț, exproprierea și arendarea pământului, școala românească, biserică, introducerea limbii române în școală și în actele oficiale. El a emis ordonanțe în folosul românilor bucovineni și nu numai, Iancu Flondor preocupându-se și de minorități, față de care a fost tolerant. Conflictul pe care l-a avut cu Ion Nistor, și care a însemnat retragerea lui din funcția de ministru, a fost un episod dureros atât în viața sa, cât și în viața politică românească.

Moartea lui Iancu Flondor a fost receptată ca o mare pierdere pentru întreaga românească și acest lucru a arătat că omul politic bucovinean a fost respectat și admirat de cei care l-au cunoscut.

⁷⁵ Ibidem, nr. 1674, 26 octombrie 1924, p. 1

⁷⁶ Radu Economu, op. cit., p. 59.

⁷⁷ Vladimir Trebici, *Unirea Bucovinei cu România*, în „Analele Bucovinei”, anul I, nr. 1, 1994, p. 20.

Iancu Flondor's Position Towards the New Political Realities of Romanian Kingdom (1918–1924)

(Summary)

Iancu Flondor (1865–1924) was a great politician from Bukovina, who fought, honestly, for Bukovina's union with Romania. This article presents Iancu Flondor's political activity in 1919, when he became delegate-minister of Bukovina. He carried on his activity in Cernăuți, in Bucharest's government until his death in October 1924. These few months of activity as a minister are extremely important for Bukovina's integrity in the new realities of the Old Kingdom.

Iancu Flondor had some conflicts with Ion Nistor, his ministry partner in the headquarters in Bucharest, reason that made him resign and leave for good the Romanian political life. From April 1919 and until October 1924, the politician from Bukovina was always well informed of the political realities of the period, involving himself in politics indirectly.

Iancu Flondor had a considerable contribution to the founding The Great Union in 1918 and was involved in the leadership and administration of Bukovina, even after the Union.

IMAGINI ALE DORULUI ÎN LIRICA POPULARĂ DIN BUCOVINA (II)

ELENA CRISTUŞ

În imaginarul popular, dorul, divinitate a iubirii în mitologia autohtonă și în lirica erotică românească¹, cunoaște o multitudine de ipostaze și înfățișări sub care tulbură ființa umană.

Divinitate ambivalentă, dorul este când invocat, ca vestitor al dragostei: „Măi dorule, floare dulce, / Vin la mine că te-oi duce / Și te-oi răsădi-n grădină / Cu față către lumină / Te-oi uda, te-oi îngrijii / Cu tot focul inimii”², când alungat (prin tonalități de descântec) în zone marginale umanului, pentru a proteja ființa de forța lui devastatoare: „Du-te, dor, pe cel izvor / Și despică molidul, / Nu-mi despica sufletul; / Și despică cetina, / Nu-mi despica inima”³.

Imagini poetice inspirate din lumea vegetală, ca cele de mai sus, apar frecvent în poezia populară. La începutul textelor, în poziție mediană sau finală, comparațiile, metaforele și alegoriile vegetale (florale) nu au doar funcții estetice, ci și de natură emoțională. Omul tradițional a stat în permanentă comuniune cu natura, căreia i s-a confesat, a luat-o ca martor ori ca protector al stărilor sale sufletești, iar folclorul universal, ca și cel românesc, manifestă în diverse moduri un cult al naturii gresfat pe vechile credințe animiste ale începutului umanitatii. În lirica orală de dragoste și de dor, cultul naturii este particularizat prin cultul florii, iar imaginea femeiei / iubitei – floare este „un topoz folcloric, un mit poetic și un model cultural”. Simbolismul erotic al florii (trandafir, rujă, bujor, floarea-soarelui etc.) a fost pe larg analizat de Ivan Evseev⁴. Ca și autorul menționat, considerăm că între toate florile care „înmiresmează” lirica populară, busuiocul – plantă care aparține și sferei miraculosului popular – este floarea consacrată a dragostei la români. El îndeplinește funcția unui stimulent erotic și este întrebuită în magia dragostei, provoacă dorul și îl menține.

Dar în lirica erotică orală se mai zămislește o floare, spre desfătarea și alinarea sufletului îndrăgostit. Într-un text (un fel de ghicitoare lirică) din colecția

¹ Petru Ursache, *Prolegomene la o estetică a folclorului*, București, Editura Cartea Românească, 1980, p. 148–149; Ivan Evseev, *Simboluri folclorice*, Timișoara, Editura Facla, 1987, p. 146.

² Ion Mețiu, *Folclor poetic nou*, București, 1965, p. 53.

³ Ovid Densusianu, *Flori alese din poezia populară*, [București], Editura pentru Literatură, 1966, p. 68.

⁴ Ivan Evseev, *op. cit.*, p. 116–128.

Friedwagner⁵ afăm care este „floarea-florilor”: „Marie, Marie, / Ian spune-mi tu mie, / Ce floare înfloare / Noaptea pe răcoare? / – Noaptea pe răcoare, / Numai o floare înfloare: / Floarea florilor, / Dorul fetelor, / Dorul fetelor / Și-al fechorilor” (Fried., VI, 1). Suntem în prezența unei alte ipostaze a cameleonicului sentiment al dorului, dorul – floare. Ne vom opri în paginile următoare asupra acestui motiv și a conotațiilor sale în poezia de dor, încercând să surprindem evoluția acestei imagini poetice aşa cum ne-o oferă textele lirice.

Condiția dorului este de veșnic călător (asupra acestui motiv am insistat în prima parte a studiului nostru). Între spațiile străbătute fără odihnă și neobosit de acesta, se înscrise și cel al câmpului: „Du-te, dor, prin ierburi, fân, / Mi te du la badea-n sân”. (Fried. IV, 14), dar și al grădinii: „Trece dorul prin grădină / Cu fânari și cu lumină” (Fried. IV, 110); „Ziua-ntreagă de cu zori / Te-am purtat, dor, printre flori”. (Fried. IV, 14). Putem considera că relația dorului cu lumea vegetală aici începe. Spațiu încărcat nu numai de miresme, ci și microcosmos care oferă intimitate⁶, grădina este unul dintre locurile preferate de îndrăgostiți pentru că le oferă cadrul prielnic manifestărilor libere a sentimentelor. Dar grădina este și spațiul în care natura este în bună măsură luată în stăpânire de femeia culturii tradiționale; acesteia îi sunt bine cunoscute locul și rostul fiecărei flori, proprietățile magice ale acestora și folosirea lor la timpul potrivit sunt învățate de timpuriu în mediul folcloric. Aici există credință că florile „vorbesc”: „Florile și toate buruienile vorbesc; când te duci pe câmp, e aşa de frumos cine știe limba lor! Una zice: ia-mă că eu sunt bună de dragoste!”, dar alta zice: „ia-mă pe mine, că eu sunt pentru cinste!”, dar alta că-i de noroc. Alta spune: „ia-mă pe mine că bani mulți vei avea! Si de boale, de leacuri, de toate spun și se îmbie. Numai trebuie să pricepi limba lor”⁷.

Având încredințarea proprietăților magice și terapeutice ale plantelor și știința folosirii lor, fata îndrăgostită aflată sub puterea dorului crede că ar găsi leacul cu o condiție: „De-ar fi dorul ca o floare” / „Frunzișoară de-o cicoare / De-ar fi dorul ca o floare, / L-aș ținea sub cingătoare / L-aș purta la chiotoare / Și când aş vrea l-aș dizlegă / Eu de dor n-aș mai zăcea” (Fried, IV, 1)⁸. Un alt text conține chiar rugământea adresată lui Dumnezeu: „Doru meu ș-al dumitale / Facă Dumnăzău o floare / O floare mirosoitoare / Să o leg la chiotoare / Uni inima mă doare”⁹.

⁵ Mathias Friedwagner, *Rumänische Volkslieder aus der Bukowina*, Würzburg, Konrad Triltisch, 1940. În continuare, vom indica în text (Fried.) și numărul piesei alese pentru exemplificare.

⁶ Gilbert Durand, *Structurile antropologice ale imaginărilor*, București, Editura Univers, 1977: „Spațiul circular e mai ales cel al grădinii, al fructului (...) și deplasează accentul simbolic asupra voluntăților tainice ale intimității”, p. 308.

⁷ Apud. Ivan Evseev, *op. cit.*, p. 121.

⁸ Credința vindecării prin virtuțile terapeutice ale plantei este prezentă și în paremiologie: „Cine simte vreo duroare / Poartă floare-n cingătoare”. Iuliu Zane, *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, ...*, apud Tache Papahagi, *Poezia lirică populară*, București, Editura pentru Literatură, 1967, p. 172.

⁹ Traian Cantemir, *Folclor literar din Suceava*, 1989, p. 152.

<http://cimec.ro> / <http://institutulbucovina.ro>

Acțiunea asupra dorului rămâne, însă, doar sub semnul ipoteticului „de-ar fi”, ineficientă în planul existenței asaltate de dor, căci suferința pare prea puțin diminuată: „Doru-i floare din grădină, / Cine-l poartă, tot suspină” (Fried, IV, 1).

Imaginea celor două doruri reunite într-„o floare mirosoitoare” sugerează o eliberare de tensiunea sufletească („inima mă dăore”) cauzată de starea de dor. Simbol al idealului, pasiunii și armoniei, floarea apare și ca rezultat al unei alchimii interioare datorate iubirii, prin care omul poate regăsi unitatea și perfecțiunea paradisiacă (vezi și invocarea divinității).

În ipostaza dorului – floare credem că se poate descoperi încă o încercare de a controla un „factor psihogen”, Dorul impetuos care pătrunde năvalnic în viața Tânărului, aruncându-l „dincolo de limitele existenței perfect cosmicizate” (acestuiia corespunzându-i imaginile „dorul-câne turbat”, „dorul nebun” sau, ca să rămânem în domeniul vegetal, „dorul iarbă rea/iarbă amară”). Dezechilibrând ființa și comportamentul ei („Ziuă, noaptea, mă muncește / Trupul mi-l ticăloșește”), dorul apare ca reprezentant al haosului. Dar adus în grădină, „cu fața către lumină”, în ipostaza de floare, intră într-un spațiu al ordinii și armoniei, cosmicizat și peste care femeia este stăpână. Aici, el poate fi răsădit și prinde rădăcini, ca orice vegetal: „Frunză verde de sulcină / L-a mă puică în grădină / O prins doru rădăcină. / Eu îl săp să-l duc acasă, / Șepte rădăcini nu-l lasă; / Eu îl săp să-l pun în sân / Șepte rădăcini îl tân” (Fried., IV, 115); „La puicuța în grădină / O prins doru rădăcină. / Eu mă plec să-l ieu în sân, / Două rădăcini îl țin; / Eu mă plec să-l ieu acasă / Două rădăcini nu-l lasă” (Fried. IV, 116); „Trandafir din ceea partă, / Ti-aș iubi și iești diparti, / Ti-aș sapa din rădăcină / Sî mi ti pun în grădină / Sî ti iubesc și hodină” (Fried., IV, 118).

Metafora rădăcinilor a fost interpretată de Silviu Angelescu ca o imagine ce „sugerează originea chtonică, subterană a dorului”¹⁰, la polul opus identificând dorul de origine celestă: „Foaie verde a bobului / N-am o scară să mă sui / Sus în slava cerului / Să iau cheia să descui / Să dau drumul dorului / Pe fața pământului, / Pe deasupra codrului”. Acestei interpretări îi adăugăm încă una. Sentimentul iubirii are, pe lângă calitatea de inspirator fecund al creației poetice, și un rol bine reliefat în viața socială, el stând la baza întemeierii familiei. În societatea tradițională, însă, existau situații când prevalau interesele materiale, mai ales ale părintilor. Nu o dată, poezia populară – prin vocea îndrăgostitului – amendează dur, mergând până la blestem, opozitia acestora la căsătoria cu cel /cea iubit(ă), din considerente materiale. Credem că textele poetice alese ca exemple permit și interpretarea metaforei rădăcinilor ca o metonimie a părintilor / rудelor („Două rădăcini îl țin”; „Două rădăcini nu-l lasă”) care se opun împlinirii dorului prin căsătorie. Versurile citate pun în relație dorul nu numai cu lumea vegetală (prin rădăcini), ci fac trimiteră și la metamorfozarea dorului în însăși ființă iubită, aici – fata. E locul să amintim că o parte a complexului poetic fată-floare-dor este actualizat și în poezia

¹⁰ Silviu Angelescu, *Dorul – un tip de sensibilitate și o viziune asupra lumii*, în „Lumina”, Panciova, nr.11–12, 1990, p. 95.

ceremonialului de nuntă. În orațiile la petiț, se pomenește de floarea (fata) care este dusă la alte curți: „De trei ori pe după masă, / Să scoatem floarea din casă / Să rămâie binele / Să roiasc-albinele”¹¹.

Iubirea convertită în dor este legată, prin definiție de aspirația suprimării distanței („Ti-aș iubi și iești diparti”), de realizarea comuniunii depline („Eu mă plec să-l ieu în sân”), comuniune care în plan social poate avea drept corespondent familia. Dar în ordinea spirituală a existenței, această comuniune este sugerată extrem de plastic în imaginea dorului prefăcut în „azimioară”, apoi integrat proprietății ființe, ca într-un text din Transilvania, sau întors „bădiței”, după ce a fost descăntat, pentru a-i grăbi hotărârea căsătoriei: „Măi bădiță, floare dulce, / Unde te-aș găsi te-aș smulge / Și-acasă la noi te-aș duce / Și te-aș răsădi-n grădină / Și te-aș secera cu milă / Și te-aș face stog în prag, / Și te-aș îmblăti cu drag, / Și te-aș măcina mărunt / La morișcă de argint, / Și te-aș cerne prin sprâncene / Și te-aș frământa-n inele / Și te-aș da inimii mele / Să se stâmpere de jele”¹²; „Măi bădiță Gherasim, / Eu de drag te-aș băga-n sân / Și de drag te-aș semăna / Și de drag te-aș secera, / (...) / Și te-aș da inimii mele... / Doar inima te-ar mâncă / Doar de drag m-aș stâmpara”¹³; „Frunzulică ca iarba / De-aș putea eu căpăta / Dorul de la bădiță, / L-aș ara, l-aș sămăna / Eu singură l-aș secera / Și l-aș duce la o sură / Și l-aș îmblăti din gură / Și l-aș duce la o moară / Să-mi facă o azimioară / Ca s-o coc la țătășoară / Cu foc de la inimioară / Să dau bădiței să moară. / Ori să moară, ori să zacă / Ori să moară, ori să pieie / Ori pe mine să mă ieie” (Fried., IV,122). Poezia devine o „expunere liriconarativă” construită pe baza unui paralelism simbolic ascendent¹⁴ ce sugerează intensitatea sentimentului de dragoste/dor al fetei. Tensiunea afectivă este exprimată prin asocierea cu fazele muncilor agrare, cu mitologia dramatică a vegetalului (grâului) atât de „chinuit” (ca și omul cuprins de dor): „răsădit”, „secerat”, „îmblătit”, „măcinat”, „cernut”, „frământat”, în final „copt” și asimilat – „dat inimii” ca unic remediul al dorului. Versul „L-aș frământa-n inele”, ca aluzie de extremă poeticitate la căsătorie, face din nou translația către poezia ceremonialului de nuntă.

Pe rosturile magico-mitice ale grâului¹⁵ insistă variantele bucovinene. Sub protecția Lunei Sfinte („doamna florilor”), se secera parțial, un colț al holdei, din care se luau spice și boabe de grâu anume pentru vrăji și farmece. Grâul are și rol de apărare a celui asupra căruia cade, ca și de atragere a belșugului și fertilității în practicile rituale la nuntă. Într-un text cules din Argeș, avem un răspuns masculin la variantele feminine anterioare: „Dorul de la mândra mea / De-aș putea, l-aș

¹¹ S. Fl. Marian, *Nunta la români*, București, Editura „Grai și suflet – Cultura Națională”, 1998, p. 258.

¹² Cu cât cânt, atâta sunt; antologie îngr. de Ovidiu Papadima, București, Editura pentru Literatură, 1963, p. 199.

¹³ Ioan Urban Jarník, A. Bârseanu, *Doine și strigături din Ardeal*, Brașov, 1895, p. 12.

¹⁴ Gheorghe Vrabie, *Din estetica poeziei populare române*, București, Editura Albatros, 1990, p. 187.

¹⁵ Cf. Romulus Vulcănescu, *Mitologie română*, București, Editura Academiei, 1987, p. 553–555.

semăna / La toamnă l-aş secera / Şi l-aş face snop de grâu, / Să mi-l porti, mândro, la brâu".(Papadima, p. 274).

Tot la practici magice trimite și motivul semănării numelui pentru a răsări „flori de dor”, sau semănarea numelui amestecat cu dor: „Mi-oï semăna numele / Prin toate cărările / Să răsaie flori de dor / Cu miros pătrunzător / Să le poarte fetele, / Fetele, nevestele / Să le meargă vestele”¹⁶; „Măi bădiță, bunule, / Semănat-ăş numele. / Să semăna numele tău / Mestecat cu dor de-al meu / Şi din al tău să răsară / Floare mândră, floare rară / Să răsar-un rosmarin, / Din al meu un trandafir...”¹⁷.

Pentru omul arhaic, numele stă în strânsă legătură cu destinul celui care-l poartă¹⁸. Redus la stadiul de sămânță, el redobândește şansa de a Renaşte („să răsaie”) sublimat, într-o ordine ideală¹⁹ („floare rară”), în comuniune cu ființa îndrăgită – influențând apoi ordinea reală a existenței îndrăgostitilor.

Manifestat plenar și nestingherit mai ales în regim nocturn, „Noaptea pe răcoare / Numai o floare-nfloare / Dorul fetelor / Şi-al flăcăilor”, Dorul își asociază nu numai regnul vegetal ci și registrul cosmic: „La portița dragei mele / Răsărit-au două stele / Da' nu-s stele părăsite / Da's două flori înflorite: / Una-i ea și una-s eu / Doru ei și doru meu” (Fried., VI, 27); „La portița dragei mele / Răsărit-au două stele: / Două stele logoste / Dar nu-s stele răsărite, / Ci-s două flori înflorite. / Două flori de trandafir, / Cusute cu-argint și fir: / Una-i ea și alta-s eu / Dorul ei și dorul meu”²⁰.

În viața omului, apariția iubirii cu toate tribulațiile ei, echivalează cu o transformare sufletească și o iluminare interioară pe care ochii o transmit primii. De altfel, discursul erotic investește ochii / privirea cu puterea de a „institui lumea Erosului”²¹. Unul dintre locurile consacrate de întâlnire a îndrăgostitilor este „noaptea la portiță”, având ca martori și ocrotitori astrele, luna și stelele. Încântarea de a se vedea și bucuria de a-și ști dorul împărtășit provoacă o strălucire aparte a ochilor, care reflectă în aceste momente atât lumea interioară – ochii ca „oglinză a microcosmosului ființei umane” – cât și pe cea exterioară – ochii fiind și imaginea

¹⁶ Horă din culegerea lui Vasile Alecsandri, *Balade populare românești*, inclusă de S. Fl. Marian în vol. *Nunta la români*, ediția a II-a, București, Editura „Grai și Suflet – Cultura Națională”, 1998, p. 51.

¹⁷ *Doină, cântece și strigături*, București, ESPLA, 1955, p. 79.

¹⁸ Vezi R. Vulcănescu, *op. cit.*, p. 162 – 167.

¹⁹ „În măsura în care destinul cuiva era socotit ca fiind orientat de numele primit la naștere, îngroparea numelui devine sinonimă nu numai cu o reducere a ființei la stadiul seminal, ci și cu o rectificare a esenței individului, ca urmare a învecinării sale simbolice cu dorul. Imaginea propune astfel o dublă orientare a existenței – prin nume, dar și prin dor. Comuniunea celor două existențe, în ordinea reală a vieții este, în felul acesta, pregătită, prin act magic, în ordinea ideală, pe care o figurează nuntă dintre ființă – nume și dor”. Silviu Angelescu, *op. cit.*, p. 90.

²⁰ Vasile G. Popa, *Folclor din Tara de Sus*, București, Editura Minerva, 1983, p. 367.

²¹ „Podoabă a corpului, ochii sunt, în același timp, principalul canal de comunicare între microcosmos și macrocosmos, o adeverăată fereastră a sufletului deschis spre alteritate și spre lumea Erosului atotputernic”. Ivan Evseev, *op. cit.*, p. 15.

reflectată a cerului, a luminii astrale. În poezia populară, cosmicizarea femeii începe de la ochi: „Ochii tăi sunt două stele / Și farmeci lumea cu ele. / Stele-s multe pe cer sus / Dar ca ochii mândrei nu-s” (Fried., IV, 74).

Dragostea poate însemna schimbarea destinului. În mitologia română, stăpânele destinului uman sunt Ursele, care au ca acoliți stelele logostele. De aceea, având menirea de a păzi destinul stabilit de Urse fiecărui muritor (pe care îl pot modifica parțial), stelele logostele devin receptorii ai „rugăciunilor la stea”, făcute în genunchi, pe pragul ușii, în miez de noapte. În descântecile de nouă stele logostele, fata solicită să primească dragostea împărătească și să se poată mărita repede.

Metaforele astrale sunt dublate de metafora înfloririi, care sugerează împlinirea iubirii. Versurile: „Două flori de trandafir / Cusute cu argint și fir” amintesc de obiceiul dăuririi de către mireasă mirelui a unei cămași cusute de ea, special pentru nuntă.

În imaginarul mito-poetic, participarea naturii la sentimente și acțiuni umane le-a investit pe acestea, nu o dată, cu atributul perenității. Plantele, având puterea de reînviere, asigură și prelungirea vieții, a iubirii²². În mentalitatea arhaică, există o relație strânsă și directă între dragostea oamenilor și creșterea plantelor, care putea fi stimulată prin acte erotice. Iubirea ca forță creatoare în univers, este afirmată în lirica populară în motivul „iubirea înfloreste”: „Bade, de dragoste noastră / Răsărīt-au flori pe coastă”; „Mândră, de dragostea noastră / A-nflorit doi pomi în coastă” (Papahagi, p. 141–142). Divinitate bipolară, aparținând „familiei demonologice”²³, Dorul apare la fel de des și ca forță distructivă: „Pe unde merge dorul / Se usucă tot câmpul / Înnegrește sufletul”; „Plinge mândra și suspină / Jos, pe iarbă, în grădină. / Așa cântă de cu dor / De nici florile nu-nflor. / Așa cântă de cu jele / De inima-n mine pierere”. (Papahagi, p. 89).

Astfel, starea de dor se integrează unei viziuni a lumii în care imaginile poetice sugerează o coeziune intimă între microcosmos (om) și macrocosmos.

Sehnsuchtsbilder in der Bukowiner Volkslyrik

(Zusammenfassung)

Das Studium stellt eine andere Repräsentierung des Sehnsuchtsgefühls des rumänischen Volkes – Sehnsucht als Blumengestalt – dar.

²² În această viziune, planta poate fi „emblemă ... a unei reîntoarceri, în posida încercărilor temporale și a dramelor destinului (...)”. Gilbert Durand, *op. cit.*, p. 399.

²³ P. Ursache, *op. cit.*, p. 148.

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA FLOREI INDICATOARE DE SOL DIN PĂDURILE BUCOVINEI

TITUS LUCESCU

Parcurgând o parte din Amenajamentele¹ pădurilor din Bucovina, începând cu anul 1955 și până în prezent, am constatat că flora indicatoare de sol este foarte puțin reprezentată, cuprinzând numai 3 până la 5 genuri, fără a se stabili speciile componente.

Pentru a dovedi acest lucru, prezentăm în continuare câteva exemple: U.P.² I Codrul Voivodesei, u. a.³ 29 A, flora indicatoare este reprezentată de genurile: *Asperula*, *Salvia* și *Dentaria*, în u. a. 30 C, i s-a mai adăugat genul *Oxalis*, în u. a. 41 A s-a mai adăugat genul *Vaccinum*, în u. a. 66 A la genurile *Oxalis* și *Asperula* s-a mai adăugat și genul *Mercurialis*, iar în u. a. 86 B s-a mai adăugat și mușchi verzi; în u. a-urile din U.P. III Șoarecu, pe lângă genurile menționate mai sus, s-a mai întâlnit *Luzula*, în u. a. 81 C și *Euphorbia*, în u. a. 116 A.

După cum este cunoscut, nu toate speciile din genurile *Asperula*, *Luzula*, *Euphorbia* și altele fac parte din flora indicatoare de sol, aşa că situația din acest punct de vedere, prezentată în Amenajamentele silvice este prea puțin lămuritoare.

În numeroasele noastre deplasări la ocoalele silvice din zonă, am identificat un număr mult mai mare de specii care, după observațiile noastre, au o arie mai largă de răspândire în pădurile Bucovinei, specii pe care le enumerăm în lucrarea de față, în ordine alfabetică.

Mycelis muralis (L.) Dum. – specie cu densitate foarte redusă, populează subzonele de vegetație, de la limita inferioară a stejarului până la limita superioară a molidișurilor pure.

Oxalis acetosella (L.) Dum. – aria de răspândire a acestei specii este cuprinsă între limita inferioară a făgetelor până la limita superioară a molidișurilor purc. În bazinul Bistriței are densitate mai mare.

Salvia glutinosa L. – plantă des întâlnită în pădurile umbroase din molidișurile pure, de pe toată suprafața Fondului Forestier din Bucovina.

Vaccinium myrtillus L. – populează mai des limitele superioare ale arboretelor de molid din bazinele Bistriței, Dornelor și ocoalelor silvice Crucea și Broșteni, coborând în unele zone până la altitudinea de 700 m.

Speciile cu densitate mai mare sunt prezentate în tabelul următor, pe localități și cantoane silvice.

¹ Amenajarea pădurilor – lucrări topografice, cartarea solului, separări de arborete. Lucrări de conducere a arboretelor, planificarea tâierilor de regenerare.

² U. P. – unitate de producție.

³ u. a. – unitate amenajistică ce intră în componența unității de producție.

Asociații vegetale din rezervația Lucina, județul Suczava

Asociații vegetale din rezervația Lucina, județul Suceava (continuare)

Asociații vegetale din rezervația Lucina, județul Suceava (continuare)

LEGENDĂ: Comuna Marginea: **1** – cantonul silvic (în continuare: c. s.) Havriş; **2** – c. s. Floca; **3** – c. s. Haşa; **4** – c. s. Pietrele Muierilor; **5** – c. s. Ursoaia. Comuna Suceviţa: **6** – c. s. Neagu; **7** – c. s. Huta; **8** – c. s. Voivodeasa; **9** – c. s. Dragoşin; **10** – c. s. Poiana Mărului; **11** – c. s. Bercheza; **12** – c. s. Poiana Ovăzului; **13** – c. s. Rusca; **14** – c. s. Păraul Rotari. Comuna Horodnic: **15** – c. s. Runc; **16** – c. s. Topliţa; **17** – c. s. Horodnic. Comuna Volovăt: **18** – c. s. Volovăt. Comuna Vicovu de Jos: **19** – c. s. Slatina. Comuna Dorneşti: **21** – c. s. Dorneşti. Comuna Satu–Mare: **22** – c. s. Tibeni. Comuna Gălanesti: **23** – c. s. Pietroasa. Comuna Părteşti de Jos: **24** – c. s. Igoaia. Câmpulung Moldovenesc: **25** – Muntele Tomnatic; **26** – versanii stângi râului Moldova. Comuna Valea Moldovei: **27** – c. s. Larga-Pies. Comuna Grănicesti: **28** – terenuri degradate.

Beitäge zur Kenntnis der Flora aus den Bukowiner Wäldern*(Zusammenfassung)*

In diesem Artikel werden die Forschungen präsentiert, die in den Bukowiner bezüglich der Grundflora, im Vergleich zur sehr geringen Zahl der Pflanzarten, durchgeführt wurden.

PROBLEME DE PALINOSTRATIGRAFIE A FORMAȚIUNILOR CRISTALINE DIN CARPAȚII ORIENTALI

OVIDIU BÂTĂ

PALINOLOGIA ZONELOR RIVERANE

Platforma Est-Europeană

Între grupele de fosile luate în considerare în stabilirea limitei Precambrian – Cambrian, o atenție deosebită a fost acordată trilobiștilor, fosilelor mici cu cochilie, și fosilelor indicatoare. În diferite stadii ale investigării stratelor de la limita Precambrian – Cambrian, fiecare dintre aceste grupe de fosile a fost privită ca „cel mai bun” instrument de recunoaștere a acestei limite. Tradițional, zonarea Cambrianului inferior s-a bazat pe faunele de trilobiți disponibile. Prezența lor în număr redus, sau chiar absența, în cele mai de jos strate ale Cambrianului, a generat dificultăți în definirea și corelarea regională a limitei Precambrian – Cambrian. De asemenea, grupele de fosile amintite mai sus sunt dependente de o serie de factori ca: provincii, endemism, control facial, întindere stratigrafică mare și – ca și alte grupe de fosile – inconstanță taxonomică, factori care împiedică utilizarea lor ca marcatori stratografici.

Progrese majore au fost obținute în deceniile din urmă în investigarea microfosilelor de protiste vegetale – acritarche – care, în stadiul actual de cunoaștere, se pare că oferă o alternativă viabilă la „stabilirea” grupelor de fosile ca instrument de corelare. Punerea în aplicare a studiilor asupra fitoplanctonului fosil în vederea soluționării problemelor stratigrafice majore, a constituit un suport important în investigarea straturilor din Fanerozoic. Microfosilele protistelor algale (acritarchele și cianobacterile) au fost utilizate prima dată în biozonarea unităților Proterozoicului terminal și Cambrianului inferior aparținând Platformei Est-Europene (PEE) din Rusia (Volkova, 1973, 1985; Volkova et al., 1979; Kirjanov, 1979). Revizuiri recente, bazate pe o tehnică îmbunătățită, au verificat și corectat informațiile inițiale asupra acritarchelor. În actualul stadiu de cunoaștere ele vin să îmbunătățească cercetările paleobiologice, deschizând posibilitatea unei biostratigrafii interregionale și corelați. Numeroase și bine înțelese înregistrări de palinomorfe obținute în diferite locuri din PEE au furnizat dovezi în încercarea de a defini limita Precambrian – Cambrian pe bază de acritarche.

În partea vestică a PEE (Rusia), depozitele de tranziție Vendian – Cambrian au fost subdivizate în unități stratigrafice (orizonturi), stabilite pe baza nivelelor stratigrafice ce prezintă taxoni de acritarche diagnostic și grupări de taxoni în associații. Cambrianul inferior a fost divizat în cinci biozone („orizonturi”), în ordine ascendentă Rovno (Cambrian inferior, zona standard cu *Sabellidites* și biozona microbiotică *Teophipolia lacerata*), Lontova (faună cu *Platysolenites antiquissimus* și biozona *Granomarginata prima*), Talsy (cu trilobiți din Cambrian inferior, a fost corelată cu zona *Holmia* din Polonia), Vergale și Rausve.

Studiul acritarchelor din depozite precambriene din nord-estul Poloniei (Volkova, 1981) a dus la diferențierea a cinci tipuri de associații: o associație precambriană (cu reprezentanți ai genului *Leiosphaeridia*, larg răspândiți), trei associații pentru Cambrian inferior (1. *Leiosphaeridia*, *Micrhystridium tornatum*, *Granomarginata prima*, *Leiomarginata simplex*, *Tasmanites tenellus*; 2. *Leiosphaeridia* sp., *L. cerebriformis*, *Pterospermopsimorpha* sp., *Cymatiosphaera* sp., *Baltisphaeridium* sp.; 3. o associație ce se diferențiază prin prezența apreciabilă de acritarche cu cili) și una pentru Cambrian mediu (cu acritarche acanthomorfe).

Într-o serie de lucrări, Volkova, Kirjanov, Jankauskas au propus subdivizarea straterelor Cambrianului inferior în cinci (sau șase) orizonturi și ale Cambrianului mediu în două (sau trei) orizonturi. Limita inferioară a fiecărui orizont este definită de prima apariție a associației caracteristice de acritarche în acest orizont, iar limita superioară de prima apariție a associației de acritarche caracteristică pentru orizontul de deasupra.

Jankauskas și Lendzion (1992) au analizat actualul stadiu de cunoaștere a biostratigrafiei pe bază de acritarche a Cambrianului inferior și mediu din regiunea Baltică și au reinterpretat orizonturile cambriene ale PEE ca biozone. Pentru fiecare zonă au fost selectați taxoni-index și taxoni-nominali.

Astfel, Cambrianul inferior a fost subdivizat în șase limite și ansambluri zonale: 1. Zona *Teophipolia lacerata*, limita inferioară corespunde cu baza Cambrianului, cu acritarche de tip Rovno; 2. Zona *Granomarginata prima*, echivalată cu orizontul Lontova, corelată cu zona *Platysolenites*; 3. Zona *Baltisphaeridium cerinum*, cu acanthomorphitae numeroase și diverse – corespunde cu orizontul Talsy și cu partea inferioară a zonei *Holmia* – este divizată în două associații zonale: *B. cerinum* – *Skiagia compressa* și *B. cerinum* – *S. ciliosa*; 4. Zona *Volkovia dentifera*, corespunde părții superioare a Cambrianului inferior, subdivizată în două „subzone” – cu *Goniosphaeridium implicatum* și cu *Eliasum ilaniscum* – *Multiplisphaeridium dendroideum*.

Cambrianul mediu din regiunea Baltică este subdivizat în două zone: 1. Zona cu associația *Micrhystridium notatum* – *Lophosphaeridium variabile*, are o limită tranzițională cu stratele Cambrianului inferior; 2. Zona cu associația *Comasphaeridium strigosum* – *Timofeevia lancarae* se coreleză, probabil, cu partea inferioară a zonei *Paradoxides paradoxissimus*.

Soclul Platformei Moldovenești

Informații despre alcătuirea soclului s-au obținut prin forajele de la Iași, Todireni, Bătrânești și Popești.

Forajul de la Bătrânești (25 301) – situat în extremitatea de NE a țării, la circa 22 km de Botoșani, face parte dintr-o sută de foraje executate în Podișul Moldovenesc și a cărui material carotat a fost examinat de Niculescu (1963), Mirăuță (conodonte, 1967), Iliescu (palinologie, 1971), Iordan (macrofaună, 1972) – a străbătut, începând de la 1008 m, pe o grosime de 40 m, gnaise plagioclazice cu biotit și hornblendă, străbătute de filoane pegmatitice. Prin metoda K/Ar au fost determinate vârste izotopice de 1280–1500 milioane ani (m.a.) pe biotite și de 1000–1600 m.a. pe feldspații potasici din gnaise și pegmatite, deci vârsta formațiunilor cristaline este incontestabil precambriană.

Soclul Platformei Moldovenești reprezintă o prelungire a formațiunilor cristaline ale scutului ucrainean (Arhaic), vizibil în valea Bugului și valea Nipruului, dar cu regenerare în Proterozoic mediu.

Iliescu (1974) a identificat în carotele din forajele de la Iași și Bătrânești, în depozite presiluriene, prezența Cambrianului și Ordovicianului la vest de Prut, pe baza unei asociații palinoprotistologice puțin variată, cu speciile: *Tasmanites* sp., *Protosphaeridium tuberculiferum*, *P. clarum*, *Synsphaeridium conglutinatum*, *Stictosphaeridium pectinale*, *Favosphaeridium favosum*, *Cymatiosphaera* sp. Se consideră că sub adâncimea de 760 m (forajul Bătrânești) depozitele ar apartine Precambrianului, deoarece se găsesc elemente mai puțin evolute și lipsesc cele caracteristice Paleozoicului.

Pe baza materialului paleontologic furnizat de forajul Bătrânești a fost pus în evidență, pentru prima dată la noi (Patrulius, Iordan, 1974), existența Vendianului și Cambrianului inferior în succesiunea formațiunilor detritice presiluriene ce repauzează pe soclul cristalin. Identificarea acestor termeni în forajele din Platforma Moldovenească dovedește prelungirea spre sud-vest a platformei Est-Europene pe teritoriul țării noastre.

Succesiunea de formațiuni detritice preordoviciene traversată de forajul Bătrânești se placează în intervalul Vendian superior – Cambrian inferior.

Straturile cu *Vendotaenia antiqua* sunt corelabile cu formațiunea de Sokoleț (Vendian superior), reprezentând astfel un echivalent meridional al straturilor cu „laminarite” din teritoriul peribaltic, iar straturile cu *Sabellidites cambriensis* sunt perfect corelabile cu cea mai mare parte a formațiunii de Hmelineț din baza Cambrianului inferior podolic. Formațiunea grezoasă de culoare deschisă cuprinsă între straturile cu *Sabellidites* și echivalentul probabil al gresiei de Molodova, este perfect coreabilă din punct de vedere litostratigrafic cu formațiunea de Ebrîț, al doilea termen al Cambrianului inferior din Podolia (zona cu *Platysolemites*).

PALINOSTRATIGRAFIA FORMAȚIUNILOR CRISTALINE DIN CARPAȚII ORIENTALI

Zona cristalino-mezozoică a Carpaților Orientali aparține Getidelor estice, dacă ne referim la centura mobilă alpină. Marginea cratonului plăcii getice, în porțiunea opusă marginii Platformei Moldovenești a plăcii majore Eurasiatice, a fost forfecată, formându-se astfel o serie de pânze de șariaj. De sus în jos, aceste pânze sunt: pânta bucovinică (PB), pânta subbucovică (PSB) și pânzele infrabucovicice (PIB) – (e.g. Săndulescu, 1984). Pânta bucovinică poartă deasupra ei Transilvanidele estice, pânze lipsite de soclu cristalin. La rândul lor, cel puțin pânzele bucovinică și subbucovică, sunt formate din mai multe unități tectonice varistice, care de sus în jos se însiruie astfel: pânta de Rarău, pânta de Putna, pânta de Pietrosu Bistriței și pânta de Rodna (Balintoni, 1981; Balintoni et al., 1983).

Modelul structural enunțat mai sus, acceptat de majoritatea geologilor care studiază zona cristalino-mezozoică a Carpaților Orientali este rezultatul efortului științific imaginativ și creativ a mai multor generații de cercetători, un lung drum de eforturi și evoluții ale ipotezelor. Planele de șariaj și corpurile tectonice au fost conturate treptat, oscilându-se între vârstele alpine sau prealpine ale acestora. Chestiunea esențială a constat în individualizarea corpurilor tectonice din compoziția soclurilor pângelor de șariaj alpine. Odată realizat acest pas, orice repetiție a unei unități tectonice elementare sau a unei secvențe de asemenea unități, sugera existența unor unități de alt rang, care însumau o parte din, sau toate unitățile tectonice elementare cunoscute. De-a lungul timpului au existat păreri contradictorii despre prezența în cristalinul Carpaților Orientali, atât a unor pânze de șariaj alpine, cât și prealpine.

Ultimele decenii au fost marcate de progrese substanțiale în descifrarea structurii pângelor suprapuse din zona cristalino-mezozoică a Carpaților Orientali. Au fost separate mai întâi, ca unități distințe și aparținând unui sistem aparte, pângelile transilvane. Ulterior, eforturile cercetătorilor s-au îndreptat spre recunoașterea pângelor cu formațiuni metamorfice. Acumularea datelor de cunoaștere și detalierea structurii zonei cristalino-mezozoice au adus argumente suficiente pentru a arăta că în structura formațiunilor metamorfice ce alcătuiesc pângelile alpine ale sistemului central-est-carpatic se pot recunoaște suprapunerile tectonice prealpine (prevaristice) între serii cristaline de vârste diferite. S-a ajuns astfel la generalizarea modelului conform căruia există mai multe pânze de forfecare alpină suprapuse, în cuprinsul căror se păstrează urmele șariajelor hercinice sau mai vechi.

Săndulescu este cel care a susținut și dezvoltat cu fermitate conceptul după care zona cristalino-mezozoică a Carpaților Orientali este formată din mai multe pângel de șariaj alpine, ale căror socluri susțin cuverturi sedimentare mezozoice (eventual și Permian), care se deosebesc prin faciesurile lor.

În 1975, sub termenul general de *Dacide orientale*, care înseamnă timp (*dacide*: unități de vîrstă mezozoică) și spațiu (*orientale*: din componența Carpaților Orientali) au fost reunite următoarele unități tectonice:

Pânzele transilvane, pânze de cuvertură, situate deasupra celei bucovinice;

Pânzele central-est-carpatiche, pânze de soclu, reprezentate prin pânza bucovinică, pânza subbucovinică și unitatea de Bretila;

Pânzele flișului dacic extern. Terminologia spațio-temporală se fixează definitiv în 1984, când *Dacidele mediane* includ totalitatea *Getidelor*.

Grupul de unități tectonice care constituie Dacidele mediane formează „coloana vertebrală” a sigmoidei carpatiche. Este un grup de pânze de soclu formate prin forfecare, fiecare pânză fiind alcătuită din formațiuni metamorfice prealpine – străbătute rareori de granitoide prealpine – și din formațiuni sedimentare mezozoice sau neopaleozoic-mezozoice. În cadrul acestui grup se conturează două segmente care se coreleză în regiunea curburii interne a Carpaților românești: segmentul oriental, reprezentat de sistemul (sau grupa) pânzelor central-est-carpatiche și segmentul meridional, reprezentat de pânza getică și pânzele supragetice.

Primul segment corespunde, în linii mari, zonei cristalino-mezozoice a Carpaților Orientali. Limita externă a Dacidelor mediane este de natură tectonică și coincide, în Carpații Orientali, cu limita dintre zona cristalino-mezozoică și zona flișului. Limita externă este marcată de contactul cu Transilvanidele (*Dacidele transilvane*) sau cel cu Pienidele.

În cadrul Dacidelor mediane avem de a face cu pânza bucovinică, pânza subbucovinică și pânzele infrabucovinice, ca pânze central-est-carpatiche.

Pânzele central-est-carpatiche

Se succed, de sus în jos, în ordinea următoare: pânza bucovinică (PB), pânza subbucovinică (PSB) și pânzele infrabucovinice (PIB). Pânza bucovinică suportă resturile pânzelor transilvane, elemente constitutive ale unui sistem de pânze diferite.

Ca unități tectonice componente ale soclurilor pânzelor prealpine se cunosc: pânza de Rarău, pânza de Putna, pânza de Pietrosu Bistriței și pânza de Rodna. Acest concept a fost acceptat pentru prima dată în mod oficial în Ghidul referitor la structura Carpaților Orientali (Balintoni în Săndulescu et al., 1981), scris cu ocazia celui de-al XII-lea Congres al Asociației Geologice Carpato-Balcanice (București, 1981). Săndulescu (1984) introduce termenul de „pânze intracutanate” pentru cele de Putna și de Pietrosu Bistriței.

Soclurile pânzelor bucovinică și subbucovinică includ toate cele patru unități tectonice menționate. Deoarece unitatea de Rodna este întotdeauna delimitată în bază de un plan de forfecare alpin, se consideră că ea a constituit autohtonul pentru șariajele varistice. Ca urmare ea nu reprezintă o pânză de șariaj varistică, dar nu poate fi acceptată nici ca o pânză de șariaj alpină de sine stătătoare. În realitate

există numai trei pânze de șariaj varistice: de Rarău, de Putna și de Pietrosu Bistriței (Balintoni, 1996).

Pânzele de Putna și de Pietrosu Bistriței, deși discontinui, aflorează în soclurile pânzelor bucovinică și subbucovinică. Pânza de Rarău este parte a soclurilor pânzelor bucovinică și subbucovinică și constituie în întregime soclurile pânzelor infrabucovinice. Dacă se urmărește transversal compoziția soclurilor PB și PSB, se observă predominanța pânzelor varistice de Rarău și de Putna în partea lor estică și a celei de Rodna în partea vestică, cauzată destul de clar de vergență estică a planelor de forfecare alpine (Vodă, Balintoni, 1994).

Conform celor doi autori menționați, conținutul unităților tectonice varistice este următorul:

Pânza de Rarău, este alcătuită din litogrupul Bretila. Numai în unitățile infrabucovinice din Munții Rodnei, transgresiv pe litogrupul Bretila, stau secvențele epizonale varistice Rusăia, Repedea și Cîmpoiasa;

Pânza de Putna, este formată din litogrupul Tulgheș;

Pânza de Pietrosu Bistriței, are în compoziție litogrupul Negrișoara;

Unitatea de Rodna, este compusă din litogrupul Rebra.

Litogrupurile Bretila, Negrișoara și Rebra sunt secvențe polimetamorfice mezozonale, posibil de vârstă precambriană. Litogrupul Tulgheș este o secvență de asemenea polimetamorfică, cu metamorfism variabil în faciesul șisturilor verzi, probabil de vârstă paleozoic inferioară.

Litogrupul Bretila

Litostratigrafie. A fost definit de Th. Kräutner în 1938 ca mezozonă autohtonă a Carpaților Orientali. În 1968, H. Kräutner recunoaște corespondența litostratigrafică a „seriei” de Bretila cu cea a gnaiselor de Rarău. Litogrupul este cunoscut atât în pânzele bucovinice, cât și în cele infrabucovinice. Cu toate că este precar divizat litostratigrafic, litogrupul Bretila este bine cunoscut și caracterizat litologic. Secvența este predominant terigenă (paragnaise, gnais microclinice, gnaise albe fin granulare, gnaise oculare, micașisturi, porfiroide) cu intercalării de metavulcanite acide și bazice; rocile carbonatice practic absentează; pentru o parte a litogrupului sunt caracteristice granitoidele premetamorfice – metagranitoidele de Hăghimaș și Mândra.

Metamorfismul. Litogrupul Bretila este esențialmente polimetamorfic, ordinea stadiilor de metamorfism fiind: un prim metamorfism progresiv (în faciesul amfibolitelor cu almandin) în Precambrian (850 ± 50 m.a.), urmat de un retromorfism hercinic/varistic și, în final, diaforeza alpină (Bercia et al., 1976).

Vârsta. Kräutner (1988) citează date K-Ar care merg până la 748 m.a. și Rb-Sr care ajung până la 529 m.a., date destul de vechi și care pot fi luate în considerare numai ca o probabilitate. Pentru metamorfismul inițial al litogrupului Bretila este plauzibilă o vârstă precambriană.

Palinologie. Olaru, Oniceanu (1985) au analizat, din punct de vedere palinologic, micașisturile din litogrupul Bretila care au oferit microfosile numeroase și determinabile. Majoritatea acritarchelor aparțin subgrupului *Sphaeromorphitae* sau grupei *Sphaeromorphida*, sub-grupului *Monosphaeritae*, la care se adaugă primii reprezentanți ai grupei *Tasmanaceae*. Această asociație de acritarche este specifică Rifeanului: 60% dintre speciile determinate aparțin acestei vârste, restul de 40% sunt considerate ca Infracambriene. Nivelele fosilifere ale litogrupului Bretila sunt de vîrstă Rifean superior, litogrupul fiind recunoscut ca cel mai vechi din Carpații Orientali.

Analiza radiometrică a micașisturilor prin metoda K/Ar indică o vîrstă de 850 ± 50 m.a. (Kräutner et al., 1976). Comparația rezultatelor analizelor palinologice și radiometrice, se remarcă faptul că datările sunt identice, litogrupul Bretila corespunzând vîrstei rifeene (Rifean superior), Rifeanul fiind considerat ca echivalent cu Proterozoicul superior (Kremp, 1982).

După criteriul botanic de clasificare, acest litogrup aparține Proterozoicului târziu sau vîrstei algelor (Age of the Algae).

*Distribuția stratigrafică a asociațiilor de acritarche caracteristice
Rifeanului din litogrupul Bretila (Olaru, Oniceanu, 1985)*

UNITĂȚI TAXONOMICE	RIFEAN	INFRACAMBRIAN
<i>Kildinella hyperboreica</i> Tim.		
<i>Protosphaeridium scabridum</i> Tim.		
<i>P. flexuosum</i> Tim.		
<i>P. vernium</i> Tim.		
<i>Archaeosacculina salebrosa</i> Naum.		
<i>Nucellosphaeridium deminutum</i> Tim.		
<i>N. bellum</i> Tim.		
<i>Archaeomassulina atava</i> Pych.		
<i>Archaeosacculina atava</i> Pych.		
<i>Margominuscula regularis</i> Naum.		
<i>M. tremata</i> Naum.		
<i>Lophominuscula rugosa</i> Naum.		
<i>Protomassulina simplex</i> Naum.		
<i>Turuchanica ternata</i> Tim.		
<i>Turuchanica ternata</i> Tim.		
<i>Bavlinella foveolata</i> Shep.		
<i>Bavlinella foveolata</i> Shep.		
<i>Kildinella sinica</i> Tim.		
<i>Margominuscula rugosa</i> Naum.		
<i>Protosphaeridium densum</i> Tim.		
<i>P. tuberculiferum</i> Tim.		
<i>P. gibberosum</i> Tim.		
<i>Leiominuscula minuta</i> Naum.		
<i>Spumosata prima</i> Naum.		

Corelări. Asociația palinologică de vîrstă Rifean superior din litogrupul Bretila este foarte asemănătoare și se poate corela cu asociația similară din paragnaisele de la Jugowice și Zagorje Slaskie (Masivul Sowie Gory – Munții Sudeți) din partea sud-vestică a Poloniei (Olaru, Gunia, 1987).

Litogrupul Rebra

Litostratigrafie. A fost botezat cu acest nume de H. Kräutner (1968). Este prezent numai în pânza bucovicină și pânza subbucovicină. Fiind mai bine expus și mai variat petrografic, a putut fi divizat în mai multe litozone (formațiuni), de jos în sus ordinea fiind: litozona de Izvoru Roșu, de Voșlăbeni și de Ineu.

Litozona Izvoru Roșu (Rb1), constă dintr-o secvență terigenă (paragnaise interstratificate cu micașisturi), subordonat intercalații de roci carbonatice, cuarțite și amfibolite. A fost identificată în zona Bilbor, Munții Bistriței (ferestrele Barnar și Neagra) și Munții Rodnei;

Litozona Voșlăbeni (Rb2) este reprezentată printr-o stivă groasă de roci carbonatice cu intercalații de roci terigene (micașisturi cu granat) și amfibolite. Apare în zonele Sândominic – Voșlăbeni – Lăzarea, Bilbor, Borsec, în Munții Bistriței (sarea tectonică Vatra-Dornei – Zugreni) și masivul Rodnei;

Litozona Ineu (Rb3), predominant terigenă, constă mai ales din micașisturi cuarțitice cu intercalații subțiri de calcare, dolomite, cuarțite biotitice, amfibolite și gneise microclinice, cuarțite albe și negre. A fost identificată în zona Voșlăbeni, în Munții Bistriței (Iacobeni, Gheorghieni și Barnar) și Munții Rodnei.

Metamorfismul. Gradul de metamorfism al litogrupului Rebra este variabil, mergând de la faciesul amfibolitelor cu almandin până la șisturi verzi. Anterior retromorfismului varistic asociat șariajelor de aceeași vîrstă, au fost descrise două evenimente mezozonale, cu trăsături proprii mineralogice și structurale. În orogenezele varistică și alpină, litogrupurile Rebra și Bretila au evoluat împreună.

Vîrstă. Datele izotopice indică pentru litogrupul Rebra o vîrstă asemănătoare cu a litogrupului Bretila. Este acceptată vîrsta precambriană a litogrupului Rebra.

Palinologie. În contextul determinării vîrstei șisturilor cristaline din Carpații Orientali, în litogrupul Rebra au fost efectuate o serie de determinări sporo-polinice care au dus la datarea acestuia.

Iliescu și Dessila-Codarcea (1965) determină în calcarale de la Dârmoxa forine de spori infracambrieni. De asemenea, Dessila-Codarcea (1967) atribuie mezozona în pânză din Munții Rodnei proterozoicului mediu.

H. Kräutner (1968) apreciază că vîrsta litogrupului Rebra poate fi considerată antecambriană „post-Bretila”, pe baza determinărilor de spori din calcarale de la Dârmoxa.

Iliescu, Mureșan (1974) arată că datele palinologice obținute pe roci din complexul carbonatic (Rb2) atestă, pentru o însemnată parte din acest litogrup, vîrsta infracambriană. În lipsa datelor palinologice, acești autori arată că se poate accepta și pentru complexul inferior (Rb1) vîrsta infracambriană. Autorii consideră că litogrupul Rebra și litogrupul Tulgheș constituie o stivă unitară și continuă, aducând ca argument faptul că în ambele litogrupuri se întâlnesc forme comune – atât specii caracteristice intervalului Infracambrian – Cambrian inferior cât și specii de largă circulație, ce depășesc, în sus, acest interval – iar metamorfismul regional al litogrupului Rebra este sincron celui baikalian al litogrupului Tulgheș.

Ilieșcu, Kräutner (1975) determină, în probe provenite din Rb2 (carbonatic), prezența în cantitate redusă a unor elemente microfitoplanctonice puternic mineralizate. Taxonomic, asociația determinată este formată, aproape exclusiv, din sferomorfe: *Protosphaeridium* sp., *Synsphaeridium*, *Trachysphaeridium* sp. Aceste forme au o largă circulație în Precambrian (Rifean și Vendian), unele fiind cotate și în Paleozoicul mediu. Coroborând datele palinologice obținute pentru litogrupul Rebra cu datările de vârstă izotopică, autorii citați mai sus situează acest litogrup în partea superioară a Proterozoicului mediu.

Oniceanu, Olaru (1977) au efectuat determinări asupra conținutului microfloristic în formațiunile cristaline ale litogrupului Rebra – Rb1 și Rb2. În probele analizate – metatufuri bazice și calcare cenușii cuartoase – a fost determinat un număr relativ redus de specii: *Lopholigotriletum grumosum* Tim., *Archaeosaeculina salebrosa* Pych., *Stictosphaeridium implexum* Tim., *Lophominusculta prima* Naum., *Protosphaeridium tuberculiferum* Tim., *Margominusculta rugosa* Naum., *M. regularis* Naum., *Trachypsophsphaera minutissima* Naum., *Psophsphaera obscura* Pych., *Archaeopsophsphaera cf. simplex* Naum., *Spumosata simplex* Naum.

Unele forme determinate au o largă dezvoltare în intervalul Infracambrian – Cambrian inferior, altele (multe ca număr de indivizi) sunt caracteristice Infracambrianului, iar unele (număr foarte redus de indivizi) sunt caracteristice Precambrianului. O parte din formele determinate sunt comune cu unele forme identificate în roci ale litogrupului Tulgheș, din zona părâului Rusaia (Oniceanu et al., 1974), fapt care vine în sprijinul afirmațiilor lui Iliescu și Mureșan (1972) cu privire la continuitatea litogrupurilor Rebra și Tulgheș.

Plecând de la acest fapt și de la vârsta caledoniană a metamorfismului litogrupului Tulgheș, Oniceanu și Olaru (1977) consideră că litogrupul Rebra a fost cutat și metamorfozat într-o fază timpurie a orogenezei caledoniene sau într-una baikaliană târzie.

Olaru, Oniceanu (1985), analizând datele palinologice obținute pe roci ale litogrupului Rebra (recoltate din Munții Rodnei și Munții Bistriței) din punct de vedere stratigrafic, constată că specii de acritarche rifeene întâlnite în litogrupul Bretila sunt prezente și în litogrupul Rebra. Un alt grup de acritarche, făcând trecerea între Rifean și Infracambrian (Vendian) este reprezentat prin forme de tranziție. Există însă și specii caracteristice Infracambrianului, reprezentate prin *Sphaeromorphitae* de talie mică și slab ornamentate (*Margomassulina*, *Lophominusculta*). S-a găsit și o bogată asociație de acritarche ce caracterizează Cambrianul inferior, cu *Baltisphaeridium* și *Micrhystridium*. Prezența speciei *Leiosphaeridia pylomifera* în această asociație indică apariția unor schimbări morfologice la acritarche (apariția spinilor ca elemente de ornamentație). Trebuie că la acest nivel se situează trecerea de la o microfloră proterozoică (reprezentată de forme sferice, fără ornamentații) la o microfloră paleozoică la care apar primele elemente de ornamentație (spini și creste). Calcarele și dolomitele cristaline ale

litogrupului Rebra sunt deci de vîrstă Infracambrian – Cambrian sau Cambrian inferior (Olaru, Oniceanu, 1983).

Datările de vîrstă absolută dau, pentru partea inferioară a litogrupului Rebra, o vîrstă de 850 ± 50 m.a. (Kräutner et al., 1976), existând deci un sincronism între litogrupul Bretila și partea inferioară a litogrupului Rebra. Pentru partea mediană a litogrupului Rebra (Rb2), metoda K/Ar indică 549–650 m.a., iar cea Pb/Pb 650 m.a., valori care corespund unei vîrste Infracambrian – Cambrian inferior.

După Kremp (1982), Infracambrianul este echivalent Vendianului în Rusia, Precambrianului terminal în Franță, Precambrianului superior III B în România. Cambrianul inferior este, de asemenea, echivalent cu Proterophytic terminal care corespunde nivelului de argile albastre de pe țărmul Mării Baltice.

Distribuția stratigrafică a asociațiilor de acritarche caracteristice litogrupului Rebra din Carpații Orientali (Olaru, Oniceanu, 1985)

UNITĂȚI TAXONOMICE	RIFEAÑ	INFRACAMBRIAN	CAMBRIAN INF.
<i>Kildinella hyperboreica</i> Tim.	_____		
<i>K. sinica</i> Tim.	_____		
<i>Protosphaeridium scabridum</i> Tim.	_____		
<i>P. flexuosum</i> Tim.	_____		
<i>Turchanica ternata</i> Tim.	_____	-----	
<i>Nucellospshaeridium bellum</i> Tim.	_____		
<i>Protosphaeridium tuberculiferum</i> Tim.	_____	-----	
<i>P. densum</i> Tim.	_____	-----	
<i>P. usaphum</i> Tim.	_____		
<i>Leiomiminuscula minuta</i> Naum.	_____		
<i>Margomiminuscula rugosa</i> Naum.	_____		
<i>Protosphaeridium rigidulum</i> Tim.	_____		
<i>P. torulosum</i> Tim.	_____		
<i>Margomassulina pumila</i> Naum.	_____		
<i>Leiomiminuscula prima</i> Naum.	_____		
<i>Baltisphaeridium cerinum</i> Volk.	_____		
<i>B. papillosum</i> Volk.	_____		
<i>Micrhystridium brevicornum</i> Jank.	_____		
<i>M. palidum</i> Volk.	_____		
<i>M. obscurum</i> Volk.	_____		
<i>Synsphaeridium switjasium</i> Kirj.	_____		
<i>Cymatiosphaera minuta</i> Jank.	_____		
<i>Dictyotidium bivertense</i> Pask.	_____		
<i>D. priscum</i> Kirj. et Volk.	_____		
<i>Granomarginata prima</i> Naum.	_____		
<i>Uniporata striata</i> Lop.	_____		
<i>Gyratosphaerina aspera</i> Lop.	_____		
<i>Ovulum saccatum</i> Jank.	_____		
<i>Lophosphaeridium tentativum</i> Volk.	_____		
<i>Leiosphaeridia pylomifera</i> Pask.	_____		
<i>Leiosphaeridia</i> sp.	_____		

Corelări. Asociația palinologică de vârstă Rifean – Vendian provenită din calcarele cristaline de la Duszniki Zdroj și cea de vârstă Vendian – Cambrian inferior din aceleași calcare cristaline de la Nowy Waliszow (Polonia), se regăsesc în formațiunea calcaroasă a litogrupului Rebra din România (Olaru, Șunia, 1987).

Litogrupul Negrișoara

Litostratigrafie. A fost separat de Balintoni și Gheuca în 1977 și constă dintr-o secvență inferioară predominant terigenă (litozona Pinu) și dintr-un nivel superior metadacitic (Balintoni, Neacșu, 1980) – deosebit de caracteristic mezoscopic, gnaisele porfiroide de Pietrosu Bistriței. Afloreață pe mari suprafețe, atât în pânza bucovinică, cât și în cea subbucovinică, unde ocupă o poziție centrală în sochlurile acestora. În general, litogrupul este foarte subțire și fragmentar.

Litologie. Litozona Pinu se aseamănă mult petrografic cu partea superioară a litogrupului Rebra. Fondul petrografic este reprezentat prin paragnaise cuartitice cu biotit, în care sunt intercalati litoni subțiri și discontinui de roci carbonatici, amfibolite și gnaise albe microclinice.

Porfiroidele de Pietrosu (gnaise formate din fenocristale relicte de cuart albăstrui – violaceu, corodate, de feldspați și de biotit, într-o masă microgranitică – granoblastică) apar ca un nivel unic – suprafața de aflorare a lor este egală cu suprafața de aflorare a pângelor bucovinică și subbucovinică la un loc, adică mai multe mii de km (Balintoni, 1996) – original, practic orizontal, omogen geochimic, care încheie succesiunea litogrupului Negrișoara.

În trecut, majoritatea litogrupului Negrișoara a fost atribuită litogrupului Tulgheș. Unii cercetători acceptă litogrupul Negrișoara ca parte cea mai de sus a litogrupului Rebra.

Metamorfism. Evoluția metamorfică a litogrupului Negrișoara este asemănătoare într-o măsură cu cea a litogrupului Rebra. Retromorfismul varistic a fost deosebit de accentuat. Litogrupurile Rebra și Negrișoara par să fi format o secvență unică premetamorfică (Balintoni, 1996).

Vârsta. Litogrupul Negrișoara și-a început evoluția metamorfică în Precambrian. Vârsta de 840 m.a. (Zincenco, 1993) poate fi admisă pentru momentul amplasării porfiroidului de Pietrosu.

Litogrupul Tulgheș

Litostratigrafie. În Carpații Orientali, o suprafață importantă este ocupată de litogrupul Tulgheș, cu caracter epimetamorfic (epizonal). Kräutner (1988) divide litogrupul în cinci formațiuni, numerotate, de jos în sus, de la 1 la 5. Clasificarea litostratigrafică a litogrupului Tulgheș propusă de Vodă (1993) pentru pânza de Putna din sochlul pânzei bucovinice, care se poate recunoaște fără dificultăți și în sochlul pânzei subbucovinice, cuprinde patru litozone (formațiuni) – Tg1–Tg4.

Litozona Căboiaia (Tg1), predominant terigenă, negrafitoasă, aflorează pe suprafețe restrânse la sud de Zugreni în soclul pânzei bucovinice și pe cursul superior al Vaserului în Maramureș, în soclul pânzei subbucovinice. Litozona are un caracter blastodetritic, cu rare intercalații de metatufuri. În alcătuirea sa intră șisturi cuarțitice cu biotit, șisturi sericitoase grafitoase, șisturi sericito-cloritoase, calcare, dolomite cristaline, câteva metatufuri acide, șisturi verzi tufogene bazice și cuarțite albe;

Litozona Holdita (Tg2), cuarțitică – grafitoasă, se întâlnește în tot lungul Carpaților Orientali, atât în soclul pânzei bucovinice, cât și al celei subbucovinice. Culoarea neagră conferită acestei litozone de prezența grafitului o face ușor de recunoscut. Este alcătuită din cuarțite grafitoase, șisturi grafitoase, cuarțite albe, șisturi clorito – muscovitice cu porfiroblaste de albit, șisturi verzi tufogene bazice, șisturi sericito – cloritoase, calcare cristaline, sporadic metatufuri acide. Găzduiește mineralizații premetamorfice de Fe – Mn și baritină;

Litozona Leșu-Ursului (Tg3), sedimentar-vulcanogenă acidă, este bine reprezentată în cele două Getide superioare. Este alcătuită din șisturi cuarțitice cloritoase, șisturi sericitoase cuarțitice și sericito-cloritoase, intercalații de șisturi sericito-grafitoase, de metatufuri riolitice, metatufite acide, șisturi cloritoase. Conține acumulări importante de sulfuri metalice stratiforme singenetic metamorfice;

Litozona Arșița-Rea (Tg4), filitoasă-cuarțitică, încheie succesiunea litogrupului Tulgheș. Cuprinde roci filitoase și cuarțitice cu intercalații de metatufite acide. Partea superioară este grafitoasă și are intercalații de metagraywacke și de șisturi verzi.

În afara teritoriului României, asociații similare de roci au fost găsite în masivele Rahov și Civciv, în unități tectonice asemănătoare.

Litologie. Litogrupul Tulgheș are o litologie variată, dominată de două tipuri de roci: cuarțite albe sau cuarțite negre și roci cuarț-feldspatice. Rocile carbonatice sunt slab reprezentate.

Metamorfism. Polimetamorfic, ca și celelalte litogrupuri, cu mai multe faze: una caledoniană, una hercinică (varistică) retromorfă și două etape care ar putea fi hercinice sau chiar alpine.

Vârsta. Unele determinări izotopice pe mineruri au arătat că în litogrupul Tulgheș este cuprins Cambrianul inferior. Este posibilă însă și prezența unor termeni mai tineri. Vârstele izotopice K – Ar obținute pe roci ale litogrupului (472, 430, 413, 397 m.a.) au permis argumentarea unui metamorfism caledonian.

Palinologie. Primele investigații palinologice asupra rocilor acestui litogrup au ajuns la identificarea, în Munții Bistriței, a câtorva asociații microfloristice care includ: *Laminarites*, *Margominuscula* sp., *Lophominuscula* sp. și *Trachyoligotriteles magnum* Tim. Pe baza acestor asociații, litogrupul Tulgheș a fost atribuit Rifeanului (Ilieșcu, Dessila-Codarcea, 1965; Dessila-Codarcea, 1967). Ulterior, asociații cu *Spumosata* sp., *Leiodiscina* sp., *Microconcentrica* atava Naum., *Granomarginata*

vulgaris Naum., *Acanthosphaera cambriensis* Naum., *Psophosphaera obscura* Pisch., *Uniporata* sp., *Polyporata* sp. au fost identificate în zona Bălan – Voșlăbeni și cea mai mare parte a litogrupului Tulgheș a fost stribuită la Cambrian inferior, baza sa incluzând posibil și Infracambrian superior (Iliescu, Mureșan, 1972). Studii ulterioare (Timofeev, 1973; Iliescu, Kräutner, 1975) au confirmat vârsta Vendian – Cambrian inferior pentru litogrupul Tulgheș.

Investigațiile făcute de Iliescu, Kräutner (1975), au pus în evidență elemente microfitoplantonice de circulație largă în Precambrian–Cambrian inferior, atât în șisturi sericito-grafitoase (valea Puciosu de la Iacobeni) și în calcare cenușii rubanate (calcarul de pârâul Cailor, în valea Putna, deasupra planului de șariaj din sarea Putna) din Tg2, cât și în șisturi sericitoase slab grafitoase (valea Putna, comuna Pojară) asociate nivelului de metatufuri bazice de Gârbele din partea inferioară a Tg3. Asociația microfloristică cuprinde sferomorfide citate de Timofeev (1973) în Vendianul din platforma rusă (*Trachysphaeridium* sp., *Orygnatosphaeridium* sp., *Synsphaeridium conglutinatum*, *Zonosphaeridium* sp.).

Luând în considerare și celelalte asociații microfloristice citate de alți autori pentru litogrupul Tulgheș, Iliescu, Kräutner (1975) constată că toate conțin forme care se situează sub pragul biologic dintre Cambrian inferior și Cambrian mediu, genurile și speciile citate plasându-se în Vendian și Cambrian inferior. Pe baza prezenței formelor citate de Iliescu, Mureșan (1972) drept specifice pentru Cambrian inferior, autorii atribuie litogrupului Tulgheș intervalul Vendian – Cambrian inferior. De asemenea, luând în considerare vârstele izotopice Pb-Pb de 500–600 m.a. pentru minereurile singenetice de pirită și sulfuri polimetalice din Tg3 și pe prezența formei *Acanthosphaera cambriensis* Naum. (Iliescu, Mureșan, 1972) la aproximativ același nivel stratigrafic din Tg3, Iliescu, Kräutner (1975) consideră că este probabil ca partea superioară a litogrupului Tulgheș (în mare parte complexul Tg3) să corespundă Cambrianului inferior, iar partea inferioară a litogrupului să reprezinte un echivalent stratigrafic al părții superioare a Vendianului din platforma rusă.

Informații mai noi și detaliate asupra asociațiilor palinologice din acest litogrup au fost oferite de Oniceanu și Olaru (1982), Iliescu et al. (1983), Olaru, Oniceanu (1983, 1985), Horaicu (1987). Pe baza asociațiilor de palinomorfe prezente, autorii cități au determinat vârsta cambriană pentru litogrupul Tulgheș.

Olaru și Oniceanu au identificat în rocile litogrupului un bogat complex palinologic, reprezentat prin trei asociații.

Prima asociație include acritarche care acoperă un larg interval stratigrafic (Rifean – Vendian la Cambrian inferior): *Protosphaeridium tuberculiferum* Tim., *Favosphaeridium favosum* Tim., *Spumosina cineraria* Lop., *Uniporata papulifera* Lop., *Stictosphaeridium torulosum* Tim., *Leiosphaeridia effusa* Schep., *L. pelucida* Schep., *L. parva* Aseeva, *L. infriata* Andreeva. Multe dintre aceste palinomorfe sunt prezente în Tg1. Multe palinomorfe identificate sunt similare cu cele din litogrupul Rebra, formațiunea terigenă superioară (Rb3), situată în baza

litogrupului Tulgheş. Este posibil deci, că palinomorfele din această asociație au migrat în formațiunea inferioară a litogrupului Tulgheş.

A doua asociație palinologică este caracteristică pentru litogrupul Tulgheş, și anume pentru Tg2 și Tg3. Pentru asociațiile de aici sunt menționate următoarele palinomorfe: *Baltisphaeridium cerinum* Volk., *B. ornatum* Volk., *B. dubium* Volk., *Micrhystridium brevicornum* Jank., *M. pallidum* Volk., *Synsphaeridium switjasium* Kirj., *Leiosphaeridia pylomifera* Pask., *Dictyotidium bivertense* Pask., *Cymatiosphaera crystallata* Jank., *C. nerisica* Jank., *Brestovia annulata* Pask., *Teophipolia lacerata* Kirj., *Lophosphaeridium tentativum* Volk.. *Leiosphaeridia subgranulata* Kirj., *L. dehisca* Pask., *L. cerebriformis* Volk., *Leiovalvia tenera* Kirj., *Leiovalvia striatella* Pask., *Tasmanites tenellus* Volk., *Oscillatorites wernadskii* Schep.

A treia asociație palinologică a fost determinată în șisturi grafitoase, șisturi sericitoase cuartitice, roci filitoase, șisturi clorito-sericitoase, cuarțite și calcare cristaline din Tg2 (partea superioară) și Tg3, posibil și Tg4. Aceste palinomorfe sunt caracteristice pentru vârsta Cambrian mediu și apar împreună cu palinomorfe tipice pentru vârsta Cambrian inferior în Tg2 (partea superioară) și Tg3. Din această asociație se menționează: *Baltisphaeridium compressum* Volk., *B. pseudofaveolatum* Friedrich, *Lophosphaeridium variabile* Volk., *Micrhystridium obscurum* Volk., *M. dissimilare* Volk., *Lophosphaeridium truncatum* Tim., *Leiosphaeridia bicrura* Jank., *Granomarginata squamacea* Volk., *Alliumella baltica* Vanderflit, *Ovulum saccatum* Jank., *Cymatiosphaera postii* Jank., *Tasmanites volkovae*, Kirj. Acest bogat complex palinologic justifică vârsta Vendian – Cambrian inferior la mediu pentru întregul litogrup Tulgheş.

Dacă limita inferioară a Cambrianului timpuriu este considerată a fi la 550 m.a., corespunzând cu nivelul de argile albastre de pe litoralul Mării Baltice, rezultatele investigațiilor palinologice sunt corecte și în acord cu vârsta izotopică (397–472 m.a. prin metoda K/Ar), situație în care este dificil de extins vârsta litogrupului Tulgheş până la Ordovician inferior (Tg4) (Iliescu et al., 1983).

Corelări. Asemănări litologice și palinologice au fost puse în evidență între rocile epimetamorfice ale litogrupului Tulgheş și cele ale seriei de Niemcza-Kamienec din Polonia, cărora li se atribuie vârsta Vendian – Cambrian mediu (Olaru, Gunia, 1987, 1988).

Litogrupul Rusaia

Litostratigrafie. În bazinul superior al Bistriței Aurii, transgresiv peste fundimentul precambrian reprezentat de litogrupul Bretila, în fereastra tectonică Rusaia, se aşeză, cu discordanță de metamorfism, litogrupul Rusaia, de circa 1000 m grosime, formând un anticlinal pliat. Include metamorfite paleozoice cu grad scăzut de metamorfism: metaconglomerate, uneori calcaroase, calcare și cuarțite, șisturi sericito-cloritoase, șisturi cloritoase tufogene, dolomite și șisturi calcaroase.

A fost separat în trei complexe/litozone-litostratigrafice: complexul cu conglomerele și calcarele de Pârâul Omului (Ru1); complexul șisturilor sericito-cloritoase de Rotunda (Ru2); complexul șisturilor calcaroase și dolomitelor de Cămineț (Ru3).

Metamorfism. Litogrupul Rusaia a suferit un metamorfism regional în faciesul șisturilor verzi, subfaciesul cuarț – albă – clorit, în timpul fazei sudete a tectonogenezei hercinice.

Vârstă. Iliescu, Kräutner (1975), Bercia și colab. (1976), studiind formațiunile premezozoice din Carpații Orientali, atribuie litogrupului Rusaia vârsta Silurian (pe bază de chitinozoare), considerându-l transgresiv peste litogrupul Bretila și echivalent cu litogrupul Repedea s.s. Alți autori (Olaru, Oniceanu, 1977), pe baza unei asociări microfloristice din Rusaia, îl consideră de vârsta Vendian (Infracambrian) – Cambrian inferior, fapt care a făcut pe unii autori să considere acest litogrup ca stând normal în baza litogrupului Tulgheș.

Litogrupul Tibău

Litostratigrafie. O particularitate a metamorfitelor ce alcătuiesc pânza subbucovinică este prezența formațiunilor carbonifere inferioare, preponderent carbonatice, reprezentate prin litogrupul Tibău (Bercia et al., 1976). El acoperă discordant atât litogrupul Tulgheș cât și litogrupul Rebra. Unele aflorimente atribuite litogrupului Tibău (din versantul drept al văii Bistriței) au fost considerate ca aparținând litogrupului Rebra (Balintoni, date inedite). Există zone în care acest litogrup se individualizează ca o „serie” paleozoiică, atât prin poziția geometrică, cât și prin faptul că suportă direct depozite mezozoice. Rocile atribuite litogrupului Tibău se găsesc antrenate și ca petice de răbotaj pe planul pânzei bucovinice (Valca Putnei, Delnița). Zona de apariție și unde litogrupul Tibău este bine cunoscut este situată în Munții Bistriței, în special în valea Bistriței Aurii, bazinul Tibăului și valea Moldovei.

Litogrupul constă dintr-un pachet de roci carbonatice (calcare și dolomite cristaline), cu intercalații subordonate de șisturi sericito-cloritoase, șisturi sericitoase, șisturi sericito-grafitoase, cuarțite cenușii sau negre, metaconglomerate cuarțitice, dolomite breicioase; local există și un orizont superior de șisturi verzi (de Tibăuș).

Metamorfismul. Litogrupul Tibău, epimetamorfic, a fost metamorfozat în fază sudetă a orogenezei hercincice (varistice), în condițiile presiunii scăzute a faciesului șisturilor verzi, subfaciesul cuarț – albă – clorit (Kräutner et al., 1975, 1976).

Vârstă. Vârsta izotopică determinată prin metoda K/Ar este de 300–320 m.a., comparabilă cu informațiile palinologice.

Palinologie. Olaru et al. (1985) au analizat probe colectate în special din calcare și dolomite cristaline dar și din filite milonitizate aparținând acestui litogrup. A fost determinată o bogată asociere palinologică constând din spori și polen. Sunt

menționate specii tipice caracteristice pentru vârstă Westphalian B (reprezentând peste 60% din asociație), Westphalian C (3–3,5%) și mulți taxoni caracteristici pentru întreg Carboniferul superior. Un număr mic de taxoni este caracteristic pentru Carboniferul inferior. În cadrul asociației, marea majoritate o reprezintă sporii, 87%, din care 80% sunt caracteristici pentru timpul Westphalian B. Polenul reprezintă 12% din numărul total al taxonilor (Olaru, 1991).

Pe baza rezultatelor palinologice, autorii consideră întreg litogrupul Tibău ca fiind de vârstă Carbonifer superior, în special Westphalian B – C și nu Carbonifer inferior (Iliescu, Kräutner, 1975).

Corelări. Litogrupul Tibău, calcaros, dolomitic, de vârstă Carbonifer superior, cu conținutul lui caracteristic de spori și polen, este coreabil cu formațiuni similare din Ucraina (Masivul Rahov), Slovacia (Gemeride), sudul Poloniei și din Bulgaria (nordul Munților Balcani).

Litogrupul Rodna

Kräutner (1979, 1983, 1989) a descris și divizat, în cadrul pânzelor infrabucovinice din masivul Rodna, mai multe stive de metamorfite varistice, transgresive pe litogrupul Bretila. De sus în jos, aceste pânze au fost denumite: de Valea Vinului, de Știol și de Anieș, secvențele respective au fost botezate „serii”: de Rusaia, de Repedea, de Cimpoiasa. Ca vârstă, „serile” de Rusaia și Repedea se înscriu în Silurian, iar cea de Cimpoioasa în Devonian – Carbonifer inferior. Balintoni (1996) include toate aceste „serii” în litogrupul Rodna, cu sublitogrupurile Valea Vinului, Știol, Anieș.

Litologie. Deși petrografia litogrupului pare deosebit de complexă, în realitate varietățile de roci pot fi reunite ușor în câteva grupe dominante, și anume: metaporfite și metapelite, cuarțite albe și negre, roci carbonatice, metabazite. Toate rocile de origine sedimentară pot fi mai mult sau mai puțin grafitoase. Se cunosc de asemenea mineralizații hematit-magnetitice, magnetit-sideritice și de sulfuri metalice.

Metamorfism. Litogrupul este epimetamorfic, cu metamorfism de grad scăzut, fiind caracterizat prin prezența cloritoidului, cloritului, actinotului (e.g. Kräutner, în Săndulescu et al., 1981).

Vârstă. Datele menționate de Bercia et al. (1976), și de Kräutner, în lucrarea citată mai sus, conferă o vârstă Silurian-Carbonifer inferioară litogrupului Rodna.

Bercia et al. (1976) descrie ca serii varistice, „seria” de Dămuc, „seria” de Tibău, „seria” de Izvoru Mureșului și „seria” de Argestru. Săndulescu et al. (1981) consideră de această vârstă „serile” de Tibău și de Argestru. În ce privește acestea din urmă, existența lor ca entități varistice de sine stătătoare a fost pusă la îndoială

de Balintoni (1984, 1985). Cercetări ulterioare au confirmat punctul de vedere respectiv (Vodă, Balintoni, 1994), după care „seria” de Țibău este constituită din secvențe retromorfe ale litogrupului Rebra bucovinic, iar cea de Argestru, din porțiuni ale aceluiași litogrup sau ale litogrupului Negrișoara subbucovinic, retromorfozate și milonitizate.

Relațiile dintre litogrupuri în funcție de geneza lor

După datele oferite de Kräutner (1988) și de Zencenco (1993) referitor la vârstele secvențelor premetamorfice și la vârstele evenimentelor metamorfice care au afectat litogrupurile Bretila, Rebra, Negrișoara și Tulgheș, situația este următoarea:

Litogrupul Bretila – acumulare înainte de 1100 m.a. și după 1500 m.a.; primul metamorfism la 1090 ± 50 m.a.; al doilea metamorfism la 675 – 665 m.a.; al treilea metamorfism (varistic) la 328 – 320 m.a.;

Litogrupul Rebra – Kräutner (1988) citează vârste K/Ar de 662 și 601 m.a. Este dovedită influența a două metamorfisme prevaristice (Balintoni, Gheuca, 1977). Apare o vârstă de eveniment metamorfic inițial comparabilă cu al doilea eveniment metamorfic din litogrupul Bretila. Nu sunt citate vârste caledonice, ci numai varistice;

Litogrupul Negrișoara – Zencenco (1993) consideră că litogrupul Negrișoara este mai vechi decât litogrupul Rebra, punct de vedere absolut contrar relațiilor geologice din teren. Chiar dacă prin intermediul unui plan tectonic prealpin litogrupul Negrișoara este situat întotdeauna deasupra litogrupului Rebra, niciodată invers, metamorfismul litogrupului Rebra a fost mai accentuat decât cel al litogrupului Negrișoara. Istoria metamorfică a litogrupului Negrișoara exclude cu totul posibilitatea ca el să fi reprezentat crusta pe care s-a acumulat litogrupul Rebra;

Litogrupul Tulgheș – Kräutner (1988) citează vârste izotopice care susțin metamorfismul inițial caledonanic al litogrupului Tulgheș și influența puternică a retromorfismului varistic. Pe baza paralelizărilor cu secvența Gelnica din Carpații Orientali, Zencenco (1993), reproduce date care indică metamorfismul caledonanic (505 m.a.) și cel varistic (302 m.a. și 280 m.a.).

Rezumând, avem următorul tablou (Bercia, 1996):

Evenimente metamorfice care au afectat principalele litogrupuri

Orogenie Secvență	Grenvillian	Cadomian Baikalian	Caledonian	Varistic Hercinic
Bretila	+	+	-	+
Rebra	-	+	-	+
Negrișoara	-	+	-	+
Tulgheș	-	-	+	+

CONCLUZII

În România, studiile palinologice asupra rocilor proterozoice sunt relativ puține, primele fiind elaborate între anii 1960–1970. Se pot aminti observațiile referitoare la stratigrafia terenurilor cristalofiliene din România pe baza studiului palinomorfelor făcute de Codarcea-Dessila (1967), un număr de lucrări importante privind vîrstă unor formațiuni metamorfice din Carpații Orientali elaborate de Violeta Iliescu și colaboratori (1965, 1972, 1974, 1975, 1977, 1983). Alte lucrări asupra palinostratigrafiei șișturilor cristaline din Carpații Orientali au fost elaborate de Oniceanu, Olaru, Ențiu (1974), Oniceanu, Olaru, Erhan (1977), Oniceanu, Olaru (1977, 1983, 1984), Olaru, Oniceanu (1978, 1979, 1984, 1985), Olaru (1991), Olaru, Apostoaie (1996), etc.

În prezent, metoda palinologică este principala cale pentru obținerea unor date exacte și pentru tragerea unor concluzii asupra biostratigrafiei formațiunilor cristalofiliene. Aceste rezultate, împreună cu stabilirea vîrstei absolute, cu o corectă interpretare geologică, structurală și tectonică oferă o imagine corectă a evoluției și biostratigrafiei formațiunilor cristalofiliene; de asemenea, furnizează date pentru o bună corelare cu regiuni similare din România și Europa.

Din punct de vedere geologic și structural, formațiunile cristaline din Carpații Orientali alcătuiesc un ansamblu de pânze de forfecare alpină suprapuse, care aparțin sistemului bucovinic și subbucovinic și ale căror socluri susțin cuverturi sedimentare mezozoice ce se deosebesc prin faciesurile lor. Aceste formațiuni cristaline au fost generate în trei cicluri de sedimentare și metamorfism.

Un prim ciclu Precambrian mediu (Proterozoic superior) însoțit de un metamorfism regional progresiv, ce poate fi recunoscut în litogrupul Bretila și în partea inferioară a litogrupului Rebra. Al doilea ciclu de metamorfism este specific pentru Precambrian superior (Vendian, Proterozoic târziu, Infracambrian) până la Cambrian inferior și corespunde părții mediane și superioare a litogrupului Rebra și întregului litogrup Tulgheș. Al treilea ciclu de metamorfism este cel paleozoic – din timpul orogenezei hercinice –, de presiune scăzută, întâlnit în secvențele litogrupului Rusăia și litogrupului Tulgheș.

Litogrupul Bretila, alcătuit din formațiuni terigene cu intercalații de metavulcanite acide și bazice, este considerat a fi cel mai vechi litogrup din Carpații Orientali. Litogrupul este polimetamorfic – metamorfism progresiv precambrian, retromorfism hercnic, diaforeză alpină. Analizele palinologice făcute pe micașisturi, paragnaise, șișturi cuarțitice au oferit două asociații de acritarche precambriene, asociații care aparțin subgrupei *Sphaeromorphita*. Prima asociație cuprinde acritarche specifice pentru Rifean. A doua asociație include acritarche cu o largă extensie stratigrafică în intervalul Rifean–Vendian. Vîrstă izotopică este de 850 ± 50 m.a., coreabilă din acest punct de vedere cu litogrupul de Sebeș-Lotru din Carpații Meridionali (838 m.a.).

Asociația palinologică de vârstă Rifean superior este foarte asemănătoare și se poate corela cu cea similară din paragnaisele din Munții Sudeți (masivul Sowie Gory – sud vestul Poloniei).

Litogrupul Rebra, alcătuit din formațiuni terigene și roci carbonatice cu intercalații de amfibolite magmatogene, a fost separat în trei litozone: Izvoru Roșu (Rb1), Voșlobeni (Rb2) și Ineu (Rb3). Are un caracter polimetamorfic, ca și litogrupul Bretila. În litogrupul Rebra, asociația de acritarche este foarte bogată în genuri și specii, având o distribuție stratigrafică extinsă. Specii de acritarche rifeene, întâlnite în litogrupul Bretila, sunt prezente și aici. Au fost descrise trei asociații de acritarche întâlnite în roci aparținând litogrupului din Munții Rodnei și Munții Bistriței.

Litozona Rb1, alcătuită litologic asemănător cu litogrupul Bretila, conține o asociație de acritarche similară, de vârstă Rifean superior. Litozona Rb2, predominant calcaroasă, a oferit o asociație de acritarche a cărei vârstă este Vendian–Cambrian inferior, asociație care este caracteristică pentru litozonele Rb2 și Rb3, vârstă verificată și prin datele izotopice. Pe baza asociațiilor de palinomorfe descrise, vârsta litogrupului Rebra este Vendian–Cambrian inferior, nu numai proterozoică.

Asociația palinologică de vârstă Rifean–Vendian provenită din calcarele cristaline de la Duszniki Zdroj și cea de vârstă Vendian–Cambrian inferior din aceleași calcare cristaline de la Nowy Waliszow (Polonia) se regăsesc în litozona calcaroasă a litogrupului Rebra din Carpații Orientali.

Litogrupul Tulgheș, cu o mare răspândire în Carpații Orientali, este tipic epimetamorfic, cu o litologie variată, a fost separat în patru litozone (Tg1 – Tg4). Investigațiile palinologice sunt numeroase, vârsta fiind atribuită la Rifean, Cambrian inferior (posibil Infracambrian superior), Vendian – Cambrian inferior.

O serie de analize mai noi au identificat în roci aparținând litogrupului din Munții Bistriței un bogat complex palinologic, reprezentat prin trei asociații. Prima asociație include acritarche care acoperă un interval stratigrafic larg, Rifean–Vendian la Cambrian inferior, multe dintre palinomorfe fiind prezente în Tg1. Multe palinomorfe identificate sunt similare cu cele din litozona terigenă superioară (Rb3) a litogrupului Rebra, situată în baza litogrupului Tulgheș. A doua asociație este caracteristică pentru litogrupul Tulgheș (litozonele Tg2, Tg3), vârsta atribuită fiind Cambrian inferior. A treia asociație a fost găsită în roci ale Tg2 (partea superioară), Tg3 și posibil Tg4. Palinomorfele din această asociație sunt caracteristice pentru vârsta Cambrian mediu și apar împreună cu palinomorfe tipice pentru vârsta Cambrian inferior din Tg2 și Tg3. Acest bogat complex palinologic, reprezentat prin acritarche, foarte bogat în genuri și specii, definește vârsta Vendian–Cambrian inferior până la Cambrian mediu pentru întregul litogrup Tulgheș. Această vârstă este echivalentă intervalului de timp cuprins între 397 și 472 m.a.

Asemănări litologice și palinologice au fost puse în evidență între rocile epimetamorfice ale litogrupului Tulgheș și cele ale seriei de Niemcza – Kamienec (Polonia), cărora li se atribuie vârsta Vendian – Cambrian mediu.

Litogrupul Tibău, calcaros, dolomitic, prezintă un conținut caracteristic de spori și polen de vârstă Carbonifer superior, este coreabil cu formațiuni similare din lanțul carpatic din Ucraina (Masivul Rahov), Slovacia (Gemeride), sudul Poloniei și din Bulgaria.

În Carpații Orientali, paralel cu analizele palinostratigrafice privind formațiunile cristalofiliene, s-au făcut și determinări asupra vârstei absolute, folosindu-se metoda K/Ar (Kräutner și colab., 1976). Pe baza acestei metode s-au stabilit următoarele vârste: litogrupul Bretila, 850 m.a.; litogrupul Rebra, 800 m.a.; litogrupul Tulgheș, 505 m.a.

În concluzie, se poate afirma că analizele palinologice (protistologice) efectuate asupra formațiunilor metamorfice în general, și asupra celor din România, în special, reprezintă un nou mod de a privi stratigrafia și tectonica acestor formațiuni și deschid o nouă pagină asupra apariției vieții și evoluția ei pe planeta Pământ.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

- Balintoni, I., Gheuca, I. – *Comentariu la harta unităților tectonice constitutive ale zonei cristalino-mezozoice a Carpaților Orientali în regiunea dintre Valea Putnei și muntele Budac*, D.S.I.G., LXVII (1979–1980), București.
- Balintoni, I. – *Date noi asupra poziției structurale a metamorfitelor din bazinul văii Putnei (Carpații Orientali)*, DSIG, LXVII, 5, București, 1981, p. 25–26.
- Balintoni, I. – *Structure of the right side of the Bistrița River between Ciocănești and Vatra Dornei (East Carpathians)*, DSIGG, LXVIII, 5, București, 1984, p. 5–21.
- Balintoni, I. – *Geotectonica terenurilor metamorfice din România*, Cluj, Editura „Carpatica”, 1996.
- Bercia, I., Kräutner, H., Mureșan, M. – *Pre-Mesozoic metamorphites of the East Carpathians*, Ann. IGGL, București, 1976, p. 37–71.
- Codarcea-Dessila, Marcela – *Noi date asupra stratigrafiei terenurilor cristalofiliene din România*, Stud. cerc. gcol. geogr., seria geologie, 12/1, București, 1967.
- Codarcea-Dessila, Marcela – *Probleme ale geologiei terenurilor cristalofiliene din România*, An. Inst. Geol., XXXVI, București, 1968.
- Horaicu, C. – *The palynological assemblage of the Tulgheș Group between the Izvorul Giumentăului Valley and the Moldova Valley*, An. Șt. Univ. Iași, XXXIII, IIb, Geol.-Geogr., Iași, 1987, p. 35–36.
- Iliescu, Violeta, Codarcea-Dessila, Marcela – *Contribuționi la cunoașterea conținutului microfloristic al complexelor de șisturi cristaline din Carpații Orientali*, DSCG, LI/2 (1963–1964), București, 1965, p. 13–18.
- Iliescu, Violeta, Mureșan, M. – *Asupra prezenței Cambrianului inferior în Carpații Orientali – seria epimetamorfică de Tulgheș*, DSSIG, LVIII (1971), 4. Stratigrafie, București, 1972, p. 23–38.

- Ilieșcu, Violeta, Kräutner, H. G. – *Contribuții la cunoașterea conținutului microfloristic și a vârstei formațiunilor metamorfice din Munții Rodnei și Munții Bistriței*, DSIGG, LXI/4, București, 1975, p. 11–25.
- Ilieșcu, Violeta, Kräutner, H. G., Kräutner, Florentina, Hann, H. – *New palynological proofs on the Cambrian age of the Tulgheș Group (East Carpathians)*, An. Inst. Geol. GEOFIZ., 59, București, 1983, p. 7–17.
- Iordan, Magdalena – *Studiul biostratigrafic al Paleozoicului din forajul Bătrânești (platforma moldovenească)*, DSIGG, LXI/IV, București, 1975, p. 2–50.
- Kräutner, H. G. – *Lithostratigraphic correlation of Pre-Cambrian in the Romanian Carpathians*, Ann. I.G.G., LVII, București, 1980, p. 229–296.
- Oniceanu, M., Olaru, L., Enciu, P. – *Date noi privind vârsta unor formațiuni cristaloșiliene din zona anticlinialului Bretila*, An. Șt. Univ. Iași, s. II b, XX (1974), Iași, p. 23–27.
- Oniceanu, M., Olaru, L. – *Contribuții la cunoașterea conținutului microfloristic și a vârstei formațiunilor cristaloșiliene ale Seriei de Rebra din partea de est – nord-est a Munților Rodnei*, An. Șt. Univ. „Al. I. Cuza”, Iași, tom XXIII, s. II b, 1977, p. 19–22.
- Olaru, L., Oniceanu, M. – *Precizări asupra vârstei formațiunilor epimetamorfice din zona Rusăia (Munții Bistriței) pe baza analizelor sporo-polinice*, An. Șt. Univ., Iași, s. II b. Geol., XXV, Iași, 1979.
- Oniceanu, M., Olaru, L. – *Contribuții palinologice asupra stabilirii vârstei formațiunilor cristaloșiliene și sedimentare din zona Valea Putnei – Iacobeni (Carpații Orientali)*, „Lucr. Științ. Gr. Cobălcescu, Univ. Al. I. Cuza”, Iași, 1982, p. 173–180.
- Olaru, L., Oniceanu, M. – *Contributions to the sporo-protistological study of the formations with talc powder mineralizations in the Drăgoiasa – Barnar (the Eastern Carpathians)*, An. Șt. Univ. Iași, tom XXIX, s. II b, Geologie – Geografie, 1983, p. 25–30.
- Olaru, L., Oniceanu, M. – *Sur la présence de quelques associations d'Acritarches du Proterozoïque supérieur et du Paleozoïque inférieur dans les Carpates Orientales de Roumanie*, Sci. Geol. Bull. 38, 1, Strasbourg, 1985, p. 131–136.
- Olaru, L., Apostoae, L. – *La présence de quelques acritarches dans le Groupe de Tulgheș (Tg3 – la zone de Bălan, Carpates Orientales)*, 1995.
- Olaru, L., Gunia, T., - *Palynological correlations between Pre-Cambrian formations in the Sudetic Mountains (Poland) and the East Carpathians (Romania)*, An. Șt. Univ. Iași, s. II b. Geol.-Geogr., XXXIII, 1987, p. 31–34.
- Olaru, L., Gunia, T., – *Palynological correlations between the Cambrian formations of the Sudetic Mountains (Poland) and the East Carpathians (Romania)*, An. Șt. Univ. „Al. I. Cuza” Iași, XXXIV, s. II b, Geol.–Geogr., 1988, p. 23–30.
- Olaru, L. – *Stratigraphical evolution of the palynological assemblages from the crystalline formations of the Romanian East Carpathians and the correlation with other areas from Europe, „Evolution and Adaptation”*, IV, Cluj, 1991, p. 77–86.
- Olaru, L. – *Aspecte ale paleobiologiei, paleoecologiei și biostratigrafsiei acritarchilor cu câteva exemple din România*, 1991.
- Patrulius, D., Iordan, Magdalena – *Asupra prezenței pogonoforului Sabellidites cambriensis Ian. și a „algei” Vendotaenia antiqua Eml. în depozitele detritice presiluriene din Podișul Moldovenesc*, DSIGG, LX/4, București, 1974, p. 3–18.
- Petrescu, I., Dragastan O., Olaru, L. – *Palinologie cu aplicații în geologie*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1980, p. 178–181, 219–221.
- Rădulescu, D., Dimitrescu, R. – *Petrologia endogenă a teritoriului R. S. România*, Univ. București, Facultatea de Geologie și Geografie, 1982.
- Sândulescu, M. – *Geotectonica României*, București, Editura Tehnică, 1984, p. 188–209.
- Visarion, Adina – *Asupra prezenței unei asociații microfloristice în seria de Muncel (Munții Bihor)*, DSSIG, vol. LV (1967–1968), 3. Paleontologie, București, 1970, p. 227–229.

Aspects of palynological investigations on crystalline formations in the Eastern Carpathians

(Summary)

Some aspects of palynological investigations on crystalline formations in the Eastern Carpathians of Romania and their contributions to the biostratigraphy of this region are presented. Today, the palynological method is the only way for obtaining accurate data for the biostratigraphical conclusions on crystalline formations. The analysed formations/lithogroups – Bretila, Rebra, Tulghes, Tibău, Rodna – have been assigned to different palynological ages, as follows: Riphean, Vendian, Lower to Middle Cambrian and Upper Carboniferous. These ages are conformable to isotopical data. Through palynological data we may have the possibility to make some correlations with other regions of Europe.

COMENTARIU LA „COMUNICAREA” LUI AUREL ONCIUL CĂTRE CONTELE TISZA ISTVÁN

Acad. RADU GRIGOROVICI

Publicarea, în paginile acestei reviste, a *Comunicării (Mitteilung)* trimise din Viena în februarie 1915 de Aurel Onciu (1864–1921), bine cunoscutul și controversatul politician bucovinean, primului ministru al Ungariei, contele Tisza István (1861–1918), impune unele justificări și ample comentarii.

O fotocopie a manuscrisului redactat în limba germană, dactilografiat, datat și înregistrat de primire la 16.02.1915 la cancelaria primului ministru ungar, ne-a fost pus la dispoziție de dl. Aurel Constantin von Onciu, nepotul autorului, actualmente domiciliat în Germania. Acțiunea sa are scopul mărturisit de a demonstra că bunicul său a fost un vajnic apărător al drepturilor românilor din Imperiul bicefal Austro-Ungar și este deci o încercare de reabilitare a sa în ochii conaționalilor săi din Bucovina. Această inițiativă merită tot respectul și nu poate fi refuzată *de plano*. D-sa ne-a declarat că acceptă ca textul original să fie tradus din limba germană în românește și să fie însoțit de un comentariu al redacției. Traducerea în limba română a fost realizată de semnatarul acestui comentariu. Originalul documentului se găsește în arhiva de război (Kriegsarchiv) din Viena.

Comunicarea a fost publicată recent¹ de dl Aurel C. Onciu în limba originală, împreună cu alte câteva texte germane sau traduse din românește în germană ale lui Aurel Onciu, sub titlul atrăgător pentru nostalgicii Imperiului Habsburgic: *Aurel Ritter von Onciu und der nationale Ausgleich in der Bukowina. Eine wissenschaftliche Dokumentation (Aurel cav. de Onciu și acordul național din Bucovina. O documentare științifică)*. Broșura reproduce și două scurte comentarii ale unor personalități politice germane. Otto von Habsburg regretă, firește, timurile când se putea obține, pe baza unui text atât de înțelept un mandat în parlament, textul nu era destinat acestui scop! – ceea ce se teme că nu s-ar întâmpla astăzi. La rândul său, Helmut Schmidt respinge drept greșită importanța atribuită de A. Onciu puritatei rasiale umane, apreciază atitudinea sa în general justă față de naționalism și democrație, dar consideră problematica lipsită de actualitate.

¹ Aurel C. Onciu, *Aurel Ritter von Onciu und der nationale Ausgleich in der Bukowina. Eine wissenschaftliche Dokumentation*, ARVO, Nürnberg, 1999.

Textul acestei *Comunicări* se leagă numai în treacăt de problemele românilor din Bucovina în epoca începutului primului război mondial (1914–1918). El privește aproape exclusiv acordarea drepturilor cuvenite românilor din Ungaria și Transilvania. Totuși, publicarea sa în „Analele Bucovinei” pare interesantă din două motive: el permite compararea regimului politic, juridic și cultural al românilor din Regatul Ungariei cu cel din Austria cisleithană și ne va permite, pe de altă parte, să analizăm mai amănunțit opiniile și acțiunile, deseori contradictorii și chiar aberante, ale autorului, în cursul primelor două decenii ale secolului al XX-lea.

M-am folosit în acest scop de unele publicații contemporane în limba română, mai ușor accesibile mie, de cele trei articole ale lui Marian Olaru, dedicate activității politice a lui Aurel Onciu², apărute relativ recent în „Analele Bucovinei” și de broșura în limba germană, din 1999, amintită mai sus, a lui Aurel Onciu, pe care acesta a avut amabilitatea să mi-o pună la dispoziție chiar în timp ce redactam prezentul comentariu, fapt pentru care îi rămân sincer îndatorat.

Cât îl privește pe adresant, românii din Transilvania îl considerau pe contele Tisza István drept șeful unui guvern care, în ciuda declarațiilor sale concesive față de ei și a orientării sale liberale, continua de fapt politica represivă a predecesorilor săi conservatori, printre care și aceea a tatălui său, contele Tisza Kálmán; el era considerat, dimpotrivă, drept trădător al intereselor naționale maghiare de către naționaliștii extremiști unguri, fiind amenințat cu moartea chiar și atunci când se declarase doar dispus să ducă tratative cu românii, pentru ca să realizeze pacea între cele două naționalități, adresându-se în acest sens în scris și mitropolitului ortodox al Transilvaniei, Ioan Mețianu.

În acel moment, conflictul maghiaro-român părea fără ieșire, având în vedere că însuși Tisza se opuse planului german de a acorda unele înlesniri românilor transilvăneni, cu scopul de a câștiga România de partea Puterilor Centrale³. În aceste condiții, con vorbirea dintre Onciu și Tisza, din 2 decembrie 1914, nu putea forma o bază serioasă pentru inițierea unei conciliere româno-maghiare. În această acțiune, fără a fi autorizat de una din părți și acceptat de celalătă, Aurel Onciu se declară în finalul *Comunicării* sale un om cu mai multe fețe: pe de o parte „cu trup și suflet român”, pe de altă parte „până în măduva oaselor austriac” și, în al treilea rând, „parte terță, externă, neparticipantă în relațiile ungaro-române”, trei atitudini ireconciliabile simultan. Or, un intermediar, un arbitru trebuie să fie mai întâi agreat de amândouă părțile în conflict și apoi să aibă în spatele său o putere care să poată exercita o presiune suficient de puternică asupra lor, ceea ce nu era deloc cazul unui deputat bucovinean român oarecare din parlamentul vienez.

² Marian Olaru, *Aurel Onciu și revista „Privitorul”, „Analele Bucovinei”*, I, nr. 2, 1994, p. 281–289; *Activitatea politică a lui Aurel Onciu, 1904–1918*, „Analele Bucovinei”, II, nr. 2, 1995, p. 275–289; *Despre crezul politic al lui Aurel Onciu*, „Analele Bucovinei”, IV, nr. 1, 1997, p. 175–180.

³ Constantin Graur, *Cu privire la Franz Ferdinand*, București, Editura „Adevărul”, 1935, p. 312–315.

Onciu cere de la început permisiunea contelui Tisza de a spune adevărul „nefardat, fără de înfrumusețare”, chiar dacă va suna neplăcut, și se și ține de cuvânt. Într-adevăr, el enunță marea majoritate a problemelor esențiale existente, dar, în același timp, minimalizează aproape întotdeauna diferențele dintre punctele de vedere ale românilor din Ungaria și Transilvania, pe de o parte, și cele personale ale Excelenței sale, contele Tisza, dispozițiile legale și modul abuziv de aplicare a acestora de către autoritățile ungare, fie ele statale sau locale, pe de altă parte.

Astfel, de pildă, la sfârșitul capitolului V, în care confruntă dorințele economice ale românilor cu concesiunile propuse de Tisza, Onciu constată că, „făcând abstracție de unele *mici rezerve* depășite de evenimentele de război, există (între ele) o *concordanță totală*”. De fapt, Tisza declarase însă că „guvernul este dispus să sprijine școlile agricole, meșteșugărești și comerciale românești numai în măsura în care *atitudinea românilor nu va da naștere la bănuială*”.

Cât de iluzorie era pretinsa *concordanță totală* dintre punctele de vedere ale românilor și ungurilor și în ce constau *micile rezerve* de care urma să se facă abstracție, rezultă din confruntarea a două declarații aproape simultane ale primului ministru ungar. În scrisoarea sa către mitropolitul Mețianu scrie (vezi cap. I): „Românii au dat o dovedă strălucită a solidarității lor cu interesele vitale ale Monarhiei și ale națiunii ungare. Sâangele concetătenilor români se varsă, amestecat cu sâangele ungar, pe câmpurile de luptă”. Același prim-ministru al Ungariei declarase la 20 februarie 1914 *cu franchise* – cum zice Onciu – că „legea naționalităților din anul 1868 (...) n-a fost niciodată aplicată și nici n-ar putea fi aplicată fără sinuciderea maghiarilor, având în vedere mentalitatea antistatală a românilor”. Care era oare părerea sinceră a lui Tisza?

Din partea lui A. Onciu, afirmațiile nu sunt mai puțin contradictorii. El afirmă că „românii înșiși n-au recunoscut niciodată vreo atitudine antistatală (...) față de statul ungar” și „nici măcar n-au apelat la ajutorul conaționalilor lor din Regat”, atitudinea lor antistatală fiind „o autosugestie, o fantomă presupusă de partea ungară”. Când, într-un discurs de anul nou 1915, contele Tisza a argumentat că atitudinea de solidaritate a românilor cu statul ungar, demonstrată în război, prezintă o dovedă a satisfacției românilor cu situația lor prezentă, Onciu menționează că această argumentare este considerată de români ca „o bătaie de joc, ca și când ei și-ar vârsa sâangele numai cu scopul de a fi promovați cât mai repede din români în maghiari”. Apoi, Onciu trage concluzia că „în această stare de spirit, românii din Ungaria nu se aşteaptă la nici o îndreptare prin *mici concesii și paliative*”. „În această privință, ei se plasează pe punctul de vedere: *tot sau nimic*”.

Dar toată *Comunicarea* lui Aurel Onciu către contele Tisza este tocmai o pleodoarie, foarteabil întocmită, în favoarea unor concesii și paliative rezumate în 3 puncte, care încheie cap. IX. Este greu de conceput cum, după ce caracterizase dur și succint prin acel *tot sau nimic* punctul de vedere al românilor, Onciu putea crede sincer că va putea obține pe această cale atât dispariția *fantomei* maghiare, cât și *acordul* românilor.

Nu este deci de mirare că, în urma numeroaselor contradicții de acest fel, *Comunicarea* deputatului austriac Aurel Onciu către primul ministru al Ungariei, contele Tisza István, rămâne doar un document istoric interesant, dar lipsit de orice consecință practică. De altfel, Tisza ordonă secretarului său ruperea oricăror relații cu autorul *Comunicării*.

Eșecul total al acțiunii lui A. Onciu a avut și alte cauze multiple.

Momentul ales era cât se poate de defavorabil acceptării unui compromis între maghiari și români. Izbucnirea războiului accentuase și nu slăbise sentimentele naționale ale popoarelor din Imperiul austro-ungar. A conta pe stabilizarea Imperiului prin compromisurile de tip *Ausgleich* – de altfel, Onciu se mândrește în cap. VIII cu contribuția sa la perfectarea unui astfel de compromis în Bucovina, în anul 1910 – și a crede într-un rol decisiv al unei intervenții a României în balanța militară dintre cele două mari alianțe ce se înfruntau pe întreg mapamondul, erau naivități nepermise unui politician realist, cum pretindea să fie A. Onciu în toate împrejurările⁴.

Tot atât de iluzorie era credința că actualul prim-ministru al Ungariei, contele Tisza István, intimul împăratului Franz Josef și partizan încocat al dualismului Austro-Ungar, ar fi fost capabil, chiar dacă ar fi vrut-o, să „pună capăt conflictului secular și dăunător dintre două popoare (...), avizate unul la celălalt ca nici unele din Europa”. (Justă, dar ciudată remarcă din partea lui Aurel Onciu; amenințarea nu putea veni decât din partea slavilor, ale căror interese el le susținea cu energie în Bucovina). De altfel, la 31 octombrie 1918, Tisza este ucis de extremiștii naționaliști unguri, după ce supraviețuise anterior cătorva atentate.

Greșită a fost și pretinsa cunoaștere de către Aurel Onciu a psihologiei românilor (vezi cap. I) în legătură cu propunerile sale de compromis cu guvernul ungar, cum rezultă clar din lozinca lor: *totul sau nimic*. De ce ar fi acceptat românii ardeleni aceste propuneri tocmai la începutul anului 1915, când marea majoritate a opiniei publice din România critica aspru atitudinea de expectativă a guvernului liberal în problema intervenției armate a țării de partea Aliaților, începând cu ocuparea Transilvaniei?

Altă iluzie a lui Aurel Onciu era evaluarea exagerată a importanței propriile sale persoane. *Comunicarea* sa este urmarea unei singure con vorbiri private cu contele Tisza. Declarațiile orale ale acestuia față de un deputat român din Bucovina, parte a Austriei cisleithane, nu-l angajau cu nimic, mai ales că ele veneau din gura unui politician atât de versat, de versat și de contestat. Onciu însuși se consultase, neoficial, cu un număr necunoscut de români ardeleni, „începând cu mitropolitul ortodox și, până jos, la ultimul țăran”. Si chiar dacă, după toate aparențele, cunoștea corect și amănunțit situația locală și reală a românilor din Transilvania, nu cunoștea în amănunt cererile prezentate în scris de

...

⁴ Aurel Onciu, *Politische Bekennnisse aus dem Jahre 1905*, (Crezul meu politic din 1905), în I, p. 24–60; reproducere după ed. Bukowiner Rundschau, Cernăuți, 1905.
<http://cimec.ro> / <http://institutulbucovina.ro>

reprezentanții lor legitimi în timpul negocierilor cu guvernul ungar și rămase confidențiale (vezi cap. III), deci nu era îndreptățit să se lanseze în formularea a numeroase soluții de compromis. Argumentarea este făcută cu multă pricepere, cu gândul de a le face acceptabile, ba chiar atrăgătoare pentru guvernul ungar, uneori prezentând neacceptarea unora dintre ele drept o primejdie pentru viitorul Ungariei.

Acest mod rafinat de a argumenta este ilustrat clar de sfârșitul penultimului alineat al cap. IX. Contând, ca și el, pe victoria Germaniei, Austriei și deci a Ungariei, aceasta din urmă ar putea să nu accepte să aducă *jertfa* unui compromis național cu românii ardeleni pe baza reintroducerii și aplicării regimului constituțional din 1868. Dar, continuă sceptic Onciu, cu îndrăzneală profetică: „Acesta rămâne un joc *va-banque*, în care maghiarii își vor risca (...) existența reală a statului lor”. Însă aducerea acestei *jertfe* „(...) deschide nu numai perspectiva unei victorii sigure, ci de-a dreptul aceea a *distrugerii dușmanului*”.

Rămâne deschisă întrebarea: la ce dușman al Ungariei se va fi gândit oare Aurel Onciu? Răspunsul îl găsim punând cap la cap fraze rostite sau scrise de Aurel Onciu în anii care au urmat intrării în război a României de partea Aliaților, în august 1916.

O declarație de credință față de împăratul și Imperiul Austriac, redactată de Aurel Onciu și semnată și de alți patru deputați români, a fost prezentată în numele „întregului popor român al Bucovinei” la 29 august 1916 în parlamentul de la Viena⁵. „Credința sa nestrămutată” este motivată prin primejdia anexării României de către Rusia, ceea ce ar constitui „o nenorocire pentru tot neamul românesc”. Această îngrijorare era, de altfel, împărtășită de numeroși români de pretutindeni.

Un an mai târziu, la 12 iunie 1917, deputatul Aurel Onciu declară în același parlament, în vreme ce deputații negermani susțineau desprinderea de Austria: „Noi, români, am vrea, cu aprigă dorință, să fim în sfârșit uniți cu toții, cei din Bucovina, din Ungaria, din Basarabia și chiar din Regatul României, sub același sceptru și salutăm obținerea în Marea Austrie a garanției unei dezvoltări nestingherite. Aceasta este singurul țel spre care tindem și de aceea nu avem nici un motiv de a ridica vreo obiecție cu caracter juridic-statal. Aderăm necondiționat la Monarhie (...). Si noi cerem un loc sub soarele Austro-Ungariei”. (Citat după Aurel Constantin Onciu⁶). Afirmația autorului, că această declarație a fost făcută în numele Clubului deputaților români, este neadevărată. Ea nu a fost un preludiu – Auftakt – la interpelarea urgentă semnată la 22 octombrie 1918 de deputații români Isopescu-Grecul, Sârbu, Simionovici și Onciu, precum și de deputații cehi, fiind urmată de discursurile ample ținute de Isopescu-Grecul și Grigorovici, care cereau dreptul de desprindere din Imperiu și – în cazul celui de-al doilea vorbitor –

⁵ Aurel Onciu, *Declarația din 25 august 1916 în numele Clubului român din Camera imperială a deputaților*, în vol. *Aurel Ritter von Onciu und der nationale Ausgleich in der Bukowina*, ARVO, Nürnberg, 1999, p. 141.

⁶ Idem, *Declarația din 12 iunie 1917 în Reichsrat, Viena*, în vol. *Aurel Ritter von Onciu und der nationale Ausgleich in der Bukowina*, ARVO, Nürnberg, 1999, p. 12.

revenirea întregii Bucovine la România și, la nevoie, intervenția armatei române. De altfel, rezumatul discursului lui Isopescu-Grecul, oferit de autorul acestei publicații, este distorționat în opusul fondului său prin scoaterea din context a unui fragment.)

După câteva luni, la 9 noiembrie 1917, Aurel Onciu ia din nou cuvântul în parlamentul vienez, într-o dezbatere cu privire la reconstituirea Poloniei. După ce distribuie teritoriul Europei de răsărit între Marile Puteri, după criterii personale, prin cedări, compensări, unificări monarhice și înglobări, Onciu ajunge și la soarta României, a cărei coroană fusese oferită – după informațiile sale – în timpul războiului, de trei foști prim-miniștri: Carp, Marghiloman și Maiorescu și, după zvonuri, chiar de Brătianu, împăratului Austriei. Onciu trage concluzia că Austria ar putea intra oricând în posesia României⁷.

La o intrerupere din sală: „Maghiarii n-o permit!”, Onciu reacționează prompt, cu o declarație uluitoare, care trebuie citată textual, pentru a putea fi crezută: „Dacă (Austria) intră în posesia acestei țări, obține o compensare în prestigiul, teritoriu, populație, ţără și sare, în care România este întâmplător mai bogată decât Galicia, pe care ar urma să o cedeze (...). În acest fel, Ungaria nu ar fi afectată, căci România s-ar uni cu Monarhia doar printr-o uniune pur personală, care ar prezenta pentru Ungaria numai consecințe favorabile. Căci ar fi desigur mai avantajos pentru Ungaria, dacă *armata română* ar fi *comandanță de regele Ungariei* și dacă *administrația* ar fi condusă de el, în locul unui terț nedemn de încredere” – aluzie transparentă la regele Ferdinand al României.

De-am fi o parte feră, externă, neparticipantă la relațiile ungaro-române (vezi cap. I), am putea cădea în admirația subtilității planului de împăciuire româno-ungare al lui Aurel Onciu, acum complet dezvăluit. În caz de reușită, contele Tisza ar fi îmbunătățit în parte condițiile de viață ale românilor din Ungaria și Transilvania; în consecință, România ar fi intrat în război de partea Puterilor Centrale și, ca urmare, acestea ar fi învins pe Aliați; România ar fi fost înglobată, cu Basarabia cu tot, în Imperiul Habsburgic, iar armata și administrația României ar fi fost subordonate regelui Ungariei (...); iar Machiavelli ar fi murit a doua oară de invidie.

Ca români însă, este logic să ne întrebăm, ce l-a împins pe Aurel Onciu, ca român cu trup și suflet să conceapă un plan de acțiune atât de perfid și de fantezist totodată. Pentru a găsi răspunsul dorit, va trebui să facem mai întâi o scurtă incursiune în biografia lui Aurel Onciu, aşa cum ne este prezentată de către nepotul său în lucrarea *Aurel Ritter von Onciu und der nationale Ausgleich in der Bukowina*, precum și în viața politică a Austro-Ungariei⁸ și a Bucovinei⁹ din epoca contemporană cu viața sa.

⁷ Aurel Onciu, *Discursul din 9 noiembrie 1917 în Reichsrat, Viena*, (în legătură cu soluționarea problemei poloneze); în vol. cit., p. 141–148.

⁸ Erich Zöllner, *Istoria Austriei*, vol. II (traducere de Adolf Armbruster), București, Editura Encyclopedică, 1997, cap. IX, p. 493–545.

⁹ Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, București, Editura Humanitas, 1991, cap. VI–XIV, p. 117–414.

Născut la Vicovu de Sus, în 1864, dintr-o familie de intelectuali, a fost educat și s-a format aproape exclusiv în cel mai select mediu austro-german (absolvent al Liceului Theresianum, doctor în drept, docent în dreptul asigurărilor sociale, toate la Viena, cu calificative înalte; ofițer de rezervă la husari!). Întâi profesor de limbă română la Theresianum și editor al versiunii române a unei reviste economice oficiale, face apoi carieră rapidă în serviciul statului, ca secretar ministerial la Interne (1893) și apoi (1896) prefect (Bezirkshauptmann) la Brünn (Brno), capitala landului Mähren (Moravia).

În cursul acestor ani agitați, încheierea unui acord (Ausgleich) germano-ungar de anvergură a dus la crearea Monarhiei bicefale în 1867, care a atenuat în oarecare măsură cel mai primejdios conflict interetnic ce amenința bazele Imperiului Habsburgic. Dar în timp ce Ungaria refuza încheierea oricărui acord interetnic în regatul „unitar”, folosind persecuția, deznaționalizarea și forța brută împotriva naționalităților conlocuitoare, Austria transleithană era obsedată de soluția acordului interetnic, fie el și de mică anvergură, pentru a rezolva numeroasele crize locale, fără ca organele centrale să perceapă că astfel se slăbește coeziunea și aşa amenințată a Imperiului. Cu ocazia acestor încercări ieșea la iveală și necesitatea rezolvării unor probleme cu alt caracter, ca, de pildă, reforma protecției sociale și a sistemului electoral – de altfel binevenite – sau problemele lingvistice, până atunci ne întâlnite de organele centrale. În particular, adoptarea în 1905 – ce-i drept, pasageră –, a unui acord morav, ar fi pus capăt carierei rapide a lui Aurel Onciu ca prefect de Brünn, din cauza necunoașterii de către el a limbii cehe. După ce toate încercările în acest sens a numeroase guverne eșuaseră, un nou prim-ministru, Ernst von Körber, înstalat în 1900, reușește să realizeze în cea mai mare parte un plan de construcții de căi de comunicație, care cuprindea tot Imperiul, opunând astfel o operă unificatoare unor compromisuri fragmentare. Totuși, neînțelegeri cu împăratul și înmulțirea crizelor interetnice duc, în 1904, la căderea guvernului Körber și revenirea Vienei la „o politică de mici concesii tactice, ridicată la rangul unei virtuozități politice (...). Cele peste două decenii de crize politice care au urmat, au condus în final la marea catastrofă mondială”¹⁰. Până astăzi, numerosi nostalgiici ai Monarhiei habsburgice consideră totuși că acordurile etnice aplicate la scara întregului Imperiu ar fi putut preveni dezastrul din 1918¹¹.

În paralel cu această politică guvernamentală, s-a conturat, cu o precizie și o logică interioară surprinzătoare, o soluție globală pentru rezolvarea majorității crizelor, mai ales a celor cu caracter interetnic din Imperiul habsburgic, pentru întărirea coeziunii sale.

În ianuarie 1906 fostul membru memorandist ardelean Aurel C. Popovici publică la Leipzig, impresionantul volum intitulat *Die Vereinigten Staaten Gross-Osterreichs (Statele Unite ale Austriei Mari – Studii politice în vederea rezolvării problemelor*

¹⁰ Erich Zöllner, *op. cit.*, p. 526–527.

¹¹ *Ibidem*, p. 537.

(*Statele Unite ale Austriei Mari – Studii politice în vederea rezolvării problemelor naționale și ale crizelor juridico-statale din Austro-Ungaria*)¹². În lapidarul său *Cuvânt înainte*, adresat cititorului „concordant”, el se crede îndreptățit să-și exprime din autoexilul său involuntar [în România, n.n.] opinia documentată, pe de o parte fiindcă a fost condamnat la patru ani închisoare de către jurații unguri din Cluj în anii '90, pentru o scriere realistă și obiectivă împotriva persecutării poporului său și, pe de altă parte, fiindcă a fost și este mereu un aderent convins al ideii unei Austrii mari și unitare. Apoi continuă: „Cred că mă voi bucura de acordul d-tale și de cel al tuturor celor care cred serios și cinstit în conservarea și viitorul Imperiului Habsburgic”.

După o analiză a rezultatelor negative ale politiciei naționalităților din Austria și mai ales din Ungaria, care va duce la prăbușirea dualismului, Popovici propune o restructurare a Austriei și Ungariei actuale, compusă din teritorii multietnice bazate pe tradiții istorice, într-un ansamblu de teritorii monoetnice și asocierea acestora într-un *stat federal* unitar sub sceptrul habsburgic, a cărui organizare o descrie amănunțit. Cartea a avut un răsunet internațional remarcabil, fiind admirată chiar de cei ce nu erau de acord cu soluția propusă și se pare că publicarea ei la Leipzig s-a bucurat de un oarecare sprijin financiar provenit de la guvernul din România.

Şansele realizării în timp util a acestui proiect grandios erau bazate pe simpatia pentru ideea federalizării a moștenitorului tronului imperial, Franz Ferdinand¹³, și pe vârsta înaintată a împăratului Franz Iosef. Respinsă de aproape toți factorii decisivi, propunerea federalizării a fost reluată tardiv, în 1918, dar fără includerea regatului Ungariei, ceea ce a contribuit la prăbușirea Imperiului. O apreciere pozitivă recentă a proiectului federalizării Austro-Ungariei cu includerea în Imperiu a tuturor românilor, fără menționarea lui Aurel Popovici și a operei sale, o mai întâlnim la Lucian Boia¹⁴. Aceasta consideră această soluție drept o cale virtuală mai realistă a istoriei, decât aceea a dacoromânismului ce aparține incontestabil imaginarului epocii. De fapt, asasinarea, în vara anului 1914, a arhiducelui Franz Ferdinand și starea de război pe care a declanșat-o, anulase deja posibilitatea aplicării globale a unei astfel de acțiuni, iar Aurel Popovici, teoreticianul ei, s-a năruit, cum s-a exprimat N. Iorga, murind prematur în anul 1917.

Am insistat asupra ideilor și operei lui Aurel C. Popovici, fiindcă între el și Aurel Onciu au existat legături permanente, bazate pe apropierea de vârstă și pe convingerea comună că ei trebuie să contribuie la salvarea și consolidarea Austriei, despre care moștenitorul tronului, Rudolf, scria totuși încă în 1883, la vârsta de 22 de ani: „Sunt curios să știu, cât îi trebuie unui edificiu atât de vechi și de tenace,

¹² Aurel C. Popovici, *Die Vereinigten Staaten Grossösterreichs. Politische Studien zur Lösung der nationalen Fragen und staatsrechtlichen Krisen in Oesterreich-Ungarn*, Leipzig, Verlag B. Elischer Nachfolger, 1906.

¹³ Constantin Graur, *op. cit.*, p. 222.

¹⁴ Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*: București, Editura Humanitas, 1997, p. 146–147.

care este Austria astă, ca să trosnească din toate încheieturile și să se prăbușească¹⁵.

Mai erau profund convinși amândoi – și nu numai ei – că supraviețuirea unei Austrii puternice, nesfășiate de conflicte interne, în ciuda compoziției multietnice a populației sale, va fi singura posibilitate de a garanta și supraviețuirea și chiar și înflorirea neamului românesc. Astfel, promovarea pe orice cale a intereselor și integrității Austriei capătă la amândoi un caracter aproape mesianic. Ei văd în naționalism o concepție care poate veni în sprijinul țălului urmărit, cât timp nu se abuzează de ea, pentru a crea dușmanie, ură și persecuție, și văd în democratizarea guvernării o necesitate politică. Ei văd în urmele evenimentelor istorice și în folosirea lor drept argumente, piedica cea mai importantă în calea salvării și restructurării Austriei în totalitatea ei, deci incluzând regatul Ungariei și popoarele sale.

Dar aici se opresc asemănările dintre ei. Deosebirile au la origine, pe de o parte diferența dintre experiența lor de viață inițială – un persecutat și un favorizat –, pe de altă parte contrastul foarte pronunțat temperamental, metodic și etic. Într-adevăr, în timp ce pentru a declanșa tipul său grandios de reformă, Aurel Popovici trebuia să aștepte urcarea pe tron a lui Franz Ferdinand și acordul acestuia cu o restructurare radicală a statului întreg, Aurel Onciu, nerăbdător și impulsiv, a poznat să-și testeze ideile reformatoare la scară redusă, într-un stil personal bazat pe abilitate politică și pe un teritoriu restrâns și convenabil pentru pregătirea sa. Acestea nu putea fi altul decât Bucovina sa natală.

Sosit în Bucovina, în primăvara anului 1902, Onciu constată¹⁶ că „aici mai dăinuie, din timpul când parlamentarismul era în fașă, cerința tradițională de a rămâne în orice împrejurări credincios convingerilor proprii”. Drept țel al politicii sale practice, nedogmatice, el proclama deschis realizarea unei reprezentări legislative și economice, care să „garanteze o evoluție rațională a maselor, creând o bază care să asigure o înțelegere cinstită cu voința lor”. Acest țel îl proclamase în scris încă în cuprinsul revistei sale „Privitorul”, pe care o edita în limba română la Brno. Atingerea acestui țel se poate înfăptui printr-o reformă adecvată a sistemului electoral, prin reducerea privilegiilor acordate în prezent marilor domenii funciare și prin crearea unei bănci a Țării, care să asigure credit cu dobânzi modeste. Tot sistemul era croit la scara Ducatului Bucovina.

În ceea ce privește metodele ce urmau să fie folosite în lupta politică pentru atingerea țelurilor sale, de altfel cu totul onorabile, el se declară în încheierea *Crezului său politic* „idealistic în țeluri și realist în alegerea căilor care duc la realizarea lor”. În dosul acestui paravan verbal, el își creează, în calitatea sa de originar din Vicovu de Sus, o dublă etnicitate – ca să zicem aşa – de rutean românizat¹⁷. În atacurile sale,

¹⁵ Constantin Graur, *op. cit.*, p. 84.

¹⁶ Aurel Onciu, *Politische Bekenntnisse aus dem Jahre 1905...*, p. 58–60; Marian Olaru, *Aurel Onciu și revista „Privitorul”*..., p. 281–289.

¹⁷ Idem, *Evoluția politică în Bucovina, „Viața românească”*, I, nr. 7, 1906, p. 80–87; *Chestia românească în Bucovina, „Viața românească”*, VIII, nr. 10, 1913, p. 5–10.

apărute în noul organ de presă al nou-înființatului său Partid Democrat Tânăresc, „Voința poporului”, el se crede îndreptățit să-și justifice tonul său adeseori agresiv „drept acomodat simțului de dreptate al maselor, considerând că cel ce, pus să aleagă între un ton politicos, renunțând la succes, și între a-și impune voința folosind un ton mai grosolan, se hotărăște pentru prima alternativă, este un *idiot impotent*”. El reușește să fie ales la Suceava deputat în Dieta Tânării, împotriva unui candidat național român, într-o alegere parțială din 1903, după ce se aliase cu o *Uniune liber-cugetătoare* (Freisinniger Verband), compusă din fracțiuni ucrainene, germane, evreiești și armeano-polone și dă în judecată pe Iancu Flondor, în al cărui Partid Popor Național Român solicitase de la Brno să se poată înscrive. Dar, la un moment dat, prietenii săi Nicolaie Wassilko, Arthur Skedl, Benno Straucher și Stefan Smal-Stocki îi retrag în Dietă sprijinul pentru adoptarea unei legi electorale mai democratice, tel pe care îl urmărea de altfel și Partidul Popor al *tinerilor* români, dar căruia i se opunea Partidul Conservator al *bătrânilor*. Atunci Aurel Onciu reușește să convingă amândouă partidele românești să se alieze între ele și cu partidul său și să treacă prin Dietă legea cu numai trei zile înaintea încheierii mandatului acesteia, în anul 1904.

Despre foștii săi prieteni și aliați, Aurel Onciu scrie în *Crezul* său că, încă înainte de a se alia cu ei, îl disprețuia pe Wassilko ca renegat român și pentru ifosele sale aristocratice, că Straucher era usurătec și se comporta ca un nebun, că profesorul Skedl se comporta după cum bătea vântul și că profesorul Smal-Stocki era un filolog mediocru și un ultrașovinist. Contraș așteptărilor sale, conservatorii, care aveau în Dieta de atunci o mare pondere, datorită caracterului retrograd al legii electorale, s-au dovedit perfect loiali, „stând ca un zid de partea noastră”, scrie vădit impresionat Onciu. Rememorând acest succes în folosul Bucovinei, el se declară mândru de contribuția sa la aceste evenimente, citând dictonul latin: *Quorum magna pars fui*.

Prin evidența sa abilitate de a manipula mediul politic restrâns și naiv, dar neobișnuit de complex al Bucovinei, pe baza unei variante mai precise a cunoscutului adagio *Scopul (bun) scuză mijloacele (rele)*, pe care Onciu îl adoptase fără jenă și deschis, el se impune, între 1904 și 1918, ca șef de partid, deputat român în Dieta Tânării și în Clubul român, respectiv în Clubul latin din Camera Deputaților de la Viena, din care făceau parte și ceilalți deputați români din Bucovina.

Permanența prezenței lui Aurel Onciu în topul politicienilor români era consecința creării unui electorat pestriț, mereu variat, dar larg, care cuprindea practic totalitatea diverselor etnii sau categorii sociale prea puțin numeroase sau prea sărace, pentru a-și putea trimite prin alegeri de tip conservator reprezentanți specifici în corporile legiuitoroare. Acest electorat se deosebea de acelea ale contracandidaților săi, care constau doar din câte un singur fragment al marilor etnii.

În 1907, alegerile parlamentare generale s-au ținut la scara întregului imperiu pe baza votului universal, egal și secret. Aurel Onciu se bucura acum de aura unui

precursor democratic țărănesc, care urma să-și desăvârșească misiunea, căci hotărârea Dietei din 1904 nu fusese sancționată de împărat, dar fusese depășită la scară întregii Austriei cisleithane datorită unei înțelegeri discrete între împărat și social-democrați. Guvernul continua să favorizeze compromisurile locale între etniile principale ale landurilor. Onciu este din nou cel ce inițiază pertractări pentru realizarea unui *Ausgleich* în Bucovina, după numeroase eșecuri ale guvernelor în cazuri aparent mult mai simple, care se desfășurau și în alte părți ale Imperiului.

Încheiat cu succes în 1910, cam à contre-coeur, *Ausgleich-ul* bucovinean se referă, practic, numai la un sistem electoral democratic bazat pe un electorat divizat pe criterii etnice¹⁸. El este glorificat până astăzi de nostalgiei Imperiului Austro-Ungar drept o capodoperă¹⁹, constituind un model organizatoric al unei viitoare Europe unite, pașnice, democratice și multietnice. Trebuie spus totuși că nu numai timpul în care s-ar fi putut constata rezultatele benefice ale acordului a fost prea scurt – din toamna anului 1911, după alegerile pentru Dietă, până în vara anului 1914, la izbucnirea primului război mondial. Sceptic, Iancu Flondor s-a retras din politică și doar evreii puteau fi mulțumiți de recunoașterea lor ca naționalitate de sine stătătoare. Cel mai clar semn al ineficienței acordului a fost faptul că, între alegeri și intrarea în funcție a Dietei rezultate din ele, s-a scurs mai mult de un an de zile din cauza neînțelegerilor dintre părțile participante, iar în octombrie 1918 acordul s-a năruit ca un castel de cărți de joc. Evenimentele bine cunoscute din toamna anului 1918 arată că *nu* acest acord a fost cel ce a menținut Bucovina nedivizată.

În ceea ce-l privea personal, Aurel Onciu își încheia *Crezul său politic* din 1905 cu următoarele cuvinte trufăse: „Oricum, nici cea mai severă critică nu mă va împiedica să rămân așa cum am devenit pe baza experienței mele, și anume, idealist în țelurile mele și cu totul realist în alegerea drumurilor care duc la acestea”.

Oricum, o dată cu asasinarea arhiducelui Franz Ferdinand și izbucnirea războiului, se apropie că pași mari momentul adevărului pentru vechea Europă în general și pentru Imperiul bicefal în particular.

În finalul comentariului nostru, să mai încercăm să răspundem la întrebarea pe care ne-am pus-o în parte mai sus, și anume: ce l-a împins pe Onciu să întreprindă încercarea de realizare a unui *Ausgleich* între ungurii și românii din Transilvania, acțiune evident lipsită de orice sansă reală de succes, și să vedem cum a reacționat și a acționat Aurel Onciu după eșecul încercării sale, înainte și după prăbușirea Imperiului Habsburgic.

¹⁸ Rudolf Wagner, *Der Parlamentarismus und nationale Ausgleich in der ehemals österreichischen Bukowina*, München, Verlag „Der Südostdeutsche“, 1984, 272 p.

¹⁹ Emanuel Turczynski, *Geschichte der Bukowina in der Neuzeit*, Wiesbaden, Harrassowitz Verlag, 1993, p. 200–201.

Dându-și seama de importanța pe care o acordau părțile beligerante intrării în luptă a României de partea lor, Onciu analizează atmosfera politică din această țară de care era legat prin naționalitate – în sensul de atunci al cuvântului – constatănd că ieșirea României din neutralitate se va face în favoarea acelei tabere care va promite că va modifica spre bine starea românilor din Transilvania, cum dovedea apelul Germaniei adresat guvernului ungur. Un sondaj personal la fața locului, limitat numeric și deci statistic neconcludent, înregistrează totuși corect intransigența politicianilor români și mai ales unguri, dar trece sub tăcere în textul *Comunicării* înșelătoarea încredere pe care o mai inspira românilor mai îndepărtați de sfera politică, figura emblematică a *drăguțului împărat*, precum și presiunea violentă a extremităților maghiari asupra primului ministru, împotriva oricărora negocieri.

Aurel Onciu pornește totuși la acțiune nesolicitată, bizuindu-se pe experiența sa, câștigată ce-i drept, la o scară și într-o regiune relativ familiară, în care un singur politician abil putea să-și atingă telul urmărit.

Într-adevăr, după cum am arătat mai sus, Aurel Onciu obținuse în Bucovina într-un timp record, prin alianțe politice temporare, diverse și contradictorii, cu ajutorul unui partid și a unei prese proprii, adoptarea în 1910 a unui acord interetnic multilateral. Pentru sine însuși, consecințele erau remarcabil de bune: șef de partid cu foarte bune performanțe electorale, deputat între 1903–1918 în Dieta Bucovinei și în Parlamentul de la Viena, exercitând un control strâns asupra sistemului bancar de credite populare, arhitectul principal al aceluia *Ausgleich* interetnic mult apreciat de Conducerea centrală a Austriei cisleithane, considerat ca o contribuție importantă la consolidarea structurii edificiului imperial.

De fapt, acest acord face parte din numeroasele preludii la fărâmătarea și prăbușirea acestui edificiu. Acest *Ausgleich* bântuie până astăzi în memoria nostalgiilor din diaspora bucovineană, care ne prezintă cu naivitate Bucovina austriacă drept un rai în care, sub oblăduirea bâtrânlui păstor suprem, împăratul, lupul și oaia pasc alături, în pace, pe pajiști înflorite. Ca poet, Eminescu a contribuit la această imagine idilică; ca jurnalist, este mult mai critic.

Cu neastămpărul și ambiația sa excesivă, Aurel Onciu se bizuie pe experiența și succesul său în Bucovina, crezând că fruntașii politici ai grupărilor naționale din tot Imperiul bicefal pot fi manevrați ușor chiar de un om lipsit de orice sprijin, dacă se exprimă îndrăzneț și convingător, fără a dezvăluui consecințele și intențiile sale finale. El însuși se vedea capabil de a interveni decisiv în mersul războiului mondial la nivel european. În realitate era un mic David, ce arunca cu prăștia mici pietricele într-un Goliat care nici nu-l băga în seamă.

Am analizat anterior în amănunt cauzele eșecului acțiunii sale, care urmărea un acord ungaro-român. Trebuie să ne exprimăm însă admirația pentru puterea de premoniție a lui Aurel Onciu. Precizia cu care prevede soartă regatului Ungariei în cazul că nu va accepta o ameliorare a soartei românilor din Transilvania, este demnă de o Casandră antică.

De altfel, în declarația de loialitate față de Monarhie a deputaților naționali români din Parlamentul de la Viena după intrarea în război a României în august 1916, la care ne-am referit mai sus, Onciu evocă în primul rând riscul ei de a fi înghiștită de Rusia țaristă, acest imperiu absolutist. Nu se poate nega că acest risc era real, că l-am simțit pe pielea noastră și că profeția de Casandră a lui Aurel Onciu ne mai îngrijorează.

Următorul document important ieșe din pana lui Onciu abia după un an. Datat „Viena, în vara 1917”, apare în Editura F.A. Parthes, Gotha *Manualul economico-politic al României (Wirtschaftspolitisches Handbuch von Rumänenien)*²⁰, autor pe coperta exterioară – Dr. A. v. Onciu; pe coperta interioară, mai succint – Dr. v. Onciu. Prefața de nouă rânduri sună astfel: ”Intervenția României în războiul mondial a adăugat la problemele deschise pe cea românească. Soluționarea ei impune o cunoaștere mai precisă a stărilor existente în România. Scopul lucrării de față este de a transmite această cunoaștere cât se poate de complet într-o formă condensată. Ea descrie în 6 capitole țara și populația, apoi condițiile economice, culturale și sociale, ținând seama de evoluția istorică și de datele statistice disponibile”. Într-adevăr, densitatea de informație din cele 133 de pagini este aproape incredibilă și face din acest mic volum un instrument de lucru aproape de neînlocuit și unanim apreciat.

Apariția la acea dată în acea editură, specializată în lucrări istorice și geografice, este cu atât mai meritorie, cu cât la ea apăruse în 1905, în două volume de 402 și 541 de pagini, prima ediție în limba germană a *Istoriei poporului român* a lui N. Iorga, elogiată la superlativ în reviste de specialitate, ceea ce demonstrează și buna apreciere de care s-a bucurat lucrarea lui A. Onciu.

De-a dreptul straniu este faptul că numai cu un an înainte (1916) apăruse în aceeași editură un volumăș cu titlul simplu *Rumänenien*²¹, al juristului și genealogistului Otto v. Dungern (1875–19..), profesor la Facultatea de Drept a Universității din Cernăuți între 1911–1919, prezentat ca un *cunoscător al României ca nimeni altul*. Omul și această lucrare a să apar menționate, de exemplu, în *Meyiers Lexikon*, Leipzig, 1925, dar personal nu le-am întâlnit în istoriografia română. Oare punctele sale de vedere contrastau prea mult cu cele ale lui A. Onciu? În *Manualul...*, acesta îl citează o singură dată, la p. 13.

În orice caz, *Manualul...* lui Onciu, apărut în toamna anului 1917, nu manifestă în general nici o părtinire pozitivă sau negativă, față de politica externă a României sau față de politica puterilor străine față de Țările Dunărene și de România. Atitudinea este neutră și obiectivă, deși culorile în care sunt descrise sunt de obicei sumbre, dar conforme realității.

Singura excepție notabilă și semnificativă, care reflectă o atitudine extrem de critică a lui Onciu față de politica internă a României actuale, o găsim în ultimele

²⁰ Aurel Onciu, *Wirtschaftspolitisches Handbuch von Rumänenien*, Gotha, Verlag F.A. Parthes, 1917, 133 p.

²¹ Otto von Dungern, *Rumänenien*, Gotha, Verlag F.A. Parthes, 1916, 159 p.

trei pagini ale lucrării, în care se descrie structurarea (Gestaltung) României moderne de la 1848 încoace. Aici se impune un citat din ultimul alineat al cărții: „Pătura superioară și totodată dominantă o formează în România marii proprietari funciari. (...). Pe lista celor aproape 2000 de proprietari ai celor 5385 de domenii există abia vreo 30, respectiv 20 de nume ale vechilor familii boierești valahe, respectiv moldovene. Cu atât mai numeroase sunt numele foștilor fanarioți ocupanți ai tronului și ale curtenilor lor (...). Datorită originii lor străine, ei sunt străini de sufletul românilor oricât de lungă ar fi fost sederea lor în țară. Ei nu le înțeleg pornirile. Deși și-au însușit limba română, pe care o vorbesc în corporile reprezentative, concomitent cu limba franceză, folosită exclusiv în viața particulară. Între țaran, elementul românesc propriu-zis, și ei se cască o prăpastie. În realitate continuă să coexiste în România un popor indigen supranumerar cu un popor străin minuscul. În mâinile celor din urmă se concentrează toată bogăția și toată puterea. Prin urmare stratificarea socială a României este de așa fel, încât se poate afirma cu deplină dreptate că, în mod paradoxal, *România liberă și democrată se găsește în stăpânirea unei oligarhii străine*”. În subsol găsim referiri la C. Stere, G.D. Creangă și la *Neoibăgia* lui C. Dobrogeanu-Gherea (1910).

Este semnificativ că, mutatis mutandis, situații foarte asemănătoare și evidente se întâlnesc în legătură cu țărani români din Transilvania și, în bună parte, cu toți țărani din Bucovina. Dacă în cazul din urmă incriminări similare au fost folosite în primele faze ale activității sale politice, în primul caz Aurel Onciu nu face uz de astfel de analogii nici în *Comunicarea înaintată* lui Tisza nici în *Manualul* destinat cititorului austriac. Într-adevăr, ele ar fi dăunat realizării unui acord formal între români și unguri, inițiat de Onciu în cazul *Comunicării* și ar fi lezat credința sa fermă în rolul predominant pozitiv al Austriei în propășirea neamului românesc, în cazul *Manualului*.

De existența realităților dure din România modernă învinovătește în plus și boierimea autohtonă, câtă a supraviețuit, cât și puterile străine externe, ca Ungaria, Polonia, Turcia și Rusia.

Singur Imperiul Habsburgic rămâne pur și simplu absent. Încercările, reușite sau nereușite, de anexări teritoriale ale Austriei – ciudat, și cele ale Rusiei – sunt ignorante, ceea ce, având în vedere starea de război și eventualii cititori căror le era adresat *Manualul*, nu era de mirare. Austria apare astfel, prin omisiune, singura Putere externă nevinovată de înapoierea și mizeria românilor, adică a țăranoilor autohtoni, ale căror virtuți le elogiază cu convingere.

Dacă ținem seama de soarta de regat ungar, pe care i-o rezervă Onciu în unul din discursurile sale din 1917, României întregite (vezi mai sus), precum și de scurtul citat din lucrarea despre România din 1916 a lui Otto v. Dungern, din care rezultă că (țărăniminea) își aşteaptă izbăvirea numai „de la domnitor”, atunci *Manualul* este de fapt un ghid oferit tânărului și neexperimentatului împărat al Austriei și guvernului său în cazul includerii viitoare a tuturor teritoriilor locuite de români în Monarhie.

Astfel, cea mai valoroasă scriere a lui Aurel Onciu, *Manualul economicopolitic al României*, devine o oglindă, care ne permite să deslușim concomitent cele trei ipostaze ale sale, aparent ireconciliabile, pe care le identifică el însuși în *Comunicarea sa*, adresată contelui Tisza.

Primele 5 capitole reflectă pe compilatorul harnic și obiectiv, care pune cunoștințele sale la dispoziția celor care au nevoie de ele și le pot folosi spre bine sau spre rău. El însuși rămâne *nepărtinitor*.

Subcapitolul II. 2 și capitolul VI se concentrează asupra stăriilor sociale; pătura spre care se îndreaptă analiza și mai ales simpatia autorului este țărănuș autohton, implicit român în cazul României. Cu acesta se identifică *cu trup și suflet* și ar vrea să-l vadă scos din starea materială mizerabilă în care este ținut. Corect, Onciu menționează prima împroprietărire a țărănilor, realizată prin lovitură de stat de domnitorul Cuza și propunerile de completare a ei, datorate regelui Carol I, dar încă nerealizate. Pe regele Ferdinand, sub a cărui domnie aceste propuneri se vor realiza la o scară impresionantă, îl califică, cum s-a văzut mai sus, drept un *ter nedemn de încredere*.

Această din urmă caracterizare face trecerea către ilustrarea celei de a treia ipostaze a lui Aurel Onciu, aceea de *austriac până la măduva oaselor*, deci în țesutul cel mai profund înrădăcinat în om. Nu trebuie uitat că Aurel Onciu mai face parte din acele generații antebelice, care luau în serios un jurământ de credință odată prestat. Întâlnim fenomenul și în familia Hurmuzacheștilor. I se părea naiv să-ți susții convingerile politice în orice împrejurări; dar jurământul de credință nu era o simplă formalitate, cum a devenit pentru generațiile următoare, care au depus în serie, fără probleme de conștiință, câteva jurăminte de credință până la urmă nerescpectate.

Aurel Onciu și-a proclamat arareori deschis loialitatea sa nestănumită față de Monarhia bicefală, și anume în luările sale de cuvânt în Parlamentul de la Viena. Dar ea transpare implicit din toate scierile, cuvântările și acțiunile sale, pe care le ghidează ca un fir al Ariadnei, după care se orientează în orice împrejurări, de la prefectura de la Brünn până la refugiu de la București, din 1918, când însuși obiectul loialității sale dispăruse peste noapte. Că această credință avea la el un caracter cvasimistic, lipsit de o bază rațională, o dovedește faptul că el nu a folosit nicicând vreun argument logic pentru a demonstra necesitatea, inexorabilă pentru perpetuarea neamului românesc, a trecerii teritoriilor pe care acesta le ocupă, sub stăpânirea dinastiei habsburgice. În *Crezul* său politic, Onciu își interzise să-și abjurarea acestei loialități.

Numai firea să neastămpărată și extrem de ambicioasă i-a permis lui Aurel Onciu să intrunească într-o singură persoană trei ipostaze incompatibile, slujind fără ezitare și cât se putea mai discret, unei credințe unice, dominante. În schimb, permisiunea pe care și-o acordase de a folosi, pentru atingerea unei ţinte juste că oricât de dubioase, l-a făcut să gresească adeseori în alegerea acestora.

Până la ziua decisivă de 22 octombrie 1918, nu mai dispunem de nici un document care să dezvăluie reacția lui Onciu la dezastrul militar al Puterilor

Centrale. În această zi el se raliază grupului de deputați români din Parlamentul vienez, constituți *ad hoc* într-un Consiliu Național Român al Bucovinei. Ei declaraseră desprinderea acestei Țări de Austria, își coordonaseră acțiunile cu cele ale românilor din Transilvania prin Iuliu Maniu și contactaseră pe colegii lor ucraineni. Față de pretențiile lor exagerate și după punerea legiunilor ucrainene sub comanda unui arhiduce austriac, unul dintre deputații români declară Bucovina țară istorică românească și afirmează că românii bucovineni vor face apel la protecția armatei române. După constituirea la Cernăuți a unui Consiliu Național Român, mai numeros și cu adevărat reprezentativ, Onciu merge pe căi neacceptate de Consiliu și a căror succesiune amintește de luptele singuraticului cavaler Don Quijote cu morile de vânt întru salvarea adoratei sale Austria, obiectul credinței sale nestrămutate.

Este greu de înțeles cum un om de cultură și acuitatea intelectuală a lui Aurel Onciu putea fi simultan naționalist român în cazul Transilvaniei și să ignore pe de altă parte în Bucovina, ca deputat român la Viena și la Cernăuți, problema etnică a ucrainizării românilor, îndeosebi în nordul ei, cea cultural-lingvistică a germanizării și cea a acapărării economice de către străini neautohtoni, toate consecințe ale unor imigrări masive de alogeni, tolerată și chiar organizată de autoritățile Austriei? Cum a putut caracteriza folosirea tricolorului ca simbol național, drept un *păcat față de împărație*, fără a sesiza ridicolul afirmației? Cum a putut crede că se va putea impune în fața fruntașului ucrainean Omelian Popovici, cu care se înțelesese să guverneze ca duumviri Bucovina divizată, precum și Condominiul din jurul Cernăuților, când Popovici dispunea de unități ale legiunii ucrainene venite de la Kolomea, când el era cu mâinile goale, iar Austro-Ungaria era în plină destrămare? Cum nu s-a rușinat să se prezinte în fața neputinciosului guvernator austriac al Bucovinei, v. Etzdorf, drept delegat al Consiliului Național Român, din a cărui conducere nu mai făcea parte²²; să încearcă să trateze la Suceava cu comandantul trupelor române ce înaintau în Bucovina și să încearcă să stabilească la Iași, în calitate fictivă de *Administrator al Moldovei de Sus*, contactul cu guvernul României? Acesta a refuzat contactul și l-a expediat la cererea sa la București²³. Și, în sfârșit, cum de nu și-a dat seama, cel puțin în ultimele momente că Austro-Ungaria este un imperiu muribund, sub o dinastie care nu poate și nici nu vrea să realizeze sub ocrotirea sa unitatea poporului român, iar Rusia era în plină vâltoare, că România neînvinsă, cu singura armată operațională din regiune, călătită în război și bine echipată, era statul – nucleu ideal pentru cristalizarea acestei unități? Pe Aurel Onciu credința sa statornică în Austria nu l-a măntuit, ci l-a orbit.

De altfel, guvernul român nu a luat în serios strădaniile sale ambițioase. Ajuns la București, i s-a acordat libertatea de mișcare, căci contrar unor afirmații

²² Josef Graf v. Etzdorf, *Die letzten Tage der österreichischen Herrschaft in der Bukowina* (*Ultimile zile ale puterii austriace în Bucovina*), „Analele Bucovinei”, V, nr. 1, 1998, p. 200–214.

²³ Radu Economu, *Unirea Bucovinei*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1994, p. 114. <http://cimec.ro> / <http://institutulbucovina.ro>

rău voitocare – el își prefațează în vara anului 1919, la Fundul Dornei, deci în Bucovina, studiul său, pare-se solicitat de guvernul român și tipărit la Cernăuți, intitulat *Organizația României Mari*²⁴. În acest studiu, Aurel Onciu întreprinde o analiză comparativă competență a structurii organizatorice a României antebelice și a structurilor statelor din care se desprinseră recent provinciile integrate în România Mare. Pe această bază, el propune o unificare treptată a acestor structuri și legislației într-un sistem potrivit pentru un stat european modern, democratic, centralizat și unitar, în care o *Constituție trainică* să stabilească un acord între exigențele statului și libertatea individuală.

După dispariția Imperiului Habsburgic, în apele mai calme ale României Mari, Aurel Onciu se cuminjește ca și Don Quijote după ce prietenul său îi arsesec romanele cavaleresti. Dar nu de tot, fiindcă neastămpărul lui înnăscut nu-i dădea pace. El mai candidează fără succes la Cernăuți în 1920 pentru un loc de deputat în Parlamentul din București; mai corespondează nostalgic cu Iancu Flondor, fostul său opONENT și aliat și chiar rudă. În esență el se dedică redactării lucrării amintite mai sus, în care caută o cale dreaptă și limpede pentru permanentizarea României Mari, pe care o numește *Visul secular al românilor*. Este mișcător să vezi cum Onciu folosește în text cuvinte și turnuri de frază caracteristice limbajului dacoromânilor. Din păcate, o parte a *Visului* a durat mult prea puțin și astăzi Bucovina este sfâșiată.

Firea ambicioasă și setea excesivă de afirmare individuală, îmbinate cu o loialitate politică de nezdruncinat, l-au împins pe Aurel Onciu către acțiuni îndreptate spre țeluri absurde, pe căi pavate cu iluzii și uneori de-a dreptul condamnabile. Ca în cazul multor figuri tragice, amintirea sa nu se șterge ușor; dar, spre regret, el este acum hulit de cei care ar fi putut să-l admire și ridicat în slăvi de cei străini de neamul său.

Ceea ce va supraviețui necontestat politicianului bucovinean român atât de controversat, pe nume Aurel Onciu, vor fi cele două scrieri ale sale privitoare, respectiv, la România antebelică, din 1917²⁵ și cea despre treptata unificare politică, juridică și administrativă a României Mari, din 1919²⁶.

Comentar zur Aurel Oncius „Mitteilung” an Graf Tisza István

(Zusammenfassung)

Der Verfasser erörtert zunächst die zahlreichen Gründe, warum der angangs 1915 unternommene Versuch des rumänischen Bukowiner Reichstagabgeordneten Aurel Onciu den ungarischen Ministerpräsidenten, Graf Tisza István, von der Notwendigkeit der Verwirklichung eines

²⁴ Aurel Onciu, *Organizația României Mari. Studiu*, Cernăuți, Editura Autorului, 1920, 95 p.

²⁵ Vezi nota 20.

²⁶ Vezi nota 24.

ungarisch-rumänischen Ausgleichs in Siebenbürgen zu überzeugen, ohne jeden Erfolg verließ. Darauf folgt eine systematische Analyse von Onciuls Reden, Schriften und Taten nach dem Eintritt Rumäniens in den 1. Weltkrieg auf Seite der Alliierten, den er durch seinen Versuch zu verhindern gehofft hatte. Seine negative Einschätzung durch seine Stammesgenossen und seine positive Bewertung seitens der Bukowina Ukrainer verdankt er einerseits der Vielfältigkeit seiner politischen Einstellungen und der Ueberschätzung seiner eigenen Person und andererseits dem Vorrangden er der unbedingten Treue zur österreichischen Monarchie gegenüber jener zu seinem Volke gewährte.

EPISTOLAR: MIRCEA STREINUL – TEODOR C. GROSU ALIAS IULIAN VESPER

ANNA BORCA

În arhiva scriitorului Iulian Vesper (pe care am avut şansa să o cercetez datorită fiului său, ziaristul Constantin Grosu – astăzi decedat– şi nurorii sale, prof. Doina Grosu) s-a păstrat un lot de corespondenţă ce numără 39 de exemplare (scrisori cu antetul Librăria şi Papetăria „Glasul Bucovinei”, cărți poștale, cărți de vizită, biletele etc.), primită de acesta de la bucovineanul Mircea Streinul (2 ianuarie 1910 – 17 aprilie 1945).

Corespondenţa conține date inedite, de o deosebită valoare documentară, despre mișcarea literară bucovineană „Iconar” și despre opțiunile politice ale celor doi intelectuali. Din lotul de 39 de bucați cercetat de noi, 33 sunt date (prima – 27 februarie 1933, iar ultima – 1 octombrie 1939). Cele trei cărți poștale, date acum publicitatii pentru prima oară, sunt trimise de Mircea Streinul din Cernăuți, după cum urmează: 27 februarie 1933, 11 octombrie 1934 (date menționate de autor) și 19 octombrie 1934 (conform stampilei oficiului de expediere din Cernăuți).

Iulian Vesper a marcat cu creion roșu prin trei puncte textul primei scrisori. A doua carte poștală poartă pe față, încercuit, nr. 46, iar a treia – nr. 34.

Nu am putut deduce rațiunea după care Iulian Vesper și-a numerotat majoritatea corespondenței primite de la Mircea Streinul. Din cercetare, nu criteriul cronologic a stat la bază.

Cernăuți, 27 februarie 1933

Mult stimate prietene,

Te rog foarte mult să mă ierți că nu ţi-am scris până acum, dar stau mizerabil cu nervus rerum gerendarum. Vreau să-ți comunic în primul rând că avem un zdravăn scandal literar, în care se cheltuieste o râvnă bună pentru cauze mai nobile. Don Quijotii se fac ridicoli (târându-i însă și pe alții în superba lor imbecilitate). Recitind, îmi pare rău că i-am comparat pe scribii noștri stupizi cu tristul cavaler dela Mancha, care, oricum, era intelligent, dar puțin tâcnit. Însuși Traian Chelariu s-a scuturat din bârlogul său parizian („bârlog” e destul de nepotrivit

când te gândești la Paris) și a scris un articol fulminant, însă nedrept pe alocuri, ceea ce m-a determinat să ripostez.

Legăturile mele de prietenie cu Traian Chelariu au rămas însă neștirbite și corespondăm ca și în trecut. Couchonerie e departe de Traian Chelariu, ca pământul de cer. De ce nu trimiți ceva pentru Glasul Bucovinei și de ce condeul Tău nu ne desfășă în România literară? E așa de greu de pătruns când ai un asemenea talent? Ion Roșca a fost la Cernăuți și am petrecut o seară neuitată cu prietenii Gh. Antonovici și George Drumur. Văd că apariția J.L. întârzie din nou. D.I.I. Nistor are o mare bunăvoieță față de noi, deși e teribil de indignat de un măgar care îl încarcă pe Gh. Antonovici, printre-o scrisoare trimisă „J.L.” cu cele mai abiecte trivialități. De abia aştept ca Tu și Traian Chelariu să fiți în sfârșit la Cernăuți, ca să mai măturați gunoiul suburbienilor literari. E inutil să-ți descriu atmosfera de prostie a unor coterii literare. Când vei urmări colecția Glasului Bucovinei vei vedea cum am încercat să mai dăm la capul unor ambicioși fără măsură. Te rog să-mi scrii când te vei întoarce la Cernăuți. Te aşteptăm cu mare bucurie. Sunt întrucâtva mângâiat de gândul că mai există în Bucovina câteva talente veritabile. Ar trebui însă să le disciplineze cineva. Ce se aude nou? Ai mai fost pe la Horia Fulger. Dacă Te duci, Te rog să-i transmiți salutările mele călduroase. Roagă-l (Te rog mult să-mi faci acest serviciu) să mă scuze că nu-i pot trimite restanțele și nici măcar material literar, căci n-am nici măcar mărci poștale. E. Ar. Zaharia publică sub pseudonimul Nic. Monitoru. Mai puțin obraznic. A fost scuturat sdravăn de Gh. Antonovici, Neculai Roșca și George Drumur. Continuă totuși să facă batjocură de literatura bucovineană. De altfel, ce mai scrii? Te rog foarte mult să-mi trimiți câteva poezii noi de ale Tale. Ai scris d-lui Nistor? I-am comunicat d-lui Traian Chelariu adresa Ta. Ti-a scris? „Junimea Literară” a-i primit-o? Te rog să-mi răspunzi cât mai curând.

Cu cordialitate, M. Streinul

Cernăuți, 11/10 1934

Dragă Grossule,

Mă bucur că mi-ai scris. Închipuiește-Ți pe cartea poștală n-ai scris, la adresă, în Cernăuți, – și, totuși, cartea poștală a venit. În ce privește boala mea, e dată dracului, și abia am putut să mă prezint la d. Ministru. (D-sa a imputat, oarecum vag, că te-ai lăsat de colaborarea la „Glasul Bucovinei”). Voi aduna în curând versurile Tale. Aici e un haos, căruia caut să-i rezist. Am adunat până în prezent 30 000 lei prin Onofrei, pentru „Călăuză Cernăuților”. Evident, banii îi încasez după apariție. Chelariu a făcut o frumoasă ascensiune: la Gl. Bucovinei: 4000 lei – la Universitate 2000 lei; ca profesor la un liceu, după cum am auzit, desigur alte 3000 lei; membru în consiliul de ad-ție al Teatrului. Când aud de idealism, îmi vine să scuip, frate Grossule. Scrie pentru Gl. B. și insistă să îi se pună ca *articol de*

fond. Vorbește cu d. Ministrul să-Ți creeze o posibilitate la Cernăuți, la Universitate și, tu singur, la liceul militar. Locul Tău, cred, nu e là București!

Sărutări de mâna stimatei doamne,

cu prietenie, M. Streinul

Dragă Grossule,

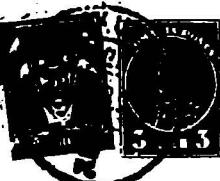
Cartea Ta poștală e foarte ciudată. Referitor la folclor, *trebuia să le iau altora pe dinainte*, așa că n'ai ce să te enervezi degeaba. De ce nu mă chemi la telefon. Cheamă-mă Luni la 11, *numai decât*. Scrie-mi *un fișier*. Poeziile am început să îi le adun,

Cu salutări, M. Streinul.

Iulian Vesper și Mircea Streinul
(Cernăuți, 1933)

CARTA POSTAL

P - sale d - line

Theodor Grose,

in Bucuresti

straße Stirbey - Woda, Nr 69.

CART

Welt, die nun zu den Städten geworden
sind. Man möglicherweise noch
nur wenigen Personen, wissen, dass
die Briten, in einer so fehlgeste erneuerte
Landschaft, auf dem Lande leben und nur selten den Hauptort
besuchen. Aber in der Siedlung ist es anders.
Hier ist ein komponiertes Dorf entstanden, das
viele Gebäude, Geschäfte, eine Kirche, ein
Kino, einen Park und einen kleinen Fluss hat.
Aber natürlich ist es kein echter Park, sondern ein
großer Platz mit Bäumen, der von einer Mauer umgeben ist.
Aber es ist ein schöner Platz, wo man sich entspannen kann.
Aber es ist ein schöner Platz, wo man sich entspannen kann.

D-ale I-lui
Theodor C. Grossa
director de cabinet la
Ministerul Muncii,
in Bucuresti
str. Bugatti, № 24

viser Commission. Without, there is increasing
opposition. The former president of Francisco
Madero: Dr. M. Cárdenas: 1000 lei;
Universidad de 2000 lei; re professor
de universidad: 1000 lei; professor emeritus
of the 3000 lei; members of commission
of the 1000 lei; teachers: 500 each.
The subscription, new mine no longer collect
proceeds. There is nothing. G.V.B.,
Presidente: 1000 lei; Ministerio
Ministerio: 1000 lei; Ministry
of Education: 1000 lei; Ministry
of Post and Telegraph: 1000 lei;
University: 1000 lei; Francisco
Madero: 1000 lei; professor
emeritus: 1000 lei; members of commission
of the 1000 lei; teachers: 500 each.
The subscription, new mine no longer collect
proceeds. There is nothing. G.V.B.,

shirmer, area ca in for
ce na de l'evenezia
specieba. Dice, unica
clusiu la tobor. Uma
nus na l'ur la Ma
meidact l'ur nu
Un l'sier. Bosque
una negund de
Vi le colim
Cle
M. Helmut

٦٣

Torres C. Grossle,
director de Cabinet

in Bucharest.

Ministrul Muncii
Calea Grivitei

POPULAȚIA ȘCOLARĂ LA LICEUL GERMAN DIN CERNĂUȚI

DIMITRIE VATAMANIUC

Liceul German din Cernăuți (K.K. Staatsgymnasiums in Czernowitz), cea mai veche instituție de stat de acest grad în Bucovina, își inaugurează cursurile în anul școlar 1808/1809, cu 7 elevi germani, 2 elevi români, 3 elevi ruteni și 5 elevi polonezi. Creșterea populației școlare cunoaște, cum se vede din *Tabela II*, o dinamică inegală. Numărul școlarilor români este în creștere și în mai mulți ani ei trec pe primul loc. Situația se schimbă în 1860 și a doua oară în 1872. În septembrie 1860 își deschide cursurile Liceul din Suceava, iar în septembrie 1872 și Liceul German din Rădăuți. Școlarii români se orientează și spre noile instituții de învățământ, determinați de apropierea de localitățile respective. Deși se înființează cele două instituții de învățământ, Liceul German din Cernăuți continuă să fie frecventat de școlarii români.

Statistica este întocmită de R. Wurzer, profesor la Universitatea din Cernăuți, și se tipărește în volum cu titlul *Festschrift zur hundert-jährigen Gedenkfeier der Gründung des Gymnasiums*, la Tipografia Erkhardt din Cernăuți, în 1909¹.

Cartea lui Romould Wurzer este semnalată de Erich Beck în bibliografia sa, unde înregistrează și o altă lucrare a profesorului Wurzer².

Tabela II, consacrată limbii de conversație, îi înregistrează pe ruteni și polonezi care, ca număr total, se situau după germani și români. După înființarea Liceului din Suceava și a celui din Rădăuți, școlarii ruteni și polonezi depășesc în câțiva ani numărul celor români. Merită să rețină atenția faptul că statistica nu înregistrează și elevi evrei, deși ei provineau dintr-o populație cu pondere importantă la acea dată în Bucovina. Școlarii evrei sunt trecuți, probabil, la rubrica *Deutsche*, spre a spori prezența elementului german. Dominantă rămâne și aşa prezența școlarilor români, până în 1872, când se înființează și Liceul german din Rădăuți, dată după care școlarii germani împreună cu cei evrei, trec pe primul loc. *Tabela III*, privind confesiunea școlarilor, nu oferă elemente – fie și ipotetice – din care să putem deduce cărei confesiuni sunt repartizați elevii evrei.

¹ Volumul se păstrează la Bukowina – Institut din Augsburg, de unde preluăm statistica pe care o publicăm.

² Erich Beck, *Bibliographie zur Landeskunde der Bukowina. Literatur bis zum Jahre 1965*. München, 1966, p. 212, 310.

Clasificarea elevilor din *Tabela IV*, în funcție de calificativele: *mit Vorzug* (foarte bine), *gut* (bune), *entsprachen nicht* (nesatisfăcător), *blieben ungeprüft* (neexaminat) este ilustrativă pentru severitatea cu care se acordau aceste calificative. Profesorii cernăuți își făcuseră o practică din severitatea acordării calificativelor, fapt care explică numărul mare de elevi care nu promovează clasa și al celor care se retrag de la cursuri pe parcursul celor opt ani de studiu.

Statistica populației școlare la Liceul German din Cernăuți oferă o imagine privind componența ei pe naționalități și luăm cunoștință de aici, și de situația fiecăreia dintre ele, pe parcursul unui secol. Se desprind și câteva elemente privind procesul de învățământ. Frecventea căză aceste cursuri și Eminescu și frații săi și ne explicăm mai bine dificultățile pe care le întâmpină în anii de studiu, în capitala Bucovinei.

003390

K. K. I. STAATSGYMNASIUM IN CZERNOWITZ.

FESTSCHRIFT

ZUR

HUNDERTJÄHRIGEN GEDENKFEIER
DER GRÜNDUNG DES GYMNASIUMS

1808 • • 16. DEZEMBER • • 1908.

□

INHALT:

GESCHICHTE DES K. K. I. STAATSGYMNASIUMS IN CZERNOWITZ

VON

PROFESSOR R. WURZER.

STEFANOWICZ
Wien, I., Wildgrasmarkt 1

CZERNOWITZ.

DRUCK UND VERLAG DER ECKHARDT'schen UNIVERSITÄTSBUCHDRUCKEREI (J. MUCHA)
1908.

Tabela II

Die Schüler nach der Muttersprache und dem Vaterlande in den Schuljahren 1808/09 – 1907/08

Schuljahr	Der Muttersprache nach waren							Inländer	Ausländer	Summe
	Deutsche	Rumänen	Ruthenen	Polen	Cechoslaven	Ungarn	Andere			
1808 - 09	7	2	3	5	-	-	-	16	1	17
1809 - 10	13	10	7	10	-	-	1	40	1	41
1810 - 11	15	15	7	15	-	-	-	51	1	52
1811 - 12	17	15	6	19	-	-	-	56	1	57
1812 - 13	19	16	9	26	-	-	-	69	1	70
1813 - 14	18	19	12	25	-	-	-	73	1	74
1814 - 15	22	19	14	22	-	-	-	76	1	77
1815 - 16	25	16	14	32	-	-	-	86	1	87
1816 - 17	28	25	17	40	-	-	-	108	2	110
1817 - 18	40	24	20	61	-	-	-	143	2	145
1818 - 19	53	28	22	70	-	-	-	170	3	173
1819 - 20	65	45	27	87	-	-	-	221	3	224
1820 - 21	64	60	39	76	-	-	-	234	5	239
1821 - 22	72	69	42	109	-	-	-	285	7	292
1822 - 23	69	93	58	94	-	-	-	310	4	314
1823 - 24	72	110	69	101	-	-	-	349	3	352
1824 - 25	78	105	61	95	-	-	-	334	5	339
1825 - 26	76	97	57	91	-	-	-	318	3	321
1826 - 27	65	63	41	84	-	-	-	250	3	253
1827 - 28	54	69	39	97	-	-	-	252	7	259
1828 - 29	55	78	44	119	-	-	-	293	3	296
1829 - 30	57	78	51	95	-	2	-	278	3	281
1830 - 31	57	86	48	101	-	2	-	291	3	294
1831 - 32	63	97	54	97	-	2	-	309	4	313
1832 - 33	62	100	50	124	-	-	2	338	9	347
1833 - 34	61	95	64	121	-	-	-	333	8	341
1834 - 35	64	117	68	110	-	-	-	349	10	359
1835 - 36	62	104	63	103	-	-	-	324	8	332
1836 - 37	75	127	76	106	-	-	-	379	5	384
1837 - 38	82	128	76	120	-	-	-	401	5	406
1838 - 39	86	131	88	122	-	-	-	423	4	427
1839 - 40	76	135	71	124	-	-	-	398	8	406
1840 - 41	80	110	75	129	-	-	-	382	10	392
1841 - 42	86	118	81	112	-	-	-	390	7	397
1842 - 43	87	127	81	97	-	-	-	386	6	392
1843 - 44	65	130	72	94	-	-	-	353	8	361
1844 - 45	56	124	75	101	-	-	-	348	8	356
1845 - 46	58	116	80	89	-	-	-	338	5	343
1846 - 47	61	129	88	82	-	-	-	355	5	360
1847 - 48	67	141	96	88	-	-	-	385	7	392
1848 - 49	66	143	104	88	-	-	-	397	4	401
1849 - 50	82	155	118	121	-	-	-	467	9	476
1850 - 51	89	102	79	72	-	-	30	352	12	364
1851 - 52	91	131	77	77	-	-	-	363	13	376
1852 - 53	94	118	115	38	-	-	22	372	15	387
1853 - 54	77	119	112	51	-	-	19	362	16	378
1854 - 55	97	136	134	48	-	-	25	427	13	440
1855 - 56	86	146	118	60	-	-	29	428	11	439
1856 - 57	93	137	127	68	-	-	30	443	12	455

Tabela II (continuare)

Schuljahr	Der Muttersprache nach waren							Inländer	Ausländer	Summe
	Deutsche	Rumänen	Ruthenen	Polen	Cechoslaven	Ungarn	Andere			
1857 - 58	114	150	124	67	-	-	23	463	15	478
1858 - 59	143	152	125	75	-	-	14	493	16	509
1859 - 60	129	165	122	88	-	-	12	500	16	516
1860 - 61	134	159	130	93	-	-	13	511	18	529
1861 - 62	170	140	164	124	-	-	6	589	15	604
1862 - 63	173	161	150	121	-	-	6	596	15	611
1863 - 64	185	152	179	101	3	1	8	616	13	629
1864 - 65	170	129	183	94	1	2	9	568	20	588
1865 - 66	162	118	177	88	3	-	8	536	20	556
1866 - 67	155	101	170	104	1	-	2	519	14	533
1867 - 68	159	99	194	107	3	-	5	551	16	567
1868 - 69	168	94	188	111	2	2	7	554	18	572
1869 - 70	161	101	196	107	-	3	1	543	26	569
1870 - 71	148	102	173	100	-	2	3	498	30	528
1871 - 72	152	105	159	103	-	2	5	489	37	526
1872 - 73	146	112	151	84	-	3	4	454	46	500
1873 - 74	163	105	149	85	-	2	2	454	52	506
1874 - 75	188	97	134	99	1	1	1	469	52	521
1875 - 76	210	99	117	99	3	1	2	458	73	531
1876 - 77	220	108	105	103	1	2	3	468	74	542
1877 - 78	225	110	118	119	-	3	4	534	75	609
1878 - 79	301	101	116	115	-	3	2	558	80	638
1879 - 80	343	101	120	122	-	4	1	603	88	691
1880 - 81	376	117	129	123	-	3	1	672	77	749
1881 - 82	365	112	117	113	-	3	1	632	79	711
1882 - 83	369	129	124	110	1	1	1	654	81	735
1883 - 84	401	119	119	108	2	1	4	677	77	754
1884 - 85	381	119	115	103	3	2	3	662	64	726
1885 - 86	380	128	107	100	3	-	3	653	68	721
1886 - 87	342	114	98	84	3	-	1	594	48	642
1887 - 88	348	103	93	92	5	-	-	600	41	641
1888 - 89	370	125	85	95	2	-	-	642	35	677
1889 - 90	389	111	87	88	3	1	-	641	38	679
1890 - 91	388	108	92	84	1	1	-	631	43	674
1891 - 92	416	113	92	77	2	1	-	651	50	701
1892 - 93	458	102	101	87	4	3	1	704	52	756
1893 - 94	496	100	116	92	3	2	1	749	61	810
1894 - 95	487	94	123	92	4	1	1	747	55	802
1895 - 96	517	101	131	97	7	1	1	802	53	855
1896 - 97	446	120	83	75	6	1	-	679	52	731
1897 - 98	473	137	76	84	5	-	-	726	49	775
1898 - 99	515	179	74	75	8	-	-	815	36	851
1899 - 00	548	212	82	77	3	2	1	877	48	925
1900 - 01	614	237	95	80	5	-	-	981	50	1031
1901 - 02	674	266	45	75	3	-	-	1017	46	1063
1902 - 03	784	273	31	69	2	1	-	1096	64	1160
1903 - 04	812	267	19	65	2	1	1	1116	51	1167
1904 - 05	783	259	-	73	3	1	1	1175	46	1221
1905 - 06	870	246	-	77	5	1	1	1146	53	1199
1906 - 07	694	68	-	54	4	1	-	790	31	821
1907 - 08	702	41	-	51	5	2	-	780	21	801

Tabelă III

Schuljahr	Katholiken				Protestanten	Orientalen			Israeliten	Andere
	Römische	Griechische	Armenische	Zusammen		Griechische	Armenische	Zusammen		
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1808 – 09	10	2	–	12	2	3	–	3	–	–
1809 – 10	21	3	–	25	2	14	–	14	–	–
1810 – 11	27	5	–	32	3	17	–	17	–	–
1811 – 12	33	2	–	35	3	19	–	19	–	–
1812 – 13	45	5	–	50	–	20	–	20	–	–
1813 – 14	42	7	–	49	1	24	–	24	–	–
1814 – 15	43	8	–	51	1	25	–	25	–	–
1815 – 16	55	10	–	65	1	21	–	21	–	–
1816 – 17	66	14	–	80	2	28	–	28	–	–
1817 – 18	99	15	–	114	2	29	–	29	–	–
1818 – 19	122	13	–	135	1	36	–	37	–	–
1819 – 20	148	18	–	166	4	54	–	54	–	–
1820 – 21	134	19	–	153	5	80	–	80	1	–
1821 – 22	172	21	–	193	7	90	–	90	2	–
1822 – 23	153	32	–	185	9	119	–	119	1	–
1823 – 24	161	35	–	198	7	144	–	144	3	–
1824 – 25	163	33	–	200	4	133	–	133	2	–
1825 – 26	158	32	–	190	7	122	–	122	2	–
1826 – 27	140	24	–	164	7	80	–	80	2	–
1827 – 28	143	24	–	167	4	82	–	82	2	–
1828 – 29	168	35	–	204	3	87	–	87	2	–
1829 – 30	150	38	–	188	2	91	–	91	–	–
1830 – 31	155	35	–	190	5	98	–	99	–	–
1831 – 32	152	36	–	188	10	114	–	115	–	–
1832 – 33	177	44	4	225	7	114	–	115	–	–
1833 – 34	174	43	2	219	6	116	–	116	–	–
1834 – 35	162	49	–	211	10	136	–	136	2	–
1835 – 36	149	47	4	200	9	120	–	120	3	–
1836 – 37	163	63	3	229	9	140	–	140	3	–
1837 – 38	170	58	18	246	10	145	–	145	4	–
1838 – 39	185	59	8	252	9	160	–	160	6	–
1839 – 40	179	43	9	231	8	163	–	163	4	–
1840 – 41	176	45	23	244	7	138	–	138	4	–
1841 – 42	176	49	12	237	5	150	–	150	5	–
1842 – 43	160	60	14	234	6	148	–	148	4	–
1843 – 44	140	47	19	206	4	147	–	147	4	–
1844 – 45	122	55	23	200	4	144	–	144	8	–
1845 – 46	129	61	6	196	2	135	–	135	10	–
1846 – 47	133	69	–	202	3	148	–	148	7	–
1847 – 48	134	71	6	211	5	166	–	166	10	–
1848 – 49	116	80	17	213	6	167	–	167	15	–
1849 – 50	162	90	15	267	7	167	–	167	19	–
1850 – 51	150	60	–	210	7	177	–	177	24	30
1851 – 52	132	67	7	206	7	138	–	138	25	–
1852 – 53	105	60	17	182	9	167	–	167	24	–
1853 – 54	98	70	18	186	7	162	–	162	23	–
1854 – 55	108	79	19	206	5	191	–	191	32	–
1855 – 56	121	68	23	212	5	190	–	190	26	–

Tabela III (continuare)

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1856 - 57	127	67	-	194	4	194	-	194	36	-
1857 - 58	141	75	15	231	5	193	-	193	42	-
1858 - 59	141	73	13	227	4	227	5	232	46	-
1859 - 60	146	71	14	231	7	217	4	221	58	-
1860 - 61	144	81	8	233	4	213	5	218	74	-
1861 - 62	165	81	12	258	11	240	7	247	88	-
1862 - 63	159	78	6	243	10	253	6	259	99	-
1863 - 64	153	87	10	250	8	256	6	262	109	-
1864 - 65	129	88	15	232	10	233	5	238	108	-
1865 - 66	121	84	15	220	8	221	7	228	100	-
1866 - 67	132	83	17	232	8	190	4	194	99	-
1867 - 68	140	95	15	250	11	201	4	205	101	-
1868 - 69	149	90	14	253	14	199	6	205	100	-
1869 - 70	146	97	15	258	14	205	2	207	90	-
1870 - 71	123	86	19	228	8	201	3	204	88	-
1871 - 72	133	77	21	231	6	198	3	201	88	-
1872 - 73	133	62	14	209	6	197	2	199	86	-
1873 - 74	126	69	11	206	11	192	3	195	94	-
1874 - 75	128	60	19	207	14	180	-	181	119	-
1875 - 76	127	60	18	205	19	170	-	170	136	-
1876 - 77	127	47	18	192	19	172	4	176	155	-
1877 - 78	151	49	17	217	19	180	4	184	189	-
1878 - 79	149	53	14	216	13	170	-	170	235	4
1879 - 80	154	50	14	218	23	174	-	174	274	2
1880 - 81	155	54	15	224	21	204	4	208	296	-
1881 - 82	153	46	9	208	19	188	-	188	294	2
1882 - 83	163	49	9	221	11	209	-	209	293	1
1883 - 84	161	49	8	218	12	196	-	196	328	-
1884					7			189		1
1884 - 85	155	50	8	213	7	188	1	190	316	-
1885 - 86	149	50	9	208	9	190	-	171	314	-
1886 - 87	127	50	8	185	9	171	-	160	277	-
1887 - 88	137	50	9	196	11	159	1	172	274	-
1888 - 89	135	48	10	193	13	170	2	153	299	-
1889 - 90	132	50	9	191	16	153	-	156	319	-
1891 - 91	118	47	11	176	19	156	-	156	323	-
1891 - 92	120	50	8	178	25	156	-	156	342	-
1892 - 93	135	54	12	201	25	156	-	167	374	-
1893 - 94	138	50	15	203	27	166	1	166	413	-
1894 - 95	140	54	18	212	26	163	3	175	398	-
1895 - 96	154	61	14	229	31	173	2	166	420	-
1896 - 97	136	44	11	191	29	165	1	183	345	-
1897 - 98	150	37	15	202	34	182	1	235	366	-
1898 - 99	160	40	14	214	34	234	1	277	368	-
1899 - 900	167	42	14	223	39	274	3	318	386	4
1900 - 01	178	35	15	228	51	318	-	209	430	2
1901 - 02	175	13	14	202	51	206	3	309	499	-
1902 - 03	199	9	9	217	61	306	3	296	563	-
1903 - 04	208	6	8	222	56	294	2	299	593	-
1904 - 05	197	1	12	210	49	277	2	267	583	-
1905 - 06	202	2	10	212	55	267	-	84	664	-
1906 - 07	165	-	8	173	59	82	2	51	505	-
1907 - 08	175	-	6	181	51	51	-	528		-

Tabel IV

Schuljahr	Klassifikation									
	Am Ende des II. Semesters					Bei der Wieder-Holungsprüfung				
	Mit Vorzug	Gut	Zusammen	Entsprachen nicht	Bleiben Ungesprift Wurden Zur Wiederho- lungsprüfung Zugelassen	Entsprachen	Entsprachen nicht	Erschienen nicht		
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1808 - 09	3	8	11	6	-	-	-	-	-	-
1809 - 10	6	28	34	7	-	-	-	-	-	-
1810 - 11	9	40	49	5	-	-	-	-	-	-
1811 - 12	9	35	44	5	8	-	-	-	-	-
1812 - 13	9	46	55	15	-	-	-	-	-	-
1813 - 14	6	55	61	12	1	-	-	-	-	-
1814 - 15	10	62	72	4	1	-	-	-	-	-
1815 - 16	11	53	64	23	-	-	-	-	-	-
1816 - 17	10	69	79	31	-	-	-	-	-	-
1817 - 18	11	84	95	44	6	-	-	-	-	-
1818 - 19	20	96	116	53	4	-	-	-	-	-
1819 - 20	23	113	136	66	18	-	-	-	-	-
1820 - 21	23	128	151	79	9	-	-	-	-	-
1821 - 22	27	160	187	88	17	-	-	-	-	-
1822 - 23	29	145	174	115	25	-	-	-	-	-
1823 - 24	34	134	168	159	25	-	-	-	-	-
1824 - 25	36	152	188	141	10	-	-	-	-	-
1825 - 26	36	16	182	127	12	-	-	-	-	-
1826 - 27	30	135	165	76	12	-	-	-	-	-
1827 - 28	26	138	164	81	10	-	-	-	-	-
1828 - 29	33	189	222	71	3	-	-	-	-	-
1829 - 30	32	185	217	62	2	-	-	-	-	-
1830 - 31	38	196	234	57	5	-	-	-	-	-
1831 - 32	32	206	238	68	7	-	-	-	-	-
1832 - 33	38	221	259	81	7	-	-	-	-	-
1833 - 34	40	221	261	72	1	-	-	-	-	-
1834 - 35	40	240	280	77	4	-	-	-	-	-
1835 - 36	38	216	254	75	3	-	-	-	-	-
1836 - 37	36	224	260	117	7	-	-	-	-	-
1837 - 38	37	249	286	119	-	-	-	-	-	-
1838 - 39	39	282	321	97	9	-	-	-	-	-
1839 - 40	40	234	274	129	3	-	-	-	-	-
1840 - 41	41	253	294	97	1	-	-	-	-	-
1841 - 42	42	24	266	126	4	-	-	-	-	-
1842 - 43	41	196	237	147	15	-	-	-	-	-
1843 - 44	36	245	281	107	9	-	-	-	-	-
1844 - 45	33	230	263	90	10	-	-	-	-	-
1845 - 46	37	191	228	103	12	-	-	-	-	-
1846 - 47	38	254	292	61	7	-	-	-	-	-
1847 - 48	40	255	295	88	9	-	-	-	-	-
1848 - 49	37	234	271	113	17	-	-	-	-	-
1849 - 50	75	270	345	84	47	-	-	-	-	-
1850 - 51	58	222	280	65	19	-	-	-	-	-
1851 - 52	60	249	309	59	8	-	-	-	-	-

Tabela IV (continuare)

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1852 – 53	50	174	224	137	26	–	–	–	–
1853 – 54	52	208	260	92	26	–	–	–	–
1854 – 55	64	218	282	125	33	–	–	–	–
1855 – 56	45	221	266	119	54	–	–	–	–
1856 – 57	44	254	298	100	57	–	–	–	–
1857 – 58	65	296	361	67	50	–	–	–	–
1858 – 59	70	305	375	76	–	58	–	–	–
1859 – 60	45	284	329	99	–	89	–	–	–
1860 – 61	66	353	419	40	–	70	–	–	–
1861 – 62	65	361	426	82	11	85	–	–	–
1862 – 63	60	357	417	65	11	118	–	–	–
1863 – 64	65	378	443	80	14	92	–	–	–
1864 – 65	66	352	418	69	12	88	–	–	–
1865 – 66	55	308	363	72	30	91	–	–	–
1866 – 67	65	299	364	74	6	89	–	–	–
1867 – 68	76	328	404	66	9	66	–	–	–
1868 – 69	73	298	371	53	16	132	–	–	–
1869 – 70	72	324	396	60	20	93	–	–	–
1870 – 71	78	284	362	63	6	97	–	–	–
1871 – 72	101	348	449	22	12	53	–	–	–
1872 – 73	79	254	333	61	20	86	–	–	–
1873 – 74	81	274	355	50	9	92	83	7	2
1874 – 75	76	286	362	64	12	83	72	3	1
1875 – 76	62	274	336	95	13	91	79	8	4
1876 – 77	59	292	351	80	1	81	74	6	1
1877 – 78	61	379	440	71	15	78	62	9	6
1878 – 79	68	421	489	73	1	75	64	4	3
1879 – 80	67	445	512	94	3	82	72	4	6
1880 – 81	56	463	519	105	1	113	102	6	5
1881 – 82	71	444	515	87	4	105	86	8	11
1882 – 83	78	429	507	93	4	131	111	7	13
1883 – 84	91	445	536	98	5	115	103	10	2
1884 – 85	94	403	497	107	9	113	108	5	–
1885 – 86	66	400	466	125	11	119	102	13	4
1886 – 87	56	374	430	103	7	102	97	5	–
1887 – 88	50	413	463	103	5	70	62	8	–
1888 – 89	51	420	471	76	21	109	93	16	–
1889 – 90	50	452	502	92	1	84	72	12	–
1890 – 91	43	392	435	103	25	111	92	19	–
1891 – 92	37	480	517	75	12	97	85	12	–
1892 – 93	47	496	543	92	16	105	91	14	–
1893 – 94	53	465	518	91	24	177	106	71	–
1894 – 95	55	515	570	131	13	88	77	11	–
1895 – 96	58	549	607	135	11	102	93	9	–
1896 – 97	43	436	479	127	14	111	106	5	–
1897 – 98	59	500	559	99	12	105	92	13	–
1898 – 99	68	516	584	129	16	122	104	18	–
1899 – 900	85	623	708	116	21	80	78	2	–
1900 – 01	96	682	778	118	35	100	84	16	–
1901 – 02	101	701	802	109	32	116	102	12	–
1902 – 03	89	654	743	178	53	176	153	23	–
1903 – 04	78	719	797	168	65	137	131	6	–
1904 – 05	84	630	714	163	81	163	152	11	–
1905 – 06	89	752	841	103	15	176	95	20	13
1906 – 07	87	504	591	111	36	83	82	5	–
1907 – 08	78	522	600	64	33	105	96	6	3

AMINTIRI DESPRE N. IORGA

EUGEN POHONȚU

: Am trăit, ca elev de liceu, mitul și mirajul Iorga. Pentru generația noastră Tânără a fost mai mult decât un supraom. A fost un idol, pentru că supraomul, oricât de sus să ar afă, poate fi ajuns și chiar întrecut de altul. Pe Iorga îl simțeam în afara oricărei posibilități de a fi întrecut de cineva.

Nepuțând fi luat drept model de imitat, l-am așezat în suflet în situație de extremă admirație. Și asta nu venea din vasta lui operă scrisă, pe care mintile noastre n-o puteau nici cuprinde și nici înțelege. Miracolul din sufletele noastre venea din marile și îndrăznețele acțiuni de ordin național în acele vremuri când Idealul Întregirii Neamului cuprinse inimile tuturor și îndeosebi sufletele tinerilor.

Se vorbea că bătuse țara în lung și-n lat să cunoască orașe, biserici și mănăstiri, colindase prin toată Transilvania să ia legătura cu oamenii de cultură de prin sate și orașe, să ducă cuvânt de îmbărbătare, de libertate și de unire. Autoritățile habsburgice n-au întârziat să-și dea seama că prezența acestui apostol era primejdioasă statului devenit „închisoare a naționalităților”,, cum spuneau luptătorii de la 1848, și i-au interzis să mai calce teritoriile stăpânite de coroana pajurei cu două capete. Și nu s-au mărginit numai la atât. S-au dat dispozițiuni vămilor să opreasca intrarea în țară a cărților și broșurilor de la „Liga Culturală pentru Unirea tuturor Românilor” al cărei președinte era N. Iorga. Vigilenta zadarnică. Opreliștilor li se găsește întotdeauna o poartă de ieșire. Publicațiile propagandistice au pătruns totuși în Transilvania, însă pe ocolite, prin Bucovina, având titulaturi inofensive și nume false de autori.

Încă și mai hotărâtor pentru cloicotul sufletelor noastre a fost alt fapt. În una din serile lunii martie a anului 1906 era programat ca la teatrul care se intitula cu emfază „național”, să se joace o piesă franțuzească, în limba franceză de către actori români, ca să atragă „societatea înaltă” și snoabă care se deprinsese să nu prețuiască limba străbună și valorile noastre. Indignat de acest sacrilegiu ce se aducea Neamului, N. Iorga, cu verva lui răsculătoare, a ridicat studențimea care a ocupat piața teatrului, manifestând vehement, a baricadat ușile de la intrare ca să nu pătrundă nimeni și spectacolul n-a mai avut loc. Această acțiune patriotică ne umplea sufletul de bucurie că se găsise omul providențial care cu autoritatea lui să risipească lipsa de încredere în noi însine, să risipească mentalitatea umilitoare că tot ce vine de peste hotare trebuie să fie bun și de admirat chiar dacă realitatea este alta.

După o lună, în noaptea de Înviere a Sfintelor Paști, Panait Cema, poet de mare talent (căruia Titu Maiorescu i-a arătat interes ca altădată lui Eminescu) a scris poezia *Isus*, primele versuri sunând cam aşa: „Ai fost un om și-ai pătimit ca dânsul. Dar cât te-a înălțat de sus Ca-i izgonit din neamul nostru plânsul, Tu, bunule, divinule Isus”.

Mai târziu, poetul a mărturisit că scriind poezia l-a avut în minte pe N. Iorga, pe Iorga, marele român, identificat până la contopire cu nevoile și aspirațiile „Neamului Românesc”.

Peste un an, mi-a fost dat să memorez adânc și cu sfîrșenie, ca pe un verset biblic, cuvintele îndrăznețe și grele ca niște ghiulele scrise de N. Iorga cu revoltă și durere, despre cele petrecute în răscoala celor de la talpa țării în anul de pomină 1907: „Dumnezeu să-i ierte pe cei patru țărani români împușcați în orașul românesc Botoșani de oastea românească. Să-i ierte D-zeu pentru câtă muncă de robi au muncit, pentru ce trai de dobitoace au dus, pentru câtă înșelare au suferit, pentru câtă jignire au îndurat. Însă să nu ierte D-zeu pe ciocoimea obraznică și proastă care n-a știut și nu știe a-și înțelege, iubi și apăra și măcar cruța pe cei de-o lege și de-un neam cu dânsii”.

Nu-i de mirare că puținul ce-l știam ne dogorâse inimile. O! cât de fericiți am fi fost să-i auzim și noi glasul, să-l vedem aievea, să-l cunoaștem nu numai din șoapte și din ilustrații. Și, ca prin minune, dorințele ni s-au împlinit.

În toamna anului 1915, pe când eram în clasa a V-a de liceu, profesorul nostru de istorie, fostul său student, rămas de atunci neclintit „iorghist”, și-a invitat magistrul în orașul nașterii și copilariei sale, să țină o conferință.

Localnicii n-au așteptat decât să li se anunțe ziua și ora fixată ca să afluască grăbiți și să umple sala până la tixire. Nici locurile de la galerie, rezervate elevilor de liceu nu s-au dovedit încăpătoare decât celor ce avuseseră grijă să vină cu multă vreme înainte.

După o așteptare pe care nerăbdarea a făcut-o și mai lungă, pe scenă împodobită cu scoarțe românești a apărut Iorga, înalt ca un sfânt bizantin sau ca un ctitor coborât dintr-o frescă bisericească. Și-a început vorbirea domol, apoi din ce în ce mai înfierbântat, pornind de la bisericile lui Ștefan cel Mare din care și Botoșanii aveau una. Ceea ce ne-a captivat până aproape de întreruperea respirației nu era mulțimea uluitoare a cunoștințelor, cu aluzii dese la situația locală, cât curgerea fără poticnire a cuvintelor fericit găsite și împerecheate în asociații ce te uimeau cu noutatea lor, îmbrăcând gândirea în somptuoasă haină de sărbătoare. Un rezumat în cuvinte este cu neputință de făcut, de aceea îl transform în imagine vizuală. Expunerea la început părea un firișor de apă căruia îi crește debitul neîncetat, cu izvoare noi, până devine torrent năvalnic și neîncăpător în cuprinsul țărmurilor. Când dă de locuri strâmtorate, bate în maluri furios să îndepărteze unul de altul. La coborâri, se prevale spumegând în cascade care aruncă împrăștierii de picuri strălucitoare, pe locuri întinse face ocoluri și serpui și până ajunge la liman ieșe cutezător din făgaș. Curgerea tumultoasă nu-i întreagă dacă nu i se adaugă senzația de cald, de lavă încinsă în adâncuri de vulcan.

Farmecul cuvântului ne-a prefăcut în stane. Nu ne-am trezit din vrajă decât când lumea a izbucnit în aplauze frenetice. Aproape tot liceul se găsea afară. Când Iorga a ieșit în curtea mică de la intrare, elevii au dat năvală spre dânsul și l-au izolat de însoțitori. Brațe pigmeice au ridicat gigantul, l-au smuls pământului și l-au purtat până la trăsură. Atelajul era de prisos. În locul lui, s-au înămat vărganii din ultima clasă. Restul, cu torțe aprinse, ne-am strâns în jur ca albinele în jurul mărcii și în urale zgomotoase de s-a cutremurat noaptea din tătânele ei de întuneric, l-am purtat în triumf pe străzile orașului până la locul de găzduire. Era triumful omului slujitor al cauzelor mărețe ce ne încălzeșc sufletele.

*

S-au scurs anii pe nesimțite, cum se întâmplă când năvala evenimentelor ce se perindă fără încetare, te ține sub încordarea lor. Idealul național se înfăptuise. Hotarele țării se largiseră succesiv, la intervale scurte, mult peste posibilitățile întrezărite vreodată. Și, cum lumea nu poate rămâne fără un ideal către care să se îndrepte, își căuta un altul care să consolideze realizările. Crezuri noi sociale se frământau și noi idoli își căuta acum tineretul. Iorga nu mai era în primele rânduri. Vremea lui trecuse o dată cu înfăptuirea Marii Uniri și a Marii Întregiri. Rămânea însă mai departe patriotul și omul de înaltă cultură nu-l putea clătina de pe soclul pe care îl aşezase și-l menținea geniul său.

Din mulțimea elevilor de liceu care în noaptea de noiembrie a anului 1915 își manifestașc delirant admirarea față de cel ce sta de veghe la altarul conștiinței românești, unii căzuseră în război făcându-și datoria față de patrie, alții scăpaseră cu viață și ajunseseră să-și facă rosturi în lume mai bine sau mai prost aranjate, după posibilități. Există și categoria celor ce, fiind nevoiți de evenimente să-și întrerupă studiile, le reluaseră cu întârziere ca să le termine. Mă așlam printre aceștia. Mă înscriseseam, după trecerea bacalaureatului, la Universitatea din Cernăuți, ca să urmez Istoria artelor, Limba română și Estetica. Dar nu mult după intrarea în facultate, profesorul de istoria artelor s-a îndurat să moară și catedra a rămas fără titular. A fost dată în suplinire profesorului de arheologie, care a tratat artele incidental, legate numai de obiectele specialității sale. În condițiile de insistare exclusivă asupra arheologicului, cursurile noului profesor nu mai prezentau interes pentru nimeni. Și de aceea am mutat câmpul de activitate spre critică și istorie literară, unde era profesor Leca Morariu, cel ce conducea în acea vreme și revista „Junimea literară”.

În anul III de studenție (1925), urmărind mișcarea literară din țară, am fost tentat să scriu un studiu despre *Poezia contemporană*, care s-a publicat în revista bucovineană, studiu ce mi-a adus bune aprecieri, cu atât mai satisfăcătoare, cu cât eram la început de carieră publicistică. Și nu mă așteptam la alte satisfacții decât aceea de a fi publicat. Revista „Mișcarea literară” (27 iunie 1925) a lui Liviu Rebreanu l-a remarcat pentru investigațiile făcute și interesul arătat producțiilor artistice contemporane, încheind că merit să fiu felicitat. În același timp, două

reviste centrale mi-au cerut colaborarea; din păcate, însă, nu le-am dat urmăre din cauza exclusivei încadrării în viața culturală regională unde începusem să mă afirm și asta îmi era de ajuns să mă simt bine și să nu încerc ieșiri din matca provinciei care mi-ar fi adus, cum mi-am dat seama mai târziu, extindere de relații și altă poziție pe tărâm artistic mai larg. Între efectele produse de studiul publicat, amintesc faptul că el a sugerat lui Constantin I. Emilian (recte Emilian Constantinescu) nu numai titlul ci și metoda de tratare a lucrării sale de doctorat, intitulată *Anarhismul poetic* ce avea să vadă lumina tiparului în 1934.

Dar din toate satisfacțiile menționate, nici una nu egalează ca importanță pentru mine ca aceea venită din partea lui N. Iorga.

În *Istoria literaturii românești contemporane*, vol. II, în *Căutarea fondului* (București, Editura „Adevărul”, 1934), el citează (p. 274) partea finală a studiului meu: „La «Junimea literară», în 1925, un Tânăr, D. Eugen Pohontziu, examinând de aproape «științific» noua poezie ajunge la această încheiere: «Din cele câteva exemple arătate de emanciparea poeziei în direcția expresiunii, vocabularului și chiar formei exterioare, se desprinde lămurit că motivul care le-a determinat să se iovească n-a fost evoluția firească, ci evoluția silită de dorința nouății, de dorința de originalitate cu orice preț».

Ca să dea temeinicie convingerilor sale, marele Iorga își înșușise părerile unui student la început de drum și în căutare de drum. Asta mi-a dat un sentiment măgulitor de incredere în puterile mele. La el se adăuga mândria că umilul elev de liceu, pierdut în masa amorfă a manifestanților din seara de noiembrie a anului 1915, își pierduse anonimatul și devenise după 10 ani cunoscut celui ce fusese obiectul admirării de atunci, cunoscut acum în treacăt și de departe de dânsul, însă oricum totuși cunoscut.

*

Dar împrejurările vieții și-au luat asupra lor sarcina să ne cunoaștem și de aproape, lucru ce s-a întâmplat după doi ani, când Universitatea m-a propus membru al „Școlii Române din Franța”, de la Fontenay aux Roses, de sub îndrumarea și conducerea lui Iorga. În titulatura acestei instituții cuvântul asupra căruia cade accentul este cel de *școală*, ceea ce face pe mulți să-i ducă gândul la clase cu bănci, cu profesori și cu elevi. Nu acesta este sensul cu care trebuieu înțeles ci cel asemănător cu „Școala română de chirurgie”, „Școala Română de arheologie”, „Școala română de arhitectură” etc., adică o metodă de lucru într-un anumit domeniu de activitate, adoptată de mai mulți, transmisă și devenită specifică unei țări sau unei ramuri de activitate. „Școala română din Franța” cu sediul la Fontenay aux Roses era o astfel de instituție de afirmare a valorilor românești în devenire, aparținând statului nostru, care întreținea permanent 7–8 membri proveniți de la cele patru universități din țară (București, Iași, Cluj, Cernăuți) și de la cele două Academii de Arte Frumoase (Iași și București). Fiecărei Universități și Academii îi revenea ca în fiecare an sau la doi ani o dată să

recomandă unul sau doi dintre tinerii lor, aleși din rândurile liceanților, doctoranzilor sau doctorilor ca să-și perfectioneze pregătirea făcând studii în continuare sub direcția unor specialiști și să facă cercetări personale pe una din laturile celor trei secții prevăzute de regulamentul de funcționare al școlii, și anume: filologică-literară, istorică și artistică. Membrii nu erau supuși nici unui fel de program sau restricții, putând dispune liber de organizarea vieții și de întrebunțarea timpului. Singura obligație ce le incumba era să publice rezultatul cercetărilor întreprinse sau măcar o parte din ele în organul publicitar al școlii, cu apariție anuală, intitulat „*Mélanges de l’École Roumaine en France*”.

În 1927 expirase termenul acordat lingvistului Vlad Bănățeanu de către Universitatea din Cernăuți. Comitetul profesoral al Facultății de Litere și Filozofie m-a propus pe mine în locul devenit vacant. Înainte de plecarea la Paris era de rigoare o vizită de prezentare directorului. Am plecat deci la Văleni de Munte. Iorga m-a primit în biroul său și m-a reținut câțiva timp aducând vorba despre mișcarea culturală din Bucovina. Părerile lui despre oamenii de acolo erau favorabile unora, și mai puțin altora, și în acest din urmă caz, erau la mijloc chestiuni ce aveau atingere cu persoana sa. Astfel, după publicarea articolului meu despre *Poezia contemporană*, Leca Morariu, cercetător minuțios, a inserat în următorul număr al „Junimii literare” o punere la punct a unor greșeli, ce s-au strecurat într-o din lucrările lui Iorga. Socotind manifestarea ireverențioasă, Iorga s-a supărat, i-a înapoiat revista cu rugămîntea să nu-i mai fie trimisă pe viitor. Acesta era procedeul irascibilului Iorga, care nu admitea să fie contrazis sau criticat, cine o făcea era repudiat și nesocotit pentru totdeauna, atât el, cât și publicația lui. Leca Morariu, făcându-mi cunoscut faptul, cu un fel de mândrie, era convins că asta o să-i îmboldească și mai mult curiozitatea lui Iorga să caute revista și să o citească. S-a înșelat, fiindcă acum, relatându-mi Iorga întâmplarea și dezavuând gestul, mi-a mărturisit că de atunci, din 1925, n-a mai citit „Junimea literară”.

Am consemnat amănuntul, fiindcă are legătură cu cele ce vor urma. Intervenind o pauză în con vorbirea noastră, am scos din buzunar cererea de bursă și de schimb valutar avantajos și i-am pus-o dinainte, pe masa de lucru, ca să o rezolve. A luat tocmai și a început să scrie „Ministerului Educației Naționale. Se recomandă dl. Eugen Pohon...” și s-a oprit brusc. Mă opresc și eu ca să fac o mică paranteză. De câțiva timp, îmi ortografiam numele cu *tz* din considerația că trebuie să fac la aceeași literă și două întreruperi, bară și virgulă dedesubt, uitam adesea, la repezeală, sedila, ceea ce la urma urmei nu era un lucru prea grav, ca bunăoară în cazul numelui Racoviță. Și acum să revin. Oprindu-se din scris, Iorga mă întreabă contrariat:

– Da' cum îți scrii d-ta numele? Am întăles unde bătea.

– Cu *t*, îi răspund repede și rușinat, mințind că să ies cu față curată, dar de atunci am părăsit pentru totdeauna fandoseala juvenilă de a-mi schimonosi numele. Nedumerit, Iorga a continuat:

– De unde știi eu că te semnezi cu *tz*?

Am tăcut vinovat, că vinovat eram de abatere de la cuvenita scriere românească. Să ţii minte un fapt minimal, semnătura unui om neînsemnat, seninătura întâlnită incidental cu doi ani în urmă, căci de atunci, nemaicîtind „Junimea literară”, nu avea unde să-mi reîntâlnească numele, era o performanță neobișnuită.

Auzisem de formidabila lui memorie, dar nu mi-aș fi închipuit să meargă aşa departe, până la reținerea unui amănunt fără importanță.

Din multitudinea de grade, de nuanțe și de combinații posibile, câte le pot avea construcțiile cerebrale ale oamenilor, în ceea ce privește înregistrarea cunoștințelor, memoria lui N. Iorga prezintă un caz fenomenal. Cu toate că informarea și adunarea de cunoștințe o făcea cu rapiditate uimitoare, ele i se întăreau extrem de durabil în minte, în toată complexitatea lor de detaliu. Avea o capacitate de cuprindere mintală de mare întindere, comparabilă cu impresionanta înfățișare a unei mări sau a unui ocean chiar. E drept că evaporări se produceau în timp, dar și alimentări noi survineau compensator, aşa că oceanul rămânea veșnic ocean în fluxul și permanența lui. și în acest ocean de cunoștințe o imaginea mereu în mișcare, încălzită de pasiune, în care dragostea de Neam, de oameni și de cultură se zvârcolea cu mare intensitate, scoțând din adâncuri cele mai neașteptate legături, cele mai convingătoare argumente, ce îmbrăcau exprimarea în mod strălucitor și făceau din el un om ce improviza spontan mai măiestrit și mai încheiat decât un altul ce s-ar fi pregătit îndelung. Am auzit de o întâmplare, poate anecdotică, pusă în circulație tocmai ca să arate în ce măsură putea să improvizeze sprijinit pe imensitatea cunoștințelor sale. Se zice că, în urma unei recepții prelungite, unul din profesorii universitari francezi, prieten cu dânsul, intenționa să nu-și mai țină cursul în după-amiaza zilei, spre seară, fiindcă nu avusese timp să-și ordoneze datele prelegerii. Iorga s-a oferit să-l înlocuiască la Sorbona, unde era că la el acasă și a tratat subiectul în chip magistral, fără să fi avut nevoie de prealabilă pregătire. Întâmplarea, adevarată sau nu, ilustrează părerea pe care o aveau oamenii despre abundența cunoștințelor sale, despre memoria sa fenomenală care mă impresionase și pe mine, cu amănuntul acela modic, din ziua când ne-am cunoscut la Văleni de Munte.

*

În fiecare an, Iorga venea la Paris de obicei la sfârșitul lui februarie sau începutul lui martie, să se intereseze de mersul școlii, de nevoile ei, de domeniile de cercetare ale membrilor și de stadiul în care li se găsesc lucrările. Nu știu cum îi va fi fost așteptată sosirea de către ceilalți membri, în primăvara aceea a anului 1928, pe mine însă mă îngrijora de-a binelea pentru faptul că îmi alesesem ca subiect de lucru *Viața și opera lui Alexandru Macedonski*, pe atunci încă poet „blestemat” căruia, chiar oamenii de specialitate, fără a mai vorbi de opinia publică neînțelegătoare și cu idei primitive de-a gata, îi refuzau cu îndârjire meritele artistice. În decursul timpului, se mai ridicaseră glasuri răzlețe în susținerea valorii lui, însă

nu reușiseră să disloce și să împriște atmosfera grea, opacă și sufocantă în care era menținut. La această situație contribuise că mai mulți factori.

Faptul că Eminescu a reușit să se impună repede ca poet de mare clasă se datoră, firește, în primul rând valorii intrinseci a operei create, dar și lui Titu Maiorescu, care, întocmîndu-i prima ediție de poezii, a ales – cu grijă și competență estetică – din întreaga creație eminesciană tot ce era de natură să-l așeze în cea mai favorabilă lumină. Nu același lucru s-a întâmplat cu Macedonski. Fiind cap de mișcare literară, lipsit de controlul altcuvânt și, ceea ce-i mai rău, lipsit de propriul său control, a aruncat cu nemiluită poezii de talie minoră în „Literatorul” și celelalte reviste pe care le-a condus. Si după cum în domeniul economic moneda slabă o devalorizează pe cea bună, tot așa numeroasele poezii deficitare s-au repercutat asupra operei de valoare, învăluind-o în zgură și împiedicând astfel să transpară, limpede, strălucirea pietrelor prețioase. La nemăsurată încredere în geniul său artistic, eliminător de vigilentă auto-critică, s-au adăugat atitudinile temperamentale, intempestive ale omului, care i-au creat dușmănii și ostilități cu repercusiuni strivitoare asupra artistului.

Dacă lumea n-a dat importanță inconsecvențelor antidinastice și politice, vehemente și repetate, cu tot atâtea întoarceri la fel de spectaculoase și de înflăcărare, apoi nu i-a iertat „sacrilegiul” de-a se săpătui asupra „regelui poeziei” pentru faptul că Academia l-a premiat pe bogatul Alecsandri, premiu râvnit și de Macedonski care era sărac; nu i-a iertat ieșirea rău inspirată împotriva lui Eminescu, cu republicarea acelei epigrame crude tocmai în momentul când Eminescu era internat în ospiciu și lumea compătimea soarta marelui și nefericitului poet, l-a scos din susflet și l-a pus la stâlpul infamiei.

În cei cinci ani de frecventare a Universității în vederea licenței și doctoratului, am audiat cursurile de literatură română, de la Gheorghe Asachi până la scriitorii „Junimei”, cu insistență de lungă durată asupra lui Alecsandri, Eminescu și Creangă, apoi oprire respectabilă asupra lui Caragiale și Delavrancea și, în sfârșit, cuprindere largă a mișcării „sămănătoriste”, fără a omite oamenii de litere pe care i-a dat Bucovina și nici literatura poporană. Nișun cuvânt însă de înțelegere pentru mișcarea artistică de la „Literatorul”.

Convin că acest poet, promotor de literatură nouă, merită să fie scos la suprafață de la periferia vieții noastre artistice și culturale unde era așezat, am cerut, după licență, încuviințarea profesorului Leca Mărariu să-mi pregătesc teza de doctorat tratând despre viața și opera lui Alexandru Macedonski. Profesorul a primit propunerea cu răceală, însă, cum știa că, deși am idei moderne mai largi, ele sunt însă ponderate și cum, pe de altă parte, mă bucuram de bunele lui aprecieri, a acceptat până la urmă. Dar deosebit de sentimentul de dreptate și de echitate ce mă chinuia, mai era un motiv ce m-a determinat să pornesc acțiunea susținută de reabilitare a acestui creator urgisit. Alegerea subiectului avea în vedere și faptul că plecam pentru doi ani în Franța, iar la Școala Română de la Fontenay aux Roses, al cărei membru devenisem, se crease o tradiție ca cei ce făceau istorie pură ca și cei

ce se ocupau de istoria vreunei din arte să-și aleagă subiecte din cele ce puteau pune în evidență raporturi franco-române. Macedonski îmi oferea posibilitatea să scot în evidență astfel de raporturi, fiindcă toată viața s-a comportat ca un seismograf care a înregistrat, în literatura noastră, frământările artistice de pe malurile Senei. Mai mult decât atât. A publicat în periodicele franceze, schițe și nuvele, a scos volumul de versuri *Bronzes*, romanul *Le calvaire du peu*, piesa de teatru *Le fou*. Îl găseam deci indicat să mă ocup și de dânsul în timpul anilor de specializare. Trecusem, de bine de rău, hopul față de rezistență lui Leca Morariu, trebuia acum să-l trec și față de împotrivirile lui Iorga. Aici sta îngrijorarea mea, aşteptându-i sosirea. Am avut dreptate, căci atunci când ne-a invitat în salonul de primire al școlii, să stea de vorbă cu fiecare din noi, și să se informeze la ce lucrăm, s-a întunecat când i-am spus subiectul ales și nu s-a putut stăpâni să nu arunce o apostrofă brutală:

– De nebunul ăsta ți-ai găsit să te ocupi? Verdictul era dat cu anticipație. Mai rămânea rejudecarea. L-am rugat să-mi citească cele câteva zeci de pagini pe care le aveam redactate, în nădejdea că, aşa cum prezentam lucrurile, îl voi face să-și schimbe părerile, să-l înduplec să-mi mențină subiectul și să nu-mi propună un altul care poate nu mi-ar fi convenit.

Iorga a cedat stăruinței, și a început să răsfoiască încet, pagină cu pagină, ceea ce mărturisesc, m-a nemulțumit, crezând că-i vorba doar de-o frunzăreală, de o informare superficială, pe sărite. Nu știam că acesta era felul lui obișnuit de a citi, cum aveam să mă conving peste câteva zile. Din când în când, mă întreba de unde dețin informația și uneori primea răspunsul: De la D-stră.

Părea că nu-și mai aducea aminte, iar eu nu înțelegeam dacă în adevarat timpul săvârșise opera de trecere în uitare sau era numai o stratagemă de a accentua pe ocolite, partea lui de contribuție în această chestiune. Oricum, n-a scăpat un locșor unde să-l fi citat și să nu-l fi remarcat, ceea ce era, evident, un semn elocvent că lectura nu era chiar o simplă răsfoire.

Hotărâtor în a-mi accepta subiectul ales, mi s-a părut atunci când Iorga a dat peste un extras din *Cuntacul prozei*, unde Macedonski cântă Patria cu un elan și cu o putere de cucerire de arăra frumusețe. La căldura acestor rânduri, în sufletul sensibil al lui Iorga, în care vibra cu intensitate neobișnuite tot ce avea atingere cu sentimentele de dragoste de neam și de patrie, s-au topit reticențele, câte le avea, și s-a instaurat altă părere, trădată de uimirea cu care m-a întrebat:

– Cum, el a scris asta?

– Da! El! i-am răspuns și am avut în clipa aceea impresia netă că am câștigat în sfârșit ceea ce părea pierdut la început.

A doua zi, subdirectorul, cel cu conducerea administrativă a instituției, a strecut în rândurile membrilor informația că „Profesorul a găsit că cea mai bună lucrare este a D-lui Pohonțu”. De acum înainte, Iorga mă va ține printre cei mai apropiati dintre membrii seriei mele, împotriva firii mele modeste și singuraticice, care nu se simte în largul lui decât între cunoșcuți și egali, dar care dă îndărăti și se distanțează de autoritați și de oameni iluștri.

Iorga se vedea cu membrii Școlii în primele zile ale sosirii sale la Paris, apoi încă de două sau trei ori, ca să stea de vorbă despre cu totul alte chestiuni decât cele privitoare la specialitate. Împrejurările ce-l determinau să ne întruhească erau sau vremea rea, care îl împiedica să dea altă întrebuițare timpului, sau când, în urma unor scotociri răbdătoare prin tarabele anticarilor și buchiriștilor de pe malul Senei, descoperea sub colbul anilor și al uitării vreo carte de preț și, încântat de achiziție, ținea să ne împartă și nouă bucuria lui. Ne mai întâlneam în cadrul ceremonios al recepției ce-o organiza în saloanele administrației ocupate de subdirector, la care erau invitați cu deosebire profesori de la Sorbona și de la College de France. Intenția îi era să ne pună în legătură cu personalitățile proeminente ale instituțiilor de înaltă cultură. Dacă ar fi fost după preferințele mele, aş fi dorit ca la receptia la care am luat parte să-l întâlnesc pe Henri Focillon, însă el era trimis de statul francez cu misiuni culturale în străinătate, să-l întâlnesc pe Fernand Baldemperger, profesor de literatură comparată, pe René Schneider, profesor de istoria artelor, dar aceștia nu fuseseră, probabil, invitați. Din somitățile prezente, n-am reținut decât două sau trei figuri; pentru alte motive decât valoarea științifică pe care o prezentau. Astfel, am fost atras spre modestul bătrânel Jean Loth, profesor de istorie, datorită informației ce mi-a ajuns la ureche, că este prieten cu soțul portăresei școlii, ceasornicăr de meserie. Poate între ei să fi existat și legături de rudenie. Poate. M-a mirat ceea ce nu mi-a fost dat să văd la noi, prietenia strânsă dintre un intelectual cu înalt nivel cultural și un meseriaș. Asta era posibil într-o țară cu vechi orientări democratice. Când ceasornicarul Cateron a căzut grav bolnav, pe Loth l-a chemat la patul de moarte să-i încredește ultimele dorințe și tot Loth a fost cel care a condus ordonat ceremonialul de înmormântare. A doua figură ce am reținut-o a fost Jérôme Carcopino în floarea vârstei, înalt, mlădios, distins, comunicativ și de o amabilitate cuceritoare. Așa mi-a apărut și aşa i-am păstrat efigie. Avea până atunci multe lucrări bine apreciate. Pe mine nu m-a interesat decât una de cultură generală *La vie quotidienne à Rome à l'apogée de l'empire*, apărută mai târziu.

În afara de sporadicele ocazii amintite când eram convocați din motive de serviciu, ca să spun aşa, sau de relații mai mult sau mai puțin oficioase, Iorga nu ne deranja și nu se amestecă în munca noastră ce o duceam de obicei prin bibliotecile pariziene, între care Bibliothéque de l'Arsenal, Bibliothéque Sainte Genevieve și, în special, Bibliothéque Nationale, una din cele mai mari din lume.

Venind la Paris, Iorga nu-și limita activitatea numai la chestiunile școlii, care, de altfel, nu-i reclamau cine știe câtă vreme, fiindcă toată partea administrativă de amănunt și de fiecare zi intra în atribuțiile subdirectorului. Avea deci timp să-și aranjeze cele 2-3 conferințe publice ce la ținea la Sorbona în fiecare an, săcea comunicări la Institutul Franței, făcea vizite, scria scurte articole de fond și le trimitea în țară ziarului său „Neamul românesc”, care nu trebuia să-și întrerupă sistemul de a apărea regulat cu un cuvânt de-al său, cerceta asiduu anticariatele și lucra în biblioteci ca să adune material pentru lucrările viitoare.

Știind că ne petrecem o mare parte de timp în bibliotecă, ne-a chemat într-o seară și ne-a rugat să-l ajutăm la Biblioteca Națională. Ne-a dat fiecărui câte o listă cu câte 8–10 lucrări, să le cerem pentru consultare pe numele nostru. Procedeul de urmat la această bibliotecă era să te interesezi în prealabil la fișele pe materii sau la cele aranjate în ordine alfabetică pe autori, ca să iei cota sub care se află în depozit. (Această operație o făcuse Iorga în ajun.) Noi urma acum să întocmim „buletinele de cerere” (demande) completând rubricile prevăzute de imprimat numai pentru trei volume, fiindcă aşa era regula. După restituirea lor se puteau cere alte trei volume. Dar între restituirea unui lot și aducerea altuia era o pauză cam lungă, deci o pierdere de timp consumată în aşteptare, care îl însăşimânta pe dinamicul Iorga, deprins să întrebuințeze fiecare clipă. De aceea, făcuse apel la noi să-l salvăm din plăcerea timpilor morți.

A doua zi, noi, cei 6 membrii, mesageri ai unei cauze ce nu era decât parțial a noastră, ne-am întâlnit la Biblioteca Națională când și-a deschis porțile. Am ocupat în întregime una din meșele lungi ale sălii de lectură, rezervând loc la mijloc „directorului” care urma să vină, și până atunci am depus liste de comandă. Când a sosit, erau fiecare în posesia primului lot (câte trei) de cărți. Le-a luat pe rând și s-a pornit pe consultarea tomurilor cu același ritm rapid de lectură cu care mi-a citit lucrarea despre Macedonski. Întorcea cu mâna stângă foile, la interval de câteva secunde, iar cu dreapta gonea stiloul pe foaia alăturată de hârtie așternând cuvinte mărunte, cu aspect stenografic, greu de descifrat de cineva neobișnuit cu caracterele și cu prescurtarea lor. Această mișcare continuă, fără întrerupere lecturii, părea act automat. Dar scrisul nu se întâmpla să treacă de marginile hârtiei, ci se săvârșea riguros, în limita circumferinței, ceea ce însemna că privirea controla măcar pe furiș și marginal conducerea mâinii și direcția scrisului, chiar dacă îi se părea că nu lua deloc ochii de pe carte. Atenția sa distributivă făcea concomitent două operații mentale: pe de o parte, se informa citind, pe de alta, lua note în scris. Punctul culminant de uimire sta în modul sui-generis de a citi. Cât de deosebită era de lectura celorlalți oameni, care după ce au trecut de faza silabisirii, prind cuvântul dintr-o aruncătură de ochi și cel mult dacă întrezăresc pe lângă dânsul două sau trei cuvinte înainte! Iorga citea cu sfertul, cu jumătatea sau chiar cu pagina întreagă. Cuprindea totul dintr-o dată, fără să scape înțelesul. Ochiul său era ca un aparat fotografic care înregistrează întreg ansamblul ce-l are în față, apoi imaginea complexă de pe retină era transmisă instantaneu și integral creierului, unde era desfăcută și fiecare noțiune repartizată cu iuțeală de computer în constelațiile respective de sensuri și înțelegeri. Cu acest sistem accelerat de lectură, cele trei tomuri ale fiecărui erau repede consultate ca să poată cere altele. Până să ajungă la al patrulea sau al cincilea dintre noi, cei „lichidați” primeau alt lot de cărți, aşa că rulajul, mereu alimentat, nu se întrerupea decât la stingerea listelor ce ne-au fost încredințate.

Era în adevăr de neînchipuit și de necrezut ca în decursul unei jumătăți de zi să strângi material abundant din 40–50 de cărți. Asta explică de ce Iorga avea o

cuprindere atât de vastă, de ce putea fi aşa de larg informat cu tot ce se petrecea, în țară și peste hotare, pe latură literară, artistică, socială, istorică și politică.

La fenomenul memoriei prodigioase se adaugă un al doilea, tot atât de miraculos, cel al rapidității de sesizare și de informare.

Se spunea într-o vreme că francezii erau slabii în materie de geografie și s-ar fi cuvenit să credem dacă se are în vedere că, într-o corespondență îndreptată spre „Bucarest” era indicată ca țară de apartenență „Bulgarie”, iar altă dată „Yugoslavie”. La urma urmei, această lacună de informație nu ne afecta pe noi decât prin faptul că propaganda noastră n-a fost să ne facă mai bine cunoșcuți în lume. Ce m-a făcut să nu mă simt bine peste tot în mediul francez, după ce am sosit la Paris, a fost opinia nefavorabilă ce-o aveam în unele cercuri, despre noi români. Am auzit din câteva părți, că niște tineri români veniți la studii și luându-și camere cu chirie sau stână în găzădui cu pensiune întreagă, își strângau lucrurile și o ștergeau pe fură, spre sfârșitul lunii, când trebuiau să achite ce datorau. Se mutau în altă parte și repetau figura, asigurându-și astfel o existență care să nu-i coste nimic, necinstea aceasta o socoteau act de inteligență și se lăudau cu dânsa. Păgubiții au răspândit cu indignare cum au fost păgubiți și de către cine, de să ajuns la situația ca oamenii ce dădeau camere cu chirie sau luau străini în găzădui să ceară plata înainte pentru luna respectivă, când auzeau că solicitatorul era român. Probabil că atitudinile morale necorespunzătoare în relațiile sociale au făcut pe germani să ne spună „zigueners”, iar pe francezi „bohemiennes” și chiar „tziganes” și asta nu datorită aspectului brunet al chipului, pe care îl aveau și turci și greci și italienii, însă lor nu li se atribuia această denumire jignitoare.

La defâimarea produsă de inconștiență cătorva elemente, extinsă asupra întregii români, s-a adăugat și acțiunea denigratoare a dușmanilor ce-i aveam. Așa bunăoară, într-o zi a apărut pe tablele de afișaj chemarea semnată de un grup de persoane, mai mult sau mai puțin cunoscute, să se adune în sala Vagroam pentru a protesta împotriva pogromurilor din România, unde sunt ucise femei, copii și bătrâni evrei. În vremea aceea, e drept, erau în țară mișcări studențești care, în virtutea principiului de „numerus clausis”, împiedicau intrarea la cursuri a numeroșilor evrei înscriși la diferite facultăți ale Universităților, dar între oprire și pogrom era mare diferență. Conținutul afișului a stârnit revoltă în rândurile tinerimii române („sot sein danke”) aflate la Paris, care s-a strâns în grabă la cafeneaua de lângă Sorbona, au împărtit Parisul în sectoare, pentru fiecare sector să intocmit echipa de două persoane, care să bată străzile în timpul nopții și să rupă afișele, împiedicând astfel populația să ia cunoștință de convocare. Era o manifestare spontană de ameliorare a unei stări de lucruri, neglijată de propaganda noastră oficială, fie că nu avea mijloace la dispoziție, fie că nu-și dădea osteneala să intreprindă cu stăruința singurilor care au știut să se facă în străinătate mai bine cunoșcuți decât noi.

Mergea vorba că mijloacele lor de propagandă ajungeau până acolo încât să recruteze din rândurile familiilor nobiliare fete frumoase, cărora le insuflă

puternice sentimente șovine, le da apoi misiunea și posibilitatea să atragă pentru țara lor bunăvoiința și interesul permanent al unor personalități străine, sus-puse, cu mare influență.

Și ceea ce neglijă Statul Român, o împlinea în limita posibilităților, acțiunea personală a lui Nicolae Titulescu – ajuns președintele „Ligii Națiunilor”, înființată după primul război mondial – și Nicolae Iorga, cu relațiile și conferințele sale ținute în diferite țări, însă mai cu seamă în Franța. Cât timp sta iarna la Paris, ținea totdeauna 2–3 conferințe publice la Sorbona și la alte instituții de înaltă cultură. Fiind profesor de istorie universală, își alese în iarna anului 1928 să trateze, în două zile consecutive, capitole din istoria armenilor. Subdirectorul ne-a rugat să nu lipsim, chiar dacă nu ne-ar fi interesat subiectul. Ne atrăgea atenția că Iorga s-ar supăra dacă am absenta. Ar fi luat-o ca pe o nesocotire și jignire adusă amorului său propriu. Ne-am fi încărcat de bucluc, căci cu firea lui irascibilă nu cruța pe nimeni, chiar dacă i-ar fi fost apropiati sufletește. Tactul și rațiunea cedau temperamentului său nestăpânit. Uneori, supărarea nu dura mult dacă cel pretins vinovat se disculpa îscusit sau dacă el însuși își dădea seama, mai târziu, că motivul supărării fusese neînsemnat. Așa s-a întâmplat cu prietenii Ștefan Meteș, profesor de istorie la Cluj și cu Dumitru Toni, președintele pe țară al asociației învățătorilor, care se aflau la Paris în timpul când se găsea și Iorga. Ei descoperiseră un restaurant, mai puțin renumit, însă cu o bucătărie excelentă și, crezând că Iorga ar aprecia acest lucru, l-au invitat să ia masa împreună. Iorga a acceptat, însă când a ajuns la restaurant și a văzut felul cum se prezenta și, părându-i că nu-i pe măsura demnității sale s-a supărat: „La un astfel de local m-ai adus dv. pe mine?”. Le-a întors spatele și a plecat, dar după puțin timp și-a revenit. Nu putea renunța la încercatul devotament al lui Meteș și nici să-l îndepărteze pe Toni, conducătorul asociației învățătorilor, de care Iorga avea nevoie în activitatea lui politică și culturală. Dacă, însă, socotea că fapta este de neierat și făptuitorul neglijă să-și prezinte scuze, atunci supărarea putea fi pentru totdeauna, ca în cazul amintit cu profesorul Leca Morariu de la Cernăuți, căruia i-a restituit, cu indignare, revista „Junimea literară”, când a dat de articolul acestuia, prin care erau date în vileag greșelile găsite în una din scrierile sale.

Având în vedere aceste antecedente, nu știu care i-ar fi fost reacția și ce urmări ar fi avut dacă membrii școlii n-ar fi participat la conferință. Cel puțin, mie unuia nici prin gând nu mi-a trecut să lipsesc și totuși n-a fost mult să cad în greșeală. În după masa primei zile de conferințe, am plecat cu soția la Paris, după niște treburi. Rezolvarea a cerut timp și timpul a trecut repede, fără să-mi dau seama. Când ne-am trezit, mai era puțin până să înceapă conferința. Din locul unde ne aflam și până la Sorbona era cale lungă și cu neputință de ajuns la timp, mergând pe jos. Eram în situația de a absenta fără voie. Ne-a slujit însă norocul. Am găsit un taxi liber. L-am rugat pe șofer: „Je vous prie tant vite que possible à Sorbonne!” La rugămîntea mea, șoferul a răspuns întrebându-mă: „Au conférence de Mr. Iorga?” Am rămas trăsnit. Va să zică, un om simplu, din marea masă

anonimă a locuitorilor, știa că la ora 5 la Sorbona vorbește savantul român. Am uitat de aprecierile nefavorabile ale unora dintre parizieni și în locul lor s-a aşezat voluptatea unei mândrii odihnitoare, că fac și eu parte din neamul ce l-a dat pe ilustrul vorbitor. Mândria a sporit când, în spațiosul amfiteatr Guizot am găsit o atât de numeroasă asistență, încât cu greu am putut intra și ne-am găsit un locușor, în picioare, pe lângă zid. Mulțimea asta atrasă de renumele lui Iorga, venită să se împărtășească din cunoștințele lui și să-i admire elocința, mărturisea că țara ne era pusă în altă lumină decât aceea produsă de nepăsare și inconștiință.

La Școala Normală din Franța, cu sediul la Fontenay aux Roses (localitate din apropierea Parisului) i-am avut colegi, în primul an, pe Corivan, istoric de la Iași, și, tot de la Iași și tot istoric, pe Andreeescu, asistent universitar; de la Cluj era I. Breazu, ajuns nu târzie vreme profesor universitar de literatura românilor; de la București provineau Dorin Popescu, arheolog, care a funcționat după aceea la Institutul de Arheologie, unde a ajuns director adjunct; D-ra Virginia Vasiliu, asistentă la Catedra de istorie universală a lui Iorga și sculptorul Blendea din partea Academiei de Arte Frumoase. În al doilea an echipa s-a primenit. N-a rămas în continuare decât d-ra Vasiliu. Elementele nou-venite erau Olimpiu Boitaș de la Biblioteca Universitară a Clujului, Aurelian Sacerdoreanu, viitor profesor universitar la București și director al Arhivelor statului (căsătorit cu d-ra Vasiliu), arheologul Radu Vulpe, devenit profesor de arheologie la Iași, soția sa Ecaterina Dunăreanu Vulpe, viitoare cercetătoare la Institutul de Arheologie condus de profesorul D. Pippidi. Artele erau reprezentate de pictorul I. Marșic de la Iași, întâi asistent și apoi profesor la Iași și la București, și de Nely Știubei de la București.

La data când scriu aceste rânduri, nu mai sunt în viață, pe cât știu, decât doamna Vulpe și sculptorul Blendea, pe care îl evoc fiindcă de la el ajung iarăși la Iorga. Blendea nu era numai sculptor, ci și pictor de talent. Dacă în arta română n-a pătruns mai adânc și n-a reușit să-și stabilească o valoare bine determinată este că, fiind timid și modest, s-a mulțumit cu situația de simplu profesor de desen la Liceul „Petru și Pavel” din Ploiești și apoi la București. La Fontenay aux Rosses și-a arătat posibilitățile prin executare în ghips a două lucrări expresive reprezentând bustul a doi colegi. Dar ceea ce a constituit o surpriză pentru toți a fost fresca executată pe luneta zidului de sud al școlii, înfățișându-l pe Constantin Brâncoveanu cu familia, stând în picioare, într-o încăpere în stilul de artă al epocii sale. Domnitorul primește doi demnitari, îmbrăcați în anterie negre, ținând în mâna hrisoave făcute sul. Unul din ei avea înfățișarea lui Kogălniceanu iar celălalt chipul lui Iorga. Când Iorga, însoțit de unii din noi, a văzut lucrarea, s-a adresat dojenitor lui Blendea: „De ce m-ai pus alături de Kogălniceanu? El este așa de mare că cu niciun merit să stau alături de dânsul!” S-ar fi putut crede că apostrofa conținea un şiretlic de a da naștere la împotrivire din partea artistului sau a vreunui însoțitor, ca să i se răspundă că (lăsând la o parte latura politică) vastitatea cunoștințelor lui, elocința, dragostea de țără și de neam nu era cu nimic mai jos decât cele ale lui Kogălniceanu și deci nu avea dreptul să-și facă scrupule și să se aşeze pe poziții de

inferioritate. Apostrofa nu avea dedesubturi. Era sinceră. Marele istoric, cu toate că avea conștiința superiorității față de contemporani, ducea dragostea de trecut până la fetișizare și-l făcea ca unele personaje să se ridice atât de sus că nu puteau fi ajunse de nimeni din cei ce aparțineau prezentului. Unul din acești giganți era Kogălniceanu. Cu dragostea pentru vremurile de altădată mergea aşa de departe că unele din obiceiurile uitate le ridică la rang de model și milita reluarea lor de către prezent. În casa lui era introdusă atmosfera patriarhală, menținută cu grijă de a doua soție, Ecaterina, sora criticului și istoricului literar Gh. Bogdan Duică. Cu această atmosferă nu se împăcau fiicele sale Magda (căsătorită mai târziu cu un italian și stabilită la Milano) și Liliana, viitoarea soție a profesorului Dionisie Pippidi. Atrase irezistibil de mondenitate, ele au fost uneori tentate să intre în contemporan însă au făcut-o cu prudență ca să nu atingă susceptibilitatea părintelui neînduplecăt.

Și iată că, într-o dimineață, subdirectorul a căutat grăbit să dea ochii cu noi și să ne sfătuască să-l evităm pe „profesor” fiindcă este năspus de supărăt și de nervos de veste ce a primit-o din țară, că fata cea mare a fost în situația să-și tundă părul și-n situația în care se găsește ar putea să-și verse necazul pe oricine i-ar ieși în cale. Am ascultat sfatul și am plecat de îndată la Paris să ne risipim prin biblioteci, muzee sau expoziții. Nu ne-am întors la cămin decât seara. Dar dacă în chipul acesta l-am evitat noi pe el, nu ne-a evitat Iorga pe noi. La întoarcere ne-a convocat în salonul de primire al Școlii și fără nici o introducere a intrat direct în subiect. „N-aveți idee ce supărăt sunt că fata cea mare, spălându-și părul s-a așezat la gura sobei să-și l-usuce. Părul i-a luat foc și-a fost nevoită să și-l tundă. Nu i-am spus eu de-atâtea ori să nu și-l usuce aşa? N-a ascultat și iată unde a ajuns!” Povestea era cusută cu atâ albă. Toată lumea înțelegea că fata abia a așteptat să plece părintele ca să pună în aplicare planul de-a avea părul scurt ca toate fetele de seamă ei, numai Iorga credea în veracitatea întâmplării. De la podoaba părului lung al femeilor de altădată, împletit în coade și codite strâns coc, Iorga a trecut la viața de gineceu: „Unde printre alte ocupații frumoase femeile coseau, brodau și împleteau ciorapi groși, de lână, care țineau cald, nu ca cei de azi de mătase sau naylon, subțiri ca pânza de păianjen, de se îmbolnăvesc bietele femeii!” Și pe când făcea astfel de aprecieri și-a aruncat privirea spre canapea unde Liliana ședea picior peste picior: „Cum, și tu portă ciorapi de-ăștia?” Răspunsul dat de fată a fost spontan că și cum l-ar fi avut gata mai de mult, lipsise doar ocazia să-i dea drumul până acum: „Nu, tată, sunt din lână însă din fire foarte subțiri”. Satisfăcut de răspuns, Iorga a adăugat: „Și altele nu pot să poarte ca tine?” Da, purtau, însă erau ca și cei ai Lilianei.

Aceste întâmplări mărunte dovedeau două lucruri. Primul, că Iorga trăia departe de viața de toate zilele. Nu era în contact direct cu realitatea. Și dacă totuși din articolele publicate părea că este bine informat în toate, asta le datora ziarelor și în parte soției sale. Citește nu cunoaște realitățile și direcțiile în care ele merg nu poate fi un bun om politic. Acestuiă i se cer(e) să cunoască bine, că să acționeze adecovat. Altfel, soluțiile riscă să fie demodate sau utopice. Al doilea, că era credul.

Ca om sincer și cinstit ce era, avea încredere în oameni și astfel putea fi ușor înșelat de dânsii, mai ales când îi erau apropiati sufletește sau când se insinuau abil prin laude. Spuneam că Iorga avea conștiință superiorității sale față de contemporani, însă nu se mulțumea numai cu propria lui părere ci ar fi vrut să-o pipăie, să-o vadă, să-o audă și din partea altora. Era sensibil la măgulirii. Într-una din plimbările în doi mi-a spus: „Știu că lingăsirea este un defect moral însă mie îmi place”. Orbit de placerea măgulirii, nu făcea deosebire între laudele venite de la oameni sinceri sau de la prefacuți. În funcție de ele îi considera pe oameni și nu după valoarea intrinsecă pe care o prezenta. Și din acest punct de vedere nu putea fi om politic fiindcă era dată posibilitatea să se înconjoare de necinstiti și nu de oameni capabili, ce fac valoarea și tăria unui partid. La cele două scăderi, se adăuga o a treia: impulsivitatea nestăpânită și necruțătoare, ce putea merge până la jignirea oamenilor, și la soluționări pripite și nejuste, ca urmare firească a pierderii popularității și chiar a încrederii, aşa de necesare conducătorului adevărat. Unui om politic i se cer calm, prudență, tact, chibzuire de unul singur sau în consult cu alții. Cel ce a văzut la Iorga absența calităților de om politic a fost Ionel C. Brătianu, șeful liberal. Ambiția și năzuința lui Iorga de a conduce un departament sau Țara întreagă s-au izbit permanent de împotrivirea lui Brătianu. (De aceea n-a fost om pe care Iorga să-l dușmănească mai mult.) Brătianu era convins că prin temperamentul său capricios și autoritar, Iorga nu îndeplinea condițiile de a fi șef și conducător și-apoi nici nu avea un partid bine înjghebat și bine organizat pentru conducere. Partidul lui nu era alcătuit din oameni strânsi în jurul unei idei, a unei concepții de guvernare ci, în jurul unui om de mare cultură, mare patriot care vrea binele țării, dar asta nu era de ajuns. Îi trebuia o doctrină care să indice telurile de dezvoltare și de progres a societății precum și soluțiile cu mijloacele practice cu care se realizează. Partidul personal „iorghist” n-o avea, cum nu avea nici o echipă bine pregătită să încadreze posturile de înaltă răspundere, dacă ar fi venit la putere. De aceea, Brătianu nu vedea în Iorga o forță politică creatoare, care ar putea da rezultate pozitive. Îi aprecia însă forța opoziționistă de-a sesiza insuficiențele actuale și de-a le combate cu vehemență, chiar dacă nu venea cu soluții pe linie doctrinară. Forța lui opoziționistă dispunea de un debit verbal revărsat într-o expunere înflăcărată, care mișca sufletele, influența oamenii, crea opinii și determină atitudini. Pentru exemplificare e de amintit discursul ținut studentilor în 1906, cu care a împiedicat ca pe scena teatrului național să se joace o piesă în franțuzește de către actorii români. Pentru darul de a vorbi convingător și cuceritor aș aminti discursul ținut la sfârșitul anului 1916 în parlamentul țării, mutat la Iași, fiindcă mai mult de jumătate de țară fusese cotropită de armatele germane. Atmosfera era grea, apăsătoare, sumbră, îngrijorătoare. Expunerea lui Iorga a fost așa de înăltătoare că subtilul om de cultură și de stat I.G. Duca a putut scrie în memoriile sale: „A fost cel mai frumos discurs ce mi-a fost dat să-l aud în viața mea”. Guvernul a dispus ca discursul să fie publicat și difuzat ca să îmbărbăteze inimile descurajate.

Fiindcă era aşa de stăpân pe mlădierea verbului, a fost singurul om căruia i s-a îngăduit la Radio să vorbească și nu să citească ce avea de spus. În ultimii ani ai vieții sale a ținut la Radio o rubrică serială dedicată problemelor sociale și morale, care au fost înregistrate. După aceste înregistrări i s-a editat carteasă *Sfaturi pe întuneric*. Tudor Arghezi, entuziasmat de frumusețea ideilor, a limbii și a utilității cărții, trecând peste aprecierile nefavorabile ce i le-a făcut Iorga cândva, a emis parerea să fie tipărită în atâtea exemplare, ca fiecare român să posede unul.

Cu acest dar de-a cuceri lumea prin cuvânt, se înțelege că forța lui opoziționistă, combativă era temută de guvernele de la putere. Când unele din ele, și mai ales cel liberal, care a condus țara timp mai îndelungat, voiau să voteze o lege și bănuiau că Iorga ar putea fi împotrivă, căutau să-i câștige bunăvoieță. Îl făceau inofensiv acordându-i subvenții substanțiale pentru biblioteca seminarului său de istorie, pentru Școala de misionare de la Văleni de Munte și chiar pentru susținerea ziarului „Neamul românesc”. Alteori, legea era prezentată parlamentului numai după ce Iorga pleca din țară, la congresul internațional, să primească titlul de „honoris causa”, să i se confere o distincție sau să se ocupe de Școala română de la Fontenay aux Roses. Uneori, partidul de la putere avea grija să organizeze motivele de plecare în străinătate.

În ziua aceea, puțin timp după ce mi-a citit lucrarea, câțiva membri, printre care mă număram și eu, n-au mers la Paris, ci au rămas să lucreze în biblioteca instituției și, pe când, în tăcere fiecare era afundat în lucrul său, și-a făcut apariția în sală Iorga. După ce și-a aruncat privirea prin încăpere, s-a îndreptat spre masa mea, adresându-mi-se: „Lasă lucrul! Strânge-ți hârtiile și hai cu mine!” Părându-i-se că nu i-am înțeles intențiile, a ținut să se explice: „Să ții la sănătatea d-tale! Uite, eu mă scol al 6 dimineață și până la prânz puteam să termin «Mihai Viteazu». Nu, la ora 11 condeiul jos, Catinca la braț și două ore de plimbare”. Cucoana Catinca plecase cu soția subdirectorului la Paris, după cumpărături, și Iorga nu avea cu cine face plimbarea lui obișnuită. M-a ales pe mine să-l însotesc. Faptul că mă preferă în locul altora mă onora, dar, în același timp, mă și indispunea fiindcă eu nu mă simt bine lângă oameni mari. Alături de ei mă văd și mai mic decât sunt. Pentru același motiv, mă îndepărtez de cunoșcuții cu care sunt în relații bune, atunci când ei ajung în posturi înalte, ca să nu am surpriza să constat că situația în care au ajuns îi obligă să modifice raporturile dintre noi și să mă privească de la alt nivel. Și-apoi ce să vorbești cu Iorga? Unele lucruri nu l-ar fi interesat iar altele, cu vastele lui cunoștințe, le-ar fi știut mai bine decât mine; aş fi fost de prisos și poate chiar ridicol. Din această încurcătură m-au scos amintirile comune. Iorga făcuse 6 clase la Liceul „Laurian” din Botoșani și eu, tot acolo și tot pe-atâtea. El avusese unii profesori care erau la început de carieră, pe care i-am avut și eu spre sfârșitul carierei lor. Așa era profesorul de română Nicolae Răut, om bine pregătit și conștiincios cât nu se mai poate, numai că nu se ținea de programa analitică în vigoare și nici nu folosea manualele ce le recomanda, de mânăuială, la început de an școlar. El își avea sistemul lui. Materia riguros împărțită pe ani, de la regulile de

scriere din clasa I și până la literatura modernă din clasa a VIII-a (fără să treacă dincolo de Heliade Rădulescu, Grigore Alexandrescu, Dumitru Bolintineanu și Vasile Alecsandri) ne-o dicta în ore anumite și ținea ca răspunsurile la interogații să le dăm cu expresiile lui. În ceea ce privește scrierea și ortografia, nu ținea seamă de regulile stabilite de Academia Română. Își avea sistemul lui.

La matematică, l-a avut în toți anii pe profesorul Dumitriu. Eu l-am avut numai în clasa I, ieșise la pensie, însă ținea locul titularului lipsă. Iorga mi-a mărturisit că nu s-a împăcat cu matematicile fiindcă nu le-a înțeles niciodată. Dacă totuși a trecut clasele, o datoră memoriei. Memoriza toate operațiile ce se înșiruie în demonstrarea unei teoreme ca și pe cele ce duc la rezolvarea unei probleme. Aceste înșiruiriri le etala mecanic când era chemat la tablă sau când da teze, făcând impresie că e conștient de ce face, însă, de fapt, habăr n-avea de adevărul ce conține mersul fiecărei operații. Din această mărturisire, mi-am dat seama că Iorga nu era deloc omul speculațiilor, al cugetării abstractive, al deducțiilor teoretice fără legătură cu realitatea concretă, cu practica, cu experiența proprie. Si dacă în matematică o problemă are un număr redus determinant de căi ce duc la același rezultat, apoi în filozofie, pentru aceeași problemă, sunt cu mai multe posibilități de-a raționa, ce duc la soluții diferite din care atitudinea personală adoptă una din ele. Iorga era de părere că speculațiile filozofice sunt arbitrarie și departe de certitudinea istoriei sprijinită pe date concrete. De aceea, nu voia să audă de filozofi și de filozofie, mai ales de când la universitate a avut, pe teme literare, acea violentă ceartă cu Mihail Dragomirescu, în care s-au confruntat vijelios două concepții: concretul cu teoria abstractă, istoria cu filozofia. La stadiul de repulsie al fenomenului speculativ l-au adus, firește, matematicile lui Dumitriu, pe care, neînțelegându-le, n-a avut motiv să admire știința profesorului, însă i-a admirat extrem de corectă să atitudine morală în darea notelor.

Nu era părtinitoare și nu cruxa pe nimeni. Mi-a fost dat și mie să aud că l-a chemat la lecție pe fiul său (cu două clase înaintea mea), care n-a răspuns la întrebări. L-a dat notă proastă sfătuindu-l: „Să-i spui lui taică-tu să te dea la cizmărie dacă la carte nu ești bun!”

De-o astfel de corectitudine era străin profesorul de muzică, italian de origine, care își da aere de nobilie, intitulându-se Victor de Fleury. De unde venea și prin ce împrejurare a ajuns la noi profesor de muzică, nimeni nu știa. Se vorbea că ar fi fost capelmaistru în Rusia, la fanfara unui regiment. Atât. Vorbea stricat românește. A înjghebat în liceu un cor cu repertoriu destul de redus, și pentru că adeseori indica modul de execuție cu expresia stereotipă „trist, moale, duios”, aşa i-a rămas numele. Note mari dădea celor ce făceau parte din cor, căci numai aşa a putut să atragă elementele de care avea nevoie. Pentru ceilalți (necoriști), notele erau puse la nimereală, după starea vremii, după toane, după conduită elevilor etc., nu după cunoștințele ce le aveau în materie. Nu ținea mortiș la notele date. Nu rare ori câte un elev se ruga: „Domnule profesor, nu-mi ișese media de trecere, vă rog să-mi dați nota 10” și profesorul său, milos, făcea fără muștrări de conștiință, din 5.

6, nota solicitată. Cu această atitudine în darea notelor, nu era de mirare ca elevii buni să aibă note mici și alții slabii să aibă note mari. Iorga n-a fost mulțumit cu nota ce i s-a dat și a protestat. Profesorul s-a îndărjit atunci și s-a menținut pe poziția lui. Îndrăzneala elevului a luat-o drept obrăznicie și a vrut să-l pedepsească cu o oră de arest, după terminarea cursurilor, cerându-i șapca s-o dea portarului, care avea consemn să i-o restituie după executarea pedepsei. Iorga a refuzat și astfel raporturile dintre ei s-au ascuțit. Nu și-a mai respectat profesorul și nu l-a mai salutat când îl întâlnea pe stradă, ceea ce l-a determinat pe Fleury să-l dea ca exemplu negativ în consiliul profesoral, care a apreciat că elevul trebuie să ceară scuze profesorului, în fața clasei. Iorga n-a făcut-o. A preferat să părăsească liceul și așa, datorită profesorului de muzică, s-a transferat la Liceul Național din Iași.

Pc Fleury l-am avut profesor câțiva ani, până când a fost pensionat. În locul lui a venit, de la gimnaziul din Dorohoi, Grigore Poslușnicu, element de elită al corpului didactic. A reorganizat corul, dându-i un repertoriu bogat și ales. A aranjat reprezentări teatrale, regizându-le cu competență. Lecțiile i-au fost frumoase și instructive. În plus, a dat la iveală o apreciată *Istorie a muzicii românești*.

Amintirile comune despre școală și profesori, răscolate de ambele părți, au avut darul să-mi împrăștie amintirile și să intru degajat în discuție privind locuri, oameni, artă. Convobirile n-au fost axate în jurul vreunei teme anume ci, împrăștiate, purtați în salturi de la una la alta. Hotărâtor a fost jocul asociațiilor. Iorga a dat-o și prin politică, făcând un tur de orizont al situației cu caracterizări ironice a unora din corifei. Lui Titulescu, președintele Ligii Națiunilor, care se bucura în lume de mare prestigiul, pentru abilitatea lui politică i se spunea *funinbulu*, cu sensul de mers pe funie (sârmă), adică echilibrist. Focul lui mare era însă Ionel I. C. Brătianu. Mi-a spus: „Aș vrea să se ia la întrecere cu mine în ce privește munca. Nu rezistă, *crapăd*”. Lui i se părea că Brătianu nu face nimic. Pierdea din vedere că a fi șef este și asta o muncă multiplă și responsabilă, însă de altă natură. El trebuie să fie permanent la curent cu mersul evenimentelor din țară și de peste hotare de unde pot veni influențe bune sau rele; să judece situațiile și să tragă concluzii; să chibzuiască asupra celor mai potrivite soluții și mijloace de prevenire sau de combatere pentru ca treburile să ducă spre progres și în conformitate cu doctrina partidului ce-l conduce. Pentru asta îi trebuia oameni. Dacă nu are cadre suficiente caută să găsească, să-i câștige pe cei de care are nevoie, să facă alianțe. De asemenea caută să cunoască posibilitățile fiecărui de a acționa, de a realiza, pentru a-i distribui la locurile potrivite în aparatul de guvernare, de la conducerea unui departament, până la conducerea unui județ. Munca organizatorică trebuie îndeplinită din timp, pentru ca, în cazul aducerii partidului la putere, sistemul să intre, de îndată, în funcțiune fără dificultăți. În timpul executării mandatului, șeful supraveghează mersul treburilor și rezultatele obținute. Unde constată lipsuri, intervine, dă impulsuri, coordonează sau face schimbări. Nu se apucă să lucreze el în locul celui ce nu-i la înălțimea misiunii incredințate, pentru că fiind angajat într-o activitate absorbantă e împiedicat să

vadă ansamblul. Ar înceta să mai fie şef în adevăratul înțeles al cuvântului. Iorga nu vedea în Brătianu un executant virtuos într-un anumit domeniu cum era el, iar Brătianu nu vedea în Iorga un şef, iar în adeptii lui capacitatea să formeze un partid eficace de guvernământ. În politică și în conducere nu-i de ajuns să vrei binele țării și să-ți iubești neamul în trecutul și viitorul lui. Trebuie alte calități. De aici, conflictul dintre acești doi oameni, dintre a fi executant și a fi şef care a ținut până la moartea lui Brătianu. Decesul acestuia nu l-a bucurat. L-a simțit ca un act justițiar, ca un Katarsis, ca o eliberare sufletească de sub tirania unei obsesii chinuitoare, că datorită acestui om nu putea ajunge prim-ministrul sau măcar la un departament. Așa am interpretat cuvintele care mi le-a spus: „Ai văzut cum a avut grija destinul? Credea Brătianu că mă îngropă el pe mine și uite că l-am îngropat eu pe el”.

În una din plimbările noastre (ele s-au repetat) mi-a spus: „Mi-ar face plăcere să te ocupi de Elena Văcărescu, care aşa de mult face pentru țara noastră, însă arta ei este mai puțin prețuită decât a *renegatei* aceleia de contesa de Noailles”. Am primit bucurios propunerea fiindcă în chipul acesta nu mai era nevoie să public în franțuzește, integral sau parțial, lucrarea despre Macedonski. Era însă temerar din partea mea să mă încumet să arăt francezilor ce însemnatate are pentru arta lor producția Elenei Văcărescu. Puteam însă să mă așez de partea cealaltă și să arăt ce însemnatate are pentru noi români opera acestei autoare care prin poeziile, romanele și piesa muzicală *Cobzarul* (reprzentată la Opera din Paris) a făcut cunoscut Franței folclorul, obiceiurile și felul nostru de viață. Opera ei s-a învrednicit de bune aprecieri din partea unor oameni de litere și de cultură ca Victor Hugo, Sully Prudhomme, H. Taine, Leconte de Lisle etc. (în acest sens am întocmit lucrarea *L'activité patriote d'Hélène Vacaresco, contributions au folklore roumaine en France*, publicată în revista școlii „Mélanges” din anul următor 1929).

Am consemnat întâmplarea de mai sus pentru că, după câțiva ani, cineva s-a atins de arta contesei de Noailles, minimalizându-i valoarea. Iorga a sărit „ars” și i-a luat apărarea cu atât de călduroase argumente și cu atât de înverșunată admirărie, ca și cum n-ar fi fost tot el acela ce-o făcuse „renegată” și îi apreciasse valoarea artistică în mai mică măsură decât cea acordată Elenei Văcărescu. Faptul relatat îngăduie constatarea că unul era Iorga în intimitate, când cu temperamentul său nestăpânit își putea permite duritatea verbale la adresa unor persoane, fiindcă „verba volant” și altul, în scris, unde „scripta manent”. Nu voia să apară în fața viitorului în situație nefavorabilă. Macedonski n-a mai fost nebun, pe Titulescu nu l-a prezentat în chip de *funinbul*, contesa de Noailles n-a mai fost o *renegată* iar pentru Brătianu n-a întrebuitătă scriptic cuvântul *crapă*. E drept că despre el n-a scris niciodată prea eufemistic, însă și-a ascuns convenabil pornirile.

Trecând de la una la alta, am dat-o câte-odată și prin picanterii frivole. Îi plăceau calambururile spirituale și făcea haz, între bărbați, de „bancurile” reușite chiar când erau licențioase. Dar să te fi ferit Sfântul să faci cea mai neînsemnată aluzie cu transparentă indecentă când de față erau femei. Te încărcai de bucluc de

nu te mai spăla toată apa Senei. El respectă femeia, muză permanentă a poetilor, femeia-mamă, izvor de primenire și nemurire a neamului. O voia înconjurate de cea mai curată atmosferă morală, nemânjătă de impurități.

Plimbările în doi, repetate în primăvara anului 1928, au fost reluate și în primăvara anului următor. Se obișnuse cu mine. Dar în toamnă, m-am înapoiat în țară și, locuind în orașe îndepărtate, nu ne-am mai văzut și contactul direct s-a întrerupt pentru totdeauna.

*

După trei ani de guvernare Partidul Național Țărănesc a căzut de la putere, în 1931, sub presiunea opiniei publice nemulțumite de tranzacțiile dezavantajoase încheiate de guvern cu unele țări capitaliste, de scandalosa afacere Skoda privind furniturile de armament și mai ales de aplicarea drastică a unei curbe de sacrificiu, cu micșorarea salariilor și întârzierea achitării lor, soluție adoptată pentru echilibrarea bugetului zdruncinat de formidabila criză economică, ce se abătuse, cu doi ani în urmă, peste întreaga lume. Situația precară prin care trecea țara poate ar fi fost ameliorată, în oarecare măsură, de Partidul Național Liberal, care avea o mai mare pondere economico-financiară, atât în interior, cât și peste graniță. Regele, însă, nu voia să-l aducă la cârmă fiindcă era acela ce-l exilase și-l decăzuse din drepturile de succesiune la tron, iar când s-a întors din exil, anul trecut, s-a opus inversunat să reintre în drepturile din care fusese izgonit. Rămâneau în competiție partidele mici care, cu echipa ministerială proprie sau de coaliție, erau prea slabe să domine situația. Și-apoi ele aveau în frunte oameni ce mai fuseseră la conducerea țării și nu dovediseră atunci nici deosebită cinste, și nici deosebită capacitate de guvernare, ca să obțină acum în vremuri grele incredere deplină. Se simțea deci nevoie unui om de mare prestigiu care să nu fi fost niciodată în post de conducere, dar care să vină cu surpriza de-a fi salvatorul așteptat. Acest om ce se bucura de imensă stimă, atât pentru vasta lui cultură și putere de muncă, cât și pentru sentimentele sale de mare patriot, era N. Iorga. Regele s-a gândit că el este omul potrivit momentului. Iorga însă nu avea suficienți adeptați calificați să încadreze toate departamentele și-atunci regele i-a propus câteva persoane să-l ajute în misiunea încredințată. Iorga, care o viață întreagă a râvnit să fie prim-ministru, a acceptat să fie șeful unei formații ministeriale eterogene asupra căreia nu putea să aibă toată priza necesară.

După alcătuirea cabinetului, Iorga a pornit-o prin țară ca să aducă în marile centre cuvânt de încurajare și de speranță și, totodată, să facă propagandă electorală, fiindcă la noi se luase obiceiul ca o dată cu instaurarea unui nou guvern, să se aleagă corporile legiuitorare și să se facă noi alegeri, ca să-și asigure o majoritate parlamentară necesară votării legilor trebuitoare. Parlamentul devenise astfel o emanație a guvernului contra situației din Apus, unde corporile legislative și mențineau fără întrerupere mandatul de patru ani pentru care fuseseră alese, guvernul, compunându-se întotdeauna în funcție de componența parlamentului, era deci o emanație a lui.

În vastă sală a Palatului administrativ din Cernăuți se adunase lume multă să audă cuvântul mesagerului, ce aducea veste a unor vremuri mai bune. După ce Iorga și-a expus planul de guvernare, într-o formă ce a trezit entuziasm, a coborât de la tribună în rândurile viitorilor alegători. Oamenii s-au dat la o parte creând un culoar prin care să treacă ilustrul personaj. Eu, cu prietenul meu lingvistul Vlad Bănățeanu (cărui i-am urmat la Școala Română din Franța) ne-am nimerit să fim în față pe una din laturile culoarului. Iorga, dând cu ochii de mine m-a apostrofat: „Așa sunteți d-stră cei de la Fontenay aux Roses, nu mai vreți să țineți legătura cu mine!” Luat prin surprindere n-am știut ce să-i răspund la repezelă. Iorga a continuat: „Da” mai bine aşa decât la Radu Vulpe care a trecut la Gheorghe Brățianu”. După asta și-a continuat mersul spre mijlocul mulțimii.

Arheologul Radu Vulpe a fost unul din preferații studenții ai profesorului Vasile Pârvan. La terminarea studiilor l-a numit împreună cu soția lui membri ai „Școlii Române din Roma” de sub conducerea sa, dar, în 1927, Pârvan a murit și Radu Vulpe, ce viză o catedră universitară, a rămas fără sprijin eficace și, atunci, nu i-a rămas alt lucru mai bun de făcut decât să se îndrepte către Iorga, în partidul căruia s-a și înscris. Iorga, satisfăcut că unii dintre studenții favoriți ai lui Pârvan s-au dat de partea lui i-a primit cu brațele deschise și le-a satisfăcut dorința de a fi primiți membri și ai Școlii Române din Franța, de sub conducerea sa, unde au stat alți doi ani bursieri ai statului, începând din toamna anului 1928. Când s-au întapoiat în țară, în toamna lui 1930, situația politică era favorabilă lui Gheorghe Brățianu (fiu natural și apoi recunoscut al lui Ionel I.C. Brățianu), cu care regele voia să creeze o puternică dizidență, cu intenția de a slăbi și chiar de a desființa vechiul Partid Liberal. Cu acest gând, Gheorghe Brățianu a fost chemat în mai multe rânduri în audiенță la palat și aceste audiențe repetate dădeau de înțeles lumii că el este destinat să joace un important rol politic în viitor. Radu Vulpe, scontând pe aceste perspective, n-a mai stat pe gânduri și s-a înscris printre cei dintâi în noul partid „gergist” în nădejdea că prin omul viitorului va ajunge mai sigur și mai repede la universitate, decât rămânând credincios lui Iorga. Savantul era îndreptățit să fie supărat, fiindcă nu el i-a făcut propunerii lui Vulpe să se înscrive în partidul său. A venit din inițiativă proprie, mărturisind devoțiune partinică, ceea ce presupunea convingere și consecvență. Si când colo acesta a fost aşa de curând transfug, adică „fripturist”, cum a caracterizat Iorga această categorie de oameni. De aceea, prefera atitudinea mea de a nu face deloc politică, fiindcă prin asta, cel puțin, mă plasam pe o poziție definitiv constantă.

Guvernarea Iorga, aşa de îndelung râvnită de dânsul, aşa de mult așteptată de lumea îngrozită de ravagiile crizei financiare, aşa de promițătoare în expunerile verbale făcute de conducătorul țării, n-a întârziat să fie o decepcie pentru toți și poate pentru Iorga însuși, care și-a dat seama că nu-i chiar atât de ușor să conduci o țară și să rezolvi realitățile complicate cu exemple luate din istorie. Contemporanii încă de mult îl acuzau că este „un idealist incorigibil și un retrograd patentat”.

Cufundat în treburile mărunte ale departamentului Instrucției Publice, și l-a rezervat sieși, unde se credea competent, a lăsat celealte treburi ale țării în seama

deținătorilor de portofolii, care, nesupuși coordonării, au lucrat, fiecare cum s-a pricpeput, și nu rareori neadecvat momentului. Cel ce s-a bucurat în noua guvernare de o largă independență a fost Constantin Argetoianu de la Departamentul Finanțelor, cel mai important minister în acele vremuri de atroce criză. Măsurile ce le-a luat nu numai că n-au fost în stare să stăvilească criza, ci au adâncit-o și mai mult, fapt ce a dus la o uriașă creștere a nemulțumirilor. Iorga și-a recunoscut el însuși lipsa de competență și de autoritate în materie financiară. Când o delegație de industriași amenințăți de faliment a venit să expună situația și să-i ceară să le vină în ajutor, Iorga le-a răspuns aforistic: „Eu nu sunt eu”, adică tradus în vorbirea de toate zilele, sunt eu prim-ministrul însă asupra chestiunilor financiare nu am nici o putere, ele fiind exclusiv de resortul lui Argetoianu, deci „eu nu sunt eu”. Un răspuns nelalocul lui, care a impresionat nefavorabil lumea, a fost dat unei delegații de comercianți constănțeni, venită să expună situația disperată în care se găseau, astfel încât nu le rămânea altceva de făcut decât să se sinucidă. Răspunsul lui Iorga a fost: „Atunci, aruncați-vă în mare”! Astfel de ripostă neabilă n-ar fi dat-o spre linistire Ionel I.C. Brătianu, care n-a văzut niciodată în Iorga, cu temperamentul lui nestăpânit, un adevărat om politic.

Evenimentele o dovedeau acum. Nemulțumirile crescute până aproape de revoltă au determinat guvernul să plece de la putere la numai câteva luni de existență. La cârma, a fost adus din nou Partidul Național Țărănesc. De pe urma acestei triste experiențe, Iorga n-a mai ajuns niciodată prim-ministrul și nici măcar să i se încredințeze ministeriatul Instrucției Publice. Sub dictatura regelui, din februarie 1938, a fost numit din condescendență, consilier regal, cu rang de ministru fără portofoliu. În echipa de conducere propriu-zis n-a intrat. Ea a fost formată din oameni cu experiență cunoscută, proveniți din mai multe partide, întruniți sub egida unui partid nou, cu denumirea răsunătoare de „Frontul Renașterii Naționale”, care a durat până la abdicarea regelui, din septembrie 1940.

*

După scurta întrevedere de la Cernăuți, din 1931, când Iorga ne-a reproșat că nu mai vrem, noi, foștii membri de la Fontenay aux Roses să ținem legătura cu dânsul, prietenul meu Vlad Bănățeanu (viitor conferențiar universitar) a găsit că nu e bine să negligeze o așa de proeminentă și influentă personalitate culturală și politică și s-a conformat dorinței lui. L-a vizitat în repetate rânduri. Eu m-am menținut însă mai departe în viitor de a evita apropierile de oameni mari și de cei ce dețin posturi înalte de conducere. Dacă în viață am ajuns uneori în situații ceva mai răsărite, ele nu se datorează sprijinului nimănui. Au venit de la sine fără să cer și fără să mă înghesui. Mi s-au dat sau chiar mi s-au impus contrar voinței mele, așa că nu aveam de ce să cultiv „măririle” – mijloc de parvenire pentru mulți.

Și așa au luat sfârșit raporturile mele cu Nicolae Iorga.

OAMENI ȘI LOCURI DIN BUCOVINA

VASILE I. SCHIPOR

Motto: „Se-nalță pe coline și margini de albie / orașul, cu biserici și turnuri fumurii; / spre glorie străbună, icoana lui mă-mbie / și jalea mă cuprinde ca bruma pe câmpii. // Pe marginea terasei, din vremi voievodale, / sub dealul ridicat ca un erou de ădă, / îmi spune doar Ruina la marginea de cale: / iatac stătu odată aici lui Lațcu-Vodă! // Biserică dominească mai stăru[ile prin veac, / sub timpul care fugă ca apele din râu, / perechii-au prins rugină sub porni de liliac / – cum vara colorează un câmp întins de grâu. // Aud și-acumă glasul de bronz în depărări / a clopotului mare, ce mângâie din gene, / dumbrăvi înrourate și-altare de cântări / scăldate prea mărăț de-amurguri moldovene. // Și sufletul îmi crește lumină-n sărbători, / cu slova cernită pe filă de ceaslov, / precum în dimineți se-nalță mândrii zori, / viața-n bucuri vâslind-o spre ostrov”.

(George Nimigean, *Siretul*, în „Freamătu literar”, Siret, anul II, nr. 3–5, mai. 1934, p. 7–8)

Amintirile mele..., cea mai valoroasă donație în anul 2000 către biblioteca de cercetare a Centrului de Studii „Bucovina”, este un album consacrat Întrunirilor Academice Studențești „Bucovina” și „Moldova” din Cernăuți. Autorul acestuia, despre care din păcate știm extrem de puține lucruri, este Filon Lauric. Cum aflăm din ampla lucrare în manuscris *Liceul de Stat Siret. Pagini documentare 1919/1920 – 1939/1940. Partea a II-a. Memorialistica: impresii, portrete, amintiri, autobiografii și biografii* (1987) și din *Pastila biografică* a albumului, s-a născut la 27 aprilie 1908, în comuna Calafindești, județul Suceava, în familia lui Vasile și a Margaretei Lauric. A urmat cursurile școlii primare în Calafindești, făcând parte, alături de Canțor Ilie, Öhmt Valerian, Öhmt Aristia, Lazurcă Teofil, Repta Arcadie, Moloce Vasile, Scânteia Arcadie din seriile de elevi pe care directorul Aurelian Diaconescu le pregătește, după Unire, pentru studii temeinice. Despre acești ani, când în școală era, mai ales, „mult suflet românesc”, Vasile Moloce, unul dintre calafindeștenii îndrumați acum spre „fântânilor neîngrădite ale științei” de carte, notează: „Cel care ne insuflase simțul că suntem un neam mare, cu un vechi și înălțător trecut istoric, și care ne-a scos din amortea și praful asternut de ocupația austriacă peste originea noastră, a fost directorul școlii Aurelian Diaconescu. Acesta este singurul intelectual originar din Calafindești. Descătușat de ingredientele străine pe care le-am suportat din plin, liber acum și neînfrânat în dragostea de neam, s-a gândit ca și țărani din satul său să-și trimită copiii la școli mai înalte, pentru a ajunge în funcții importante, concurând cu străinii rămași încă, de la decedata împărătie habsburgică. De altfel, este știut că în Bucovina, după primul război mondial, majoritatea covârșitoare a intelectualilor provine din pătura țărănească”. (*Scurte date autobiografice și câteva amintiri din liceu, în lucr. cit., Memorialistica*, 2, partea a doua, p. 317) În perioada 1920–1928

Filon Lauric urmează cursurile Liceului de Stat din Siret. În „orășel[ul] cu un aer occidental”, în „mic[ul] rai european”, Liceul devenise, în bună măsură, prin venirea elevilor din satele înconjurătoare și, mai ales, a celor din Vechiul Regat, „un liceu al țărănilor, în care mulți și-au luminat spiritele, și-au făurit idealuri pe care le-au slujit apoi cu devotament și dragoste de patrie și de oamenii satelor din mijlocul cărora au pornit în viață”. (Constantin Botezat, *Istoricul liceului*, în *lucr. cit.*, partea I, p. 150) În anii de școală petrecuți la Siret, lui Filon Lauric îi sunt colegi: Vasile Posteucă, George Nimigean, Valerian Olariu, Casian Bucescu, Aurel Fortuna, Dragoș Rusu, Ipolit Jacotă, Pantelimon Birău, Eugen Pânzariu, Bohdan Jariczewski, Victor(in) Ursachi, Victor Coroi, Kamil Iacob. Între ei, Filon Lauric descinde din vatra satului românesc tradițional ca un „pui de dac”. Această impresie făcută colegilor săi va fi fost adâncă, deoarece răzbate și în diaristica târzie, consacrată acelor ani: „Un bărbat înalt, purtând plete și manta cu glugă căptușită cu roșu [...] după o jumătate de oră [...] coboară însoțit de «puiul de dac». Același zâmbet, zâmbetul ochilor îl aveau amândoi; zâmbetul lui Filon elev era la fel ca zâmbetul lui Filon student, al lui Filon tatăl, al lui Filon bunic. E zâmbetul omului bun, corect, cinstit, prietenos, zâmbește, dar nu oferă prietenia tuturor cărora le zâmbește. Știe să-și aleagă prietenii și cred că are mulți și de nădejde”. (Viorica Rusu-Patraș, *Câteva date autobiografice și unele amintiri din viața de elevă a Liceului de Stat din Siret*, în *lucr. cit.*, *Memorialistica*, 1, partea a II-a, p. 199.) Instrucția severă și educația național-românească a lui Filon Lauric, alimentată între zidurile sobre ale liceului de către profesori cu o rară vocație (Orest Procopovici, Nicodim Ițcuș, Peter Tomaschek, Octavian Pauliu-Burlă, Ilie Mandiuc, Filimon Cărdei, Gheorghe Dușcean) capătă noi orizonturi în cadrul activităților complementare, care susțin, înviorând-o, culturalitatea Siretelui: concertul susținut de Societatea Muzicală „Armonia” din Cernăuți în Palatul de Bere (17 noiembrie 1925); concertul Societății muzical-culturale „Tudor Flondor”, organizat în Palatul de Bere (1 februarie 1927); comemorarea a 100 de ani de la moartea lui Ludwig van Beethoven, printr-o serbare școlară și un concert instrumental (8 martie 1927); spectacolul grupului de actori de la Teatrul Național din București cu piesa *Cocoșul negru*, de Victor Eftimiu (31 mai 1927); șezătoarea cultural-muzicală din 3 martie 1928 aranjată în liceu și având în program: *Imnul nopții*, cor bărbătesc, de Beethoven; *Barcarola*, cor bărbătesc, de Felix Mendelssohn-Bartholdy; *Duet*, de Edvard Grieg; spectacolele Teatrului Național din Cernăuți, sub conducerea lui Victor Ion Popa, care joacă *O noapte furtunoasă*, de I.L.Caragiale și *Omul care a văzut moartea*, de Victor Eftimiu (27 mai 1929); recitări (printre recitațori: Vasile Posteucă, elev în clasa a IV-a, cu un fragment din M.Eminescu, *Scrisoarea III*); conferințele profesorilor universitari Leca Morariu (11 martie 1928), Orest Marcu (18 martie 1928), Domitian Spănu (1 aprilie 1928), Alexe Procopovici (6 mai 1928); serbarea comemorativă *25 de ani de la moartea lui Mihai Teliman*, organizată de Societatea Academică „Junimea” din Cernăuți (29 aprilie 1928). În 1927, Filon Lauric, participând la serata Întrunirilor Academice „Bucovina” și „Moldova”, impresionat de uniformele, rapirele și chipiele studenților, „își înșușește

ca ideal” dorința de a face parte din Întrunirea Academică Studențească „Bucovina”, devenind în 1928 „vulpoi” al acesteia. În sesiunea din iunie 1929, împreună cu consătenii Canțor Ilie și Lazurcă Teofil trece bacalaureatul. Își continuă studiile la Facultatea de Drept a Universității din Cernăuți (1930–1934). Aici este consenior al Întrunirii „Bucovina” (1931–1933), senior (1933–1934), președinte al Centrului Studențesc Cernăuți (din 1936). În perioada 1948–1964 a fost deținut politic.

În albumul *Amintirile mele...*, Filon Lauric expune elegant fotografii originale, fotocopii, desene alb-negru și color, alte materiale imortalizând – ca veritabile documente de epocă – un capitol din viața studențească a Cernăuților de altădată. Sunt, astfel, reconstituite în imagini momente și chipuri din istoricul Întrunirii „Bucovina”, din viața studențească din Cernăuți : întemeietorii (20 februarie 1880): Ștefan Cocinschi, Iancu Dolinschi, Emanuil Cuparencu și câțiva din primii săi membri: Partenie Sireteanu (fiul părintelui Ion Sireteanu din Mănăstioara, fratele lui Eugen Sireteanu, unul dintre inculpații din procesul Arboroasei, alături de Ciprian Porumbescu, Constantin Morariu, Zaharie Voronca și Orest Popescu; „duiosul și meșterul nostru cronicar”, „viul simbol al supremei jertfiri pentru România” – cum îl apreciază Leca Morariu –, cel care fugise de la liceul din Cernăuți pentru a lupta în rândurile dorobanților în Războiul de Independență), Filimon Taniac, Nicolae Turcanu (primul care a bătut menzura de recunoaștere ca societate studențească), Octavian Voronca, Nicolae Lupu: conducerea din 1909–1910 a Întrunirii „Moldova”: Gheorghe Malcinschi, Cornel Vlad, Gheorghe Flondor; treptele de inițiere și de consacrare („vulpoi”, „consenior”, „senior”, „domn bătrân”); ritualul menzurei, cel mai dificil examen având drept scop educarea personalității membrilor, reconstituit „ab initio usque ad finem” (pregătirea combatantului pentru menzură, măsurarea câmpului de luptă, prezentarea combatanților pe poziția de luptă, desfășurarea menzurii, constatarea unei loviturăi); serbări și întruniri cu „domni bătrâni” la cârciumă, sâmbăta, în jurul halbelor de bere; cursuri de dans (1911, 1912, 1926, 1932, 1936); participarea la deschiderea festivă a cursurilor universitare; defilarea întrunirilor studențești din Centrul Cultural Cernăuți, în uniforme de gală („Bucovina”, „Moldova”, „Junimea”, „Arboroasa”, „Dacia”, „Academia Ortodoxă”, „Arminia”, „Teutonia”, „Alemmania”), cu ocazia unor sărbători naționale (10 mai); evenimente majore din istoria Societății „Bucovina” și a altor societăți amice (sărbătorirea „domnului bătrân” Partenie Sireteanu – 1930, semicentenarul Societății „Academia Ortodoxă” – 1934, omagierea lui Nicolae Turcanu, la împlinirea a 70 de ani – 1936); excursii în Codrul Cosminului și la Revna, serbări (Cernauca) și nunți (Jucica), serate „împreunate cu dans” (Siret); repezenterii celor „șase întruniri academice studențești conservative”: „Bucovina”, „Moldova”, „Teutonia”, „Alemmania”, „Arminia”, „Lechia”; membrii marcanți (Teodosie Iliuț, Gheorghe Ciornoi, Teofil Lupu, Vladimir Trebici, Dragoș Rusu, Filon Lauric, Traian Buzdugan, Boris Cușnir, Claudiu Dombrovscu, Mihai Rotaru, Octavian Tarasievici, Dan Gradin, Ștefan Strătescu, Eugen Dobos-Boca – „Bucovina”, Tepeluș Tarnavscu

(„Moldova”), fărăti, secundanți; prezența la Cernăuți a unor personalități din viața literară și artistică a României (Mihail Sadoveanu, Cincinat Pavelescu, Caton Teodorian, A. de Herz – participanți la șezătorile literare organizate în 1910 în Bucovina, pentru comemorarea lui Ion Creangă; Constantin Tănase, la Cernăuți).

În structura albumului, autorul include și alte materiale: invitații la serate, baluri, cursuri de dans, autografe, programe ale unor manifestări comune ale Întrunirilor „Bucovina” și „Moldova”, decupaje din tipărituri ale epocii difuzând tradiționalele imnuri și cântece studențești *Gaudemus igitur*, *Tricolorul*, *Imnul unirei*, *Cântecul gintei latine*, *Vivat, crescat, floreat, Ergo bibamus*. Toate acestea oferă imaginea unei vârste încântătoare a culturalității bucovinene de altădată (sugerând tinerețe, idealuri, un cod aristocratic al trăirii într-o metropolă cu respirație europeană, distincție, un viguros sentiment identitar, convivialitate), în cadrul căreia s-a format și a trăit Filon Lauric, îndreptățit a spune și dincolo de marginile vremelniciei: *Et in Arcadia ego!*

O altă categorie de fotografii reprezintă, într-adevăr, vîrsta „supraviețitorilor”: întâlnirea membrilor Întrunirilor Academice Studențești „Bucovina” și „Moldova”, București, Restaurantul „Cireșica”, 1971–1972; împlinirea a 50 de ani de la trecerea bacalaureatului, 1978 (cu Dragoș Rusu, Gheorghe Nimigean și alții); comemorarea personalităților Bucovinei, în 1987, cu Vladimir Trebici, Dragoș Rusu, Condrea Scalat, Claudiu Dombrovscu, Lala Grosar; sărbătorirea Unirii Bucovinei cu România la Biserică Precupeții Noi din București, 1987, cu Vladimir Trebici, Claudiu Dombrovscu, Victor Coroi, Ilie Colban, Ștefan Strătescu; întâlnirea, la 60 de ani, a absolvenților Liceului de Stat din Siret (1988). Peste toate se aşază, strălucitoare, deviza unei „vârste de aur” a Bucovinei: *În unire și frăție vom trăi până la mormânt!*

Din materialul acestui album, unic în felul lui, rețin îndelung privirea și alte câteva fotografii. Părinții lui Filon Lauric, purtând în priviri nobelețea originilor sunt parcă desprinși de pe pânzele cu țărani ale lui Gheorghe Løvendal. Câteva îl însășiștează pe Filon Lauric și în alte momente ale vieții: la Odessa (în floarea tinereții) și după cei 16 ani de detenție (încă viguros, cu față brăzdată de trecerea anilor și numai de el știutele poveri ale vremii), privind îngândurat, ca un Nestor al Bucovinei care a fost. Venerabil, cu aceeași privire, în 1999, din depărtările Americii căută poate și spre tărâmul natal – un sat românesc din Bucovina noastră, de lângă Cordun, aproape de Drumul Iancului, răsfirat pe costișa Dealului Tăranca, mânăgaiată într-adevăr de soarele apuând dincolo de Rădăuți, Vicove, Putna, peste Obcini.

Albumul *Amintirile mele...*, rodul muncii migăloase a unui distins nonagenar, lasă posteritatea „o oglindă vie și totodată magică a unei societăți din păcate dispărute” (cf. Radu Mihai Chesaru-Cobilenschi, *Lămuriire asupra donației*). La corectarea unor nume și umplerea unor goluri au contribuit acad. Radu Grigorovici, Radu Prodan, Radu Halus și Radu Mihai Chesaru. Cu îndeplinirea dorinței

autorului ca albumul să fie donat Centrului de Studii „Bucovina” din Rădăuți să învrednică inginerul Virgil Lauric din București, căruia îi datorăm, de asemenea, gratitudine, prețuirea și dragostea noastră. În reconstituirea fondului cultural al Bucovinei de altădată, marcat și acesta grav de „fracturile” unei istorii potrivnice, acest valoros document de epocă reprezintă o contribuție importantă, având mai ales pentru generațiile de astăzi semnificații multiple. Pe valul înșelător al unei (re)integrări europene „originale”, prin abandonarea identității naționale și asumarea unor „sacrificii istorice” inutile, în mediocritatea bine întreținută a provinciei agonizând în câmpul „culturii de supraviețuire”, această realizare comunică adevăruri de netăgăduit: românii și-au cultivat un puternic sentiment identitar bazat și pe respectul alterității, într-o societate civilă înțeleasă de cele mai multe ori ca „armonie a tuturor intereselor”; „sentimentul românesc al ființei” a dat substanță unui cod aristocratic al trăirii, comunicând distincție, convivialitate, bucuria comunicării alese în câmpul multiculturalității, al confluențelor binefăcătoare; imensa suferință a românilor din secolul trecut are măreția și noblețea tragediilor din Antichitate; fără să-și clameze suferința pe la curți ale puternicilor lumii, ca alte seminții, supraviețuitorii celui mai teribil experiment ideologic din istoria umanității își hrănesc, cu înțelepciune și cu o rară demnitate, memoria colectivă, în curațenia și simplitatea vechilor ceremonii și ritualuri de perpetuare. Dar, mai presus de toate, și prin acest document o întreagă generație, inconfundabilă în istoria românismului profund, nefalsificat, aderește faptul că „pământul românesc nu este cotlon de barbarie – cum notează N. Steinhardt în *Jurnalul fericirii – ci arie de cultură*”. Diaristica acestei vârste a culturalității românești, netipărătoată și insuficient cunoscută și valorificată (memorii, genealogii, cronici de familie, însemnări zilnice, albume) contribuie la o mai bună cunoaștere a lumii românești. Diaristica și monografiile (localități, școli, biserici și parohii, societăți culturale, alte instituții) conferă modernitate unei tradiții cu rădăcini adânci, din păcate, numai în memoria colectivă/folclorică și, parțial, în genealogia Evului Mediu târziu, ca apanaj al aristocrației. Cunoașterea acestui bogat material, exclusiv cu mijloacele cercetării științifice, ar servi prezentului sufocat de dileme la descoperirea unei alternative pentru retorica politicianistă sterilă, incapabilă de mari construcții durabile pe temelia naționalității. Pe această cale, ne-am putea proiecta, în primul rând, o vizionare clară asupra viitorului, în cadrul căruia să nu ființăm doar ca rezervație etnologică, ci să ne afirmăm neîngrădit și deplin personalitatea.

În memoria tuturor copiilor de la țară, ademeniți, prin vremi, de luminile Siretului, de dumbrăvile înrourate și altarele lui de vechi cântări, ajunși prin muncă perseverentă și neștiute sacrificii învățători, profesori, preoți, juriști, medici ori oameni simpli, de obicei uitați de istoria duratelor lungi, care și-au pornit de aici un alt destin, sub semnul idealurilor înalte și al românismului profund, în preajma Duminicii Tuturor Sfinților, să ne apropiem cu înțelepciune, de mesajul tulburător al versurilor lui Aurelian V. Chirilă, și el fost elev la Siret în anii 30: „Acolo, în

orașul acela / Unde râul îi spală cu răbdare picioarele; / Acolo, în orașul acela / Cu zumzet în flori și umbre de lunci; / Acolo, în orașul acela / Cu rubini în cireși și soare în miere; / Acolo, în orașul acela / Unde tații ne-au dus la lumina cărții / Ca pe niște ofrande; / Acolo, în orașul acela / Unde feeria vitrinelor orbitoare / Ne-a sădit în suslet neuitarea; / Acolo, în orașul acela / Unde doina a crescut cu hora împreună / Îngemânându-se de-o veșnicie; / Acolo, în orașul acela / Unde basmul și legenda s-au sărutat românește; / Acolo, în orașul acela / Unde cuminecătură trecutul ne-a fost prima împărțășanie; / Acolo, în orașul acela / Unde istoria privește din Troită / Spre Roșia Dumbravă a lui Ștefan cel Mare, / Iar de-acolo, spre Cetatea Hotinului, / Unde temutul vo[i]evod a lăsat mărturie / Eternitatea neamului său; / Acolo, în orașul acela / Mi-au rămas sandalele, desaga și toiagul, / Căci mușcătura focului de moarte, / Trimisă de sabie străină, / L-a prefăcut în ruină / Și mi-a închis calea. / [...] / Acolo, în orașul acela, / Voi, generațiilor ce veți veni după noi, / Acolo să mergeți! / Acolo, în orașul acela! / Dar fără desagă și fără toiag, / Ci, lăsându-vă sandalele în semn de omagiu / La poarta ruinelor sale, / Să îngenunchiați cu evlavie / Și să vă rugați pentru pomenirea lui! / Poate că numai rugăciunile voastre / Vor aduce aminte întregii lumi / Despre trecuta măreție a acestui oraș / Care, astăzi, aproape că s-a stins. / Căci noi, cei de azi, l-am părăsit / Și ne prefacem că l-am uitat. / Poate că voi, cei de mâine, / Veți avea mai multă ținere de minte / Și mai mult curaj. / Nu uitați că Lațcu și Ștefan / Ei acolo au rămas, / Acolo, în orașul acela! / Acolo să mergeți, generațiilor ce veți veni, / Acolo, în orașul acela! / [...] / În veci fie-ți neuitată gloria ta, / Bătrâne Siret!"

Petru Taranu, *Memoria Dornelor*, vol. I [Folclor], Chișinău, „Tipografia Centrală”, 1995, 274 p.; vol. II: *Oameni de seamă*, ed. a II-a, Suceava, Editura Țara Fagilor, 1998, 432 p.; vol. III: *Stațiunea balneoclimaterică*, Suceava, Editura Biblioteca Bucovinei, 1999, 342 p.

Petru Taranu, născut la 26 mai 1934 în satul Liniște, comuna Șarul Dornei, județul Suceava, colaborează, de câteva decenii, cu eseuri, note biografice, studii și articole la diverse periodice: „Cronica” – Iași, „Tribuna” – Cluj, „Ateneu” – Bacău, „Astra” – Brașov, „Caiete de cultură”, „Limba română”, „Moldova literară”, „Literatură și artă” – Chișinău și.a. În 1989, tipărește în colaborare cu Ion Nădrag un *Album – Vatra Dornei*, iar în 1994, la Chișinău îi apare volumul de versuri *Lacrina*.

Cu apariția celor trei volume pe care le semnalăm, Petru Taranu valorifică preocupările mai vechi: culegător de folclor, cercetător al istoriei culturii din Țara Dornelor. Volumul I, însoțit de un *Cuvânt înainte*, semnat de acad. Mihai Cimpoi, este o „invitație incitantă la o călătorie spirituală în lumea pitorească a Dornelor”, fiind „fructul rotund și plin de arome vitalizante al strădaniilor și vocației native ale unui om al Dornelor, care are darul de a fi el însuși un purtător al vechimii și al expresiei folclorice ale acesteia” (p. 6–7). Textele, culese din spațiul dornean de-a lungul unei jumătăți de veac sau extrase din culegeri inedite, unele provenind din ultimii ani ai veacului trecut, sunt organizate pe genuri și specii, în relație cu evenimentele majore (nașterea, nunta, moartea). Secțiunile culegerii sunt precedate de „comentarii critico-poetice” / „microstudii” ce fac referiri la practici magico-mitice, rituri calendaristice și cosmogonice, valori artistice, specific. Valoarea lucrării e sporită și de fișa textelor (informator, culegător, localitatea, anul), de linii melodice (v. p. 158, pentru doina din microzona Dornelor), fotografii și un glosar. Tipărirea cărții la Chișinău capată, de asemenea, o semnificație specială, reprezentând „încă o mărturie a unității spațiului cultural românesc”.

Volumul *Oameni de seamă*, în a doua sa ediție, corectată, revăzută și adăugită, reprezintă „rodul unei munci perseverente, benedictine, migăloase și îndelungate”, cum afirmă în *Cuvânt înainte* profesorul Mihai Iacobescu. Lucrarea, ca „încercare a celor temerari și puțini”, cuprinde peste 100 de medalioane, fotografii-document și texte destinate unor personalități din zonă, cu liste de lucrări reprezentative și referințe pentru fiecare. Această contribuție, valoroasă prin bogăția informației, păstrează ceva din pitorescul și fiorul liric al vechilor „mitologii locale”. Profesiuni sau îndeletniciri uitate (plușași, panaci, tămăduitori, vicilici, învățători, folcloristi) și figuri pitorești, unele emblematic (Gheorghe Boanacheș, Ioan Candrea, Visarion Cimbru, Vasile Deac, Iftimi Negrea, Ilie Niculită, Ilie Odochean) reînvie lumea de altădată trăind după rosturi străvechi la confluența dintre semiință, țări și culturi, reprezentând o altă vîrstă a culturii și civilizației noastre. Din acest volum menționăm și repertoriul presei locale, ce cuprinde 16 ziară și reviste dornene (p. 423–426).

Cel de al treilea tom al *Memoriei Dornelor*, cu un *Cuvânt înainte* de Mihai Iacobescu, este un studiu monografic consacrat *Stațiunii Balneoclimaterice* din Vatra Dornei. Valorificând o bogăție bibliografică, românească și străină, documente oficiale și particulare, fotografii, cercetătorul Petru Taranu oferă imaginea unei „construcții” moderne, în complexitatea și devenirea sa: I. *Dornele geneza nunei locuri*, p. 11–16; II. *Băile Vatra Dornei – repere istorice*, p. 17–92; III. *Evoare de apă minerală*, p. 93–160; IV. *Nămolul de turbă în balneoterapie Dornelor*, p. 161–170; V. *Climatoterapia*, p. 171–182; VI. *Parcul stațiunii – important factor terapeutic*, p. 183–192; VII. *Stațiuni balneoclimaterice și baze de tratament dispărute sau care au rămas în fază de proiect*, p. 193–215; VIII. *Clădiri monumentale și de importanță istorică*, p. 216–264; IX. *Personalități care au contribuit la dezvoltarea și afirmarea Stațiunii Balneoclimaterice Vatra Dornei*, p. 265–328; X. *Achiziții menite să lezeze potențialul prestigiu și interesele de dezvoltare a stațiunii*, p. 329–337.

Vasile I. Schipor

**Grigore C. Bostan, *Poezia populară românească în spațiul carpato-nistrean*, Iași,
Editura Cantes, 1998, 280 p.**

Provincii desprinse în condiții dramatice din granițele țării, parte din ele rămase până astăzi înstrăinate, Bucovina și Basarabia n-au putut fi niciodată scoase de pe harta spiritualității românești. Aflați sub „vremii” și stăpâniri cel mai adesea vitrege, amenințați – după pierderea țării – cu pierderea identității, români de aici au rezistat în plan cultural și spiritual. Rezistența lor a presupus întotdeauna și conservarea tradițiilor, în fond a legăturilor cu străbunii și cu frații din țară.

Carte profesorului universitar Grigore C. Bostan, Membru de Onoare al Academiei Române, *Poezia populară românească în spațiul carpato-nistrean*, are în centrul atenției tocmai problema identității și persistenței tradițiilor etnofolclorice românești în spațiul carpato-nistrean. Volumul este structurat pe trei părți, *Folclorul – zidire a ființei naționale* – studiu istoriografic, *Poezia populară în spațiu! carpato-nistrean* – studiu comparat, *Formule poetice ale descântecelor atestate în spațiul carpato-nistrean (1961–1997)* – culegere de texte populare. Ele sunt precedate de un *Argument*, în care autorul își exprimă speranța că „datorită unor aspecte istoriografice (cu prezentarea fondului documentar mai puțin cunoscut), semnificațiile etnoculturale ale materiei artistice cercetate, textelor anexate, precum și datorită încercărilor (pe alocuri netraditionale) de analiză sistematică a formulelor poetice românești pe fundalul paralelismelor tipologice și relațiilor interetnice din spațiul carpato-nistrean și din alte zone mai îndepărtate – carte de față nu va rămâne în afara atenției specialiștilor în domeniul folcloristicii comparate, a cititorilor pe care îi preocupă problemele vieții spirituale a românilor rămași în afara granițelor actuale ale țării ...” (p. 8).

Primul studiu, purtând un titlu metaforic (*Folclorul – zidire a ființei naționale*), este un istoric al preocupărilor folclorice și al valorificării creației poetice orale din Bucovina, manifestate sporadic la începutul secolului al XIX-lea, în „Calendarul de casă” al lui Vasile Țintilă, impulsionate, după 1848, de prezența lui Vasile Alecsandri în Bucovina și în paginile gazetei „Bucovina” (1848–1850), susținute mai apoi de A. Hurmuzachi, în „Foaia Societății pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina” (1865–1869). Aceste publicații au contribuit la crearea și dezvoltarea „curentului poporan” în scrierile lui Iracie Porumbescu, Vasile Bumbac și ale altor scriitori ai epocii, dar mai ales la apariția unei adevărate școli folcloristice bucovinene, întemeiată de I.G. Sbiera, S. Fl. Marian, Elena Niculiță-Voronca, Dimitrie Dan, continuată de Leca Morariu, Alexandru Voevidca, Matthias Friedwagner, I.E. Torouțiu și alții.

După anul 1940, când, în condițiile istorice impuse, Bucovina s-a rupt în două, iar multe localități românești, intrate sub stăpânire sovietică, au fost supuse unui proces „de deformare a culturii naționale”, cercetările folclorice, anchetele și investigațiile de teren au continuat, dar metodologia și interpretările au suferit imixtiunea politicului, iar materialul a rămas în mare parte în arhive.

Folclorul românesc de dincolo de Prut a început să fie cercetat în cadrul comparativ al relațiilor etnofolclorice româno („moldo”)–ruso-ucrainene, inițial cu scopul de a evidenția „influențele est-slave definitorii” asupra culturii populare românești de la nord-est de Carpați, mai apoi căutându-se „reciprocitățile etnoculturale”, pentru ca în anii din urmă accentul să cadă asupra „relevării sistemelor de caracteristici etnopoetice românești în Bucovina, Basarabia”. În aceste condiții, s-au implicat în cercetările folclorice de teren secția, apoi Catedra de limbă și literatură română a Universității de stat din Cernăuți, condusă de prof. G. Bostan și L. Bostan, și sectorul de folclor al Academiei de Științe a Republicii Moldova, condus de dr. Gr. Botezatu, dar și I. Buruiană, V. Cirimeș, N. Băieșu, V. Gațac, E. Junghietu, S. Moraru, A. Hâncu, I. Filip, D. Covalciuc, autori de studii (*Creația populară. Curs teoretic de folclor românesc din Basarabia, Transnistria și Bucovina*) sau antologii. Gr. Bostan amintește de „cea mai amplă antologie a creației poetice orale din nordul Bucovinei” după 1940. *Folclor din Țara Fagilor*, dar și de colecții personale ale unor folcloristi ca D. Covalciuc, Valeriu Zmoșu, Dragoș Tochiță etc.

În al doilea studiu, rezultat al unor cercetări de peste trei decenii, *Poezia populară în spațiul carpato-nistrean (paralelisme tipologice, tangențe interetnice, identitate artistică națională)*, Gr. Bostan își propune să prezinte „în mod sistematic: unele ansambluri (serii) de caracteristici distinctive (ale identității artistice) a poeziei noastre populare din spațiul carpato-nistrean; viabilitatea, persistența precum și puterea de iradiere a tradițiilor folclorice românești asupra altor repertoriu naționale (în aspect zonal și local); ponderea elementelor alogene / a eventualelor influențe slave și ucrainene / în sistemul de datini și poezie populară românească din spațiul cercetat” (p. 36). Orientat spre folcloristica comparată, autorul analizează folclorul românesc (folclorul ritualic, balada, lirica populară) și în contextul mai amplu al creației poetice orale a altor popoare din sud-estul Europei, ucraineni, ruși, italieni, bieloruși, bulgari, sârbi, polonezi, lituanieni. Între concluziile acestui studiu, se remarcă observația că tezele „superculturii internaționaliste” (culta rusă!), aplicate folclorului românesc („moldovenesc”) s-au dovedit unilateral, schematice și, în final, sterile. Chiar dacă în a doua jumătate a veacului XX au dispărut multe centre de cultură populară românească din nordul Bucovinei, relațiile interetnice, interferențele „n-au destrămat străvechiul și vigurosul ansamblu artistic al genurilor și speciilor creației noastre orale” (p. 220).

Partea a treia a volumului cuprinde două anexe, în care apar variante ale descântecelor din regiunea Cernăuți, păstrate în Arhiva de Folclor a catedrei de filologie română și clasică de la Universitatea din Cernăuți, și creații poetice ale românilor bucovineni din gulagurile staliniste, ce aparțin așa-numitului „repertoriu clandestin” („cântece blesteme”, „jurnale orale”).

Elena Cristuș

Grigore Nandriș, *8 ani din viața României, 1940–1948. Pagini de jurnal*, ediție îngrijită și prefațată de I. Oprișan, București, Editura Saeculum I.O., 1999, 366 p.

Pentru evoluția scrisului istoric, memoriile, jurnalele, amintirile constituie surse importante cu valoare de document. În fondurile Bibliotecii Române din Freiburg există 26 de caiete care formează jurnalul lui Grigore Nandriș, renomul om de cultură bucovinean. Alături de aceste caiete, biblioteca a achiziționat de la familia Nandriș, prin directorul său Iancu Bidian, întreg patrimoniul de cărți, corespondență, manuscrise și fotografii.

Din manuscrisul jurnalului, păstrat în formă olografă, editorul I. Oprișan prezintă însemnările din perioada 9 mai 1940 (data sosirii lui Grigore Nandriș în Irlanda) și 20 ianuarie 1948 (data primei lecții susținute de Grigore Nandriș la Universitatea din Londra, după titularizarea autorului ca profesor de filologie comparată). Volumul se intitulează *8 ani din viața României. 1940–1948. Pagini de jurnal* și a apărut la Editura Saeculum I. O. din București.

După cum rezultă din corespondență și din caietele sale de însemnări, Grigore Nandriș a ținut un jurnal cvasisistemtic, cel puțin din anul 1924, de vreme ce nota la un moment dat că i-au fost salvate de la Cernăuți 14 caiete de însemnări, al căror destin a rămas necunoscut până astăzi. După sosirea în Irlanda, Grigore Nandriș a întocmit un jurnal în care și va consemna reflecțiile până la sfârșitul vieții sale.

Grigore Nandriș s-a născut la 17 ianuarie 1895, în localitatea Mahala, lângă Cernăuți, făcându-și pregătirea școlară în satul natal, apoi la Cernăuți. Între anii 1915–1919 figurează ca student la Universitatea din București, pe care o va absolvii, după o întreprere datorată izbucnirii primului război mondial, la secția clasică și modernă. Ulterior, s-a specializat în filologie slavă și indo-europeană la Universitatea din Viena, având o prestigioasă carieră universitară. Cercetările în domeniul lingvisticii s-au concretizat prin publicarea unor lucrări de referință. În viață publică, a fost <http://cimec.ro> / <http://institutulbucovina.ro>

președinte al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, într-o perioadă de glorie a acesteia, și deputat de Suceava în Parlamentul României.

În primăvara anului 1940, Grigore Nandriș este trimis de guvernul român într-o misiune diplomatică în Anglia, spre a recruta – prin legăturile soției sale de origine britanică – un consul pentru România la Dublin. Aici îl va surprinde izbucnirea celui de al doilea război mondial și Anglia va deveni pentru el „exilul-închisoare”, în care-și va petrece zilele de speranță până la terminarea războiului. După o perioadă destul de grea pentru familia sa, la sfârșitul anului 1947 a fost numit profesor titular la catedra de filologie slavă comparată a Universității din Londra. Și-a continuat activitatea științifică, aprofundând cercetările de istorie și filologie românească. În anul 1963, Grigore Nandriș se retrage de la catedră, dedicându-se finalizării cercetărilor începute și ordonării manuscriselor și corespondenței. A murit la 2 martie 1968, lăsând posteritatea exemplul unei personalități marcante.

Însemnările consemnate în volumul de față, însipiate la granița literaturii cu istoria și marcate de zbuciumul susținut de locurile natale, au câteva caracteristici sesizate și de editorul acestora: acoperă o perioadă lungă de timp, familiarizează cititorul cu lumea engleză, mai puțin evocată în literatura română și au valoare de document istoric. Evenimentele sunt prezentate într-o perspectivă științifică, Grigore Nandriș dovedindu-se să fi un atent observator al fenomenelor ce priveau evoluția României în noile condiții politice generate de izbucnirea celui de al doilea război mondial. Paginile de jurnal dezvăluie cititorului informații interesante despre ecoul evenimentelor petrecute în România în presa engleză și franceză. Memorialistul susține mereu cauza României în mediile engleze și întrevede cu justețe greșelile contemporanilor români sau englezi în aprecierea unumitor evenimente istorice. Luciditatea de care a dat dovadă în reflecțiile sale asupra viitorului României și al Europei este în noul context politic instaurat după terminarea celui de al doilea război mondial demonstrează aptitudinile memorialistului în a înțelege fenomenele istorice în toată complexitatea lor.

Jurnalul lui Grigore Nandriș, aşa cum afirmă și editorul său, este și un „spațiu al polemicii cu figurațile politice și științifice ale timpului și un prilej de demascare a lor” printr-o argumentație bine susținută. Sună interesante din acest punct de vedere discuțiile avute cu istoricul englez Seton-Watson (preocupat de istoria românilor), observațiile despre fostul ambasador român la Londra, Tilea, sau despre organizarea exilului românesc.

După încheierea războiului și instaurarea dictaturii comuniste în România, însemnările lui Grigore Nandriș nu mai au ca obiect principal țara ci universul familial și profesional.

Pentru a realiza o legătură între însemnările din acest volum cu preocupările anterioare și ulterioare ale lui Grigore Nandriș, editorul desprinde din restul caietelor-jurnal câteva texte referitoare la viața politică și culturală românească din perioada interbelică, care poartă titluri adecvate și sunt incluse în *Addenda*.

Editat pentru prima dată, jurnalul lui Grigore Nandriș este însoțit de o *Notă asupra ediției* și o prezentare a memorialistului – *Un bucovinean, profesor la Universitatea din Londra*, ambele semnate de I. Oprisan. Textul jurnalului a fost transcris după manuscris, introducându-se doar semne de întrebare, acolo unde au existat îndoieri asupra înțelegерii unor cuvinte sau corectând formulările incorecte și datele inexacte.

În final nu putem decât să elogiem inițiativa lui I. Oprisan de a fi editat, pentru prima oară, o parte a jurnalului lui Grigore Nandriș și să sperăm că vor vedea lumina tiparului și celelalte însemnări pe care le-a făcut eruditul om de cultură bucovinean. Chiar dacă istoria nu se limitează la confesiunile unor cronicari, ci caută surse complementare, „memorialistica – aşa cum remarcă istoricul Al. Zub – o ajută mai ales să refacă atmosfera de idei și sentimente, «un imponderabil» de care nu se poate lipsi (...) căci, dacă evenimentele în sine se pot reconstitui și din alte surse, atmosfera, dimensiunea morală, stările de spirit, adică «imponderabilele» fiecărui moment nu se pot dispensa de mărturiile protagoniștilor”.

Rodica Iațencu

Nestor Vornicescu, *Sfântul ierarh Petru Movilă, Mitropolitul Kievului, al Galileiei și a toată Ucraina*. Monografie hagiografică. Craiova [Regia Autonomă „Monitorul Oficial” București], 1999, 328 p., cu 103 ilustrații și IX planșe.

Cartea se deschide cu un *Cuvânt înainte* de acad. Virgil Cândea și se prezintă, în continuare, hotărârea luată de UNESCO pentru sărbătorirea lui Petru Movilă la 400 de ani de la naștere și 350 de la trecerea sa în eternitate.

Personalitatea lui Petru Movilă (21. XII 1596 – 22. XII 1646) stă în atenția cercetătorilor care îl au consacrat monografii și studii privind diferite aspecte ale vieții și operei sale: Filaret Scriban, Barbu Constantinescu, Ghenadie Enăceanu, N. Mateescu, C. Erbicăeanu, E. Picol, N. Iorga, P.P. Panaiteanu, Silviu Dragomir, T.G. Bulat, Emilian Vasilescu, Nicolae M. Popescu, G. Mihăilă, Ștefan S. Gorovei. Sunt de amintit și tratatele de istorie și istoric literară în care îl se consacră capitoare separate cu prezentarea vieții și a operei, însoțite și de bibliografia scrierilor sale.

Nestor Vornicescu, Arhiepiscop al Craiovei și Mitropolit al Olteniei, îl înfățișează pe Petru Movilă din perspectiva demnității sale în ierarhia Bisericii Ortodoxe din România, însă și ca istoric al vieții politice și culturale în care s-a format și a activat prezumtivul domn al Moldovei, ca să îmbrace apoi rasa monahală. Nestor Vornicescu se sprijină în demersul său pe cercetările înaintașilor, însă îl prezintă pe Petru Movilă într-o vizionare personală. Informației istorice îi alătură și elemente de natură hagiografică. Ascendenții lui Petru Movilă sunt înfățișați cu o bogăție de informații istorice, însă copilăria lui Petru Movilă este plasată, în absența documentelor, într-un cadru imaginar, la o curte domnească din Moldova.

Petru Movilă își desăvârșește pregătirea intelectuală în Polonia, într-o țară catolică: ucenic în oastea polonă, participă la luptele nu tocmai norocoase împotriva turcilor. Este propus de finalii demnitării polonezi să ocupe tronul Moldovei, însă se hotărăște, aparent nemotivat, să îmbrace rasa monahală. Explicația o vedem în situația precară a familiei Movileștilor pe tronul Moldovei, în experiența sa nefericită din campania împotriva turcilor și în conștiința că numai într-o viață în afara luptelor politice își putea valorifica deplin capacitatea intelectuală.

Nestor Vornicescu acordă mare atenție, cum fac și predecesorii săi, prezenței lui Petru Movilă în fruntea Bisericii Ortodoxe din Ucraina, activității sale excepționale pe lângă cultural și ca teoretician al ortodoxismului în răsăritul Europei.

În calitatea sa de ierarh al bisericii, autorul prezintă viața în schimnicie a lui Petru Movilă ca o mare virtute creștinăescă. Exemplifică și cu faptul că acesta purta sub odăjdiile de înalt ierarhi al bisericii cămașă cu nasturi cusuți pe dinăuntru, cum procedeaază și alte fețe bisericești, care își confectionează cămași cu cuie, ca măsură împotriva tentațiilor vieții cotidiene. Petru Movilă oferă, ca personalitate în ierarhia bisericească, o situație contradictorie. Se supune, cu mare rigoare, vieții în schimnicie, dar nu ocolește, cum se vede din testamentul său, să adune o mare avere în proprietăți, obiecte de cult și chiar obiecte prețioase, notând și prețul cu care le-a cumpărat. Ierarhul dă acestei averi o destinație care îi face cinste și îi sporește gloria postumă.

Viața lui Petru Movilă este o mare virtute sub raport religios, cum pledează și autorul. Însă ea are consecințe, după câte ne dăm seama, asupra condiției fizice. Petru Movilă începează din viață la numai 50 de ani, în plină ascensiune intelectuală. O viață lungă ar fi sporit nebunuit contribuția în promovarea valorilor culturii umaniste în vremea sa.

Cartea lui Nestor Vornicescu îl aşază pe Petru Movilă alături de Dimitrie Cantemir, mari personalități ridicate din mijlocul poporului nostru, dar care se impun în plan internațional în afara spațiului spiritualității poporului român.

D. Vatamanuic

I.I. Ciormei (redactor) *Sudinni roslini flori Cernivețikoj Oblaști, jaki pidljagaiutri ohorony*, Atlas – govignik, Cernăuți, Editura „Ruta”, 1999, 140 p.

La Editura „Ruta” din Cernăuți a apărut, în 1999, *Atlasul informativ intitulat Plante vasculare din flora regiunii Cernăuți, aflate sub protecție*, editat sub egida Ministerului Învățământului din Ucraina și a Universității de Stat „Iurii Fedkovici” din fosta capitală a Bucovinei. Atlasul a fost realizat de un colectiv condus de I.I. Ciormei (redactor responsabil), din care fac parte V.V. Budjac, B.K. Termena, V.O. Havrilciuc, O.I. Turlai, H.V. Bațura, N.V. Bakanova, M.O. Smolinska, V.I. Voroliuc.

Atlasul este o apariție editorială importantă pentru domeniul biologiei – studiul plantelor – care aduce în atenția specialiștilor și a tuturor celor interesați informații despre 108 specii de plante superioare din flora din nordul Bucovinei și nordul Basarabiei, plante incluse în *Cartea roșie a Ucrainei* și în *Cartea roșie europeană*, întrucât sunt în pericol de dispariție.

În prefața cărții, autorii menționează că în anul 1996 a fost editată a doua ediție a *Cărții roșii a Ucrainei*, ca document de stat pus în slujba ocrotirii florei și faunei țării. Această carte cuprinde un număr mare de specii, 439 specii de plante vasculare, 28 specii de mușchi, 17 specii de alge, 27 specii de licheni și 30 specii de ciuperci. Răspândirea acestor specii nu este particularizată pe regiuni, raioane sau zone. Când această localizare lipsește și când la Direcțiile de apărare raionale și regionale sunt puțini botaniști, acțiunea de apărare a florei este extrem de grea și uneori fără eficacitate.

Cunoașterea plantelor și răspândirea lor în regiunea Cernăuți, modalitățile de ocrotire a plantelor și alte informații sunt utile studenților, membrilor organizațiilor civile de ocrotire și naturaliștilor amatori, antrenați în apărarea florei locale. Astfel, *Atlasul* devine un ghid important pentru toți cei angajați în această activitate. Ca urmare, autorii au cuprins și descris plantele ocrotite pe teritoriul regiunii Cernăuți. Speciile sunt ordonate, conform cu poziția lor din *Cartea roșie a Ucrainei*, și descrise după o schemă unică: desenul, denumirea în limba ucraineană și apoi în latină, familia, statutul, specia, răspândirea, habitatul, o scurtă descriere și observații. Din *Atlas*, putem afla în ce grupă se găsesc plantele din punct de vedere al răspândirii: se găsesc foarte rar, rar, sporadic sau frecvent – ceea ce impune priorități în protecția plantelor. *Fritillaria meleagris* L. și *Colchicum autumnale* L., de exemplu, își reduc arealul. Pe baza datelor din acest *Atlas*, se poate urmări tendința răspândirii plantelor pe un anume areal, încă un indiciu pentru măsurile de ocrotire.

Atlasul rămâne un succes în plan practic, în primul rând, deoarece este un instrument de lucru în cunoașterea și apărarea plantelor amenințate cu dispariția.

Lucrarea ar putea fi îmbunătățită prin desene color ale plantelor, extinderea datelor la descrierea acelor plante rare sau tot mai rare și întocmirea unei hărți pentru localizarea celor mai amenințate plante din nordul Bucovinei și nordul Basarabiei.

Lista cu cele 130 de referințe bibliografice (p. 123–132) ar putea suferi, de asemenea, îmbunătățiri, prin renunțarea la „stereotipul național”, persistent încă în unele zone est-europene, și includerea autorilor neucraineni (germani și români) în fireasca ordine alfabetica și nu undeva, separat, la sfârșitul listei.

Petru Bejinariu

Vasile Ilie, *Fântâna Albă – o mărturie de sânge. Istorie, amintiri, mărturii*, Oradea, Editura Imprimeriei de Vest, 1999, 320 p.

Cartea este consacrată evenimentelor tragice de la 1 aprilie 1941, când au fost masacrați la Fântâna Albă, de armata sovietică, românii care au încercat să treacă granița ce fusese impusă prin forță de URSS în spațiul bucovinean. Întâmplările tragice sunt încadrate în contextul general al politicii sovietice față de România din anii 1918–1944, după care se prezintă ocuparea sovietică în <http://cimec.ro> / <http://institutulbucovina.ro>

Nordul Bucovinei și Ținutul Herța în 1940–1941. Capitolul cel mai extins se constituie din mărturiile contemporanilor, privind drama românilor sub stăpânirea sovietică. Adunarea acestor mărturii, relevante în toate privințele, s-a făcut cu mari dificultăți și cu mari riscuri.

Materialul documentar cel mai prețios este cel din *Anexe*, unde se dau, pe comune, numele victimelor populației românești în anii opresiunii și deportărilor staliniste.

Cartea este prefațată de profesorul Grigore Bostan, membru de onoare al Academiei Române, care elogiază strădaniile autorului, originar din părțile Storojinețului, în întocmirea acestei cărți de referință.

Vasile Illica denunță opiniei publice, pe bază de documente, genocidul populației românești din Nordul Bucovinei și Ținutul Herța sub ocupația sovietică, cu nimic mai prejos decât cel al evreilor din lagările naziste.

D. Vatamanuic

Gh: N. Cartu, *Bălăcenii*, ed. a II-a, revăzută și adăugită de G. N. Vioreanu, București, Editura Semne, 1999, 170 p.

Prima ediție a cărții *Bălăcenii* (proza) a apărut în 1941, la începutul războiului, și prea puține exemplare au ajuns la cititorii. Ediția de față repară nedreptatea vremurilor și atrage atenția criticiilor și istoriciilor literari ca și a publicului amator de literatură de valoare, asupra unui scriitor original. Ediția este însoțită de o succintă prefată cu date strict necesare despre activitatea autorului, de o notă asupra ediției, de un glosar și de o addenda judicioasă. Copertele, ingenioase, se integrează conținutului, te îndeamnă să citești cartea. Cele două părți ale volumului, *Bălăcenii* și *Oameni și lucruri* izvorăsc din același univers, satul Bălăcanca, și au aceleasi caracteristici artistice.

Reținem câteva date din activitatea scriitorului. Fecior de țără, s-a născut la 17 februarie 1900, în Bălăceana, comuna Ciprian Porumbescu (Stupca). După ce termină Liceul „Greco-Ortodox” din Suceava, se înscrie la Facultatea de Litere și Filosofie a Universității din Iași. În 1926, devine profesor de limba și literatura română. Funcționează în orașele Bălți (cel mai mult timp), Lugoj, Timișoara și București. Pe lângă activitatea de strălucit educator și harnic colaborator la revistele importante ale epocii, cu proză literară, publică diverse studii și articole cu subiect cultural-artistic. A murit în 19 ianuarie 1967 și a fost înmormântat în cimitirul „Izvorul Nou” din București.

Cele 53 de subiecte ale cărții redau lumea satului Bălăceana, a satelor din jur, câteva aspecte din viața orașului Suceava – gazda a numeroși elevi bălăceni, ba și ceva din Iași. În aşa fel încât putem afirma că Gh. N. Cartu a realizat o monografie artistică a satului natal.

Prima povestire, *Bălăcenii*, schizează evoluția satului pe scurt, de prin secolul XVII, imprejurările în care ajunge sub stăpânire habsburgică, decaderea curții boierești a vornicului Constantin Bălăceanu, exploatarea episodică de către ciocoil Leon Capri, ajuns baron austriac, și ștergerea oricăror rămășițe ale curții boierești de la Radin. Leon Capri are soarta lui Tănase Scătui al lui Duiliu Zamfirescu. Totuși, amintirea trecutului este vie în sat. O însemnată parte a sătenilor își are originea în Maramureș. Portile monumentale ale gospodăriilor, portul, dar mai ales caracteristici ale graiului le dovedesc obârșia. Descălecătul acesta continuu prinde viață complexă, în desfășurare istorică, în povestirea *Strămoșii Hrinților*, o capodoperă ce poate fi folosită de profesorii de istorie ca material documentar.

Bălăcenii ară, seamănă, culeg răoadele și le aduc acasă cu impresionantă solemnitate, parcă ar săvârși un ritual străvechi. Unii ani le pun traiul la grele încercări: seceta le arde recoltele, ploile prea abundente le putrezesc; pe toate le rabă cu încrâncenare, viața continuă biruitoare. Ea se petrece după legi statonice din îndepărtate veacuri. Cine le respectă, și aşa face majoritatea sătească. își împlineste destinul, cine le încalcă plătește fără îndurare. Ileana, fata vornicului, îl iubește pe frumosul flăcău Zobu. Fericiti, tinerii doresc să se căsătorească. Numai că în sat s-au reîntrs

„americanii”, cu mulți bani. Samoil Costănaru, flăcău tomnatic, cu burtă, dar plin de bani, o cere de nevastă. Cu toată împotrivirea disperată a fetei, părinții fac nunta. Fata nu suportă silnicia, se îmbolnăvește, vine la părinți și moare. Gura lumii comentează în fel și chip peripețiile, formând al doilea subiect al povestirii.

Intrarea României, în 1916, în război contra Puterilor Centrale, oferă scriitorului destule subiecte. Autoritățile habsburgice îi privesc pe români ca posibili trădători, satele au multe de suferit, tricolorul din portul tradițional le produce adevărate acte de isterie „patriotică”. Numeroși intelectuali trec în Regat și luptă pentru eliberare națională, unii cad pe front, câțiva sunt surprinși la trecerea graniței (*Revărsat de zori, Un sfârșit între două lumi*).

Unii gospodari, la îndemnul stăruitor al învățătorilor, își trimit copiii la liceul din Suceava și la Școala de meserii din Câmpulung. La început, „studenții” se comportă ca prietenii lor rămași acasă, participă la muncă, la horă, dar de prin clasa a VI-a, îi atrage viața „domnilor”, se înstrăinează de sat. Acest fapt oferă scriitorului subiecte de adevărate drame sociale, psihologice (*Cartea vieții, Între două focuri*).

Și în lumea rurală se găsesc oameni în condiții subumane, disiform fizic, slăpâniți de patima „holircii” etc. Subiectele din această categorie sunt dezvoltate naturalist, cu deosebită virtuozitate literară. Între limba literară a autorului și cea vorbită de bălăceni este deplină armonie, deși unii termeni rămân obscuri.

Bălăcenii este o carte de remarcabilă proză artistică ce conține istoria, etnografia, folclorul și pedagogia unei lumi ce se tot îndepărtează de noi.

Vasile Precop

Nina Cionca, *Scrisorile lui Iraclie Porumbescu*. București, Editura Ars Docendi, 1999, 142 p.

Ediția cuprinde 80 de scrisori ale lui Iraclie Porumbescu, 70 către fiica sa și soțul acesteia, Maria și Liviu Rațiu, iar 10 către preotul și istoricul vieții culturale din Bucovina, Constantin Morariu. Scrisorile acoperă o perioadă relativ scurtă, 1890–1895, importantă pentru viața sa, dar și pentru viața politică și culturală a provinciei.

Născut la 9 martie 1823 în Sucevița, comună în care se află ctitoria familiei domnitoare a Movileștilor, Iraclie Porumbescu, fiu de țărăan, își începe pregătirea intelectuală cu Ghenadie Platjenchi, egumenul mănăstirii Putna, apoi la gimnaziul din Lemberg și Obergymnasium din Cernăuți, și tot aici Seminarul în teologie. Apreciat de familia Hurmuzachi, este redactor la ziarul „Bucovina” între 1848–1849, când se împrietenește cu Aron Pumnul și îi cunoaște pe V. Alecsandri, M. Kogălniceanu, A. Russo și ceilalți refugiați moldoveni găzduiți de Doxachi Hurmuzachi la moșia sa de la Cernauca, de lângă Cernăuți. După revoluție, funcționează ca preot paroh la Șipotele Sucevei, Boian. Stupca și în ultima perioadă din viață, la Frătăuții Noi, unde încețează din viață la 13 februarie 1896.

Corespondența lui Iraclie Porumbescu din acest volum reflectă drama morală a unui intelectual bucovinean, care își trăiește ultima parte a vieții singur, după ce își conduce soția la mormânt și apoi copiii, unul după altul, între care și pe Ciprian, cunoscutul compozitor. Supraviețuiește numai Maria (Marioara), care trăiește și ea în izolare după moartea lui Ciprian, survenită în mai 1883. Avea 23 de ani și nici o speranță să-și poată întemeia o familie. Întâmplarea face să-i vină în vizită la Frătăuții Noi, în casa parohială, împreună cu o rudă, Liviu Rațiu, funcționar la Căile Ferate Române la Dolhasca, în Moldova, la granița cu Bucovina, descendenter al unei familii numeroase din Transilvania, văduv, cu un copil. Marioara se căsătorește cu el la 29 de ani, în 19 ianuarie 1890. Iraclie Porumbescu n-avea avere și nu-i putea face fiicei sale dota cuvenită. Se angajează să o sprijine din veniturile sale de paroh, în tot cursul vieții sale. Scrisorile arată că apeleză, nu o dată, la împrumuturi și, spre a nu o obliga la cheltuieli cu corespondența, îi trimit și timbrele poștale. Iraclie Porumbescu este un părinte

cum nu s-a arătat până acum, format în cultul și respectul vechilor tradiții bucovinene. Autoarea este descendenta directă a acestei familii.

Corespondența lui Iraclie Porumbescu către fiica sa și soțul ei este un jurnal în care se confesează despre viața sa din parohie și în gospodăria proprie. Ocupă un loc important în acest jurnal vizitele la preoții din parohiile învecinate, drumurile la Cernăuți, cu prezență obligatorie la Consistorii, nu o dată mustrat pentru încălcarea dispozițiilor forurilor superioare. Îi place să descrie festivitățile organizate de români, manifestări ale solidarității naționale.

Corespondența cu Constantin Morariu (1894–1927) se integrează tot în viața de familie a lui Iraclie Porumbescu, implicat, împreună cu Ciprian, fiul său, în procesul Societății „Arboroașă”, din ianuarie 1878. Despre acest proces scrie și Mihai Eminescu în trei articole, publicate în „Timpul”, din 11 noiembrie, 18 noiembrie 1877 și 4 februarie 1878, condamnând măsurile luate în acest caz de administrația austriacă din Bucovina. Iraclie Porumbescu este implicat, cum se desprinde din aceste scrisori, în viața politică a Bucovinei și comentează politica lui Eduard Toaffé, prim-ministrul al Imperiului Austro-Ungar (1879–1893), a guvernatorilor Bucovinei, Anton Pace (1890–1892), Francisc Krauss (1892–1894), îl prețuiește pe Silvestru Andrievici Morariu, mitropolit al Bucovinei (1880–1895), căruia îi urmează, în fruntea Bisericii Ortodoxe Române din Bucovina, Arcadie Ciupercovici (1896–1902), care nu se situează la înălțimea predecesorului său. Întâlnim în aceste scrisori și numele mitropolitului Eugenie Hacman (1834–1873), cu care intră în conflict, Teofil Bendella, autor de manuale școlare, și Vladimir de Repta, arhimandrit în 1890, mai târziu mitropolit al Bucovinei. Comentează activitatea politică a lui Ioan Zotta, Eusebiu Popovici, Iancu cavaler de Lupul. Merite deosebite în lupta politică din Bucovina îi revin lui Gheorghe Popovici, cunoscut și ca poet, sub numele de T. Robeanu.

De o importanță aparte este scrisoarea lui Iraclie Porumbescu către Constantin Morariu, din 7 octombrie 1891, în care îl informează despre percheziția întreprinsă de poliție la domiciliul lui Aron Pumnul, despre care nu aveam cunoștință până acum. De aici aflăm că între materialele considerate subversive, se găsea și corespondența sa cu Aron Pumnul, și își exprimă regretul că dispărură acele documente „ale tinerețelor și libertății naționale” (p. 54).

Iraclie Porumbescu, redactor la „Bucovina”, ziarul fraților Hurmuzachi, în 1848–1849, nu se desparte de presă toată viață. Paroh, într-o comună îndepărțată din Bucovina, se abonează la „Gazeta Transilvaniei” și la „Vatra”, revista lui Slavici, Coșbuc și Caragiale, primește „Correspondență română”, ziarul lui Slavici, își cumpără carteia lui Eugen Broti, *Die Rumanische Frage Siebenbürgen und Ungarn*, din 1894, lucrare fundamentală privind situația românilor din Imperiul Austro-Ungar și este interesat să-și procure și carteia lui I. Slavici, *România din Regatul ungar și politica maghiară*, din 1892. Iraclie Porumbescu mai urmărește Procesul Memorandumui ajungând la concluzia că lipseau „numai arderile în foc, din evul mediu” (p. 103).

Iraclie Porumbescu susține „Gazeta Bucovinei”, redactată de Pompiliu Popișiu, iar după moartea acestuia (la 6 februarie 1893), de Gheorghe Bogdan-Duică, care tipărește lucrarea *Bucovina*, cu observații critice privind viața politică și culturală în provincia anexată de Imperiul Habsburgic în 1775.

Corespondența lui Iraclie Porumbescu ni-l relevă și pe prozatorul care schițează scene cu adânci semnificații umane. Împlinește 40 de ani de când s-a preoțit, dar nu spune poporenilor săi acest lucru. După slujba religioasă, invită căiva fruntași ai satului la casa parohială, ca să nu fie singur la masă. „După mai bine de un ceas – scrie sărbătoritul – se duseră oamenii, mulțămindu-mi pentru cinstea ce le-am făcut și mai urându-mi ani mulți cu sănătate. Mă pusei apoi la masă singur și mâncai ce-a rămas” (p. 43). Întâlnim scene descrise de o mare personalitate, în singurătatea sa, la bătrânețe, când nu mai are pe nimeni din familie în jurul său. Săvârșește în noaptea de Paști, pe vreme roa, slujba religioasă, sfîntește cozonacii și ouăle și se întoarce, spre dimineață, acasă. „La jumătate șapte am venit cu greu acasă – vai, n-am găsit pe nimeni din iubiiții mei, iară pe masă, o păscuță, bucătăcia de șuncă ce mi-a lăsat Ștefan. 4 ouă cojite și o felioară de unt. Le-am sfîntit cu multămită la Dumnezeu și tot așa, m-am pus la masă și am gustat cinci bucățele de ou, gândindu-mă la voi toți pe rând și dorindu-vă din inimă Christos a inviat!” (p. 85). Ștefan era omul său de casă, iar urarea o face pentru fiica sa și soțul ei, stabiliți în România.

Nu lipsește din scrisori nota satirică: „— La naiba, ăsta nu-i popă românesc, cum vorbește el de curat rusește, ar fi zis niște lipovence groase (ca o profesoreasă de teologie din Cernăuți) și îmbrăcate în roșu ca flamingii” (p. 108). Se îmbolnăvește și descrie starea să în termeni foarte sugestivi: „... am fost foarte suferind, de-mi era capul ca o moară, urechile ca o clopotniță, ficatul duruitoare, picioarele și tot trupul ca pisat în piuă” (p. 94).

România este reprezentată în Bucovina prin consul; acestuia îi face I. Porumbescu portretul următor: „La balul Junimei l-am văzut și pre Domnul Consul al României. Deie Domnul ceresc ca aşa să prospireze România, cum prospirează Dumnealui, că are o burtă, aferim, și cu tot trupul îi gros și arătos” (p. 74).

Corespondența oferă o mare bogăție de informații, deosebit de importante pentru cunoașterea vieții culturale și politice din acești ani, pe care nu le găsim decât în parte în cărțile de istorie.

Constantin Morariu pregătea lucrarea *Părți din istoria românilor bucovineni*, în două volume, pe care o tipărește la Cernăuți, în 1893–1894, și îi cere și lui Iracle Porumbescu informații despre activitatea sa. În scrisoarea de răspuns, din 24 octombrie 1891, îi comunică „episoadele” publicate, pe care le califică „gogoșerii” (p. 55). Acestei epoci, ca paroh la Frătăuții Noi, îi aparțin „amintirile” sale, pe care le publică tot acum în „Gazeta Transilvaniei” și care îl impun ca cel mai reprezentativ prozator bucovinean din secolul al XIX-lea.

Cartea este însoțită de o *Prefață* privind importanța acestei corespondențe, o *Biografie* a lui Iracle Porumbescu, note explicative foarte bogate și un glosar de termeni regionali, utili în lectura prozei sale.

D. Vatamaniu

Mihai Pânzaru, *Gheorghe Flondor – ultimul rezident regal al Bucovinei*, Rădăuți–Bucovina, Editura Institutului Bucovina–Basarabia, 2000, 144 p.

Seria restituiriilor monografice care privesc familia bucovineană Flondor, deschisă în anul 1992, prin publicarea lucrării *Iancu Flondor, eroul Bucovinei*, semnată de Mihai Pânzaru, este continuată cu o nouă lucrare, *Gheorghe Flondor – ultimul rezident regal al Bucovinei*, realizată de același autor, care și propune un proiect generos, în cadrul Centrului de Studii Flondoriene, acela de a inaugura colecția „Monografiile Flondor”, al cărei plan editorial ar urma să cuprindă 19 volume.

Lucrarea a apărut la Editura Institutului Bucovina–Basarabia și este alcătuiră pe baza unor documente din arhiva Serviciului Român de Informații. Mihai Pânzaru reconstituie, în măsura informațiilor pe care le deține, traseul biografic al lui Gheorghe Flondor (1892–1976), unul dintre reprezentanții familiei bucovinene Flondor. Aceasta este tema primului capitol al lucrării – *Viața și activitatea lui Gheorghe Flondor* – autorul prezintând, succint, după evidențierea unor date referitoare la genealogia familiei Flondor, informații despre pregătirea intelectuală a lui Gh. Flondor (pregătirea liceală este urmată de absolvirea Facultății de Drept de la Viena). Un loc aparte este rezervat activității lui Gh. Flondor în calitate de rezident regal al Bucovinei (demnitate instituită în urma noii organizări administrativ-teritoriale din anul 1938), funcție ocupată în perioada februarie 1939 – septembrie 1940. Autorul urmărește realizările lui Gheorghe Flondor în această calitate în două perioade distincte: 8 februarie 1939 – 27 iunie 1940, 29 iunie 1940 – septembrie 1940, iar pe baza memoriorilor lui Franz Kopecki și Pepe Georgescu, reconstituie și momentul 28 iunie 1940. După anul 1940, când instituția rezidentului regal a fost desființată, destinul lui Gheorghe Flondor devine tragic. În anul 1952 este arestat, condamnat la 10 ani închisoare și ulterior primește restricția domiciliului obligatoriu. Pentru această perioadă Mihai Pânzaru prezintă *Documente ale securității privind cazul Gh. Flondor*. Gheorghe Flondor moare în 1976, o dată cu el stingându-se și ultimul descendenter masculin al acestei familii. În finalul lucrării este prezentat un *Fotoalbum Gh. Flondor și spita Rogojești*.

Lucrarea de față constituie un început pentru extinderea investigației istorice, completată cu informații aparținând unor noi surse documentare, în măsura posibilității depistării acestora și a accesului la ele. Valorificate în spiritul rigurozității științifice, acestea ar putea constitui un avantaj pentru aprofundarea aspectelor mai puțin cunoscute ale biografiei lui Gh. Flondor și încadrarea activității acestuia într-un context istoric mai larg.

În măsura în care proiectul realizării unui Centru de Studii Flondoriene este viabil, colecția „Monografiile Flondor” ar îmbogăți contribuția istoriografice referitoare la rolul familiei Flondor în viața culturală și politică a Bucovinei interbelice.

Rodica Iațencu

Vasile Lazăr, *Sase ani în infern*, Timișoara, Editura Marineasa, 2000, 202 p.

Încadrate într-o „literatură a mărturisirilor”, stimulând interesul cititorului pentru „restaurarea drepturilor realului concret”, nesupus cenzurii istoricului prin intervenția factorului interpretativ, volumele de amintiri au o finalitate restituтивă, recomandând cunoașterea trecutului în manifestările lui cele mai durabile. Un segment al istoriei regimului comunist în România a fost recuperat și prin volumul de amintiri, sugestiv intitulat *Sase ani în infern*, semnat de Vasile Lazăr. Universul concentraționar comunist a fost evocat și de alții autori (Ana Blandiana, *Proiecte de trecut*, 1984, Anița Nandriș Cudlea, *20 de ani în Siberia. Destin bucovinean*, 1991, Niclae Steinhardt, *Jurnalul fericirii*, 1992, D. Bacu, *Pitești. La Buchenwald se murea mai ușor*, 1993; Doina Jela, *Spovedania unui fost tortionar*, 1999).

Autorul, bucovinean născut în comuna Voitinel, în anul 1915, a absolvit cursurile Liceului „Eduoxiu Hurmuzachi” din Rădăuți, trecându-și examenul de bacalaureat în 1938. Urmează Facultatea de Drept din București și își face aici stagiu de avocat pe lângă juristul Jaurès Benea. În vremea celui de al doilea război mondial este sublocotenent de rezervă la Unitatea militară Bat. 2 Inf. Ușoară – Rădăuți. După terminarea războiului, când spera să-și poată căsători o carieră strălucită, este arestat, cunosând, în perioada 1948–1954 regimul închisorilor comuniste. Așadar, autorul își mărturisește destinul în pagini memorialistice impresionante, care aduc cititorul în fața unei „literaturi a faptului real”, marcată de dimensiunea suferinței umane în contextul unui amplu discurs evocator – oameni, locuri, întâmplări.

Împreună cu Vasile Lazăr, în prima parte a lucrării (*Despre unii partizani și rezistența lor anticomunistă din Munții Bucovinei*) refacem lupta anticomunistă a partizanilor bucovineni, ne întâlnim cu lumea celor cărora li s-a luat orice speranță, cu destinul unor oameni – Gheorghe Cârdei, consătean și prieten al autorului din școală primară, Rusu Arhip, Onica Savu, Grijincu Petru, Șutcu Alexandru – cu eroi, „oameni rari” (Vladimir Macoveiciuc) și trădători (sergentul Simion Tudose). Față de care Vasile Lazăr are un ton vehement pe tot parcursul evocării: „Uită-te pe cine îl doare înima pentru țara sfârțică! pe Vladimir Macoveiciuc și Natalia Coroamă din Voitinel! Ei și mulți alții ca ei plâng pe ruinele ţării și-și dau seama ce-ar însemna comunizarea ei. Unde sunt politicienii, marii patrioți dintotdeauna? Au pactizat cu satana!” Trăim alături de autor momentul arestării de către NKVD, îi trăim drama atunci când, pus în fața alternativei „libertate sau deportarea”, semnează un angajament în baza căruia i se redă libertatea, dar, spune Vasile Lazăr, „era o libertate care nu mă bucură; dimpotrivă, mă chinuia mai îngrozitor ca închisoarea, tu spectrul ei imprevizibil”, o libertate căștigată totuși fără a face nici un compromis: „Eram fericit. Conștiința a învins! Îmi dobândisem libertatea deplină, fără a-mi întina sufletul”.

Partea a II-a a lucrării – *Din crună osândă comunistă* – istorisește calvarul închisorilor (Suceava, Aiud, Canal) trăit de Vasile Lazăr, de la data rearestării, 14 iunie 1948 până la 27 mai 1952, când a fost eliberat. Intră într-o lume a „imaginariului real”, în spațiul celulei, spațiul „iadului de un real apocalism”, care adăpostește o întreagă lume, condamnați prin procese politice sau nejudecați, „uitați în pușcărie”. O lume construită pentru degradarea omului, fizică și morală, o lume marcată de <http://cimec.ro> / <http://institutulbucovina.ro>

„ritualul despăducherii” sau al fărâmițării păinii sau de simbolistica „fructului oprit”. Sunt evocate personaje diverse: Popadiuc Gheorghe, șeful Siguranței, „neisprăvitol” Halus, gardianul Socaliuc, tovarășul Popik, „șeful de la Suceava”, Tiron, directorul penitenciarului Suceava, gardianul Ioanovici, colegul de celulă Onofrei, părintele Pancu etc. Asistăm la „procesul” din 16 martie 1949 și citim sentința „unelțire împotriva siguranței statului”, „delict” pedepsit cu șapte ani închisoare corecțională. În această lume prin care ne-a purtat autorul există și solidaritate și demnitate umană, există oameni cu care poți evada într-un „spațiu al imaginarului”, un spațiu al valorilor umane, dincolo de celulă.

Eliberat fiind din acest univers concentraționar, la 27 mai 1954, Vasile Lazăr își câștigă libertatea – iluzorie – întâlnindu-se cu cei dragi și regăsind o altă lume în care va trăi cu „un sentiment de puternică aversiune față de oameni”.

Lucrarea se încheie cu *Addenda*, unde este evocată personalitatea avocatului Hurmuz Aznavorian, apărătorul în procesul foștilor miniștri antonescieni desfășurat în anul 1946.

Remarcăm în final că, din perspectiva cercetării istorice, astfel de volume de amintiri au valoare de document, pentru că interesul memorialistic rămâne cel documentar, chiar dacă acestea suferă devieri subiective. Totuși, cum remarcă N. Iorga „oricine a prins în amintirea sa ceva din faptele (...) unei epoci, n-are dreptul să ducă în mormânt fărâme de adevăr care nu sunt ale lui”.

Rodica Iațencu

Ion Drăgușanul, *Identități de turnate. O istorie anecdotică a Bucovinei*, Suceava, Grupul Editorial Mușatinii, Bucovina Viitoare, 2000, 272 p.

În anul 2000, dedicat de UNESCO poetului național al românilor, Mihai Eminescu, Ion Drăgușanul dă viață unei lucrări dedicate istoriei culturii și civilizației Bucovinei, provincie românească generatoare a unor importante mituri ale culturii noastre. Lucrarea, în cele 271 de pagini ale sale, având cuprinsul imprimat pe coperta a IV-a, este structurată pe următoarele capituloare: *Identități de turnate* (care se dorește a fi o introducere), *Cultul strămoșilor ipotetici, Întemeierea Moldovei și tradiția hotarelor, Pe vremea când și tobagul era om, Istoria beneficiarilor de bir, Afaceri și nelegiuri în numele credinței, Colonizarea Bucovinei, Istoria, o afacere economică, Goana după titluri și bani, Noi, împotriva noastră, Sângele nu are etnie, Francmasonii – ca făuritori de istorie, Istoria anecdotică a Bucovinei și Oameni, ani, viață*.

Incitanță prin titlu, dar și prin cuprins, lucrarea acum prezentată acordă cea mai mare parte a spațiului capitolului intitulat *Oameni, ani, viață*.

Autorul pornește în scrierea „istorie anecdotico” de la câteva postulate: oamenii au renunțat demult la dumnezeire („din vremi ancestrale”) pentru a se închină „muritorilor care au transformat istoria într-o afacere prosperă”; pentru a nu-l supără pe Dumnezeu oamenii s-au supus „purtătorilor de bici”, biciul acela cumplit numit „doctrină” (doctrina este asimilată de autor cu demagogie, păcatul și crima – p. 3); doctrinarizii au accentuat, în mod interesat, trăsăturile identității etnice în detrimentul celor primordiale, de om; „graiurile” au darul să apropie oamenii și nu să-i învrăjbească; deși codul moral al celor zece porunci este cuprins în mai toate religiile lumii și Dumnezeu este doar unul, există mai multe religii; participanții la război, atât cel ce ucide cât și cel ce „cade învelind țărâna în propriul sânge” (p. 4), se îndepărtează de Dumnezeu și, în ciuda acestui fapt, ei sunt doar unele ale „doctrinarilor” („sudoarea și sângele ‘neu nu înseamnă istorie’”, p. 5); oamenii au identități multiple, determinate de evoluția în planul drepturilor omului.

În capitolul intitulat *Cultul strămoșilor ipotetici*, autorul reia teoria lui Gabriel Gheorghe, conform căreia pe teritoriul României de azi au trăit cândva pelasgii, strămoșii unora dintre popoarele europene și nu numai. Dovada acestei susțineri ar fi înrudirea limbii geto-dace cu „latina vulgară”, originea carpată a sumerienilor, din rândurile căror s-ar fi desprins troienii. Cea mai mare parte a discursului lui Ion Drăgușanul este dedicată aflării originii românilor și prezenței formațiunilor lor, din Boemia și până la valahii din oastea lui Iziaslor, principale Kievului, la 1070.

Abordând cheștiunea *Întemeierii Moldovei și tradiția hotarelor*, pe lângă temele cunoscute despre formarea statului medieval Moldova, ne surprinde optica autorului, care consideră că strămoșii noștri s-au vrut „cât mai galanți” și, când nu le-au „ajuns demnitățile autohtone”, au bătut „cale lungă după demnități străine”. Meteahnă pe care I. Drăgușanul o contemporaneizează oarecum. Parcă uitând postulatul din primul capitol, conform căruia graiurile au darul să stârnească interesul, căutarea și să apropie oamenii, autorul nu vede cu ochi buni pe aceia cărora unicitatea noastră și limba vorbită de „poporenii” le displăcea. Sunt amintiți în această categorie boierii care vorbeau polona, clericii care vorbeau slava sau greaca, fanarioții care au sprijinit folosirea limbii lui Homer în saloanele aristocrate [autorul a uitat de faptul că cei amintiți mai înainte au o contribuție importantă la folosirea limbii lui Voltaire – n.n.]. Cosmopolitismul românilor din zorii modernității noastre este pus la zid de autor și prin amintirea faptului că fiilor de boieri li se puneau nume ca: Ianache, Jan în loc de Ion, Gabriel în loc de Gavril și.a.m.d. În mod sentențios, I. Drăgușanul afirmă că „Parvenitismul, cu toate retele lui, a creat două noi identități denaturate, românii și nobilimea cosmopolită, inclusiv clerul, care și el era nobil și cosmopolit” (p. 16). Intuind că a încălcăt două dintre principiile fundamentale ale logicii aristotelice (cel al identității și cel al noncontradicției) I. Drăgușanul afirmă: „Nefiind istoric, ci doar un individ care nu vrea să mai credă orbește în orice, mă pripesc și devansez panicat evoluția firească a evenimentelor” (p. 16).

În capitolul intitulat *Pe vremea când și iobagul era om*, Ion Drăgușanul surprinde, în mod elovent, că domnitorii mușatini au acționat pentru triumful „demnității obștești”, fapt pe care îl putem reîntâlni doar în vremea lui Cuza Vodă, și că în părțile Moldovei exista de timpuriu o atmosferă de toleranță.

Analizând decăderea Moldovei, Ion Drăgușanul descoperă cauzele acesteia în capitolele *Istoria beneficiarilor de bir și Afaceri și nelegiuri în numele credinței*, când Țara Românească de la răsărit de Carpați a căzut pradă boierimii avide de titluri și moși, cât și slujitorilor necredincioși ai Bisericii Ortodoxe, preocupăți mai mult de cele lumești decât de cele sfinte. Înțelegerea vieții sociale-politice și economice a țărilor extracarpatiche ale românilor, în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, presupune o mai profundă abordare a raporturilor politice ale elitelor românești, supuse căutării unei formule care a mers între compromis și rezistență față de interesele marilor vecini (Turcia, Polonia, Rusia și Austria). Acestea căuta un drum față de reformă și contrareforma ortodoxă și formele lingvistice modernizatoare, având ca suport limba latină, limba greacă și pe cea slavă, și căuta să impună limba română ca limbă a culturii naționale. Fără să negăm sămburele de adevăr de la care pleacă autorul în scrierea *Istoriei anecdotece a Bucovinei*, credem că multe aspecte trebuiau nuanțate în capitolele amintite, dar și în *Istoria, o afacere economică*, în capitolul *Goana după titluri și bani, Noi, împotriva noastră, Sângele nu are etnie etc.*

Cum lucrarea lui Ion Drăgușanul este o istorie subiectivă a Bucovinei, se cuvine să arătăm că: autorul trebuia să pună în balanță atât aspectele pozitive, cât și cele negative ale venirii austriecilor în Tara de Sus a Moldovei: că mazilii și răzeșii din Bucovina împreună cu cele mai multe dintru familiile boierești, recunoscute ca nobile și de austrieci, au jucat un rol esențial în redeșteptarea românilor bucovineni prin sprijinirea materială a școlii, a presei și instituțiilor culturale din epocă, iar redeșteptarea națională de la sfârșitul secolului al XIX-lea este prezentată, contrar scierilor de până acum ale autorului, drept „vânzoleală naționalistă” (p. 68). Puțin a lipsit ca Ion Nistor, după moda unor scrisori pe care nu le numim aici, să fie numit drept „lehăitor” român.

Capitolul intitulat *Francmasonii – ca făuritori de istorie* nu reușește să fie o prezentare sistematică a implicării masoneriei în marile evenimente ale istoriei noastre naționale. Aici sunt amestecați, în mod ulitor, oameni și fapte din Bucovina istorică și celealte provincii românești, sunt amintiți români, germani, francezi, englezi și americani, din perioada modernă și până la comunism, după niște formule care au ca numitor comun faptul că masoneria a fost, este și va fi ceva râu. Răul cel mai mare este, după părerea autorului, exacerbarea naționalismelor și faptul că „trecutul înseamnă minciună, minciună înseamnă și prezentul, iar viitorul nu-i decât speranță. Adică tot o minciună, dar minciuna care ne dă speranță” (p. 94). Q.e.d.

În partea cea mai consistentă a lucrării, pusă sub titlul *Oameni, ani, viață*, descoperim un efort considerabil de a realiza pe localități – marea lor majoritate din fosta Bucovină istorică (amintim că <http://cimec.ro> / <http://institutulbucovina.ro>)

Fălticenii nu a făcut parte din Bucovina) – o prezentare cronologică a evenimentelor istorice și personalităților care le conferă unicitate. Capitolul invocat mai înainte se dorește a fi un fel de compendiu istoriografic al localităților din fosta Bucovină, care ar trebui să fie tratat și detaliat într-o eventuală nouă abordare.

Încitantă prin titlu și maniera de abordare, lucrarea lui Ion Drăgușanul, *Identități de turnate. O istorie anecdotică a Bucovinei*, se cuvine a fi citită și apreciată prin prisma încercării de abordare subiectivă a istoriei acestei mult încercate provincii românești.

Marian Olaru

Aurelian Ciormei, *La izvor de joc și cânt: comori folclorice bucovinene*, Suceava, Editura „Mușatinii”, 2000, 460 p.

Culegerea folclorică recent apărută la Suceava, sub semnătura maestrului coregraf Aurelian Ciormei, membru al Academiei Artelor Tradiționale din România (din 1996), este a doua sa lucrare, după *Jocuri populare bucovinene*, alcătuită în colaborare cu prof. Mureș Gh. Rădășanu și publicată în 1981. Ambele volume sunt expresia admirării pentru valorile spirituale ale satului, împletită cu cercetarea lor consecventă vreme de peste patru decenii.

Carte este prefațată de prof. univ. dr. Mihai Iacobescu, ce o recomandă „cititorului, simplu iubitor și admirator al folclorului, ca și specialistului, avizat și autorizat”, drept „un veritabil eveniment cultural”. Într-un *Argument*, autorul mărturisește că volumul *La izvor de joc și cânt* „se dorește o modestă contribuție la preocupările generale de cunoaștere și consolidare a imaginii folclorice a unei importante vître de istorie și cultură românească – Moldova de Nord și Bucovina”.

Prezența în carte a *Hărții folclorice a județului Suceava*, a *Dicționarului* privind circulația jocurilor populare tradiționale în nordul Moldovei și Bucovina, a *Indicelui de subiecți* și a celor aproximativ 100 de fotografii-document, datorate lui Dumitru Vințilă, Dori Maierean, Ion Mândrescu și Ferdinand Michitovici, este un argument că la baza selectării și ordonării materialului ce alcătuiește culegere stă criteriul autenticității folclorice.

Venind dinspre folclorul muzical-coregrafic, în care sincretismul se manifestă plenar, ocupându-se, cu succes, de-a lungul anilor de pregătirea numeroaselor formații de jocuri populare pentru spectacole folclorice susținute în țară și în străinătate, maestrul coregraf Aurelian Ciormei se oprește în acest volum asupra unei specii orale dintre cele mai productive, strigătură. Într-un amplu studiu, *Strigăturile în lirica populară suceveană*, este ilustrat „stilul specific, local” al modului de a striga al sucevenilor, în timpul jocurilor (Arcanul, Bătuta, Hora Moroșanca, Pădurețul, Rața): „Prezentează de obicei în registru vocal acut, versurile sunt precedate de o *chiuară*, (*chiuitură*) (...) ca *Ha, Ha* sau *Hei* (...). De remarcat că fiecare vers se strigă pe durata a două măsuri muzicale, pe următoarele făcându-se pauză de respirație, fraza fiind construită din patru măsuri muzicale. Pe durata pauzelor, în mod liber, flăcăii chiuie și flueră în ritmul melodiei...”. În funcție de structura dansului, de obiceiul local, de personalitatea artistică și de calitățile vocal-interpreitative ale conducerătorului de joc, este întâlnită și strigătura lungă, de două versuri, rostită pe durata a patru măsuri muzicale, fără pauză între versuri.

Expresie concentrată a stăriilor lirico-sentimentale sau a ironiei, a intențiilor satirice sau a bunei dispoziții, strigăturile se încadrează armonios jocului, aducându-i un plus de antren și originalitate. De aceea, celui cu har și cu mai multă spontaneitate în crearea / zicerea strigăturii, i se răspunde pe măsură: „— Cine face strigătura, / Nu i se usuce gura, / Cum se usucă iarbă / După ce-o tăie coasa!”.

În cadrul același studiu, autorul realizează o clasificare a strigăturilor de joc în funcție de conținutul și caracterul acestora: strigături de antren și animație, aluzive, ironice, satirice, de dragoste și dor, de comandă; în funcție de evenimentul sau obiceiurile care antrenează jocurile: strigături la nuntă, la cumătrie; la clăci și șezători (în timpul jocurilor satirice, de ex. Măturoi sau Mătura), strigături specifice, rostită în timpul dansurilor în travesti, rituale, practiceate în timpul sărbătorilor de iarnă.

Astfel, volumul adună în cele 460 de pagini, *Strigături de joc, Strigături diverse, Strigături la jocurile de Anul Nou, Poezia ceremonialului nuntii*. Un element de noutate, între cele pe care le conține cartea, constă în variantele inedite, cu motive cosmogonice, ale orașilor de nuntă (p. 298–311), care stau alături de textele culese de S. Fl. Marian la sfârșitul secolului al XIX-lea, *Orație la logodnă și Urare la masa de logodnă* (p. 311–316).

Pentru a facilita înțelegerea textelor și celor cărora limbajul popular și regional le este mai puțin familiar, Aurelian Ciornici alcătuiește, în finalul culegerii sale, un util *Glosar* de termeni cu circulație redusă în textele literare, competent explicați.

Elena Cristuș

Ileana Crețan, *Putna de altădată*, București, Editura „Simeria”, 2000, 190 p.

Editat cu sprijinul Ministerului Culturii și al Primăriei comunei Putna, Jud. Suceava, volumul pe care ni-l oferă spre lectură Ileana Crețan este o adeverință frescă etnofolclorică a Putnei. Elaborată încă înainte de 1989, monografia reușește să redea viața sătenilor de aici, aşa cum se prezenta ea în vremuri trecute, dar nu prea îndepărtate.

Putna, nume simbolic, loc de veșnică odihnă a marcelui voievod Ștefan, este binecunoscută în țară și peste hotare, pentru încârcatura sa istorică, ce dăinuie de aproape cinci secole.

În această carte, apărută în condiții grafice deosebite, Ileana Crețan ne dezvăluie cine sunt urmării de la Putna ai lui Ștefan cel Mare, cum trăiesc și cum muncesc ei, cum se îmbrăcă, ce mănâncă, măiestria și icsușința lor în construcția caselor și anexelor gospodărești, cum își împodobesc interiorul și veșmintele, care au fost și sunt îndeletnicirile lor zi de zi, cum își petrec timpul liber, cum se nasc și cum își botează copiii, cum își lecuesc bolile, cum se cunună și cum își îngropă morții, cum își petrec sărbătorile, obiceiurile lor frumoase legate de anumite momente din viață sau de peste an și alte lucruri mai puțin cunoscute.

Cine este Ileana Crețan? O flică a Putnei, care s-a născut într-o familie de oameni gospodari, la 10 mai 1913. Încă din fragedă copilărie a fost stăpânită de o nestăvilită curiozitate, dorind să afle tot ce se întâmplă în satul natal și în cele din împrejurimi. După absolvirea unei școli de specialitate, este încadrată în învățământ, transmițând tinelerelor generației nu numai cunoștințele de specialitate, ci și o nestăvilită dragoste pentru creația noastră populară.

De mică a învățat să țeasă și să coasă, devenind apoi o pasionată culegătoare de ornamente, de pe piesele de port popular și de pe alte cusături, găsite în satele din Bucovina. În același timp, a izvadit noi compozиții decorative, remarcabile prin originalitate, proporții și armonie cromatică, întocmind albume cu asemenea ornamente, care prezintă un interes deosebit, aflate în colecția Muzeului din Rădăuți. O selecție din cele mai reprezentative modele a fost publicată în culegerea *Cusături tradiționale din Bucovina*, apărută la Editura Sport-Turism, în anul 1984.

Colecționară și creatoră de modele de ornamentală populară, Ileana Crețan a fost în același timp o pasionată culegătoare de legende, basme, povestiri, snoave, cântece și întâmplări culese de la oamenii din sat, pe care îi asculta cu plăcere și interes. Stând de vorbă cu bâtrânilor satului, aflat de la ei multe despre viața oamenilor din vremurile trecute, consemnându-le pe toate în caiete. Adunate timp de o viață, din aceste însemnări s-a născut cartea *Putna de altădată*. O carte despre Putna și putneni la cumpăna dintre secole și până în vremurile de astăzi.

Cartea se recomandă prin bogăția, densitatea, complexitatea și autenticitatea informațiilor. Citind această carte, te simți în mijlocul putnenilor, trăiești împreună cu ei, participi și te implici în pitorescul vieții lor.

Monografia Putnei constituie în același timp o contribuție valoroasă la cunoașterea culturii populare din acest colț de țară, îmbogățind literatura de specialitate cu o sursă de informații de un indiscutabil interes.

Dragoș Cusiac

Emil Satco, *Bucovina. Contribuții cultural-științifice*, Dictionar-IX, Suceava, Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbiera”, 2000, 474 p.

Despre o enciclopedie a Bucovinei se vorbește ca despre un deziderat, încă, deși de o apreciabilă perioadă de timp, instituții (Biblioteca municipală „I.G. Sbiera” din Suceava, Centrul de Studii „Bucovina” din Rădăuți etc.) și cercetători ai acestui spațiu istoric și cultural publică studii și cărți pe această temă.

De două decenii, „un truditor nebucovinean, dar cu dragoste de Bucovina”, istoricul literar Emil Satco, este cunoscut ca autor sau coautor al unor dicționare tematice și bibliografice, apărute sub egida Bibliotecii Județene „I.G. Sbiera” din Suceava și care au menirea de a face cunoscute numele și „contribuția bucovinenilor de ieri și de azi la patrimoniul cultural-științific al țării”: *Muzica în Bucovina* (1981), *Arta în Bucovina* (două volume, 1984, 1991), *Dicționar de literatură* (1993), *Personalități* (1997). Așa cum le-au gândit și au sperat autorii, ele acoperă „o bună parte din visata enciclopedie a Bucovinei”.

Dicționarelor deja apărute li se adaugă acum *Bucovina. Contribuții cultural-științifice*, un volum – al nouălea – elegant ca prezentare, în ale cărui pagini cititorul are, nu o dată, bucuria și surpriza de a „descoperi” la alte dimensiuni, conferite de prestigiul atins într-un anumit domeniu, numele și personalitatea unor oameni (născuți, rămași sau plecați din Bucovina) lângă care trăim sau de care doar ne mai amintim. Dicționarul vine astfel nu numai în continuarea, dar și în completarea celor anterioare, organizate tematic.

Realizarea unui dicționar impune un impresionant volum de muncă în documentarea și selecționarea materialului; efortul asumat de Emil Satco a fost susținut și de alți profesori și cercetători (Erich Beck, Eugen Dimitriu, Petru Froicu, Alfred Reiner, Emanuel Turczynski, Petre Ciobanu, Marian Pescaru, Nicolae Cureliuc, Ilie Paulencu, Vasile Nistoreasa, Gheorghe Barbir), care au contribuit cu informații și documente bibliografice la realizarea acestui volum. Lor, ca și celor care au sprijinit apariția acestui dicționar, autorul le aduce cuvenientele mulțumiri în nota (tradusă și în limba germană) cu care se deschide volumul.

Bucovina a fost un spațiu care a presupus, la un moment dat, conviețuirea și în plan cultural a mai multor naționalități. Din rândul lor s-au ridicat, în trecut sau aproape de timpurile noastre, oameni de cultură, profesori, cercetători, academicieni, economiști, oameni ai bisericiei, actori, ingineri, scriitori, medici, muzicologi etc. În paginile dicționarului, ei stau alături, dincolo de orice diferențe etnice, valorice sau temporale: Felix Albrecht, George Alexianu, Alexandru Ioan Arșinel, Vasile Balintescu, Reinhold Johann Bartha, Erich Beck, Dionisie Bejan, Teofil Bendela, Miriam Bercovici-Korber, Grigore C. Bostan, Constanța Cristescu, Ilie Dugan-Opaș, Radu Economu, George Grigorovici, Eugenia Ioneț, Samuil Ioneț, Jean Livescu, Octavian Traian Loghin, Ioana Nistor, Eugen Păunel, Luca Pițu, Constantin Pricop, Ludwig Iosif Urban Rodewald, Petruța Spănu, Shalom Spiegel, Emanuel Turczynski, Constantin I. Urechia și mulți alții, dintre care nu puțini s-au afirmat și dincolo de granițele țării.

În concepția autorului – și spre câștigul cercetătorilor istoriei culturale românești în general, iar a celei din Bucovina în special, pentru care aceste dicționare sunt binevenite și indispensabile instrumente de lucru – seria dicționarelor *Bucovina* nu se oprește aici. Beneficiind de colaborarea cercetătorului Eugen Dimitriu, Emil Satco promite și un dicționar topografic al personalităților din Bucovina și Fălticeni, ca și un *Dicționar al Bucovinei. 1775–1945*.

Nu putem decât să le dorim, distinsului istoric literar și colaboratorilor săi, împlinirea proiectelor, iar nouă să ne fie oferită, cât mai curând, bucuria întâlnirii cu cărțile promise.

Elena Cristuș

Dumitru Valenciu, *Volovățul și locuitorii săi – repere pentru o monografie*, Suceava, Editura „Mușatinii & Bucovina Viitoare”, 2000, 156 p.

Volovățul și locuitorii săi – așa și-a intitulat preotul Dumitru Valenciu lucrarea sa despre localitatea Volovăț, adăugându-i, spre a evita parcă un viitor reproș din partea unui posibil critic, subtitlul *Repere pentru o monografie*. Iată căsător, un slujitor al altarului călănd pe urmele unor Dimitrie Dan, Isidor Vorobchievici și ale altor numeroși confrăți, care și-au nemurit numele în câte o scriere-document, cum e cea de față. Pentru că numele părintelui Valenciu, îndrăgit astăzi de sătenii pe care-i păstrează, ar fi trecut, cu timpul, în rândul mililor de anonimi, dacă puternicul sentiment că aparține unui popor condamnat – mereu și mereu – să se autoflageleze, să renunțe la propria-i istorie, glorificând-o pe-a altora, nu l-ar fi îndemnat să scoată la lumină acest crâmpoi de eternitate românească. „Întâi am fost ajutați să uităm de cântecurile noastre – spune, în *Prefață*, cu măhnire reținută părintele –, apoi am părăsit hora. Am fost „ajutați” să părăsim portul nostru românesc și acum, parcă mai dureros decât toate, suntem „ajutați” să uităm plămada noastră. Minti bolnave și conștiințe pervertite încearcă, mai abitir ca altădată, să ne convingă că suntem „goi” și trebuie să ne rușinăm de „golicuinea” noastră”. Împotriva acestora, autorul preot aduce argumente că așa ceva a fost și va fi imposibil de realizat, pentru că românii au rădăcini milenare în așezări cu o istorie ce se pierde în negura vremurilor. O astfel de așezare este satul Volovăț, cu istoria sa, parte din marea istorie a neamului. Pornind de la o presupusă dată documentară, 1393, atestând existența Volovățului, continuând cu o dată mai „certă”, 1401, 28 iunie (și totuși, ceea mai sigură, am spune noi, este 1421; a se vedea N. Grămadă, *Toponimia minoră a Bucovinei*, vol. II, 1996), autorul merge pe firul istoriei și redescoperă stăpânii Volovățului, bisericile satului, preoții care au slujit aici, școala cu dascălii ei credincioși, tradițiile culturale, precum și o serie de oameni care s-au afirmat într-un fel sau altul. Dintre aceștia din urmă, reținem câteva nume: preotul profesor Calistrat Șotropa, autor de manuale. Constantin (Taniu) Dracinschi, jurist și literat, Ghedeon Coca, poet, Oreste Tarangul, arhiepiscop bisericii stavrofor și poetul Clement Antonovici, contemporanul nostru. Nu sunt uitați eroii neamului, căzuți la datorie între anii 1914–1918 și 1940–1945. O postfață, semnată de criticul literar Nicolae Cărlan, încheie această monografie scrisă cu dragoste și talent, care se lasă citită ușor, captivându-ți atenția în egală măsură de la început până la sfârșit.

Emil Satco

Grigore C. Bostan, Lora Bostan, *Pagini de literatură română. Bucovina, regiunea Cernăuți, 1775–2000 (compendiu și antologie)*, Cernăuți, Editura „Alexandru cel Bun”, 2000, 638 p.

Colecția „Bucovina literară”, inițiată de Tânără Editură „Alexandru cel Bun” din Cernăuți (director, Alexandrina Cernov), s-a îmbogățit la începutul anului curent cu un valoros volum, *Pagini de literatură română. Bucovina, regiunea Cernăuți, 1775–2000 (compendiu și antologie)*. Autorii, prof. dr. Grigore Bostan, Membru de Onoare al Academiei Române, șeful Catedrei de Filologie Română și Clasică a Universității cernăuțene, și Lora Bostan, conferențiar la aceeași instituție de învățământ, au adunat între copertele acestei cărți circa 90 de nume de cărturari și scriitori români cunoscuți, mai puțin cunoscuți și tineri literati (prezentai prin schițe istoriografice, biobibliografice, creații artistice), care pe parcursul a două secole au activat în nordul Bucovinei, în ținutul Herței și într-o parte a fostului județ Hotin al Basarabiei, unită astăzi în regiunea Cernăuți.

Cartea este destinată, după cum citim în *Notă asupra ediției*, studenților de la Universitatea din Cernăuți, care studiază, pe lângă materia prevăzută de programa generală, și literatura română din nordul Bucovinei, dar și tuturor acelora care sunt preocupăți de istoria ținutului natal, de problemele vieții spirituale a românilor din Bucovina istorică și din actuala regiune Cernăuți.

În volum n-au mai fost incluși cronicarii și nici clasicii români care s-au născut, au trăit, au scris și și-au publicat operele în spațiul geografic al actualei regiuni Cernăuți, viața și opera lor studiuindu-se în cadrul cursului general de istorie a literaturii române.

Volumul se deschide cu un amplu studiu în limbile română, ucraineană și germană. *Un component indisolubil al patrimoniului cultural-literar românesc*, care constituie o sinteză a istoriei scrișului românesc în Bucovina, în general, și în actuala regiune Cernăuți, în particular, începând cu sfârșitul sec. al. XVIII-lea și până în zilele noastre. Urmează cele trei părți ale cărții. În prima, intitulată *Pe fâșașul unei puternice culturalizări (sec. XIX – începutul sec. XX)*, Grigore și Lora Bostan îl prezintă pe marii folcloristi Ion G. Sbiera, S. Fl. Marian, Ștefan Ștefureac, Elena Niculiță-Voronca, Leca Morariu, dar și pe alții mândruitori a condeiului, de la mitropolitul Silvestru Morariu-Andrievici până la Liviu Marian și Ilie E. Torouțiu. Partea a doua, *O epocă de mare efervescență literară (1918–1940, 1941–1944)*, întrunește nume și creații ale scriitorilor care, în cea mai mare parte au fost membri ai grupării „Iconar”, ca Mircea Streinul, Traian Chelariu, Iulian Vesper, Nicolae Teaciuc-Albu, Teofil Lianu, George Drumur, Vasile Posteuță și alții, care au enorat nu numai literatura din Bucovina, ci și întreaga literatură română. Ultima parte a cărții, intitulată, sugestiv, *Călătorie spre sine*, îl are în frunte pe regretatul Vasile Levițchi, primul poet român din nordul Bucovinei care, în 1957, a reușit să-și vadă tipărită o plachetă cu versuri. În poftă tuturor barierelor ridicate de forțele ostile comuniste în fața oamenilor de cultură români din fosta URSS, în a doua jumătate a sec. XX, talentele autentice nu mai pot fi ținute în cătușe. Se impun Ion Vatamanu, Serafim Saka, Ion Gheorghită, I. Arcadie Suceveanu, Ilie Tudor Zegrea, Grigore Bostan, Vasile Tărățeanu, Mihai Prepelita și alții, ale căror creații aduc un suslu proaspăt în literatura din întregul spațiu românesc.

Tot în acest capitol sunt incluși și aşa-numiții „nouăzeciști de Cernăuți”: care bat cu tot mai mult curaj la poarta Poeziei.

Pentru cei care vor să afle mai mult despre scriitorii prezenți în antologie, *Bibliografia* constituie un instrument util și bogat.

Ion Crețu

Petru Bejinariu, *Biologi de seamă din Bucovina*, III, Iași, Editura „Bucovina”, 2000, 182 p.

Cel de al treilea volum din seria *Biologi de seamă din Bucovina*, ca și cele anterioare, se adresează celor interesați de istoria științei, în special a biologiei, în Bucovina: elevi, studenți, profesori, specialiști din diferite domenii ale acestei discipline – ingineri agronomi, zootehnici, silvicultori, cercetători etc.

Apărută sub coordonarea profesorului Petru Bejinariu, la elaborarea volumului și-au adus contribuția mai mulți colaboratori ai săi – Constantin Toma, membru corespondent al Academiei, prof. univ. dr. Mandache Leucov, de la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, prof. dr. George Istrate, prof. dr. Dumitru Apetroaie, ambii de la licee de prestigiu din Câmpulung-Moldovenesc și prof. Mircea Coroliuc, din Rădăuți.

Prin strădania celor amintiți, sunt aduși în atenția contemporanilor iluștri oameni de știință, originari de pe aceste meleaguri sau care și-au desfășurat activitatea aici, naturaliști bucovineni care și-au dedicat viața științei, personalități pe care Bucovina le-a dat țării și care au contribuit la dezvoltarea științei românești.

Într-o notă ce deschide volumul, acad. Radu Grigorovici le încredințează acestora și „rolul de zeități protecțoare pentru familia biologilor bucovineni, oameni iubitori ai vieții și ai naturii din frumosul lor ținut”.

Sunt prezentate datele biografice, domeniile în care s-au remarcat, activitatea didactică, titlurile științifice, distincțiile și premiile primite, lucrările publicate, referințele a 18 biologi, unii:

trecuți în eternitate, alții activi, și anume: profesor dr. ing. Darie Parascan (C. Toma), Procopianu-Procopovici Aurel – botanist (D. Apetroaei), prof. univ. dr. ing. Magazin Petru (M. Leucov), dr. Valerian Baciu, botanist (M. Coroliuc), primul micolog român – Ion C. Constantineanu (G. Istrate), Gabriela Șerbănescu-Jitariu și cercetările biologice din bazinul Dornelor, Gervin Radu Marcheș – cercetător al ecologiei micromamiferelor, Narcis Grădinaru – cercetător și ameliorator al cartofului, Valerian Vâlceanu-Hlușcu – un autentic manager al Muzeului „Grigore Antipa”, Theodor Groza – cercetătorul viilor și livezilor, Ioan Isopescu – cercetător dintr-o mare familie de cărturari, Mihai Cristea – genetician ameliorator, creatorul Băncii de gene de la Suceava, Ioan Ignătescu – agronom și cercetător, Theodor Apostol – un specialist al pajiștilor, Aristide Laza – cercetător și practician în domeniul agriculturii, George Teleagă, Rodewald Ludwig Iosif Urban, Alexandru Popovici – cercetătorul vieții din lacurile Razelm și Sinoc și din Marea Neagră (P. Bejinariu). Despre unii din cei prezenți nu s-a scris până acum.

Într-un capitol separat sunt prezentate *Aspecte ale mișcării științifice din Bucovina istorică în perioada interbelică (1919–1939). Biologie*, mișcare reprezentată de „școala” eminentului biolog Eugen N. Botezat, întemeiată la Universitatea românească din Cernăuți, la care s-au format și au lucrat biologii Orest Marcu, Filimon Cârdei, Iosif Lepș, Ludovic Rudescu și alții. „o familie de biologi durabil așezată în albia de curgere a gândirii și experimentului biologic românesc cu izvorul într-o valoroasă tradiție, devenită ca înșăși astăzi segment al fluenței cercetării biologice”.

În prima parte a volumului sunt prezentate opinii recente ale unor reputați biologi privind cunoașterea și ocrorie mediaului înconjurător: Gh. Mohan, C. Toma, C. Cotruț, N. Pomohaci, Iftimie Dumitru, T.G. Seghedin, Marcius Bleahu, acad. David Davidescu. O foarte interesantă și de actualitate problemă este tratată de către dr. M. Bleahu și anume *Ecologia politică – o șansă pentru secolul XXI*, „o doctrină bine conturată care tinde spre o viziune globală menită să sesizeze unitatea mecanismelor fundamentale ale naturii, omului și societății, ce propune un ansamblu coerent de idei susceptibile să promoveze un proiect global pentru a oferi o alternativă unei societăți cu riscuri tehnologice și sociale în creștere”.

Ultima parte a volumului cuprinde aprecieri ale unor personalități (acad. Cristofor Simionescu, prof. univ. dr. Adrian Năstase, prof. Mihai Vitcu) despre volumul anterior, articolul *Problemele biologiei la cursurile de vară ale Universității populare Rădăuți* – în care sunt menționate temele conferințelor susținute la secțiunea biologie de-a lungul celor 10 ediții (până în 1999) ale cursurilor – și trei articole privind flora din bazinul Rădăuți.

Ovidiu Bătă

Kazimierz Feleszko (red.), *O Bukowinie. Razem czy oddzielnie?*, Piła – Warszawa, 2000, 344 p.

La Jastrowie, voievodatul Wielkopolski – Polonia, au loc periodic manifestări științifice consacrate cunoașterii fenomenului multicultural din Bucovina istorică, ce reunesc cercetători în domenii și din țări diferite. Cele patru „întâlniri bucovinene” de până acum, potrivit redactorului cărții, au urmărit: cunoașterea și înțelegerea punctelor de vedere ale reprezentărilor diferitelor domenii de cercetare, ale diferitelor orientări politice și metodologice; orientarea în problematica cercetării bucovinene actuale; întărirea încrederii și apropierea specialiștilor de proiecte comune de cercetare (*Lexiconul culturii bucovinene*, inițiat de către profesorul Em. Turczynski din München); crearea unui climat de colaborare favorabil și avantajos pentru toate părțile implicate (p. 9).

Manifestările științifice de aici, ajunse la a patra ediție, se desfășoară în același timp cu Festivalul de Folclor „Bukowinskie Spotkania” („Întâlniri bucovinene”), inaugurat în iunie 1990, la care participă formații artistice din Germania, Israel, Polonia, România, Ucraina, Ungaria și care reprezintă comunitățile etnice din Bucovina de altădată.

Lucrările reuniunilor din Polonia se tipăresc în volume. Volumul pe care îl semnalăm, *Despre Bucovina. Împreună sau separat?*, cuprinde comunicările conferinței internaționale desfășurate în perioada 2–5 iunie 1999. Cartea apare în condiții grafice foarte bune, sub egida Casei de Cultură din Piată și a Institutului de Filologie Slavă de la Universitatea din Varșovia. Redactorul lucrării, realizate în limbile germană, polonă, română și ucraineană este prof. univ. dr. Kazimierz Feleszko, originar din Bucovina. Simpla enumerare a unor materiale evidențiază diversitatea tematică și, implicit, importanța cercetării fenomenului bucovinean atât în plan regional cât și din perspectiva construirii Europei de mâine: Mihai Iacobescu (Suceava), *Împreună împotriva viciștiudinilor istorice: crâmpie din istoria relațiilor româno-polone din Bucovina*, p. 37–48; Nicolae Ciachir (București), *Din istoria polonezilor din Bucovina în lumina arhivelor românești*, p. 60–66; Veniamin Ciobanu (Iași), *Informații puțin cunoscute privind istoria Bucovinei*, p. 67–74; Ihor Cehovschi (Cernăuți), *Urme ale ritualului de inițiere în tradiția tinerilor ucraineni și a populațiilor românești (romani și moldoveni) [sic!]* din Bucovina, p. 80–91; Horst Fassel (Tübingen), *Armonia lumii mărginase. Literatura de exil în și din Bucovina în perioada 1848–1945*, p. 121–142; Katarzyna Jaśtal (Cracovia), *Stereotipuri naționale în creația lui Gregor von Rezzori*, p. 166–172; Ewa Kocój (Cracovia), *Imaginea popoarelor oglindită în frescele bisericilor din Bucovina*, p. 191–202; Ion Reboșapăcă (București), *Interferențe folclorice în Bucovina*, p. 234–246; Béla Rónay (Pécs), *Relațiile interetnice din Bucovina în lumina onomasticii securilor bucovineni*, p. 247–260; Marian Scab (Cernăuți), *Slavistica la Universitatea din Cernăuți: tradiție și contemporaneitate*, p. 275–288; Władysław Strutyński (Cernăuți), *Tradiția multiculturală bucovineană și sistemul european general de valori: realitate, perspectivă sau anacronism?*, p. 289–299; Dimitrie Vatamaniuc (Rădăuți), *Un mare prozator bucovinean și legăturile sale cu Polonia*, p. 311–315; Mihail Jaros (Duluth – Minnesota), *Bucovinenii din Statele Unite ale Americii*, p. 324–326; Katarzyna Jaśtal (Cracovia). *Periodicele germane și evreiești din Cernăuți în perioada 1918–1940. Proiect comun de prezentare sintetică a peisajului gazetăresc cernăuțean: punctul de vedere germanic*, p. 333–336. Din acest volum oglindind stadiul actual al cercetării internaționale a problematicii Bucovinei, sunt de menționat și reproducerile color ale unor scene de pe frescele mănăstirilor din Bucovina (Humor, Vatra Moldoviței, Voroneț).

Cum aflăm din materialul însoțitor *Despre Bucovina. Împreună sau separat?*, tipărit sub semnatura profesorului Kazimierz Feleszko, materialele conferinței „au contribuit în mod real la completarea tabloului sintezei culturii bucovinene”, încercând totodată să răspundă și la întrebarea: „ce oferă prezentului și viitorului din bogata sa tradiție și toleranță cristalizate în timpul mai multor generații pe parcursul câtorva veacuri” această „Mică Europă”? Interesul larg pentru cercetarea științifică a problemelor Bucovinei istorice, eforturile pentru realizarea unor manifestări de acest tip, deschiderea spre cercetarea pe baza unor proiecte comune, sprijinul financiar adevarat (în mare suferință în România sau la Cernăuți) se cuvine și remarcate. În același timp, trebuie să remarcăm persistența unor „stereotipuri” atât la nivelul mentalității, cât și al discursului, în cercetarea culturalității Bucovinei istorice: „Urmele ritualului arhaic de inițiere a tinerilor în altă grupă de vârstă s-au păstrat la ucrainenii din Bucovina sub numele de «ieșirea la joc» iar la români și moldoveni [subl.n.] sub numele de «scoaterea la joc»” (Ihor Cehovschi, p. 91); „Gazetelor și periodicelor de limba germană din Cernăuți le-a revenit în această perioadă [n. n., 1918–1940] un rol important. Au fost nu numai reflectarea și pulsul vieții politice și duhovnicești, dar și forumul primelor încercări literare ale intelectualilor care s-au dedicat pasiunii scrisului în condițiile puțin favorabile din perioada interbelică” [subl.n.] (Susanne Marten-Finis, Katarzyna Jaśtal, p. 336). În același timp, remarcăm corectitudinea și onestitatea cercetărilor valorificate, parțial, în acest volum: „Procesul sintezei culturale a durat de la jumătatea secolului a XIX-lea până în anii '30 ai secolului al XX-lea. Trezite după primul război mondial, sentimentul național și năzuința de creare a statului național la unele naționalități din Bucovina l-au slabit. Consecințele disputării Bucovinei de către cele două regimuri dictatoriale, stalinist și hitlerist, au pus capăt procesului de sinteză culturală. Abia în ultimii ani se observă anumite încercări de reanimare a culturii bucovinene” (Petro Rychlo, *În jurul chestiunii sinicei culturii bucovinene*, p. 272–274).

„Tara Fagilor”. Almanahul cultural-literar al românilor nord-bucovineni (VIII), Cernăuți – Târgu-Mureș, 1999, 282 p.

Ultimul an al veacului și mileniului a reprezentat pentru românii din regiunea Cernăuți și împlinirea unui deceniu de „căutări ale valorilor democrației și de eforturi pentru reintegrarea în lumea civilizată”. În procesul dificil de afirmare a identității naționale, presa a avut un rol important: recuperarea valorilor tradiționale și sincronizarea cu direcțiile și tendințele din plan național și european. Ziarile („Plai românesc”, „Arcașul”, „Zorile Bucovinei”), revistele literare („Glasul Bucovinei”, „Septentrion literar”), calendarele și almanahurile cernăuțeni s-au impus în acest deceniu prin statornicia în „apărarea valorilor democrației, egalității în drepturi a etniei române cu celelalte din Ucraina; accesul la învățătură în limbă maternă, la cultura națională și universală”.

În peisajul publicisticii românești de la Cernăuți, s-a impus constant și almanahul „Tara Fagilor”, „prestigioasă publicație de istorie, literatură și cultură națională”, alcătuit de Dumitru Covalciuc, îngrijit an de an la Târgu-Mureș și finanțat de către Ministerul Culturii din România. Ajuns la o optă apariție, acest almanah a devenit „un document al perenității culturale românești și un model de colaborare și apropiere dintre noi”, „un necesar act de responsabilitate culturală”. În secțiunea *File de istorie „Tara Fagilor”* publică materialele: Ion I. Nistor, *Români ca prieteni și protecțori ai ucrainenilor*, p. 7–9; Dumitru Covâlciuc, *Boierii, mazilii, ruptași și alți proprietari de pământ în Bucovina la 1802*, p. 10–33; Victoria Covâlciuc, *Igești – străveche vatră răzășească*, p. 34–40; Maria Costea, *Impactul politicului asupra „Societății pentru cultura și literatura română din Bucovina” în perioada interbelică*, p. 51–54. În paginile *Documentarului* continuă publicarea unor tabele cu sute de persoane și familiile românești din Bucovina deportate, exterminate ori refugiate în România în perioada 1940–1953, toate reconstituind, sub aspect documentar, dimensiunea tragediei românilor sub ocupația sovietică. Același rol îl au, din perspectiva istoriei orale, și mărturiile din capitolul *Golgota neamului românesc*. Un fragment din acestea ilustrează rolul educativ al demersurilor pentru recuperarea istoriei, astăzi, la românii înstrăinăți: „Tinerii sunt speranța neamului, de acăea sunt datori să nu-i dea uitări pe eroii noștri, să-și păstreze demnitatea națională, înmulțind faptele creștinești, să lupte pentru păstrarea limbii și pentru dreptul de a avea memorie istorică, fiindcă sunt acasă, pe vatra noastră strămoșească” (p. 144). Secțiunea complementară *Istorie culturală* cuprinde profiliuri și evocări, unele fiind republicări: *Un cititor al istoriei noastre literare*, consacrat lui Ilie E. Töröouiu, p. 157–160; *Emilian Slușanschi [...]*, p. 161–164; *Pictorul Eugen Maximovici*, p. 165–167; *Ilinca, mama fraților Hurmuzachi*, p. 168–176; *Eugen Botezat – descoperitor al organelor de sămăt în lumea vertebrateelor*, p. 177–182; *Perioada cernăuțeană a lui Dimitrie Onciu*, p. 183–185; *Familia Burlă din Opaieni – Cireș[...]*, p. 187–203; *In memoriam: 75 de ani de la moartea lui Iancu Flondor. Discursul lui Ion Nistor rostit la funeraliile de la Storojinet*, p. 204–206.

Și în acest volum, „Tara Fagilor” tipărește proză (Ştefan Bucevschi, *Minciuna*, fragment inedit dintr-o operă amplă; Dumitru Covalciuc, *Hurmuzachești, fragment de roman*), versuri din creația unor tineri bucovineni (Lia Popov, Nicolae řapă, Dumitru Mintencu, Rodica Ursuleac, Mariana Găză), toate în buna tradiție a calendarelor și almanahurilor noastre de altădată și având un rol modelator resimțit acut numai de către conaționalii noștri înstrăinăți: „Să ne facem sufletul un sfesnic / Să-l aprindem în altar de stele / Peste veacuri să ne lumineze / Vie raza limbii maiciei mele // Să ne facem chipul lumânare / Și în zodii să citim cuvântul / Că de-acum și mai înfloritoare / Ne-a fi limbă și mai dulce cântul // Să ne facem inima făclie / S-o purtăm sub ceruri prin litanii / Căci străbunii din această glie / Și-n mormânt vorbesc în limba mamei // Să ne facem stâncă pe vecie / Pază pentru slova strămoșească / Și pe mioritică moșie / Limba mamei pururi să-nflorească” (p. 241). Creații literare ale cititorilor almanahului, folclor (cântece lirice, proverbe) și *Sfârșit de veac în... Bucovina* întregesc sumarul publicației cernăuțene. Ultimul material cuprinde, în forma unei epistole, însemnări de lectură facute la Paris, în iulie 1998, de către un român aflat într-un altfel de exil: „De șapte ani, acești frați români se străduiesc în căutările lor să-și exprime identitatea națională, enunțată ca o sublimă datorie în testamentul politic al boierului bucovinean Doxachi Hurmuzachi: Patria, Limba și Biserica.

Şapte ani de mărturii, cercetări istorice, religioase, literare și artistice, științifice și etnografice, șapte ani de renaștere inițiatică și lăudabilă datorie patriotică împlinită. Și toate acestea într-un climat care continuă să fie ostil, mergând până la acte de vandalism împotriva a tot ce este românesc [...]. Agresivitatea ucraineană, în posida tratatului semnat cu România, nu cunoaște reticențe în conjunctura actuală, lucru regretabil și condamnabil și pe care Almanahul „Tara Fagilor” și ziarul „Plai românesc” ni-l prezintă ca un strigăt de ajutor adresat nouă, românilor, care i-am uitat” (p. 278).

Vasile I. Schipor

„Kaindl–Archiv”. Revistă trimestrială pentru schimb cultural între popoarele Europei Centrale și de Est. Editată de Bukowina-Institut din Augsburg, nr. 40/1999; 41–42/2000.

Revista Institutului Bukowina din Augsburg continuă să ofere cititorilor săi informații despre fenomenul cultural bucovinean. În numărul 40/1999 reține atenția editorialul semnat de directorul institutului, Ortfried Kotzian, *Vor zehn Jahren: Mit der Maueröffnung in Berlin begann das 21. Jahrhundert* (*Cu zece ani în urmă: secolul 21 a început cu căderea zidului Berlinului*). După un scurt istoric al instituției pe care o conduce, Ortfried Kotzian insistă asupra obiectivelor activității acesteia și a planurilor de viitor pe care cercetătorii Institutului din Augsburg își propun să le realizeze. În numărul următor al revistei, 41/2000, el semnează articolul *Sinn und Wert internationaler Begegnungen und Austauschprogramme mit der Bukowina* (*Sensul și valoarea întâlnirilor și programelor internaționale organizate împreună cu Bucovina*), în care analizează rolul programelor de parteneriat dintre Germania, România și Ucraina pentru cunoaștere reciprocă, prietenie și colaborare.

Revista publică studii și articole de istorie, din care reținem: Andrea Haidu, *Emigrarea germanilor din România în Republica Federală Germania*, nr. 40/1999; Arnold Suppan, *Urmările tratatului de la Saint-Germain*, nr. 40/1999; R. Grulich, *În tabăra ta e Austria!*, nr. 40/1999 și *Căile reconcilierei în Europa de Sud-Est*, nr. 42/2000; K. Landwehr von Pragenu, *Unsprezece ani ca membru al Wehrmacht-ului în închisorile sovietice*, nr. 41–42/2000; Zvi Yavetz, *Un an în Cernăuți între cele două războaie mondiale*, nr. 42/2000; Johannes Hampel, *Hans Kudlich în timpul său și al nostru*, nr. 43/2000; Carster Eichenberger, *Conflictete etnice în secolul al XX-lea* nr. 43/2000; Elfriede Reif, *Emigrarea și viața în lagărul din Wartha/Silezia*, nr. 43/2000; Ferdinand Weber, *Retragerea din Est în 1945. Din jurnalul nepublicat al preotului paroh bucovinean Ferdinand Weber (Pretzsch)*, nr. 43/2000; Karoline Seeberger, *Evocare a emigrării din urmă cu 60 de ani*, nr. 43/2000.

Din articolele de literatură, rețin atenția cele semnate de G. Lancer, *Despre viața și personalitatea poetei Rose Ausländer*, nr. 41/2000 și, respectiv, Orlando Balaș, *Imaginea vrăjitoarelor în „Faust”, de Goethe*, nr. 40/2000.

Activitățile culturale dedicate Bucovinei constituie tema articolelor *Imagini contrastante: Expoziții despre Bucovina*, L. Geier, nr. 42/2000 și *Domnul Zwilling și doamna Zuckermann*, Otmar Andrée, nr. 41/2000.

De remarcat este comentariul directorului Institutului „Bukowina”, Ortfried Kotzian, cu privire la emisiunea transmisă de Deutschlandfunk (Radio Germania) la data de 19 februarie 2000, orele 23.05 despre orașul Cernăuți, intitulată „O «noapte lungă» deasupra «Cernăuțiului, metropola culturală evreiească»”. Autorul articolului semnalează frecvențele confuzii și greșeli în redarea evenimentelor istorice, politice, culturale și sociale din Bucovina și Cernăuți: „Este foarte la modă să se prezinte peisajul literar bucovinean din perspectivă unilaterală. Fără îndoială, majoritatea poetilor cernăuțeni de limbă germană erau de origine evreiască, dar acest lucru ne îndreptățește oare să folosim un titlu precum «Cernăuți, metropola culturală evreiască»? A fost «cultura evreiască» din

Cernăuți atât de dominantă, încât să estompeze adevăratul oraș și populația lui? Este necesar să se fragmenteze conștiința și prin falsificarea situațiilor istorice «textură», astăzi s-ar spune «rețea». societății multietnice și multireligioase din Bucovina?” (nr. 43/2000, p.107).

Frecvent apar în „Kaindl-Archiv” materiale despre activități aniversare și comemorative (Aniversarea a 150 de ani de la nașterea lui Karl Emil Franzos, Karl Klezok, nr. 41/2000; La moarte lui Adalbert Gilewitsch, Kurt Rein, nr. 41/2000; Acad. Vladimir Trebici, 28 februarie 1916 – 13 februarie 1999, Ștefan Ștefănescu, nr. 40/1999) precum și diverse recenzii.

Stefănița-Mihaela Ungureanu

„Der Südostdeutsche”, Augsburg, anul 51, nr. 1-7/2000

Seria pentru anul 2000 a ziarului germanilor bucovineni, „Der Südostdeutsche”, ziar „cu știri permanente despre germanii din sud-est, despre și din Europa de Sud-Est și de Est, precum și despre germanii din lumea întreagă”, după cum se autoîntitulează acest periodic lunar, se deschide, în primul număr din 20 ianuarie, cu un articol semnat de scriitorul contemporan Horst-Jürgen Heinrich și intitulat *Tăcerea pietrelor. Impresii despre Cernăuți*. Articolul se înscrie în rândul materialelor des întâlnite în numerele ulterioare, în care se simte nostalgia pentru orașul ce a fost odinioară capitala Bucovinei istorice, nostalgia unei țări care, pentru toți germanii săili să emigreze în 1940, era patria (Heimat) ce nu aveau să o revadă decât după mulți ani sau niciodată.

În același nr. 1/2000 citim o *Scurtă cronică a Asociației Naționale a Germanilor Bucovineni din Austria*, inclusiv un succint istoric al emigrării germanilor bucovineni în fosta zonă austriacă Ostmark, începând din septembrie 1940 și până la începutul anului 1941, realizată de Suchar Roland. Reținem din această prezentare anul 1954, când s-a înființat „Asociația pentru Sprijinirea Bucovinenilor din Austria”, ulterior numită „Asociația Națională a Bucovinenilor din Austria” (1962), având sediul mai întâi la Viena, iar mai târziu la Graz. În acest prim număr atrage atenția și articolul *Sculptorul din strada bucovineană. Richard Ludwig – un artist multitalentat din Rădăuți*. Aflăm despre acesta că locuiește la Stuttgart, că a trăit experiența emigrării și că acum, la vîrstă pensionării, s-a dedicat unei mai vechi pasiuni, sculptura în lemn.

În nr. 2/2000 reținem articolul lui Otto Wilhelm, *Cronica de familie a unui cernăuțean*, cu care este inaugurată o serie de articole dedicate împlinirii a 60 de ani de la emigrarea germanilor bucovineni, continuată cu alte materiale, ca *Un german bucovinean povestește* (Jakob Welisch, nr. 3-4/2000), *Călătorie în trecut* (Oswald Rosniak, nr. 7/2000).

În nr. 3/2000 al ziarului este prezentat programul de manifestări al Institutului Bukowina din Augsburg pentru anul 2000, program aflat de asemenea sub semnul celor 60 de ani de la emigrarea germanilor bucovineni. Un eveniment deosebit, prilejuit de comemorarea procesului emigrării este întîrzierea membrilor Asociației Germanilor Bucovineni pentru a 50-a oară, la Unterelchingen. Prin urmare, numeroase pagini ale ziarului sunt dedicate publicării cuvintelor de salut rostite cu această ocazie de Georg Simnacher, președintele regiunii Schwaben, Otto von Habsburg, Anton Lang, primarul orașului Elchingen, E. J. Gessner, consilier (nr. 5/2000).

De asemenea, demn de menționat este articolul despre vizita președintelui regiunii Schwaben, Georg Simnacher, însoțit de rectorul Universității din Augsburg, H. Blum, în Bucovina, mai exact, la Cernăuți și Suceava (*Cuvântul de salut al președintelui regiunii Schwaben, Dr. Simnacher*, nr. 5/2000).

În cadrul rubricii *Carte și cultură* remarcăm interesul pentru lucrări apărute în România. Rudolf Wagner scrie despre volumul IV de memorii al lui Alexandru Vaida Voevod, apărut la Cluj în 1998 și despre carteaua lui Ion Mihai Pacepa privind era comunistă, *Red Horizons. Chronicles of a Communist Spy Chief*, apărută în traducere la Editura Venus, București, în 1992. Luzian Geier semnalează apariția, la München, în Editura Himmer, a volumului *Mănăstirile din Moldova – secolele XIV–XVI*, autor: Anca Vasiliu, traducere în limba germană: Ingrid Hacker-Klier.

Referitor la activitatea Institutului Bukowina din Augsburg, sunt publicate în paginile ziarului informații privind programul de conferințe și expoziții al instituției, în cadrul căruia s-a desfășurat expoziția „Apropos Czernowitz!” și au fost susținute prelegeri de prof. dr. Theo Buck, de la Universitatea din Aachen, *Poezia lui Celan „sub un tablou de Van Gogh”* și dr. Reinhard Kiefer din Aachen, *Bucovina. Evocarea unui peisaj la Moses Rosenkranz, Rose Ausländer și Alfred Gong*.

Ştefănița-Mihaela Ungureanu

„Bucovina literară”, serie nouă, Suceava, anul X, nr. 1 (107) – 12 (118), ianuarie – decembrie, 2000

Periodicul mensual al Societății Scriitorilor Bucovineni apare cu sprijinul Ministerului Culturii și al Consiliului Județean Suceava și cu unele modificări în colectivul de redacție: Ion Beldeanu (redactor-șef), Constantin Arcu (redactor-șef adjunct), Nicolae Cârlan (secretar general de redacție), Onu Cazan, Angela Furtună (redactori, ultimul până la numărul 4).

Continuatoare a „publicației de atitudine românească” omonime din interbelic (Cernăuți, 1941–1944, supliment săptămânal al ziarului „Bucovina”), revista suceveană, inaugurând al zecelea an de apariție cu un număr special dedicat integral lui Eminescu, își păstrează linuta și structura prin care îl impus în peisajul presei literare din România. Din materialele publicate în secțiunea Editorial, menționăm *Marginallii la un uomo universale* (nr. 1), *Nevoia de antologii* (nr. 7–8), *Un alt război împotriva limbii române* (nr. 9), *Timp cu Dumnezeu* (nr. 12), care (re)aduc în dezbatere probleme diverse, mereu actuale în spațiul nostru cultural. O secvență din ultimul editorial menționat este edificatoare: „Arta scrisului a căzut în dizgrație. Scriitorul este vânat de mizerie. Exilul uitării și al suferinței în comunicare, ba chiar și cel al disprețului comunitar. I-au proiectat într-o lume a nefericitilor. Realul de la care ar purcede pentru a-și hrăni nevoia de imaginar este ostil, ignobil și vidat de Dumnezeu. (...) Umilit, dezabuzat, încorsetat în geniu și motivație, care îl fac apt pentru suferințe și mai terifiante, scriitorul actual are șansa unică de a-și reconverte soarta potrivnică, prin continuă îndumnezeire absorbită de *anima propriului personaj sacrificial, Iov*”. În rubrica *Interviuri*, răspund punctual Dimitrię Valamaniuc (Pe nțru Eminescu nici un sacrificiu nu este prea mare), Pan Solcan (Scriitorii pot conviețui cu politica doar pe picior de egalitate), Emil Loteanu (...ce teme fantastice, ce teme tentante peste care n-avem voie să trecem invocând motive puerile), Mihai Cîmpoi (Secoul viitor se va desfășura sub semnul paradigmelor lui Eminescu), Radu Câmceci (Cine a-nvățat să moară, s-a dezvățat a se supune), Micaela Ghițescu (Un climat intelectual și moral propice implinirii visurilor noastre tot mereu – și parcă prea mult – amâname), Pavel Tugui (Am fost un privilegiat de soartă să trăiesc în mijlocul elitei intelectuale din România deceniului șase). În alte secțiuni, „Bucovina literară” publică eseuri, o bogată cronică literară, anchete (Anul 2000 și literatura), poezie (cu deschidere spre debuturi), proză, recenzii, studii și articole incitante, uneori polemice: Gheorghe Lupu, *Teama de Eminescu, Moartea civilă a lui Eminescu*; Cristian Livescu, *Eminescu–estetica ocazională și expansiunea valorilor intimității*; Adrian Dinu Rachieru, *„Testul” Eminescu, Un factor de echilibru – Mihai Cîmpoi*; Rodica Mureșan, *Istorie și mit la Dumitru Radu Popescu*; Vasile Rusu, *Considerații asupra timpului istoric la Eminescu*; Anca Oprescu, *Atribute ale dorului în corespondența lui M. Eminescu*; Theodor Codreanu, *Apusul „literaturii de tranziție”*. Pentru valoarea lor documentară, menționăm materialele din secțiunea *Dicționar. Literatură contemporană, memorialistica* (*Cronica anilor defuncți*, întreținută câteva numere de către Constantin Călin), amintirile și scrisorile din *Retrospective*, unele inedite, notele de călătorie. *Cronica limbii, Coordonate cernăuțene, Traduceri, Revista revistelor* intregesc sumarul publicației sucevene. Notabil este aici și mai ales faptul că se publică creații ale scriitorilor contemporani din Cernăuți (unii strămutați în alte părți), făcându-i și pe această cale cunoscuți în țară: Mihai Prepeleță, Ilie Tudor Zegrea, Arcadie Opai, Nicolae Spătaru, Arcadie Suceveanu.

„Bucovina literară” se impune, de asemenea, și prin realizarea grafică. Fotografiile reprezentând momente din activitatea Societății Scriitorilor Bucovineni și reproducerile după maestri (Dumitru Paciuera, Rudolf Rybczka) și graficieni în plină afirmare, unii mai puțin cunoscuți (Veronica Gridinoc, Constantin Hrehor, Constantin Ungureanu-Box, Dan Cornel, Ion Hadârcă) îi sporesc eleganța, capacitatea de comunicare. Apariția regulată, buna difuzare (povară grea pentru alte reviste din Bucovina de azi), precum și prețul de vânzare (3500–4000 lei) îi susțin oferta adresată unui public larg, interesat încă de literatură. Acest periodic se bucură tot mai mult de o bună primire și în afara provinciei, prin creșterea-î vizibilă și semnificația sa specială. Aceste calități îi sunt recunoscute și de către personalitățile interviewate în paginile sale din acest an: „Merită tot respectul cei care mențin o viață literară în Suceava. Cât despre revistă, ea se va îmbunătăți, cu siguranță, continuu, după cum se și vede, ca rezultat al grupării în jurul ei a scriitorilor din Bucovina întreagă, fără granițe vitrege, atât de dureroase. Datorită acestui fapt, „Bucovina literară” a câpătat, în decursul celor zece ani de apariție, o semnificație majoră și o prețuire meritată în cultura românească. Ea nu este o simplă revistă, ci un mesager al unui pământ tragic al istoriei noastre” (Pan Solcan, nr. 4, p. 7); „E nevoie de o asemenea revistă care să ducă mai departe tradiția și «Bucovina literară» o face cu prisosință, mai ales într-o perioadă atât de grea pentru cultura română” (Mihai Cimpoi, nr. 7–8, p. 5).

Vasile I. Schipor

„Continent”. Revistă de dialog cultural Est–Vest, Suceava, anul I, nr. 1, mai–iunie, nr. 2–3–4, iulie–decembrie 1999.

Peisajul publicistic sucevean devine tot mai bogat și divers. „Suceava. Anuarul Muzeului Județean” (1969→), „Pagini „bucovinene” (ianuarie 1982–octombrie 1989), „Bucovina literară” (1991→) și „Codrul Cosminului” (1995 →) sunt periodice cu un profil distinct, apreciate în comunitatea științifică și în viața literară, cu circulație și în afara granițelor provinciei. Anul 1999 aduce aici două noi apariții: „Făt-Frumos”. Anuarul Muzeului Etnografic al Bucovinei și „Continent”. Revistă de dialog cultural Est – Vest. În condiții grafice excelente, de format 0,30 ori 0,20 cm, această publicație culturală trimestrială apare sub egida Centrului de Studii și Analize Suceava. Editori: Constantin Pricop (redactor-șef), Florian Bratu, Constantin Severin. Colegiul editorial: Sorin Comoroșan, Liviu Dănceanu, Alina Diaconu, Dan Amedeo Lăzărescu, Adrian Marino, Alexandru Paleologu. Tiparul: S.C.P. „Mușatinii” S.A. Suceava.

Evoluții, editorialul primului număr, semnat de Constantin Pricop, schițează un tablou al vieții noastre culturale aflate în „prelungită stare de confuzie”, pledând pentru primatul culturii în construcția lumii de mâine. Convingerea autorului este că „oricare ar fi procesul de modificare a ordinii politice mondiale, cultura trebuie să rămână factorul determinant al afirmării identității” și că indiferent de criteriul de organizare întotdeauna colectivitățile umane „se vor identifica în primul rând prin cultură”, aceasta reprezentând „singura garanție a perpetuării valorilor fundamentale”. Pentru realizarea unui „cadru cultural normal” în România rămân indispensabile: afirmarea adevărului, clarificarea reperelor valorice, spiritul critic, autonomia criticii literare. În peisajul cultural național, în poftida lipsei evenimentelor, editorialul sesizează orientarea către „o comunicare directă cu literaturile lumii”, prin care se depășesc vechi granițe, iar scriitorii „se consideră parte a acestei literaturi a lumii, participând la procesele ei”. Schimbarea de mentalitate necesară accederii la acest nou statut nu presupune ignorarea rădăcinilor, ci afirmarea specificului prin „conștiința participării la circuitul universal”. Din această perspectivă, „Continent” își propune să fie sincron cu „procesul unei transformări de mentalitate”, promovând valoarea de nivel european. Sub aceeași semnătură, *Metamorfoze*, editorialul următorului număr glosează în jurul condiției scriitorului în societatea românească a ultimului deceniu. Observând că „literatura română încă nu e evaluată ca o literatură care comunică permanent, nuanțat și complex, cu celealte literaturi europene”, redactorul șef al „Continentului” surprinde căteva orientări în spațiul literar propriu-zis de la noi și, în plan mai larg,

din Europa de Est: emulația valorilor într-un „spațiu literar care nu mai este delimitat la nivelul granițelor oficiale”; raportarea la literatura altor spații culturale; preocuparea pentru cunoașterea evoluțiilor din literaturile europene; permisibilizarea granițelor literaturii nu numai pentru operele clasice, consacrate, ci și pentru viața literară curentă; primenirea problematicii vieții literare; studierea modului în care sunt „gestionate” elementele identitare. În acest context al metamorfozelor necesare și dezirabile, criticii literare îi revine rolul de a identifica și pune în discuție noile pericole (imitarea experiențelor literare occidentale, excesul de pitoresc local).

„Continent” are o structură specifică revistelor de cultură. În secțiunea *Autori, cărți, opinii*, publică articole semnate de Adrian Marino (*Un cuvânt despre cenzură*, 1, p. 5–7; *Mit și antimit comunista*, 2–3–4, p. 5–6), Andrei Corbea, Florian Bratu, Dan A. Lăzărescu, Liviu Ioan Stoiciu, Alexandru Matei. *Cronica literară* este susținută de Constantin Pricop. În paginile secțiunii *Eseu*, publică: Liviu Antonesei, *La estul Vestului – Jurnal polonez*; Ion Mureșan, Florian Bratu, *Exerciții ale unei construcții de sine*, 1, p. 25–27; Radu Andriescu, *Câteva repere teoretice ale „Generației 80”*, 2–3–4, p. 27–44; Codrin Liviu Cuțitaru, *Postmodernismul. O ipoteză*, 2–3–4, p. 44–52. Rubrica *Proză* găzduiește texte semnate de Stelian Tănase (*Ruleta rusească*, fragment de roman), Cornel Ivanciu, Niadi Cernica, Gheorghe Schwartz, Sorin Comoroșan (*Cât costă un om?*). În *Interviuri*, „Continent” republică, fragmentar, interviul acordat de Emil Cioran în 1983 lui Hans-Jürgen Heinrichs („Nu sunt un nihilist: nimicul este și el un program”, 1, p. 45–49). Alți intervievați: scriitorul german Olav Münzberg („Scriitorul din Est trăia într-un fel de paradis, dar corupt”, 1, p. 50–52), poetul rus Viaceslav Kupriano夫 („Postmodernismul e un drum greșit pentru poezie și literatură”, 1, p. 53–54), Nicolae Balotă („Noi traversăm o epocă de echuză”, 2–3–4, p. 75–79), Irina Mavrodiн, Patrick Krémer. Prin consistență și actualitate se disting materialele din *Repere teoretice*: Dan A. Lăzărescu, *Statul de drept și alternativa: statul-sfâră, statul-birocrat și statul-escroc*, 1, p. 55–56; Constantin Pricop, *Ideologie și critică*, fragment din volumul *Seducția ideologilor și rigoarea criticii*, 1, p. 57–64; Adrian Marino, *Antiliteratura: antilimba și anticultură*, 2–3–4, p. 85–96; Magda Jeanrenaud, *Tsvetan Todorov – Roman Jakobson: afinități elective*, 2–3–4, p. 97–105. Interpretări oferă lectorilor texte diverse ca domeniu de aplicare: Dan Mănuță, *Locus amoenus*, fragment din volumul *Pelerinaj spre ființă. Eseu asupra imaginariului poetic eminescian*, 1, p. 67–75; José Augusto Seabra, *Iubirea care revine într-un poem al lui Heriberto Helder*, 1, p. 76–80; George Șipoș, *Artă lui Dazai Osamu și cei „slabi”*, 1, p. 81–85; Tudor Ionescu, *O paradigmă camusiană – ghiloina virtuală*, 1, p. 85–88 și *Despre critica arhetipală*, 2–3–4, p. 126–130; Florian Bratu, *Jurnalul – formă a cunoașterii de sine*, 2–3–4, p. 121–126; Corina Dimitriu, *Centenar Francis Ponge (1899–1988). Între lucruri și cuvinte – OMUL*, 2–3–4, p. 131–137; Muguraș Constantinescu, *Despre imaginar*, 2–3–4, p. 137–141; Maria-Ana Tupan, *Despre pragmatism în Europa de Est*, 2–3–4, p. 142–145; Michael Waters, *Democrația și versul*, 2–3–4, p. 145–147. Încursiunile în istorie sunt realizate de către Liviu Papuc (*Reconstituirea unui dialog epistolar: Leca Morariu – Mihail Vulpescu*, 1, p. 89–91), Ion Lihaciu (*Începuturile culturii germane în Bucovina*, 1, p. 92–93), Liviu Dâncceanu (*Preludii la muzica unui timp strămînat*, 1, p. 94–96), Constantin Severin (*Un Argezi al penelului*, material consacrat pictorului Ilie Boca, originar din Bucovina, 1, p. 97–99 și *Tuze din constelația Rembrandt*, 2–3–4, p. 174–181); Florin Platon (*Tipologii europene ale modernizării. O comparație între spațiul ortodox și cel catolic-protestant*, 2–3–4, p. 149–157), Liviu Papuc, Vasile Pop-Luca (*Din archive*, fragmente inedite din *Jurnalul profesorului bucovinean Maximilian Hacman*, 2–3–4, p. 157–166). Într-un consistent *Dosar* sunt grupate materialele consacrate „unui roman paradoxal” (Michel Houellebecq, *Particulele elementare*, 1998) și mișcările din jurul revistei „Le Grand Jeu”.

„Continent” nu ignoră nici poezia. Cu predilecție pentru „textele în oglindă”, publică versuri ale unor autori consacrați (José Augusto Seabra, Irina Mavrodiн, Nora Iuga, Constantin Abălușă, Dan Laurențiu, Gheorghe Grigurcu), dar și ale unor tineri cu înzestrare pentru „cuvântul [care] curge, / se solidifică și iar curge” (Roua Vasilescu).

Vasile I. Schipor

CURSURILE DE VARĂ ALE UNIVERSITĂȚII POPULARE RĂDĂUȚI

Ediția a XI-a, 22–28 mai 2000

Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina a organizat, în perioada 22–28 mai 2000, cursurile de vară, ajunse acum la a XI-a ediție, devenite o tradiție în viața culturală a municipiului și a zonei Rădăuți.

Ca și edițiile anterioare, și aceasta a fost concepută pe șase secțiuni: I. Din istoria și cultura Bucovinei istorice; II. Străvechi vître românești în Bucovina istorică; III. Valorile culturii naționale și comunicarea comunitară; IV. Siret – veche vatră de cultură românească; V. Unitatea și continuitatea poporului român, VI. Aniversarea a 10 ani de la reluarea activității Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina.

Au fost programate 21 de prelegeri, trei mese rotunde, prezentare de cărți apărute în 2000 și vizitele de documentare „Pe urmele lui Mihai Teliman” și „Din nou în satul lui Ion Nistor”.

Activitățile din program au fost susținute de cunoscute competențe profesionale din învățământul universitar și de la Academia Română, profesori din învățământul liceal, scriitori și jurnaliști. În prelegeri, la mesele rotunde, dezbateri și în excursiile documentare au fost abordate teme de mare interes privind istoria și cultura Bucovinei istorice, la care au participat și personalități de la Cernăuți.

La deschiderea cursurilor, au participat Mihai Grozavu, vicepreședintele Consiliului Județean Suceava, Mihai Frunză, primarul Municipiului Rădăuți și Mircea Irimescu, președintele S.C.L.R.B.

În deschiderea cursurilor, prin participarea domnului prof. dr. Dimitrie Vatamanu, directorul Centrului de Studii „Bucovina” al Academiei Române și a scriitoarei Lucia Olaru-Nenati din Botoșani, atenția a fost concentrată asupra poetului național Mihai Eminescu.

Domnul Marian Olaru, directorul Colegiului Național „Eudoxiu Hurmuzachi”, a prezentat „Albumul Basarabiei”, scris de căpitan Gh. V. Andronachi, iar prof. Lidia Amariții, de la Grupul Școlar „Andronic Motrescu”, a prezentat carteasă 2000 de ani de statalitate, creștinism și cultură în spațiul românesc, semnată de Florin Tucă, Nicolae Ionescu și Romulus Raicu, apărută la Editura „Sylvii”, București.

În cadrul secțiunii „Străvechi vître românești în Bucovina istorică”, desfășurată în comuna Arbore, au fost prezentate temele *Identitate și alteritate în Bucovina la sfârșitul secolului al XIX-lea*, de către drd. Marian Olaru, *Permanențe în cultura română*, de Vasile Precop și *Personalitatea lui Iancu Flondor*, de col. (r) George Galan (București).

La Liceul „Ion Nistor” din comuna Vicovul de Sus, au susținut comunicări drd. Vasile Schipor, Centrul de Studii Bucovina al Academiei Române – „Un poet al desăvârșirii înălțului finit”: Laurențiu Mihai Cârstea; Vladimir Rusu, *Ce se cuvine să știe tinerii din opera și activitatea savantului Ion I. Nistor*; George Galan, *Viața și activitatea lui Iancu Flondor*.

La Siret, unde participarea intelectualilor a fost modestă, temele prezentate la secțiunea „Siret – veche vatră de cultură românească” au fost *Un cărturar puțin cunoscut: Peter Tomaschek*, drd. Vasile Schipor; *Valorificarea potențialului turistic al zonei montane a Bucovinei*, drd. Ovidiu Băță: *Cărturari crescăți și formați în orașul Siret*, S. Pânzaru (Siret).

La Colegiul Național „Eudoxiu Hurmuzachi” au fost prezentate problemele actuale ale demografiei din România de către prof. univ. dr. Vasile Gheorghiu (Universitatea București) și viața culturală la Cernăuți în „Anul Eminescu”, o expunere prezentată de Dumitru Covalciuc, președintele Societății „Arbororoasa” din Cernăuți.

Sâmbătă, 27 mai, în ultima zi a cursurilor, au avut loc manifestările prilejuite de aniversarea a 10 ani de la reluarea activității Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, începând cu inaugurarea sediului Consiliului de conducere, în clădirea din centrul municipiului Rădăuți, Str. Piața Unirii.

Sfîntirea sediului, format din patru camere și cu dotările necesare pentru început, a oficializat-o P.S. Gherasim Putneanul și protopopul Ionel Maloș, într-o elevată și evlavioasă participare locală și de la filialele Societății noastre culturale.

La ședința Consiliului de conducere și, evident, la celelalte activități aniversare au participat: ing. Mircea Irimescu, președintele S.C.L.R.B., col. (r) George Galan, prim-vicepreședinte, prof. Vasile Precop, inspector de bancă Vasile Parascan, prof. Valerian Procopciuc, ec. Constantin Calance din Consiliul de conducere. Din regiunea Cernăuți, au participat poetul Arcadie Opaț – președintele Societății pentru Cultură Românească „Mihai Eminescu”, Ștefan Broască, redactor-șef la ziarul „Plai românesc”, Dumitru Covalciuc, președintele Societății „Arboroasa”, iar de la filialele S.C.L.R.B., dr. ing. Petru Ciobanu – filiala Brașov, ing. Aurelia Ștefănescu – filiala Cluj-Napoca, prof. Rodica Puia – filiala Târgu-Mureș, prof. univ. Valeria Covătaru – Institutul de Teatru Târgu-Mureș, Elena Bostan – filiala Bacău, prof. Gh. Dolinschi – filiala Arbore și prof. Simona Picioiu – filiala Frătăuții Noi.

În intervențiile lor, participanții au adus în discuție teme de cultură și de management cultural deosebit de importante: domnul Arcadie Opaț a vorbit despre stărările Societății culturale „Mihai Eminescu” pentru ca în anul 2000 statuia Poetului Național să fie înălțată în orașul Cernăuți; dr. ing. Petru Ciobanu a prezentat date semnificative despre activitățile programate și atenție pregătită la filiala S.C.L.R.B. din Brașov; prof. Rodica Puia a arătat modul în care se face pregătirea unor tineri din Cernăuți pentru a deveni artiști de teatru și nevoie înființării unei echipe de teatru românesc în orașul Cernăuți, pentru comunitățile românești din nordul Bucovinei; domnul Ștefan Broască a adus la cunoștința Consiliului de conducere a S.C.L.R.B. greutățile pe care le întâmpină în editarea ziarului „Plai românesc” fără subvenția promisă a Guvernului României, iar domnul Dumitru Covalciuc s-a oprit asupra unor probleme privind menținerea romanismului în nordul Bucovinei.

Prin multitudinea de informații, opinii și propuneri transmise participanților, cursurile Universității populare, de vară au prilejuit adevărate momente de comunicare și comunione care, sperăm, se vor repeta la următoarea ediție.

Petru Bejinariu

ZILELE MUNICIPIULUI RĂDĂUȚI 29 iunie–8 iulie 2000

În cadrul manifestărilor culturale *Zilele Municipiului Rădăuți* (29 iunie–8 iulie), în sala de expoziții a Muzeului Etnografic a avut loc simpozionul cu tema „Ziua scrisului rădăuțean” (4 iulie 2000), organizat de Centrul de Studii „Bucovina” din Rădăuți.

Manifestarea, prima consacrată scrisului rădăuțean, a fost deschisă cu un cuvânt de salut prezentat de primarul municipiului, Mihai Frunză, care a îndemnat societățile cultural-științifice ce își desfășoară activitatea în localitate să își coordoneze preocupările și inițiativele, în interesul culturii din municipiu și zonă.

Moderatorul întâlnirii, cercet. șt. Vasile I. Schipor, de la Centrul de Studii „Bucovina”, a susținut comunicarea intitulată *Însemnări pentru un istoric al scrisului la Rădăuți* și a prezentat expoziția de carte și periodice rădăuțene organizată cu acest prilej.

Scriitorii invitați la simpozion și-au prezentat noile apariții editoriale: prof. Emil Satco a adus în fața rădăuțenilor *Bucovina. Contribuții cultural-științifice*, volumul IX din seria dicționarelor dedicate personalităților bucovinene; istoricul literar N. Cârlan a vorbit despre lucrarea *Mihai Eminescu în context bucovinean*, iar preotul Dumitru Valenciacu a venit cu o carte despre *Volovățul și locuitorii săi. Repere pentru o monografie*.

A luat cuvântul în continuare d-nul Mihai Pânzaru-Bucovina, directorul Institutului Internațional Privat de Studii și Cercetări Științifice privind Bucovina și Basarabia, care a făcut o trecere în revistă a activității institutului. Domnul profesor și-a exprimat încrederea în viitorul manifestării.

Ion Beldeanu, președintele Societății Scriitorilor Bucovineni, a salutat inițiativa organizatorilor, precizând că orașul Rădăuți a dat societății membri de marcă, la care, în ultimul timp, s-au adăugat noi condeie: Simon Petru Oprea și Hellen Narcisa Hulubaș (primită în S.S.B. post-mortem).

În cadrul manifestării a avut loc și o masă rotundă pe tema *Lumea de mâine – o lume fără istorie, fără tradiție, fără noi?*

La final, participanții la simpozion au vizitat expoziția de tipărituri (cărți, reviste, ziar) apărute de-a lungul timpului în Rădăuți.

Ovidiu Bătă

SIMPOZIONUL NAȚIONAL DE MICOLOGIE Rădăuți, 23–26 august 2000

Societatea Micologică din România și Universitatea „Al. I. Cuza” Iași, au organizat la Rădăuți, în perioada 23–26 august 2000, Simpozionul Național de Micologie, ediția a XII-a. Manifestarea să-a desfășurat în colaborare cu Academia Română – Filiala Iași, Primăria Municipiului Rădăuți, Universitatea de Medicină și Farmacie „Gr. T. Popa”, Iași, Universitatea „Ștefan cel Mare”, Suceava, „Romsilva” – Filiala Suceava, Societatea Ornitologică din România – Filială Rădăuți și Grupul Școlar „Andronic Motrescu” Rădăuți.

În deschiderea lucrărilor au luat cuvântul prof. dr. Mihai Mititiuc, președintele Societății Micologice din România, dr. Mihai Frunză, primarul municipiului Rădăuți, prof. dr. ing. Ioan Milesu, decanul Facultății de Silvicultură, Suceava și ing. Gh. Flutur, directorul Direcției Silvice, Suceava.

Sesiunea de referate și comunicări științifice a ocupat toată ziua de joi, 24 august, avându-i ca moderatori pe prof. dr. Toader Chifu, dr. Adriana Pop și dr. Ștefan Manic.

S-au prezentat referate și comunicări: Mircea Nicoară, Carmen Gache, Cătălin Tănase, Ștefan Miron, *Popularizarea cunoștințelor despre ciuperci – mijloc de instruire și prevenire a populației*; Cătălin Tănase, Mihai Mititiuc, Toader Chifu, *Ciupercile – bioindicatori ai calității mediului*; Elena Butnaru, Lumină Agoroaei, Cornelia Mircea, Claudia Butnaru, *Metode de izolare și caracterizare a peptidelor toxice din Amanita phalloides și Amanita virosa*; Mișoara Tinca Navrotescu, Gabriela Vasile, Doina Liana Toma, Cristina Perju, *Intoxicările cu ciuperci necomestibile și oportunitatea măsurilor profilactice*; Imre Csetri, *Mic determinator al genurilor Boletus și Suillus din Ordinul Boletales*; Adriana Pop, Ana-Maria Soltész, *Macromicete din Depresiunea Bârsei, Județul Brașov*; Cătălin Tănase, Toader Chifu, Mihai Mititiuc, *Biodiversitatea speciilor de macromicete din Parcul Forestier Vâنători – Județul Neamț*; Margareta Grudnicki, *Frecvența putregaiului roșu la molid, produs de ciupercă Fomes annosus (Fr.) Cooke în U.P. III Valea Putnei O.S. Pojorâta Județul Suceava*; Mircea Selegean, Marcel Pârvu, Maria Petriț, Victor Rojancovschi, *Efectele vitaminelor asupra creșterii la ciupercă Pleurotus florida*; Dănuț Chira, Florentina Chira, *Teste de compatibilitate la specii de Armillaria*; Maria Petriț, Marcel Pârvu, Mircea Selegean, Victor Rojancovschi, *Reacția ierbii de Sudan (Lolium perenne L.) la acțiunea ciupercii Puccinia striiformis – aspecte histochimice*; Marcel Pârvu, Mircea Tămăș, Alina-Elena Pârvu, Mircea Selegeanu, *Înfluența unor extracții vegetale cu alcaloizi asupra germinării conidiilor de Botrytis paeoniae izolată de pe Paeonia officinalis*; Maria Petriț, Marcel Pârvu, Mircea Selegean, Victor Rojancovschi, *Efectele heterozisului asupra rezistenței sfeclei surajere (Beta Vulgaris L.) la ciupercă Cercospora beticola*; Profiră Vidrașcu, Rodica Rugină, Violeta Floria, Mihai Mititiuc, *Înfluența unor insectofungicide în tratamentul bolilor și dăunătorilor la crizanteme*; Marcel Pârvu, Alina-Elena Pârvu, Florin Crișan, *Acțiunea unor fungicide asupra ciupercii Botrytis paeoniae izolată de pe Paeonia officinalis*; Crăița-Maria Roșu, Mihai Mititiuc, *Înfluența mediului de cultură și al pH-ului asupra creșterii și sporulării ciupercii Cercospora beticola Sacc*; Mircea Selegean, Marcel Pârvu, Maria Petriț, Victor Rojancovschi, *Reacția sfeclei surajere (Beta vulgaris L.) la acțiunea ciupercii Cercospora beticola – aspecte histologice*.

Ziua de vineri, 25 august, a fost consacrată unei activități practice în teren, pentru colectarea materialului biologic. Participanții s-au deplasat în comuna Sucevița în zona numită Codrui Voievodesii, unde s-au împărțit în două grupe de lucru conduse de către Sorin Trelea și Titus Lucescu. Cu mijloacele specifice, s-au colectat ciuperci din diverse tipuri de vegetație, materialul micologic constituind baza pentru expoziția ce urma să fie deschisă a doua zi. Seara zilei de vineri, 25 august, a fost ocupată de determinarea materialului colectat sub conducerea lui Cătălin Tănase.

În dimineața zilei de sămbătă, 26 august, la Galeriile de Artă din Rădăuți s-a organizat expoziția micologică unde, într-o prezentare care a îmbinat rigoarea științifică a exponatelor cu un elegant simț artistic, s-au expus circa 118 specii de ciuperci. Expoziția, ca de altfel întreaga manifestare, s-a bucurat de un viu interes din partea rădăuțenilor.

Sorin Trelea

CONFERINȚA ȘTIINȚIFICĂ INTERNAȚIONALĂ „PROCESE POLITICE, SOCIALE, CULTURALE ȘI ECONOMICE ÎN BUCOVINA, 1861–1918. ASPECTE EDIFICATOARE PENTRU O EUROPĂ UNITĂ”

Rădăuți, 20–22 septembrie 2000

În perioada 20–22 septembrie 2000, la Rădăuți s-au desfășurat lucrările unei mari manifestări științifice, organizate în România și consacrate problematicii Bucovinei istorice. Ca urmare a inițiativei Centrului de Studii „Bucovina”, trebuie să reamintim că în urmă cu câțiva ani, în perioada 31 mai–3 iunie 1996, aici s-au desfășurat lucrările conferinței cu tema *Bucovina 1775–1862. Aspecte politice, sociale, culturale, economice și demografice*. Timp de trei zile, au susținut atunci douăsprezece comunicări academicieni, profesori universitari, cercetători din Germania, România și Ucraina (Cernăuți). În desfășurarea lucrărilor s-au folosit trei limbi de comunicare: germană, română și ucraineană. Prin protocolul stabilit și grija moderatorilor, s-au creat condițiile de adresare a unor întrebări, de comunicare a răspunsurilor, de dialog deschis și civilizat în timpul dezbatelerilor. Lucrările conferinței s-au încheiat prin adoptarea unei *Declarații comune* a conducerii celor trei institute partenere, cuprinzând concluzii și propuneri pentru îmbunătățirea activității de cercetare și colaborare. Oferta programului conferinței – susținută finanțat numai de germani și români – a mai cuprins un spectacol folcloric, o vizită de documentare la obiective istorice și turistice de interes în zonă. Conferința s-a încheiat oficial la București, în Aula Academiei Române, în cadrul unei sesiuni speciale. Lucrările acestei conferințe au fost tipărite într-un număr special al periodicului *„Analele Bucovinei”*, IV, 3, 1997, în limbile germană, română și ucraineană.

Cu susținerea financiară a acelorași două părți, germană și română, manifestarea din acest an a avut în program comunicări. Academicieni, profesori universitari și cercetători din Germania, Elveția, România și Ucraina au susținut comunicările: *Națiunile Europei pe drumul spre o identitate europeană* (prof. dr. Rainer Roth, Universitatea din Augsburg), *Facultatea de Drept și Științe de Stat a Universității „Francisc Iosif” din Cernăuți și contribuția sa în cercetarea rolului dreptului într-o societate multiculturală* (prof. dr. Manfred Rehbinder, Universitatea din Zürich), *Bucovina. Centru de concentrare românească în Revoluția de la 1848* (acad. Gheorghe Platon, Academia Română – Filiala Iași), *Vîitorul unei iluzii* (acad. Radu Grigorovici, Președinte de Onoare, Centrul de Studii „Bucovina” al Academiei Române), *Elita românilor bucovineni între anii 1862–1918* (prof. dr. Mihai Iacobescu, Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava), *Evoluția proprietății agrare în Bucovina în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea* (prof. dr. Wassyl Botuschanskyi, Universitatea din Cernăuți), *Analiză comparativă a mișcării naționale ucrainene în Bucovina și în Galitia în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea* (prof. dr. Alexandr Dobrzanskyi, Universitatea din Cernăuți), *Realitate și mituri. Istoria stăpânirii habsburgice în Bucovina din perspectiva istoriografiei sovietice* (dr. Serhij Popyk, Academia Diplomatică din Kiev).

Prelegerile au fost urmate de dezbatere ample, desfășurate într-o manieră academică. În oferta conferinței au fost incluse un program folcloric, susținut de data aceasta de formații locale ale românilor, germanilor și ucrainenilor, și o excursie de documentare. Si lucrările acestei conferințe vor fi, de asemenea, publicate, dar într-un volum special de tip carte.

La sfârșitul unui *jumătate* secol dominat de mari conflicte între țări și popoare, de experimente politice, actuala conferință de la Rădăuți (re)aduce în prim-planul vieții noastre culturale glasul rațiunii, într-o vreme când întregul continent a devenit un „șantier politic și mental” din dorința de a oferi statelor șansa integrării într-o lume guvernată de democrație, înțelegere, siguranță și prosperitate. Cu mai multă claritate acum, s-a formulat concluzia că, pe drumul anevoios al unei reale și fructuoase integrări europene, recuperând idei și soluții viabile din trecutul unor regiuni precum Bucovina istorică, trebuie să învățăm pentru a dobândi împreună: o nouă cultură a comunicării, voință de înțelegere interetnică, prezentarea cu exactitate și obiectivitate a faptului istoric, refuzul manipulării istoriei, respingerea intoleranței și extremismului, soluții adecvate în construirea unei Europe unite, capabile să prevină și să-și gestioneze conflictele. Când pe continentul nostru mai există pericolul de a se repeta greselile trecutului, trebuie, de asemenea, să înțelegem că „nu vom avea un viitor dacă nu vom avea și o vizionă” adecvată și că „una din aceste vizioni se numește Europa”. Dacă dorim această Europă, cu avantajele și dezavantajele pe care le prezintă, și necesar să găsim un sistem de valori europene comune, voință, consens, o platformă comună. Iar calea aflării acestora este „continuarea dialogului și ducerea ideilor dialogului în afara cercului nostru” (prof. dr. Otfried Kotzian). Câteva zile, conferința de la Rădăuți a devenit „o oază în care se discută europenismul din perspectiva trecutului, a prezentului și a viitorului”, dobândind „valoare intelectuală, științifică, politică și morală” într-un timp când în lume mai bântuie stafia naționalismului agresiv (acad. Gheorghe Platon). O precizare făcută la festivitatea deschiderii manifestării trebuie, de asemenea, reținută în același spirit: „Noi, europenii, avem o cultură comună izvorată din credința noastră creștină. La aceasta trebuie să adăugăm credință, munca și contribuția noastră” (I.P.S. Pimen al Sucevei și Rădăuților).

Lucrările acestor două reuniuni științifice importante desfășurate la Rădăuți au fost salutate și apreciate de autorități centrale, județene și locale, mediatizate și urmărite cu interes sporit de un public avizat, divers ca preocupare profesională și structură de vîrstă. Îmbucurător este faptul că la manifestarea din acest an au participat și studenți de la universitățile din Suceava și Iași, unii cu preocupări speciale privind Bucovina.

Participând la pregătirea și desfășurarea acestor conferințe, suntem îndreptăți să consemnăm câteva observații pe care le considerăm importante. Progresul evident al actualiei conferințe trebuie înțeles, cu bună credință și subliniat, fără a uita, îndeosebi, cum a fost posibil: deschiderea curajoasă, încă din anii 1993–1994, spre noi forme de comunicare și parteneriat; menținerea practicii întâlnirilor directe și pregătirea minuțioasă a manifestărilor pe baza unor programe comune; asumarea de către fiecare partener a unor responsabilități precise, într-o politică a succesului comun; munca în echipă, construită cu răbdare, pe baza unor alte raporturi, de cooperare competitivă și valorificarea resurselor umane proprii; identificarea și atragerea unor resurse financiare și materiale necesare unor activități de anvergură, într-o vreme de real declin economic și într-un cadru legislativ nestimulativ încă în România; o colaborare tot mai bună cu administrațiile locală și regională; voință reală de înțelegere a celuilalt, de comunicare și progres continuu; exigentă, respect pentru partenerul care își asumă responsabilități, pentru normele europene de protocol în organizarea manifestărilor de acest tip; o mai bună mediatizare a activităților și finalizarea lor prin publicare și contribuții financiare comune.

La pregătirea și buna desfășurare a lucrărilor conferinței și-au adus contribuția: Ministerul de Stat Bavarez pentru Muncă și Ordine Socială, Familie, Femeie și Sănătate, Reprezentanța Fundației Friedrich Ebert din România, Consiliul Județean Suceava, Primăria Municipiului Rădăuți, Arhiepiscopia Sucevei și Rădăuților, Inspectoratul pentru Cultură al Județului Suceava, Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, Uniunea Democrată a Ucrainenilor din România – Filiala Rădăuți, Sucursala de Distribuție și Furnizare a Energiei Electrice-Suceava, Banca Română pentru Dezvoltare – Groupe Société Générale – Sucursala Suceava, S.C. Nord Construct S.A., S.C. Forestind S.A., S.C. SAB S.A. Rădăuți, „Labirint” Com. S.R.L., S.C. „Tigris” SRL, S.C. Carpatina S.A.

LITERATUR UND BIBLIOTHEKWESEN IN ÖSTERREICH

În perioada 12–22 septembrie 2000, a avut loc în orașele Klosterneuburg și Viena, seminarul internațional cu titlul „Literatura și sistemul bibliotecilor din Austria” (Literatur und Bibliothekswesen in Österreich). Manifestarea, realizată de Institutul Austriac pentru Europa de Est și de Sud-Est (Österreichisches Ost- und Sud-Osteuropa Institut), cu sprijinul Academiei Naționale Austriece „St. Pölten” și al Cooperației Austriece, s-a desfășurat în cadrul a două mari secțiuni.

Secțiunea de literatură austriacă a inclus conferințe susținute la Klosterneuburg, în perioada 12–19 septembrie și a fost condusă de d-na Ilona Sławiński, cercetător dr. la Institutul Austriac pentru Europa de Est și Sud-Est din Viena. Cuvântul de deschidere a fost rostit de primarul orașului Klosterneuburg, Gottfried Schuh. Au susținut prelegeri deosebit de interesante Joseph P. Strelka (*Despre problematica spiritului și a puterii în opera lui Robert Musil, Spiritul austriac la Adalbert Stifter și Marie von Ebner – Eschenbach*), Stefan Kaszyński, de la Universitatea din Posen (*Introducere în aforismul austriac*), Hartmut Steinecke, Universitatea din Paderborn (*Imaginea Austriei la Nikolaus Lenau în contextul perioadei literare Vormärz*), Klaus Weissenberger, Rice University Houston (*Austria în timpul împăratului Franz Joseph I în viziunea lui Hugo von Hoffmannsthal*), Anton Schwob, Universitatea din Graz (*Oswald von Wolkenstein*), Alois Vogel (lectură din propriile romane, *Total Verdunkelung și Schlagschatten*), Hans H. Hahl, Viena (*Literatura austriacă după 1945*), Wynfried Kriegleder, Universitatea din Viena (*Imagini critice ale Austriei la romancierii moderni*).

Aceste prelegeri s-au dorit a fi o modalitate de perfecționare a germaniștilor și a bibliotecarilor din Europa de Est, Centrală și se Sud-Est în domeniul literaturii austriece.

A doua secțiune a fost dedicată „Zilei bibliotecarului”, manifestare ajunsă la a 20-a ediție, desfășurată în perioada 19–23 septembrie la Viena, în Campusul Universitar. Cuvântul de deschidere a fost rostit în Das Grosse Lesesaal (Marea sală de lectură) a Bibliotecii Universitare din Viena, de către rectorul Universității vieneze.

Programul „Zilei bibliotecarului” a avut ca temă generală *Cunoașterea ca factor productiv (Produktionsfaktor Wissen)*. Mesajul pe care organizatorii au dorit să-l transmită publicului a fost acela că la sfârșitul acestui secol, bibliotecile, ca centre de informare și documentare, muzeele și arhivele se confruntă cu sarcini noi. Pe de o parte, domeniile de activitate ale acestor instituții, ce operează cu documente și mijloace de informare scrise, tipărite sau electronice, se suprapun, iar pe de altă parte noile tehnologii ridică probleme grupurilor profesionale care activează în aceste domenii. Prin urmare, biblioteca nu trebuie privită ca loc de stocare a hărției, ci de conservare a unui tezaur prețios, cunoașterea. Aceasta, la rândul ei, reprezintă materia primă pentru știință, cercetare științifică, economie și societate.

În cadrul programului, au fost susținute, în paralel, numeroase conferințe, grupate pe mai multe domenii: știință ca materie primă pentru cercetare și cultură, competențe în procesul de informare pentru domeniul științific, economic și social, centre culturale și informaționale aflate în serviciul publicului și al instituțiilor de formare profesională continuă, managementul producției în biblioteci, în sisteme de informare și documentare, în arhive, muzeu și edituri; rețele informaționale globale; investiția în cunoaștere ca echivalent al investiției în democrație; biblioteci personale și speciale; științe informaționale; conservarea moștenirii culturale austriece.

Varietatea acestor teme a permis publicului interesat, foarte numeros de altfel, să aleagă, să participe la conferințele susținute de specialiștii în domeniul și, de asemenea, să valorifice informațiile prezentate.

Programul a inclus și prezentarea de firme specializate în programe software pentru biblioteci, comunicare prin Internet sau alcătuirea băncilor de date, cei interesați având posibilitatea de a se informa asupra celor mai noi tehnologii din domeniul bibliotecar și de a realiza contacte cu specialiștii austrieci, în vederea unei colaborări ulterioare.

Ştefanița-Mihaela Ungureanu

<http://cimec.ro> / <http://institutulbucovina.ro>

ZILELE CULTURII SIRETENE

21–25 septembrie 2000

Cea de-a IX-a ediție a Zilelor Culturii Siretene a fost deschisă în ziua de 21 septembrie, la Siret, de primarul orașului, domnul Vasile Tablan, care a vorbit cu căldură despre urbea în fruntea căreia se găsește, despre locuitorii ei, despre realizările și greutățile întâmpinate, despre perspectivele și planurile de viitor.

Cuvântul de deschidere al primarului a fost urmat de simpozionul *Siret – 660 de ani de la prima atestare documentară*, în cadrul căruia au fost susținute expuneri de o înaltă științifică, bogat documentate și bine argumentate: *635 de ani de la urcarea pe tron a lui Petru Mușat*, *600 de ani de la urcarea pe tron a lui Alexandru cel Bun*, *525 de ani de la mareea victorie a lui Ștefan cel Mare de la Vaslui*, *400 de ani de la prima unire a Țărilor Române*, prezентate, în ordine, de Florin Hău, directorul Muzeului Național al Bucovinei, prof. dr. Victoria- Paraschiva Batariuc, prof. dr. Mihai Căruntu, prof. Dan Petrovici, prof. Cristina Pânzaru, prof. Franz Piesczoch.

În același cadru de sărbătoare, s-au acordat Diplome de Cetățean de Onoare al orașului Siret și medalii comemorative unor personalități ale Siretelui, dar și din diaspora. Au devenit Cetățeni de Onoare: Peter Tomaschek, Doina Oniga, Itzak Artzi, Silvestru Iaricevschi, Aurel Fortună, George Nimigean, Mihai Teliman, Vasile Posteucă, Tudor Flondor, Nicodim Ițcuș, Simeon Reli și.a.

Un alt moment al sărbătorii spirituale de la Siret l-a constituit dezvelirea și slințuirea busturilor voievozilor Dragoș-Vodă, Bogdan-Vodă, Petru Mușat, Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare și Sfânt, al poetului Mihai Eminescu, al folcloristului S. Fl. Marian și ale scriitorilor Teodor Stefanelli și Mihai Teliman. Toate acestea, ca și mai vechea statuie a Unirii sunt opera regretatului sculptor Vasile Condurache (1919–1999), fost profesor la Academia de Artă din Iași. Cetățean de Onoare al orașului Siret.

Într-un viitor nu prea îndepărtat, după cum a lăsat să se înțeleagă primarul Vasile Tablan, în parcul orașului vor fi aşezate și alte busturi, reprezentându-i pe domnitorul Sas Vodă, logofătul Ioan Tăutu, compozitorul Tudor Flondor, folclorista Elena Niculiță-Voronca și poetul Vasile Posteucă. În felul acesta, prin numărul de monumente, micul dar vechiul Siret va putea concura cu cele mari orașe din România.

Un interes deosebit a trezit și al doilea simpozion al Zilelor Culturii Siretene, prin comunicările prof. dr. Dimitrie Vatamanic, *(150 de ani de la nașterea lui Mihai Eminescu)*, prof. dr. Ion Popescu-Sircleanu (*Numele lui Eminescu*), cercet. șt. Vasile I. Schipor (*Peter Tomaschek (1882–1940) – profesor, cercetător și eminescolog*), prof. Silvestru Pânzaru (*Un mare bucovinean – Teodor Stefanelli*), Franz Piesczoch (*225 de ani de invățământ siretean*).

În cadrul simpozioanelor, au fost lansate primul număr al publicației „Orizont siretean” și numărul revistei „Freamătuș literar”, consacrate acestui eveniment; cărțile *Mihai Eminescu în contextul bucovinean* de Nicolae Cârlan; *Bucovina – contribuții cultural-științifice*, vol. IX, de Emil Satco: *1989 – pelerinaj la Locurile Sfinte*, semnată de preotul Victor Bobu – absolvent al Facultății de Teologie de la Cernăuți, mărturisitor al ortodoxiei și al românismului în închisorile comuniste – prezentare făcută de preotul Dumitru Valençiu; *Din poveștele longevivilor*, de Ioan D. Matei; *Arc peste timp*, de Iosef Const., directorul Școlii „Petru Mușat”; *Poezii eretice*, semnată de Ilie Cojocaru și prima plachetă de versuri a studentului Călin Ciobotari-Pascal, *Cu toate scuzele*.

Ediția a IX-a a Zilelor Culturii Siretene a implicat și alte acțiuni: întâlnirea cu liii orașului, expozițiile *Rezultate ale cercetărilor arheologice din punctul Dealul Ruina, Eminescu – 150, Picturi de George Ostafi*, spectacolul „Cântecele credinței”, cu participarea corurilor parohiilor romano-catolică, greco-catolică și a Bisericii „Sf. Ioan Botezătorul”, recitalul „Să cânte timbrețea” al cunoșcuței interprete de cântece populare, Maria Schipor, toate contribuind la reușita unei sărbători de suflet dărâtă locuitorilor Siretelui și oaspeților acestei vechi aşezări.

Ion Crețu

MANIFESTĂRI ȘTIINȚIFICE ȘI CULTURAL-ARTISTICE CONSACRATE BUCOVINEI ianuarie – decembrie 2000

Viața științifică și cultural-artistică din Bucovina anului 2000 – *Anul Eminescu* – ne oferă posibilitatea de a consemna manifestări numeroase și extrem de diverse. Pe lângă cele desfășurate în județul Suceava, am reținut și unele manifestări din țară și străinătate, consacrate Bucovinei și la care au participat bucovineni. Consemnarea respectă în principal criteriul cronologic.

Centenarul Muzeului Bucovinei este marcat (6 ianuarie) în cadrul unei seri muzeale printr-o evocare a celor mai semnificative momente din istoria sa. În organizarea Societății Scriitorilor Bucovineni, *Anul Eminescu* începe la Suceava (14–16 ianuarie) cu Festivalul literar *Mihai Eminescu*, având în program simpozionul omagial „*Eminescu, personalitate a mileniului doi*”, lansări de carte, un recital muzical-literar, o evocare, depunere de flori la bustul Poetului și un pelerinaj la Putna. Tot aici, la Muzeul Bucovinei, are loc un simpozion și se vernisează expoziția *Mihai Eminescu în istoriografia literară bucovineană*. Manifestări similare au loc și în alte localități sucevene: Câmpulung-Moldovenesc, Gura Humorului, Rădăuți, Siret, Vatra Dornei. Și manifestările din Bucovina consacrate lui Eminescu susțin „ofensiva culturală fără precedent” urmărind redescoperirea Poetului – „măsură a noastră” (C. Noica), prin reeditări moderne, lecturi proaspete și exgeze care să-l transforme într-un „mit creator”. La Cernăuți, Mihai Eminescu este omagiat pentru prima dată la nivel oficial. Aici, încă din mai 1999, prin dispozitie specială a administrației regionale, ia ființă un comitet pentru pregătirea și marcarea aniversării a 150 de ani de la nașterea Poetului printr-un complex de manifestări: o seară literar-artistică festivă, conferință științifică *Eminescu și Ucraina*, realizarea indicelui bibliografic *Eminescu și Bucovina* și a unei ediții bilingve *Eminescu*, întâlniri cu scriitori, expoziții tematice de carte în instituții de cultură și de învățământ. Suită de manifestări jubiliare cuprinde (15–16 ianuarie): vernisarea expoziției *Eminescu și Bucovina*, o seară literar-artistică în cadrul cărcia profesorul Grigore Bostan, membru de Onoare al Academiei Române, susține prelegherea *Eminescu și Bucovina*, lectura unor creații proprii și a unor traduceri din Eminescu în limba ucraineană, un spectacol de romane eminesciene și cântece populare românești.

În Sala de Orgă a Filarmonicii din Cernăuți (13 martie) are loc spectacolul literar-muzical *La steaua care-a răsărit*, cu participarea scriitorilor români de aici și a tenorului Florin Georgescu de la Opera Română din București, care interpretează romane pe versuri de Mihai Eminescu. La sfârșitul lunii, la Gura Humorului, bibliotecari suceveni aduc în dezbatere „problema lecturii publice în universul spiritual al fiecărei comunități urbane”. Cu această ocazie are loc vernisarea expoziției de carte *Eminescu în universul literaturii române*, urmată de evocarea scriitorului George Sidorovici, la 80 de ani de la naștere. Tot acum, la Cernăuți se desfășoară lucrările Conferinței Științifice Internaționale *Mihai Eminescu și Ucraina*. Aceasta aduce în dezbatere probleme diverse: *Mihai Eminescu și Bucovina; Mihai Eminescu și relațiile cu Ucraina; Mihai Eminescu și intelectualitatea bucovineană din a doua jumătate a secolului XIX; Traducerea poezilor lui Mihai Eminescu în limba ucraineană; Mihai Eminescu în contextul relațiilor literare ucraineano-române; Mărturii referitoare la Eminescu, păstrate în fondurile Arhivei de Stat a regiunii Cernăuți; Mihai Eminescu și lirica populară; Structura etimologică a lexicului eminescian; Mihai Eminescu – conștiința poetică românească și universală*. Conf. dr. Nicolae Crețu (Iași), singurul participant din România, afirma: „nu te poți apropia de Eminescu fără cultură”, „ar fi fost necesar mai mult dialog”, „indicul cel mai sintetic al succesului unei manifestări științifice este dialogul, nivelul discuțiilor”.

Luna aprilie aduce în Bucovina, la Gura Humorului, colecția de pictură a lui George Cotos. Donația cuprinde 120 de lucrări din creația artistului plastic născut la 3 aprilie 1915 în Straja și stabilit în Franța. La Universitatea din Suceava (12 aprilie) are loc simpozionul *Aceaștă poartă a creștinătății* consacrat personalității și epocii lui Ștefan cel Mare. Pe 18 aprilie, Ansamblul „Ciprian Porumbescu prezintă la București spectacolul muzical-coregrafic *La strânsură-n Bucovina*. Un eveniment muzical îl constituie la Suceava recitalul extraordinar (25 aprilie) susținut de artiști de la Universitatea de

Muzică din București. În program, piese de Robert Schumann, Claude Debussy, Johannes Brahms, Tiberiu Olah. În aceeași zi, la Fălticeni, Ansamblul de clarinetiști al Școlii de Muzică din Breisgau – Germania susține „un rafinat concert de cameră”. Cei 12 tineri artiști germani sunt felicități de maestrul Ion Irimescu, sculptor care prin unele creații celebrează muzica.

De „Ziua Europei” (9 mai) – „ziua înțelepciunii politice și a cooperării între state”, reținem din mesajul Prefectului de Suceava, adresat bucoveninilor: „prin muncă și prin promovarea tradițiilor și obiceiurilor acestor locuri încărcate de istorie, să ne facem că mai cunoșcu și apreciăm de întreaga Europă”. Cu această ocazie, la Muzeul Bucovinei se desfășoară o întâlnire-dezbateră cu tema *Contribuția minorităților naționale la viața culturală românească organizată de Forumul Democrat German*. Participă reprezentanți ai germanilor, polonezilor, rușilor-lipoveni și ucrainenilor din Bucovina. Dialogul își propune să contribuie la eficientizarea comunicării interetnice fără de care „farmecul diversității nu poate fi pus în valoare, nu poate fi exprimat”. La Rădăuți, în 19–20 mai, se desfășoară manifestarea *Bucovina 2000*. În cadrul Sesiunii științifice *Rădăuți – identitate pentru mileniul III*, organizată de Centrul de Studii „Bucovina” al Academiei Române, sunt prezentate prelegerile *August Nibio și presa științifică germană din Rădăuți* (Dimitrie Vatamaniuc), *Rădăuți, 1850–1945. O construcție în spiritul Europei Centrale* (Vasile I. Schipor). În oferta manifestărilor: un seminar economic și un spectacol folcloric. La Suceava se inaugurează (20 mai) Cafeneaua Literară a Societății Scriitorilor Bucovineni, cu o evocare a lui Constantin Ștefuriuc și o dezbatere pe tema *Relația scriitorilor – administrația locală*. La Mărițeia Mică – Dârmănești are loc (21 mai) Festivalul artistic al minorităților *Conviețuire*, ajuns la ediția a VII-a. În perioada 22–28 mai, la Rădăuți și în alte localități din zonă, se desfășoară cursurile de vară ale Universității Populare a Societății pentru Cultură, ediția a XI-a. Prelegerile, susținute de către profesori universitari, cercetători, scriitori și ziariști, sunt cuprinse în secțiunile: I. *Din istoria și cultura Bucovinei istorice*; II. *Străvechi vetră românești în Bucovina istorică*; III. *Valorile culturii naționale și comunicarea comunitară*; IV. *Siret – veche vatră de cultură românească*; V. *Unitatea și continuitatea poporului român*; VI. *Aniversarea unui deceniu de la reactivarea Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina*. Muzeul de Artă Populară din Dresda, înființat în 1913, vernisează (27 mai) expoziția de *Artă populară bucovineană*, organizată de Bukowina-Institut din Augsburg. După expoziția de icoane organizată în 1991, acesta expune obiecte de uz religios și casnic din lemn și ceramică, textile, ouă încondeiate, machete de gospodării țărănești aparținând etniilor din Bucovina (români, germani, evrei, huțuli, ucraineni). La Cernăuți (28 mai), în Sala Filarmonicii de Stat are loc al doilea Congres al intelectualității românești din regiune, având ca temă *Statutul actual al limbii române în Ucraina*.

În perioada 9–10 iunie, la Universitatea din Suceava are loc sesiunea de comunicări științifice *Turismul rural românesc – actualitate și perspective*. La Cernăuți, după îndelungate demersuri, are loc festivitatea dezvelirii statuii lui Mihai Eminescu (15 iunie), creație a sculptorului Dumitru Gorcovschi. Limitarea participării românilor la festivitate și la momentul oficial al dezvelirii (onorat de autoritățile locale), îngredirea comunicării în limba română, marginalizarea momentului poetic pregătit de scriitorii români de la Cernăuți și din țară, reacțiile ultra-naționaliste ale unor organizații ucrainene le produc participantilor români „o bucurie amară”. Dincolo de vanitatea celor vremelnici, cum citim într-o cronică, „înveșnicirea statului poetului este simbolul cu care vom merge mai departe”. Muzeul Etnografic al Bucovinei găzduiește (28 iunie) simpozionul „*Cultură și civilizație populară*”, ediția a doua, reunind specialiști în domeniu, care susțin comunicări pe tema *Artei lemnului*. Din programul manifestărilor consacrate aniversării Hanului Domnesc (prima atestare documentară – 1627) reținem expoziția de pictură *Elogiu satului bucovinean* și spectacolul folcloric. În cadrul Zilelor Municipiului Rădăuți, *Ziua scrisului rădăuțean* include (4 iulie) în program prelegearea *Destinul și spiritul scrisului la Rădăuți* (Vasile I. Schipor), o expoziție de carte și periodice rădăuțene, lansare de cărți și o dezbatere tematică. În cadrul solemn din 6 iulie – sărbătoarea oficială a municipiului – sunt prezentate expunerile *Cultura populară din Bucovina la timpul prezent* (Elena Cristuș) și *Un artist îndrăgostit de Bucovina: Albert Kollmann (1878–1962)*. În cadrul acelorași manifestări aflate într-un demers pentru recuperarea tradițiilor și (re)descoperirea „omeniei din noi”, se înscriv pelerinajul la Biserica „Înălțarea Sfintei Cruci” din Volovăț, ctitorie a lui Ștefan cel Mare (1500–1502), Târgul <http://cimec.ro> / <http://institutulbucovina.ro>

Olarilor „Ochiul de Păun”, ed. a XIII-a, Festivalul de Folclor Arcanul, ed. a IX-a. La Câmpulung Moldovenesc în perioada 26–30 iulie are loc Festivalul Internațional de Folclor Întâlniri Bucovinene, la a doua ediție în județul Suceava. Participă formații artistice din Polonia, România, Slovacia, Ucraina și Ungaria.

La Suceava, în preajma împlinirii a 1700 de ani de când Armenia a adoptat oficial creștinismul, are loc (13 august) întâlnirea anuală a armenilor din întreaga țară. Slujba specială de la Biserica Hagigadar („biserica dorințelor”) este săvârșită de un sobor de preoți în frunte cu Arhiepiscopul Bisericii Armeñene Dirair Sirpazan. La Putna și Suceava se desfășoară (14–15 august), cu participare națională, manifestarea culturală Eminescu și Putna, sub patronajul Academiei Române, și al Ministerului Culturii. În programul manifestărilor sunt incluse expoziții documentare, un concert de muzică instrumentală clasică, evocări, un recital de poezie, un simpozion susținut de oameni de cultură și cercetători. Spectacolul *Trecut-au anii...* este susținut la Suceava de Valeria Seciu, Ion Caramitru, Ovidiu Iuliu Moldovan și Aurelian Octav Popa. La Cacica, localitate declarată loc de pelerinaj al creștinilor, Catedrala romano-catolică devine „basilica minor”. La Liturghia solemnă a hramului participă cardinalul Luigi Poggi, nunțiul apostolic Jean Claude Périsset, mii de pelerini din țară și străinătate. „Zilele Sucevei” (16–18 august) au ca ofertă în program: conferința *Meșteșuguri tradiționale: recuperare – conservare – valorificare*, având ca obiectiv prezentarea proiectului *O identitate. Mai multe culuri. Să învățăm să trăim împreună*, proiecția filmului etnologic *Focul tradiției*, expoziția *Centenar Constantin Colibaba* (eveniment cultural ignorat la Rădăuți, locul de naștere și de creație al cunoscutului artist ceramist), prezentări de carte, spectacole și colocviul public *Din istoria orașului Suceava*. În perioada 26–27 august, la Udești se desfășoară ediția a V-a a Festivalului de proză scurtă și poezie *Eusebiu Camilar – Magda Isanos*, o manifestare care se încăpătănează să supraviețuască în climatul „degradării spirituale” de la noi.. Strigătul disperat al unui poet se cuvine consemnat: „Lipsa de cultură naște mitocănie, violență, sfidare a legilor și a normelor de conviețuire normală, naște, într-un cuvânt, monștri. Vrem să ajungem până acolo încât să viețuim într-o astfel de lume lipsită de sensibilitate și de respect față de tot și toate? Nu cred. Nu pot să cred”. („Crai nou”, Suceava, XI, nr. 2726, 2 sept. 2000, p. 5)

La Cernăuți, 2–3 septembrie, se desfășoară Festivalul de poezie „Pururi Tânăr înfășurat în manta-mi”, consacrat lui Eminescu. Manifestarea cuprinde un recital, realizat de poeti bucovineni, și spectacolul „Trecut-au anii...”, avându-i ca protagoiști pe Valeria Seciu, Ion Caramitru, Ovidiu Iuliu Moldovan și Aurelian Octav Popa. La Carapciu (3 sept.), este dezvelită o placă comemorativă în memoria scriitorului Vasile Leștișchi, mentor al grupării literare de la Cernăuți din deceniile trecute. Tot la Cernăuți se desfășoară acum Cursurile Internaționale de Toamnă Limba română vorbită în Ucraina. Organizatori: Institutul de Romanistică al Universității din Leipzig, Universitățile din Kiev și Cernăuți. Participă profesori universitari și cercetători de la Cernăuți, Chișinău, Iași, Leipzig. La Rădăuți, în perioada 20–22 septembrie, se desfășoară lucrările Conferinței Științifice Internaționale cu tema *Procese politice, culturale și economice în Bucovina (1861–1918). Aspecte edificate pentru o Europă unită?* Organizatori: Céntrul de Studii „Bucovina” al Academiei Române și Bukowina-Institut din Augsburg. Susținători: academicieni și profesori universitari din Augsburg, Zürich, Cernăuți, Rădăuți, Suceava, Iași, București. Aproape co-organizanți, se desfășoară „Zilele Municipiului Vatra Dornei” și Zilele „Culturii Siretene”. Programul manifestărilor de la Siret (21–25 sept.) cuprinde, printre altele, Simpozionul științific *Siret – 660 de ani de la prima atestare documentară și Sesiunea de comunicări 150 de ani de la nașterea lui Mihai Eminescu. „Armoniile siretene” ale acestor zile ilustrează faptul că „Siretul are un destin cultural de excepție, capabil să nască, să crească și să dăinuiască prin el însuși, prin cei ai săi și prin toți cei ce au adăstat [...] la vatra sa de ospitalitate și spiritualitate”. La Suceava încep (22 sept.) „Dni Polskie” („Zilele Culturii Poloneze”), ediția a II-a. În programul manifestărilor: un simpozion consacrat relațiilor româno-polone cu secțiuni de istorie și filologie, o expoziție de grafică și sculptură, proiecția filmului *Prin foc și sabie* și un spectacol folcloric realizat cu participarea unor ansambluri artistice din <http://cimec.ro> / <http://institutulbucovina.ro>*

Bălți, Cernăuți, Suceava, Poiana Micului. Din cuvântul lui Michal Klinger, ambasadorul Poloniei în România. reținem: „Elitele intelectuale sunt foarte interesate de cultura, istoria zonei, de viața polonezilor în Bucovina” unde „comunitatea poloneză se simte ca în patria ei”.

Începând cu 4 octombrie, la Cernăuți se desfășoară ample manifestări cu ocazia împlinirii a 125 de ani de la înființarea Universității Francisco-Josefine. Participă cadre universitare din Austria, Canada, Mexic, Polonia, Republica Moldova, România, S.U.A., Ucraina. În cadrul manifestărilor au loc simpozioane și conferințe științifice, care evidențiază contribuția Universității din Cernăuți la formarea unor personalități de marcă, afirmate în diverse domenii de activitate. Cum citim în presa acestor zile, „o tăcere de mormânt s-a așternut în cadrul acestor solemnități asupra perioadei românești a Universității din Cernăuți. Ca și când ea nici n-a existat” („Crai nou”, Suceava, XI, nr. 2757, 17 oct., p. 5). La Suceava are loc (13 oct.) întâlnirea literară „Așculta-ți vocea interioară”, consacrată personalității și operei lui Friedrich Schiller. Organizatori: Institut für Auslandsbeziehungen din Stuttgart, Universitatea „Ștefan cel Mare”, Forumul Democrat al Germanilor din România și Biblioteca Germană. Invitat: actorul și regizorul Heinz Josef Kaspar, care recită balade și poeme semnate de Schiller. Din inițiativa Statului Major General al Armatei Române și a Muzeului Militar Național – avându-l director pe Ilie Schipor, originar din Vicovul de Sus –, pe un traseu incluzând și Bucovina, circulă în procesiune (14–16 oct.) „înalte simboluri ale creștinătății și statalității române” legate de personalitatea și epoca lui Ștefan cel Mare: steagul de luptă reprezentându-l pe Marele Mucenic Gheorghe, Purtătorul de Biruință, și piese de armament. Festivalul Național de Poezie *Nicolae Labiș*, ediția a XXXII-a și Salonul Național de Carte și Tipărituri Suceava cuprinde (26–29 oct.) o ofertă atrăgătoare: lansări de carte, o gală a premiaților, recitaluri și pelerinajul obișnuit la Mălini. Aceste manifestări se impun în viața provinciei ca un important „reper cultural”, aspirând să contracareze ofensiva „neoanalfabetismului TV”.

Colocviul *Simion Florea Marian*, ediția a VIII-a, se desfășoară la Suceava (2–3 noiembrie) cu participarea unor cunoscuți cercetători din domeniul literaturii și etnologiei. În oferta manifestării: prezentarea filmelor etnologice *Măștile. Sfătuil bâtrânilor*, lansare de cărți, o șezătoare folclorică. Sub semnul prieteniei româno-germane are loc aici un eveniment de excepție: vernisarea expoziției de xilogravură a artistului plastic german HAP Grieshaber (1909–1981), „artist polivalent, geniu al xilogravurii”, „un umanist, un pacifist, ce n-a ținut cont de granițe politice sau ideologii”, folosind cuțitul doar „pentru a da frumusețe privirii”. În 10 noiembrie, la Rădăuți se desfășoară cea de a opta sesiune anuală de referate și comunicări științifice a Centrului de Studii „Bucovina” pe temă *Eminescu și Bucovina*. La Chișinău (17–19 nov.), Asociația Social-Culturală „Bucovina” organizează simpozionul internațional *Bucovina de ieri și de azi: istorie, cultură, civilizație*. La Kiev, Societatea bucovinenilor, care urmărește popularizarea culturii, literaturii, folclorului, datinilor și tradițiilor bucovinene, ține conferință de dare de seamă și alegeri. Vladimir Tibuh, originar din Igești – Storojineț devine președinte de onoare al societății. Personalitatea lui Paul Celan este omagiată la Cernăuți (23 nov.), la împlinirea a 80 de ani de la nașterea poetului. Vitali Kolodii evocă viața și opera acestui remarcabil poet, născut la Cernăuți într-o familie de evrei bucovineni. La Muzeul Diasporei Ucrainene este organizată o expoziție de carte *Paul Celan* iar la Teatrul Muzical-Dramatic are loc o seară literar-artistică.

Summit-ul minorităților are în program, la Rădăuți (1 dec.), o expoziție consacrată minorităților din Bucovina, un spectacol folcloric și un simpozion științific. La Suceava, Colocviul Național *Bucovina – File de istorie și Simpozionul Artă și Civilizație Medievală* marchează (15 dec.) împlinirea a 100 de ani de la înființarea muzeului. Tot aici, în 19 dec., se deschide Salonul Obiceiurilor Tradiționale de Iarnă – *Colind bucovinean*. Sunt expuse măști, icoane, tablouri, costume tradiționale din Bucovina.

Vasile I. Schipor

GEORGE COTOS SE-NTOARCE ACASĂ...

ION FILIPCIUC

În ziua de duminică, 28 mai 2000, a fost inaugurat Muzeul de Artă „George Cotos”, ca o secție distinctă a Muzeului Obiceiurilor Populare din orașul Gura Humorului. A participat un public numeros și personalități, precum sculptorul Ion Irimescu, criticul de artă Valentin Ciucă de la Iași, doamna Myriam Granat din Franța, Aurel Buzincu, consilier șef al Inspectoratului pentru Cultură al județului Suceava, scriitorul George Muntean, Alexandru Balău, primarul orașului Gura Humorului, și prof. Vera Romanuc, directoarea Muzeului humorean. La manifestare era așteptat însuși maestrul George Cotos, fiu al meleagurilor bucovinene, născut în aprilie 1915, în satul Straja, săbălit acum în orașul Saint-Tropez de pe țărmul francez al Mării Mediterane; dar în ultimul moment, din cauza unei afecțiuni gripale, emoționanta călătorie de întoarcere acasă a fost amânată. A fost de față, însă, sora artistului, Ileana.

În cuvântul de deschidere, primarul Alexandru Balău a mulțumit artistului pentru actul generos de a dona orașului Gura Humorului cele 123 de tablouri evaluate la peste trei miliarde de lei, la care se adaugă și alte elemente ale colecției – palete pentru culori, pensule, șevalet, birou, cărți, albume, pliante – ce vor alcătui un punct de atracție cultural-artistică vrednic de tot interesul, în apropierea capodoperei medievale de la Voronet. Pentru gestul său, donatorului i s-a conferit, din partea Consiliului local, titlul de Cetățean de Onoare al orașului Gura Humorului.

Maestrul Ion Irimescu a făcut, în cuvântul său, legătura între frescele voroneștiene și tablourile lui George Cotos, apreciind că acest pictor „a dus faima artei românești peste hotarele țării”, ceea ce confirmă un lucru bine cunoscut: anume că noi, români, „numai prin artă ne putem impune” în lumea europeană. Aurel Buzincu și-a exprimat bucuria de a fi reușit să ducă la bun sfârșit o inițiativă care își va dovedi importanța după trecerea anilor și a precizat că „George Cotos înseamnă pentru mine în primul rând o încăpătânare ieșită din comun de a trăi, de a fi viu, de a se lupta și de a învinge”.

Cunoscutul critic de artă Valentin Ciucă, trecând în revistă donația lui George Cotos, și-a manifestat admirarea în fața unor opere create de „un artist modern și în același timp cu o tentă tradițională vădită, pentru că acest colorist atât de vivace, de vital, de plenar, ține cu siguranță de cerul Bucovinei, de culorile toamnei de aici, de verile toride și de tot ceea ce creează starea de a fi a unui om, cu amintirile lui”. Aceste lucrări, realizate într-o tehnică absolut originală, pot fi privite ca niște posibile efecte ale cozii de păun”. Scriitorul George Muntean, originar din Bilca, apropiată de Straja, a evocat impresiile de la prima întâlnire cu George Cotos, la Saint-Tropez, în 1974, când foarte puțini români știau de existența și opera acestui pictor bucovinean pe țărmul Mediteranei.

Fiul mai mare al unor țărani din Straja, Gheorghe Cotos își petrece primii ani ai copilariei sub zariaștea de foc și fum a celui dintâi război mondial, urmează cele șapte clase la școala din satul natal, după care lucrează cot la cot cu familia și vecinii prin gospodărie, în pădure, pe ogor sau la stână. Armata la Regimentul 2 Artilerie Călare și trecerea Prutului – după 22 iunie 1941 – vor încununa vitejia sergentului Gheorghe P. Cotos cu medalia „Serviciul credincios” cu spade, clasa a treia, conferit prin înaltul Decret nr. 1889 din 12 oct. 1944, de către Majestatea Sa Regele Mihai I- al României, „pentru fapte de arme săvârșite pe câmpul de luptă” întins de la Chișinău până la Mareea de Azov și Cotul Donului. Externat dintr-un spital din Viena, în urma vindecării după malaria contractată pe front, Gheorghe Cotos se întrepră spre vest, unde luptă în Rezistența franceză până la încheierea

ostilităților din 9 mai 1945 și, dată fiind noua conjunctură politică din România, se stabilește la Paris. Aici intră în contact cu alți români exilați, între care Emil Cioran, Eugen Ionesco sau Mircea Eliade, care îl îndeamnă să-și prezinte picturile „patriarhului” Constantin Brâncuși.

Peste câțiva ani de muncă intensă, un tablou îi este admis la Galeria Charpentier, într-o expoziție în beneficiul artiștilor, vernisată în 8 mai 1956. Între 120 de picturi, sculpturi și gravuri, sunt remarcate cele semnate de Carzou, Clavé, Chagall, Deyrolle, Cotos, Gimond, Marie Laurencin, Pougny, Utrillo, Terechkovitch și Villon. O bursă pentru doi ani, din partea statului francez, îl scutește pe Georges Cotos de grija zilei de mâine, iar o expoziție la Madrid, cu o bună vânzare îi asigură cele necesare unei vieți de artist.

Cum învățase în timpul războiului să vorbească în germană, franceză, ucraineană și rusă, și cum statura atletică și eleganță a Tânărului Georges Cotos se impunea atenției, boema artistică pariziană l-a numit „le prince Popoff”.

Cu toate acestea, Georges Cotos, ca orice bucovinean întreprinzător, nu se mulțumește cu reveria din fața șevaletului sau cu sporovăiala din cafenele și încearcă să-și câștige pâinca cea de toate zilele printr-o activitate mai bănoasă: lucrează într-o turnătorie de aluminiu, este comis voiajor, reamenajează o fermă agricolă în sudul Franței, inventează o mașină automată de înghețată cu care înălță orice concurență: – în vara anului 1988, actrița Bridgitte Bardot apare în fotografiile din „The Star”, „Thursday” sau „France-soir”, cumpărând înghețată (B.B. fait fondre la glace à Saint-Tropez) de la Popoff, pe Coasta de Azur. În urma acestei prospere afaceri va fi gratulat cu titlul „Regele înghețății”, săptă patrat în memoria locurilor și reconsimnat nu demult în pagina unui ziar care titrează în dreapta fotografiei Regelui Mihai în Galeria „Espace Cotos” din Saint-Tropez: „le roi de Roumanie chez le roi de la glace!”

În fapt Georges Cotos este regele neîncoronat al culorilor, căci picturile sale, încălcând orice rigori sau sisteme plastice academice, colindă prin expozițiile lumii – Paris, Londra, Stockholm, Helsinki, Washington, Madrid, Barcelona, Tokyo – cu firescul aceliei păsări fantastice zburând sau căntând oriunde aflată loc de verdeță și fără prihană. Un album imprimat în 1991, cu o prezentare de prof. Natalie Manceaux, diferite cataloage și articole tipărite în jumătate de veac despre tablourile artistului și, nu în ultimul rând, pliantul publicat de Asociația pentru Arte și Latinitate, 2000, oferă iubitorilor de artă garanția că donația de la Gura Humorului este un eveniment cultural bucovinean de mare importanță nu doar în privințe estetice.

Spațiul expozițional reamenajat – sub atenta îndrumare a profesionistei Vera Romanuc și cu sprijinul finanțier din partea Primăriei și a sponsorilor locali – în mod adecvat pentru ocrotirea expresiei cromatice specifice lui George Cotos, îl face pe orice vizitator să iasă din cotidianul bogat ornamentat cu reziduuri ale civilizației de larg consum. Pătrundem în tărâmul loamnelor bucovinene, când culorile buiecite de soare și vânt, se hârjonesc peste obcini: păsim pe sub streașina unui munte a căruia creastă albastră a fost spintecată de cornul lunii noi; aşteptăm sub briza unui val marin prăbușit sub răsăritul soarelui și ne încumetăm să găsim o cărare pentru a ieși din acest labirint cromatic. La drept vorbind culorile învălmășite din cele 123 de picturi alcătuiesc un alai de solie, prin care suntem înștiințați că maestrul lor se întoarce – precum soldațul necunoscut – acasă.

Atmosfera sărbătoarească a fost întregită spontan și emotiv de con vorbirile telefonice purtate, în timpul vernisajului, de Georges Cotos, din Saint-Tropez, cu sora sa, Ileana, cu sculptorul Ion Irimescu, criticul Valentin Ciucă, scriitorul George Muntean și cu amfitrionii, ca și prin cântecele populare bucovinenе interpretate de Doina Lavric.

Poate că, la urma urmei, ceea ce murmura îngândurat cândva poetul german Novalis – „Încotronește-mă! Totdeauna înspre acasă!” rămâne un adevară despre care abia sunetele unui cântec, versurile unui poem sau culorile unei picturi pot da seama.

RADU ECONOMU (14 aprilie 1917 – 31 ianuarie 2000)

Ne-a părăsit pentru totdeauna Radu Economu, membru marcant al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, cercetător și jurist de excepție.

Născut la 14 aprilie 1917, în Dorohoi, avea să rămână orfan la numai două luni, tatăl său, căpitanul Atanasie Economu, căzând eroic în luptele de la Mărășești (11 iunie 1917). Mama sa, provenind dintr-o familie de bucovineni, se va recăsători și stabili la Cernăuți. Aici, Radu își petrece copilăria și intră la Școala primară „Gheorghe Tofan” (1924–1927). După absolvire, se înscrie la Liceul Real-Ortodox, unde urmează clasele secundare. Continuă studiile medii la Liceul „Gh. Lazăr” din Sibiu, susținând examenul de bacalaureat în 1934. Optează, apoi, pentru studii de drept la Universitatea din București. Obține licența în 1938, la Cernăuți, unde se transferase din anul IV de studii. Își va începe cariera juridică (avocat) în biroul de avocatură al cunoscutului, pe atunci, jurist și om politic Gheorghe Vântu. Tot la Cernăuți își satisfac serviciul militar la Regimentul 11 Roșiori. Evenimentele din 1940 îl silesc să părăsească Cernăuți, dar se reîntoarce în 1941, îndeplinind funcțiile de judecător, apoi de procuror. Mobilizat, ia parte cu Regimentul 11 Roșiori la războiul din Est, luptând la Cotul Donului și în alte mari confruntări. După 1945, nordul Bucovinei fiind ocupat de sovietici, se stabilește la București. Aici ajunge, datorită calităților sale morale și profesionale deosebite, jurisconsult la Ministerul Transporturilor, urcând treptele profesionale până la cea de șef al Oficiului juridic (1954–1977). După 1990 este cooptat consultant la Parlamentul României, luând parte la elaborarea și finalizarea multor acte legislative. Între acestea, amintim doar contribuția sa la finisarea unui antiproiect al Constituției României, conceput în 1990 de juristul Barbu B. Berceanu.

A prezentat numeroase amendamente la Antiproiectul Codului Vamal al României (1996); a făcut observații și comentarii la Legislația privatizării, la Legea nr. 44/1994 privind veteranii de război și.a. Pasionat de trecutul istoric al românilor, a întreprins cercetări cu privire la Bucovina, Moldova, Banat și Transilvania. Din istoria Bucovinei, s-a oprit asupra unor momente semnificative (Unirea din 1918, relațiile româno-ucrainene între 1918–1940) și a unor personalități ca Iancu Flondor, George Popovici etc.

A ținut conferințe, a scris studii și articole în diferite ziară sau reviste din țară sau din Ucraina și Moldova („Magazin istoric”, „Septentrion”, „România liberă”, „Glasul Bucovinei”, „Renașterea Bucovinei”, „Arcașul”, „Plai românesc”, „Palatul de justiție”, „Bursa imobiliară”).

O temă care l-a preocupat mereu a fost cea a proceselor în care au fost implicați oameni de seamă din istoria neamului. Aici și-a pus în valoare cunoștințele sale din domeniul juridic și înclinațiile de istoric. Răsfoind arhive, a descoperit documente, unele inedite. Acolo unde simțea că e posibil să existe și alte surse documentare, făcea apel la cercetători și istorici avizați. Astfel, a refăcut cu migală „dosarele” proceselor lui Mihai Eminescu (procesul de presă din 1870, procesul penal de la

Iași, din 1876). Horea, George Barițiu, Al. Papiu Ilarian, Ion Creangă, Cezar Boliac, Inochentie Micu-Klein, C.D. Aricescu, Iacob Negruzzi, Alexandru Beldiman etc. A urmărit influența culturii juridice asupra activității unor personalități ca Tudor Vladimirescu sau Gheorghe Lazăr. A căutat noi documente privitoare la drama domnitorilor Constantin Brâncoveanu și Ioan Nicoară Potcoavă.

O altă preocupare a lui Radu Economu a fost filatelia. Și în acest domeniu are o bogată publicistică. Reținem interesul său pentru acele emisiuni de mărci poștale care atestau mari evenimente: centenarul morții lui Ciprian Porumbescu (1983), răscoala din 1874 (a venit cu propuneri concrete pentru bicentenar) și.a.

Răsfoind mica arhivă cu manuscrisele acestui erudit, rămânem surprinși de aria preocupărilor sale. Mici dosare inscripționate cu diferite titluri („Cadrilater”, „Panait Istrati”, „Artă”, „G.M. Bujor”, „Emil Cioran”, „Geto-daci”, „Literatura franceză”) stau mărturie. Revenind la spațiul bucovinean, de care Radu Economu s-a simțit organic legat, reținem spusele regretatului academician Vladimir Trebici: „O dată cu reactivarea Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina (1990). Radu Economu și-a pus întreaga sa capacitate și pasiune pentru îndeplinirea obiectivelor acesteia”. A contribuit hotărâtor la elaborarea statutului Societății, a participat la congresele și manifestările culturale desfășurate în țară sau în Cernăuți, a scris studii și articole, a ținut conferințe, într-un cuvânt, s-a identificat cu interesele neamului românesc din Bucovina.

Dispariția acestui desăvârșit reprezentant al unei generații de intelectuali, din care făceau parte Ion Negură, Erast Tarangul, Victor Săhleanu, Liviu Rusu, Dragoș Rusu, George Nimigeanu, Vladimir Trebici și.a., reprezintă o pierdere irecuperabilă. Sutele de studii și articole risipite prin varii publicații, cărora li se adaugă câteva volume publicate la diferite edituri (*Dreptul valutar*, 2 vol., 1946, 1947; *Mihai Eminescu în confrontare cu justiția*, 1993; *Unirea Bucovinei. 1918*, 1994; *Legislația privatizării. 3 vol.*, 1993–1995; *Manual practic de drept cambial*, 1996; *Codul vamal și regulamentul de aplicare*, 1990), reprezintă moștenirea pe care a lăsat-o urmașilor.

Semnatarul acestor rânduri își exprimă regretul față de neputința sa de a cuprinde în câteva rânduri o viață de om, cum a fost cea a juristului și omului de cultură Radu Economu. Singurul lucru pe care l-a putut face a fost includerea lui în *Dictionarul „Bucovina”*, vol. IX (Suceava, 2000), volum care poate fi socotit parte din proiectata și nerealizată *Enciclopedie a Bucovinei*, la al cărei proiect a lucrat și Radu Economu.

Emil Satco

CĂRȚI NOI DESPRE BUCOVINA

- Adrian Brișcă, Radu Ciuceanu, *Rezistența armată din Bucovina, 1944–1950*, vol. I, București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 1998.
- P.S. Gherasim Putneanul, *În duhul evlaviei ortodoxe*, Botoșani, Editura Geea, 1999.
- P.S. Gherasim Putneanul, *Cuvinte și tâlcuiri arhiești*, Suceava, Grupul Editorial „Mușatinii & Bucovina Viitoare”, 1999.
- Olimpia Mitric, *Catalogul manuscriselor slavo-române din biblioteca Mănăstirii Sucevița*, Suceava, Editura Universității, 1999.
- Paul Leu, *Iracie Porumbescu*, Suceava, Editura Euroland, 2000.
- Gheorghe Pătu, Ana Pătu, *Un secol de învățământ la Cajvana*, studiu monografic, Suceava, 2000.
- Nicolae Cărlan, *Mihai Eminescu în context bucovinean*, Suceava, Grupul Editorial „Mușatinii & Bucovina Viitoare”, 2000.
- Dragoș Corlățeanu, *Mănăstirea Humorului*, Suceava, Editura „Cuvântul Nostru”, 2000.
- „Arc peste timp. La 225 de ani de existență a școlii siretene”, Gura Humorului, Editura Terra Design, 2000.
- Anghel Popa, *Aromâni în Bucovina*, Câmpulung-Moldovenesc, Editura Fundației Culturale „Alexandru Bogza”, 2000.
- Dumitru Rusan, *Fundu Moldovei – o aşezare din Ocolul Câmpulungului bucovinean*, Câmpulung-Moldovenesc, Editura Fundației Culturale „Alexandru Bogza”, 2000.
- Ioan Iețeu (coordonator), *Părțea de Jos. 1415–2000*, Suceava, Editura „Cuvântul Nostru”, 2000.
- Ahimandrit Mihai Balan, Diacon Vasile M. Demciuc, *Mănăstirea Râșca*, [Iași], Tipografia Mitropoliei Trinitas, 1999.
- Grațian Jucan, *De sub muntele Rarău. Folclor din ținutul Câmpulungului Moldovenesc*, Câmpulung-Moldovenesc, Editura Fundației Culturale „Alexandru Bogza”, 2000.
- Doina Alexa, *Ion Nistor – dimensiunile personalității politice și culturale*, Rădăuți, Editura Institutului Bucovina – Basarabia, 2000.
- Tiberiu Tudor, *Istoria dramatică a teritoriilor românești ocupate. Tratatul cu Ucraina. 1997*, București, Editura Ion Creangă, 2000.
- Adrian Brișcă, *Rezistența armată din Bucovina, 1950–1952*, vol. II, București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2000.

ISSN: 1221-9976

Analele Bucovinei, VII, 2, p. 309–610, București, 2000